EVLİYA ÇELEBİ

Tam Metin SEYAHATNÂME

ÜÇDAL
BELDE

EVLİYA ÇELEBİ
SEYAHATNÂMESİ

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ

CİLD : I - II

Piyerloti Cad. Dostluk
Yurdu Sok. No: 1/3
ÇEMBERLİTAŞ — İSTANBUL
Tel : 526 49 84 - 527 83 32

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ
★ Mehmed Zıllı oğlu EVLİYA ÇELEBİ ★
Sadeleştiren: Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş ★ Baskıya hazırlayan: Mümin Çevik ★ Cop. Üçdal Neşriyat ★ Dizgi ve baskı: ÇEVİK MATBAACILIK - Tel.: 516 46 23

İÇİNDEKİLER

Büyük Belde Eski Şehir İstanbul'un Tamiri Hakkındadır 17
Karadeniz'in Fethi Beyanındadır 20
Akdeniz ile Karadeniz Arası Beyanındadır 23
İstanbul'un Diğer Kurucuları 26
İstanbul'un Dokuzuncu Kurucusu Olan Kostantin'in İstanbul Surlarını Yaptırması ve Kalenin Şekli Hakkındadır 30
Kostantiniyye (İstanbul) Kalesi'nin Çevre Uzunluğu Hakkındadır . . 35
İstanbul'da Olan Garib ve Acaib Tılsımlar Hakkındadır 39
İstanbul Şehrinin İçinde ve Dışında Olan Tabii Madenler 44
İstanbul'un İlk Kuşatılması Hakkındadır 49
Osmanlı Devleti'nin Yıldızının Çıktığı Hakkındadır 59
Osmanlı Hanedanından Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han'ın İstanbul'u On Birinci Defa Kuşattığı Hakkındadır 65
Hay ve Kadir Olan Allah'ın Emri ile Benzeri Olmayan Acâib ve Garib Bir Hikâye 72
Yenisaray'ın Yapılması Hakkında 81
Eski Saray'ın Yapılışı Hakkındadır 83
İstanbul'un Fethinde Hâkim Tâyin Olunanlar Hakkındadır 85
İstanbul'da Bulunan Sultan Camileri Hakkındadır 87
Fatih Sultan Mehmed'in Fetihleri Hakkındadır 101
Sultan İkinci Bayezid Zamanında Fetholunan Yerler 104
Anadolu Tarafındaki Hayır Müesseseleri 116
Ayin ve Tertip Kaidelerini Açıklayan Sultan Süleyman Kanunnâmesi . 126
Hâs ile İdare Olunan Eyâletler 128
Sancak Beyleri, Defter Kethüdaları, Timar ve Defterdarların Ne Kadar Hâsları Olduğuna Dair 138
Sultan Süleyman Kanunu Gereğince Her Beylerbeyilik Kaç Kılıçtır? Askeri Ne Kadar Olur? Her Sancakta ve Eyâlette Ne Kadar Timar ve Zeamet Olduğunu Bildirir 141
Anadolu Eyâleti 143
Gazi Süleyman Hân'ın Oğlu İkinci Selim'in Yaptığı İşlerin Özeti . . 150
Sultan İkinci Selim'in Oğlu Sultan Üçüncü Murad'ın Devrinde Olanların Özeti 152
Murad Han'ın Oğlu Sultan Mehmed Han'ın Padişahlığı 154
Sultan Ahmed Han Devri Olaylarının Özeti 155
Sultan Ahmed Han'ın Oğlu Dördüncü Sultan Murad Devrinin Özeti . 163
Sultan Dördüncü Murad'ın Bağdad'ı Fethettikten Sonra Malta Üzerine Bizzat Giderek Mora'da Avarine, Oradan Donanmaya Binip Malta Seferine Çıkışları 197

Dördüncü Sultan Mehmed Hân Devrinin Özeti 206
Eski Bir Yerleşme Yeri ve Her Zaman Mâmur Olan Üsküdar'ın Câmi, Medrese, Han, Hamam ve Diğer Görülmeye Değer Eserleri . . . 361
(Kazanan Allah'ın Sevgilisidir) Sözü Gereğince, İstanbul İçinde Tüccar, Marangoz, Bilgi Sahibi ve Daha Çeşit Çeşit İşlerle Uğraşan Kimseleri Beyan Eder 375
Allah'ın Emri ve Cebrail'in Vasıtası ile Resulü Ekrem'in Fütüvvetnâmesi ve Dört Seçme Dostu ile Meşvereti 376
Bin Elli Tarihinde İstanbul'dan Bursa'ya Yaptığımız Seyahat Sırasında Gördüğümüz İbret Verici Eserler 393
Osmanlı Padişâhlarının Ziyaret Yerlerinin Özellikleri 416
Sultan İkinci Murad'ın Tahta Çıkışı ve Çelebi (Fatih) Sultan Mehmed Han 422
1050 Senesi Cemadel'evvelinin Birinci Günü Batum ve Trabzon'a Hareketimiz 442
Sehnaye Vilâyeti Yani Abaza Ülkesi 463
Anapa Limanından Azak Gazâsına Hareket 474
Azak Gazasından Fetih Yapılmadan Kırım Diyarına Gidiş 480
1050 Senesinde Malta Gazasına Gidişimiz 495
Girid Adası 503
Recep Ayının Birinde Defterdarzâde Mehmed Paşa ile Karadan Erzurum'a Giderken Gördüğümüz Konak Yeri, Kasabalar ve Büyük Eserler 514
Erzurum Eyâleti Kürdistanında Suşik Kalesi Üzerine Olan Seferimiz . 553
Han ile Şam Gazan Ziyaretine Giderken Gördüğümüz Kaleler 587
Revan'dan Bakü'ye Kadar Olan Yolculuğumuz Sırasında Gördüklerimiz 603
Bakü Kalesinden Gürcistan'a Gidiş 615
1057 Tarihinde Yine Acem Diyârına Gidiş 634
Erzurum'dan Padişah Emirleri ile Bayburt, Canca, İspir, Tortum ve Akçakale'ye Gidişimiz 644
Gürcistan Eyâletine Yaptığımız Baskın 656
1057 Senesi Zilkadesinin Onsekizinci Günü Şiddetli Kışta Erzurum'dan İstanbul'a Hareket 669
Tokat'taki Vardar Ali Paşa'ya Gidişimiz 724
1058 Cemadiyelâhırında Engürü ve Beypazarından İstanbul'a Yolculuk 736
Dördüncü Sultan Mehmed Hanın Saltanatının Hülâsası 745
Şaban Ayının Başında Silâhdâr Mustafa Paşa ile Cennet Kokulu Şam'a Gidişimiz 747
1048 Senesi Şaban Ayının Sonlarında Üsküdar'dan Şam'a Giderken Konduğumuz Menziller 755

EVLİYA ÇELEBİ'NİN HAYATI

Evliya Çelebi, kendisi belirttiğine göre, 10 muharrem 1020 - 25 Mart 1611'de, İstanbul'da Sağırcılar Camii vakıf evlerinde doğmuştur. Ne yazık ki, yarım asır kadar bir zaman dünyanın belli başlı yerlerini gezip gören, en ince teferruatına kadar gördüklerini yazan bu büyük seyyahımızın vefat tarihini kesin olarak bilmiyoruz. Mezarının yeri de tam olarak belli değildir. Ancak, Şişhane Karakolu yakınında bulunan Meyyit yokuşundaki aile kabristanında yattığı rivayet edilmektedir.

Seyahatnamenin çeşitli kısımlarındaki kayıtlara göre Evliya Çelebi'nin şeceresi :

Hoca Ahmed Yesevî - Mehmed Kirmani - Allahverdi Akay - Ece Yakub - Yavuz - Er - Turhan Bey - Demircizâde Kara Mustafa Paşa - el-Şehid Kara Ahmed - Derviş Mehmed Zıllî - Evliya Çelebi.

Evliya Çelebi'nin babası, Sarayın kuyumcubaşısı olan Mehmed Zıllî Efendidir. Mehmed Zıllî Efendi, Evliya Mehmed Efendinin pek yakın dostu idi. Bu sebeple oğluna, Evliya Mehmed Efendiye hürmeten, «Evliya» adını vermiş olması muhtemeldir. Babası uzun bir ömür sürmüş, kameri hesapla 117, şemsî yani güneş yılı ile hesaplanırsa 114 yaşında Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Evliya Çelebi'nin ailesi aslen Kütahyalıdır. Fetihten sonra İstanbul'a gelip yerleşmişlerdir. Ailesinin Kütahya'daki evleri Zeregen mahallesindedir. Bundan başka, Bursa ilimizin İnebey mahallesinde ve Manisa'da da evleri vardır. İstanbul'da Unkapanı'ndaki evlerinden başka, aynı yerde dört dükkânları, Kadıköy tarafında da bir bağları olduğu belirtilmektedir.

Evliya Çelebi'nin anası Abazadır, Birinci Ahmed zamanında Saraya getirilmiştir. Çeşitli kayıtlara göre, anası, devrin ileri gelen meşhur devlet adamlarından Melek Ahmed Paşa'nın annesi ile kardeştir, yahut Evliya'nın anası Melek Ahmed Paşa'nın teyzezâdesidir.

Evliya Çelebi'nin Mahmud adında bir erkek, İnci adında da bir kız kardeşi vardır. Kız kardeşi, Dördüncü Murad Han zamanında isyan edip asılan İlyas Paşanın hanımıdır. Yine, adlarını söylemediği iki kız kardeşi ile üvey anasından da söz etmektedir.

Evliya Çelebi'nin iyi bir öğrenim gördüğü sanılmaktadır. İlk tahsilini kendi mahallesinde bulunan sıbyan mektebinde yapmış olması mümkündür. Bundan sonra Unkapanı civarında, Fil yokuşundaki Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesinde, Müderris Ahfeş Efendiden 7 yıl ders görmüştür. Evliya Çelebi'nin bu medresedeki ders arkadaşı da, sonradan büyük bir şöhrete erişip Saraya giren Safranbolulu Softa Hüseyin yani Cinci Hoca'dır. Muhtelif hocalardan ders gören Evliya Çelebi, kendi ifadesine göre, Evliya Mehmed Efendiden hıfza çalışmış, Sadizâde Dar-ül Kurrasında 11 sene ders okumuştur. Ayrıca babası Mehmed Zıllî Efendiden de taş üzerine yazı yazmak gibi hünerler kazanmıştır.

Bundan sonra, Evliya Çelebi Enderun-u Hümayuna girmiştir. Bu sırada hıfzı dinlenmiş, musiki makamlarına olan âşinalığı ve sesinin güzelliği ile ilim ve sohbet meclislerinin aranan gençlerinden biri oluvermiştir. 1635 senesi Kadir gecesi, Silâhdar Melek Ahmed Paşa tarafından Ayasofya Camii Şerifinde Dördüncü Sultan Murad Han'a takdim edilen Evliya Çelebi, Padişahın emri ile Saraya alınır. 1640 yılına kadar burada kalır ve tahsilini ikmal eder. Hükümdar, Kiler-i Has'da kendisine yer tâyin eder. Enderunda meşhur Maanoğlu ile arkadaşlık kurar. Burada turşucubaşı Ahmed Ağa ve Hadım Gazanfer Ağaların nezaretinde eğitilir, terbiye edilir. Evliya Çelebi Saraya girdiği sıralarda yirmi - yirmidört yaşlarında bulunuyordu. Evliya Çelebi Enderunda bulunduğu sırada Ömer Gülşeni'den musikî, Evliya Mehmed Efendi'den tecvid, Keçi Mehmed Efendi'den kâfiye ve nahiv dersleri okumuştur. Babasının çırağı olan bir Rumdan Rumca öğrendiğini de Seyahatnamesinde belirtiyor.

Yine Seyahatnâmesinde kaydettiği notlardan öğrendiğimize göre, Evliya Çelebi zayıf, nahif, narin ve çocuk yapılı bir bedene sahiptir. Bu, onun delikanlılık zamanındaki halidir. Ancak atik, çevik ve hareketli bir insandır. Güzel ata biner, cirit oynamasını bilir. Yine kendisinden öğrendiğimize göre, 1647 senesinde, Seyyid Ahmed Paşa ile oynadığı bir cirit sırasında dört dişi kırılmıştır. Bundan başka Uyvar seferinde, Kıblelizâdenin ciridi ile üç dişi daha kırılmıştır. Evliya Çelebi bu kırık dişlerini Viyana'da bir dişçiye yaptırdığını yazıyor.

Evliya Çelebi, ifade ettiğine göre, hayatta hiç evlenmemiştir. Bunda seyahat etmenin tesiri olduğu muhtemeldir.

Evliya Çelebi herkesi sever, herkes tarafından sevilir. Bu sayede pek çok kimseyi tanıma fırsatı bulmuştur. Fakat asla dalkavuk tabiatlı bir insan değildir. Sevdiği insanların iyi taraflarını nasıl kaleme almışsa, beğenmediği yönlerini, hallerini de tenkid etmekten çekinmemiştir. Güzel konuşur, bulunduğu meclislerde gezip gördüğü yerleri, bildiği, buralarda dinlediği vak'aları anlatır, kendisini dinletmesini bilir. Pek hazırcevap bir insandır da.

Onun belirli vasıflarından biri de doğruluğu, adaleti seven bir kimse oluşudur. Haksızlığa asla tahammül edemez, en ufak bir haksızlık karşısında âdetâ isyan eder.

Bütün bu özellikleri yanında, onun büyük bir seyyah olmasını sağlayan vasfı, inceleme yani bir şeyin en ince teferruatını öğrenme arzusudur. Gittiği her yerde, gördüğü her şeyi bütünü ile incelemiş, öğrenmiş; oranın insanlarını, yaşayışlarını, dinlerini, dillerini, âdetlerini, eserlerini, mimarlarını, tezyinatlarını, özelliklerini, hattâ kaça mal olduklarını, üzerlerindeki kitâbelere varıncaya kadar her şeyini bütünüyle kaydedip bize ulaştırmıştır. İşte bütün bu özelliklerini eserin tamamını okuyunca daha iyi kavrayacak, tam bir kanaat sahibi ancak o zaman olacaksınız. Çünkü her satırda Evliya Çelebi'yi daha yakından tanımak imkânını ancak bu suretle bulmak kabil olacaktır.

MÜMİN ÇEVİK

BİRİNCİ CİLT

Evliya Çelebi'nin eserinin birinci sayfasındaki dua bölümünü okuyucularımıza aynen takdim ediyoruz:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdü lillâhi'llezî şerref-el-müslimine bi şerefi-t-taati ve yessere lî sefer'el-arz-il-mukaddeseti ve seyyehat-il-bilâdi ve-z-ziyârâti vesselâtü vesselâm alâ men essese bünyane kıla-iş-şerîati vetterikati. Ve hısnehâ bî esâsinnübüvveti ve alâ Âlihit-tayyibîne-et-tahirîne hayr-el-beriyye ve tehaf tahiyyat zâkiyyat ve salâvat nâmiyât tahirat tayyibat eşref-i kâinat ve ekmel-i mevcûdat - pişvay-ı mihrâb «Sallû kemâ reeytümünî» ve rehnümay-i bî irtiyab ol Muhammed efdal min neteka biddat üzerine olsun ki, anın âb-ı rûyuna ol Hazret-i Hak Mâlik-ül-mülk ve Hâlik'ıl-eflâk edim-i arz-ı ibn-i Âdem içün mesken ve me'vay-i lâtif edüb beni Âdemi Cem-i mahlûkat ve mevcûdattan eşref-i mahlûk etti.

« Ş İ İ R »

Tebareke men ecr-il-umuri bihükmihî
Kemâ şâe lâ zulmen erâde ve lâ hazmen

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Hayır dua ve övgü, yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve her iki dünyanın nizâm-ı intizâmı olan Ebulfeth Sultan İkinci Mehmed Hân oğlu, Sultan İkinci Bayezid Hân oğlu, Sultan Birinci Selim Hân oğlu, Sultan Süleyman Hân oğlu, Sultan İkinci Selim Hân oğlu, Sultan Üçüncü Murad Hân oğlu, Sultan Mehmed Hân oğlu, Sultan Ahmed Hân oğlu, Sultan Gâzi Dördüncü Murad Hân... Allah'ın rahmeti hepsinin üzerlerine olsun.

Bu yazılarımıza başladığımızda, şerefli hizmetleriyle şeref bulduğumuz Bağdat fâtihi Gazi Sultan Murad Hân'ın kabri mübarek olsun, Allah'ın rahmeti üzerine bol olsun.

Onların saltanat devirlerinde, Hicrî 1041 (M. 1631) tarihinde yaya olarak Belde-i Tayyibe, yani Kostantiniyye (İstanbul) etrafında bulunan köy ve kasabaları, binlerce bahçe, gül ve gülüstanlı İrem bağlarını gezip görerek, gönlüme büyük seyâhat arzuları doğmuştu. «Acaba baba, anne, üstad ve kardeş kahırlarından nasıl kurtulup dünyayı dolaşırım?» diye düşünür, her an Allah'dan dünyada vücud sıhhati ve büyük seyahat, son nefesimde de iman ricasında bulunurdum. Daimâ dervişler ile düşüp kalkar, şerefli sohbetlerinden faydalanırdım. Yedi iklimin ve dünyanın dört köşesinin durumları hakkında yapılan konuşmaları dinledikçe, seyahat etmeyi daha çok arzu ediyordum. «Acaba dünyayı gezip, Arz-ı Mukaddese, Mısır, Şam, Mekke ve Medine'ye varıp, ol varlıkların iftihar sebebi olan Hazret-i Peygamber'in türbesine yüz sürmek nasib olur mu?» diye ağlar, inler ve kendimden geçerdim.

Hikmet-i Hüdâ, seyahat ile birçok yerleri görmeye sebeb olan ben hakir ve fakir, daima kusuru çok olan seyyah, insanoğlunun kö'esi riyâsız evliyâ Derviş oğlu Mehmed Zıllî, daima Allah'dan yardım isteyip, Furkan-ı kerîm suresi ve yüce Kur'an'ın âyetleri bereketleri ile bütün gönlümle Cenâb-ı Hak'dan duada bulunarak, doğum yerimiz olan İstanbul'daki evimde, yuvarlak yastığıma uyumak için yaslanmıştım. 1040 senesi Muharrem ayının Aşûre gecesinde (20 Ağustos 1630), yarı uyku halinde iken, gördüm ki Yemiş İskelesi yakınında Ahi Çelebi Camii —ki helâl para ile inşa olunmuş olup, duâsı kabul olan eski bir câmidir— ve ben de rüyamda bu cami-

deyim. Derhal caminin kapısı açıldı. Nurlu caminin içi baştan başa silâhlı asker ve nurlu cemaat ile dolu idi. Sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra salâvat-ı şerife okumaya başladılar. Ben hakir ise minber dibinde oturuyor, bu nurlu yüzlü cemaati hayranlıkla seyrediyordum.

Hemen yanımda oturan cana bakıp: «— Sultanım! Siz kimlerdensiniz? İsminizi lütfediniz» dedim. Onlar «—Aşere-i Mübeşşere'den kemânkeşlerin piri Sa'd İbn Ebî Vakkas'ım» deyince, hemen mübârek ellerini öptüm. «—Ey Sultanım! Bu sağ tarafta nura bürünmüş sevimli cemaat kimlerdir?» dedim. «—Onlar bütün peygamberlerin ruhlarıdır. Geri safdakiler evliyaların ve asfiyânın ruhlarıdır. Bunlar da sahâbe-i kirâm'ın, muharicînin, ensar, sufe ehli ve Kerbelâ şehidlerinindir. Mihrabın sağındakiler Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer'dir. Mihrabın solundakiler Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali'dir. Mihrabın önündeki Hazret-i Veyselkarânî'dir. Camiin solunda, duvar dibindeki siyah örtülü kimse senin pirin Hazret-i Peygamber'in müezzini Bilâl-i Habeşî'dir. Bu ayakta duran, cemaati saf saf düzene koyan kısa boylu adam da Amr-i Ayyar'dır. İşte bu kızıl renkli elbiseler giyip sancakla gelen askerler Hazret-i Hamza ve bütün şehidlerin ruhlarıdır.» diye, cami içinde bulunan bütün cemaati birer birer bana anlattı. Onların hangisine baktıysam ellerimi göğsüme koyup iyice baktım ve baktıkça can buldum.

— «Ey Sultanım! Bu cemaatin bu camide toplanmalarının sebebi nedir?» diye sordum. Bana :

— «Azak taraflarında İslâm askerlerinden Tatar askerleri sıkıntıya düşmüşlerdir. Hazret-i Peygamber'in himâyesinde olanlar İstanbul'a gelip, buradan Tatar Hanı'na yardıma gideriz. Şimdi Hazret-i Risâlet dahi İmam-ı Hasan, İmam-ı Hüseyin, oniki imam ve bizden başka aşere-i mübeşşere ile gelecekler. Sabah namazının sünneti kılınacak. Sonra sana kamet getir diye buyururlar. Sen de yüksek sesle kamet getir. Selâmdan sonra Ayete'l-Kürsî'yi oku Bilâl "Sübhânallah" desin. Sen "Elhamdülillah", Bilâl "Allah-ü Ekber" desin, sen "Amin, âmin" de. Sonra bütün cemaat hep birden tevhîd ederiz. Sonra sen "Ve salli alâ cemiü'l-enbiyâ-i ve'l-mürselîn ve'l-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemin" deyip kalk. Hemen, mihrabda, Hazret-i Peygamber otururken mübarek elini öp. "Şefâat ya Resûlullah" de. Yardım rica et.» diyerek, Sa'd İbni Ebî Vakkas yanımda oturup bana öğretti.

Baktım, cami kapısından bir nur-u mübîn parladı. Cami içi nur dolu iken, nur üzerine nur oldu. Bütün Sahâbe-i kirâm, Nebî'ler ve

evliyâların ruhları ayakta hazır durdular. Saadetle Hazret-i Peygamber, yeşil sancağı dibinde, yüzünde örtüsü ile, elinde asâsı ve belinde kılıcı ile, sağında İmam-ı Hasan ve solunda İmam-ı Hüseyin olduğu halde göründü. Mübarek sağ ayaklarını «Bismillâh» diyerek cami içine koydu. Mübarek yüzünden örtüsünü açtı ve:

«—Esselâmü aleyk yâ ümmetî» diye selâm verdiler. Bütün camide bulunanlar hep bir ağızdan: «—Ve aleykümü's-selâm Yâ Resûlallah ve Yâ Seyyide'l-ümem» diye selâm aldılar.

Hazret-i Peygamber, hemen mihraba geçip, sabah namazının iki rekât sünnetini kıldılar. Bana bir korku ve vücuduma titreme geldi. Hazret-ı Peygamberin bütün görünüşüne baktım. Hılye-i Hakâni'de anlatıldığı şekilde idi. Yüzündeki örtü al şal idi. Mübarek sarığı oniki kolanlı ve beyaz şâş idi. Hırka-i şerifleri sarıya yakın deve yünündendi. Boynunda sarı renkli sof şalı vardı. Mübarek ayaklarına renkli çizmeler giymişti. Mübârek başlarındaki sarığı üzerinde bir misvak sokulmuştu.

Selâm verdikten sonra, bana bakıp sağ eli ile dizine vurup: «Kamet getir» dediler. Ben hemen Sa'd İbni Ebî Vakkas'ın öğrettiği gibi segâh makamında «Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed ve sellim aleyh» diye kamet getirip tekbir ettim. Hazret-i Peygamber de segâh makamında hazin bir sesle Fatiha-i Şerif'i ve arkasından «Ve Vehebnâ...» aşr-i şerifini okudu. Böylece bütün cemaate imamlık etti.

Selâm verdikten sonra, ben Ayete'l-Kürsî'yi okudum. Sonra Bilâl «Subhânallah», ben «Elhamdülillah», Bilâl «Allah-ü Ekber» deyip Bilâl ile sırayla müezzinlik yaptık. Duadan sonra öyle bir sultânî tevhid oldu ki, Allah aşkı ile kendimden geçip güyâ uykudan uyanır gibi oldum.

Uykumu, kısacası, Sa'd İbni Ebî Vakkas'ın öğretmesiyle görevi tamamladım. Hazret-i Peygamber, mihrab'da yanık bir sesle uzzâl makâmında bir Yâsîn-i Şerîf, üç İzâ Câe suresi ve Muavvezeteyn suresini tamamen okudu. Bilâl «Fâtihâ» dedi. Hazret-i Peygamber mihrabda ayak üzere dururken, Sa'd İbni Ebî Vakkas hazretleri beni elimden tutup Hazret-i Peygamberin huzuruna götürdü. Hz. Peygambere: «—Sâdık âşıkın, müştak ümmetin Evliya kulun, şefâatini rica eder» dedi. Bana da: «—Mübarek ellerini öp!» dedi. Ben o an ağlamaklı oldum. Hz. Peygamberin mübarek ellerine küstahça dudaklarımı kondurdum. Onun görünüşünden «Şefâat Yâ Resûlallah!» diyeceğime, hemen «Seyahat Yâ Resûlallah» demişim. Hz. Pey-

gamber hemen tebessüm edip «Şefâati, seyâhat ve ziyâreti sıhhat ve selâmetle kolay eyle Yâ Rabbi» diyerek «Fâtihâ» dediler. Bütün Sahabe-i kirâm Fâtiha'yı okudular. Ben bütün orada bulunanların mübârek ellerini öperek, hayır dualarını alıp giderdim. Kiminin mübârek eli misk gibi, kiminin amber, kiminin gül, kiminin sümbül, kiminin fesleğen, kiminin zağferân, kiminin menekşe, kiminin de karanfil gibi kokuyordu. Amma bilhassa Hz. Peygamber'in kokusu zağferan ve kırmızı gül gibi kokuyordu. Sağ elini öptüğümde, sanki pamuk gibi kemiksiz bir et idi. Diğer enbiyânın mübarek elleri ise ayva kokusu gibi kokuyordu. Hazret-i Ebâ Bekir'in eli kavun kokusu, Hz. Ömer'inki amber, Hz. Osman'ınki menekşe, Hz. Ali'ninki yasemen, İmam-ı Hasan'ınki karanfil, İmam-ı Hüseyin'inki beyaz gül gibi kokuyordu. Allah onlardan râzı olsun.

Bu şekilde bütün cemaatin ellerini öptüm. Hz. Peygamber, sonra yine «Fâtiha» dedi. Bütün eshâb-ı güzîn yüksek sesle Sebü'l-mesânî (Fatiha)'yi okudular. Hz. Peygamber, mihrabdan «—Esselâmü aleyküm ey kardeşler!» deyip camiden dışarı çıktılar. Bütün Sahâbe-i kirâm bana hayır duada bulundular. Hepsi camiden çıkıp gittiler. Hemen Sa'd hazretleri belinden ok mahfazasını çıkarıp benim belime kuşattı ve tekbir getirip:

«—Yürü! Ok ve yay ile gazâ eyle. Allah'ın muhafazasında ve emânetinde ol. Sana müjde olsun ki, bu toplulukta ne kadar ruhlar ile görüşüp mübarek ellerini öptünse, onların hepsini ziyâret etmen nasib olur, dünyayı gezer ve insanlar içinde tek olursun. Ama, gezip gördüğün ülkeleri, kaleleri, beldeleri, nâdir eserleri, her ülkenin güzel işlerini, yiyecek ve içeceklerini, topraklarının enlem ve boylam derecelerini yazıp, güzel bir eser meydana getir ve âhiret oğlum ol. Hak yolunu elden bırakma. Gönül huzursuzluğundan uzak ol. Ekmek ve tuz hakkını gözet. Sâdık dost ol. Yaramazlarla yâr olma. İyilerden iyilik öğren.» diyerek nasihatte bulundu ve alnımdan öpüp, Âhi Çelebi Camiinden çıkıp gittiler.

Ben şaşkın bir halde rahat uykudan uyandım. «Acaba, bu benim halim midir, yoksa olan bir şey midir, yoksa güzel bir rüyâm mıdır?..» diye düşünerek, içime bir rahatlık gelip gönlüme neşe doldu.

Sonra sabahleyin temiz bir abdest alıp, sabah namazını kıldım. İstanbul'dan Kasımpaşa tarafına geçtim. Rü'yâ tabircisi İbrahim Efendi'ye gittim. Rü'yâmı tâbir ettirdim. Bana, «Cihanı süsleyen ve dünyayı gezip dolaşan bir seyyah olup, işin iyi bir sonuçla tamama

erip, Hz. Peygamber'in şefâati ile Cennet'e girersin» diyerek müjde verip «El-Fâtiha» dedi.

Oradan Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi Abdullah Dede'ye gittim. Ellerini öpüp rüyamı ona da tâbir etirdim. Bana, «Oniki imamın elini öpmüşsün, dünyada himmet sahibi olursun. Aşere-i Mübeşşere'nin ellerinden öpmüşsün, Cennet'e girersin. Dört halifenin ellerinden öpmüşsün, dünyada bütün padişahların şerefli sohbetlerine katılıp sevdikleri kimselerden olursun. Mademki Hazret-i Peygamber'in temiz yüzlerini görüp mübarek ellerini öperek hayır duasını almışsın, iki cihanda saadete erersin. Sa'd İbni Vakkas'ın nasihatı üzere önce bizim İstanbulcağızı yazmaya başlayıp, var kuvvetini sarf eyle, 'El-mukadderu kâin' fehvâsınca sana takdir olunan nasibin elbette gelir.» deyip, bana yedi ciltlik güvenilir tarih kitabı verdi. «—Yürü! İşin rastgele. El-Fâtiha» diyerek hayırlı duada bulundu.

Sonra, minnetsiz evimiz olan kulübemiz de kitap hazinesine sahib oldu. Bazı tarihleri inceledim. Doğum yerimiz olan, hükümdarların özlemini duydukları ve feleklerinin deniz limanı olan Makedonya vilâyetinin en sağlam kalesi bulunan İstanbul'un yazılmasına başladık.

Âlemlerin sahibi olan Allah'a hamd, şükür ve kıyas edilmeyecek kadar sayısız senâlar olsun ki, «Kün» (Ol) hitâbı ile bu yeryüzünü, gökleri ve bütün kâinâtı yok iken var etti. O Allah'ın istediği ve sevgilisi olan Muhammed Mustafa üzerine sonsuz dua olsun ki; kaleler fâtihi, fâtihlerin hayırlısı ve eshâbı üzerine olsun ki; mücâhitlerin hayırlısı ve şer'-i mübînin vârisidir ki onlar Mekke, Hayber, Bedir, Huneyn ve birçok kalelerin fâtihleridir; bu fetihlerden sonra Yemen, Mısır, Şam ve İstanbul hakkında ümmetlerinin gayreti için nice hadis-i şerifler buyurmuşlardır. Biri, «Letüftehanne'l-Kostantiniyye veleni'me'l-emîrü emîrühâ veleni'me'l-ceyşû Zâlike'l-ceyş...» dir. Bunun gibi daha nice hadisleri eshâbdan Muaviye hazretleri, Hâlid İbni Velid, Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî ve Abdülâziz hazretleri dinleyip, «A, İstanbul'u fetheden biz olaydık» diyerek, Rûm'u fethetmeye çalışmışlardır. Birkaç defa eshab-ı kirâm, İstanbul'u kuşatmışlardır. İnşaallah-ü teâlâ, bu kuşatmaları genişçe anlatmak nasib olur. Önce, Hazret-i Âdem'den sonra İstanbul'u ilk kuranı bildirelim.

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK BELDE ESKİ ŞEHİR İSTANBUL'UN TAMİRİ HAKKINDADIR

OSMANLI Devleti'nin hükûmet merkezi ve Yunanlıların tahtı Makedonya yani İstanbul şehrinin Hz. Süleyman tarafından kurulduğuna dair birçok tarihlerde kayıt vardır. Kur'an-ı Kerim'de fethi tarihini «Beldetün tayyibetün» olarak bulmuşlardır. «Elif lâm mîm gulibeti'r-Rûm...» dan murad İstanbul'dur, demişlerdir. Bazı tefsirciler de «Beldeler arasında onun gibisi yaratılmadı» sözünden Makedonya Kalesinin kasdedildiğini söylerler. Kısacası, gulgule-i Rûm, tantana-i Rûm, vevele-i Rûm, debdebe-i Rûm ve galebe-i Rûm öyle bir ülke ki, yeryüzünde eşi yoktur.

Yunan tarihleri ve diğer tarihçiler İstanbul'un kuruluşu hakkında hepsi aynı düşüncededirler. İshak kavline göre, Peygamber efendimizin doğumundan 1600 sene önce, Davud oğlu Hz. Süleyman (1) Aleyhisselâm kaf'dan kaf'a, ins ve cinlere, vahşî hayvanlara ve kuşlara hükmetti. Ama Batıda Okyanus denizinde Ferenduz adlı bir adada, Sidon (2) adında büyük nam kazanmış bir padişah vardı. Gayet gururlu idi. Hz. Süleyman'a itaat etmeyip, başkaldırmıştı. Hz. Süleyman yer götürmez bir ordu ve büyük hayvan sürüsü ile Sidon Şah'ın üzerine gitti. Sidon'un bütün ülkesini harab edip, halkını esir etti. Sonra hükümdar Sidon yakalanıp Hz. Süleyman'ın huzurunda ateşte yakılarak öldürüldü.

Fakat Sidon'un yeryüzünde benzeri olmayan peri yüzlü, melek görünüşlü, çok güzel bir kızı vardı. Hz. Süleyman o kızı, ganimet olarak aldı ve onunla evlendi. Zira o sırada Hz. Süleyman bekâr idi. Yemen diyarında Seba melikesi Belkıs, Bursa nâhiyelerinden Aydıncık denilen yerde vefat etmiş (3) ve Süleyman Peygamber yalnız

(1) Davud oğlu Süleyman (A.S.) Milâd'dan (962-1001) yıl önce yaşamıştır.
(2) Şimdi «Sayda» denilen şehir. Eskiden (Balık avı yeri) mânâsına gelen (Sidon) adı ile meşhur bir Fenike şehri idi.
(3) Belkıs'ın mezarı Tüdmür sûrunun altında olduğu ve hattâ Hz. Ömer'in halifeliği zamanında yapılan onarımda nâşının ortaya çıktığını bazı târihler bahseder.

kalmıştı. Bunun üzerine Sidon'un kızı Aline ile evlenip, onu Rumeline götürmüştü. Kız, şeytanın aldatmasıyle daima ağlar idi.

Hz. Süleyman, bu kötü talihli kızın perişan halini sorduğunda kız: «—Ey Allah'ın emini! Dilerim ki benim için bu yerde büyük bir saray yapıp, geri kalan ömrümü daima onda ibâdet ederek geçireyim. Babamın resmini yaptırıp, gözüm ona iliştikçe ağlamaktan vazgeçerim» diyerek ricalarda bulundu. Hz. Süleyman kızın ricasını hemen kabul etti. Bütün insanlara, cinlere ve perilere emir verdi. Makedonya diyarında yani Rumeli'nde Filibe, Edirne, İslâmbol ve İzmid'de suyu ve havası güzel yerleri gezerek yedi günde gelip Hz. Süleyman'a haber verdiler. Sonra Hz. Süleyman Atina'ya geldi. Orada «Temâşâlık» adında bir güzel köşk yaptırdı. Hâlâ bu binanın kalıntıları vardır. Görülmeye değer bir yerdir ki, insanın aklını alır.

Atina'dan İslâmbol'a geldi. Hâlâ Hünkâr bahçesi —ki Sarayburnu denilen yerdir— denilen yerde çadırını kurdurdu. Bir gece uyurken rüyâsında orada büyük saray ve güzel köşkler yaptı ki, dillere destan olup «Dünya var oldukça mamur ve şenlik ola» diye İslâmbol toprağı için hayır dua etti.

Meğer talihi kötü kız, babasının resmine gizlice tapınırmış. Hz. Süleyman bu durumu öğrenince kızı, babası gibi öldürdü.

Sonra, Süleyman Peygamber, Sarayburnu'nda o büyük eserleri olduğu gibi bırakıp Arz-ı Mukaddes, (Filistin)'e gitti. Orada Hz. Davud'un yapmaya başladığı Mescid-i Aksâ'yı tamamlarken vefat etti. Babaları yanında Kudüs-ü Şerîf'in kalesi dışında bir büyük tekkede defnedilmiştir.

Sonra Hz. Süleyman'ın oğlu Ruhbaam, Yunanistan'a kadar hükümdar oldu. İstanbul'da, babası Hz. Süleyman'ın yaptırdığı binalardan başka nice binalar yaptırdı. Burayı hükümet merkezi yaptı. Hz. Süleyman'ın dini üzere 240 sene (4) hükümdarlık yaptı. Bu melik Süleyman oğlu Ruhbaam'dan İshak oğlu Muhammed'in sözüne göre, Hz. Peygamberin doğumuna kadar 1600 yıl geçmiştir. Sonra bu dahi vefat edip, Kudüs'ü şerif yakınında Hz. İsa'nın doğduğu yer olan Beyt-i Lahm tarafında büyük bir mağarada defnedilmiştir.

Ondan sonra üçüncü kurucu olan Madyan oğlu Yanko hükümdar oldu ki, Hz. Adem'den 4600 yıl sonrasına raslar. İstanbul'u bu hükümdar kurdu. Bunun hükümdarlığı İskender-i Rumî'nin doğu-

(4) Elde bulunan Tevrat nüshası Ruhbaam'ın hükümdarlığını 17 yıl olarak gösteriyor.

mundan 430 yıl öncedir. Büyük İskender'in zamanından Hz. Peygamber'in doğumuna kadar 882 yıl geçmiştir. Madyan oğlu Yanko, Amelika oğullarındandır. Soyu, İshak Nebî Ays'a varır. Bir söylentiye göre kısrakdan doğduğu için (5) Madyan oğlu Yanko derler. Yunan Betâlise'sinin ilkidir (6). Yeryüzünü idaresi altına alan dört hükümdardandır. Bunların ikisi mü'min, ikisi batıl dine mensuptur. Birincisi Hz. Süleyman, ikincisi İskender Zülkarneyn'dır ki, buna da nebî derler. Batıl dinlere mensub olanlar da Buhtunnasr ile Madyan oğlu Yanko'dur. Yanko, 600 yıl yaşamıştır. Yeryüzünde şehirler kurmaya meyilli idi.

Yanko'nun kardeşi Yunan Tarihi sahibi Yenvan'dır. Kudüs kayseri idi. Kayserlerin ilki bu Yenvan'dır. 520 yıl kayserlik yapmıştır. Bazan Filistin'de, bazan Makedonya'da —ki Rumeli'dir— hükümdarlık yapar idi. Allah'ın hikmeti bir gün bu Madyan oğlu Yanko, eğlenip içki içmiş ve kendinden geçmiş bir vaziyette yatarken, sabahleyin tahtı ile kendisini Sarayburnu denilen yerde bulmuştur. Nice günler orada kalmıştır. Bütün vezirleri ve vekilleri ile yakın adamları başına toplanmışlar, İstanbul'un Sarayburnu semtinin suyundan ve havasından hoşlanmışlar ve burada bir kale yapmaya karar vermişler. Zira bu Madyan oğlu Yanko cesur bir hükümdar idi. Bütün Yunanlılar buna ikinci Süleyman derler. Bunun hükümdarlığı zamanında Kürdistan'dan Buhtunasr (7), Yahyâ dini üzere ayaklanıp, Yahya'nın kanı için Filistin, Haleb, Şam, Taberistan, Askalân, Harran ve Mısır'da yetmiş aded şehri harab etmiş, yediyüzbin Benî İsrâili öldürmüştür. Ayrıca Hz. Eremya ve Danyal'ı Safed şehrinde esir etmiş, hesapsız mal ve hazineleri toplayıp, Madyan oğlu Yanko'ya karşı isyana girişmiştir. Yanko bunu haber alınca, kardeşi Yenvan'ı Buhtunasr üzerine deniz misali asker ile göndermiştir. Kendisinin başveziri olan Kantor'u ikiyüzbin asker ile de öncü olarak gönderdi. İki ordu Karaman sahrasında savaşa girişti. Allah'ın hikmeti Buhtunasr yardım alamadığından yenilgiye uğradı. Elindeki bütün mallar alınıp Yanko'ya getirildi. Bu mallar ile Yanko, «Hz. Süleyman'ın binası ve makamıdır» diye İstanbul'un suruna başladı. Kardeşi Yenvan da Yedikule'yi yaptırmaya başladı.

---

(5) Kısraktan doğmuş olmasından maksat, doğrudan doğruya kısraktan doğduğu değil kısrak südü içmiş olmasıdır.

(6) Mısır'daki Betâlisenin birincisi olup (Soter) lakabı ile bilinen zat, M.Ö.: 285 tarihinde hükûmet etmiştir. Betâlisenin İstanbul'a hizmetleri yoktur.

(7) M.Ö. 667-647 yıllarında Bâbil ve Ninova'da hükûmdarlık yapmıştır.

Silivrice veziri Silivri kalesini, Burgazıca veziri Burgaz kalesini, Boğados veziri Boğados kalesini, Erekliye vezir Erekli kalesini, iki kardeş vezirler Çekmece kalelerini, Terkozice veziri Karadeniz boğazı yakınında Terkos kalesini, Karadeniz'in son bulduğu yerde Yoruz adlı patrik Keşiş Yoruz kalesini —ki hâlâ Kavak adlı kasabanın hizasında Yoruz adiyle meşhur kaledir— yaptılar. Velhâsıl, bütün yedi bölgede yediyüz veziri vardı. Hepsine haber gönderip İstanbul'u —ki Makedonya kalesidir— onlara nasıl inşa ettirdiği, inşallah sırası geldikçe anlatılır.

İKİNCİ FASIL

KARADENİZ'İN FETHİ BEYANINDADIR

HEYET ilmi (Astronomi) ne sahip olan tarihçilerin güvenilir sözlerine göre Karadeniz, Nuh tufanının karanlık sularından kalmış derin bir denizdir. Derinliği seksen kulaçdır (8). Tufandan önce Akdeniz'e dökülmeyip, İstanbul yakınında şimdi Karadeniz boğazı olan yerde son bulur idi. O asırda Macaristan'da Salanta sahralarında, Dobricin, Gec, Kemit, Kintos ve Peşte sahraları; Sirem ve Semendire vadileri hep Karadeniz olup, Venedik körfezi sahilinden Dorişte vilâyetinde Karadeniz'in Venedik körfezine karıştığı yerler halen görülmektedir. Hattâ Silistre eyâletinde Prevadi'nin kalesi —ki başı göklere uzanan yüksek bir kaledir— o asırda deniz kenarında imiş. Hâlâ gemileri bağlamak için demir halkalar vardır. Eski zamanda gemi küpeşteleri ve bodoslamalarının kayalara vurarak parçalandıkları yerler açıkça görülmektedir.

Karadeniz'in bir alâmeti de, Kırım Adası'nın içinde Bahçe Saray'a bir merhale yakınlıkta Menküb kalesi denilen, surları göğe doğru yükselmiş olan yüksek bir kaledir. Onda da gemilerin yanaşacağı limanlar ve kayalar üzerinde gemi bağlamak için yerler vardır.

Kırım Adası, Heyhat sahrası, Kıpçak stepi ve bütün Sakâlibe (9),

---

(8) Boğaz'ın sonradan çeşitli etkilerle açıldığı zamanımızda kabul olunur. Karadeniz'in Hazar denizi ile birleşik olduğu da eski eserlerle tesbit olunmuştur.

(9) İslavlara Arapların verdiği isimdir.

baştanbaşa Karadeniz imiş ki, bir kısmı da Hazer Denizi'ne yani Keylan ve Demir Denizi'ne dökülürmüş. Hattâ ben, İslâm Giray Han asrında, Rus seferine giderken, Tatar askeri düşman avcılığı ile Heyhat sahrasında Kerneli ve Biym ve Eşim denilen yerlerde Fistan'a varıp durduğumda, bir milyon rüzgâr kadar süratli arap atlarına su vermek için eşmeşler kazmakta iken çıkarılan sularda deniz hayvanlarının kalıntılarını görmüştüm. Meselâ yengeç, kerevit, midye ve istiridye gibi hayvanların kabukları çıkarılmıştı. Bundan anlaşılıyor ki, Heyhat vadisi eskiden Karadeniz imiş. Ayet: İnnalahe Alâ külli şey'in kadir (Allah her şeye kâdirdir).

Sonra, yeryüzünün sahibi, dilediğini yapan Allah, yeryüzünü bugünkü şekline koymak için İskender Zülkarneyn'i yarattı. Zira (Allah bir şeyi isterse, sebeplerini hazır eder) âyeti üzere, Hz. Âdem'in dünyaya gelişinden 5079 yıl sonra yeryüzünde İskender Cihangir padişah oldu. Bütün hükümdarlar ona itaat ettiler. Fakat Yunanlıların Makedonya ve İzmirne sahibi Kaydefe (10), İskender'e itaat etmeyip, kuvvetli bir hasım oldu. İskender, Kaydefe'ye bir türlü galip gelemiyordu. Sonunda İskender, seyahat maksadiyle gizlice Kaydâfe'nin ülkesine ayak bastı. Kaydâfe'nin divanına girdi. Onun hal ve hareketini perde arkasından tetkik ederken, Allah'ın hikmeti, Kaydâfe'nin askerleri İskender'i tanıdılar. Onu yakalayıp Kaydâfe'nin huzuruna getirdiler. Kaydâfe, daha önce İskender'in resmini yaptırmış olduğundan, onu hemen tanıdı ve hapse attırdı. İskender, uzun zaman hapiste kaldı. Sonra Kaydâfe, İskender'i hapisten çıkarttı. Kendisi ile savaş etmiyeceğine ve kılıç çekmeyeceğine dair İskender'e yemin ettirip serbest bıraktı.

İskender, oradan Elbürz dağı eteğinde hükûmet merkezi olan Irak Daviyân'a geldi. Bütün bilginleri toplayıp bir görüşme yaptı. Vezirleri: «Pâdişahım, Kaydâfe denilen o kadının ne haysiyeti ola! Denizler gibi asker ile üzerine gidip vilâyetini harab edip, halkını kılıçtan geçirip, ciğerlerini kebab edelim» dediler. İskender onlara: «Kerim olan verdiği sözünde durur, Kaydâfe beni hapisten çıkardığında, üzerine asker göndermemeye ve kılıç çekmemeye söz verip yemin ettim. Buna bir çare verin ki, Kaydâfe'den intikam alalım» diye cevap verdi. O anda hemen Hz. Hızır baş kaldırıp «Ey İskender! Eğer Kaydâfe'den intikam alalım dersen, savaş yapmaya bile lüzum yok. Hemen Karadeniz'i Makedonya yakınından kesip, Ak-

10) İzmir civarındaki kale kalıntıları bu kaleye atfedilir ki, halk arasında Kadifekale denilir.

deniz'e akıtalım. Kaydâfe'nin bütün ülkesini suya boğar ve intikamını alırsın. Böylece ettiğin yemin ve verdiğin sözünde de durmuş olursun.» dedi. İskender'in bütün bilginleri: «Allah mübarek eyleye, Allah'ın ilhamı ile en güzel plân bu ola» diyerek karar verdiler. Derhal bilginler, hocalar ve mühendisler Karadeniz ile Akdeniz'in yüksekliğini ölçtüler. Karadeniz daha yüksek idi. Yediyüzbin dağ deviren işçi toplandı. Karadeniz'in suyunun kesilmesine başlandı. Bütün bu işlere Hz. Hızır bakıyordu. Zira İskender ordusunun içinde bulunuyordu.

Hızır'ın doğumu hakkında çeşitli görüşler vardır. Nebî diyenler çoktur. İskender ile karanlıklara varıp, âb-ı hayatı (Hayat suyu = ölümsüzlük) içmek Hızır'a nasib oldu. Hâlâ zinde durumdadır. Hz. Musa ile arkadaş olduğuna dair Kur'an-ı Kerim'de âyet vardır. (Kale hâzâ...) âyeti buna kesin delildir. Hâlâ deniz işlerinde görevlidir. Karadeniz'in Akdeniz'e karıştırılmasına sebeb, Hızır Nebî olmuştur. Netice olarak deniz gibi asker ve amele ile Karadeniz'in suyunu keserken, işin sonuna yaklaşıldığında, Hızır'ın fikriyle mü'minlere zulüm edip ücretleri keser, kâfirlere kolaylıklar tanıyıp, yevmiyelerini peşin verirlerdi. Bu çalışma, üç sene sürdü. Karadeniz yol bulunca, bütün kâfirler suda boğuldular. İman sahibi olanlar zarar görmedi. Kaydâfe'nin şehirlerinden Makedonya'yı, Eski İstanbul'u, Yoruz kalesini ve yediyüz kadar şehri su basıp Kaydâfe'nin askerinden bir kişi bile kurtulamadı.

Beyit :

Fırsatında düşmana veren amân
Kaydâfe gibi oliser bî-güman

Ammâ o asırda Karadeniz ile Akdeniz arasında binlerce köy ve kasaba ve büyük şehirler vardı. İstanbul'un Sarayburnu ile Üsküdar arasında Makedonya şehri vardı. Yediyüz (sıcak su) ılıcalı büyük bir şehir idi. Suda kaybolmuş, Büyük İskender de böylece Kaydâfe'den intikam almıştı. Sarayburnu'nda Makedonya şehrini hemen onarmaya başladı. O zamandan beri Macar ülkeleri Sirem ve Semendire sahraları, Leh, Çeh, Kırım, Kamer el-Kam, Kıpçak ve Heyhât vadileri denizden uzaklaştı. Hepsi İrem bahçeleri gibi gönül açıcı yerler oldu. İnsanoğlu ve hayvanlar için otluk ve ekilir yerler oldu.

Büyük İskender, Makedonya'yı hükûmet merkezi yaptı. Sonra yine Allah'ın emri ile Akdeniz'in Septe boğazı olan yeri de açıp,

Akdeniz'i Okyanusa akıttı. Yunanca'da Okyanus denizi derler. Arap dilinde Muhît (Bahr-i Muhit) denizi denir.

Bazıları da Umman denizi (11) derler ki, bu denizin geçmişine hiç kimsenin aklı ermemiştir. Amma Akdeniz ile Karadeniz arasını anlatalım.

ÜÇÜNCÜ FASIL

AKDENİZ İLE KARADENİZ ARASI BEYANINDADIR

ALLAH'IN hikmeti, gemiciler ile denizciler, işinin ehli olanlar ve ziyâretçilerin inanılır sözlerine göre, Azak'tan İstanbul Boğazı'na kadar Karadeniz'dir. İstanbul'dan Gelibolu Boğazı'na kadar Rûm (Marmara) denizidir. Kilîde'l-bahreyn (Kilidbahir)'den —ki, fetihlerin babası Sultan Mehmed Hân yapısıdır— aşağısı Akdeniz ola.

Amma ben bilgisi az, hakîr, Karadeniz ile Akdeniz'in arasını nice dostlar, ilim sahipleri ve seyyahlar ile güzel bir havada, kayıklarla, İstanbul'un Yedikule burnundan Üsküdar tarafında Kadıköy denilen semtin Kalamış burnuna kadar denizde gezip etrafı seyrettim. Allah'ın emri ile Yedikule burnundan Kalamış burnuna varınca, deniz üzerinde kırmızı bir çizgi çekilmiştir ki, sanki kudret elinin çizgisidir. Bu çizginin kuzey tarafı İstanbul'a doğrudur ki, Karadeniz'dir. Yine bu çizginin güney tarafına aşağı (Kızıl Adalara) ve diğer adalara doğru çivit renginden beyaz olmak üzere Akdeniz'dir. Bu iki ayrı renkli denizin arasında bir kırmızı perde çekilmiştir ki, Allah'ın bir yapısıdır. Burası yine deniz iken sekiz rüzgârın esmesinden değişmesi ihtimali yoktur. Ancak lodos rüzgârı Marmara adalarından doğru esip geldiği zaman, bu çizginin rengi ve iki denizin araları değişir. Durgun havada nice kaptanlara ben bu yeri gösterdiğimde hepsinin hoşuna gitmişti. Allah'ın hikmeti, bu çizginin Karadeniz tarafı az tuzlu, Akdeniz tarafı ise acıdır. Boğazın Hisardan sonrası da acıdır. Okyanus denizi de acıdır. Fakat

(11) Umman denizi, Hint Okyanusundan ayrılmış olup kısmen Arap yarımadasını çevreleyen ikinci derece bir denizdir. Lâkin tariften anlaşılan, müellifin Umman olarak açıkladığı deniz, bugünkü Atlas Okyanusu'dur. Bizim dediğimiz Umman değildir.

Kulzum denizi —ki Süveyş denizidir— Allah korusun yılan zehiri gibidir. Karadenizin balıkları kadar hiçbir denizin balığı lezzetli değildir. Özellikle İstanbul Boğazı'nda olan lezzetli balıklar sanki İsa sofrasıdır. İstanbul Boğazında Akdeniz ile Karadeniz birbirine karıştığı için, tarihçiler bu boğaza Merce'lbahreyn derler.

İskender, İstanbul'u yeniden onarıp güzelleştirdikten sonra ömrü yetmedi. Hz. Peygamberin doğumundan 883 yıl önce vefat etti (12). Sonra Hz. Peygamberden 700 yıl önce büyük bir deprem oldu. İstanbul baştanbaşa harab oldu. Binlerce kişi öldü. Makedonya şehri kırk yıl harab bir halde kaldı.

Sonra şehrin beşinci defa yapıcısı Madyan oğlu Yanko, Pozantin(13) adlı kraldır. Engerus (Macar) ülkesinden kâfir ordusu ile İstanbul'a gelip, «Babamın kurduğu şehir ve tahtıdır» deyip, Makedonya şehrini yeniden tamir edip hükûmet merkezi yaptı. Yanko Pozantin yüz sene yaşadı. İstanbul'u öyle güzelleştirdi ki, yalnız patrik ve rahiplerden yüzbine yakın kimse vardı. Onun için İstanbul'un bir adı da Pozanta'dır. Pozantin de Tuna nehri buzu üzerinde at ile geçerken buz kırılmış, ömrü de buz gibi kırılıp erimiş oldu.

O yıl yine bir zelzele oldu. İstanbul harab oldu. Yalnız Hz. Süleyman'ın yapısı olan köşk ile Ayasofya Camii yerindeki mabet kaldı. Şehir yetmiş sene bu halde kaldı. Sonra altıncı kurucu olan Rum Kayseri şehri onardı ki, ondan sonra İstanbul'un Fâtih Sultan Mehmed tarafından fethine kadar 2288 yıl geçmiştir.

Bu kayser, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Antakya, Hâleb, Şam ve Kudüs'e sahip olan Herakil (Kerakl) değildir. Onlar nice kayserlerdir. Hepsi yirmibir adeddir. Fakat İstanbul'u yenileyen kayser Rum'dur. Kayseri, Niğde ve Konya'yı o kurmuştur. Yunanlıların büyük krallarındandır. İstanbul'da Fethiye Camii yakınında güzel bir kilise yaptırmıştır. O kilisede tarihi bulunmaktadır.

Ondan sonra Makedonya şehrinin kurucusu hakkında bütün tarih öncülerinin bildirdiklerine göre, İstanbul surunun ve Ayasofya'nın yapılışı şöyledir:

Kral Yenvan zamanında Tuna nehri ilk defa baharda taşmıştır. Demir kapı ve Tahtalı sedlerine yüklenen sular Demirkapı'dan

---

(12) Büyük İskender, M.Ö. 356 - 323 yıllarında yaşamıştır.

(13) Bu isim asıl İstanbul'un kurucusu olan Yunan'da «Meğere Kralı» (Bizantiyan - Bizans)ın adından bozmadır. Bu kral, İstanbul'u M.Ö. 668 yılında Saraybumu civarında kurmuş ve kendi adını vermiştir.

içeri girip tâ İstanbul içine girmiş, Yenibahçe'den ve Aksaray semtinden akıp İstiridye kapısı —ki bugün Langa kapısıdır— tarafından Akdeniz'e dökülmüş.

O sırada İstanbul'u tamir eden kral Vizondan (14), Kudüs kralını ziyaretten geldiğinde, amcası Koca Yenvan, Kral Vizon'u karşılamak için Üsküdar'a geçmiştir. Kral ile karşılaştığında Vizondan: «Ey amcam, şikâyet ettiğin Tuna nehrini ne yaptın?» diye sormuş, Yenvan: «Kralım, sayende Tuna nehrini avrat gibi saçından sürükledim, Makedonya içinden halen akmaktadır» diye gururla cevap vermiştir. O an Allah'ın emri ile Tuna nehri hemen geri doğru akıp, geçtiği yerleri harab etti. Önce Varna ile Prevadi yakınında «Tuna değirmenleri» denilen yerden patlak verdi. Büyük bir pınar meydana çıktı. Hâlâ büyük değirmenleri döndürür. Dobrice halkı orada buğday öğütürler. Bu sebeple Tuna değirmenleri diye meşhur olmuştur. Oradan Tuna'nın bir pınarı da Kırkkilise şehrine yakın Bene kasabasından ve Pınarhisar kalesinin kayaları arasından doğmuştur.

Tuna'nın bir kolu da Büyükçekmece ve Küçükçekmece göllerinden çıkıp Rum (Marmara) denizine karışır. Bu anlattığımız yerlerden akan tatlı suların Tuna'dan olduğuna dair şunu söyleyebiliriz: Tuna'da yetişen Morine ve Mersin balıkları ile ustuka ve çıka balıkları sadece Tuna nehrine ait iken, sözünü ettiğimiz pınarlarda ve Çekmece haliçlerinde de çıktığı görülmüştür.

Yıldırım Hân Niğbolu ve Fethü'l İslâm'ı (15) fethettiği zaman, Tuna nehrinin İstanbul'a aktığına dair bahsi geçmiştir. Demirkapı'dan saman ve kömür döküp Tuna değirmenlerinden, Pınarhisar'dan ve Çekmece göllerinden de saman ve kömür çıktığı Tuhfe adlı tarih kitabında anlatılır. Hattâ Sultan Ahmed Hân'ın kızının oğlu Süleyman Beyle İstanbul ile Çatalca arasında Azadlı adlı köydeki yüksek kayaların delindiği yerlerde dolaşırken, Tuna nehrinin aktığı yerlerin izlerini görmüştük. Meşaleler yakıp atlarınıız ile o mağaraların içinde bir saat kadar kuzey yönüne doğru gidip gördük. İçerideki güvercin büyüklüğündeki yarasalardan ve pis kokulardan dolayı geri dönüp dışarı çıktık.

Eğer Osmanlı Devleti Sultanları gayret etse, az para ile Tuna nehri yine Yenibahçe ve Aksaray içinden akıtılır idi.

---

(14) (Vizandiyon) yani yukarıda ilk kurucu olarak gösterdiğimiz (Bizans) olacak.

(15) Sırbistan'da Tuna'ya yakın yerde ve Romanya hududu karşısında bir şehir olup, şimdiki ismi Kladova'dır.

Sonra bu Tuna'dan yardım görülmeyince Kral Vizondon, İstanbul'a su getirmek için, su kemerleri (16) yaptırarak tatlı bir suyu, usta mühendislere bol para verip Kırkçeşme kemerleri ile İstanbul'a getirtti. Kırkçeşme'den başka üçbin çeşme daha akıtıp İstanbul'u güzelleştirdi, şenlendirdi. Öyle ki: Yanko, veziri Kantora'nın yaptığı Yedikule'den tâ Sarayburnu kalesine gelinceye kadar, geniş yolun iki tarafında süslü billûr iskemleler üzerinde, yaldızlarla kaplanmış kat kat kuşaklı siyah adamları ona selâma durup el bağlarlar idi. Yüzbin piyâde süslü taçlı askerler de önü sıra saf saf olup merasimle geçerlerdi. İkiyüz bin süvari askeri de merasime katılırdı. Bu derece gösteriş sahibi bir kimse idi.

Onun da devri son buldu. Yerine oğlu Ya'fur kral olmuştur.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İSTANBUL'UN DİĞER KURUCULARI

YA'FUR kendi başına padişah olduğunda, çok para harcayıp veziri (Revende) nin plânı, hâkimler ve mühendislerin gösterdiği yolda, Sarayburnu denilen yerde, deniz üzerinde 366 adet tuzak yaptırdı. Her gün bir tuzak çalışırdı. Deniz dibinde olan balıklar kenara çıkardı. Bütün halk hergün balık avlayıp geçinirlerdi.

O kadar tuzak da karada birer tepe üzerine yaptılar. Meselâ, Avratpazarı'ndaki dikili taşta Madyan oğlu Yanko'nun Hindistan'a giden askerinin muhteşem alayını açık açık görmek mümkündür. O taşın içini oydular. Minareye çıkar gibi papazlar çıkıp, İstanbul'a bir asker geldiğinde çan çalarlardı. Hemen bütün ordu hazır vaziyete geçerdi. Bunlardan başka böyle binlerce garip eserler ve tuzak yerleri yaptırmıştır. Bunlar inşallah yeri gelince ayrı ayrı anlatılacaktır.

Kısacası, Kral Ya'fûr, İstanbul'u öyle güzelleştirip şenlendirdi

---

(16) Su kemerleri, yani Bozdoğan kemerleri, M. 117 - 137 senelerinde hükûmet eden Hadrian tarafından başlanmış; M. 364 - 378'de İmparator Valans tarafından tamir olunmuştur. Rum tarihlerinde onun adına nisbet olunur. Bir defa da M. 257 - 565'de Jüstinyanus tamir etmiştir. Son olarak Kânunî tamir ettirmiştir.

ki, sanki Cennet bahçesinden bir köşe idi. Bu da sapıklık yolunda ölüp gitti.

Ya'fur'un yerine Tekfur adında biri kral oldu. Tâ beşbin yediyüz elli senesine gelinceye kadar nice kayser, betâlise, patrik ve keşişin hükümet merkezi ve karargâhı oldu. Makedonya şehrini hergün biraz daha güzelleştirdiler. Yüzlerce sene hükümdarlık yaptılar.

Sonra sözü edilen tarihte, İspani (17) diyarında Rim Papa adiyle şöhret bulan ülkenin kralı frenk hakimidir. İmâret ve genişlikte yedi hisar örnektir. Ülkelerine Merrene-i Kübrâ derler. Bu kâfir ülkesinden Kostantin adında bir hükümdar çıktı. Doğu, batı, güney ve kuzey, velhasıl yedi iklim hükümdarlarını idaresi altına aldı. «Yalnız Makedonya şehri kaldı» diye meliklerin hasretini çektiği İstanbul'u almak için teşebbüse geçti. O büyük sur üzerine Afrika ülkelerinden ve Makedonya ülkelerinden yüzbin asker topladı. Karadan ve denizden deniz misâli asker ile Makedonya'ya geldi. Kostantin'i, karada Silivri tarafından kuşattı. Denizden bin parça gemi ile Ceneviz kralının (Dali) yardımını alarak kuşatma yaptı. İstanbul'u yedi ayda zorla ve güçle aldı. Silivri'den Terkos kalesine kadar uzanan yedi kat germe kale duvarlarını, burç ve kulelerini harâb etti. Bütün kötü renkli frenk Galata'yı merkez edindi.

Sonra Kostantin, İstanbul'u başka şekilde yapmaya başladı. Böylece İstanbul'un dokuzuncu kurucusu oldu. Bütün malını mülkünü harcayıp, şehri surla ve kulelerle çevirip tâmir etti. Şehri bu güzel şekle soktuğu zaman, Hz. İsa ile Hz. Muhammed'in zamanının arasına raslar.

Frenk ülkesinden tâ İran'ın yani Acem diyarının sınırlarına kadar hükmeder oldu. Mesih din ve milletinin kuvvetlenmesi için nice sağlam binalar ve eserler yaptı.

Bu eserlerin hepsinden güzel ve büyük bir eser yaptı ki, dillere destan, görülecek bir kiliseydi. Adına Azrâil (18) derler idi. İstanbul'un tam ortasında yapılmış, eşi olmayan bir kilise olup, içinde oniki bin papaz, keşiş ve patrik ve ayin yapan müşrik bulunurdu.

Bu kilise yüzlerce sene durdu. Hz. Muhammed'in doğduğu gece, Nemrud'un ateşgedesi (ateş yaktığı yer) —Urfa şehri içinde dai-

(17) (İspana) dediği İspanya olacak ise de, doğrusu İtalya'dır.

(18) Bu kilise Kostantin'in Havâriler için yaptırdığı Heron mâbedidir ki, imparatorların mezar yeriydi. Eski kalıntılarından bazı parçaları Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümâyun kısmındaki silâh deposunda bulunmaktadır.

ma yanardı— söndü; Kisra'nın takı ve Kızıl elma (Roma şehri) kilisesinin kubbesi, Ayasofya'nın kubbesi ve Ezrail kilisesi de tamamen yıkıldı. Fetihten sonra, adı geçen kilisenin esası üzerine Sultan Mehmed Hân bir cami yaptırdı ki, halen Müslümanların ibadet yeridir. Yeri geldiğinde inşaallah anlatılır.

Kostantin'in diğer bir büyük kilisesi de İstanbul'da, Zeyrekbaşı denilen yüksek bir tepe üzerinde, Hz. Yahya adına 360 kubbeli olarak yapılmış olan bir manastırdır. Dört tarafına kale duvarı gibi kuvvetli bir kervansaray yapılmıştır. İçinde 3000 rahip hizmet görmekte ve âyin yapmaktaydılar. Bu yere bitişik bir sarnıç yapılmıştır. Sarnıçtan kırk çeşmeye su akardı. Sarnıcın üzerinde bir medrese ve İncil evi yapılmıştı. Hâlâ Zeyrekbaşı yakınında Pîrî Paşa medresesi olarak durmaktadır. Sarnıca da bugün Soğuksu derler. Yediyüz yüksek direk üzerine yapılmış, göl gibi tatlı suyu vardır. Temmuz ayında Unkapanı gemicileri ve halk, ondan su içip susuzluklarını giderirler.

Sultan Selim'de ve Sivaslı Tekkesi altında, Edirnekapı'da, Macuncu Mahallesi'nde, Gedikpaşa'da ve Peykhane yakınında büyük su sarnıçları yapılmıştır. Bunlar, yağmur suyu ile ağızlarına kadar dolduruldu. Bütün yolları pislikten temizletildi.

Atmeydanı'nı dîvan yeri edinmişti. Orada acaip ve garip tılsımlar ve binâlar yaptırmış ve burayı hristiyanların, adâlet yeri yapmıştı. Bütün vezirlerine ve vükelâsına emir verip, İstanbul içinde sayısız imâretler ve çeşitli binalar yaptırmıştı.

Kostantin'in annesi Heleni, Rum ülkesine yakın Nemrud'un hükûmet merkezi olan Roha (Araplar Reha derler) şehrindeki bir kralın kızı idi. Küçük Ayasofya kilisesini yaptırıp tarihini Hz. Zekeriyya namına yazdırmıştır (19).

Sözü edilen senede Kostantin yine ayaklandı. Ayasofya kilisesinin dört tarafına bin bir büyük kubbe yaptırdı. Bunların her birinde dinî ayin yapılırdı ki, bu âyinler Mesih dininin gereğine göre olurdu.

İlk olarak yapılan büyük kubbelerden biri, halen Arslanhâne ve Nakkaşhâne olan kemer kubbedir. Biri de Bâb-ı Hümâyun içinde bulunan Cebehâne olan eski kubbedir ki, halen Âl-i Osman cebe-

(19) Saint Serge ile Saint Baküs adına altıncı asırda Jüstinyanus tarafından inşa olunmuştur. İçten uzunluğu 50 ve eni 43 adımdır.

hânesiyle doludur. Hesabı ve kitabı yapılamayacak kadar silâh doludur (20).

Bu çeşit büyük kubbeler, hastahaneler, mektepler, misafir evleri, dinlenme yerleri, düşkünlerevi, tımarhaneler ile Ayasofya etrafını kuşatmıştı. Makedonya şehri böylece güzelleştirilmişti. Sözü edilen binbir kubbelerin tam ortasında «Tavuk pazarı» denilen yerde somaki mermerden yüksek bir uğurlu direk yaptırılmıştı. Direğin en üst kısmına, beyaz ham mermer üzerine bir kuş heykeli yapılmıştı. Her yıl o kuş zamanı gelince ötüp kanatlarını açınca, Allah'ın büyüklüğü yedi iklimde ne kadar kuş varsa bütün dünya bahçelerine dağılırlar, gagalarına birer zeytin ve tırnaklarına ikişer zeytin alarak her kuş üçer zeytin hediye ile İstanbul'a gelirlerdi. Bu kuşlar o büyük taşın dibinde olan kiler kubbesinin tepesindeki delikten zeytinleri bırakıp giderlerdi. Çok acaib bir tılsımın etkisidir! Bu zeytinleri bütün rahipler yeyip açlıklarını giderirlerdi. Bu gibi nice tılsımlı yerler vardır ki, bunlar sırası geldikçe anlatılacaktır.

Kostantin'in annesi, İstanbul kalesinin onarımı için atalarından kalma mallardan çoğunu vermiş ve kendisi dünya işlerinden elini çekerek bir kiliseye rahibe olmuştur.

Hesapsız, Kârun gibi para vererek yüz parça gemi ile Filistin'de Akka kalesine gitti. Önce orayı yaptırdı. Kaleyi sağlam duvarla çevirtti. Büyük bir liman yaptırdı. Sonra Kudüs'te Kamâme kilisesini inşâ ettirdi ki, yeryüzünde eşi yoktur. Hâlâ bütün hristiyanların kıble yeridir. Her yıl binlerce hristiyan Kamame'ye gidip hacı olurlar. Fakat hac edip haça taptıkları meydandadır. Bu kilise hakkında açıklama aşağıda yapılacaktır.

Sonra bu Eleni denilen rahibe, Arz-ı Mukaddes'e melike oldu. Sayısız hayratlar yaptırdı. Nihayet onun da ömrü sona erdi. Kudüs'te Tur (Zita) eteğinde Hz. Meryem bitişiğinde defnedilmiştir.

Kendinden sonra bütün malı ve mülkü oğlu Kostantin'e kaldı. O da İstanbul'un surlarını yenilemeye başlamıştır.

---

(20) Aya İrini adına olarak Kostantin'in inşa ettirdiği bu kilise M. 532'de yanmış, Jüstinyanus tarafından yeniden yapılmıştır. Sekizinci asırda da zelzeleden harab olmuş, İzavriyalı Leon tarafmdan tâmir olunmuştur.

BEŞİNCİ FASIL

İSTANBUL'UN DOKUZUNCU KURUCUSU OLAN KOSTANTİN'İN İSTANBUL SURLARINI YAPTIRMASI VE KALENİN ŞEKLİ HAKKINDA

DÜNYA tarihçilerinin ve Âdemoğullarının söylediklerine göre, İstanbul'u ilk kuran Süleyman hazretleridir. Ondan sonra oğlu melik Ruhbaam'dır. Sonra sırası ile, Madyanoğlu Yanko, İskender, Pozantin, Rum kayseri, Yanko Bizes Vizondon, Vizondon oğlu Ya'fûr ve Kostantin'dir. Bunlar arasında daha nice kral, melike, kayser ve tekfurlar gelmiştir.

Amma, Kostantin'den önce, «Cihangir bir kral olayım» diyen Yunanlı İskender'den sonra, 595 tarihinde kral Danklidyanos yani Takyanos az kalsın cihan kralı oluyordu. Acem diyarında Şapur Şah'ı ve bütün askerini kılıçtan geçirip, Acem ülkesini haraca bağladı. Gayet cebbar bir kral idi. Hristiyanlara karşı kötü davranmaya başladı. Haleb, Şam, Irak ve Mısır'da ne kadar hristiyan varsa, hepsini kırıp geçirdi. Çok mal sahibi oldu. Bu mallarla büyük bir ordu kurdu. İskenderiye'de isyan eden veziri Âcile'yi öldürtüp İskenderiye'yi de idaresi altına aldı.

Yirmi yıl çok şiddet ve zor kullanarak hükûmet sürdü. Eshâb-ı Kehf (Mağara eshâbı) olayı bunun vefatında olmuştur. Kehf sûresinde bunun hakkında âyet vardır. Sonunda vücudunu ve diş etlerini kurtlar yiyip öldü. Sözünü ettiğimiz Kostantin onun soyundandır. Kaçıp Roma şehrine gelmiştir.

Ondan sonra Takyanos'un yerine oğlu Ferniyal kral oldu. İki yıl geçmeden o da öldü. Yerine Büyük Kostantin kral oldu. Hristiyan âyini üzere hayatta olan havârilerin gösterdikleri yolda, Nuşirevan ve Kisrâ gibi adâletli bir idâre gösterdi. Önce hristiyanlığı kabul etti. Bütün putları kırdı. Yerine hristiyanlık şartlarına göre kiliseler yaptırdı. Daha önce kendisi mecûsî idi. Gayet cesur, atılgan, tedbirli ve asker idaresini iyi bilen bir kimse idi. Bütün İran'ı haraca bağlamıştı. İstanbul kalesini yapmaya başladı. Hesaplı ve fennî şekilde sağlam bir kale yaptı. Zira bütün çeşitli ilimleri Roma'da öğrenmişti.

HİKÂYE

Kral Kostantin'in mecûsî (ateşperest) dinini bırakıp, hristiyanlığı kabul etmesini Yunan tarihleri şöyle anlatır:

Kostantin şehvete çok düşkün idi. Roma'da iken bir ara cüzzam hastalığına tutuldu. Saçı, sakalı ve burun kemiği de az kaldı düşüyordu. Âdetâ Şam cennetine dönüyordu. Bütün Frengistan hekimlerinden hastalığının ilâcını ısrarla istedi. Fakat bir türlü çâre bulamamışlardı. Sonunda bir mecûsî, sırf Hristiyan dinine ihânet kasdiyle der ki:

«Ey kralım! Eğer sıhhat ister isen, önce büyük bir havuz yaptır. Sonra bunun içini anasının memesini hénüz emmeğe başlamamış olan çocukların kanları ile hergün doldur. Sonra havuzun içine girip bir saat kadar dur. Havuzdan çıkınca hamama gir. Kırk gün böyle devam et. Sonunda hastalıktan kurtulursun.»

Kostantin, hemen emir verip bir havuz yaptırdı. Havuzu doldurmak için binlerce masum toplandı. Cellâtlar bunları öldürmek üzere iken, onların akrabaları ve diğer yakınları ile binlerce kişi, ciğerpârelerinden ayrılmanın acısı ile başlarını açıp Yunanca:

«O Kostantin'e, Afto krator ipsile...» yani «Ey pâdişahlar pâdişahı Kostantin kral!» ve «Ey megalo Hristos» yani «Ey büyük Allah!»; Lâtin olanlar: «Bağ çarna Kostantin» yani «Allah'ın kralı Kostantin» ve Rum olanlar «Vay pedakimo, vay tis kardiasimo to ağapimeno, vay pesihimo, vay psiholamo!» yani «Vay oğul, vay canımdan sevgilim, vay iki gözüm!» diye feryad etmeye başladılar. Her birinin ağlayıp sızladıklarını işiten Kostantin, «İmparator İpol» dediklerini kendi için zannedip, bu feryadlara dayanamamış ve «Ben cüzzam hastalığından ölsem de yeğdir. Bu kadar hristiyanların ah ve vahlarını duymıyayım. Bu kadar masumların kanı benim için ilâç ve deva olmasın» diyerek masumları anne ve babalarına teslim ettirdi.

Bunun üzerine çocuklar ile anne ve babaları çok sevindiler. Hepsi sevinçlerinden başlarını açıp Kostantin'in sıhhati için dua ettiler. Derhal Kostantin'e bir uyku geldi. Rüyasında Hazreti İsâ'yı gördü. İsa Aleyhisselâm ona şöyle dedi:

«Ey Kostantin! Sen bu kadar masumları serbest bıraktığın için seni de bu hastalıktan kurtardım.» Sonra elindeki âsâyı gösterip, bununla da bir kere vurur ve mecûsî hekimlerinin öldürülmesini emreder. Kostantin derhal uyanır ve cüzzam hastalığından tamamen kurtulduğunu, iyi olduğunu görür. Hemen parmak getirip hristiyan olur. İşte, Yunan tarihinde böyle anlatılır.

Sonra çocukları öldürmeyi söyleyen mecûsî hekimlerini birer birer öldürtürken, içlerinden iyi kalpli bir tabib der ki: «Pâdişahım! Hele bir defa beni söylet, ondan sonra öldür.» Kostantin söz hakkı verince:

«Pâdişahım, sana bütün hekimler ilâç yaptı, faydası olmadı. Anladık ki manevî bir ilâç lâzımdır. Bu yolda karar kıldın. Hayır dua alasın. Sonunda Hristos (Hazreti İsa) sana yardım ede, merhamet eyle» diye yalvardı. Kostantin bundan hoşlandı ve hepsini affetti. Sonra Kostantin cihanı süsleyen bir hükümdar olup, İstanbul kalesini tamire başladı.

KUDÜS-İ ŞERİF'DE KAMÂME'NİN YAPILMASI HAKKINDADIR

Bu sırada Kostantin, rüyâsında Hazreti İsa'yı gördü. Hz. İsa ona: «Ey Kostantin, annen Helene'yi Kudüs'e gönder de benim doğum yerim olan Beytüllahm'de bir mâbet yaptırsın ve Kudüs-i Şerif içinde bir kamâme yapsın.» dedi. Kostantin uyanır uyanmaz rüyasını annesine anlattı. Hemen bol para vererek annesini kara yolu ile Kudüs'e doğru yolladı. Kendisi de deniz yolu ile birçok gerekli malzemeyi alarak Kudüs'ün iskelesi olan Yafa'ya geldi. Helane hatun da Kudüs'te, Hazreti İsa'nın bazı eserlerini arayıp buldu, orada hayratlar yaptırdı. Sonra Nablus şehrinde büyük bir kilise yaptırıp tekrar Kudüs'e döndü.

Haçın ilk çıkışı: Megarios adında çok ihtiyar bir papaz varmış ki, Hz. İsa zamanından beri yaşarmış. Meğer Yahudiler, Hz. İsa'yı bu papaz zamanında asmışlarmış. Asılan ağaç haçı bu papaz bilirmiş. Sonra Megarios, Helane'ye o ağaç haçın yerini göstermiş. Helane'nin emri ile orası kazılır. Orada bir mezar ve içinde haçlar yani haç biçiminde üç parça ağaç çıkmış. Hristiyan inancına göre, o ağaçları bir bir o ölünün üstüne bırakmışlardır. O an ölü canlanıp kalkmıştır. O gün Eylül ayının ondördüncü günü imiş. Hristiyanlar o günü bayram kabul etmişlerdir. Bu olay Hz. İsa'nın doğumunun 328'nci yılında olmuştur ki, halen Rumların «Haç bayramı» budur. Haçlarına olan hürmetleri de bundan doğmuştur.

Sonra Helane, o haçları altın sanduka içine koyup başının üzerinde saklamıştır. Hristiyan inancına göre, Kamâme kilisesi Helane'nin eseridir. O canlanan ölünün yerinde yapılmıştır. O ölü ise Hz. İsa'dır, derler. Sonra da göğe çıktığını iddia ederler. Fakat bir

sınıf hristiyanlar da, bir müddet halkı yine davet ettiğini ve sonra öldüğünü söylerler.

Bundan sonra Helane, birçok hayır eserler yaptırmıştır. Mescid-i Aksâ'yı tamir ettirip genişletmiştir. Sahratu'llah'ı (İsrail peygamberlerinin ibâdet ettikleri kaya) süslemiş, Beytüllahm'i yeniden yaptırmıştır.

Helane, sonra Yahudileri kıra kıra oğlu Kostantin'in yanına, İstanbul'a geldi. Altın sandukadaki haçları, «İsa'nın yadigârıdır» diyerek, oğluna hediye etti. Kostantin, haçları yüzüne gözüne sürdü. Annesi Helane'yi ve haçları büyük bir tören ile Zeyrakbaşı kilisesine götürdü. Sonra da İstanbul'u yeniden imara başladı.

«Arslan yatağından ve şahin durağından bilinir» diye var kuvvetini harcayıp, «dünyanın sonuna kadar büyük bir eser kalsın» diyerek, kendinden önceki hükümdarların yaptıkları binalar üzerine İstanbul suruna ilâve olarak sağlam kârgir binalar kurdu.

Önce İstanbul'un kara tarafında, batı yönünde Yedikule'den tâ Eyüb'e varıncaya kadar, iki katlı sağlam kale ve duvarlar yaptı. Birinci kat duvarının yüksekliği 21 zira ve eni 10 zira'dır. İç kat duvarların irtifaı 70 zira yüksekliğinde ve eni 20 zira'dır. Dış surun yüksekliği hendeğin dibinden bendlere kadar 42 zira olup, dibinden temiz sular çıkar. İki duvar arasına Horasan rıhtımı (kum) konulup sağlam olması sağlanmıştır. Bu rıhtım olan temelin genişliği 80 zira'dır. Dış sur ile iç surun arası 60 zira genişliğinde olup irem bağı gibi bir bahçedir. Halen Topkapısı ile Edirnekapısı arasındaki bahçe, Osmanlı hanedânının Yeniçeri zağarlarının yaylağıdır.

Dış surun dışında da alçak duvarlı bir sur yapılmıştır. Hendeğin dibinden itibaren yüksekliği 25 ve eni 6 zira'dır. Bu iki duvarın arası 40 zira'dır. Bu hesap üzere İstanbul kalesinin kara tarafı üç kat olup, bu duvarların önündeki derin hendek 100 zira'dır. Bu hendek içinde Yedikule'den Silivrikapısı'na kadar deniz gelirdi. Eyüp Ensâri kapısından Eğrikapı'ya kadar da yine deniz girerdi. İstanbul kalesi bir adaya benzerdi sanki. Hâlâ kara tarafı bu şekilde, üç katlı, sağlam duvarla çevrilidir. Üç katta 1225 aded büyük kuleler vardır. Her bir kulenin üzerine onar adet gözcü konurdu. Bunlar gece ve gündüz gözcülük ederlerdi.

İstanbul kalesi üçgen şeklindedir. Batısı kara ile, doğu ve kuzey tarafları deniz ile çevrilidir. Deniz tarafları yalın kat Yecüc duvarı gibi sağlamdır. Burç ve duvarları duvar dişleri ile süslenmiştir.

Kostantin'in bu kaleye çok emek harcamasının maksadı şu idi: Kostantin, yıldız ilminde asrın en bilgilisi idi. Bu ilmin kuvveti ile âhir zaman peygamberinin geleceğini bilmekteydi. Onun ikbâlinin parlaklığının doğudan batıya kadar yayılacağını çok iyi biliyordu. Bu sebeple, korunma gayesiyle böyle sağlam bir kale yapımına girişmiştir.

İstanbul kalesinin çevresi 18 mildir. Üçgenin bir ucu Sarayburnu, bir ucu Yedikule, bir ucu da Eyüb Ensârî kapısı köşesidir.

Kostantin, Cenevizliler ile akraba olduğundan, Haliç'in karşısında onlara yer vermiş, Galata'yı imar edip kuvvetlendirmiştir. Buraya, Yunancada Galasüde derler. Daha önce Kostantin'in süthânesi ve sağmal inekleri orada durur idi. Onun için buraya Galata derler.

Her dilde İstanbul'un adı hakkındadır: İstanbul'un ilk adı Lâtince'de Makedonya'dır. Kurucusu Yanko olduğu için, Süryânicede Yankoviçe'dir. İskender'e nisbet olarak Aleksandre, ondan bir müddet sonra da Pozanta (21) dediler. Yahudi dilinde bir müddet Vezendona, Frenkler Yağfuriye ve Kostantin yaptıktan sonra da Pozantiyam ve Kostantiniyye denmiştir. Nemse (Avusturya) dilinde Kostantinopol, Ruslar Tekfuriye derler. Ağrık (Rumca) dilinde Granduye, Macarca'da Vizenduvar, Lehçe'de Kanatorya, Çeh dilinde Alyâna, İsveç dilinde Harakliyan, Felemenk dilinde İstefanya, Frank dilinde Ağrandone, Portekiz dilinde Kostiye, Arap dilinde Kostantiniyye-i Kübrâ, Fars dilinde Kayser-i zemîn, Hindçe'de Taht-ı Rum, Moğolca'da Çakdurgan, Tatar dilinde Sakarya, Osmanlı dilinde İslâmbul denir. Galgala-i Rûm adıyla da şöhret bulmuştur.

Günler geçtikçe Kostantin zamanında İstanbul o kadar güzelleşti ki, bunun yanında nüfusu da oldukça artmış idi. Bir paskalya gününde nüfusun dörtyüz bin olduğunu Kostantin'e bildirmişlerdi. Deniz sahilinde kırkbin dalyan vardı. Yedikule'den Sarayburnu'na kadar geniş cadde yapılmıştı. Şimdiki gibi lodos rüzgârı kale duvarlarını yıkmazdı. Fakat ilk yapıldığından beri deniz tarafında hendek yoktur. Zira deniz kenarı olduğundan hendek kazmak mümkün değildi. Sonra denizden korkulmadığı için sur dahi bir kat üzerine yapılmıştır. Fakat Fatih Sultan Mehmed zamanında Akdeniz ve Karadeniz boğazları biraz daha kuvvetlendirilmiş ve deniz tarafı daha güvenli hale getirilmiştir.

(21) Bizans, Vizandion olacak.

Kostantin'in kaleyi yaptırdığı zaman, kalenin 366 kapısı vardı. Fatih İstanbul'u aldıktan sonra bu kapıların 27'sini bırakıp diğerlerini kapattırdı. Hâlâ bu kapanan kapıların yerleri üç tarafta da görülmektedir.

Kısacası, Kostantin'in ömrü böyle şehri imar ile geçmişti. Otuzdört yıl saltanattan sonra öldü. Yerine oğlu Makra Kral Kostantin geçti. Ayasofya bunun zamanında yapılmıştır. Bu da öldükte yerine Şilişter adında biri kral oldu. Ondan sonra Niron tahta geçti. Fakat Niron, hristiyan azizlerinden birini öldürüp Roma'yı ele geçirdikten sonra, Helane'nin plânı ile yok edildi.

ALTINCI FASIL

KOSTANTİNİYYE (İSTANBUL) KALESİ'NİN ÇEVRE UZUNLUĞU HAKKINDADIR

BEN yakın dostlarımla İstanbul'u gezip dolaştığım sırada, yıl 1044 idi. Sultan Dördüncü Murad, Van seferine çıkmıştı. İstanbul'da, Koca Bayram Paşa kaymakam olarak kalmıştı. Rahmetli babam ile Bayram Paşa sohbet ederlerken kulağıma çalındı ki: «İstanbul'un kurucusu acaba kim ola?» diye birbirlerine sordular. Hemen babam: «Sultanım! İstanbul dokuz defa imar olunmuş ve dokuz defa harab olmuştur. Amma zamanımızdaki gibi asla haraplık görmemiştir. Her ne tarafından olursa olsun, dost ve düşmandır. Duvarların yıkık olan kısımlarından araba ile girip çıkarlar. Hükümdarların hasretini çektiği bu şehrin, bu halde kalması ve surunun siyah yüzlü bulunması lâyık değildir. Din gayretine ve Osmanlı hanedânı şevketine, şunun tamirine ve bakımına himmet buyurun. Padişahımız inşaallah zaferle döndüğünde, beyaz inci gibi görür de beğenir ve kıyâmete kadar adınız anılır.» dedi.

Babamın bu sözlerini ve düşüncesini orada bulunanların hepsi doğru buldular. Babam da hemen bu kabule «El-Fatihâ» dedi ve «Fatihâ»yı okudu.

Sonra, hemen İstanbul, Eyüb, Galata ve Üsküdar mollaları toplandılar. Mimarbaşı, sekban ve şehir eminine fermanlar gönderildi. İstanbul'un 4700 mahallesinin imamlarına tembih ve emrolunup, kalenin tâmiri için yardım isteğinde bulunuldu. İşçiler ve ustalar

toplanarak, Pâdişah Revan seferinden dönünceye kadar, bir sene içinde İstanbul ve Galata kaleleri ile bütün sultan camilerinin tâmiri ve bakımı yapıldı. Hepsi beyaz renk oldu. İstanbul sanki bir inciye benzedi. İstanbul halkı rahatladı ve sıkışıklık gitti.

İstanbul kalesinin tâmiri hakkında kaymakam Bayram Paşa şu beyti yazmıştır:

Dua edüp dedim târihin ey dâniş! Bu mebnânın...
Zemîn durdukça dursun bu binâ-yı âsümân-âsâ.

Sene 1044: O esnâda Van'ın fetih müjdesi geldi. Bütün halkın geceleri İsrâ (Hz. Peygamber'in Mirac gecesi) gecesi, gündüzleri de Kurban bayramı oldu. Yedi gün yedi gece Hüseyin Baykara fasılları oldu. Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar sahilde kalenin surları önüne yirmi zira' genişliğinde bir sed yapıldı. Kalenin dışında büyük bir cadde yapıldı. Bütün gemiciler o yerden gemilerini iplerle çekip Sarayburnu'ndan içeri girerlerdi. Kalenin içinde ve dışında, kalenin üzerinde ve bitişiğinde ne kadar ayân ve eşrâf evleri varsa, hepsi istimlâk olunup yıkıldı. Halka açık yollar ile kalenin etrafı çevrildi.

O zaman ben İstanbul kalesini adımlamıştım. Şöyle ki:

Besmele ile Yedikule'nin dış kısmından başladım. Hendek kenarınca Eyüb kapısına kadar 8810 adım olup, bu arada altı kapı vardı. Küçük Ayvansaray kapısından Bahçekapısına kadar 6500 adım olup, 14 kapı vardır. Yenisaray —ki, Padişahın sarayıdır— Arpa anbarı dibinde, Kireççibaşı kapısından Yenisarayın çepeçevre etrafında 16 kapı vardır. Bunların on adedi açıktır. Bu Yenisaray kalesi Fâtih'indir ki, çevresi 6500 adımdır. Ahurkapı'dan dışarıda yeni yapılan yol tâ Yedikule'ye kadar 10.000 adım olup, yedi kapı vardır. Bu hesaba göre İstanbul'un bütün çevresi 30.000 adımdır. Bin adımda on aded kule vardır, hepsi 400 kuledir. Fakat kara tarafı üç kat olduğundan, onların kuleleri ile beraber 1225 kule olur. Kulelerin bazısı dört köşe, bazısı yuvarlak, bazısı da altı köşelidir.

Bayram Paşa'nın isteği üzere yapılan hesaba göre, hepsi seksenyedi bin zira'dır.

Kostantin zamanında, Kurşunlu Mahzen'deki tophânede 500 top vardı. Hâlâ demir kapılar durmaktadır. Sarayburnu ile Kızkulesinde de yüzlerce top bulunmakta idi. Bu sayede deniz tarafından kuş uçamazdı. Yine Galata'dan Yemiş İskelesine üç kat zincir çekilmiş olup, üzerinde kuvvetli bir köprü yapılmıştı. Bu köprünün içinden

geçerlerdi. Gerektiği zaman köprü çözülür ve gemiler kolaylıkla geçerlerdi. Bir köprü de Balat ile Tersâne bahçesi arasında kurulmuştu. Ayrıca Eyüb ile Sütlüce arasında da bir köprü vardı.

Yanko zamanında, Karadeniz boğazında Yoroz kalesi bitişiğinde, deniz üzerinde üç katlı zincirler çekilip, düşman gemileri geçirilmezdi. Bu zincirin parçaları hâlâ Tersâne mahzeninde durmaktadır. Ben gördüm. Her bir halkasının kalınlığı insan beli kadardır.

O sırada İstanbul o kadar güzel ve şenlikli imiş ki, kaleden dışarı Silivri'ye ve deniz sahilinde Terkos kalesine kadar uzanan, 1200 aded bağlı-bahçeli köy ve kasaba varmış. Kalenin içinde ve dışında iki bin hâkim vazife görüp verdikleri kararları Kostantin'e bildirirlerdi.

40 vezir, 40 patrik, 40 yoroz, 40 yestiyar ihtiyarı ve 40 moparı vardı ki, hepsi hükümet sahibi idi. Ellerinde asâlariyle Atmeydanı'ndaki divanhânede Kostantin'in huzurunda el bağlayıp hizmet ederlerdi.

Bu Kostantin bütün hükümdarları kendisine itaat etmeye mecbur etmiş olduğundan, kendisinin cihan hükümdarı olmasına az kalmıştı. Ancak, günlerinin çoğu şehrin imarı ile geçmiştir. Krallık devrinde Meryem Ana, Kızıl Yumurta gibi resmî günlerde ve her pazar günü İstanbul duvarları kırmızı çuha ile örtülüdür, büyük bir tören ile sakalına inci dizdirip başına İskender tacını giyer ve şehri gezerdi. Kapı bekçilerine bahşişler verirdi. Kalenin duvarları üzerine haç, süslü ve işlenmiş putlar, sancak ve flandreler asardı. 366 yerde trampet ve lotoryani borular, davul ve büyük argononlar ile Yunan çanları çalınır, şenlikler yapılırdı. Her milletten adamlar gelip, İstanbul'un bu süslü halini seyrederlerdi.

BU ŞEKİL VE BU BÜYÜKLÜKTE OLAN KALENİN YİRMİYEDİ KAPISININ ARALARINDAKİ UZUNLUK HAKKINDADIR

Önce, Yedikule köşkü deniz kenarındadır. Buradan Yedikule kapısına kadar 1000 adımdır. Yedikule'den Silivri kapısına kadar 2010 adım, Yenikapı'ya 1000 adım, Topkapı'ya 2900 adım, Edirnekapı'ya 1000 adım, Eğrikapı'ya 900 adımdır. Bu altı kapı batı yönüne, Edirne tarafına bakar. Eyüp Ensârî kapısına 1000 adım, Balat kapısına 700 adım, Fanos (Şimdiki Fener) kapısına 900 adım, Petro kapısına 600 adım, Yenikapı'ya 100 adım, Aya kapısına 300 adım, Cibâli kapısına 400 adım, Unkapanı'na 400 adım. Ayazma ka-

pısına 400 adım, Odun kapısına 400 adım, Zindan kapısına 300 adım, Balıkpazarı kapısına 400 adım, Yenicâmi kapısına 300 adım, Şehid kapısına 300 adımdır. Eyüb Ensârî'den buraya kadar, ondört kapı deniz kenarında olup kuzey yönüne açılırlar.

Saray-ı Hümâyûn'un dört tarafında olan has kapıların birincisi, Kireçcibaşı kapısıdır. Sonra Yalıkapı, Topkapı, Uğrukkapı, Balıkçılar kapısı, İçahur kapısı, Bayezid Han kapısı gelir. Sonra Saray kapısı ki, güneye doğru açılır. Sonra Sivrikapı (Bu kapı tebdile mahsustur), Sultan İbrahim kapısı (Soğukçeşme dibindedir), Sokullu Mehmed Paşa kapısı (Alay köşkü dibindedir), Süleyman Han kapısı (Makbûl İbrahim Paşa için açılmış idi), Bostancılar ve musâhiblere ait Demir kapı.

İçahur kapısından Dışahur kapısına kadar 200 adımdır. Buradan Çatladı'ya 1300 adım, ondan Kumkapı'ya 1200 adım, burdan Langa kapısına 1400 adım, ondan Davut Paşa kapısına 1600 adım, ondan Samatya kapısına 800 adım, burdan Narlikapı'ya 1600 adım, burdan Yedikule'ye 2000 adımdır.

Bu Yedikule, Vezir Kantor tarafından yaptırılmıştır. Kapısı kuzeye açılır. İki katlı büyük demir kapılardır. Bu kapılardan başka tâ Ahırkapı'ya varıncaya kadar hesaplanan kapıların yedisi de deniz kenarında olup, hepsi doğu yönüne bakar. Bu tarafa lodos rüzgârı çok tesir ettiğinden, Bayram Paşa'nın yaptırdığı rıhtımlar harâb olmuştur.

Bu saydığımız adımlar dört kaleden adımlanıp hesaplanmıştır. Sultan İbrahim zamanında yapılmıştır. Hepsi 29310 adımdır. Fakat Bayram Paşa zamanında dış kısmından adımladığımızda, tam 30000 adım gelmiştir.

YEDİNCİ FASIL

İSTANBUL'DA OLAN GARİB VE ACÂİB TILSIMLAR HAKKINDADIR

MADYAN oğlu Yanko, Kral Vezondan ve Kostantin devirlerinde, İstanbul çok güzel imâr olunmuştu. Halk çok kalabalıktı. Her ülkeden usta mimar ve mühendisler, Cerr-i eskâl (Mihanik, Makine) ilminde eski bilginler, garib ilimleri iyi bilenler getirilmişti. Şehir halkının her türlü belâ ve felâketlerden korunmaları için her usta, İstanbul'un yirmiyedi yüksek yerinde, yirmediyi gözcü tılsım yeri yaptılar.

Evvelâ Ya'fûr, Avrat Pazarı denilen yerde bin parça beyaz mermerden, minâre gibi içi boş, merdiveni yüksek bir direk yaptırdı. Madyan oğlu Yanko'nun Hindistan'ı, Loristan ve Mültan'ı büyük bir ordu ile zaptetmeye gidişi, askerin şekli ve resimleri, bu taşın dört tarafına işlenmiştir. Resimler sanki canlı gibidir. Bu taşın tepesinde yekpâre beyaz mermer üzerine peri yüzlü bir heykel yapılmıştır. Söylenenlere göre, yılda bir defa bir feryat koparır, yeryüzünde ne kadar kuş var ise o heykelin etrafında dönermiş. Bu kuşların binlercesi yere düşerler ve halk da bunları yerlermiş. Kostantin zamanında ise bu taşın üstüne ruhbanlar çıkıp, düşman gelip gelmediğini gözetlerler idi (22).

İkinci tılsımât, Tavuk Pazarı'ndaki bir parça sütundur. Kırmızı renkli som mermerden yapılmıştır. 100 zira' boyunda yuvarlak bir sütundur. Bu da zelzele ile harab olmuş, insan oyluğu kalınlığında çemberlerle sağlamlaştırılmıştır. Yapılış târihi, İskender'den 130 yıl önce ve Hazret-i Peygamberin hicretinden 970 senesine gelinceye kadar 2390 yıl olduğu bilinmektedir. Bu taşın tepesinde bir sığırcık kuşu olduğunu daha önce anlatmış idik (23).

(22) Eskiden Form d'Arkadius (Forum d'Arcadius) denilen Avrat Pazarı'ndaki sütuna «Arkadius sütunu» derler. Bu taş, I. Teodos namına, oğlu Arkadius (395-407) tarafından dikilmişti. Şimdi, bunun altı metre yüksekliğinde bulunan esas taşı ile tepesinin bir kısmı durmaktadır. Milâdi 740 tarihinde meydana gelen zelzelede yıkılmıştı. Asıl yüksekliği 35 metre olduğu zan olunur. Üzerinde Arkadius'un heykeli vardı.

(23) Avrupalıların Yanık direk (Colonne brûlée) dedikleri Çenberlitaşı, Kos-

Üçüncü tılsımât, Saraçhanebaşı'nda tek bir yüksek taş üzerinde beyaz mermerden yapılmış Büyük Pozantin'in (24) kızının lahti bulunan taştır. Ölünün karınca ve yılandan zarar görmemesi için tılsım yapılmıştır.

Dördüncü tılsımât, Altımermer'dedir. Altı aded yüksek mermer direktir. Her birini eski bilginlerden üstad rasadlar yapmışlardır. Biri Kavala kalesi sahibi Filkos'dur. O direk üzerinde tunçtan kara bir sinek resmi yapılmıştır. Devamlı olarak o sinekden sinek sesi çıkdığından, İstanbul içine asla sivrisinek girmezdi.

Beşinci tılsımât, Altımermer'in birinde ilâhî Eflâtun bir sivsisinek şekli meydana getirmiş olup, İstanbul'a sivrisinek girmesine engel olmuştur. Hâlâ etkisi görülmektedir.

Altıncı tılsım, yine Altımermer'in biridir. Bunda Bokrat'a mensup bir leylek resmi vardı. Bu leylek rüzgârın çarpması ile ses verince, İstanbul'da bulunan bütün leylekler ölürdü. Halen İstanbul içinde leylek bulunmaz ve yuva yapmazlar. Fakat Eyüb'de ve Üsküdar'da çoktur.

Yedinci tılsım, yine Altımermer'de ve adı Sokrat'a ait olan bir horoz resmidir. Bu horoz, yirmidört saatte bir kere öter ve bütün horozları uyarıp onlara önderlik ederdi. Bugün İstanbul'un horozları diğer şehirlerin horozlarından önce öterler ve bütün uyuyanları sanki namaza çağırırlar.

Sekizinci tılsım, Altımermer'in birinde bulunan kurt resmidir.

---

tantin, Roma'dan getirterek buraya diktirmiştir. Önce üstünde güneşten kinâye olan Apollo'nun heykeli var idi. Kostantin bunu kendi statüsü addetmişti. Sonra Yulyanus ve Teodosyus kendi heykellerini koydurmuşlardı. Aleksiyus Komneos zamanında, bir yıldırım düşüp hem heykeli hem de sütunun üst tarafını yıkmıştı. Manuel Komneos zamanında tamir olunarak üzerine bir haç dikilmişti. Daha sonra bir yangında ateşin etkisiyle sütun parçalandığından, şimdiki gördüğümüz şekilde demir çemberlerle bağlanarak muhafaza olunmuştur.

(24) Bu taş, Marsiyen Sütunu adı ile meşhurdur. Direğin başlığı her ne kadar bazı özellikler itibariyle Korent mimârî üslûbunu andırıyorsa da, Romen Kompozit üslûbundadır. Yüksekliği yaklaşık olarak 10 metredir. 451'den 457'ye kadar imparatorluk eden Marsiyen'in heykelinin bulunduğu sanılır. Bu taş oradan geçen kızlardan bekâretlerini koruyamayanları haber verdiği, hattâ II. Jüstin (565-578)'in baldızını haber verdiği için, heykel o zaman kırdırılmıştır. Temel taşında Lâtince olarak şu yazı bulunmaktadır: «Pirincipis hanc statuam cerne lorumque, ter vovit Tatianus opus.» Dilimizde bu taşa «Kıztaşı» denmesi de Rumların o eski inançlarını kuvvetlendiriyor.

İstanbul'daki koyun sürülerinin çayırlarda çobansız gezip, kurtların kötülüğünden uzak kalmalarını sağlardı.

Dokuzuncu tılsım, bu Altımermer'in birinde, tunçtan yapılmış bir genç erkek ve sevgilisinin birbirleriyle kucaklaşmış haldeki heykelleridir. Halktan karı-koca kim kavga ederse, biri gelip bu taşı kucaklarsa hemen barışırlardı.

Onuncu tılsım da, yine Altımermer'in birinde, bilgin Calinus'un beyaz mermerden yaptığı iki resimdir. Bu resimlerden biri, beli bükülmüş bir ihtiyardır. Diğeri onun karşısında bunak bir kadın resmidir ki, deve dudaklı, asık suratlı ve iki büklüm haldedir. Bir erkekle bir kadın eğer geçinemezlerse, onlardan biri bu resmi kucaklarsa hemen boşanırlarmış.

Bu mermerler zelzele dolayısı ile yıkılmış olup, yerde toprak altında durmaktadırlar.

Onbirinci tılsım, Sultan Bayezid hamamının altında dört köşeli, bin parçadan yapılmış bir sütundur. Yüksekliği seksen zira'dır. Tâun (veba) hastalığının girmemesi için tılsımlı idi. Bu sütun durdukça, şehre tâun hastalığı girmezdi. Bayezid Han hamamı yaptırırken, bu taşı devirdiler. O anda Sultan Bayezid'in bir oğlu Davut Paşa bahçesinde tâundan vefat etti. Mezarı kapının içinde bir sofa üzerindedir. Ondan sonra da İstanbul'da tâun yayıldı.

Onikinci tılsım, Eğrikapı yakınında Tekfur Sarayı'ndaki Mihalaki adındaki bilginin yaptırdığı siyah mil üzerine tunçtan yapılmış bir ifrit heykelidir. Bu heykel yılda bir kere ateş saçardı. Herkes onun ateşinden bir kıvılcım alırmış ve o kimse sıhhatli oldukça ateşliği sönmez imiş.

Onüçüncü tılsım Zeyrek'tedir. Hz. Yahya kilisesi bitişiğindeki mağaradır. Her sene kışın zemheri geceleri olunca, nice koncoloz denilen cadılar çıkarak arabalar üzerine binip dolaşırlar imiş. Sabah olurken yine hepsi mağaraya dönüp kaybolurlarmış.

Ondördüncü tılsım, Ayasofya'nın güney tarafındadır. Dört aded beyaz mermer üzerine Azrâil, İsrâfil, Mikâil ve Cebrâil'in resimleri yapılmıştır. Bunlar dört yöne doğru bakarlardı. Yılda bir kere Cebrâil suretindeki resim kanat çırpıp bağırınca, doğu bölgelerde bolluk olur derlerdi. İsrâfil resmi kanat çırpsa, batıda kıtlık olacağını gösterirdi. Mikâil resmi kanat çırpınca, kuzey tarafta bir kahraman çıkardı. Azrâil resmi kanat çırpınca, dünyanın her yerinde veba hastalığı çıkar diye inanılır idi. Hazret-i Peygamber (A.S.) zamanında meydana gelen zelzeleden bunlar yerle bir olmuştur. Bu-

gün bunların direkleri, Çukurçeşmeler bitişiğinde seyr olunur. Dört aded mermer direktir.

Onbeşinci tılsım, Atmeydanı'ndadır. «Milyonbar» denilen yüksek bir sütundur. Yüksekliği 150 zira'dır. Kostantin, hükümdarlığı zamanında, şehirlerin her birinden çok kıymetli birer taş getirmiştir. Sütunun tepesine mıknatıslı bir taş koydurmuştur. Getirttiği taşları bir demir direğin etrafına hesaplıca koydurup inşa ettirmiştir. Taşların sayısı 300000 kadar olduğuna göre, idaresi altında olan şehirlerin sayısı da 300000'e vardığı anlaşılıyor. Sütun içindeki demir mile tutturulan mıknatıslı taşın sebebi, bunun demiri çekme özelliği olduğundan, kıyâmete kadar bu sütunun yıkılmasına engel olmaktır. Bu sütunu yapan mimarın mezarı da sütunun dibindedir. Adı Olyarin'dir. Ayasofya'yı yapan mimar Enhadoş'un oğludur (25).

Onaltıncı tılsım, yine Atmeydanı'nda yekpâre, dört köşe, kırmızı bukelemun renginde bir taştır. Madyan oğlu Yanko zamanında iyi bir mimar tarafından yapılmıştır (26).

Onyedinci tılsım, Burma direktir. Bu direk, üç başlı bir ejderhâ şeklindedir. Başının birisini bir Yeniçeri yiğiti kılıç ile bir vuruşta kırmıştır. O tarihte bunun tılsımı kısmen bozulmuştur. İstan-

---

(25) Gerek Bizanslılar ve gerekse sonradan Osmanlılar tarafından at talimi için tahsis edilen meydana, onlar «Hipodrum» demektedirler. Biz de bunun tercümesi olan «Atmeydanı» adını vermişiz. Bazı tarihçiler, Yeniçerilerin kaldırılmasının bu meydanda olduğunu yazarlar. Fakat o meydan Atmeydanı değil, Etmeydanıdır. Şimdi burası yaklaşık olarak 75 metre eninde, 300 metre uzunluğundadır. Septim, tarafından yapılmaya başlanmış ve Kostantin tarafından Roma'daki Atmeydanı şeklinde tamamlanmıştır.

Bu sanat eseri sütun, 911-954 yılları arasında hükümdarlık yapan ve Porfirejent adı ile bilinen VII. Kostantin tarafından yaptırılmıştır. Önceleri altın yaldızlı bakır levhalarla kaplı ve yazılarla süslenmiş idi. O levhaları, Haçlılar koparmışlardır.

(26) Bizim Dikilitaş dediğimiz Teodos sütunu, Milâd'dan 1600 yıl önce Mısır'ın Helyo-Polis (Güneş şehri) şehrinde bulunan bir dikili taşın yarısıdır. Yüksekliği yaklaşık olarak 30 m.'dir. Tabanının eni 2 m.'dir. İmparator Yulyanus (361-362), bu taşın Bizans'a getirilmesini emretmişti. Vefat ettiğinden, taş otuz yıl kadar Mısır'da, Akdeniz sahilinde kaldı. Sonra 390 tarihinde, I. Teodos tarafından getirtilerek şimdiki yerine dikilmiştir. Taban taşındaki Rumca ve Lâtince olarak yazılmış yazıda şöyle der: «Yalnız Teodos, yerde yatan dört taraflı bu sütunu diktirmeğe cesaret etmiş ve bunu Proklas'a havale etmiş, otuziki günde dikilmiştir.»

Asıl taşın üzerindeki Hiyeroglif yazılarının tercümesi, Muhsin Beyefendi'nin bir yazıya dair yayınladıkları eserinde vardır.

bul içine yılan, çıyan ve akrep gibi hayvanlar dolmuştur (27). Yüksekliği 10 zira'dır. Diğer 10 zira'lık kısmı, Sultan Ahmed Camii yapılırken toprak altında kalmıştır derler.

DENİZE AİT OLAN ACÂİB TILSIMLAR

Birincisi Çatladıkapı'da, Güngörmez Sarayı bitişiğindeki tılsımdır. Dört köşe bir sütun üzerinde bir dev şekli vardır. Her ne zaman Akdeniz tarafından düşman gemileri görünse, bu tunç dev heykelinden bir ateş çıkar ve düşman gemilerini yakardı.

İkincisi: Kadırga limanında bakırdan yapılma bir gemi vardı. Yılda bir defa zemheri gecesi olduğu zaman, İstanbul'un sihirbaz kadınları o bakır gemi ile sabaha kadar denizde gezer, Akdeniz'i korurlardı. Hattâ Fatih'in İstanbul'u alışında bu geminin ele geçirildiğini söylerler.

Üçüncüsü: Bir başka bakır gemi de Tophâne tarafında varmış. Yine zemheri gecesinde, bütün sihirbaz ve falcılar bu bakır gemiye binip Karadeniz tarafında dolaşır, buraları korurlarmış. Muaviye oğlu Yezîd'in Galata'yı ele geçirdikten sonra bu gemiyi parçalattığını söylerler.

Dördüncü tılsım: Sarayburnu'nda, tunçtan yapılmış üç başlı bir ejderha vardı. Akdeniz'den, Karadeniz'den ve Üsküdar'dan gelen düşmanlara bu ejder ateş açıp hepsini yakarmış.

Beşinci tılsım: Yine Sarayburnu'nda, üçyüz sütun üzerinde, üçyüz altmış çeşit deniz hayvanının heykelleri vardı. Meselâ Hamsin ayında Hamsin balığı heykeli ses çıkartınca, Karadeniz'de hiç hamsin balığı kalmaz, bunların hepsi İstanbul'a gelip sahile vururlarmış ve bütün Makedon halkı hamsin balığı ile geçinirlermiş.

Altıncısı: Erbain'de kırk gün çeşitli balıklar, deniz dalgalanma-

(27) Bu «Yılanlı sütun» tunçtan yapılmıştır. Yüksekliği 5 m. kadardır. Birbirine sarılmış üç yılandan ibarettir. Üzerinde önceleri altın Apollon tapınağını gösteren üç ayaklı bir hayvan resmi varmış. Sonraları kırılmış. Dünyada mevcud olan eski büyük eserlerin en önemlisi olan bu sütun, Milâd'dan 478 yıl önce Yunanlı Pavzanyas ve Aristidi'nin İranlılar üzerine kazandıkları Plate zaferini bildirmek için, Deli tapınağının önüne dikilmiş idi. Rumlar tarafından elde edilen ganimetlere dairdir. Kostantin, yeni hükümet merkezini süslemek için, bu sütunu Bizans'a getirmiştir. Milâdî 1856'da, harab olmuş kısmı açılarak eski müelliflerin bahsettikleri yazılar bulunmuştur.

Onüçüncü büklümüne kadar olan yerinde, Salamin ve Plate savaşlarına katılan 32 kadar Yunan şehirlerinin adları vardır.

dan tılsımların etkisi ile hepsi karaya çıkar ve halka gıda olurlarmış.

Sonra bu tılsımlar, Hz. Peygamberin doğduğu gece büyük zelzeleden yıkılmışlardır. Bugün halen bunların direklerini Saraybumu'nda Selimiye köşkünden tâ Sinan Paşa köşküne kadar sahil yolunda kaldırım gibi döşemişlerdir. Denizden kayıklar ile geçenler görebilirler. Gerçi sütunlar yıkılıp yerle bir olmuştur ama, tılsımlı olan şekilleri denize ait olup yine denize düşmüş olduğundan, etkileri görülmektedir. Her yıl nice çeşitli balıklar kenara çıkarlar.

İstanbul kalesi yirmidört mil denizle çevrilmiştir. Her mil başında da bir şeye tesir eden tılsımlar vardı. Bu yirmidört mil denizi, bir adam bir günde dolaşır. Fakat o gün için zor bir iş olup, ancak onbeş saatte dolaşılırdı. Halen İstanbul'un doğudan batıya kadar olan uzunluğu onbeş buçuk saattir. Enlemi, beşinci iklimin ortasındadır. Bunun için havası ve suyu hoştur.

SEKİZİNCİ FASIL

İSTANBUL ŞEHRİNİN İÇİNDE VE DIŞINDA OLAN TABİİ MADENLER

İSTANBUL içinde Sultan Ahmed Câmii'nin imâreti altında, büyük bir mağara vardı. Bu mağaradan, Allah'ın hikmeti, güherçile ve kükürt çıkartılırdı. Bu mağaraya Kostantin devrinde bir yıldırım düşmüş ve meydana gelen patlamadan şehrin birçok yeri harab olmuştur. Mağara üzerinde ve etrafında bulunan eski binalar havada üç yöne doğru sıçramış, parçaları Üsküdar, Salacakburnu ve Kadıköy'e düşmüştür. Bir büyük parça da Fındıklı'nın kuzey kısmında Çizmeciler Tekkesi önünde deniz içinde meşhurdur. İstanbul'dan uçup oraya düştüğü muhakkaktır.

Diğer bir maden, İstanbul'un güney tarafında Yedikule'den yarım merhale uzaklıkta Kumboğazı adlı kale burnunda çıkan bir çeşit beyaz kumdur. Bunun için buraya Kumboğazı derler. Öyle incedir ki, göz farkedemez. İstanbul'un ve Frengistan'ın kum saatçileri ve kuyumcuları ondan kullanırlar.

Üçüncü Maden, Edirnekapısı dışında Davut Paşa bahçesi yakınında yedi yerde çıkan taş madenidir. Böyle bir maden, bir yerde

görülmemiştir. Bin yıldan beri bugüne kadar her gün binlerce deve, eşek ve katır taş taşıdığı halde, sanki denizde damla ve güneşten zerre mikdarı azalmamıştır. Zira Allah'ın emri ile her gün havadan bitmektedir. Buna Hızır madeni derler. Güzel ve koparılması kolay olup, Hızır tarafından Ayasofya için getirildiğinden bu adı vermişlerdir.

Dördüncü maden, Ebâ Eyüb Ensârî kasabası yakınında «Ensârî çamuru» denilen, macun gibi, yumuşak bir çamurdur. Bu çamurla her gün testiler yaparlar. Sanki, Mey adasındaki mühürlü toprak gibi hoş kokusu vardır. Bundan yapılan testilerden bir kere saf su içen, hayat suyu içmiş gibi olur.

Beşinci maden, Eyüb Sultan kasabası ile Hasköy arasında bulunan gören dalgıçlar siyah bir çamur çıkarırlar. Bu çamurdan da hergün testiler, kâseler ve kap kacak yaparlar. Garip bir çamurdur.

Altıncı maden, Kâğıthane mesiresi denilen ferahlatıcı, gezinti yerinde baruthâne çarhlarını döndüren suyun geldiği yer ki —Çendere boğazı diye meşhurdur— orada bir çeşit Eğir kökü çıkardı. Bu kök, Azak ve Geŗede'de çıkanlardan daha şifalıdır. Bundan yiyeni bin defa geğirtir. Kendine has tesiri vardır. Fakat çok az çıkar. Çoğu zaman su kaplumbağası bu kökten yiyip beslenir. Galata'dan frenk halkı gelip bu su kaplumbağalarını çeşitli hastalıklara ilâç yapmak için toplarlar. Çok faydalı olduğu gerçektir.

Yedinci maden, Kâğıthane'nin kuzey tarafında Sarı Yâr (Sarıyer) denilen yerde bir çeşit yoğurulmuş, misk gibi kokulu çamur çıkar. Bu çamurdan da testi ve kâseler yapılıp, yüksek mevkili kimselere hediye edilirdi. Çok değerlidir.

Sekizinci maden, Karadeniz boğazı mıntıkasında Sarıyer kasabasında sarı renkli yüksek bir tepe vardır. Tepenin en yüksek yerine varınca olduğu gibi bağ ve bahçedir. Bu yüksek dağın doğu tarafında, deniz kıyısına yakın bir mağarada saf altın madeni vardır. Engerûsî ve Pondokani ayarındadır. Rum zamanından tâ Sultan Ahmed Han zamanına gelinceye kadar, bin yük akçe ihâle ile işletmeye verilirdi. Defterdâr Ekmekçi-zâde Ahmet Paşa: «Cevheri ufak olup faydası az oldu» diye bu madeni kapattırdı. Hâlâ kapalıdır. Fakat yine padişah tarafından ferman olunsa zengin bir madendir. Yeterli derecede maden elde edilmesi mümkündür.

Dokuzuncu maden, Göksu Hisarı denilen gezinti ve eğlence yerindeki dağlarda bazı taşlardan kireç çıkardı ki, kardan ve sütten beyaz olup dünya üzerinde benzeri yoktur.

Onuncu maden de yine Göksu'da çıkan kırmızı topraktır. Bu topraktan da çeşitli bardaklar, çanak ve çömlekler yapılırdı. Fakat hekimlerin söylediklerine göre, bu toprakla yapılan testiden su içen kanlı basur hastalığından kurtulur. Defalarca denenmiştir.

Onbirinci maden, Üsküdar'ın dağlarında çıkan bir çeşit kefegî kayağan taşıdır. Büyük kütlelerinden ayrı ayrı parçalar halinde kopar. Acâip bir taştır. Çoğunlukla mezar taşları için kullanılır.

Onikinci maden, Tophâne kasabası üstünde Galatasaray denilen padişah sarayının altında Eski İstanbul adı ile anılan demir madenidir. Dünya üzerinde Eski İstanbul demiri diye ün yapmıştır. Fakat bunun yerinden kimsenin haberi yoktur. Vizendon adındaki kralın zamanında, Hazreti Hızır Ayasofya mimarı iken onun ikazı ile bulunmuştur. Ayasofya'nın bütün demir kısımları ve Tavukpazarı'ndaki Dikilitaş'ın bağları bu demir madenindendir. Tâ ki, Sultan Bayezid zamanında buradan kolaylıkla demir çıkartılmakta idi. Sultan Bayezid Veli, bu madene her yıl gelir, orada birkaç gece kalır, havasından ve suyundan istifade ederdi. Bir defasında yine orada kaldığı vakit, rüyâsında Hz. Peygamberi görmüştür. Hz. Peygamberin öğütü üzere orada bir şifa evi ve medrese yaptırmıştır. Her kim orada bir defa «Bismillâh» dediyse, hadisci ve tefsirci olmuştur.

Sonra burası padişah sarayı olmuş, hizmetçilere ve gılmâna tahsis edilmiştir. Böylece de Eski İstanbul madeni kullanılmaz hale gelmiştir.

Benim gençlik zamanlarımda Sultan Osman devrinde Kurşunlu mahzen ile Topkapı arasında Rimişkihâne işyeri vardı. Fatih'in yapısı idi. Sultan Mehmed, sözünü ettiğimiz madenden demir çıkartıp bu Dimişkihâne'de usta kılıççılara çeşitli kılıçlar yaptırırdı. Hattâ Sultan Dördüncü Murad'ın kılıççıbaşısı Davut Usta da burada çalışırken ben gördüm. Kale dışında deniz kenarında büyük bir iş yeri idi. Sonra Sultan İbrahim tahta çıkıncı, Kara Mustafa Paşa'yı şehid ettikleri sene devletin idaresine gevşeklik gelmişti. Gümrük emini Ali Ağa, bu Dimişkihâne'yi devletten alıp kat kat Yahudi evleri yaptırmıştır. Bu şekilde kılıçhânenin ve demir madeninin adı ve şanı kalmamıştır.

Onüçüncü maden de, insan unsuru, Belde-i Tayyibe yani Kostantiniyye kalesidir. Burada olan insan denizi ve Âdem oğlunun güzel sevgilisi bir ülkede yoktur. Halen İstanbul'da çoktur. Hattâ meşhurdur. Yeryüzünde bin insan ölür, binbir insan doğar ve bir adam bir adamdan ürer derlerdi. Öyle bir büyük ve sevimli şehir ki, İs-

tanbul içinde bin adam ölse yine adam çokluğundan omuz sökmez. Böyle bir gulgule-i Rum olur. Onun için İstanbul'a «insan unsuru madeni» derler.

Eğer bütün eserler, binâlar ve imâretlerini teker teker sayıp yazsak bir cilt kitap olur. Yeri geldikçe Osmanlı Devleti zamanında yapılan yerleri anlatırız. Amma Kostantin zamanındaki gibi bakımı ve şenlendirmeyi diğer kayserler ve Betâlis zamanında görmemiştir.

Kostantin, İspanya'da Erim Papa iken, yüz yaşında kral olmuş, İstanbul'u ele geçirdikten sonra otuz sene daha yaşamış, İstanbul'da gösterişli bir ömür sürmüştür. Sonra tahtından ve şanından ayırıp bir mezara gömdüler. Yerine İlyanos adlı pis biri tahta geçti.

Bu İlyanos, halkı sevmezdi. Zevk, sefa, eğlence ve işrete düşkün bir kimse idi. Halk ondan nefret ederdi. Zamanında nice hükümdarlar heveslenip İstanbul üzerine yürüdüler. Kimi ele geçirdi, kimi de fethedemeden geri döndü (28). İstanbul'un bu savaş ve mücadele devri üçyüzbir sene sürdü. İskender'in vefatı tarihinden 882 yıl sonra Hz. Peygamber dünyaya gelip, yeryüzünde değişiklik yapıp, kırk yaşında peygamber oldukta, hicretten 17 yıl sonra Mekke, Kureyşîlerin elinden alındı. Şam dahi fethedildi. Şam'ın fethinde Halid bin Velid, Esved ve yetmiş bin sahâbe bulunmuştur.

Şam meliki Kayser Herakliyos'a, Mukaddes yerlerde barınacak yer kalmadı. Kaçmaya mecbur kalmış ve çok büyük ordusu ile İstanbul üzerine gelmişti. İster istemez devletleri yıkılmış olan Yunanlılar elinden Kostantiniyye'yi aldı. Kral oldu. İstanbul'u imar etmeye başladı. Amma Mekke ve Medine taraflarında Hz. Peygamberin zaferleri günden güne artmakta idi. Bizzat kendisi yirmisekiz savaş yapmış ve dokuzunda kâfirler ile çarpışmıştır. Bedir, Uhud, Hendek, Benî Kurayza, Benî Mustalık, Hayber, Mekke, Huneyn, Tâif ve ondokuz savaşta savaşmıştır.

Ayrıca hiç savaş, çarpışma ve öldürme olmadan düşmanın itaat edip vergi vermeyi kabul ettikleri savaşlarda da bulunmuştur. Bunlar: Vedan, El-asir, Benî Süleym, Sevik, Gafgtân, Necraan, Benî Kaynuka, Hamr'el-eşded, El-nasîr, Zâtü'r-rifa', Bedre'l-âhar, Havfetü'l-Cedel, Benî Lihyan, Vâdi-i Fered, Hudeybiye ve Tebük seferleri olup hepsi barış ile sonuçlanmıştır.

Amma Sirye seferinde, Ensar mücahidlerinden biri ordu kumandanı olmuştur. Bu sefer dokuz defa yapılmıştır. Siyer kitapla-

(28) Aslında burada bir satır okunamamıştır.

rında anlatılır. Bu şekilde bütün Eshâb bolca savaş ganimeti elde etmişlerdir. Müslümanlar hergün zaferden zafere koşmakta idiler.

Hazret-i Peygambere kırk yaşında nübüvvet geldi. Peygamberliği 23 yıl ve mübarek ömürleri 63 yıldır. Nübüvvetten sonra Mekke kâfirleri ile iyi geçinmek mümkün olmadı. Allah'ın emri ile Medine'ye göç edildi. On sene Medine'de yaşadı. Hicret'in ikinci senesi oruç farz olundu. Kıble, Kudüs'ten Mekke yönüne çevrildi. Peygamberlik müddetince otuzbin defa açık olarak mucizeleri görülmüştür. Cebrâil-i Emîn, Allah'ın izni ile yeryüzüne otuzbin kere inip Hz. Peygamber ile sohbette bulunmuştur. Bazı söylenenlere göre, yirmiyedibin kere inmiştir.

Bizzat Hz. Peygamber, Peygamberlerin sonuncusudur ki, yeryüzünde bulunan papazlara, krallara, kayserlere ve Betâlise (Mısır kraları)'ye mektuplar yazıp elçiler göndermiştir. Dağıstan kavmi İslâmiyeti kabul etmiştir. Acem, Belhe, Buhara, Horasan, Moskova'da Heşdek kavmi, Leh'de Libya kavmi ve İspanya'da Mübtehil kavmi hepsi Müslüman olmuşlardır. Bugüne kadar bunlar kâfir ülkelerinde Müslüman olarak gelmişlerdir.

Mısır kavmi ile Kostantin halkı İslâmlığı kabul etmediler. Hz. Peygamber, Mısır ve İstanbul'un fethi için birçok hadisler buyurmuşlardır. Bu hususta söylenilen ve «Müslim», «Buharî» ve «Camiü's-Sagir»den alınan bir hadis-i şerif aşağıda yazılmıştır:

Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem, Kostantiniyye hakkında şöyle buyurmuştur:

«Le tüffehanne'l-Kostantiniyyetü fe leni'me'l-emirü emüraha ve leni'me-l-Ceyşü Zâlike-l-Ceyş.»

Bu hadis-i şerif «Hakim»de dahi kayıtlıdır. Kostantiniyye hakkında nice hadisler vardır.

Bu hadis-i şerifleri sahâbe-i Kirâm işittiklerinde:

«Ah! İstanbul'u fetheden ben olaydım.» diyerek daima hazır dururlardı. Fakat «İnsan tedbirini alır, Allah takdir eder». Tâ ki İstanbul'un özellikleri ile bütün önde gelen eshâbın kulakları doldu. Nihayet, Rebiülevvel'in onikinci gecesi olan Pazartesi gecesi, Hz. Peygamber altmışüç yaşında iken irtihal eyledi. Medine-i Münevvere'de defn olundu.

Ondan sonra sırası ile Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin halife oldular. Daha sonra da bu makam Emevîlerin eline geçti.

DOKUZUNCU FASIL

İSTANBUL'UN İLK KUŞATILMASI HAKKINDADIR

HİCRÎ 43 yılında mü'minlerin emiri Hz. Muaviye, Müslime b. Abdülmelik kumandasında yüzbin kişilik bir ordu hazırladı. İkiyüz parça gemi ile çok mikdarda savaş malzemesi ve erzakını büyük bir merasimle Trablus-Şam limanından «Mütevekkilen al-Allah» deyip uğurladı. İslâm askeri, Maltalıların adası olan Rodos adasına çıktı. Kimseye aman verilmedi. Ada fetholunup içine asker bırakıldı. Fetih müjdesi de hemen Muaviye'ye bildirildi.

Rodos'un fethinden sonra, İstanköy, Sakız, Midilli ve Bozcaada sırası ile birer gün içinde fetholundu. Bunların fetih haberleri ile birlikte İstanbul'a yol alındığı haberi de Muaviye'ye bildirildi.

Dörtyüz parça gemi ile İstanbul boğazından girildi. İstanbul kalesi kuşatılmıştı. Denizi kuşatan gemiler, Akdeniz ve Karadeniz taraflarından gelen erzak gemilerini ele geçirmekteydiler. İslâm askeri bolca ganimet elde etmekte idi.

Şehirde kıtlık başgösterdi. Halk sıkıntı içinde kıvranıyordu. Kâfirler, kaleden «Aman! El-aman!» diye yalvarıyorlardı. Her yıl bir kadırga yükü ile haraç vermek üzere barış teklifinde bulundular. Kral Herakliyos, oğlunu muzaffer İslâm kumandanına rehin verdi. Müslümanlar milyonlarca kuruşluk mal ve para alarak, sevinçle Arabistan'a dönüp Şam'a geldiler.

İKİNCİ KUŞATMA

Hicrî 52. yılda, Hz. Peygamberin sancaktarı olan Eyüb Ensârî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) Hazretleri ile Abdullah İbn Abbas, Abdullah bin Yezid ve binlerce sahâbe ile ellibin seçkin İslâm askeri, ikiyüz parça gemi ile yola çıktı. Mesleme hazretleri de arkadan yardımcı olarak çıktı. Bütün İslâm askeri güzel günlerde Rodos'a vardı. Burada muhafız olan askerlere erzak ve malzeme bıraktılar. Sonra İstanbul önlerine geldiler. Gemileri Yedikule tarafında bırakıp karaya çıktılar. Şehri kuşatmaya başladılar. Diğer taraftan gemiler ile de etrafa zarar vermekteydiler.

Bu kuşatma altı ay sürdü. Her gün devamlı çarpışma oldu. Müslümanlar kazandıkları zaferlerle şenlik yapıp gülbank-ı Muhammedî ile yürüyüş yapar iken, muzaffer kumandan Eyüb Ensârî bir kazaya uğrayıp okla vurularak şehid oldu. Fakat doğrusu, ishal hastalığından vefat etmiş olmasıdır. Diğer bir söylenişe göre ise şöyledir: Altı ay süren kuşatmadan sonra şehir halen alınamamış, şiddetli kış başlamıştı. Akdeniz'in dalgaları sebebiyle birçok gemi batmış, askerler şehit olmuştu.

Askerler arasında «fetihten vazgeçilip, geçen yıldan daha fazla haraç isteyerek geri dönülmesi» sözleri dolaşıyordu. Bu sözler üzerine Kral Herakliyos'a elçi gönderildi. O da haracı kabul etti.

Bazı sahâbe de «Ah! Bari gelmişken, kaleye girip Ayasofya'da iki rekât namaz kılalım» deyip kraldan izin aldılar. Bu izin ile haraçları alıp savaştan vazgeçtiler.

Mesleme ve Eyüb Ensârî, bin kadar silâhlı adamları ile kalenin altına geldiler. Kâfirlerden rehin almadan, gayet rahat ve kuşkusuz olarak kaleye girdiler. Doğru Ayasofya kilisesine geldiler. İkişer rekât hacet namazı kılıp «İlâhi, burayı İslâm ibâdetgâhı eyle» diye hayır dua ettiler. Sonra Ayasofya'nın dört tarafını gezip seyrederken, Papaz ve keşişlerin kışkırtmasiyle «Fırsat ganimettir. Bunlar Müslüman kumandanlarıdır. Hemen aman vermeyip bunları kıralım» deyip bütün kâfirler söz birliği ettiler. İslâm askerlerini aldatmak üzere ziyafetler vererek «Kostantiniyye şehrimizi gezip görün» dediler.

Asker, Ahırkapı'ya toplanmış... kadırgalardan uzak olan Edirnekapı tarafına giderlerken dört taraftan binlerce kâfir, müslümanlar üzerine hücum ettiler. Müslüman askerleri derhal kılıç çekip çarpışmaya başladılar. Şehir içinde büyük cenk oluyordu. Göz açıp kapayıncaya kadar nursuz kâfirler kılıçtan geçirildiler. Denizdeki İslâm askeri katre kadardı. Yine böyle iken, üç saat olağanüstü bir gayretle içerdekiler savaşmaktaydılar.

Damlardan, baca, pencere ve balkonlardan, kadınlar ve çocuklar İslâm askerini zor duruma düşürdüler.

Nihayet çarpışma Eğrikapı'ya geldi. İslâm askerleri kapıyı söktüler, muhafızlarını öldürdüler. Oradan dışarı çıkarken, Ebâ Eyyüb Ensârî taş ile yaralandı. Zaten ishalden hasta olduğu için, günden güne ağırlaşıp şehid oldu.

Kâfirler, Ebâ Eyyüb'ün şehid olduğunu işitince, «Ey garib müslümanlar, Allah'ın kulları! Hemen hepiniz sağ iken kalkın, yoksa

İsa uğruna cümlenizi kırıp, o zaman kumandanınızı bulup ateşte yakarız!» diye haber gönderdiler.

İslâm askeri de «Kumandanımızın ölüsünü ateşte yakarsınız, biz de sizin esirlerinizden yüzbin esiri ve geçen yıldan halife yanında bulunan kralınızın oğlunu ateşe veririz» diye haber gönderdiler. Onlar bu haberi alınca, verdikleri söz üzerine mal ve hazinelerini, ayrıca halife ve İslâm kumandanlarına bolca hediyeler verdiler. İslâm askeri Eba Eyyübe'l-Ensârî hazretlerini Eğrikapı yakınında bir meşelik içinde defnettiler ve bir granit taşına tarih yazarak koydular.

Sonra bütün Müslüman gazileri fetih yapmadan elde ettikleri mal ve değerli ganimetlerle Yedikule'den gemilere binip yola çıktılar ve Kızıl adalara demir attılar. O gece İslâm askeri istirahatte iken İstanbul tekfurunun bir oğlu ikiyüz parça gemi ile sabahleyin Müslümanları bozguna uğrattı. Büyük bir çarpışma oldu. Allah'ın emri ile bütün kâfir askeri yenilgiye uğratıldı. Yetmiş parça gemileri ile onikibin kâfir askeri Müslümanlara esir düştüler. Esirlerin arasında kralın oğlu da vardı. Sekizbin kadar kâfir de cehenneme yollanmıştı. İslâm gazîleri zaferle Arabistan'a doğru yola çıktılar. İstanbul'dan Silivri, Florya kalesi, Kumburgaz kalesi ve daha birçok kale, köy ve kasaba yağma edilerek Trablus-Şam'a, sonra da Şam'a dönüldü.

ÜÇÜNCÜ KUŞATMA

Hicrî 92 senesinde yine Emevî halifelerinden Süleyman İbn-i Abdülmelik'in fermanı ile kız kardeşinin oğlu Ömer İbn-i Abdülaziz, karadan seksenyedi bin asker ile gelip İstanbul'u kuşattı. İstanbul'un kara taraflarını ve Galata tarafını yakıp yıktılar. Bol miktarda ganimet elde ettiler. Fakat şehri alamadan geri döndüler. Boğaz hisardan yine Anadolu taraflarına geçip Sinop kalesini kuşattılar. Sonra barış yapıldı. Burada da bolca ganimet alındı. Sonra Kastamonu'yu kuşattılar. Fakat burayı da alamadan Şam'a döndüler.

DÖRDÜNCÜ KUŞATMA

Yine Emevî halifesi Süleyman İbn-i Abdülmelik, kız kardeşinin oğlu Ömer İbn-i Abdülaziz kumandasında, Hicrî 97 yılında yüzyirmibin kişilik bir orduyu karadan, ayrıca üç yüz parça gemiyi de denizden İstanbul üzerine gönderdi. O sene Bursa civarında, Aydıncık adındaki Belkıs Ana şehrinde kışı geçirdiler. İlkbaharda İstan-

bul kuşatıldı. İki tarafta da kıtlık oldu. Şehirdekiler kendi pisliklerini yediler. Dışarda İslâm askerleri ot yediler. Kâğıthâne çayırı kuru bayır hâline geldi. İstanbul'u alamadan yine Şam'a döndüler.

BEŞİNCİ KUŞATMA

Ömer İbn-i Abdülaziz, Hicrî 100'ncü yılda Şam halifesi iken, yüzbin asker ile gelip karadan ve denizden İstanbul'u kuşattı. Karadeniz boğazında Galata tarafına geçip, Galata kalesini ele geçirdi. Galata burnunda «Kurşunlu mahzen» camiini yaptırdı. Galata'da «Arap Camii» adı ile tanınan camii bu yaptırdığı için, Arap Camii denmiştir. Kıblesi çok doğrudur.

Galata kalesi üzerinde yüksek bir kule yaptırdı ve adını «Medine-tü'l-Kahr» koydu. Sonra İstanbul tekfuru ile bir anlaşma yaptı ki, buna göre İstanbul'un Eğri kapısı, Edirnekapısı, Sultan Selim tepesinden Zeyrekbaşı tepesine, buradan Unkapanı'na ve Eyyüp Ensârî kapısına kadar uzanan yerlere Müslümanlar girip yerleşmişlerdir.

Aşağı Mustafa Paşa çarşısında Gök Camii'ni yaptırdı. Sirkeci tekkesine şeriat mahkemesi yaptırdı. Bir mahalle de Yedikule yakınında, Koca Mustafa Paşa'da kurdurdu. Bu şartlar üzere İstanbul tekfuru barışı kabul etti. Ayrıca her yıl ellişer bin altın vergi verecekti.

Ömer İbn Abdülaziz, üç yıllık vergiyi peşin aldı. Bir sene Galata'da kaldı. Şehirde yerleşen Müslümanların yaşayışlarını gördü. Sonra Süleyman bin Abdülmelik'i Galata kulesinde kumandan bırakıp, Meslemeyi (29) de ona başvezir yaptı. Bu sırada Tekfur'dan üçyüz parça gemi yardıma gelirken, bunlara Tekfurdağı denilen yerde rasladı. İki taraf arasında büyük bir çarpışma oldu. Kâfirler bozguna uğratıldı. Fakat arkadan İstanbul Tekfuru'nun yüz parça gemisi geldi. İslâm askeri iki düşman arasında kaldı. Büyük bir savaş yapıldı. Sonunda düşman yine yenilmek üzere iken, havanın bozması sebebi ile iki tarafın gemileri karaya oturdu. Askerler karaya çıktılar. Karada yapılan savaşta Müslümanlar kasabayı yağma ettiler. Üçbin kadar katır ve eşek buldular. Sabahleyin düşman askeri perişan halde karaya düşmüşlerdi. Aç, susuz, şaşkın halde idi-

(29) Arap tarihlerinde Elyon diye kaydedilen Leon zamanındaki bu kuşatmanın şeklini, Muhiddin-i Arabî «Müsâmerât» adlı eserinde anlatır. Eserin bu kısmı meşhur Nerkesî tarafından tercüme edilerek, «Hamse» sinin beşincisini teşkil etmiştir.

ler. İslâm askerleri yedi saat içinde yirmiüçbin kâfiri esir aldılar. Batan gemilerden elde edilen ganimetin hesabını da Allah bilirdi.

Hâlâ «Ömer kırdığı yurdu» denilen yüksek bir vadidir, tam üç gün üç gece, burada sultan savaşı oldu. Yine İstanbul tekfurunun amcasının oğlu Mihail, yetmiş kaptan boy beyleri ve İspanya'dan yardıma gelen Kardanize adlı kralın oğlu ile üçyüz parça geminin üçyüz kaptanı esir edildi. Geri kalan kılıç artıkları da sahile varınca esir alındı. İkiyüz parça gemileri sağlam olarak ele geçirildi. İkiyüz gemileri de batmış idi. İslâm gemilerinden de yüzelli parça gemi parçalanıp batmıştı. İslâm askeri, yirmi gün gemilerini tâmir ettiler. Kendi gemileri ile düşmandan ele geçirdikleri gemilerin sayısı yediyüz olmuştu. Yirmiüç bin esire sahip oldular. Parçalanan diğer gemilerin mallarını sağlam gemilere ağzına kadar doldurup yola çıktılar. Bu şekilde Saydâ kalesine geldiler. Bütün Şam askerinin ihtiyacı giderilmişti. Bu savaştan büyük bir savaş, bir tarihde olmamıştı.

Ömer İbn Abdülaziz, Şam'a geldikten üç yıl sonra, İstanbul'da kumandan tâyin ettiği Süleyman bin Abdülmelik'i Şam'a getirtti. Onun yerine Ebu'l-Âl kumandan tâyin edildi. Fakat Ebu'l-Âl, Galata'da Herakliyos ile iyi geçinemedi. Kâfirler ile aralarında birçok anlaşmazlıklar oldu.

ALTINCI KUŞATMA

Hazret-i Peygamberin hicretinin 160'ıncı senesinde Mervan İbn Hakem, yüzellibin kişilik bir ordu ve bin parçalık donanma ile gelip İstanbul'u kuşattı. Kuşama altı ay sürdü. Kral Heraklioğlu Sendore (30) ile barış anlaşması yapıldı. Anlaşmaya göre; daha önce İstanbul'da yerleştirilmiş olan Müslümanlar kuvvetlendirildi. Ayrıca «Ceb Ali = Cibâli» kapısından içeri üç mahalle kurulup bir cami yapıldı. Müslümanlar için bir de kadı tâyin olundu. Her yıl yüzbin Takyanos (31) altını vergi almayı da kabul ettiren Mervan İbn Kakem, Şam'a döndü.

---

(30) Bu olay, İmparator Porfirojenet zamanına raslar.

(31) Dilimizde bir şeyin çok eskiliğinden kinâye olarak darbımesel edilen bu imparatorun adı, Avrupa tarihlerinde Dioclétien olarak geçer. Milâdî 284 tarihinden 305 tarihine kadar Roma'da imparatorluk yapmıştır. Hristiyanlara yapılan meşhur zulümlerin onuncusu bunun zamanında olmuştur.

YEDİNCİ KUŞATMA

Mervan'ın yaptığı barış anlaşmasından yetmişdört yıl sonra, Hicrî 139'da, Abbasî halifelerinden Yahya bin Ali, elli bin asker ile Malatya'yı feth etti. Sonra İstanbul'a geldi. Şehre saldırmadı. Etrafları yağma etti. Yirmi bin kâfiri kılıçtan geçirdi. Sonra Harran'a döndü (32).

SEKİZİNCİ KUŞATMA

Yahya bin Ali'nin kuşatmasından onaltı yıl geçtikten sonra, Yahya vefat etmişti. Hicrî 137 tarihinde İstanbul tekfuru Herak de öldü. İlya (33) adlı oğlu İstanbul kralı oldu. Bu sırada Abbasî Halifesi Harun el-Reşid, yüzelli bin askerle İstanbul'u kuşattı. Sonunda, fethetmeden geri dönmek zordur diyerek, barış yapmayı istedi. Kraldan, İstanbul içinde bir sığır derisi (34) kadar yer istedi. Kral İlya bunu kabul etti. Harun el-Reşid, sığır derisini incecik dildirdi. Daha önce Ömer İbn Abdülaziz zamanında Koca Mustafa Paşa semtinde kalan Sahâbe-i Kiram mahallesinin dört tarafına dilinen bu sığır derisi sahrasına sağlam bir kale yaptırdı. Kaleye asker, yiyecek ve içecek koydu. Her yıl ellibin flori vergi ve on yıllık peşin alarak barış yapıldı. Sonra Harun el-Reşid, Bağdad'a döndü.

BÜYÜK OLAYLAR VE ŞİDDETLİ EMELLER HAKKINDADIR

Emevî halifesi Ömer İbn Abdülaziz zamanında Galata kalesi ve İstanbul'un yarısı barış yolu ile alınmıştı. Sahâbe, suffe erbâbı, muhâcirîn, ensâr ve daha sonra gelen teb'a-i tâbiî'nden Mesleme hazretleri ile yirmi bin kadar kimse kalmıştı. Allah'ın emri ile bunların çocukları ve torunları o kadar çoğaldı ki, Kostantiniyye kâfirlerine üstün geldiler.

Harun el-Reşîd'in İstanbul'u kuşatmasına gelinceye kadar, sahâbenin İstanbul içine girmelerinden yüzellibeş yıl geçmişti.

Son olarak Hârun el-Reşîd İstanbul kuşatmasından sonra Bağdat'a vardığında, İstanbul'da kral bütün patrik, keşiş ve rahipleri bir yere topladı. Onlara şöyle dedi:

---

(32) Bizans imparatorlarından IV. Kostantin Kopronim zamanına raslar.
(33) V. İlya zamanıdır.
(34) Sığır derisi kadar yer istemek durumu, hemen bütün milletler tarihlerinde vardır. Bunlardan Kartacalılar da yerleştikleri yeri böyle elde etmişlerdi. Fatih'in de Rumeli Hisarı'nın yerini böyle aldığı söylenir.

«Şehrimizde kırk elli bin Arap askeri bulunmaktadır. Bunlar günden güne çoğalıyor. Birçok aşırı hareketlere girişmektedirler. Onların burada oturmaları sebebiyle birkaç kere kuşatıldık. Bu kadar mal ve paradan olduk. Ayrıca her an bir alay arsız, cebbar kavmin zulüm ve işkencelerinden, şehirde huzursuz kaldık. Bunlara bir yer bulmak gerektir.»

Kralın bu sözleri üzerine, bazı içkiden mest olmuş kâfirler: «Bütün Arap kavmini bir gecede kırıp ellerinden kurtulur, şehrimiz emniyette olur» dediler.

Bazı geleceği düşünen insaflılar da: «Gerçi biz bunları kırarız ama, onlar da Haleb ve Şam'da rehin bulunan krallarımızın oğullarını ve bu kadar yüzbin esirimizi kırarlar» diye cevap verdiler. Bunun üzerine bazı kötü düşünceliler de şöyle dediler:

«Arap kavmi içine ayrılık girdi. Halife Osman'ı şehid ettiler. Ali ile Ayşe anaları, Murad nehri kenarında Caber kalesi arasında büyük bir savaş yaptılar. İki taraftan yirmibin kişi şehid oldu. Yakın zamanda Muhammed'in kızının oğlu İmam Hüseyin'i ve beraberinde bulunan mücahidlerin kırk binini Kerbelâ'da Yezîd susuzluktan ve açlıktan, bazısını da kılıç ile şehid etti. Hâlâ onların içine anlaşmazlık düşmüş ve bunlara benzer duraklamalar olmuştur. Onların bugün dahi başlarını kaşımaya vakitleri yoktur. Fırsat ganimettir. Şehrimizde bulunan Arapları kırıp rahata erelim» dediler.

Diğer bütün kâfirler de bu kötü plânı kabul ettiler. Hicrî 256 yılında yüzbin kadar kâfir grup grup olup, İstanbul içinde ve Galata'da bulunan Müslümanlar evlerinde bulundukları ve ibadet ettikleri sırada aniden baskın yaptılar. Her mahallenin halkı bir yere toplanıp savaşmaya başladılar. Müslümanlar birçok kâfiri kırdılar. Kendilerinden de oldukça şehid verdiler. Müslümanların gücü azaldığından, geri kalanlar bir yere toplanıp savaşmak için Üsküdar tarafına geçmeye çalışıyorlardı. Kral, bunların üzerine asker gönderip hepsini şehid ettirdi. Bu sebeple buraya «Şehid Kapısı» denmiştir. Binlerce Müslümanı Cibâli kapısı yakınında şehid ettiler. Hepsinin temiz vücudları toprak oldu.

Bir grup Müslüman da Yedikule yakınında Koca Mustafa Paşa mahallesinde Hârun El-Reşîd'in sığır postu dilimleri genişliğindeki sahaya yaptırdığı kaleye sığındılar. Üç gün üç gece savaştılar. Kâfirler, Müslümanları buldukları yerde şehid ettiler. Hâlâ İstanbul içinde Saraçhâne yakınında, Seksen Dede yakınında, Ka'riye ve Fet-

hiye yolları üzere, Şehzâde Camii avlusu içinde, Zeyrekbaşı semtinde, Unkapanı tarafında ve çoğunlukla Yeniçerilerin yeni odaları içinde bazı mezarlar vardır ki, her köşede parmaklıkla çevrilmiş kabirler bulunur, bazı köşelerde de sedler üzerinde mezarlar vardır. Bunların hepsi o zamandan şehid olmuş sahabe-i kîram ve onların soyundan olan kimselerdir. Hiçbiri kurtulamamıştır.

Fakat Galata'da olan Müslümanların sayısı yirmiüçbin idi. Hepsi de seçkin askerlerdi. Bunlar var kuvvetleri ile yedi gün yedi gece savaştılar. Kâfirleri kırdılar. Sonunda kumandanları olan Mehmet Zülhayâl, yiğit ve cengâver bir kumandan iken şehid oldu. Bütün Müslümanların kolu kanadı kırıldı. Bir yerden dahi yardım gelmiyordu. Yedi gün böylece savaştılar. Sekizinci gün, kâfirler Galata'nın yer yer yıkılan yerlerinden girip bütün Müslümanları şehid ettiler.

Bu büyük savaşta yedi gün içinde yirmiüçbin Müslüman şehid oldu. Fakat yüzbinden fazla kâfir de kılıçtan geçirildi. Bundan başka Galata cenginde Kral İlya, kırk veziri, anası Eleni, yediyüz daval ve nâkus beyleri öldürülmüş ve Kostantiniyye (İstanbul) kralsız kalmış idi.

Bu sebeple her taraftan bir kral çıkıp İstanbul içinde krallık kavgaları başladı. Bütün halk birbirine düştü. Yedi günde yüzbin kâfirin canı cehenneme gitti. Kendi tarihlerinde bu olay için «Arapların ruhları bizi kırdı» diye bahsederler.

Bu iç savaş sırasında Kayser Herakl'in kızının oğullarından Grando Mihal, Frengistan'a gelmiş idi. Onu kral yaptıkları gün, Allah'ın hikmeti, İmam Hüseyin'in oğullarından Seyyid Baba Cafer Sultan ve Üveyse'l-Karanî hazretlerinin halifelerinden, üçyüz arkadaşı ile Şeyh Maksud hazretleri ve kendine bağlı üçyüz kişi ile Baba Cafer Sultan, Harun El-Reşîd tarafından elçilik görevi ile İstanbul'a gelmişlerdi. Yeni kral olan Grando Mihal ile görüşen elçi heyeti, mektuplarını krala verdiler. Kral, elçi heyetine iyi muamele ve ikramlarda bulundu. Onların kalmaları için büyük ve güzel bir saray ayırttı. Şeyh Maksud, yedi günden beri sokaklarda taptaze yatan binlerce şehidi gördü. Yapılan savaşı öğrenince, hemen krala gelip bir hayli söz söyledi. Kral, Şeyh Maksud'un maksat ve meramını anlayıp, «Bütün şehidlerinizi, dininiz şartlarına göre gömünüz» diyerek izin verdi. Şeyh Maksud derhal bütün adamları ile kazma ve çapalar bulup, İstanbul içinde ne kadar şehid varsa hepsini şehid oldukları yerde defnettiler.

Koca Mustafa Paşa semtinde üç sahabe defnedilmiştir. Diğer binlerce şehid, kayıklar ile İstanbul'un kuzey tarafında eski bir mezarlık olan ve «Tersâne ardı» denilen yere götürülüp büyük mağaralar içinde defn olundular. Ömer İbn Abdülaziz zamanından beri nice sahabe-i kirâm İstanbul ve Galata'dan sonra hepsi bu mezarlıkta gömülüdür. Şeyh Maksud da kayıklarla getirdiği ve buraya defnettiği şehidler için mezarlığa bir büyük sert taş diktirdi, üzerine de kendi el yazısı ile şu yazıyı yazdı:

BEYİT

Bunlar anlar kim gelüp gittiler
Gelüb de iş bu fenâda nittiler
Geldiler ve gittiler ve yittiler
Âkıbet dâr-ı Bekâya gittiler.

Bu beyitler, şöhreti dünyayı sarmış öyle yazılardır ki, Rum, Arap, Acem ve binlerce seyyah gelip bu eski mezarlığı ziyaret ederler. Bu yazı için bazı bilginler «Cifr» derler. Bazıları da «define anahtarıdır» diyerek orada bulunan şehidlerin binalarını yıkmış, kazıp define aramışlardır. Bunların hepsi olduğu yerde yok olmuşlardır. Fakat bazı aklıbaşında büyükler ise Cuma geceleri buraya yalınayak gelip «Tekâsür» sûresini okurlar ve ziyâret ederler. Zira bu yerde sahâbe-i kiramdan ve büyük şehidlerden binlerce muhacir ve ensâr bulunmaktadır.

Bilginler arasında ve halk ağzında yayılmıştır ki, İstanbul'un kuzey tarafındaki Haliç'in üst kısmında bulunan mezarlıkta bir delikten binbir Muhammed isimli kafatası çıkar. Zira bu mezarlıkta binlerce defa Kadir gecelerinde nurlar doğduğu binlerce dürüst kimseler tarafından görülmüştür. Burayı ziyaret etmek çok faydalı olur.

Sözün kısası, Şeyh Maksud Hazretleri yedi günde İstanbul içinde ne kadar şehid varsa hepsini defnetti. Allah'ın hikmeti, Harun El-Reşîd tarafından elçilik görevi ile gelen Seyyid Baba Cafer Sultan, hiddetli ve gönül kırıcı bir kişi olduğundan, Kral Grando Mihal'e yüz vermemiş ve bu sebepten zehirlenmek sureti ile şehid edilmişti. Baba Cafer krala sövdüğü için, kral gücenmiştir. Şeyh Maksud'a ferman edip, Baba Cafer'i kâfirlerin mahbushanesi olan yere gömdürdü. Bütün suçlu, katil, mahbus ve borçlu kâfirler burada Baba Cafer'e küfür ederlerdi. Bugün Zindan denilen bu yerde halen yatmaktadır. Ammâ İstanbul fethedildikten sonra, burası yine borçluların zindanı olup ziyâret yeri olmuştur. Zindan cezasından kur-

tulanlar sadaka verip, kâfirlerin beddualarına karşılık, bütün kurtulanlar hayır dua ederler. Artık bir ziyaret yeridir.

Sonra, Şeyh Maksud'un iyi huyundan ve tatlı sözünden ve «dinleri uğruna şehidleri defnetti» diye şeyhden hoşlanan kral, Baba Cafer ile gelen mektupların cevaplarını yazıp, binlerce Eşrefî (35) altını ile Şeyh Maksud'u Bağdad'a Harun El-Reşîd'e gönderdi.

DOKUZUNCU KUŞATMA

Yukarıda anlatılan büyük alaydan sonra bir sene geçmişti. Üçüncü sene yine Harun El-Reşîd, şehid edilen sahabenin ve Müslümanların kanının öcünü almak için, büyük bir ordu ile Bağdad'dan çıktı. Malatya'ya geldi. Burada Cafer Bazî'yi —ki Battal Gazî'dir— yüzyetmiş bin asker ile öncü olarak Kostantiniyye'ye gönderdi. Harun El-Reşîd de arkadan gelerek İstanbul boğazını tuttu. Gelen yabancı gemileri tutup el koyuyordu. Ordusu ile İstanbul yakasına geçti. Şehrin dört yanını yağma ve talân etti. Şehirde kıtlık ve açlık başladı. Şehirden dışarı çıkan kâfirlere Battal Gazî aman vermeyip kılıçtan geçirdi. İslâm gazîleri bol miktarda ganimet elde ettiler. Öyle ki, taşımakta güçlük çekiyorlardı. Malları bin parça gemiye yükleyip İskenderun'a gönderdiler. Bu sırada kral Ya'fur idi. Bir yolu ile esir edilerek Harun El-Reşîd'e getirildi. Halife hiç aman vermeden, onu Ayasofya'nın çan kulesine astırdı. Bütün asker bolca ganimetle Bağdad'a döndüler.

Sonra Kostantiniyye yedi sene kadar kralsız kaldı. Nihayet, asılan kral Ya'fur'un oğlu Frenkler ile anlaşıp şehri ele geçirdi. Adına Kanatur Kral derlerdi. Kendisi İstanbul'a ve Cenevizliler de Galata tarafına sahip oldu. Bu Cenevizliler, Karadeniz sahilinden ta Kırım'a kadar, binyediyüz kadar kaleye sahip oldular.

Kral Kanatur yetmiş sene yaşadı. İstanbul'u öyle imâr etti ki, buna Rumlar ikinci Kostantin derler. Oğlu olmadan öldüğü için, kendisi ile birlikte hanedânı da sona ermiştir.

Yunanlıların Yenvan tarihinde kayserlerin soyları şöyle kayıtlıdır:

«Nuh aleyhisselâm oğlu, Sam oğlu, Ays oğlu, Ameleka oğlu, Madyan oğlu, Yanko oğlu, Pozantin oğlu, Florin oğlu, İliyangor oğlu,

---

(35) Diokletien altınına Evliya Çelebi zamanında Eşrefî altını da denirdi. Yavuz'un Mısır'da bastırdığı altınlara da bu isim verilmiştir. O zamandan beri, Osmanlı Sikkelerinden bazılarına ve hattâ ecnebi altınlarına da Eşrefî ismi verilmesi âdet olmuştu.

Ameleka oğlu, Pozantin oğlu, Kanator Migal oğlu, Mihail oğlu, İstefan oğlu, Triyandafil oğlu. Kiriş Mihal oğlu, Kostantin oğlu, İliyanna oğlu, Herakl Migal oğlu, Yorgi oğlu, Kostantin oğlu, Mihail oğlu, İstafan oğlu, Herakl oğlu, İliya oğlu Kanator kral.

Kurabî'nin anlattıkları da Yenvan'ın söylediklerine uygun düşmüştür (36).

Benim dükkânımda kuyumculuk yapan Simon adında biri Yenvan tarihini okudukça işitirdim. Ben de ona «Şahidî» lûgatini okurdum. Zaten Yunan ve Latin dillerini bildiğim için yabancı kitapları da okurdum. İskender Tarihinde de Rum kayserlerinin soyu Ameleka'ye ve Nuh oğlu Şam'a ulaşır.

Sözün kısası, Kral Kanator ile kayserler son bulmaktadır.

Hicrî 699 (M. 1299) tarihinde, «Evvelen Osman» sözü tarih düşürülmüştür. Osmanlı hanedanı ortaya çıktığında, İstanbul şehri onarılmış ve sağlamlaştırılmıştı. Osmanlı devleti de İstanbul'u feth etme yoluna düşmüştü. Sultan Alaeddin Selçuk'un gösterdiği yolda, İstanbul'un üç tarafını ele geçirmek için teşebbüse giriştiler.

ONUNCU FASIL

OSMANLI DEVLETİ'NİN YILDIZININ ÇIKTIĞI HAKKINDADIR

ÖNCE, kitap müsveddelerinin ve bunların tasnifine sebep olan cevher topu kalem şu şekilde yazdı ki: Hâdiseleri birleştirip geçmişte olan şeylerin haberlerini bir arada toplayan mecmuanın yazdığına göre ve Rum tarihçileri ile anlayışlı, nüktedan, akıl sahibi ve dirayetli kimselerin doğru sözlerince, yeryüzünde yer sahibi olan ilk kimseler Hazret-i Âdem neslidir. Ondan çocukları, onların çocukları ve onların çocukları... olup, yeryüzüne dağıldılar. Fakat milletlerin çeşitli olması sebebiyle, bunlar hakkında tarihçiler değişik düşüncelere saptılar. Ama Rum ülkesine yerleşenlerin ilki, İshak oğlu Ays'ın çocuklarıdır. İnanılır söylentiye göre Yafes'e kadar gider ki, Yafes de Ays'ın dedesidir. Bütün Rum soyu ondan çoğalıp Rum ülkesine yayılmıştır.

(36) Bu hükümdarlar sülâlesi Bizans tarihine uygun değildir.

Rum ülkesine ilk olarak gelen Türkler Selçuklulardır. Hicrî 476 (M. 1083) tarihinde Danişmend emirleri ile birlik olarak Malatya, Kayseri, Alâiye, Antakya, Karaman ve Konya bölgelerini Rum Yunan kayserinin elinden alıp bağımsız hükümdar oldular.

Osmanoğulları aslen Maverânünehir'dendir. H. 699 (M. 1299) tarihinde Selçuklular devri sona erdi. Turan ilinde Mâhan şehri beylerinden Süleyman Şah ve Ertuğrul Bey, Rum ülkesine gelip Selçuklu Sultanı Alâeddin'in emrine girdiler. Etrafa seferler yapıp birçok fetihler yaptılar. Sultan Alâeddin vefat edince, ileri gelen söz sahibi kimselerin isteği ile Ertuğrul emir oldu. Adına hutbe okunmaya başlandı. Fakat adına para bastıramadan Söğütcük denilen şehirde vefat etti. Ondan sonra oğlu Osman, «Evvelen Osman» sözünün düştüğü tarihte bağımsız olarak adına para bastırıp hutbe okutan padişah olmuştur. İlk hutbeyi Dursun Fakih denilen imam hemen Osman Gazî adına okumuştur. Sonra Osmancık, Anadolu vilâyeti adı verilen Rum ülkesine yayılıp parladı.

Osman Gazî'den sonra yerine oğlu Orhan Gazî, bey oldu. Bunların zamanlarında yetmişer adet büyük evliya orada Peygamber sancağı altında hazır bulunup onlarla nice fetihler yaptılar. Yine bunların zamanında büyük atalarımızdan Türk Türkmen hoca Ahmed Yesevî hazretleri, Horasan'dan halifesi olan Hacı Bektaş Veli ve üçyüz adamını seccâde sahibi edip onlara def, kudüm, sancak ve yön vererek Orhan Gazî'ye gönderdi. Bunlar birleşince, Bursa üzerine yürüyüp Bursa'yı feth ettiler.

Bundan sonra Kostantiniyye (İstanbul)'nin fethi için hazırlığa giriştiler. H. 758 (M. 1356) tarihinde Gazî Orhan Bey'in oğlu Süleyman Gazî, yetmiş büyük evliyanın ve Hacı Bektaş Veli'nin izni ve gösterdiği yol üzere önce Kara Mürsel, Kara Koca, Kara Yalova, Kara Biga ve Kara Sığla adında kırk kara yiğitle birlik olup, tulum ve sallar yaparak tam kırk kişi bu sallar ile denizi geçtiler. Rum toprağına ayak bastılar.

Bismillah ve Gülbank-ı Muhammedî çekip gemilerden atlarını çıkardılar. Dört tarafa yayıldılar. Her tarafı yağma ve talân ettiler. Cuma günü İpsala kalesini fethettiler. Cuma namazını burada kıldılar. Bu sebeple, buranın adı «İbtidâ Sâla» dan değişik olarak «İpsâlâ» kalmıştır (37).

---

(37) Sakız'a bağlı bir kaza olan İspara (Psara) adasının eski adı İspira (Psira) dır.

Oradan ılgar ile Gelibolu kalesine geldiler. Kalenin demir kapısına, Süleyman Şah «Bismillah» deyip el vurdu. Allah'ın emri ile Gelibolu kalesi de fetholundu. «Bismillâhirrahmanirrahîm» kelimesi bu fethe tarih düşmüştür.

Buradan yine Ilgar ile Tekfurdağı ve İstanbul yakınından tâ Silivrikapı kalesine kadar, sözü edilen kırk kişi geceleri baskınlar yapıp ganimet ve esirler elde ettiler. Bütün yolları öğrendiler. Kazandıkları zaferlerden sonra elde ettikleri bol miktarda ganimetlerle yine sallarla karşı tarafa, Kapıdağı tarafına geçip Bursa'ya geldiler. Bütün İslâm askeri bu sevinç ile zaman zaman gemilerle karşı tarafa geçip yüzlerce köy, kasaba ve kaleler fethettiler. Her an İstanbul'un dört tarafını yağmalayıp, kâfirleri perişan ve esir ederek kendilerine karşı çıkacak düşman bırakmadılar. Avladıkları temiz ve güzel kızlarla evlenerek çoğaldılar.

H. 761 (M. 1359) tarihinde, Birinci Murad (Gazî Hüdâvendigâr) padişah oldu. Rum diyarına derya misâli asker çekti. Daha önce Alâeddin Sultan ile Hacı Bektaş Veli'nin «İstanbul'u fethetmek için, önce dört bir yanını fethemek gerektir» yolundaki kavillerine uyarak, Birinci Murad İslâm askeri ile bizzat gidip Edirne kalesini Edirne tekfurunun elinden aldı. Anadolu'daki Müslüman halkı Edirne'ye getirtti. İstanbul'dan dışarı kâfirler artık çıkamaz olmuşlardı.

Fakat Allah'ın takdiri, Gazî Hüdavendigâr, yere batası kâfirler ile Rumeli toprağında, Vulçitrin kalesi önünde, Kosova'da savaşlar yapıp yüzbinlerce kâfiri kılıçtan geçirdi. Gazî Hüdavendigâr Allah'a şükredip kâfirlerin leşlerini seyrederken, leşler arasında Volaşko adlı kâfir, bir hançerle Hüdâvendigâr'ı vurup şehid etti. O melunu da orada parça parça ettiler. Müslüman gazîler bol miktarda ganimetle ve zaferle Edirne'ye döndüler. Yıldırım Bayezid Hân padişah oldu. Kâfirlerin topraklarına Yıldırım Han, yıldırım gibi kılıç vurup babasının intikamını almaktaydı.

ONUNCU KUŞATMA

Yıldırım Bayezid Han, bir tedbir olarak Edirne'yi ikinci payitaht edinmiştir.

Yıldırım, büyük bir ordu ile gelip İstanbul'u yedi ay kuşattı. Sonunda kâfirler, «Aman ey Yıldırım Han, maksadınız üzere sulh edelim» diyerek aman dilediler. Her yıl ikiyüzbin altın vergi vermeyi kabul ettiler. Yıldırım Han bu teklifi kabul etmedi. Daha önce Ömer İbn Abdülâziz devrinde ve Harun El-Reşîd zamanındaki gibi, Ga-

lata ve İstanbul kalesinin yarısında eskisi gibi Müslümanların oturması, cami ve binalar yapmaları, kalenin dışındaki bağ ve bahçelerin ürünlerinin onda biri de bu Müslümanların olması şartı ile barışa razı olacağını bildirdi. İstanbul tekfuru çaresiz bu teklifi kabul etti. İstanbul içine yirmibin Müslüman yerleştirildi. Bunlar Edirnekapısı, Eğrikapı, Ebu Eyyüb Ensârî kapılarından, Unkapanı'ndan Zeyrekbaşı, Karaman ve yine Edirnekapısı'na gelinceye kadar kalan semtlere yerleşti. Cibâlî kapısı içinde Gül camii —g[illegible]uyu ile kâfirlerin pisliğinden temizlendiği için Gül Camii derler—, ona yakın Sirkeci tekkesi İslâm mahkemesi yapıldı. Galata kalesinde de altı bin asker bırakıldı. Galata'nın yarısı, tâ kuleye kadar Müslümanların oldu. İstanbul'un dahi yarısında, Ayasofya taraflarında oturan Hristiyanlar ile Müslümanlar güzel güzel geçinirlerdi. Yıldırım Bayezid Han, böyle bir barışla İstanbul'un yarısını feth edip zaferle Edirne'ye döndü.

Daha sonra 802 (M. 1399) tarihinde, İran ülkesinde Timurlenk ayaklandı. Yanında otuzyedi melik yaya olarak kendisine itaat edip bulunuyordu. Ancak Yıldırım Han, yiğit ve kahraman bir padişah olduğundan, nursuz Timur'a baş eğmedi. Timur, Yıldırım Han üzerine yürüdü. Ankara sahrasında her iki ordu savaşa girişti. Savaş meydanında Yıldırım Han'dan gönlü kırılmış olan Tatar askerlerinden onikibin asker Timur tarafına geçtiler. Bunların arkasından binlerce aylıksız derme-çatma asker de Yıldırım'ın vezirinin kötü idaresi ile Timur tarafına geçtiler. Yıldırım Han, o an çok az asker ile kaldı. Gayretinden acemi bir tay üzerine binip dalkılıç olarak Timur'un askeri içine girdi. Öyle kılıç salladı ki, Tatar askerini demet demet, yığın yığın ederdi. Sonunda Allah'ın emri ile atı iş görmemiş ve Yıldırım tökezlenen attan düşmüştü. Daha ayağa kalkmadan, Tatar askeri Yıldırım Han'ın başına üşüşüp esir ettiler.

Bunun üzerine oğlu Çelebi Sultan Mehmed Han padişah oldu. Derhal yetmiş bin silâhlı asker ile Timur'un peşine düştü. Amasya civarında Timur'a yetişti. Öyle bir satır vurdu ki, dillere destan oldu. Osmanlı askeri bol ganimet elde etti. Ne yazık ki o gece, Yıldırım Han ateşli bir hastalıktan vefat etti.

Çelebi Sultan Mehmed, babasının intikamını Timur'dan alıp kıra kıra tâ Tokad kalesine vardı. Timur, Tokad kalesine girip kaldı. Çelebi Sultan Mehmed zaferle geri döndü. Babasının mübârek nâşını Bursa'ya getirip cami avlusundaki büyük kubbe içine defnetti. Sonra kendisi de müstakil padişah oldu.

Bu olayı İstanbul tekfuru duyunca, sevincinden dans etti. Derhal tellâllar bağırtıp, «Çabuk, Kostantin şehri içinde bir Müslüman kalmasın, yoksa hepsini kırarım» diye Müslümanlara bir gün mühlet verdi. Müslümanlar kimi deniz yolu ile kimi karadan İstanbul'dan çıkıp Edirne ve Tekfurdağı taraflarına çekilirken, peşlerinden geçtikleri yerlerde tuzak kurmuş olan kâfirler tarafından birçoğu şehid edildiler.

Bu olay da Osmanoğullarının sinesinde derin bir yara açtı. Çelebi Sultan Mehmed Han vefat edip, yerine İkinci Murad ve ondan sonra da Ebu'l-feth (Fetih babası) Sultan İkinci Mehmed padişah oldu. Fakat Mehmed Han daha çocuk yaşta olduğundan, dört taraftan kâfirler baş kaldırdı. Bunlara karşı koymaya gücü yetmediğinden, yine babası İkinci Murad tahta geçti. Ebu'l-feth'e Manisa'nın idaresini verdi. Orada ilim ile uğraşıp fazilet sahibi oldu. Birçok tarih kitapları okuyup inceledi. Gece gündüz Şemseddin ve Sivaslı Kara Şemseddin hazretlerinin sohbetlerine katıldı. Onlardan ders alıp tefsirci ve hadisci bir şehzade oldu.

Mehmed Han Manisa'da iken, Mısır'da Sultan Kalavun bulunuyordu. Mısır'a on merhale yakın Akdeniz sahilinde Kudüs'ün iskelesi olan Akka kalesine, Fransız askerleri aniden altıyüz parça gemi ile gelip Akka'yı, Askalani şehrini, Filistin'i ve Taberistan'ı ele geçirdiler. Fransızlar bolca ganimet elde ettiler. Binlerce Müslümanı aileleriyle birlikte esir ettiler ve Fransa'ya döndüler. Bu haber, Sultan Mehmed Han'ın kulağına geldi. Bütün bilginler bu konu üzerinde konuşuyorlardı. Sultan Mehmed çok üzülmüştü. Allah yolundaki Müslümanlar için ağladılar. O an Ak Şemseddin hazretleri, meclisde bulunanların huzurunda, «Ağlama Padişahım, kâfirlerin bu Akkâ kalesinden aldığı ganimet, akidelerden ve pişmiş helvadan ibarettir. İstanbul'u fethedeceğin günler pişmiş helva yersin. Ama o gün gazî olup bütün Müslüman gazîlerine adaletli davranıp kadı ve râzî ol» diyerek mübarek başından kavuğunu çıkarıp Ebu'l-feth'in başına koydu ve İstanbul'un fethini müjdelediler. Sonra İstanbul'un fethi hakkındaki hadis-i şerifleri okudu. Meclisde bulunanlar hepsi hayır dua edip Fatiha sûresini okudular.

Sultan Mehmed orada Ak Şemseddin'in kavuğunu başına giydi. Parlayan bir güneş gibi görünüp şöyle dedi: «Bütün işler için kararlaştırılmış vakitler vardır.» Sonra bütün işlerini bırakıp yine ilimle meşgul oldu.

Allah'ın hikmeti, babası Murad Han vefat etti. Sultan Mehmed, Hicri 855 (M. 1451) tarihinde başlıbaşına padişah oldu. Bütün halk

kendisine bağlılıklarını bildirdiler. Etraftan hükümdarlara mektuplar gönderildi. Onlardan da elçiler ve hediyeler geldi.

Yalnız Karakoyunlu soyundan Azerbeycan şâhı Uzun Hasan itaat etmedi. Sultan Mehmed'in ilk savaşı Uzun Hasan'a karşı oldu. Erzincan sahrasında iki büyük ordu savaşa girişti. Bir gün bir gece sultan savaşı yapıldı. Sultan Hasan yenilerek kaçtı. Bu olay için, «Butlan-ı keyd-i hâinin» sözü tarih düşürülmüştür: Sene 878 (M. 1473). «Be inhizam-ı Hasan Tavil» ile diğer bir tarih de «Ve yensureke'llahü nasren azîzâ»dır (38).

Ebu'l-feth Sultan İkinci Mehmed, 834 (M. 1430) tarihinde Manisa'da doğmuştur. Onüç yaşında iken, 848 senesinde tahta geçti. Bir sene saltanat ettikten sonra taht'ı babasına terk etti. Kendisi Manisa'ya gidip beş sene vakit geçirdi. İkinci defa olarak, 15 Muharrem 855 (M. 1451) Perşembe günü yirmibir yaşında iken tekrar padişah oldu. «Rabbeten Rabbehu» sözü, ikinci defa tahta çıkışına tarih olmuştur.

O zaman büyük dedemiz Yavuz Özbek, Sultan Mehmed'in bayraktarlığını yapmış olup, İstanbul'un fethinde de bulunmuştur. Dedemiz, Unkakanı'nm iç kısmında Sağırcılar Camii yerinde olan binaları savaş ganimeti olarak almıştır. Fetihten sonra burada bir cami ve yüz dükkân yaptırıp dükkânları camie vakfetmiştir.

Benim İstanbul'da doğduğum evi dedemiz savaş malından yaptırıp oturmuşlardı. Yaptırdığı camiin ve dükkânların beratları Sultan Mehmed'in tuğrası ile tuğralı olup, hüccetler de Emir Buharî hazretlerinin imzaları ile kayıtlıdır. Bunlar halen elimizde bulunmaktadır. Bu sebeple daima elimizdeki vakıf yazılarına bakıp, Sultan Mehmed'in saltanatına ait sahih tarihleri biliriz.

Bağımsız olarak padişah olduktan sonra, Bursa sınırlarındaki Yavçe kalesi ve birçok kaleleri fethetti. Akdeniz tarafındaki Boğazhisarlar'da kilidbahirleri, Karadeniz Boğazı'nda da yine iki sağlam kale yaptırdı. İstanbul'a erzak gelmesi imkânsız olduğundan, kâfirler: «Aman ey Osmanoğlu'nun seçkini» deyip vergi vererek barış yapmayı kabul ettiler. Fakat Yıldırım Han'ın barış şartlarına göre bütün bağların mahsulü Osmanlı öşrü oldu. Kâfirler bir tek üzüm koparamıyacaktı. Bu şartlara göre barış anlaşması yapıldı. Bir yıl geçtikten sonra Rumelihisarı bağlarından kâfirler üzüm topladılar.

(38) Ebced hesabı ile zabt edilen tarihlerden de anlaşılacağı üzere, Uzun Hasan savaşı İstanbul'un fethinden yirmi yıl sonra olmuştur.

Bağcılar ile çarpıştılar. İki taraftan birkaç kişi öldü. Barışa aykırı hareket edildiği, Edirne'de bulunan Sultan Mehmed'e bildirildi. Onların da bu anlaşmanın bozulması işlerine gelmişti. Sultan Mehmed Han hemen büyük bir ordu hazırlıyarak İstanbul üzerine gelip şehri kuşattı.

ONBİRİNCİ FASIL

OSMANLI HANEDANINDAN EBU'L-FETH SULTAN MEHMED HAN'IN İSTANBUL'U ON BİRİNCİ DEFA KUŞATTIĞI HAKKINDADIR

RUM tarihçilerinin yazdıklarına göre, Hicrî 857 (M. 1453) senesinde —ki «Tilke aşeretün kâmiletün» sözleri iledir— Mehmed Han'ın fethi tamam olmuştur.

Bu tarihte Sultan Mehmed Han, büyük bir ordu ile Edirne'den çıkıp kısa zamanda İstanbul önlerine geldi. Edirnekapısı civarında ordugâhını kurdu.

Anadolu taraflarından binlerce asker Gelibolu Boğazı'ndan geçip İstanbul'daki orduyla birleştiler ve bunlar da Yedikule önünde yerleştiler. Daha önce Uzun Hasan elinden alınan Tokat, Sivas, Kemah, Erzurum, Cance, Bayburd ve Trabzon tarafı askerleri de deniz yolu ile İstanbul'a geldiler. Bunlar da karaya çıkıp ordu ile birleştiler. Bütün ordunun çadırları ve okları ile sahra lâle bahçesine dönmüştü.

İslâm ordusu önce, sadece İstanbul'u karadan kuşatmaya başlamıştı. Siperler, lâğım ve top siperlerini hazırladılar. Sonra sadece deniz tarafı kaldı. İslâm askeri bir araya toplandığında, başlarında yetmiş yedi aded evliya ve ermişlerin büyüklerinden sultanlar bulunuyordu. Bunlardan biri Ak Şemseddin, Sivaslı Kara Şemseddin, Molla Güranî, Hazret-i Emir Buharî, Molla Fenârî, Cebe Ali, Ensârî Dede, Molla Pulat, Aya Dede, Horoz Dede, Hatab Dede ve Şeyh Zindânî gibi sultanlar olup, Sultan Mehmed onların yardımını rica edip şöyle dedi:

«İstanbul devletinin yarısı sizin, yarısı Müslüman gazilerin ve

dörtte biri bizim olup, ganimet malları ile herbirinize birer zâviye, türbe, imâret, mekteb, medrese ve hadis evleri yaptırayım.»

Sultan Mehmed'in bu söz verişi üzerine bütün âlimler ve salih kimseler bir yere toplandılar. Ordunun içinde tellâllar bağırtarak bütün askerler abdest tazeleyip, ikişer rekât hacet namazı kıldırıldı ve hayır dua ettiler. Sonra üç defa gülbank-ı Muhammedî çekildi. Şehir kuşatıldı. Mahmud Paşa ile de Kral Kostantin'e mektup gönderildi.

Kral, mektubu okudu. Durumu anladı. Kalelerin sağlamlığına ve askerlerinin çokluğuna güvenip ne haraç vermeyi, ne İslâm dinini kabul etmeyi kabul etmedi ve elçiyi geri gönderdi.

Beri taraftan İslâm ordusu coşup savaşa başladılar. Kale üzerine hücum ettiler. Her taraftan mümkün olduğu kadar sarıca arı gibi kale duvarlarına tırmanıp, Bismillâh diyerek içeri girmekteydiler. Sabah akşam bu gayretle savaşa devam ettiler.

Kale içinde bulunan ikiyüzbin kâfir bir araya toplanıp, kale burçları üzerinde çeşitli hileler yaparak mücadele ediyorlardı. Deniz tarafından korkuları olmadığı için, ölümü akıllarına bile getirmiyorlardı. Zira Sarayburnu'nda beşyüz parça top hazır durumda idi. Bu üç yerin toplarından denizde kuş uçma ihtimali yoktur diyerek, deniz tarafına önem vermediler. Bütün papaz, keşiş ve patrikler adamları savaşa teşvik ediyorlar ve her birine çeşitli vaadlerde bulunuyorlardı. Yıldız ilmi ile de kalenin talihinin kuvvetini bulmuşlardı. Şöyle ki:

«Ahir zamanda bir Muhammed gele. Binlerce kiliseleri yıka. Onun ümmetleri Antakya, Kudüs, Mısır ve Kostantiniyye'yi ala. Karadan nice bin parça yelkenleri açılmış gemiler ile gele, başında kadı kavuğu ola. Ve katıra binip ayağında mavi çizme ola. Ol Muhammed gelip kiliseler yıkılalı, Mısır'ı, Antakya'yı ve Kudüs'ü, ümmetleri feth edeli sekizyüz elli sene oldu. Karadan gemi yürütülüp bu kalenin feth olunması imkânsızdır. Bu Muhammed o değildir. Büyük Muhammedlerinden beri Kostantiniyye onbir kere kuşatıldı. Fetih, Araplara nasib olmadı da bu Türk'e mi müyesser olacak?» diye kısa akıllarınca nice boş lâflar edip, Kostantin'i teselli ederek savaşa devam ediyorlardı.

Dışarıda ise İslâm ordusu, kalenin derinliğine girip yer yer kaleyi delmeye başladılar. Diğer taraftan İslâm ordusuna her yandan yardım ve erzak gelmekteydi. Kâfirlere ise bir hardal tanesi bile gelmiyordu. Zira daha önce Akdeniz ve Karadeniz taraflarına kaleler yapılıp yollar kapanmıştı.

Yine böyle iken, kale içindekiler gayret sarfedip savaşıyorlardı. Çünkü kale içinde Yâ Vedûd Sultan adında bir budala meczub vardı. Bu meczub, kale içinde, «Fetih olmasın!» diye Allah'a dua ediyordu. Bunun duası kabul olup kalenin fethi günden güne güçleşiyordu. Kuşatma başlayalı on gün olmuştu. Sultan Mehmed, bütün şeyhleri topladı. Onlara: «Acaba durum ne olacak? Kale günden güne sağlamlaşıyor. Fethi güçleşti.» deyince, hemen Ak Şemseddin hazretleri:

«Beyim, sen elem çekme. Bu kaleyi senin fethedeceğini daha şehzadeliğinde sana müjdelemiştik. Fakat Allah'ın hikmeti, kalenin içinde Şeyh Maksûd'un halifelerinden Yâ Vedûd adında bir meczub vardır. O ölmeyince bu kalenin fethi imkânsızdır. Ama elli günde ölür» diyerek kalenin fethini saat ve dakikasiyle hesap etmişti. Sonra sırrını açıklayıp: «Beyim, sen yine tam bir dikkatle bu ilâhî sırrı sakla. Askere ihsanlarda bulunup onlara güler yüz göster.» dedi.

Sultan Mehmed, hemen Timurtaş Paşa'ya bütün Arabistan askeri ile Kâğıthane tarafındaki bahçede elli parça kadırga yapması için emir verdi. Bazı köyleri yağma ettirip elde edilen odunlardan sağlamlarını gemi yapımında kullandı.

Koca Mustafa Paşa, bütün Arabistan askeri ile Okmeydanı üzerinde Levend çiftliği denilen yerde daha önceden elli parça kadırga ve elli parça su kayığını çiçek bahçesinde hazır etmişti. Karada ve denizde gemiler İslâm askeri ile hazır vaziyette idi.

O gün Sultan Mehmed binlerce seçkin ve dilâver asker ile Okmeydanı'na geldi. Gemilerin ağaç kızaklarına yağ döktüler. Yağlı kızakları yiğit ırgatlar ile çektirip Okmeydanı'nın çimen sahrasına getirtti. O sırada güzel bir rüzgâr esti. Bütün gemiler yelkenlerini açtılar. İslâm askerleri «Allah Allah» diyerek top, tüfek şenlikleri yapmaya başladılar. Meydan deniz üstü gibi oldu.

Kâfirler, İstanbul'dan bu süslü gemileri görünce «Acaba ne ola!» diye şaşkına döndüler. Kale içinde kâfirler arasında söylentiler başladı.

Sonra Müslüman gazilerinin yüzelli parça gemiyi Tersâne bahçesi dibinde Şahkulu adlı iskelede denize indirdikleri yerler, halen Okmeydanı'nda görülmektedir. Gemilerin geçtikleri yerlere dökülen darılar bugüne kadar kendi kendilerine yeşermektedirler.

Bunu takiben bütün İslâm askeri silâh ve savaş âletleri ile gemilere bindiler. Kâğıthane'de Timurtaş Paşa'nın yaptırdığı elli parça büyük kadırgalar da Evüb tarafından göründü. Uygun rüzgâr ile

yelkenleri açıp gemilerde bulunan mücahidler, top ve tüfek atışları ile, kilise ile Tersâne bahçesinin yanında olan Okmeydam donanmasına koştular. Bunların «Allah Allah» sesleri ve bağrışlarından, kaleyi kuşatan Müslüman askerleri de coştular. Yapılan büyük çarpışmalar sırasında, bütün donanmaya asker dolup karşı tarafa geçti. Bu durumu gören kâfirlerin akılları başlarından gitti ve ümitsizlikleri arttı.

Yine aynı gün yapılan hücumlarda kalenin çeşitli yerlerinde açılan gedikleri gördükçe, «Yec'alûne eşâbi'ahüm fî âzânihim mine'ş-şevâikı hazere'l-mevt» âyet-i kerimesinin anlamı üzere gönlü perişan olmuş krallarına gidip, «Yirminci günde kaleyi teslim edelim» demeye başladılar. Kısacası, kale içindeki kâfirler ve kalenin sağlamlığına bel bağlayan gururlu kâfirler, akılsızlıklarından pişman olup dinsiz hükümdarlarına hücum ederek: «Bir yanda kıtlık ve pahalılık, bir yanda şiddetli yağmur, bir yanda Türklerin gelişi ve yürüyüşü bizi perişan etti» diyerek, her biri gelişigüzel harekete giriştiler. Bazıları da kalenin delinmiş olan yerlerinden kaçarak, Türklere aman dileyip sığınmaya başladılar.

İslâm askeri bunların bu hallerini görünce, daha da cesaret bulup kuvvet kazanmaktaydılar. O gün Karamanoğlu, Germeyenoğlu, Tekebayoğlu, Aydınbay ve Sarıhanoğulları yetmişyedi bin silâhlı askerle yardıma geldi: İslâm ordusu taze kuvvet bulmuştu.

Kadırgalar ile derhal karşı tarafa geçen Timirtaş Paşa, sahile asker çıkardı. Önce Ebâ Eyyûb Ensârî Kapısı'na Ensârî Sultan sarıldı. Molla Pulat Sultan da Pulat Kapısı'na sarıldı. Bu zat, hafız ve kerâmet sahibi bir kimse idi. Molla Fenârî hazretleri de Kız Kapısı'na sarılmıştı. Kâfirler o tarafta bir gecede küçük bir hisar yapıp kaleyi öyle sağlamlaştırdı ki, halen bu kale olduğu gibi durmaktadır.

Petro adında bir rahip üçyüz keşiş ile bu kaleden kaçıp hepsi Müslüman olmuştu. Mehmed Petro o yere sarıldığı için, Petro Kapısı yani Taş Kapısı derler. Allah'ın emri ile o gece yeni yapılan kaleyi Mehmed Petro fethettiği için, kendisine sancak verilmiştir. Ayad'da üçyüz Nakşibendî fakiri Aya Kapısı'ndan sarıldı ve şehid olup kale kapısı içinde eski mahkememiz olan Sirkeci iskelesinde defn olundular. Cebe Ali hazretleri Cibâli Kapısı'na sarıldığı için, Cebe Ali'den bozma olarak Cibâli Kapısı derler. Mısır'da Sultan Kalavun'un şeyhi idi. İstanbul fethinde bulunmak için Bursa'ya gelip Zeyneddin Hafî'nin müridi olarak seccade sahibi olmuştu. At çulundan bir cebe giydiği için, Cebe Ali derler. Sonra, İstanbul fet-

hi için yola çıkmıştı. Orduda ekmekçibaşı görevini yapmakta olup bütün orduya ekmek yetiştirirdi. Hiç kimse onun sırrını öğrenememişti. Bir fırından binlerce kişi pembe gül renginde has ekmek yerdi. Bu Cebe Ali hazretleri Okmeydanı'ndan inen gemilere binmeyip hemen Tersâne bahçesi önünde üçyüz Zeyneddin Hafî fukarası ile deniz üstüne postlarını döşemiş, zikir yapıp def ve kudümler çalarak bayraklarını açıp geldiklerini gören kaledeki kâfirler akıllarını oynatmışlardır. Cebe Ali hazretleri postlarını denizden alıp Cibali Kapısı'ndan girdiler. Fetihten sonra kerâmet gösterdiği için kendileri şehid oldular. Gül Camii avlusunda defn olundu. Bütün müridleri de orada kaldı.

Horoz Dede Unkapanı'ndadır. Bunun için buraya Horoz Kapısı derler. Kapının dış eşiğinin içeri girerken sol tarafında, üst eşiğinin üzerinde bir horoz resmi vardır. Buraya Horozlu Kapı derler.

Horoz Dede, dedemiz Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin fukarasındandır. Hacı Bektaş Veli ile Horasan'dan gelmişlerdir. İhtiyar bir kimse idi. Fatih Sultan Mehmed ile İstanbul'a gelirken ordunun içinde gece ve gündüz yirmidört saatte yirmidört defa horoz sesi çıkarıp, «Kalkın ey gafiller» derdi. İslâm askerleri bu sebepten ona Horoz Dede derlermiş. Merhum Yavuz Er gayet itikadlı bir kimse olduğundan, bunların şerefine Unkapanı'nın iç kısmında bir cami yaptırmıştır. Bu camie hâlâ Sağrıcılar Çarşısı içinde Yavuz Er camii ve mahallesi derler. Horoz Dede, bu Horoz Kapısı dibinde vefat etti. Unkapanı Kapısı dışında büyük cadde üzerinde bir sofada defn olunmuştur. Bitişiğinde abdest almak için çeşmeler yapılmıştır. Bugün dahi ziyaret yeridir.

Ayazmend Beyi Ali Yâr Bey, Karakoyunlu'dan Uzun Hasan'ın amcalarındandır. Ayazma Kapısı'ndan bütün askeri ile kaleyi kuşatmıştır. Burada abdest almak için bir ayazma kazdığından, buraya Ayazma Kapısı denmiştir. Deniz kenarında tatlı ve temiz bir sudur.

Hatablı Sultan, Aksaray'da Oduncuzâde demekle tanınmış icazetli, olgun bir mürşid idi. Bin müridi ile Odun Kapısı'ndan kaleyi kuşattığı için, buraya bu isim verilmiştir. Hâlen Odun Kapısı denir.

Şeyh Zindanî Abdurrauf Samdânî Hazretleri, Hz. Peygamber soyundan bir Ulu Sultandır. Harun El-Reşîd zamanında elçilik görevi ile gelip kralın zehirliyerek şehid ettiği Baba Cafer Sultan, Şeyh Zindânî hazretlerinin dedelerindendir. Zindan Kapısı içinde defnedilmiş olduğunu Şeyh Zindânî bildiği için, Fatih ile Edirne'den ge-

lip üçbin müridi ile aman vermeyip Zindan Kapısı'nı kale edinmiş, içinde bulunan büyük dedesine varıp ziyaret etmiştir. Kendi yeşil sarığını ceddi Baba Cafer Sultan'ın mübarek başı yerine koymuştur. İstanbul'un fethinden sonra da yetmiş sene onun türbedarlığını yapmıştır. Fetihten sonra Fatih burasını yine zindan yaptığı ve burasını Şeyh Zindânî aldığı için, buraya Zindan Kapısı derler.

Şeyh Zindânî, sonra yerine temiz soylu bir kimse olan Seyyid Mehmed'i buraya türbedar tâyin etti. Kendisi, Bayezid Velî (İkinci Bayezid) ile Hicrî 889 (M. 1484)'de Kili ve Akkirman kalelerinin fethine gitti. Bu fetihte Kara Şemseddin de bulunmuştu. Fetihten sonra bunlar Bayezid Veli ile Edirne'ye geldiklerinde, Şeyh Zindânî vefat etti. Bayezid Veli, onun ruhu için, bütün zindanda olanları serbest bırakmıştı. Zindan Kulesi'nin karşısındaki büyük cadde kenarında da bir türbe yaptırıp Şeyh Zindânî'nin cenazesinde Bayezid Velî bizzat bulunmuştu. Türbenin kitabesinde «Tıygı pek» sözü ile tarih düşürülmüştür. Kendinden sonra gelen çocukları ve torunları da burada defnedilmişlerdir. Abdurrauf Samdânî ziyaretgâhıdır. Hâlen İstanbul'da Baba Cafer Zindânî türbesini bekleyenler onların soyundandır. Şecerelerinde şöyle yazılıdır:

«Taceddin oğlu, Şerefüddin oğlu, Emir Sultan kızının oğlu, Şeyh Cemâleddin oğlu Abdürrauf Samdânî.» Onlar da kız evlâdındandır. Onlar Seyyid Sikkin kızıdır ki Ak Şemseddin yakınında Türbeli köyünde defnedilmişlerdir. Onlar, İstanbul zindanında gömülü Baba Cafer oğullarıdır. Onlar Mehmed Hanefî çocuklarıdır ki, bizim dedemiz Ahmet Yesevî oğlu Mehmed Hanefi'ye ulaştığından gelmiş geçmişlerini bilmekteyiz.»

Kâmkâr Bey, Kütahya'da Germiyan oğullarından idi. Üçbin yiğit ile Şehid Kapısı'ndan kaleyi kuşatmıştı. Burası Ayasofya'ya yakın olduğundan, Hıristiyanlar bir fırsatını bulunca kapıyı açtılar. Büyük bir çarpışma başladı. Oradaki Müslüman askerlerin hepsi şehid olduğu ve Harun El Reşîd zamanında Ensâr'dan birçok sahabe orada şehid oldukları için, buraya Şehid Kapısı derler. Fakat halk ağzında yanlış olarak «Cufut Kapısı» diye söylenmektedir. Buna sebep de bütün Yahudi halkının bu semtte oturmasıdır. Amma doğrusu Şuhûd Kapısı'dır.

Hâlen Hünkâr Sarayı etrafında olan kapılarda hiç kuşatma yapılmamıştı. Yalnız, Yedikule Kapısı'na yeni yardıma gelen Karamanoğlu burayı kuşattı.

Tekebayoğlu, Silivri Kapısı tarafına tâyin olundu. Aydınbayoğ-

lu Yenikapı tarafını kuşattı. Sarıhanbeyoğlu da Topkapı tarafını kuşattı ve burada şehid olunca, yerine Menteşebeyoğlu tâyin olundu.

Edirnekapısı'na İsfendiyâroğlu tâyin olunmuştu. Onun için «İsfendiyar savaşı etti» derler. Eğrikapı'ya Hamidbeyoğlu tâyin olunmuştu. Bu şekilde, İstanbul'un iki tarafı kuşatılmış oluyordu. Ancak Yedikule'den Sarayburnu'na kadar Kumkapı tarafları deniz kıyısı olduğundan, kuşatma yapılmadı. Yedikule tarafından Serdar Şair Ahmed Paşa, tam bir mücadele gösterdi. Kâfirin top ve tüfek atışına aldırmayıp kalenin nice yerlerini harâb etti. Silivrikapı'da da Serdâr Haydar Paşa düşmana göz açtırmayıp onlara top ve tüfek attırmaya meydan verdirmedi.

Adnî Paşa ki Mahmud Paşadır, Yenikapı serdârı idi. Kaleyi yıkıp üç defa yürüyüşe geçti ise de ele geçiremedi.

Topkapı serdârı Nişânî Paşa idi. Celâleddin Rûmî soyundandır ki, Karamânî Mehmed Paşa'dır. Uzun Hasan savaşında hayli kahramanlığı görülmüştür. Topkapı tarafında düşmanı susturmuştu.

Edirnekapısı tarafında Sadi Paşa bulunuyordu. Cengâver bir kimse olup Sultan Cem ile Frengistan'da bulunmuş ve savaş tekniğini öğrenmişti. Edirnekapı'sında İsfendiyaroğlu ile birlikte, «Kostantiniyye'nin tarihi biz olaydık» diyerek, iki taraftan saldırışa geçtiler. Yedi yerden surlarda delikler açtılar.

Hersekoğlu Ahmed Paşa, Eğrikapı kumandanı idi. Eğrikapı'yı topa tutup döğe döğe kâfirlerin belini eğriltip mum gibi eritti.

Bu şekilde İstanbul'un kuşatılmasına yirmi gün devam olundu; fakat şehir alınamadı. Bütün Müslüman gazîler ve yetmiş evliya ile üçbini aşkın âlim ve şeyh, kalenin bu kadar zamanda hâlen alınamadığına üzülmekteydiler. Hepsi bir ağızdan şehrin fethi için Allah'a duada bulundular. Hemen şehrin üzerine Allah tarafından bir karanlık çöktü. Gök gürleyip şimşekler çaktı. O an Atmeydanı tarafından bir ateş görünüp gökyüzüne doğru yükseldi. Şehirde birçok binaları havaya uçurdu. Parçaları çeşitli yerlere düştü. Kâfirler korkuya kapıldılar. Korkularından binlerce kişi şehir dışına kaçmaya başladılar. Bunların bazısı Müslüman oldular ve padişahın hizmetine girdiler. Bazıları da başka şehirlere kaçtılar.

Buna rağmen, şehir halkı yine gayreti elden bırakmadı. Kalenin yıkılan yerlerini tâmir edip gayretle savaşmaktaydılar. Fakat şehirde meydana gelen kıtlıktan bütün halk güç durumda idi.

Kuşatmanın otuzuncu günü Sultan Mehmed, başına kavuğunu giyip ayağına mavi çizmelerini çekerek, Düldül gibi bir katıra bin-

di. İstanbul kalesinin etrafını dolaşıp durumu seyretti Askerlerine bahşişler verip hatırlarını sordu. Onlara güzel vaadlerde bulundu. Sonra binlerce asker ile Kâğıthâne tarafına gitti. Bey ve Kâğıthâne nehrini geçip Levend çiftliği denilen yere geldi. Burada kırk parça firkateyn gemisi hazır duruyordu. Bu gemileri alıp yine kızaklar ile çekerek, Okmeydanı'ndan aşırtıp deniz misali askeri yardıma gönderdi ve böylece gemileri Şahkulu iskelesinden denize indirtti. Gemilere silâhlı, kırmızı fesli ve takkeli Arabistan askeri doldurdu. Niyeti yine İstanbul'a geçmek idi.

ONİKİNCİ FASIL

HAY VE KADİR OLAN ALLAH'IN EMRİ İLE BENZERİ OLMAYAN ACÂİB VE GARİB BİR HİKÂYE

SARAYBURNU tarafından baştan aşağı silâh ve savaş âletleri ile donatılmış on parça patrona ve kalyonun haçlı yelkenlerini açarak geldikleri görüldü. Bu gemiler Sarayburnu önlerinde demirlediler. Gemilerden gelen davul ve çalgı sesleri göklere yükseliyordu.

Beri taraftan hemen, Okmeydanı'ndan ikiyüz parça irili ufaklı Osmanlı gemisi harekete geçip bu gemileri sardılar. Kâfirler «Bunlar bizi karşılamaya geldiler, yardıma kavuştuk» diyerek asla durumlarını bozmadılar. Fakat bir de gördüler ki, gelenler «Allah Allah» diye bağırarak gemilerindeki kâfirleri yakalayıp bağlamaya başlıyorlar, mal ve eşyalarını yağma ediyorlar. O zaman vaziyeti anlayıp, kendi lisanlarınca, «Ki parladı?» yani «Ne işleyip, ne söylersiniz?» dediler. Müslümanlar da «Paralamazız, bütün alırız» diye cevap verdiler. Kâfirler, gelenlerin Türk askeri olduğunu anladılar. Bir tâun hastalığı gibi gemilerine girmişlerdi. Kâfirlerin silâha el atacak halleri kalmamıştı. Limana girdiklerinde şenlik yapmak için bütün top ve tüfeklerini atmışlardı. Çaresiz kaldıklarında «Zançe Türko» deyip hepsi yakalandılar.

Kaledeki kâfirler bu durumu gördüklerinde, «Yardıma gelenler de bu yüzden öldü» deyip saç ve sakallarını yolarak Sarayburnu'nda, Kurşunlu Mahzen'de ve Kız Kulesi'ndeki toplarını ateşlediler. Fakat karadan limanın iç tarafına inmiş olan gemilere ne fayda!

Kâfirler ise boğazlardan gelen gemiler için bu boğazları toplar ile donatmışlardı. Kâfirlerin gözleri önünde on kalyonu ve direklerindeki haçlı bayraklarını alaşağı eden Müslümanlar, bu gemileri yedeklerine alarak, «Allah Allah» nidaları ile yine onların gözleri önünde Galata ve Haliç üzerinden geçirerek Tersâne bahçesi önünde demirlediler. Bu arada birkaç defa top ve tüfek atışı ile kâfirlerin ödlerini patlattılar. Müslümanlar ise daha taze kuvvet bulmuş oldular.

Serdengeçtiler derhal gemilerden çıkıp Tersâne bahçesinde bulunan Fâtih ve Ak Şemseddin'e müjdeye koştular. O an Ak Şemseddin hazretleri şöyle söyledi:

«Sultanım, beyim! Siz Manisa'da şehzâde iken, Mısır nahiyelerinden Akkâ, Sayda ve Beyrut kalelerini düşmanların ele geçirdiklerini haber aldığınızda, «Bu kadar Müslüman, çocuk ve kadın esir oldu» diye ağlamıştınız. Ben de «Beyim! İstanbul'u feth edeceğiniz gün, yağma olmuş olan Akkâ'dan gelmiş akide ve pişmiş helva yersiniz» diyerek size teselli vermiş ve İstanbul'un fethini müjdelemiştik. Yine «O günler savaş yap, Müslüman gazîlere kadı ol, her şeye kanaat edip razı ol» demiştik. İşte o pişmiş helvanın meyvesi geldi; göründü. İnşaallah ellinci günde kalenin de fethi gerçekleşecektir.»

Bütün Müslüman gazîler gemilerde olan ganimet mallarını ve üçbin kese Takyanus filorisini ve bin külçe halis altın, ikibin kese külçe beyaz gümüş ile yirmi gemideki sekizbin esiri, yirmi kaptanı, bir kral oğlu ile Fransa kralının güzel kızını, bin adet güzel ve namuslu kızı ve bol mikdarda silâh ve savaş âletini bir deftere kayıt edip, Allah emaneti olarak Sultan Mehmed'e verdiler ve sonra yine savaşa başladılar. Fâtih Sultan Mehmed de bu ganimet mallarını, Fransa kralının kızını ve diğer esir kızları Ak Şemseddin'e teslim edip, kendisi şehrin teslim alınması için çalışmalara koyuldu.

Hikâyenin sonucu şudur ki:

Meğer daha önce İstanbul kralı Kostantin, Fransa kralının kızı ile nişanlı imiş. Fransa kralı da kızının geleceği ve bahtı için bir donanma hazırlamış. Altıyüz parça gemi ile Arabistan kıyılarını yağma ettirmiş. O yıl Akkâ, Sayda, Beyrut, Şam Trablus, Gazze, Remle ve arz-ı hasâna varana dek, bütün bu yerleri zabtetmişti. Buralardan, iki binden fazla Arabistan ve Havran'ın huri gibi güzel kızlarını elde etmişti. Sonra bütün bu mal ve esirlere karşılık, gûya Kostantin'e bağlılığını göstermek için, kızını ve çeşitli mallarla doldur-

duğu on parça kalyon ile on parça kadırgayı İstanbul'a göndermişti. Bu gemiler Akdeniz boğazına geldiklerinde, buralara Türklerin kaleler yapmış olduklarını gördüler.

Kâfirler hemen hile yapıp, hepsi elbiselerini değiştirdiler. Sert bir lodos rüzgârı eserken, beş parça boş gemiyi ileri sürdüler. Boğazın iki tarafındaki kalelerden yapılan top atışlariyle bu boş gemiler batırıldı. Bunların ardından yirmi parça silâhlı gemi hemen boğazdan içeri girdi. Kalelerden tekrar top doldurulup ateşe hazır duruma getirilinceye kadar iki saat geçmişti. Bu zaman içinde de gemiler yirmi mil kadar yol almışlardı.

İşte hile ile boğazdan geçip İstanbul'a gelen gemiler yukarıda anlatıldığı şekilde ele geçirilmiş oldu. O Fransa kralının kızından Sultan Bayezid Veli doğmuştur. Bu konuyu, tarihçiler değişik şekillerde anlatmışlardır.

Tarihçi Âli'ye göre bu kızı Fatih'in babası almış olup, Fatih bundan doğmuştur. Fakat doğrusu, Fatih'in İsfendiyaroğlu'nun kızı Alime hanımdan doğduğudur.

Babam, Sultan Süleyman Han ile Belgrad, Rodos, Budin ve Üstoni Belgrad fetihlerinde bulunmuştur. Hattâ Sigetvar savaşında Süleyman Han vefat ettiğinde, babam o savaşta da bulunmuştu. Osmanlı Devleti'ne hizmeti geçmiş bir kimse idi. Her zaman yaşlı kimseler ile konuşur ve geçmiş olaylardan söz ederlerdi. Yakın dostlarından bir yaşlı kimse vardı. Fakat konuşmalarının inceliği ve açıklığı hususunda İmrü'l-Kays'dan çok üstündü. Bu adam, Yeniçeriler Dergâh-ı âlîsinin baş kâtibi idi. Adına Sukemerli Koca Mustafa Çelebi derlerdi. Bunlar, söz konusu Fransa kralı kızının akrabasından kimseler idi. Her zaman Fransa kralından hediyeler gelirdi. Onlar artık çok yaşlanmışlardı. Padişahın huzurunda bir konuşma olduğunda bütün vezirler ve vükelâ huzura geldiklerinde, padişâh onlara «Kocalar gelsin» derdi.

Sigetvar altında Süleyman Han vefat ettiğinde, bundan İslâm askerinin haberi yoktu. Vezir-i âzam olan Sokullu Mehmed Paşa, Süleyman Hân'ın naşını tahtı üzerine koydurmuştu. Yol elbisesinin arkasından ellerini hareket ettiren silâhdar Kuzu Ali Ağa'yı görüşmeye çağırırlardı. Sonra rikâbdâr Kilâbî Ali Ağa'yı, sonra Zeyrekbaşı'nda oturan Matbah emini Abdi Efendi'yi, sonra babamı, ondan sonra da Sukemerli Koca Mustafa Çelebi'yi çağırıp konuşurlardı. Hangi tarafa sefer yaparsa, bunlar taht-ı revânlarla savaşa giderler idi. Zira bu Sukemerli Mustafa Çelebi hepsinden çok yaşlı idi. Hattâ Müfti-i Sakaleyn (Cinlere de fetva veren) Kemâl Paşazâde tale-

belerinden bütün fen ilimlerini öğrenmiş, hadisci, tefsirci ve tarihçi bir kimse idi. «Kemal Paşa'nın hizmetçilerinden olması cihetiyle Birinci Selim ile Mısır'ın fetlinde yirmibeş yaşına varmış bir babayiğit idim» diye Selim Şah'ın Sultan Gavrî ile Merc-i Dâbık'ta yaptığı büyük savaşı ve Kakon sahrasında olan çarpışmayı, bu savaşda Sultan Gavri'nin vefat edip kaybolduğunu, oğlu Sultan Mehmed Mısır'da padişah olduğunda «bu daha çocuktur» diye Sultan Tomanbay'ı Mısır'a şah yaptıklarını ve Mısır feth olununcaya kadar Sultan Selim ile yirmiüç yerde savaşıp Mısır'ın güçlükle feth olunduğunu Mustafa Çelebi anlattığında hayretler içinde kalırdım. Gayet imanlı ve doğru bir kimse idi. Sözü edilen Fransa kralının kızının başından geçenleri onun ağzından doğru bir şekilde yazmışımdır.

Sultan Mehmed Hân, Fransa kralının kızını ganimet mallarından alıp bütün gazîlerin fikirleri ile Ak Şemseddin hazretlerine emanet bırakmıştı. Kendisi o ganimet mallarından İslâm askerlerine bol miktarda dağıtarak kalenin dört tarafını dolaşıp askerlerine moral verirdi.

Nihayet ellinci gün oldu. Kale içinden feryad figân sesler gelip sanki kıyamet koptu. Bütün halk kıymetli eşyalariyle burç ve surlar üzerine çıkıp beyaz bayrakları diktiler ve şöyle dediler:

«Elaman ey Osmanoğullarının en seçkini!»

Bu şekilde kaleyi şartlı olarak teslim etmeyi kabul ettiler. Şehir halkı bir gün müddet isteyip her biri deniz ve kara yolu ile birer tarafa gittiler.

Meğer kale içinde bir zât vardı ki, Ya Vedud Sultan'dır, ölünce kâfirlerin başına kıyamet koptu. Kaleyi aman ile verdiler. Deniz gibi İslâm askeri «Allah Allah» diyerek İstanbul şehrinin üç tarafından yürüyüşe geçip ganimet malı almaya başlıyacakları an, Koca Ebu'l-feth kavuğu ve ayağında mavi çizmeleri ile katıra binip elindeki Muhammed kılıcını kaldırarak şöyle dedi:

«Gazîler, Allah'a şükür Kostantiniyye'nin fâtihi oldunuz.»

Sonra silâhlı yetmiş-seksen bin askerle Kostantin sarayına vardı. Burayı ele geçireceği sırada, sarayda binlerce asker toplanmış olduğundan, büyük bir çarpışma yapıldı. Sonra saray ele geçirildi. Çarpışma sırasında kral öldürülmüştü. Cesedini diğer Rumlar Sulu Manastır'da lahide koydular.

Kralın sarayında o kadar mal ve hazine ele geçirildi ki, hesabını Allah bilir.

Dokuzuncu defa olarak İstanbul'u geliştiren Kral Kostantin idi. Sonunda Osmanoğullarına veren yine tekfur Kostantin'dir.

Sonra Fâtih, iki rekât hacet ve şükür namazı kılmak için Ayasofya kilisesine girmek istediler. Fakat Ayasofya'nın dört tarafında oturan rahibler kiliseye kapanmışlar, damlardan, pencerelerden ve kulelerden İslâm askerleri üzerine zenberek, neft ve katran yağdırmaktaydılar. Fatih, hemen, Ayasofya'nın etrafını sardırdı. Üç gün üç gece çarpışıldıktan sonra, elliüçüncü günde Ayasofya ele geçirildi. Önce Sultan-Mehmed, Ayasofya içine girdi. Birçok rahibi öldürdü. Elindeki Hazret-i Peygamberin sancağını mihraba dikti. Sonra ezan okunup kilisedeki rahipleri Müslüman gazîler kılıçtan geçirdiler. Kilisenin içi kâfirlerin kanı ile doldu.

Fatih, bir ok çekip, «alâmetim olsun» diyerek Ayasofya kubbesinin tâ ortasına attı. Bu okun yeri halen görülmektedir.

Sonra bir hünkâr askeri sol eliyle bir düşmanı öldürüp sağ elini kana bulayarak, Sultan Mehmed'in huzurunda elinin kanını beyaz bir mermere sürdü, kan ile bir pençe işleyip işaret koydu. Bu kanlı pençe de halen türbe kapısından içeri girilince karşı köşede yüksek bir yerde görülmektedir.

YÂ VEDÛD SULTAN'IN HİKÂYELERİ

Sultan Mehmed, Ayasofya'yı gezip seyrederken, «Terler direk» denilen bir yerinden ilâhî bir nurun parladığını görürler ve oraya giderler. Görürler ki, ilâhî nurla kaplı beyaz bir vücud kıbleye dönük olarak yatmaktadır. Nurlu göğsünde kırmızı su ile Yâ Vedûd adı yazılıdır. Hemen Ak Şemseddin, Sivâsî Kara Şemseddin ve yetmiş aded büyük evliya buyurdular ki:

«İşte padişahım, İstanbul'un elli günde fetholunmasına sebep bunlar idi. Allah'ın hikmeti ile İstanbul'un fethini rica edip o gün ruh teslim eden bu meczubdur ki, daha önce padişahımızı haberdar etmiştik» dediler.

Hemen bütün bilginler ve salihler ve fazıllar, onun mübârek cesedini yıkamak istediler. O an Ayasofya'nın «Terler direk» tarafından, «Merhum yıkanmıştır, hemen defn edin» diye bir ses geldi. Bütün orada bulunanların nefesleri tutulup hayran kaldılar. Sonra bütün şeyhler Yâ Vedûd Sultan'ın nâşını tabuta koydular. Onu Şehîd Kapısı'na gömmek için yola çıktıklarında tabutu taşıyanlar kendilerini Eminönü iskelesinde buldular. Oradan bir kayığa bindiler. Kayık kürek çekmeden ve yelken açmadan kendi kendine gidip Ebâ Eyyüb Ensârî hazretlerinin yakınında durdu. Tabut, Allah'ın emri ile hemen kayıktan çıkıp orada kazılmış, bir mezarın başında dur-

du. Ardından giden Müslüman gazîler ve âlimler varıp işittiler ki, mezardan «Yâ Vedûd» sesi gelmektedir. Sonra mübârek nâşı o mezara defnettiler ve geri döndüler. Bunun için bu mezara hâlen «Yâ Vedûd Türbesi iskelesi» denmektedir. Allah'ın rahmeti daima üzerine olsun.

Varlığın ve mekânın yaratıcısı, her işin tedbirinde ezelden birer hükmü olan Allah'a sonsuz ve hududsuz şükürler olsun. Müslüman Osmanoğulları sultanlarından Sultan oğlu Sultan Ebu'l-fetih Mehmed Hân —kabri temiz, hoş kokulu, makamı Firdevs Cenneti olsun— hazretleri İstanbul'u feth edince, «Beldetün Tayyibetün» kelimelerinin fetih tarihine uygun olduğu görüldü.

Saltanat merkezi olan Büyük Kostantiniyye şehri —Allah belâlardan korusun— daha önce Ak Şemseddin hazretlerinin Fâtih'e bildirdiği gün ve saatte feth edildi ki, 20 Cemâziyelâhir 857 Çarşamba (12 Temmuz) günü idi (39). İstanbul'un fetih günü için birçok şairler tarihler düşürmüşlerdir. Fakat Kur'an'da bulunan «Beldetün tayyibetün» lâfzı en doğru tesâdüftür.

Fetih için düşürülen diğer tarihler şunlardır:

«Ehl-i İslâm etti İstanbul'u feth».

Musanna tarih:

«Feth oldu İstanbul yarâna».

Diğerleri:

«Küffâra kıyâmetdir» (sene 857).

Bu tarihlerin uğurlu vaktinde Sultan Mehmed Hân İstanbul'a ayak bastığı için, halk ağzında o güne «Yevm-i Kudûm» denirdi.

Allah'a şükürler olsun, ilk saltanat merkezi Bursa, ikincisi Edirne ve üçüncüsü Kostantiniyye oldu. Bu güzel şehir onarılıp tâmir gördükçe ve şenlendirildikçe, günden güne güzelleşmiş ve dünyada eşsiz bir şehir olmuştur.

Fâtih Sultan, Ayasofya olarak adlandırılmış olan kiliseyi seyrettiğinde gördü ki: Bu bina büyük, sağlam ve eski yapı bir binadır. Mühendis ve mimar İgnados adlı güzel huylu ve bilgili bir kimse tarafından yapılmıştır. Yapının sağlamlığını, temelinin kuruluşunu ve yüksek kubbesini gören hayran kalır.

Fatih Sultan Mehmed, hemen bu eski yapıyı pisliklerden temizletti. İçindeki putları attırdı. Birçok yerinde anberler ve öd yaktır-

(39) 20 Cemaziyelâhir 357, Milâdî 28 Haziran 1453 tarihine raslar. İstanbul'un fetih tarihi hakkında çeşitli söylentiler vardır. Çoğunlukla kabul edilen tarih 29 Mayıs 1453'dür.

dı. Mihrab, minber, mahfel ve minare yaptırıp kiliseyi Müslüman gazilere güzel bir cami haline getirtti.

İlk olarak Cuma günü bütün Müslümanlar hazır olup salâlar okundu. Müezzinler «İnnallahe ve melâiketehu» âyetini hazin bir sesle okumaya başlayınca Ak Şemseddin hazretleri, Sultan Mehmed'in koltuğuna girip büyük bir saygı ile minbere çıkarak, yüksek sesle «Elhamdülillah-i Rabbi'l-âlemîn» dedi. Bütün Müslümanlar hoş bir hal olup sevinçlerinden feryâd ettiler. Sonra kaidesi üzere hutbe okundu. Hutbeden inen Ak Şemseddin hazretleri, Sultan Mehmed'in izni ile imamlık yapıp Cuma namazını kıldırdı.

O gün Ayasofya'nın bazı yerlerinde saklanmış olan rahipler Müslüman oldular. Yaşlı bir keşişin adını da «Baba Mehmed» koydular.

Baba Mehmed mihrabın sağ tarafındaki karanlık yerin Hazret-i Süleyman'a ait bir ibâdet yeri olduğunu Sultan Mehmed'e söyleyince, Fatih orada iki rekât hacet namazı kıldı. Yer altında saklanmış olan hazine de Tersâne bahçesi ile Hazine-i hümâyûn'a taşındı.

OKMEYDANI ŞENLİĞİ

Slutan Mehmed Han, Müslüman gazîlere bütün ganimet mallarını ayırdı. Sonra Ayasofya içindeki kıymetli ve süslü putlardan Doygus, Yauk, Suva ve Nesr gibi putları alıp Tersâne bahçesine gittiler. Orada putları Okmeydanı'nda nişangâh yaptılar. Bütün Müslümanlar putlara ok attılar. Hâlâ okçular arasında «Puta Oku» denilen ok, bugün de aynı isimle söylenir. Hattâ o putun parçalar halinde Sultan Ahmed Hân zamanına kadar durduğu gerçektir. Bu putun adına «Azmâyiş» demişlerdir ki, lodos tarafına koyup kuzeydoğu tarafından ona ok atarlardı. Halen o yere Tozkoparan ayağı derler.

Bir puta «Heki», birine «Pişrev» derlerdi. Beş dirhemi sekiz yüz arşın seğirdir. «Pelenk» denilen bir putu batı tarafına koyup doğu taraftan «Sofar moğolu» atarlardı. Halen bütün okçular o oka «Pelenk» derler.

Kısacası, Okmeydanı'nın dört yönüne oniki çeşit put konmuş olup, oniki çeşit ok ile o putlara atış yaparlardı. Böylece bütün gazîler Hazret-i Sa'd İbn Ebî Vakkas'ın ruhunu şâd ettiler.

Bugün dahi tâtil günleri İstanbul halkı tören ile Okmeydanı'na giderler.

Sonra Sultan Mehmed Hân, Tersâne bahçesine geldi. Müslüman gazîlere üç gece ziyâfet verildi. Bizzat kendisi eteklerini beline dolayıp gazîlere :

«Ekmek ve tuz yemek gerek, daha ne gerek» diyerek beyaz ekmek dağıttı.

GANİMET MALLARININ PAY EDİLMESİ

Ziyâfetten sonra bütün asker sınıflarının ağaları, kâtipleri ve padişahın üç defterdârı toplandılar. Daha önce deniz savaşında alınan Fransa kralı'nın yirmi gemisindeki mallar, Müslüman olan Baba Mehmed'in Ayasofya'da gösterdiği hazine, Tersâne bahçesinde öbek öbek yığılmıştı. Ayrıca diğer bütün kilise ve manastırlardan toplanan mallar da buraya getirildi. Bunlar deftere kayıt olundu. Önce orduda hizmet eden hekimlere, göz hekimlerine, cerrahlara ve bu gibi görevlilere payları verildi.

Sonra sırası ile Hz. Peygamber soyundan olanlara, âlimlere, salihlere, imamlara, hatiplere, şeyhlere, valilere, kadılara, serdengeçti ağalarına, karada gemi çeken Arab askerlerine (bunlar için Levend çiftliği verildiğinden, buraya bu isim verilmiştir), yeniçerilere, sipahliere, tımar sahiplerine, topçu, cebeci, lâğımcı şe eşkincilere, at kuluna velhasıl yüzyetmişbin kişiye birer külâh mal ve eşyadan başka altmışüç bin ev verildi. Bunların hepsi defterlere kayıt edildi. Bu kadar ganimet malı vermek hiçbir hükümdara nasib olmamıştır.

Müslüman gazîlerin hepsi, aldıkları savaş malından Allah'ın farz ettiği üzere onda birini padişaha verdiler. Bütün esirlerden de 3800 esir padişahın hakkına düştü. Yirmibin kese Takyanus altını, üçbin saray, iki çarşı, yedibin dükkân da padişahın payına verildi.

Karaman semtinde üçyüz büyük saray âlimlere, yüzaltmışiki saray yeniçerilerden yetmiş vezire, yedi saray yedi aded kubbe vezirlerine ve bu şekilde, İstanbul içinde olan imâret yerleri savaşta bulunan gazîlere dağıtıldı.

Gazîler de Fransa kralı'nın kızını padişaha verip haklarını ödediler. Padişaha ve İslâm dinine hayır dua ettiler. Ak Şemseddin hazretleri hemen ayağa kalkıp şöyle der :

«Ey Müslüman gazîler! Bilin ve anlayın ki, hepinizin hakkında Âhir zaman peygamberi, yaratılmışların büyüğü, şöyle buyururlar: (Le Tütfahanne'l-Kostantiniyye...) Şimdi, inşaallah hepimiz af olunmuşuzdur. Fakat bu savaş malını israf etmeyip, İstanbul içinde ha-

yır ve faydalı işler yapıp, padişahınıza itaat ediniz. Osmancık'dan bu ana gelinceye kadar padişahlarınıza «Bey» derdiniz. Şimden sonra «Sultan» deyiniz. Ziyafette ortaya çıkıp size ekmek dağıttığı için hün (kan) ekmeğidir, «Hünkâr» deyin.»

Ak Şemseddin sonra padişahın başına iki çatal ablak sorguç takıp:

«Padişahım! Şimdi Osmanoğullarının yüzsuyu oldun. Bundan sonra Allah yolunda mücâhid ol» diyerek duada bulundu.

Sonra bütün gazîler şehre dağıldılar. Şehri imar etmeye başladılar. Ak Şemseddin ve diğer büyük evliyâların izinleri ile paraya:

«Es-Sultân İbnü's-Sultân Muhammed Hân İbnü's-Sultân Murad Han azze nasruhu duribe fî Kostantiniyye sene 857» sözleri yazıldı.

Ertesi gün sabahleyin Sultan Mehmed Hân ile câriyeliğe gelen 3000 nur yüzlü Müslüman kızlarına hiç kimseye el sürdürmeyip Akkâ, Gazze, Remle ve Havran diyârlarına bunların isim ve şekilleri kaydedilip defteri o vilâyetlerdeki kızların anne ve babalarına gönderilerek hepsini İstanbul'a getirtti. Sonra bu kızları babalarının rızası ile her birini birer gaziye nikâh ettirdi. Onlara «İstanbul şehrinin onarılmasına hizmet ediniz» dedi. Şeyhin bu tedbiri ile her diyara adamlar gidip kısa zamanda onbin kadar kızın baba, anne ve akrabaları İstanbul'a geldiler. Üç bin kızın nikâhı yapıldı. Bunlar İstanbul'un güzelleştirilmesi için çalıştılar.

Sonra Anadolu ve Rumeli'deki vilâyetlerde bulunan vezirlere emirler gönderilip her vilâyetten İstanbul'a adamlar getirtildi. Üsküp halkını Üsküplü mahallesi'ne, Yenişehir halkını Yenimahalle'ye, Mora Rumlarını Fener kapısına, Selânik Yahudilerinden elli grubunu Tekfur Sarayı ve Şehidler kapısına yerleştirdiler. Bu sebeple buraya «Cufut Kapısı» derler.

Anadolu tarafından getirilen Aksaraylı'ları Aksaray mahallesine, Akkâ, Gazze ve Remle'den gelenleri Tahtakale'ye, Balat şehrinden gelen Kıptîleri Balat mahallesine, Arnavud halkını Silivri kapısına, Safed Yahudilerini Hasköy'e, Anadolu Türklerini Üsküdar'a, Tokat ve Sivas Ermenilerini Sulu Manastır'a, Manisalıları Macuncu mahallesine, Eğridirlileri Eğrikapı'ya, Bursalıları Eyyüp Sultan'a, Karamanlıları Büyük Karaman'a, Konyalıları Küçük Karaman'a, Tirelileri Vefa'ya, Çarşamba ovası halkını Çarşamba semtine, Kastamonu halkını Kazancı mahallesine, Trabzonlu lazları Bayezid Camii semtine, Gelibolu halkını Tersâne'ye, İzmir halkını Büyük Galata'ya, Frenkleri Küçük Galata'ya, Sinop ve Samsunluları Tophâne'ye,

vellıasıl diğer vilâyetlerden gelenler de şehrin çeşitli yerlerine yerleştirilip, şehir imar olundu. Bu sebeple «İslâmbol» adı verilmiştir.

İstanbul feth olunduğu günler Temmuz ayı idi. Deniz suyunun rengi değişik olup, şehidlerin kanları ile kızıl renk almıştı. Her yıl kırk gün Eyüb kapısından tâ Şehidler kapısına kadar denizin rengi kan gibi olur. Allah'ın hayret verici bir sırrıdır. «Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir».

ONÜÇÜNCÜ FASIL

YENİSARAY'IN YAPILMASI HAKKINDA

EBU'L-FETİH (Fâtih) bu kadar ganimet malına sahip olduktan sonra, padişahlar için gerekli bir oturma yeri olarak üçbin kese para harcıyarak Yeni Saray'ı yaptırdı. Sene 863 (M. 1458/1459). Binanın yapımına başlangıç olarak «Ekkedallahu bünyânuha», bitimi için de «Şeyyedallahu erkânuh» (sene 872, M. 1467/1468) sözleri tarih düşürülmüştür. Bu sözler Bâb-ı Hümâyun üzerine süslü olarak Celî yazı ile «Halledallahu izze sahibehu» sene 872 sözleri ile tarih yazılmıştır.

Ferhad gibi sanatkâr olan ustası öyle bir saray yapmıştır ki, Âdem Peygamber zamanından beri hiçbir mühendis böyle bir bina yapmamıştır. Hiçbir seyyah da dünyada bunun benzerini görmemiştir. Saray, deniz kenarındadır. İki tarafı denizdir. Kuzey tarafı Karadeniz. doğu tarafı Akdeniz (Marmara denizi) ile çevrilidir. Güney tarafında Ayasofya Camii vardır. İki denizin birbirine karıştığı yerde kurulmuş bir şehirdir. İlk kurucusu Hazret-i Süleyman, ikincisi İskender Zülkarneyn'dir. Fakat Fatih bu güzel sarayı yaptırdıktan sonra geçmiş hükümdarların büyük eserlerine ek olarak yetmiş aded padişah köşkü, çeşitli divanhâneler, halvethâne. mutfak, ekmek yapma yeri, cebhâne, hastahâne, odun ve ot anbarı, iç ve dış padişah ahırları, meydan ahırları yaptırdılar. Ayrıca çeşitli şekiller de yapılmıştır.

Bu sayılan eserlerin dört tarafına ayrıca güzel bahçeler de yapılmıştır. Yirmibin servi, çınar, ardıç, çam, şimşir gibi ağaçlar dikildi.

Bu güzel bahçenin tam ortasında gönül açıcı, havası hoş bir tepe üzerinde kendilerine ait kırk aded Çin kâsesi ile özel odalar yaptırdılar. Bâb-ı Saâdet'in iç tarafında bir arz odası yapılmıştır ki, sanki havarnak köşküdür.

Atmeydanı büyüklüğünde bir avlunun doğu kısmında güzel bir hamam, ona bitişik bir padişah hazinesi, ona bitişik kuş odası, ona bitişik bir kiler odası ve sıra ile hazine odası, has odası, Hünkâr Camii, doğancılar odası, küçük oda, büyük oda, seferîler koğuşu, külhan odası, büyük oda mescidi, meşkhâne; yine hamama kadar uzanan meydanın etrafında çeşitli odalar yapılmıştır. Bütün odalarda üçbin altın ve altın kaplamalı zerduz taçlı güzel erkek hizmetkârlar görevlendirilmişti.

Bu sarayda harem kısmı yapılmamıştır. Sonra Süleyman Han zamanında harem kısmı yapılmıştır. Bu kısımda bir oda hadım ağalarına, bir oda baltacılara ayrılıp, ayrıca bir adâlet köşkü ve bir dîvanhâne yapılmıştır. Yedi vezirin haftada dört gün toplantı yapması için padişah tarafından kanun çıkarılmıştır.

Bu büyük sarayın dört tarafındaki kalede 366 aded burç, kule ve oniki bin aded beden dişi yapılmıştır ki, dünyada benzeri yoktur.

Yeni Saray'ın çevresi 6500 adımdır. Tam 16 küçük ve büyük özel kapısı vardır. Sarayın içinde asker, hademe, genç hizmetçi, baltacı, aşçı, helvacı, ekmekçi, hasırcı, hadım, beyaz ve siyah kapıcı, öğretmen, cellât ve özel hizmetçiler, 12000 bostancı ile kırk bin kişinin bulunduğu hesaplanmıştır. Sarayın durumunu tam olarak anlatmak imkânsızdır.

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

ESKİ SARAY'IN YAPILIŞI HAKKINDADIR

İSTANBUL'UN Karadeniz, Galata ve Haliç taraflarına bakan yüksek ve havadar bir yerinde, Kayser Pozantin tarafından yaptırılmış eski bir kilise vardı. Kilisenin dört tarafı sur gibi duvarlar ile çevrilmişti. Yine etrafında öyle güzel bir bahçesi vardı ki, her çeşit kuşlar burada yaşarlardı.

Kilisede Pozantin ve Kostantin zamanlarında onikibin keşiş, râhib, râhibe gibi kimseler vardı. Kilisenin yapılışı şöyle olmuştur:

Hazret-i İsâ'nın halifelerinden Şem'un adında bir havarî İstanbul'a gelmişti. Şem'un, bir taraftan ibâdetle meşgul olurken, aynı zamanda bütün hayvanlarla ilgilenmişti. Bu hayvanlara su vermek için bir kuyu kazdı. Kazdığı yerden güzel ve tatlı bir su çıktı. Bütün hayvanlar bu sudan içerlerdi. Sonra Şem'un, bu yerde bir ibadethâne yaptırdı. Günler geçtikten sonra Kral Pozantin orada bir kilise yaptırdı.

Fâtih Sultan Mehmed de bu kilisenin yerine H. 858 senesinde Eski Saray'ın yapımına başladı ve saray 862 (M. 1457)'de tamamlandı. Sarayın burcu, kulesi ve hendekleri yoktu. Fakat gayet sağlam bir yapı olup bütün duvarları kurşun ile kaplanmıştır. O zamanki çevresinin uzunluğu 12000 arşın idi. Dörtköşe, taş yapısı bir binadır. Bir tarafı, Sultan Bayezid kazancıları köşesinden Misk-i Sabunî kapısına kadardı. Buradan bir köşesi Tellak Mustafa Paşa Sarayına kadar uzardı. Buradan bir tarafı Küçük Pazar seddi ve sarnıcına kadar giderdi. Halen Yeniçeri Ağası ve Siyavuş Paşa Sarayları bu Eski Saray'ın bulunduğu yerde idi. Diğer bir tarafı da Tahtakale üstündeki sedden geçip yine Kazancı tüccarları köşesine kadar uzardı.

Sarayın iç kısmında çeşitli avlu ve meydanlar, harem odaları, köşkler, havuz ve şadırvanlar vardı. Büyük mutfaklar, kilerler ve 3000 baltacı ve kâkülsüz uşakların evleri bulunuyordu. Bir oda Ak Ağa ve bir de Kara Ağası yaptırıp bunların üzerinde Dârü'l-Saâde Ağası bulunurdu. Hasekiler ile kral kızı da bu sarayda kalırlardı. Haftada iki gece Yeni Saray'dan Eski Saray'a gelip kalırlardı.

ESKİ SARAY'IN HAYAT SUYU HAKKINDA

Ebu'l-feth Mehmed Hân tabiatı seven büyük bir padişahtı. Bir gün bütün hekimleri toplayıp, onlara, «Acaba İstanbul'un en güzel suyu hangisidir?» diye sordu. Onlar da, Eski Saray'da bulunan Şem'un pınarının suyunun lezzetli, hafif ve hoş bir su olduğunu söylediler. Diğer pınarların sularını da beşer miskal ağırlıkdaki pamuklarla birlikte tarttılar, sonra pamukları ölçülmüş sulara batırıp güneşte kuruttular. Kuruyan pamuklar ölçüldüğünde, Şem'un pınarı suyunda ıslanan pamuk hepsinden hafif gelmiştir. Böylece en güzel suyun bu olduğuna karar verilmiş ve Fatih hep bu sudan içmiştir.

Sonra bütün padişahlar da bu sudan içmişlerdir. Kilercibaşı ve Dış Sakabaşı taraflarında üçer adam görevlendirilip bunlar her gün üç seyishâne yükü yirmişer okka gelen gümüş güğümlere bu sudan doldururlar, sonra Su Nâzırı huzurunda Kilercibaşı'nın güvenli adamları tarafından kırmızı mumla mühürlenip padişaha götürülürdü. Bu çeşme, Eski Saray'ın doğu yönündeki kapısı önünde idi ki, Fâtih bunu dışarı çıkartıp bir hayat pınarı yaptırmıştır.

Sonra Sultan Süleyman, bu Eski Saray'ı üç mil çevresi olan bir saray haline getirmiştir. Üç kapısı vardı. Biri dîvan kapısı olup, doğu tarafında idi. Diğeri güney tarafında Bayezid kapısıdır, üçüncüsü batı tarafındaki Süleymaniye kapısıdır.

Sultan Süleyman, Eski Saray'ın dışında Belgrad, Rodos ve Malta fetihlerinde elde ettiği mal ile Süleymaniye Camiini yaptırdı. Medreseler, Darü'l-hadis, Darü'l-kurrâ, Sıbyân okulu, Ebced okulu, bir sultan çarşısı, ziyâfet evi, kervansaray, şifa evi, kendisi için bir türbe, bir hamam, kavaflar çarşısı, dökmeciler çarşısı ve kuyumcular çarşısı, hep Süleymaniye Camiinin etrafında yapılmıştır. Makbul Siyavuş Paşa için bir saray, Yeniçeri ağalarına bir saray, Lala Mustafa Paşa ve Pîr Mehmed Karamanî Paşa için birer saray, Gebze'de cami yaptırmış olan Mustafa Paşa'ya ve kızı İsmihân Sultan'a birer saray yapılmıştır.

Camide görevli olanlar için bin aded oda yapılmıştı. Eski Saray'ın dört yanı geniş yol idi. Vezirler ve diğerleri için yapılan adı geçen saraylar hep Eski Saray'ın sahasına yapılmıştır. Yalnız Eski Saray, Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Ondan sonra Yeniçerilerin yüzaltmış bölüğü için yüzaltmış aded oda yapıldı. Peykhâne, Kalenderhâne, Tersâne ve Tophâne, Kâğıthâne'de Baruthâne ve bunlar gibi sayısız büyük eserler ile İstanbul'un içi ve dışı güzelleştirilmiştir. Bunların yeri geldiğinde hepsini ayrı ayrı anlatacağız.

ONBEŞİNCİ FASIL

İSTANBUL'UN FETHİNDE HÂKİM TÂYİN OLUNANLAR HAKKINDADIR

İSTANBUL fetholunduktan sonra, üç sene içinde o kadar güzelleşti ve o kadar kalabalık oldu ki, idaresi güç duruma geldi. Zira her diyardan çeşitli ve çok sayıda insan toplulukları gelmişti.

Önce Vezir-i Âzam Mahmud Paşa'ya bir oda verildi. Sonra Yeniçeri ile Mahzar Ağa ve Sipâhi kethüdâ yerleri yapıldı. Cebeci, Topçu ve Azab çavuşları, bir bostancı odabaşısı, Yeniçeri'den bir tüfenkçi ve bir matracı verildi. Şehir halkını düzene sokmak için bunlara birer falaka değnek verildi. Bunlar çarşamba günü kol gezip, İstanbul içinde dolaşırlardı. Unkapanı'nda yapılmış bulunan sanatkârların toplantı yerine geldiler. Oradan Yemiş iskelesi çardağında esnaf ile toplantı yapmaya gittiler. Burada meyve fiatlarını tesbit edip narh koydular. Sonra sebzehâne divanına gelindi. Burada sebzelere ve sonra da Salhâne'ye gidip etin fiyatına narh koyarak saraya döndüler.

İkinci hâkim, Sekban'dır. Ona da falaka değnek ve cellâd verildi.

Üçüncü hâkim, İstanbul mollasıdır. Kendisine falaka değnek ve hapis etme yetkisi verildi.

Dördüncü hâkim, Eyüb mollasıdır. O da hapsetme yetkisini almıştır.

Beşincisi Galata mollasıdır. İdaresi altında bulunan halka ceza verme yetkisi taşır.

Altıncısı Üsküdar mollasıdır ki, o da aynı yetkiye sahiptir.

Yedinci hâkim, Ayak nâibidir. Sanatkârlara ve esnafa narh ve terazi verme hakkına sahiptir.

Sekizinci hâkim, İhtisab ağasıdır. Bu bütün sanayicileri kontrol edip, kanuna aykırı hareket edenleri cezalandırma yetkisine sahiptir.

Dokuzuncu hâkim, Asesbaşı'dır.

Onuncu hâkim, Subaşı'dır. Bunlarda kırbaç ve kamçı vardır, falaka ve değnek yoktur. Suçlu olan kimseleri yakalayıp bağlamaya,

mahkeme nâibi ile bazı evleri basmaya yetkilidir. Her öldürdüklerini şeriatin izni ile yaparlar. Bir mısra'da şöyle denir:

«Hükm-ü sultan olmasa gelmez hata cellâttan».

Onbirinci hâkim, İstanbul ağasıdır.

Onikincisi Bostancıbaşı'dır. Bunlar her gece deniz üzerinde gezip, bütün köy ve kasabaları kontrol ederler. Suç işleyenleri suçlarına göre cezalandırırlar.

Onüçüncü hâkim, Çorbacıyân'dır. Her gece sabaha kadar oniki Yeniçeri çorbacıları beşer, ellişer, yüzer adamları ile kol gezip suçluları yakalarlar ve ocaklarına gönderirler. Burada cezaları verilir.

Ondördüncü hâkim, Erbaîn'dir. Bunlar şeriat tarafından tayin olunurlar. İstanbul'un dört kadılık yerinde kırk mahkeme vardır. Bunlara hâkim-i erbaîn (Kırk hâkim) denir. Bunlar da ceza verip hapse koymak yetkisine sahiptirler.

Onbeşinci hâkim, Şeyhülislâm'dır.

Onaltıncısı Anadolu Kazaskeri'dir. Bunların ceza verme yetkileri yoktur. Bunlar dört divanda dâvaları dinleyip, Anadolu'da olan kadılara hükmederler.

Onyedinci hâkim, Rumeli Kazaskeri'dir. Rumeli kadılarına hüküm ve ber'at vermek için Fâtih Kanunnâmesince görevlendirilmiştir.

Onsekizinci hâkim, Yedikule dizdarıdır. Arz sahibidir. Padişah ile doğrudan doğruya görüşebilir.

Ondokuzuncu hâkim, Mimarbaşı'dır. İstanbul içinde bir bina yapmak için bundan izin almak lâzımdır.

Yirminci hâkim, Kaptan Paşa'dır. Gece ve gündüz deniz işlerine bakar.

Yirmibirinci hâkim, Tersâne kethüdâsıdır. Kasımpaşa semtinde bir suçlu bulsa, suçuna göre ceza verir; hattâ öldürebilir de.

Yirmiikinci hâkim, Okmeydanı'nda Yeniçeri ocağından Talimhânecibaşı ve koruculardır. Bunlar Okmeydanı'nda kol gezerler. Haram yiyen bir suçlu tuttuklarında, onu Aşçıbaşı'ya götürüp suçuna göre cezalandırırlar. Yahut da yay ipleriyle bir ağaca asıp ok yağmuruna tutarlar. Bu derece yetki için ellerinde Fâtihten' birkaç defa verilmiş ve her padişah devrinde yenilenen emirler vardır. Eğer suç işleyen bir asker ise, hiç dinlemeden hemen bir ağaca asarlardı.

İşte İstanbul'un dört kadılık yerinde bu şekilde, tâ Boğaz'ın iki yakasında bulunan köy ve kasabalar da dahil, toplam 33 hâkim ve 35 nahiye kadısı vardı. İnşaallah bunlar yeri geldikçe anlatılır. Bu

kazalardan başka dört kadılığın emrinde 186 nahiye kadısı, 360 subaşılıkları, 87 Yeniçeri kulları ve serdârları vardı. Ayrıca kırk yerde de serbest küçük subaşılıklar vardı.

Sonuç olarak, İstanbul'un dört kadılığındaki kadı ve subaşıların toplamı 1200 hâkimdir. Bunlar Fâtih'in kanunudur. Bunlardan başka dört mevleviyet ve bir de 150 esnafın zâbit ve hâkimleri vardır. Fakat bunların ceza verme yetkileri yoktur.

ONALTINCI FASIL

İSTANBUL'DA BULUNAN SULTAN CAMİLERİ HAKKINDADIR

ÖNCE büyük ve eski bir mâbed olan Büyük Ayasofya'dan söz edelim :

Yunan tarihçilerinden Yanivan'ın tarihinde anlatıldığına göre, Hazret-i Süleyman dünyanın dört bir yanını gezerken, bir sabah rüzgârı Süleyman'ın tahtını Sarayburnu'na getirir. Hz. Süleyman orada bir mâbed yaptırdı. Sonra Âdem'den 5052 yıl geçmiş olup, Madyan oğlu Yanko'nun torunlarından Kral Vizendon çıktı. Bu kral İstanbul'u yedinci defa tâmir edip dünyada ün yapan bir hükümdar oldu. Vizendon'un bir kızı Makedonya şehirlerinden Sofya'da doğmuştu. Buna nisbetle adına «Ayasofya» denildi. Babasının İstanbul kalesinin dört tarafını yeniden yaptırdığını duyunca, iki milyonluk hazine ile babası Vizendon'un yanına geldi. Süleyman Peygamberin mâbedini genişletmeye başladı. Bu iş için çok mal harcarken bir şahıs gelip, «Bunun bütün gerekli malzemesini benden alın ve şu şekilde bir mâbed yaptırın» deyip, Ayasofya'nın şeklini târif etti.

Önce yeri, kuyu derinliğinde kazdılar. Ahırkapı hizasına kadar derinliğe inildi. Topraktan sular çıkmaya başladı. Tam bir ay bu temel içinde ateşler yakıp kurşun eritip döktüler. Bu kurşun, temelde yıllarca durdu. Sonra İgnâdos adında bir mühendisin talimatı ile 30000 işçi, 7000 hammal ve 3000 usta toplandı. Bunlar bir arada görüşüp kurşun temel üzerine direkler, kemerler ve toloz kubbeler yaptılar. Altı su sarnıcı olduğundan, zelzeleden korunması için önce temeli bu tarafdan tamamladılar. Sarnıcı su ile doldurdular. Sarnıcın bazı yerlerine tâmir için kayıklar koydular. Bu kayıklar hâ-

len durmakta olup, tâ Ayşe Sultan sarayına, Hasan Paşazâdeler, Kadı Mehmed kethüdâ, Arslanhâne, Saray meydanı, Enderun Cebehânesi ve Soğukçeşmelere kadar olan sarayların altı tamamen boştur ve tatlı su ile doludur.

Ayasofya'nın tam ortasında bakır kapaklı bir kuyu ağzı vardır. Buradan kovalarla su çekilip cemaat içer ve susuzluklarını giderirler.

Sonra Ayasofya'nın dört tarafının duvarlarına başlandı. Bunun genişliğini ve ölçülerini seyreden hayran olur. Ayasofya'nın yapılış şekli öyle anlatılır ki, yedi iklimde olan çok kıymetli taşlar sanki binanın temeline konmuş, çok ağır olanları ağır çekim bilgileri ile yükseltilmiş, renkli mermerler ve sütunlarla tamamlanmıştır. Her taraftan büyük mermerler gemilerle taşınmış, bilgili ustalar vasıtası ile taşlar düzeltilmiştir. O kadar dikkatli ve hesablı çalışılmıştır ki, binanın yarısı yedi yılda tamamlanmıştır. Pek çok taşlar Ayasuğ ve Aydıncık'dan getirilmiştir.

Renkli mermerler Karaman, Şam ve Kıbrıs adasından; binlerce somaki, bal renkli, zeytin rengi, sarı ve mermer rengi yüksek sütunlar Atina yakınındaki seyir yerlerinden ve çoğu da Marmara adasından getirilmiştir. Yüzlerce mimar ve mühendis binanın çeşitli kısımlarında ustalık yapmışlar ve binlerce bahşiş alacak hünerler göstermişlerdir. Bütün bu mimarların öncüsü, mimar İgnâdos idi. Onun gösterdiği yolda çalışırlardı.

Nihayet bu büyük yapı Kisra'nın takı gibi dört ana kemer ayaklarına kadar tamamlandığında, bir gece mimarbaşı olan İgnâdos kayboldu. Meğer kıyafet değiştirip Kızıl Elma (İtalya'nın başkenti olan Roma şehri) diyarına gitmiş. Orada da Rum papanın izni ile bir kilise yapımına başlamıştı. O kilisenin de yarısını yedi yılda tamamladıktan sonra, bir gece oradan da kaçıp İstanbul'a geldi. Burada mâbedi yaptıran tarafından azarlandı. İgnâdos, «Bu gibi binanın temelinin sağlam olması gerekir. Kaçmasam, binanın bitirilmesi için zorlanacağım şüphesizdir. O zaman da sağlam olmazdı» dedi. Sonra binanın yapımına tekrar başladı.

Yüz somaki mermerler üzerine kubbeler ile iki tabaka dikine direkler üzerine yarım daireler ve üstüne gök kubbe gibi bir tersine dönmüş kâse şeklinde büyük kubbe yapıldı ki, dünya üzerinde böyle bir kubbe görülmemiştir. Bu kubbenin tam tepesine yüz İskender kantarı ağırlığında altın bir haç konuldu ki, bu haç güneş ışığından parlayınca tâ Alemdağı'ndan, Keşiş ve İstıranca dağlarından farkedilirdi.

Ayasofya'nın tamamen bitmesi 40 yıl sürmüştür. Sonra içine ve dışına oniki bin kişi görevlendirilmiştir. Hattâ Hazret-i Peygamber'in dünyaya gelişinden 945 yıl önce Büyük İskender zamanında, Yunanlılar Kıptîlerin elinden Mısır'ı alıp Ayasofya'ya vakfetmişlerdir. Öyle bir ünlü yapı oldu ki, hristiyanların merkezi haline geldi.

Sonra Hz. Peygamber'in doğduğu gece meydana gelen büyük zelzeleden Kisrâ tâkı, Kızılelma ve Ayasofya'nın kubbesi yıkıldı. Bir müddet zaman geçtikten sonra, Hızır Aleyhisselâmın hatırlatması ile, üçyüz kadar Busra'da oturan keşiş, râhib Buhayra'nın öncülüğünde Mekke'ye geldiler. O zamanlar henüz küçük yaşda olan Hz. Muhammed (aleyhisselâm)'in ağzından bir mikdar tükürük ile mübârek ellerinin örneğini aldılar. Ebu Talib'in el yazısı ile ceylân derisi üzerine çizilmiş bu örnek, halen bir kutuda saklıdır.

Elhâsıl Hz. Peygamberin ağız suyundan, zemzem suyundan ve Mekke'nin temiz toprağından bir mikdar alan papazlar, İstanbul'a geldiler. Ayasofya'nın kubbesinin yıkık olan kısmını tâmire başladılar. Hz. Peygamber'in tükürüğü ile yapılan yer, kubbenin kıble tarafında otuziki nakışlı olarak halen bellidir ve bunu bilenler o yere baktıklarında, «Allahümme salli âlâ Muhammed» derler. Zira bu kısım, kubbenin diğer yerlerinden daha parlaktır. Fetih'ten sonra Fâtih, «Bu kubbe, Hz. Peygamber'in ağzının suyu ile ayakta tutuldu» diye tâ kubbenin ortasına bir zincir ile altın bir top asmıştır ki, bunun içi elli Rum kilesi buğday alır. Bu top altında Hz. Hızır'ın ara sıra dini bütün sâlih Müslümanlar ile buluştuğu söylenir. Bu sebeple de müşkül bir işi olan kimseler Hızır aleyhisselâm ile görüşmek için bu altın top altında kırk gün sabah namazı kılarlar.

ESKİ MÂBED BÜYÜK AYASOFYA'NIN YAPILIŞ ŞEKLİ, SAN'AT ÖZELLİĞİ İLE ENİ - BOYU HAKKINDA

Ayasofya camii, İstanbul kalesi'nin doğu kısmının son bulduğu Ahırkapı sahilinin bin adım kuzeyinde ve Sarayburnu sahiline bin adım uzaklıktaki yüksek bir tepe üzerinde yapılmıştır. Yüksek kubbesinin bir benzeri daha yoktur (40).

---

(40) Ayasofya, önce Roma İmparatorlarından en önce Hristiyanlığı kabul eden Büyük Kostantin tarafından Milâdî 325 yılında tahtadan yapılmış. Adı, bir hristiyan büyüğünün adına değil, Allah'ın hikmetine nisbetle «Hikmet-i Mukaddese» anlamına gelen «Ayasofya» olarak konmuştur. Bina, Konstans tarafından genişletilmiştir. Fakat Milâdî 404 yılının Ocak ayının 13'üncü gününden yirmisine kadar devam eden bir yangında tamamen yanmıştır.

Bu büyük kubbeden başka kıble tarafında bir yarım kubbe içinde bir yarım kubbe ve onun da içinde küçük bir yarım kubbe içinde mihrab yapılmıştı. Kıble kapısı üzerine de yüksek bir yarım kubbe yapılmıştır. Bu kubbelerden başka, Ayasofya'nın dört tarafında üç tabaka halinde 360 kemer bulunmaktadır.

Ortadaki kubbe büyüktür. Bunun dört tarafı çepeçevre billûr, necef ve renkli camlar ile süslenmiştir. Bu kubbe camlarından başka, içinde ve dışında bulunan camların adedi 1070'dir. Sözü edilen kubbelerin hepsinin içinde nakış üstadı Erjenk Sfrenk Mâni'nin iş-

---

Binanın kâgir olarak yapılışı Jüstinyanos zamanındadır. Mimarları meşhur matematikçilerden Trelleli Antimus ile Milletli İzidor'dur. Fakat o zaman yapılan kubbe, yine o devirde bir zelzeleden çökmüştü. İzidor'un yeğeni olan İzidor tarafından şimdiki kubbe yapılmıştır. İzidor, kubbeyi herbiri 45 kadem yüksekliğinde granitten, 8 sütun üzerine yumurta şeklinde yapmıştı. Sütunların aralarında birer kemer vardır. Kemerlerin üzerinde de kadınlara ait daire şeklinde bir yer yapılmıştır. Bu tabakanın üstüne alttakilerden küçük olmak üzere her bir tarafa 6'şar sütun konulmuştur. Bu sütunlara da üst tabaka kubbeleri oturtulmuştu. Bu direklerin 12 oluşu, 12 yıldız burcuna işaret eder. Büyük kubbe ve alt tabakayı tutan sütunların sayısı 40, bunların üstündekiler 60'dır. Bu sütunlar içinde Roma'da bir mâbedden alınma kırmızı mermerden 8, Efes (Ayasluğ)'den yeşil yeşimden 6 ve gayet beyaz mermerden 4 sütun vardır. Diğer sütunlar da Truva, Atina, Delos, Sırık ve Mısır'dan gelmiştir.

İşte bu şekilde M. 548 yılında inşâ olunan binanın içi, birçok put ve resimler ile süslenmiştir. Kubbesinin tuğlaları Rodos adasında yapılıp getirtilmiştir. Bunlar o kadar hafiftir ki, onikisi bir tuğla ağırlığındadır.

Camiin uzunluğu 75, genişliği 70, kubbenin yerden yüksekliği 65 metredir.

Yapılışından beri imparatorlar tarafından defalarca tamir ettirilmiştir.

Fâtih tarafından, tuğladan minare ile medrese ilâve olunarak camie vakıf ayrılmıştır.

Sultan Bâyezid Veli, Bâb-ı Hümâyun tarafındaki minareyi yaptırmış ve medreseyi de genişletmiştir. Diğer iki minare de Sultan İkinci Selim zamanında yapılmıştır. Camiin içinde bulunan mermer küpleri ile dört mahfel Sultan Üçüncü Murad'ın, taş kürsi Sultan Dördüncü Murad'ın, en üst tabakadaki padişah mahfeli ile camie bitişik kütüphâne, mekteb ve imaret Sultan Birinci Mahmud'un eserleridir.

Top kandil yerinde vaktiyle bir altın top vardı. Sultan Üçüncü Ahmed zamanında değiştirilmiştir. Eski celi yazılar Hattat Tekneci İbrahim Efendininse de, şimdiki yazıları Sultan Abdülmecid devrinde Kazasker Mustafa İzzet Efendi yazmıştır.

lemiş olduğu kaplama ve altın mineden resimlerle acâib ve garip şekiller, büyüleyici melek ve insan resimleri vardır ki, seyredenler hayran kalırlar. Bu şekillerden başka, büyük kubbenin dört büyük sütunlarının en üst tabakasındaki dört köşede bir melek resmi vardır. Benzetmek gibi olmasın, biri Cebrâil, biri Mikâil, biri İsrâfil, biri de Azrail şekilleridir ki, hâlen kanatlarını açmış dururlar. Boyları ve kanatları ile ellişer zira büyüklüktedirler. Hz. Peygamber dünyaya geldiği zamana kadar bu resimler, göbeğinde olan yazılarıyla Cibril şeklinde olanı, olmuş ve olacak olayları anlatırmış. Mikâil resmi batı tarafta olup düşmanın geleceğini, kıtlık ve kuraklığın çıkacağını bildirirmiş. Kuzey taraftaki İsrâfil resmi, olacak olayları haber verirmiş. Azrâil şekli de hükümdarın vefatını bildirirmiş. Bu dört şekil halen durmaktadır.

Camiin doğudan batıya olan uzunluğu 134 zira ve eni 122 zira'dır. Camiin içinde ve dışında küçük, büyük, çok sayıda sütunlar vardır. Bunlar güya birer gökyüzü ayaklarıdır. Öyle kırmızı somaki sütunlar vardır ki, bunlar dünyada az bulunan kıymetli mücevherlerdir, her birinin boyu kırkar Mekke ziraıdır. İkinci tabakadaki direkler de otuzar ziradır. Bu camiin üç tarafında ikişer kat cemâat yeri vardır. İki taraftaki merdivenlerden at ile çıkmak mümkündür. Tabanları beyaz ham mermer döşenmiştir. Camiin içinde tâ kubbeye kadar üç tabaka halinde kandil yakılacak girintiler vardır.

Camiin bütün kapılarının sayısı 361'dir. Bunların 100 tanesi büyüktür. Hepsi de tılsımlıdır. Kaç defa sayılsa, bir kapı daha meydana çıkar. Ona da nişan konup sayılsa, işaretsiz bir kapı daha çıkar. Garib bir şeydir. Bütün kapıların boyu yirmişer zira'dır. Kapıların kanatları altın işleme ile süslenmiş, gümüş minâ vurulmuş, pirinç işli san'at eserleridir. Kıblenin orta kapısı hepsinden yüksek olup, boyu elli zira'dır. Bunun tahtalarının Hz. Nuh'un Cudi dağındaki gemisinin enkazından alındığı söylenir.

Bu orta kıble kapısının üzerinde sarı renkli pirinç madeninden tabut şeklinde bir sanduka içinde Kraliçe Sofya'nın nâşı mumya halinde bulunmaktadır derler. Birçok kimseler o sandukaya el sürmek istediklerinde, cami içinde bir sallantı olmuş ve hemen el çekmişlerdir. Bir tılsım da budur. Onun üzerindeki küçük direklerin kemeri üzerinde mermer bir kitâbeye Kudüs'ün kıble olduğu zamanki resmi konmuştur. İçi çeşitli mücevherlerle doludur. Bu da bir tılsımdır, el sürülmeye cesaret olunamaz. Aynı yerde yeşil renkli görülmeye değer bir direk vardır. Bu direğin üzerinde Meryem

Ana'nın temsilî bir resmi vardı. Elinde bir kandil tutardı ki, bir beyaz güvercin büyüklüğünde idi. Her gece bunun saçtığı ışık camii aydınlatırdı. Bu da zelzeleden yıkılmış olup, bugün Kızılelma'dadır derler. İspanyalılar vasıtasiyle götürülmüş idi. Camiin iç yüzü duvarında baştan başa beşer altışar zira'lık dörtköşe cilâlı taşlar kaplıdır.

KELÂMÎ AĞA'NIN BAŞINDAN GEÇENLER

Kelâmî Ağa, Sultan Süleyman'ın rikâbdârlığı ile yetişip nam yapmış güçsüz bir kimse idi. Yüzelli yaşında vefat etmiştir. Tarikata bağlı idi. Kelâmî Ağa'nın anlattığına göre, Sultan Selim Gazî zamanında İstanbul içinde tâun hastalığı yayılmıştı. Günde üçbin kişi ölmekteydi. Sultan Selim durumu öğrenince münâdiler çıkarttı, İstanbul halkını Kadir gecesi Ayasofya'ya topladı. Hastalığın geçmesi için hep birlikte dua edilecekti. Ayasofya'nın içi hıncahınç doldu. Bektâşî şeyhi Yahya Efendi, duadan önce kürsiye çıkıp vaaz vermeye başladı. Bütün cemaat dikkatle onu dinliyorlardı. Yahya Efendi, Trabzon'da yetişmiş olup, Sultan Süleyman hazretleri ile süt kardeşi idi. İkinci Selim zamanında en yüksek bilgin haline gelmiş ve halktan uzak kalmaya başlamıştı. Vaazını dinlemek şöyle dursun, kimse yüzünü göremez idi. O gün İstanbul halkı onun vaazını dinlemek için Ayasofya'ya dolmuş, cami içinde ayak basacak yer kalmamıştı.

O esnada Kelâmî Ağa'nın haceti gelmiş, karnı sıkıştırıp Bağdad davulu gibi gümbürdemeye başlamıştı. «Bire hey imdad, halim ne oluyor» diye şaşkına dönmüş, sıkıntısından vücudu kabarmıştı. İki üç defa ayağa kalkıp etrafına bakarak yine oturmuştu. Zira kalabalığın içinden geçecek bir yer yoktu. Karnı da o kadar sıkıştırmıştı ki, kımıldayacak hali kalmadı. Hemen şeyh hazretlerine dönüp yalvarırcasına yardım istedi. «Beni bu cami içinde, cemaat arasında herkese utandırma» diye yalvarınca, hemen yanında Sipahi kıyafetinde biri belirip, «Bire adam, senin derdin nedir? Yüzün gözün şişmiş, durumun iyi değildir. Senin derdine çare bulayım, fakat sırrı gizli kalsın» deyip ona yemin ettirdi.

Sipâhi, cübbesinin sağ tarafını Kelâmî Ağa'nın üzerine örttü. Kelâmî Ağa o an kendini Kâğıthane deresi kenarında bulup hemen hacetini giderdi. Sonra abdestini yeniledi. Kırk defa şükür secdesi etti. «Acaba bu benim durumum oldu mu, yoksa rüyâ mı?» diye düşünürken, kendini yine Ayasofya'daki yerinde buldu. Aynı Sipahiyi de yanında görünce, «Bire Hızır'a rasladım, eteğini bırakmıyayım» diyerek

Sipâhiye hörmet etmeye başladı. O an Yahyâ Efendi, kürsüde duaya başladı. Cemaat da «âmin» diyordu. Dua bitince Ayasofya'nın kapıları kapanıp yalnız büyük kapı açık bırakıldı. Defterdar Derviş Çelebi kapıda durup çıkan cemaati saydı. Hepsinin elliyedi bin kişi olduğu tesbit edilip Sultan Selim'e bildirildi.

Sonra Kelâmî Ağa, Sipahinin eteğine yapışıp «Sultanım, artık ben senin eteğini elimden bırakmam. Sana kul ve kurban olayım. Lûtuf eyle. Beni muradıma erdir.» diye rica etmeye başladı. Sipahi de «Ben senin dediğin adam değilim. Bire adam, var bizi kendi halimize bırak» diyerek, ileri geri konuşup Kelâmî Ağa'yı azarladı. Fakat Kelâmî Ağa yine Sipahinin eteğini bırakmayıp, sıkıca sarıldı. Sipahi, Kelâmî Ağa'yı, «Eteğimi bırak» deyip fırıldak gibi çevirdi. Başının birkaç yerini de yaraladı. Arkasındaki samur kürkünü parça parça etti.

Cemaatden bazı kimseler bunların arasını açıp gittiler ise de, Kelâmî Ağa, Sipahinin yanından bir an ayrılmayarak rica, minnet ve yalvarma ile Ayasofya'nın helâlarına kadar geldiler. Sipahi hemen bir helâya girdi. Kelâmî Ağa onu dışarıda bekliyordu. Bir müddet sonra belinde gümüş zincirli bıçak ve burma sarıklı bir Yeniçeri içerden çıktı. Kelâmî Ağa hemen Yeniçerinin yakasından tutup yine rica ve yalvarmaya başladı. Yeniçeri, «Var git adam. Sen bunamışsın, ben senin dediğin kimse değilim, benden uzaklaş» dedi ise de hiç faydası olmadı.

Yeniçeri, Kelâmî Ağa'ya bir dayak attı ki, seyredenler acıyıp elinden aldılar. Sonunda Yeniçeri, Ayasofya'da bir bozacıya girdi. Kelâmî Ağa da onunla gidip yanından ayrılmadı. Yeniçeri ona hiç yüz vermeden kebab ekmek yiyip boza içti ve dışarı çıktı. Kelâmî Ağa yine onun peşine düştü. Scğukçeşme karşısında dar bir sokak içinde tenha bir yere geldiler. Kelâmî Ağa, Yeniçerinin ayağına kapanıp, «Aman! Hazret-i Risâlet aşkına olsun benim bir muradım yap» dedi.

Yeniçeri gülümseyip, «Gerçi, âşık ve sadıksın, amma tecrübesizsin. Sana denemek için birkaç defa dokundum, yine benden yüz çevirmeyip tam bir inançla eteğimden ayrılmadın. Seni bir yere götürürüm. İçeri girip selâm verdiğinde sana derler ki, köşkde kırk gün çile çekeceksin. Oradakilerin hiçbir işine karışmıyacaksın. Sağır ve dilsiz gibi durup asla dünya sözü etme. Görelim feleğin aynası ne gösterir» dedi. Sonra o tenha yerde, karanlık bir köşede sidikli bir kapıya geldiler. Yeniçeri kapıyı vurunca kapı açıldı. İçeriden zenci kı-

lıklı asık suratlı bir Arap göründü. Bunlar içeri girince hemen zenci Arap Kelâmî Ağa'nın kolundan tutup yarım bir elma gibi içeri atar. Kelâmî Ağa'nın o an aklı başına gelip içerdekilere «Esselâmü aleyküm» diye selâm verir. İçerdekiler de ona selâm verirler. Yeniçeri, Kelâmî Ağa'ya bir yer gösterir. Orada pis bir yerde toprak üzerinde kalır. Kendisi de aşçı kılığına girip baş köşede yüksek bir yerde oturan tarikatın öncüsü olan ihtiyarın elini öper, Kelâmî Ağa ile arasında olanları olduğu gibi anlatır. Şeyh: «Dünya lezzetlerinden ve bütün şeylerden ilgisini kesti ise, bu kırklar evinde mutluluğa erişir ve postunu baş köşeye koyarız. Safa geldin kişi» diyerek Kelâmî Ağa'ya saygı gösterir.

Kelâmî Ağa, üç gün üç gece, aç ve susuz durup halsiz kalır. Unkapanı'ndaki evini, ailesini ve çocuklarını düşünüp şöyle der: «Acaba bunun sonu ne olur?». Böylece Allah'a sığınıp oturur.

Otuzdördüncü gün, köşede oturan şeyh, müridlerine «Allah'ın emri ile görevli olduğunuz işleri görün» diye emir verir. Hemen o Yeniçeri kılığına giren adam ayak üzere kalkıp bir oda açar. İçeriden otuzsekiz çeşit silâh çıkarır. Otuzsekiz kişinin önüne birer silâh koyar. Kendi önüne de bir leğen içine su koyar. Herkes yerinde hazır durur. O an Kelâmî Ağa, «Şu sudan biraz içsem» der. Ona «Sabret, bakalım bugün sana nimet gelir mi?» derler. Biraz vakit geçtikten sonra karşısında duran adam elindeki kılıcı kaldırır. O an bir küçük çocuk ortaya çıkar. Adam onun başını keser. Kelâmî Ağa: «Canım, o adamı niçin öldürdü?» diye etrafına sorar. Yeniçeri, «Arkadaş, soru sorma demedim mi?» diye cevap verir. Hemen yine karşı taraftan iki adam çıkar. Bunları bir arslan koğarak ortaya getirir. Adamın biri şeyhin arkasına saklanıp kurtulur. Diğerini arslan parçalayıp yer.

Kelâmî Ağa yine sorar. Sonra yine birinin önünden bir çocuk çıkar. Arkasından bir kurt onu kovalar. Seccâde sahibi biri, önündeki ok ve yayı alıp, kurdu ok ile vurup öldürür. Sonra çocuk bir köşede kaybolur. Kelâmî Ağa şükreder. Hemen o an karşı taraftan üç adam çıkar. İkisini şeyhin izni ile asarlar, birini de asarlarken Kelâmî Ağa sabredemeyip şeyhin huzuruna çıkar ve adamın af edilmesini dilerken, Yeniçeri, Kelâmî Ağa'nın yakasından yapışıp yerine oturtur ve ona «Ben sana kırk gün sabret demedim mi?» diye tenbihte bulunur.

O an Yeniçerinin önündeki leğen içindeki su çalkalanmaya ve dalgalanmaya başlar. Suyun içinde iki küçük gemi gö-

rünür. Gemiler batmak üzere iken, geminin birini Yeniçeri direğinden yapışıp yelkenine üfler. Gemiler batmaktan kurtulup yollarına devam ederler. Öbür gemi dalgalar içinde batmak üzere olup içindekilerin «Ya Allah!» diye feryadları göğe yükselirken, Yeniçeri hemen şeyhin izni ile geminin direğine basıp batırır. Gemidekilerin kimisi boğulur. Kimisi kurtulurken, Yeniçeri gemiyi iyice batırır. İçlerinden bir oğlancık ile bir kızcağız leğenin kenarına çıkarken Yeniçeri, oğlanı suya batırır, kızı da leğenden dışarı çıkarır. Bu hali gören Kelâmî Ağa, «O günahsız yavrunun kanına girip niçin boğdun, bu kadar Allah'ın kulunun kanına girdin?» diye feryad eder. Hemen başköşeden şeyh, «Buna bir ekmek parası verelim, getirin şu kırklar huzurunda bir dua edelim» der. Kelâmî Ağa'yı sohbet meydanına getirirler. Orada bulunanların huzurunda Kelâmî Ağa'ya bir ekmek, bir akçe, bir salkım üzüm, bir hurma, bir zeytin verip, «Ölünceye kadar sağlıkla yaşamasına, bütün rızkının Cenab-ı Hakkın görünmez hazinesinden verilmesine, melekler arasında hörmet ve itibar görmesine, yer ve gök felâketlerinden korunmasına, devamlı olarak zürriyetinin yetişmesine, neslinin devamlı olarak çoğalmasına, son nefesini en iyi şekilde verip Resulullah bayrağı altında gölgelenmesine» dua ettiler. Hepsi birden «âmin» dediler.

Duadan sonra Yeniçeri ve kapıcı Arap, Kelâmî Ağa'nın yakasından tutup, «Yum gözünü» dediler. Kelâmî de hayal görür gibi gözünü yumup açınca, kendini Galata meyhaneleri içinde buldu. «Bire hey meded, devleti elden aldırdım» deyip içi yanarak, sokak sokak dolaşmaya başladı.

Sonunda bir meyhaneye girdi. Bir alay Yeniçeri sarhoşlar, onu görünce, «Gel dostum, bir dolu kadehimizi iç» deyip aralarına çağırdılar. Zavallı Kelâmî Ağa, daha önce Ayasofya çarşısında arkadaşı olan Sipâhiden değişen Yeniçeri ile bozahaneye girmişler idi. Bunları da onun gibi zannedip üç günden beri aç olduğundan, meyhane yemeği ile karnını doyurur. Yine bu berbat erleri iyi görüp onlardan yardım ister. Akşam yaklaştığında Galata'dan bir kayığa binerler ve Unkapanı tarafına geçerler. Kelâmî Ağa'ya bir testi şarap verip sırtına yüklerler. Kelâmî Ağa, «Bu da beni imtihandır» der. Bir testi şarap ile gün battıktan sonra tenha bir sokakta Kelâmî Ağa'nın başından kavuğunu, sırtından samur kürkünü alırlar.

Sonra. «Seni öldürürüz! ama bu şaraptan içersen kurtulursun» deyip içirdiler. Sonra, «Ya Allah» diyerek soyunup çıplak olarak evi-

ne geldi. Bundan sonra dışarı çıkmaz oldu. Dünya işlerinden el çekti, halktan uzak, kimseyle görüşmeyen, fakat çok sevilen bir kimse oldu. Unkapanı'nın iç kısmında kuyumcular içinde otururdu. Sarayına gelen giden belirsizdi. İkramı o kadar bol idi ki, bu kadar bol rızık, bu kadar masraf nereden geldiğine kimsenin aklı ermezdi. Rahmetli Kelâmî Ağa'nın Ayasofya Camiin'de «Kırklar makamı» denilen yerde başına gelenleri ve sonraki olayları bizzat kendisinden dinledim. Yeri geldiği için burada bahsettim. Doğruluğu ve mesuliyeti anlatana aittir.

Şimdi yine Ayasofya'nın makamlarını anlatalım:

Havariyûn makamı: Üst kısmının doğu tarafında (Ak Şemseddin) Terler direk yanındadır.

Terler Direk ziyaret yeri: Bu Terler Direk hakkında birçok sözler söylenmiştir. Yaz, kış, gece ve gündüz terler halde durmaktadır. Camiin geride kıble kapılarının batı tarafının sonundaki kapının iç yüzünde dört köşe, tek parça halinde beyaz bir mermer sütun olup, yüksekliği onbir ziradır. Alt kısmı bir adam boyu kadar bakır kaplıdır. Yine de terler haldedir. Bir söylentiye göre temelinde tılsımlı define vardır. Diğer bir söylentiye göre de kalede mahsur kalan Yâ Vedud Sultan'ın yürekler yakıcı feryadının harareti̇nden terlemektedir. Diğer bir anlatışa göre de, Hz. Peygamberin tükürüğü ile karışan kireç bu taşın altında yapıldığı için, onun neminden dolayı terlemektedir.

Terler Direğin özellikleri: Baş ağrısı olan bir kimse bu direğin terinden başına sürerse iyi olur.

Bir kimse dizanteri hastalığına tutulduğunda yüreğinden kan gelse, bu direğin terinden içince hastalıktan kurtulur.

Bir adamı sıtma tutsa, bakırın deliklerinden parmakla toprak çıkarıp bağlayınca hemen kusar ve iyileşir.

Kıble kapısı makamı: Bu kapının kanatlarının Hz. Nuh'un gemisinin tahtalarından olduğu söylenir. Bu sebeple bütün deniz tüccarı misafirler bu kapı dibinde iki rekât hacet namazı kılarak ellerini kapının tahtasına sürüp Nuh Peygamberin ruhuna «Fâtiha» okurlar ve sonra sefere devam ederlerdi.

Ayasofya kuyusunun özellikleri: Bir kimse kalb çarpıntısına tutulmuş olsa, üç cumartesi Ayasofya içindeki kuyunun suyundan sabahleyin aç karnına üçer yudum içince iyileşeceği söylenir.

Altın topun özellikleri: Bir kimse unutma hastalığına tutulunca ve bildiklerini unutunca, Ayasofya kubbesinin ortasında asılı olan top altında yedi defa sabah namazı kılıp üç defa «Allahümme yâ kâşife'l-müşkilât ve ya âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyât» deyip her vakitte yedişer siyah üzüm yerse, Allah'ın emri ile zihni öyle açılır ki, öğrendiği her şey zihnine sanki nakış olur. Zira, bu kıble Hz. Peygamberin tükürüğü ile tamir olunmuştur. Altında bir kere ibâdet edenin dünya ve âhirete ait bütün iyi muratları yerine gelir. Hattâ Ak Şemseddin oğlu Hamdi Çelebi'ye Göynük kasabasında o kadar bunama gelmiş ki, bir kimse kendisine selâm vermek istese, kâğıda bir selâm sözü yazarmış. O yazıya bakıp, «Ve aleyküm selâm» dermiş. Bütün hekimler onun derdine çâre bulamamışlar. En sonunda Ak Şemseddin hazretlerinin yol göstermesi ile Hamdi Çelebi, Ayasofya'ya getirilmiş. Yedi kere o top altında namaz kılmış. Yazdığımız duayı her sabah üçer defa okuyup yedişer tane siyah üzüm yemiş. Sonra aklı tamamen yerine gelmiş ve o an «Yusuf ile Züleyha» kitabını yazmaya başlamış. Eseri yedi ayda tamamlamıştır. Ondan sonra Kıyafetnâme'yi yazmıştır ki, meşhur bir eserdir.

Soğuk pencere makamı: Ayasofya'nın kıble tarafında Hünkâr kapısının iç kısmında kuzey tarafa açılan iç açıcı bir penceredir. Oradan daima hoş ve serin bir rüzgâr eser ki, insana hayat verir. Dış tarafında bulunan bahçenin hoş sesli bülbüllerinin nâğmelerinden insanın ruhuna canlılık gelir. Bu pencerenin bulunduğu köşede fetihten sonra ilk defa Ak Şemseddin tefsir-i şerif dersi vermiş ve öğrencilerine «Burada Kur'an okuyan ve diğer ilimlerle meşgul olan kimse, bütün ilimleri öğrenip âlim olsun» diye hayır dua etmiştir. Şimdiye kadar orada bir defa besmele okuyan mahrum kalmamıştır. Hattâ on kıraat üzere okumayı öğretmiş ve binlerce öğrenci yetiştirmiştir.

İsâ Beşiği makamı: Üst katın doğu tarafından bir köşede kırmızı renkli mermerden tekneye benzer bir beşiktir. Günahkâr kadınların çocukları hasta olduğu zaman, bu çocukları bir an bu beşiğe koysalar rahatlığa ererler.

Hazret-i İsâ'nın yıkandığı yer: Yine Hz. İsâ'nın beşiğinin yakınında dört köşe bir teknedir. Hz. İsâ, Meryem'den doğduğu zaman bu teknede yıkanmıştır. Tekneyi Kostantin Beyt'l-Lahm'dan getirtmiştir. Ben Beytu'l-Lahm'da Hz. İsâ'nın yıkandığı yeri gör-

düm. Bu Ayasofya'daki İsâ'nın yıkandığı yerde dürüst olmayan çocuklar can bulurlar. Herkesçe bilinen meşhur bir taş teknedir.

Yediler kapısı makamı: Üst katın doğu kısmında büyük bir kapıdır. Kanatları tahta değildir. İsli, beyaz mermerdendir. Yeryüzünde benzeri yoktur. Dünya seyyahları ve mimarları arasında şöhret bulmuş, görülmeye değer bir kapıdır. Yediler daima orada ibadet ederler.

Nurlu taşların görünüşü: Yine üst katın doğu tarafında beş, altı parça, ince tahta gibi biçilmiş taşlar vardır. Güneş doğduktan sonra ışıkları kubbeye vurunca, her taştan güneş ışığı gibi ışıklar parlar. Bakanların gözleri kamaşır.

Sözün kısası, fakirlerin Kâbesi gibi Ayasofya'nın içinde ve dışında birçok ziyaret yerleri ve yüksek dereceli makamlar vardır. Fakat benim bildiklerim, bu yazdıklarımdır.

Ayasofya'nın üzerinde bulunan kurşun, bunca zamandır bozulmamıştır. Zira içine altın karıştırılmış olduğu söylenir.

BEYİT

«Reeynâ cevâmiû'd-dünyâ cemîan
Ve lâkin mâ reeynâ misli hâzâ»
(Dünyanın birçok camilerini gördük,
Lâkin bunun gibisini görmedik).

KÜÇÜK AYASOFYA CAMİİ HAKKINDADIR

Kostantin'in annesi Eline tarafından yaptırılmıştır. Ayasofya şeklinde olduğu için küçük Ayasofya derler.

Kıble kapısından mihraba kadar uzunluğu elli ve genişliği kırküç adımdır. Çeşitli direkler üzerine kurulmuş, kurşun örtülü bir mâbeddir. Bir kapısı ve bir minaresi vardır. Avlusunun etrafında odalar bulunur (41).

ZEYREKBAŞI CAMİİ HAKKINDADIR

Hz. Yahyâ'nın ruhu için yapılmıştır. Hristiyanlar zamanında adına Sencuvâniye (42) Manastırı derlerdi. Malta korsanları Hz.

---

(41) Sultan İkinci Bâyezid zamanında Kızlar Ağası Hüseyin Ağa tarafından cami haline getirilmiştir. Asıl yapıcısı İmparator Jüstinyanos'dur.

(42) Saint - Jean yani Hazret-i Yahya demektir.

Yahyâ'nın mübârek cesedini ellerine geçirmişler, onunla zaferler kazanacaklarına inanmışlardır. Halen sancaklarındaki istavrozlara Hz. Yahyâ'nın Sencuvân adı ile resmini yaparlar.

Yahyâ Peygamber, Hz. İsâ'nın annesi tarafından akrabasıdır. Kostantin'in annesi bu Zeyrekbaşı manastırını yaptırıp Yahyâ'nın ruhuna hediye etmiştir. Dört tarafına ayrı ayrı kale duvarı, su sarnıcı ve patriklere ait odalar yapılmıştır.

Küçük, büyük toplam 46 kubbesi vardır. Binanın kubbe ve kemerleri içinde altın yaldızlı çeşitli resimler işlenmiştir. Bir tepe üzerine yapılmıştır. Sütunları çeşitli renklerde kıymetli taşlardandır. Düzgün bir minaresi vardır. Fâtih devrinde, İstanbul içinde kendisi ve vezirleri ve diğer kimseler tarafından 6670 kilisenin mihrabları değiştirilerek câmi haline getirilmiştir.

Sonra bizzat kendisi için Bûm tarzında bir câmi yaptırmaya başlamıştır. Önce Karaman çarşısı içinde Irgad camiini kırk günde yaptırmıştır. Bütün hamallar her gün yıkanıp sonra çalışırlardı. Hâlen Irgad camii adı ile durmaktadır.

FÂTİH CAMİİ HAKKINDADIR

Zamanın en ünlü mimar ve mühendisleri İstanbul'da toplandı. Binlerce büyük evliyânın duası ile yapımına başlandı. Başlangıç tarihi Hicrî 867 (M. 1462)'dir. Bitiş tarihi için şu mısra yazılarak tarih düşürülmüştür:

«Şeyyed Allahü erkânuhâ»

Tarih 875 (M. 1470)'dir.

Fâtih Camii, İstanbul'un tam ortasında, Karamanlılar mahallesinde yüksek bir tepede yapılmıştır. Camiin yerinde Ayasofya'dan sonra birinci derecede sayılan başka bir mâbed varmış. Zelzeleden yıkılmış imiş. Fâtih Sultan Mehmed'in uğurlu ayağı ile eski binanın yerin altına varıncaya kadar her şeyi kazılıp atılmış ve yerine cami yapılmıştır.

FÂTİH CAMİİNİN ŞEKLİ

Camiin sağından ve solundan kademeli olarak taş merdivenle çıkılır. Yerden çatı ve kubbe hizalarına kadar, yapı ölçüsü ile seksenyedi zira'dır. Toprak hizasından en alt eşiğine kadar dört zira' yükseklik vardır. Dört yüksek sütun üzere 15 değişik şekilde büyük

kubbeleri vardır. Mihrab tarafından da yarım kubbe vardır. Sağında ve solunda iki mermer sütunlar vardır ki, hayranlıkla seyredilir. Mihab, minber ve hünkâr mahfeli ile müezzin mahfeli beyaz mermerden sâde ve eski yapıdır. Kubbenin iç kısmında iki kat halinde kandiller ile süslenecek tabaklar vardır. Mihrabın sol tarafında Cebe Ali hazretlerinin külâh gibi dilimli bir sancağı vardır. Kubbe kapısından mihraba kadar çok sayıda cemaat alan bir alanı vardır. Kandillerinden başka asılı avize gibi bir şey yoktur. Duaların kabul olunacağı ruhâniyetli bir camidir. Zira yapılırken başka milletten hiç kimse çalıştırılmamıştır. Hâlen kapısından içeri bir Yahudi girmemiştir. İşçileri işe başlamazdan önce muhakkak yıkanırlardı. İyi kimselerin eksik olmadığı bir yerdir. Kıble kapısından dışarı çıkarken sağ tarafta, dört köşe beyaz mermer üzerine, altın yaldızlı ve lâcivert ile, Hattat Demirci Çelebi hattı ile «Letüftehanne'l-Kostantiniyye ve leni'me'l emîrü...» hadisi şerifi yazılmıştır. Avlunun dört tarafındaki yan sofaları üzerinde çeşit çeşit nakışlı sütunlar vardır ki, hayranlıkla seyredilir. Hattâ avlunun kıble kapısının iç yüzündeki sütunda kendinden olma yün hırkalı, Mevlevî külâhlı ve eli yelpazeli bir derviş resmi vardır ki, canlı gibidir.

Bu avlunun tam ortasında bir havuz vardır. Etrafında sekiz sütun üzerinde düz bir kurşun kubbe vardır. Havuzun etrafında minarelerin yüksekliğine varan servi ağaçları vardır. Camiin sağında ve solunda birer tabakalı taş ile yapılmış yüksek minareleri bulunur. Avlunun zemini rengârenk mermerle döşenmiştir. Dört tarafındaki pencerelerin dış eşikleri üzerindeki kitâbeler içinde yeşil somaki üzerine beyaz ham mermerle yakut-u mustâsımî yazı şekli ile «Fâtiha sûresi» yazılmıştır.

İslâm ülkelerinde bu çeşit mermer üzerine yazılmış yazı görülmemiştir. Avludaki havuz üzerinde, ustanın hünerini göstermek için yaptığı pirinç madeninden bir kafes vardır ki, görülmeye değer. Bu büyük havuzun içinde mermerden yapılmış çok güzel sanat eseri bir kadehin fiskiyelerinden gece gündüz adam boyu temiz su fışkırmaktadır. Yuvarlak havuzun dört tarafındaki kurnalardan abdest alınır ve susayanlar susuzluklarını giderirler.

Kısacası, bu büyük eserin tamamlanması için çok emek harcanmıştır. O lâcivert görünüşlü muazzam kubbe, Şeddâd'ın gök renkli muhteşem binaları gibi hoş, gönül alıcı ve iç açıcı şekilde yapılmıştır ki anlatması güçtür. Bu camiin mihrabı önündeki cen-

netten bir kısım gibi olan bahçesinde Ebu'l-feth Gâzî'nin ve karısının nur dolu türbeleri vardır. Bundan başka, camiin üç tarafında geniş avlusu vardır. Bu avlu sekiz kapılıdır. İki tarafında da Cennet gibi bahçesi vardır. Yine avlunun iki tarafında Semaniye medreseleri vardır ki, öğrenim yapan öğrencilerle doludur. Bunların da dışında, umumî yolun öbür tarafındaki medreselerin iki tarafında mollalara ait odalar vardır ki, bunlar da öğrencilerle doludur. Ayrıca bir şifa evi, aş evi, büyük bir misafirhâne, bir hamam, çocuk mektebi vardır. Yüksek bir yerden camie ve etrafındaki imaretlere dikkatle bakılınca, halis kurşundan göb-gök parıldayan bir saha görülür.

Bu büyük eserden başka, Fâtih'in İstanbul'un içinde ve dışında sayısız eserleri vardır.

Daha sonra Koca Mimar Sinan kalfalığından baş mimarlığa yükseldiğinde, Fâtih camiine pek çok binalar ilâve etti. Sonra Ali Kuşçu adında yıldız ilmi (Astronomi) ile uğraşan bir zat, camiin avlusunda Boyacılar kapısı yanında Müslüman çocukları için Kur'an okuma mektebi ile büyük kubbenin önünde «Elem tere...» v.d. sûresini bir beyaz mermer üzerine yazmıştır ki, benzeri yoktur (43).

⁂

FÂTİH SULTAN MEHMED'İN FETİHLERİ HAKKINDADIR

ÖNCE Tuna Belgrad'ını (44) kuşattı, fakat fethedemeden döndü. Mora yarımadasında Gerdos kalesini, Mestere, Kostantiniyye, Atina, Eğriboz, Avrathisarı, Alacahisar, Belgrad yakınındaki Havâle, Semendire, Silifke, Mut, Varsak, Karahisarı, Germiyan'da Kütahya, Karaman'ın Ermenek, Kalon hisarı, Kefe kalesi, 880 (M. 1475)'de Akkirman (45) kalesi, Sodak kalesi, Kerç, Balıkava (46) ve Menkûp kalesi ile Kara Boğdan vilâyeti fethi 881 (M. 1376) senesinde; Ayamiki ve Poliden adları ile bazı kaleleri fethi

(43) 1179 (M. 1765) senesi Kurban Bayramının üçüncü, Mayıs ayının 11'inci Perşembe günü, gün doğmasından bir saat sonra meydana gelen zelzelede büyük kubbe çökmüş, yine aynı sene içinde bugünkü şekli ile yapılmıştır.

(44) Şimdiki Yugoslavya'nın başkenti olan şehir.

(45) «Kirman» Eski Türkçe'de hisar anlamındadır.

(46) Balıklava, balık havuzu anlamında Türkçe bir kelimedir. Fransızca Etang kelimesinin karşılığıdır.

883 (M. 1478) senesinde; 883 (M. 1478)'de Karaman vilâyeti, 865 (M. 1460)'de Samsun, Sinop ve Trabzon kalelerinin fethi olmuştur.

Rumeli'de Arnavud İskenderiyesi 883 (M. 1478); Uzun Hasan savaşı 878 (1473); Elbasan kalesi'nin fethi 871 (M. 1466) de olmuştur.

Özet olarak Fâtih devrinde yetmişyedi sancak fetholunmuştur. Nihâyet 886 (M. 1481) senesinde Maltepe yakınında (Gebze civarında) rahmetli olmuştur. Nâşı Üsküdar'dan İstanbul'a geçirilmiş ve Fâtih Camiinin mihrabı önündeki türbesine defnolunmuştur. Saltanat müddeti 31 sene, ömrü 51 senedir.

Fâtih'ten sonra, Bayezid Velî padişah oldu. Bayezid, İstanbul'u daha da güzelleştirmeye çalışırken, Allah'ın hikmeti, İstanbul'da yedi gün altı gece büyük zelzele olmuştur. Galata kalesinin birçok yerleri yıkılmıştır. Sonra tekrar tamir olup Yağkapanı'nın kapısı üzerine Mimar Murad, dört köşe bir mermer üzerine Celî yazısı ile tarihini yazmıştır. Sanki parayı mermere kazmıştır.

KALENİN TAMİRİ

Zelzeleden yıkılan yerler padişahın emri ile altmış günde tamir olundu. «Madyanoğlu Yanko zamanından beri böyle büyük zelzele olmamıştır» diye yazarlar.

Sonra Sultan Bayezid, İzmid sancağının Geyve kasabasındaki Sakarya nehri üzerine ondokuz gözlü büyük bir köprü yaptırmıştır. Saruhan vilâyetinde (Manisa) Gediz nehri üzerinde ondokuz kemerli köprü yaptırmıştır. Sonra İstanbul'daki camiinin yapımına başlanmıştır.

SEKİZİNCİ SULTAN BAYEZİD-İ VELİ'NİN CAMİİNİN VASIFLARI HAKKINDADIR

İstanbul içinde Eski Saray yakınında temeli atılan bu camiin yapımına 906 (M. 1500)'de başlandı. 911 (1505)'de tamamlandı. Bu camiin özellikleri hemen hemen Fâtih camiine benzer. Yalnız iki düzgün minaresi birer şerefeli olup, camie bitişik değildir. Camie bitişik sağ ve sol tarafında, misafirler için iki aded kış odası olarak yapılmış medreseler vardır. Sonra bu medreseler camie ilâve olunarak camiin iki tarafı genişletilmiştir. Bu sebeple enî boyundan uzundur.

BAYEZİD CAMİİNİN ŞEKLİ

Bayezid Camii, dört sütun üzerinde göğe uzanan, yüksek ve yuvarlık bir kubbedir. Kıble tarafında mihrabın üzerinde ve kıble kapısı üzerindeki yarım kubbeler de büyük kubbeye ilâve olunmuştur. Camiin sağında ve solunda iki mermer sütun vardır ki, bunların benzerleri ancak Mısır'daki Sultan Kalavun camiinde bulunur. Bu sütunlar üzerinde iki tabaka halinde eşsiz güzellikteki kandiller camie ayrı bir güzellik verir. Camiin sağ tarafında padişahların cuma namazı kılmaları için çok güzel bir selâmlık vardır ki, görülmeye değer bir yerdir. Sonra Sultan İbrahim bu makamın üç tarafında altın yaldızlı kâfesler yaptırmış ve selâmlık cennetten bir köşe haline gelmiştir. Mihrab, minber ve müezzin mahfeli ham mermerden sade olarak yapılmıştır. Mihrab üzerindeki âyet-i kerimeyi Hattat Şeyh Hamdullah Efendi yazmıştır.

Camiin beş kapısı vardır. Dış avlunun dört tarafında çeşitli sütunlar üzerine kubbeler yapılmıştır. Avlunun ortasında cemaatin abdest almaları için bir havuz yapılmıştır ki, Bağdad Fatihi Sultan Murad tarafından sekiz mermer sütun üzerine bir kubbe ilâve olunmuştur. Havuzun etrafında yüksek ağaçlar bulunur.

Camiin yapımına başlandığı zaman Mimarbaşı, «Padişahım, mihrabı ne şekilde yapalım?» diye sorar, Sultan Bayezid de, «Şu ayağıma bas» diye cevap verir. Mimarbaşı, Sultan Bayezid'in ayağına basınca hemen Kâbe'yi görür ve padişahın ayağına kapanır ve sonra mihrabın yapımına başlar. Sultan Bayezid, mihrab yerinde önce iki rekât hacet namazı kılar ve sonra camide ilk defa cuma namazı kılınacağında, Sultan Bayezid cemaate şöyle hitab eder: «Her kim ki ömründe yatsı ve ikindi namazlarının sünnetlerini terk etmemiş ise o imamlık yapsın». Kalabalık cemaat içinde namazlarını tam olarak kılmış bir kimse çıkmayınca, Bayezid Hân: «Elhamdülillah. Kısacık ömrümüzde hazer ve seferde hiç sünneti terk etmedik» deyip imamlık yaparlar. Gayet ruhaniyetli bir camidir. Çarşı-pazar içinde olduğundan, gece gündüz cemaati çok olur. Defalarca bir cemaat ikindi namazını kılıp selâm verdikten sonra, diğer bir cemaatin de namaza başlayıp ilk cemaati beklettiği görülmüştür. Şadırvanın muslukları bütün gün akar, devamlı şekilde abdest alınır.

Camiin mihrabı önünde cennet gibi ağaçlarla donatılmış bir bahçesi vardır. Sultan Bayezid'in beyaz mermerden yapılmış has kurşun ile örtülü nurlu türbesi bu bahçededir.

Camiin iç avlusunun dışındaki büyük bahçenin üç tarafında dükkânlar yapılmıştır. Ayrıca esnaf ve ticaret yapanlar için bir mutfak ve ziyafet yeri bulunur. Bunlardan başka misafirhane, çocuklar mektebi ve Kur'an öğrenme yeri vardır. Bu dış avlunun etrafı da ağaçlarla donatılmıştır. Çoğu dut ağaçlarıdır. Bu ağaçların gölgelerinde binlerce kişi gölgelenir ve çeşitli alışverişler yaparlar. Dış avlunun etrafında büyük bir meydan vardır ki, «Bayezid meydanı» derler. Etrafında çeşitli dükkânlar yapılmıştır. Meydanın bir tarafında, Bayezid Han'ın yetmiş büyük kubbeli medresesi vardır. Bayezid Camiinin idarecisi şeyhülislâmlardır. Bu bakımdan medresenin öğretmenleri şeyhülislâmlardır. Haftada bir defa ders verirler. İsteyenlere her ay et, yakacak ve diğer ihtiyaçları için para verirler. Zira camiin vakıf geliri çoktur. İkibinkırk görevlisi vardır. Bütün muvakkıtların parası, vakfedenlere göre artar. İslâm ülkelerinde ne kadar gemici ve denizci varsa, hepsi Sultan Bayezid'in muvakkit (zaman hesaplayan) lerine muhtaçtır. Çünkü camiin kıblesi kerâmet ile doğru olarak tâyin olduğundan, bütün reislerin pusulaları ve saatleri camiin mihrabında ayarlanır. Ecnebî ülkelerde gök ilmi bilen kimseler, vakitlerini ve pusulalarını Bayezid camiinde ayar ederler. Dünyaca meşhur doğru bir mihrâbdır (47). Bu mihrabdan başka Sultan Bayezid, fethettiği ülkelerde toplam altmış minber ve mihrabı olan eser yaptırmıştır. Emir Buhârî (Allah rahmet eylesin) tekkesi ve camii ile Galatasaray camii onun eserleridir.

*
**

SULTAN İKİNCİ BAYEZİD ZAMANINDA FETHOLUNAN YERLER

906 (M. 1500) yılında Modon, Koron, Arkadiye, Kalamata, Kalovarta, Helomic, Trebolu. Ballıbadra ve Nazarin kaleleri fetholundu. Bu kalelerin hepsi Mora yarımadasının güney ve batı kısımlarındadır. Yeri geldikçe ayrı ayrı anlatılacaktır. Sonra 905 (M. 1499)'de İnebahtı kalesi, 899 (M. 1484)'da Kili

(47) Bayezid Camiine ilk tayin olunan şeyhülislâm, Zenbilli Ali Efendi'dir. Bayezid'in türbesini oğlu Sultan I. Selim yaptırmıştır. Cami bitişiğindeki kütüphâneyi, 1182 (M. 1768) tarihinde Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi yaptırmıştır. Camiin kabristahında 1034'de vefat eden Çerkez Serdâr Mehmed Paşa ve Sadrâzam Reşid Paşa'nın türbeleri vardır.

ve Akkirman kaleleri; daha sonra Tarsus, Adana; Arnavutluk'ta Dıraç ve Avlonya kaleleri fetholunup Kara Boğdan haraca bağlandı.

Daha birçok kalelerin fethinden sonra oğlu Sultan I. Selim, ikinci defa Çorlu sahrasında babası ile savaşa girişmiş ve yenilmişti. Birçok askeri bu yüzden kendisinden ayrılmıştı. Sultan Bayezid, İstanbul'a geldi. Sultan Selim de babasının arkasından İstanbul'a gelip Yenibahçe denilen yerde karargâhını kurdu. Bütün halk Selim Han'ın padişahlığını istemiş ve Sultan Selim tahta çıkmıştı. Babası Sultan Bayezid'in de Edirne yakınındaki Dimetoka kalesinde oturmasını emretmişti. Sultan Bayezid, Edirne'ye bir konak olan Havsa kasabasına vardığında vefat etti. Vefatının sebebi hakkında birçok söylentiler vardır. «Ah Cem Şah!» diye nefes verdiğini de söylerler. Sultan Selim için de, «Ömrün az olup savaşın çok olsun» demiştir. Saltanat müddeti 33 yıl sürmüştür.

Sultan Birinci Selim tahta çıktıktan sonra, ilk savaşı İran Şahı Şah İsmail'e karşı yaptı. Şah İsmail'i Ahiska kalesi altında Çıldır sahrasında yendi. İkiyüzbin kızılbaşı kılıçtan geçirdi. Şah, yedi atlı ile kendini zor kurtarabildi. Taclı Hatun adındaki karısı üçyüz cariyesi ile esir düştü. Defterdar Tâcizâde Cafer Çelebi'ye emânet olunup İstanbul'a getirildiler.

Bu zaferde Kars, Ahiska, Ardahan ve bağlı yerleri, Hasankale, Erzurum, Bayburd, Duranha, Kemah, Kara Hamid, Diyarbekir ve bağlı yerleri olarak kırk aded kale alındı. Maraş sahibi Zülkadir de yenilgiye uğratıldı. Sultan Alâüddevle öldürülüp, yetmiş aded boy beyinin de kelleleri Mısır Sultanı Gavri'ye gönderildi. Sonra Gavri üzerine Mısır'a sefer yapıldı. Haleb kalesi ve bağlı yirmi kale ile Şam ve ona bağlı kırkiki kalesi fetholundu.

Trablusşam yetmiş aded Dürzî ve Ruzî kaleleri ile fetholundu. Kudüs, Gazze, Remle ve onyedi aded kaleleri ile alınıp kış Şam'da geçirildi. Ertesi sene Kakon sahrasında Sultan Gavri ile savaşıldı. Sultan Gavri bu savaşta şehid olup bütün askeri kılıçtan geçirildi. Kaçanların arkasından giden Sultan Selim, Mısır'ı kuşattı. Burada yapılan büyük savaşta 922 (M. 1516)'de Sultan Selim, üçyüz şehir ve yedibin köyü ile Mısır'ı fethetti. Bu fetihin tarihi, Sultan Selim'e isnaden (Şuy Şuy) kelimeleri ile belirtilmiştir.

Hayre Beyi Mısır hâkimi, Kemalpaşazâde Ahmed Efendi kazasker tâyin olundu. Sonra Mekke ve Medine alındı. Sultan Selim «Hadimü'l-Haremeynü'ş-Şerîfeyn» olup kılıcını arşa astı.

Sonra İstanbul'a döndü. 926 (M. 1520)'da vefat etti. Yapımına başlanıp kendi zamanında tamamlanamayan camiinin mihrabı önündeki türbesinde gömülüdür. Trabzon'da doğup orada şehzâde hâkim olmuştu. Saltanatı 9 senedir. Dokuz sene içinde binbir hutbesi okunmuştur.

Yavuz Sultan Selim'den sonra tahta oğlu yardım edici ve koruyucu, iman sahibi, baş kaldıranların kafalarını kırıcı, Osmanlı sultanlarının onuncusu, Sultan oğlu Sultan, Sultan Selim Hân oğlu Sultan Süleyman Gazî, İran'ın ve Turan'ın fatihi padişah oldu. Sultan Süleyman, babasının tamamlanmayan camiinin tamamlanmasına başladı.

SULTAN SELİM CAMİİNİN VASIFLARI

Önce muhterem babasının nur dolu camiini babası adına tamamlamak için, 927 tarihinde işe başladı ve 933 tarihinde tamamlandı. Bu cami İstanbul'un kuzey kısmında, Karadeniz tarafındaki yüksek bir tepe üzerine yapılmış bir camidir. Direksiz, duvar üzerine inşa edilen yüksek kubbesini gören hendese ilmine vâkıf kimseler, «Koca Mimar Sinan bilgisini göstermiş» diye parmakları ağızlarında hayran kalırlar. Hakikaten gök kubbenin altında dört duvar üzerine böyle sağlam bir kubbe inşa olunmamıştır. Bütün mühendisler yapılış tarzına bakıp şaşırırlar. Ve «Ayasofya kubbesinin genişliği ölçülüp, bu kubbe ondan birer karış daha geniş yapılmıştır» diye anlatırlar.

Hakikaten gök kubbesine benzer mavi kubbedir. Ayasofya'nın kubbesi kadar yüksek değildir. Boyu elli sekiz zira' olan yüksek bir binadır. Yüksek bir tepe üzerinde kurulmuştur. Avlusunun sağ tarafında Bizanslılar zamanında su sarnıcı olarak kullanılan derin bir sarnıç vardır. Yine avlusunun kuzey tarafında kırk merdiven adı ile anılan ve elli dört basamakla inilen bir uçurum vardır. Bu iki uçurum arasında yapılan camiin zelzeleden zarar görmemesi için, uzak görüş sahibi olan Mimar Sinan, camii dört duvar üzerine ve alçak olarak yapmıştır. Müezzin mahfeli sağ taraf duvarına bitişik, mermer sütun üzerine yapılmıştır. Minberi ve mihrabı beyaz mermerden olup, sâde ve güzeldir. Camiin solundaki sütun üzerinde padişahın ibadet edeceği bir kısım vardır. Buraya sonradan İbrahim Hân yaldızlı kafesler ilâve etmiştir. Kubbe tarafında mübarek gecelerde kandiller yakmak için bir kat vardır. Binlerce levha ve avizelerle süslenmiş bir câmidir.

Câmi içinde, saydıklarımızdan başka özelliği yoktur. Mihrab tarafındaki pencerelerin önünde, içinde bülbüllerin şakıdığı cennet gibi bir bahçede, Selim Hân'ın nur dolu altı köşeli türbesi vardır. Câmie bitişik misafirhâneler vardır. Sağında ve solunda bulunan birer şerefeli iki minaresi, diğer minareler gibi yüksek değildir. Avlusu ham beyaz mermer ile döşeli olup, dört tarafındaki yan sofaların çeşitli sütunlarla dolu üç kapısı vardır. Avlunun tam ortasındaki abdest havuzunun fıskiyeleri devamlı akar. Müslüman cemâat buradan abdeslerini tazelerler.

Suyu âb-ı hayata benzer. Bu havuzun üzerine sekiz sütunlu sivri bir kubbe yaptırılmıştır. Havuzun etrafında dört servi ağacı vardır. Bu avlunun dışında, içinde çeşitli ağaçlarla süslenmiş büyük bir avlu daha vardır. Buranın da üç kapısı vardır. Kıblesinde türbe kapısı, batısında çarşı kapısı, kuzeyinde kırkmerdiven kapısı. Dibinde Çukurbostana bakan büyük bir ebced okuyan çocuklar mektebi, bir yemek dağıtılan imaret, âlimlere ve sofilere ziyafet verilen bir kısım ve bir de misafirhane var. Fakat hamam buradan uzaktır. Başkaca medrese ve tüccarhane gibi yerler yoktur.

SULTAN SÜLEYMAN CAMİİ (SÜLEYMANİYE CAMİİ)

Süleymaniye camiinin vasıfları: 961 tarihinde yapımına başlanarak 963 tarihinde tamamlanmıştır ki, târif edilmesi imkânsız, görülmeye değer bir câmidir.

Tarih:

«Kaale abdi âbid târihahu»
«Mâbedullah vescûd vakterib» Sene 963

Meşhur tarihçiler ki bunlar, şöhretleriyle mermere adlarını kazan tarihçilerdir, bu câmii anlatmadaki âcizliklerini ve noksanlarını itiraf etmişlerdir. Amma hakir Evliya cesaret edip, imkân nisbetinde bu eşsiz camiin medhini yapayım:

Evvelâ yeri: Camiin kapladığı saha, daha önce Fâtih Sultan Mehmed'e ait olan denize bakan yüksek sarayın yarısını içine almıştır. Süleyman Hân bu câmii, denize bakan yüksek bir tepe üzerinde, benzeri olmayan bir câmi olarak yaptırmıştır. Bütün Osmanlı ülkesinde ne kadar usta mimar, yapıcı, amele, taş yontucu ve mermerci varsa topladı. Üç bin esir, tam üç sene çalışarak, teme-

lini yerin dibine indirdiler. Dağ delenlerin balyoz seslerini, yerin dibinde dünyayı yüklenmiş olan öküz bile işitirdi. Tâ bu derece yerin dibine varıncaya kadar yapılan kazıdan sonra, oradan temeline rıhtım yapıp üç senede esas bina toprak üstüne çıktı. Bir sene o hal üzere bırakıldı. Diğer temeller için çeşit çeşit taşlar yontmaya başladılar. Bir sene sonra, Sultan Bayezid-i Veli'nin mihrabı peresesine göre mihrabı tâyin edildi. Dört tarafındaki duvarların kubbe kemerlerine varıncaya kadar, üç senede bitirdiler. Sonra dört ayak üzerine sağlam ve yüksek bir kubbe yaptılar.

Süleymaniye camiinin şekilleri ve tarzı : Bu büyük camiin mavi taş kubbesinin en yüksek noktası, Ayasofya kubbesinden daha yuvarlak ve yedi Mekke zira'ı yüksekliğindedir. Bu emsalsiz kubbenin dört ayağından başka camiin sağ ve solunda dört adet somaki mermer sütunlar vardır ki, her biri on Mısır hazinesi değerinde olup, Mısır diyarındaki eski bir şehirden Nil yolu ile İskenderiye'ye; orada Karınca Kaptan sallara yükleyip uygun günlerde İstanbul'da Unkapanı'na getirmiş; oradan Vefa meydanına, oradan da Süleymaniye câmiine getirilmiştir. Karınca Kaptan dört adet sütunu Süleyman Hân'a teslim ederken:

Karıncalar budun çekmiş çekirgenin Süleymana
Size lâyık nemiz vardır, kabul eyle fâkirâne

deyince, Süleyman Hân hoşlanmış ve hizmetine karşılık olarak, Karınca Kaptan'a yılanlı adası sancağını hediye etmiş.

Amma Allah bilir, öyle kırmızı renkli bir mermerdir ki, dünyanın dört bucağında benzeri yoktur. Ellişer zira' yüksekliğinde dört mermerdir. Büyük kubbesi, mihrab üzerinde yarım kubbe ve kıble kapısı üzerinde yine yarım kubbe olarak yapılmıştır. Fakat adı geçen direkler üzerine yarım kubbeler yoktur. Üstad Mimar Sinan, sütunlara ağır yük binmemesi için, billur ve necef camlar yapmıştır. Mihrab ve minber üzerindeki renkli camlar, sarhoş İbrahim'in işidir. İnsan bunu da medihten âcizdir. Öğle vakitlerinde bu camlara cihanı aydınlatan güneşin ışığı vurunca, câmiin içi nurlanır ve bütün cemaatin ölü gönülleri ferah bulur. Her cam, yüzbinlerce parça çeşitli küçük camlar, çiçekler ve Esmâ-i Hüsnâ yazılarıyle süslüdür. Kara ve deniz seyyahları tarafından dünyanın her yerinde medhedilir. Ve felekde benzeri görülmemiştir.

Gerçi mihrab ve minberi beyaz mermerdendir amma, mermer üstadı ince mermer sütun üzerine öyle bir müezzin mahfeli yapmış-

tır ki, sanki cennet mahfelidir. Ve bir de baştan başa ham mermerden minberi vé taç sürahisi vardır ki, Sinop câmii minberinin benzeridir. Mihrabı sanki Hazret-i Süleyman'ın mihrabıdır. Üzerinde Karahisârî (48) yazısı ile «Küllemâ dahale aleyhâ zekeriyye'l-mihrâb» âyeti, lâcivert yaldız ile yazılmıştır.

Mihrabın sağında ve solundaki burma sütunlar sanki birer sihirli mucizedir. Ve yine orada birer adam boyu yüksekliğinde halis bakır ve altın kaplama şamdanların üzerinde yirmişer kantar beyaz balmumu var ki, her birine onbeşer basamak merdivenle çıkılır. Her gece yanar ve camiin içi nurla dolar. Bu câmiin sol köşesinde direkler üzerinde yüksek bir hünkâr mahfeli vardır. Başka mihrabı da vardır. Bu mübarek mahfelden başka, dört sütun ayaklarının köşelerinde, aşir okuyanlar için dört adet maksûrecik vardır.

Bunlardan başka, câmiin iki tarafındaki yan sofalar üzerinde, çeşitli küçük direklere dayanan câmi içi cemâat sofaları vardır. Câmiin dışında, yine bu sofalara benzer ince sütunlar üzerinde, denize ve sağ tarafı çarşıya bakan tabakalar vardır. Cemâatin çok olduğu vakitlerde bu sofalarda ibadet ederler... Ve câmi içindeki kubbe ve dírekler üzerinde iki katlı tabakalar da vardır ki, bu tabakalarda mübarek gecelerde kandiller yakılır. Toplam yirmi iki bin kandil ve binlerce avize vardır. Câmiin dört tarafındaki pencerelerin her birinden birer çeşit hava cereyanı gelir, cemâat ebedî hayatı bulup cennete girmiş gibi olurlar.

Allah'ın emri ile bu câmide güzel bir koku var ki, girenlerin dimağı kokulanır. Fakat dünyadaki çiçeklerin hiçbirisinin kokusuna benzemez. Câmiin içinde kıble kapısı tarafındaki iki pâyede birer çeşme vardır. Bütün cemâat temiz suyundan içerek susuzluklarını giderirler. Bazı yerlerde üst hazine maksureleri vardır ki, vilâyet ileri gelenlerinin ve binlerce yolcuların emanet malları burada saklanır. Bu malların hesabını ancak Allah bilir.

KARAHİSARÎ'NİN YAZISININ MEDHİ HAKKINDA

Bu câmiin içinde ve dışındaki Ahmed Karahisarî'nin yazıları bugüne kadar ne yazılmıştır, ne de yazılabilir. Bu sanat, onda Allah vergisidir. Büyük kubbenin ortasına «Allahû nurûssemâvât-i vel'-ard...» âyeti yazılmıştır ki, doğrusu burada âyet yazmadaki ustalı-

(48) Hadikat-el Cevamide, Câminin hattatı Karahicarlı Kul Hasan Çelebi diye kaydedilmiştir.

ğını hakkiyle göstermiştir. Kıble kapısı üzerindeki yarım kubbe içine «İnnî veccehtü vechiyelillezî fataressemavâvât-ı ve'l-ardı hanîfâ» âyeti yazılmıştır. Ve kubbeyi taşıyan dört ayağın köşelerine «Allah, Muhammed, Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin» yazılmıştır. Minberin sağındaki pencere üzerinde «Ve inne'l-mesâcedallahu...» âyeti ve bunlardan başka, üst kat pencerelerinin hepsinde Esmâ-i Hüsnâ yazılıdır. Bunlar kalem-i şikaftır. Fakat kubbedeki büyük yazılar hattı gizâfîdir ki, her Elifi ve Lâmı ve yırtık Kâfı onar arşındır. Çünkü kubbenin boy ve yüksekliğine göre aşağıdan kolayca okunabilmesi için yazılmıştır.

Bu câmiin beş kapısı vardır. Sağ tarafta imam kapısı, sol tarafta Hünkâr mahfeli altında vezirler kapısı ve iki yan kapıları var. Sol yan kapı üzerinde «Selâmün aleyküm bîmâ sabertüm feni'me ukbe'd-dâr» yazılmıştır. Sol taraftaki kitabede «ketebehü Ahmed'el-Karahisârî» diye yazılmıştır.

BEYAZ AVLUNUN VASIFLARI

Mübarek camiin yukarıda sözü geçen saâdetli kapısına ve beyaz avlunun yüksek yerlerine taş merdivenlerle çıkılıp inilir. Amma bu temiz avlu beyaz mermer ile döşenmiş bir ak yayladır ki, her mermeri birer halı büyüklüğünde cilâlı, düzgün, aydınlık, billûra benzer bir meydandır. Boyutları kare şeklindedir. Camiin içi bu avludan büyüktür. Bu avlunun dört tarafında kırkar ayak eninde sofalar vardır. Bu sofalardaki renkli sütunların birkaç tanesi kıymetlidir. Her sütun üzerinde çeşitli taşlardan kemerler yapılmıştır ki, her biri gök kuşağı gibidir. Üzerlerinde daire şeklinde kubbeler vardır. Bu avlunun dört tarafa bakan pencereleri vardır. Bu pencerelerin parmaklıkları pek muntazamdır. Sağlam demirden yapılmış pencerelerdir. Usta demirci, Davud Peygamber gibi sanat gösterip, öyle bir renk vermiş ki, o zamandan bugüne cilâsına bir toz bile konamaz. Nahçivan çeliği gibi parlak pencerelerdir. Pencerelerin camları da dikkate değer.

Beyaz avlunun tam ortasında, ibretle seyredilecek bir havuz vardır. Bu havuz abdest almak için kullanılmaz. Dört tarafı mermer kafesle çevrilmiştir. Buradan cemâat su içerler. Üstünde alçak, kurşun örtülü bir kubbe vardır. Tuhaftır ki, başka havuzların suları aşağıdan yukarıya çıktığı için şadırvan denilmiştir. Halbuki bu havuzun o nefis hayat veren suyu kubbeden aşağıya doğru cennet çeşmesi gibi akar. Güzel bir görü-

nüşü vardır. Dikkatle bakanlar hayran kalırlar. Avlunun kıble tarafındaki pencereler üzerinde de yazılar vardır. Bu avlunun kıblesi bütün kapılardan yüksek ve çok san'atlı bir saâdet kapısıdır ki, yeryüzünde bu kapıya eş, beyaz mermer eşikli, üzerine kat kat süsler yapılmış bir kapı daha görülmemiştir. Her tarafı beyaz saf mermerdir. Mermer ustası parçaları birbiriyle öyle kaynaştırmıştır ki, ek yerlerini değme adam farkedemez. Bu kapının üst kısmında, mihrabda olduğu gibi, mermerden oyma hayret verici, çeşitli süsler ve yine mermerden zincir ile sanatkârca yapılmış avizeler var.

Eski ilimlerin aşinaları bilir. Bu kapının iki tarafından kubbeye varıncaya kadar sıralanan dörder kat odalarda muvakkitler, kapıcılar ve kayyumlar otururlar. Kapı içi de çok büyük, kırmızı, yuvarlak gül renginde somaki mermer döşelidir. Bu da emsalsiz, çok parlak ve cilâlı bir taştır. Büyüklüğü bir Sımât-ı Muhammedî kadar vardır. Bir tarafı biraz zedelenmiştir. Avlunun sağ tarafındaki kapının iç yüzüne, dört köşeden düzgün bir mermer üzerine bir haç yazılmıştır. Mermer ustası onu kazımış ise de, yine haç olduğu bellidir. Hristiyanlar bu taşa bir milyon mal vermişlerse de alamamışlardır. Nihayet Başadmanî mahallinde, Galata'da, kâfir gemilerinin direği üzerine top kurarak güllesini kasden atmışlar, atılan bu gülle Süleymaniye camiinin sol avlu kapısının alt eşiğini kırarak gelmiş ve adı geçen haçlı mermer üzerine düşmüş, fakat zarar vermemiştir.

Sözün mânası şudur ki, mel'un kâfirlerin ne usta topçusu varmış ki, tâ Galata'dan nişan alarak Süleymaniye'nin alt eşiğini vurup kırmıştır. Düştüğü yer hâlâ bellidir ve herkes gelip bakar. Bu avlunun dört tarafındaki direklerin alt kısımlarında tunç bilezikler ve Vakıflar tarafından oyulmuş tarihler vardır. Bütün büyük alaylar, meselâ yangın, zelzele ve karışıklık gibi şeyler yazılmıştır ki, tarihler yazılı acayip sütunlardır.

Bu camiin dört adet minaresi vardır ki, her biri birer Muhammed ezanı makamıdır. Sultan Süleyman Hân Osmanlı Devletinin onuncu Padişahı olduğundan, buna alâmet olmak üzere, dört minareye on şerefe yapmışlardır. Câmie bitişik iki minare üçer şerefeli olup, göklere baş kaldırmış eşsiz minarelerdir. Avlunun arka köşelerindeki iki minare, onlardan kısa ve ikişer şerefelidir. Fakat sol taraftaki üç şerefeli minareye Cevâhir minaresi derler. Bu ismi almasının sebebi şudur: Sultan Süleyman Hân bu camii yaptırırken, binanın oturup sağlamlaşması için inşaata bir sene ara verir ve başka hayır işleri ile uğraşırlardı.

İran Şâhlarından Şah Tahmasb, Süleyman Hân câmii yarım bıraktı sanarak, acele bir büyükelçi hazırlayıp bin çanta mal ve bir kutu kıymetli çeşit çeşit mücevher göndererek şu mektubu yazmış: «İşittik ki camii tamamlamaya kudretiniz kalmamış ve yarıda bırakıp vazgeçmişsiniz. Size dostluğumuza dayanarak birçok para, hazine ve mücevher gönderdik. Bu mücevherleri satıp ve bu malı harcayarak camii bitirmeğe gayret ediniz ki, bu hayırlı işinizde bizim de payımız bulunsun».

Dil uzatıcı bu mektupla gelen elçi bakar ki, Süleyman Hân'ın camiinin yapımına denizler kadar çok usta ve işçi ile devam edilmektedir. Süleyman Hân, Şah'ın mektubundaki ifadelere son derece kızarak, bin çanta parayı elçinin gözü önünde İstanbul Yahudilerine dağıtıverdi. Bir çöp bile kalmadı. Elçiye hitaben şöyle dedi: «Râfızî rûz-i kıyâmet har bûd zıyr-i Yehûd». «Öyle ise sizin sırtınıza binecek Yahudi efendilerinize malınız nasip olsun ki, kıyamet gününde size bindikleri vakit kamçı vurmasınlar. Yoksa sizler gibi namaz kılmayan insanların cami yapma işi ile alâkaları ne ola?»

Bir kutu mücevheri de yine elçinin yanında Mimar Sinan'a vererek: «Bu kıymetli diye gönderdiği taşlar benim camiimin taşları yanında kıymetsizdir. Çabuk bunları başka taşların içine katarak kullan» deyince, bu hâli gören elçinin aklı başından giderek susup kaldı. Şah'ın mektubuna gerekli cevap yazıldı ve elçi Revan'a gitmek üzere yola çıktı. Beri tarafta üstad Mimar Sinan, bu mücevherleri, ustalığını göstererek minarenin her altı köşe süsleri arasına konulan mermer gülleleri içinde kullanmıştır. Bunun için, o minareye hâlâ cevâhir minaresi denilir. Güneş ışığı bazı taşlara vurunca ışık verir. Fakat bâzı taşlar sıcaktan, kar ve yağmurdan bozularak ışığı kalmamıştır. Amma camiin kıble kapısı kemeri ortasında bir Nişâbur firuzesi vardır ki, yuvarlak bir kâse kadar vardır. Hâlâ parlaklığından insanın gözleri kamaşır. Bu camiin iki tarafında abdest almak için kırkar adet musluklar vardır.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın çiçeklerle bezenmiş nur dolu türbesi: Mihrabın önünde, bir ok atımı mesâfede, güllerle bezenmiş yarım dünya bir gül bahçesi içindeki büyük bir kubbenin altında Süleyman Hân yatmaktadır. Bu kubbe gök kubbesinden de güzeldir. Çünkü maharetli usta küçük bir kubbenin üzerine bir kat büyük kubbe daha yapmıştır ki, böyle içiçe sanatkârca kubbe hiçbir yerde yapılmamıştır. Burada yapılan mermer süsleme san'atı imâr görmüş hiçbir memlekette yoktur.

Dış avlunun vasıfları : Bu camiin üç tarafında bir kat dış avlu daha var ki, iki tarafı birer at koşturacak genişlikte kumluk bir meydandır. Çeşit çeşit yüksek çınarlar, baştan başa sedler, servi, ıhlamur ve kuşdili ağaçları ile süslenmiş büyük bir avludur. Üç tarafı tamamen pencereli duvarlarla çevrilmiştir. Avlunun on tane kapısı vardır. Kıble yönünde iki kapısı var. Biri mera kapısı, biri Eski Saray kapısı. Güneyde mektep kapısı ve yine güneyde çarşı kapısı; güneyin sağ tarafında medrese kapısı, yine güneye bakan Hekimbaşı kapısı; batıda imaret, tevhâne ve ağa kapıları vardır ki, merdivenle çıkılır. Bundan sonra kuzeyde binbir çivi ile süslü kubbe kapısı vardır ki, yirmi ayak taş merdivenle çıkılır. Kubbesinin içinde binbir tane çivi izi olduğu için böyle adlandırılmıştır.

Doğu tarafında hamam kapısı vardır. Buradan merdivenle hamama inilir. Fakat avlunun bu tarafında duvar yoktur. İstanbul'u seyretmek için yalnız kısa bir sed çekilmiştir. Bütün cemâat orada durarak Hünkâr Sarayını, Üsküdar'ı, Boğazhisar'ı, Beşiktaş'ı, Tophane, Galata, Kasımpaşa ve Okmeydanı'nı tamamen görürler. Haliç ve İstanbul boğazında yelken açmış binlerce pereme, kayık ve diğer gemilerin yüzdüklerini de buradan seyretmek mümkündür. Bu avlunun dört tarafından, Süleymaniye camii çevresi birkaç bin adımdır. Bir küçük avlu da, Süleymaniye ile Eski Saray duvarı arasında «Serçeşme-i küşte giran pehlivan demir meydanı» adı ile meşhur vâdidir. Hâlâ, ikindiden sonra bütün tekke pehlivanları o güzel meydanda güreşirler.

Bu câmiin sağında ve solunda dört mezheb mensupları için dört büyük medrese vardır. Bu medreseler halen Ülema ile doludur. Bunlardan başka bir Hadîs mektebi, Kur'an mektebi, Tıb mektebi, İlkmekteb, hastahâne, aşevi, misafirhâne, kervansaray, Yeniçeriağası sarayı vardır. Ayrıca kuyumcular, dökmeciler, ayakkabıcı dükkânları ile bir aydınlık hamam, bir de bin kişilik hizmet erbabını barındıracak binalar yapılmıştır. Bu camiin etrafındaki binaların adedi bin kubbe olarak sayılmıştır. Galata tarafından Süleymaniye yapılarına bakanlar, sanki gömgök kurşunla kaplı bir yapı topluluğu görürler.

Bu cami ve ona ek yapılarda hizmet gören üç bin kişi vardır. Vakıfları belirlidir. Akdeniz'deki bütün odalar, Sönbeki, İstanköy, Sakız, Rodos ve diğer adaların hepsi Kanûnî Sultan Süleyman'ın bu camie yaptığı vakıflardır ki, mütevellisinin emrinde çalışan beşyüz

kişi vardır. Bu camiden başka, Süleyman Hân'ın fâtihi olması sebebiyle birçok yerlerde hutbesi okunur.

İslâm ülkelerinde Süleymaniye câmiinden daha sağlam bir bina yapılmamıştır. Bütün mimar ve mühendislikten anlayanların fikirbirliği yaptıkları husus şudur ki, yeryüzünde Süleymaniye binası gibi kuvvetli ve sağlam bir yapı yoktur. Bu yuvarlak kubbe gibi lâcivert kubbe görülmemiştir, derler. Temellerindeki sağlamlık ve her köşesinde olan incelik örneği eserler ve akıllara durgunluk veren başarılı san'at mükemmelliği ve sonsuzluğu, bu camiin içinde ve dışında görülür. Hattâ bina tamamlanınca Koca Mimar Sinan: «Padişâhım, sana öyle bir cami yaptım ki, kıyamet gününde Hallâc-ı Mansur gelip, yeryüzündeki büyük dağları pamuk atan hallaçların yayı ile pamuk gibi atsalar, bu camiin kubbesi Mansur'un yayı önünde top gibi yuvarlanır» diye camiin bu derece sağlam olduğunu medheder. Hakikaten bu caminin arkası yüksek bir tepe üzerine kurulduğundan ve temelini önce tâ Tahtakale önündeki sedden başladıklarından, Siyavuş Paşa sarayı seddi, Yeniçeriağası seddi, Küçükpazar sarnıcı seddi, Ağa mektebi, misafirhâne, imaret, kurşunhâne ve hastahâne tarafları sedlerinin hepsi Süleymaniye camiinin temelleridir ki, bu suretle bu büyük cami sağlamlık kazanmıştır. Hattâ hakîr (Evliyâ Çelebi) bir defasında gördüm ki, mühendislikte ve mimarlıkta söz sahibi on kâfir gelip kapıcılarla birlikte bu nurlu camii gezerken, kapıcı ve kayyumlar bu kâfirlerin ayaklarına başka ayakkabı giydirmişler ve bu suretle gezmeye devam ederlerken, hangi yöne bakmışlarsa, hayranlıklarını gizleyemeyip parmakları ağızlarında kalmışlardır. Kapıların Hindistan usulü sedef işlemeli kanatlarını gördükçe, başlarını sallayıp ikişer parmaklarını ısırırlardı. Ve göklere baş uzatmış lâcivert kubbeyi görünce, hepsi başlarındaki şapkalarını çıkararak, «Meryem, Meryem» diye ağızları açık kaldı. Ve kubbenin eteğinde olan Kisrâ'nın takına benzeyen dört adet kemeri gördükleri vakit:

Kehkeşân âsâ semâya ser çeküp
Rûze-i âlâya salmıştır kemend

beytine uygun olarak, gökkuşağına benzeyen bu kemerlerin her biri sanki Allah'ın eliyle yapılmış gibidir, dediler. Hakikaten bu kemerlerin tarihi «Kudret kemeri» kelimeleridir: Sene 944. Tam bir saat yıldızları tetkik eder gibi dikkatle bu kemerleri ve camiin içini parmakları ağızlarında seyreden bu kâfirler, dış avluya çıkıp dört minare ile dört köşe, altı yüksek kapıyı, güzel avluyu ve etrafında

hazırlanmış kemerler üstündeki kubbeleri ve kırk yüzlü sütunları, kat kat düzgün kubbelerin üzerlerini tamamen kaplamış Muhammed âlemlerini gördükleri zaman, şimşek ışığı gibi olan parlaklıklarından gözleri rahatsızlanıp, başlarından şapkalarını çıkararak, camiin dört bir tarafını şaşkınlıklarından, parmakları ağızlarında seyrettiler. Onların arasında hayranlığın ve şaşkınlığın ifadesi, on parmağını ağzına koymaktır. Ben (Evliyâ Çelebi) bunlara tercümanlık ettim. «Bu binayı nasıl buldunuz?» dedim. Bir tanesi konuşulacak bir adammış. Dedi ki: «Canlı, cansız her yaratığın ve yapılan binaların ya içi, yahut da dışı güzeldir. İki güzellik bir arada bulunmaz. Amma bu camiin içi ve dışı güzellik örneği olarak yapılmış. Hristiyan memleketlerinin hiçbirinde böyle hayret edilecek bir mimarî bilgi ile yapılmış eser görmedik.» diye binlerce defa takdirlerini bildirdiler. Ben dedim ki, «Ayasofya ile bu cami nasıldır?» Onlar dediler ki, «Evet, bundan büyük, eski tuğla bir binadır. O zamanın sağlamlık san'atı ile kurulmuş büyük bir binadır. Amma güzellik ve incelik ve temizlikte bu ondan daha san'atlı ve ibretle görülecek bir binadır. Masrafına gelince, bu camie Ayasofya'dan daha fazla para harcanmıştır.» deyip gittiler. Hakikaten «Bu camiin on miskal taşı bir altına mal olmuştur» derler.

Süleymaniye camiine yapılan masraflar: Cami tamamlanınca, bina emini ile nazırı ve mutemedi tarafından yapılan hesaplara göre, sekizyüz doksan (49) bin üç yüz seksen üç yük filori olmak üzere camiin hesapları görülmüştür.

Süleyman Hân'ın İstanbul içinde büyük bir hayır eseri daha vardır ki, bu da Kırkçeşme suyu kemerleridir. Bir kat kemeri Yanko (50) zamanında yapılmış olup, İstanbul içinde kırk tane çeşme idi. Fakat zamanla yer yer yıkılıp, Sultan Süleyman zamanına gelinceye kadar İstanbul halkı bir içim suya muhtaç olup, tuzlu kuyulardan su içmek mecburiyetinde kalıp, pek çok sıkıntı çekerlermiş. Süleyman Hân İstanbul'un batısında uzakça bir yerde tatlı sular bularak hendese bilgisi ile İstanbul'a getirmek isteyince, Mimar

(49) Peçevi, «doksan altı bin» diyor ve ilâveten, «o asrın hesabına göre beşyüz yük, otuz yedi yük, seksen iki bin dokuz yüz akçe olmuş. Bugünkü hesaplara göre, iki bin iki yüz kırk yük akçeye yakın olur» diye izah ediyor. Bu hesaba göre, bir altının altmış akçe olduğu anlaşılıyor. Bir altın ise ortalama on iki dirhem gümüşe eşit idi.

(50) Bu kemerlerin yapımına (M. 117-138) tarihinde Adriyan zamanında başlandığını daha önce bildirmiştik.

Sinan: «Padişahım, bu çok uzak bir mesafedir. Buradan İstanbul'a onbir saatlik bir yol vardır. Keseleri uç uca dizip bu kadar fazla masrafı göze alırsanız, bu büyük hayır size nasip olur. Başka türlü bu hayır işi yapmaya hiçbir memleketin gücü yetmez. İşin doğrusu budur Padişâhım» der. Bunun üzerine, Kanûnî Sultan Süleyman: «Ey Mimar Sinan, evvelâ bu güzel suların fennen İstanbul'a gitmesi mümkün müdür?» der. O da, «Evet Padişâhım, mümkündür. Büyük bir nehir gibi İstanbul'a akar» cevabını verir. Padişah: «Sen keseleri uç uca dizersen bu su İstanbul'a varır dedin. Ben İnşaallah yan yana, birbirine bitişik iki konak dizeyim» der ve hemen, «Bismillah» ile bir kese altını, adı geçen kaynağın başına saçarak işe girişirler. Yedi yılda üç bin yedi yüz kemer yapılır ki, bazı yerleri göklere yükselmiş ikişer, üçer kat köprülerle İstanbul'a girip Atpazarı yakınında Yanko'nun Kırkçeşme için yaptığı kemerlerin üzerinden geçirilmişti. Sonradan bu güzel tatlı su İstanbul şehri içine taksim edilerek Kerbelâ şehidlerinin ruhlarını sevindirmiştir. Bundan sonra Büyükçekmece köprüsüne başlandı. Fakat Kanûnî Sultan Süleyman'ın ömrü vefa etmediğinden, tamamlanması İkinci Sultan Selim'e nasip oldu.

Şehzâde camii, Cihangir camii, Haseki camii ve imâreti, Yeni Tersâne ve Halıcılar Köşkündeki Sultan Selim medresesi, Kanûnî Sultan Süleyman Hân'ın yaptırdığı eserlerdir. Sultan Selim medresesinin sevabını, babası Yavuz Sultan Selim'in ruhuna bağışlamıştır. Bunların dışında, Üsküdar'da İskele camii ve yüksek vasıflı kızları Mihrimah Sultan için bir cami, iki han ve bir imâret yaptırdı. Rumeli'ndeki hayır eserleri sayılamayacak kadar çoktur. Avlanya kalesi, Selânik'de Kelemerye, Eğri hududunda Segedin, Sigetvar'da Türbe kalesi, Özi hududunda Bender kalesi, Edirne'de bir tatlı su yolu ve Edirne yakınında Cisri Mustafa Paşa kasabasında bir cami, bir imâret ve bir de han yaptırmışlardır.

⁂

ANADOLU TARAFINDAKİ HAYIR MÜESSESELERİ

İLK olarak Konya'da Mevlânâ Celâleddin Hazretlerinin nur dolu türbeleri yakınında yaptırdıkları iki minâreli büyük bir cami, bir medrese, güzel bir mescid, bir semâhâne, bir imâret, bir ziyâfet evi, dervişler için birçok odalar ve Şam'da büyük bir cami

ile bir medrese... Daha sonra Kefe ve İznik'te birer kiliseyi cami haline getirmişlerdir. Fetholunan kale ve palangalarda kiliseleri camiye çevirirler ve olmayanlarda yeni camiler yaparlardı. Böylece İslâm için lâzım olan şeyler tamam olurdu.

Kudüs-ü Şerif kalesi, Ahratallah mescidi ve Kudüs'teki çeşmeler üzerine yapılan büyük kale, Sultan Süleyman Hân'ın eserleridir. Sahre-i Şerif kubbesinin içi, dışı, yani ahşab ve taş kısımları san'atkârâne süslü camlarla donatılmış, Çin evlerini kıskandıracak hale getirilmiştir ki, sanki cennetten bir köşktür. Cennete benzeyen Bağdad şehrini aldıkları zaman, Hazret-i Numan bin Sabit'in (İmam-ı Âzam hazretleri) mezarı üzerine bir türbe, bir cami, bir imâret ve bir de ziyâfet evi yaptırdılar Şeyh Abdülkadir-i Geylânî Hazretleri'nin türbesi üzerine de yüksek bir kubbe, bir cami, bir tekke ve bir imâret yaptırdıkları gibi, vakıflarını yenilediler, ayrıca yeni vakıflar da tesis ettiler.

HAREMEYN-İ MUHTEREMYN (MEKKE VE MEDİNE)'DE OLAN HAYIRLI VE SEVAPLI ESERLERİ

Hâlâ Osmanlı Devletinin surresi olan yetmiş iki bin altın, surre emini ile Mekke ve Medine'ye her sene gönderilir. Bir de sadaka cübbesi vardır. Bunu Yavuz Sultan Selim vakfetmiştir. Mekke ve Medine halkına yüzbinlerce hırka, cübbe ve şalvar gönderilir. Bir de Sadaka-i Cevâli vardır. Bu da Müslüman olmayanlardan askerlik bedeli olarak alınan verginin Mekke ve Medine halkına sadaka olarak gönderilmesi şeklindedir.

Diğer bir sadaka çeşidi de Sadaka-i Câriyedir ki bu, Arafat dağında akardı. Bu vakıf, Harun'er Reşid'in hanımı Zübeyde hanımın vakfı idi. Arap ve Bedevîler yollarını bozmuşlardı. Sultan Süleyman Hân iki fersah ara ile dört su kaynağını ilâve ederek, Arafat'a nehir gibi su akıtarak büyük havuzlar yaptırdı. Ve Mekke-i Mükerreme'de bulunan dört medrese vakıflarını Osmanlı usûlüne göre dört mezhebe medreseler yaptırarak, öğrencilerine yetecek kadar harçlık tayin etti. Mekke'deki mü'minlerin anası Hazret-i Hatice'nin evini bir kubbe ile imâr ve tâmir ettirdi. Ve Hazreti Hatice'nin nurlu türbesini dahî tâmir ettirdi.

Bu hayırlı eserlerinden başka daha sayısız vakıfları varsa da, onlar, inşaallah seyahatimizdeki sıraya göre teker teker yazılacaktır. Çünkü yazımızın bu kısmı İstanbul'a ayrılmıştır. Yukarıdan be-

ri sayılan hayır eserlerinin hepsi, Malta, Rodos, Budin, Kızılelma, Tuna Belgradı, Bağdad gibi kalelerin helâl ve bol savaş malları ile yaptırılmışlardır. Bina emini muhasebesiyle Sultan Süleyman, vakıflara sekiz yüz doksan altı bin üçyüz seksen iki filori'yi hazineden harcamıştır. O devrin hesabına göre, beşyüz otuz yedi yük ve seksen iki bin dokuz akçe eder. Zamanımızın (yani Evliyâ Çelebi zamanının) hesabına göre, ikibin ikiyüz kırkbir yük akçe olur. Fakat Sultan Süleyman Hân devrinde bir akçe bir Dânik olup, dördü bir dirhem gelen saf ayarlı gümüş idi. Yüz altın, yüz on sekiz dirhem gelirdi. Bu derece dikkatli bir harcama ile yapılan hayır eserlerini Allah bilir ve kabul eder.

Şehzâde Sultan Mehmed'in süslü ve güzel, mübarek camiinin özellikleri : Bütün mühendisler, üçgen şeklinde olan İstanbul'un saat, adım ve uzunluk ölçüleri ile hesap edilirse ortasının, bu Şehzâde camiinin bulunduğu yer olduğunu söylerler. Düz ve geniş bir alanda yapılmıştır. Tepe üzerinde değildir. Altıncı büyük camidir. Bu da Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Bahtı açık genç şehzadesi Mehmed'i çok sever ve savaşlarda yanından ayırmazdı. Sonunda Manisa'da yol kesen ecel, Şehzâdenin yakasına yapışdı. «Irciî ilâ Rabbike» emrine uyarak öbür dünyaya göçünce, mübârek nâşını câmii olacak bu yeşillik yere gömerek üzerine bu gönül açıcı camii yaptırdılar ki, yer yüzünde benzeri olmayan ve kıymeti ölçülemeyen bir camidir.

Şehzâde camiinin şekilleri : Ortadaki yüksek kubbesi semaya baş uzatmış mavimsi billûr bir kubbedir. Fakat Süleymaniye camii kubbesinden küçüktür. Dört ayağı altı köşe şeklinde yapılmış ayaklar üzerine oturtulmuş muntazam bir kubbedir. Ve bunun dört tarafında yarım kubbeler vardır. Süleymaniye ve Ayasofya gibi ikişer yarım kubbe değildir. Dört yarım kubbenin ortasında uzun bir kubbedir. Mihrâb ve minberi ham mermerden yapılmış ve çok süslüdür. Sekiz sütun üzerine oturtulmuş müezzin mahfeli de çok süslüdür. Camiin sol tarafında sütun üzerinde Hünkâr mahfeli ve camiin üç tarafında da cemâat mahfeli sıralanmıştır. Bu camide büyük direkler yoktur. İki kat kandilleri vardır. Câmi içinde her gece sekiz bin kandil yanar. Her tarafı ışıklı camlarla aydınlatılmış aydınlık, güzel bir camidir. Dört tarafında pencereleri vardır. Üç tane yüksek kapısı olup, bunların sağında, solunda ve kıblesindeki büyük kapı üzerinde tarihi (Mâbed-i ümmet-i Resûl-ü Mübîn, sene 955) yazılıdır. 950 tarihinde yapımına başlandığı gün, Rebiülevvel

ayının ilk günü idi. 955 senesi Receb ayında yapımı tamamlandı.

Yapımına yüz elli yük akçe harcanmıştır. Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Camiin dış tarafında da yan bölmeleri vardır. O kısımlarda ince, parlak cilâlı, kıymetli birçok sütunlar vardır. Her kapısından merdivenlerle camie çıkılır. Kapıların pencereleri işlemeli, aydınlık ve nur dolu bir camidir. Mihrab önünde, cennet bahçelerinden birine benzer bir bağ içindeki yüksek bir türbede, Şehzade Mehmed yatar. Diğer bir türbede de Haleb kışlağında ölen kardeşi Şehzâde Cihangir yatmaktadır.

Bu camiin avlusu çok süslüdür. Dört tarafındaki sofalar üzerine çeşitli direkler, renkli taşlarla bezenmiş tak ve kemer üzerinde kubbeler vardır. Yine dört tarafında dış avluya bakan pencereler vardır. Avlunun ortasındaki ağzına kadar tatlı su dolu yuvarlak havuzdan cemâat abdest alırlar.

Bu havuzun üzerine sekiz sütun üzerine oturtulmuş yüksek tavanlı bir kubbe vardır ki, Bağdad fâtihi Dördüncü Murad Hân tarafından yaptırılmıştır. Bu camiin sağ ve solunda bulunan ikişer şerefeli minârelerinin bir benzeri daha İstanbul, Bursa ve Edirne'de yapılmamıştır. Öyle süslü ve hayret uyandırıcı minârelerdir ki, Koca Mimar Sinan bu minârelerde ve camide mimarlık sanatının bütün ustalıklarını göstermiştir. Her minare onsekiz köşeli olarak yapılmıştır. Her köşesinin birleştiği yerde baştan aşağı kat kat şeritler içinde çeşitli kitabelerle örtülmüş turuncu işleme süsler ve her şerefede ibret verici cilveli kemerler ve süsler icat etmiştir ki, görenlerin akılları durur. Çünkü bu cami altıncı camidir. Daha önce yapılanların her birinden birer güzellik ve incelik alınarak bu camide birleştirilmiştir. Camiin yerdibleri kenarında o kadar sanatkârâne mermer şeritler, yuvalar ve katmerli duvarlar vardır ki, benzeri başka hiçbir camide yoktur. Kubbelerine usta kurşuncu mavimtrak renkte has bir kurşun örtülmüştür ki, ustalığının hakkını vermiştir. Bu camiin üç tarafından bir at menzili büyük avlu içinde çeşitli ağaçlarla süslenmiş bir avlu vardır ki, sol tarafındaki büyük bir çınarın gölgesinde Şeyh Ali Tabiî Hazretlerinin mezarı vardır. Değerli sahabedendir. Hazret-i Ebâ Eyyûbel-Ensârî ile gelmiş olup, o savaşta askeri gayrete getirmek için tabi çalarken şehid düşmüş ve o yerde toprağa verilmiştir. Bu büyük avlunun etrafında imâreti, medresesi, mutfağı, ziyeret evi ve diğer hayır eserleri vardır. Fakat hastahâne ve hamamı yoktur. Bu da şerefli bir camidir ki, diğer büyük camilere harcanan paradan çok para harcanmıştır.

Şehzâde Sultan Cihangir Camii: Fındıklı kasabasında Şehzâde Cihangir'in ruhu için bunu da Süleyman Hân yaptırmıştır. Evsafı yazılacaktır.

Şehzadelerin annesi Haseki Sultanın camiinin vasıfları: Avretpazarında yüksek ve çok kıymetli bir camidir. Fakat diğer camiler kadar büyük değildir. Bir minareli, bir şerefeli, gönül açıcı bir camidir. Bir imâreti, bir ziyâfet evi, bir akıl hastahânesi, bir medresesi ve bir ebced okuyan çocuklar için mektebi ile mâ'mur bir camidir. Kalbleri biler bir pâdişah olan Süleyman Hân'ın tabiatının inceliğindendir ki, Haseki Sultan camiini Avretpazarında yaptırmıştır.

Büyük camilerden, Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimâh Sultan'ın camii: Edirnekapı içinde yüksek bir zemin üzerine inşa edilmiş büyük bir camidir. Diğer büyük camilerin sarayı mesabesindedir. Kanûnî Sultan Süleyman Hân, kızı adına yaptırmış ve masrafları padişâhın özel hazinesinden karşılanmıştır. Mihrâbı, minberi ve mahfeli son derece süslüdür. Hünkâr mahfeli yoktur. Dış avlusu baştan başa çınar ağaçlarının gölgesi altındadır. Dört tarafında medrese odaları vardır. Bir şerefeli, göğe uzanmış bir minaresi vardır. Bu camide hastane ve ziyâfet evi yoktur. Netice olarak, kırksekiz sene süren saltanatı devrinde, Kanûnî Sultan Süleyman, Osmanlı Devletini adaletle idare etmiş ve memleketi imar etmiştir. Gâza ve cihâdı, Allah için yapan bir padişah idi. Allah'ın izni ile hangi yöne sefere çıksa, muzaffer ve sağ olarak bol ganimetlerle dönerdi. Çünkü «Veşâvirhüm fil emr» âyetine uyarak, bütün işlerinde işe başlamadan önce etrafındaki âlimlerin, salihlerin ve vezirlerin fikirlerini alırdı.

MÜBAREK ZAMANLARINDA SADRÂZAMLIK MAKAMINA GELEN BÜYÜK VEZİRLERİ BİLDİRİR

Sadrazam Pîr Mehmed Paşa: Karamanlıdır. Kanûnî Sultan Süleyman tahta çıktığı zaman sadrazamlık makamında bulunuyordu. Yeni padişah da kendisini makamında bıraktı. Sadrazam Makbul ve Maktul İbrahim Paşa: Sarayda özel haremde yetişmişti. Sadrâzam iken Mısır'a gitmiş ve Hâin Ahmed Paşa'yı öldürdükten sonra, Mısır kalesine yedi tane kule yaptırmış ve ayrıca Mısır'da imâr hareketlerinde de bulunduktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Sadrâzam Ayas Paşa: Aslen Arnavuttur. Sarayda yetişerek yükselmişti. Sonra Yeniçeri Ağası ve Rumeli eyâleti mutasarrıfı olarak vezirliğe

yükseldi. Sadrazam Lûtfi Paşa: Bu da Arnavuttur. Saraydan yetişmiştir. Çeşitli livâlarda mutasarrıflık yaptıktan sonra vezirliğe yükselmiştir. Sadrazam Süleyman Paşa: Beyaz kölelerden olup sarayda yetişmiş, Şam ve Mısır'a gönderilmiş, oradan donanma ile Hindistan'da Bende Div, Ahmedâbâd ve çeşitli kaleleri Portogal (Portekiz) kralından alıp, Hind mihracesine bağışlayarak birçok ganimet malı ile Yemen'deki Bender Aden'i fethetmişti. Özdemir bey ile Habeş'i aldıktan sonra İstanbul'a döndü ve Sadrazamlığa getirildi. Ondan sonra Rüstem Paşa sadrazam oldu. Hırvat aslındandır. Aristo gibi bilgili ve tedbirli bir vezir idi. Sadrazam Ahmed Paşa: Arnavuttur. İyi idaresi, cesurluğu ve gösterişi ile tanınmıştır. Sarayda başkapıcılık görevinden alınarak Yeniçeri Ağalığı ve Rumeli vâliliği görevlerinde bulunduktan sonra sadrazam olmuştur. İran Şahı Şah Tahmesb'ı gece baskını ile yenmiş, sonra da Tameşvar'ı fethetmiştir. Sadrazam Kalın Ali Paşa: Hersek sancağına bağlı Perçe kasabasındandır. Sarayda kapıcıbaşılıktan ayrılarak Yeniçeri Ağalığı ve Mısır Valiliği görevlerinde bulundu. Sonra da sadrazam oldu. Çok iri bir adam imiş. Sadrazam Sokullu Koca Mehmed Paşa: Bosna sancağına bağlı Sokul yani Şahin kasabasında doğmuştur. Padişah sarayında kapıcıbaşılık ve çeşitli sancaklarda ve Rumeli eyâletinde görev yaptıktan sonra, üç padişaha kırk sene sadrazamlık yapmıştır. Sonunda Serhadli bir fedâi tarafından Kubbealtında birkaç yerinden bıçak ile vurularak şehid edilmiştir. Daha önce birçok savaşlara katılan gâzi, hepsinden de ölmeden kurtulmuştu.

Sadrazam olamayan diğer vezirler: Gebze'de imâret ve câmi yaptıran Vezir Mustafa Paşa: Bosnalıdır. Vezir Ferhad Paşa: Arnavut asıllıdır. Vezir Koca Kasım Paşa: Kanûnî Sultan Süleyman'ın şehzâdeliği zamanında Defterdar, sonra lalası olmuş, ihtiyarlayınca dördüncü vezirliğe getirilmiştir. Emekli olduktan sonra Selânik'e yerleşmiş ve orada bir câmi yaptırdıktan sonra vefat etmiştir. Vezir Hân Ahmed Paşa: Arnavuttur. Saraydan çıktıktan sonra Yeniçeri Ağalığı yaptı. Belgrad fethinde Rumeli Valiliği görevinde bulundu. Daha sonra Mısır'da devlete isyan edince, Zoyle kapısında asılarak idam edildi. Vezir Güzelce Kasım Paşa: Haremde görevli iken vezirliğe getirilmiş, Mora adasındaki Anadolu kalesini üç sene muhasaradan sonra fethetmiştir. Sonra İstanbul karşısında Kasımpaşa kasaba ve câmiini yaptırmıştır ki, Kasımpaşa adı ile bilinir. Vezir Hacı Ahmed Paşa: Budin veziri iken, Yahudi bir hekim zehirli bir şerbet içirterek öldürmüştü. Yakalandıktan sonra «Mehmed isimli kırk adam zehirledim» diye itiraf edince, Yahudi de öl-

dürülmüştür. Mehmed Paşanın mezarı Budin'dedir. Vezir Hüsrev Paşa: Koca Lala Mustafa Paşa'nın itibarlı hizmetçisidir. Çeşnigirbaşı görevinden başlıyarak sırası ile Kapıcılar Kethüdalığı, Rumeli ve Mısır valiliklerinde bulundu. Vezir Hadım İbrahim Paşa: Çok namuslu, temiz ve cesur, ihtiyar bir vezir idi. Silivrikapının içindeki nurlu câmi onun eserlerindendir. Vezir Hadım Haydar Paşa: Sarayda Kapıağası iken dışarı çıkıp şehzâde Mustafa'nın öldürülmesinde ona yakınlığı ile suçlanarak azledildi ve Hersek sancağına sürüldü. Bilgili, güzel konuşur, fakir babası, yardım sever bir vezir idi. Vezir Balak Mustafa Paşa: Aslen Bosnalıdır. Arnavutça Balak, koca demektir. Bu lâkap ile tanınmış, cesur ve sert tabiatlı bir vezir idi. Mısır veziri ve kapudan oldu. Mezarı Eyüp'dedir. Vezir Damad Ferid Paşa: Şehzâde Mehmed Hân'ın damadı idi. Eski Sarayın bir köşesinde ve Sultan Bayezid yakınında bunlara bir saray yaptırıldı. Güzel yazı yazan paşa, Kur'ân-ı Kerim yazarak onunla geçimini temin ederdi. Yazdığı Kur'ân'lardan biri Bayezid Hân türbesindedir. Vezir Mustafa Paşa: Hâlid bin Velid Hazretlerinin soyundandır. Şemsi Paşanın büyük kardeşidir. Sarayda yetişmiş ve Çakırcıbaşılığa yükselmişti. Rumeli valiliği görevi ile Malta adasının fethine gönderilmiş ise de, fethedemeden döndü. Sonradan Hacca gitmiş ve orada ölmüştür. Cenazesini mezara babam koymuştur.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Beylerbeyileri: Benram Paşa: İçoğlanları taşla vurarak kendisini şehid ettiler. Peşinden, Paşayı şehid edenler de öldürüldüler. Davud Paşa: Mısır Valiliği görevinde iken öldü. Üveys Paşa: Şam Beylerbeyi iken öldü. Dukaginzâde Gâzi Mehmed Paşa: Mısır Valisi oldu. Diğer Üveys Paşa: Yemen kumandanı iken Aden şehrinde, Eşkıya Pehlivan Hasan Elmeylî elinden şehidlik şerbetini içerek öbür dünyaya gitti.

Özdem Paşa: Mısır Sultanı Gavri'nin akrabasından olup, Çerkes asıllıdır. Şecaat sahibi, yiğit ve cesur bir kimse idi. Habeş'i o fethetmiştir. Yahya Ömer Paşa: Belgrad'da camii, imâreti ve çeşitli hayır eserleri vardır. Gâzi Kasım Paşa: Sultan Süleyman Hân Viyana'yı muhasara edip kışın şiddetinden fethedemeden dönünce, bu Gâzi Kasım Paşa on iki bin serdengeçti, namlı, bahadır yiğitlerle Almanya'ya akınlar düzenleyerek kâfirlere yaralar açarken, beri yanda Süleyman Hân, Cankurtaran kalesine çekilerek can kurtardı. Bilâhare Gâzi Kasım Paşa üç adamı ile Venedik tarafında Ösek kalesine geldi. Diğer bütün askeri Alman toprağında şehid düşmüşler Bu hakîr o şehidleri Almanya'da pek çok yerde görmüştür.

Güzelce Rüstem Paşa: Sarayda yetişmiş, sonra Yeniçeri Ağası, sonra da Budin Valisi olmuştur. Süleyman Paşa: Saraydan yetişmiştir. İstolni Belgrad'da Gölbaşı muhafızlığında iken vefat etmiştir. Mezarı, adı geçen yerde kale kapısı önündedir. Osman Paşa: Padişah sarayında yetişmiş, Çerkes asıllı ve işe yarar bir kişi idi. Nahcivan seferinde Acem Şahı'nın ordusuna gece baskınları ile yararlık gösterdiğinden, kendisine Erzurum vilâyeti ihsan olunmuştur. Gazî Hasan Paşa: Yemen ve Habeş'e gitti. Oradan da Tameşvar'a vali tayin edildi. Solak Ferhad Paşa: Bağdat Valiliği yaptığı sırada orada vefat etti. Baltacı Mehmed Paşa: Bosnalıdır. Bağdad Valiliğinden azledildikten sonra, İstanbul'da öldü. Hürrem Paşa: Bosnalıdır. Pîri Paşa: Ramazanoğullarındandır. Musa Paşa: İsfendiyaroğullarındandır. Erzurum Valisi iken, Gürcü kâfirleri harbinde şehid oldu. Hadım Ali Paşa: Mısır Valisi iken vefat etti. Arslan Paşa: Eski Lala Mehmed Paşa'nın oğludur. Budin Baruthanesini o yaptırmıştır. Tata ve Paşa kalelerinin düşman eline geçmesinde suçlu görüldü, Padişah çadırı önünde kafası kesilerek şehidler arasına karıştı. Ayas Paşa: Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın kardeşidir. Haremde yetişti. Sonradan katledildi. Eski Behram Paşa: Bağdad valiliği yaptığı sırada şöhret bulmuştu. Cenaplı Ahmed Paşa: Saraydan yetişmiş, Anadolu'da yirmi sene hâkim olmuş, Ankara'da bir hamam, bir de mevlevihane yaptırmıştır. Ulama Paşa: Tek vilâyetinde Acemlere esir düşerek İran'a götürüldü. Sonradan orada Hân oldu. Daha sonra Anadolu'ya kaçtı. Kendisine Lipve vilâyeti verildi. Orada iken kale düşmanlar tarafından muhasara edilmiş, mecburen kaleyi düşmana terkedip dışarı çıkınca da, «Kırk gün neden harbettin?» diye, düşman tarafından şehid edilmiştir. Mezarı Lipve'dedir. Pulad Kasd Paşa: Haremden yetişmiştir. Şemsi Ahmed Paşa: Kızıl Ahmedlilerden beşinci vezir Mustafa Paşa'nın kardeşidir. Üç padişaha özel musahiplik yapmıştır. Hacı Ahmed Paşa: Bu da Kızıl Ahmedlilerdendir. Damad Hasan Paşa: Sultan Süleyman Hân'ın damadıdır. İran'a kaçan Şehzâde Bayezid için İran'a elçi olarak gitti. Şehzâde Bayezid'i çocukları ile beraber alarak Sivas kalesine getirdi. Orada boğdurmak suretiyle şehid etti ve Paşa kalesi yakınında toprağa verdiler. Ziyâret etmişimdir. İskender Paşa: Bostancıbaşılıktan Anadolu valisi oldu. Oradan Diyarbekir mutasarrıflığına tayin edildi ve on beş sene orada kaldıktan sonra orada öldü. Çerkes asıllıdır. Temerrüd Ali Paşa: Bosnalıdır. Kara Mustafa Paşa: Has odadan yetişmiştir. Hızır Paşa: Saraydan yetişmedir. Hızır gibi Şam ve Bağdad'ı dolaşmıştır. Karar sahibi, azla ye-

tinir, bekâr bir adam idi. Kara Murad Paşa: Sofu Ali Paşa ile haremden yetişmedir. Mısır Valisi iken hastalığına kahrederek Kahire'de öldü. Hüsrev Paşa, Muzaffer Paşa, Gazanfer Paşa, Kelâbi Paşa: Derviş tabiatlı adamlar oldukları için istekleri ile emekli olmuşlardı, daima babamla sohbet ederlerdi .Ayasofya câmii hakkında yazdıklarımın hepsini bu zâtlardan dinledim. Tatlı sözlü, yumuşak huylu, evliya gibi ihtiyarlar idi. Mehmed Hân Paşa: Zulkadir oğullarındandır. Şah İsmail'e sığındı, sonradan pişman olarak tekrar Osmanlı Devletine döndü. Rumeli'de ve Anadolu'da büyük sancaklarda görev yaptı. İsmi yazılırken Cenab yazılarak kendisine iltifat edilirdi.

Sultan Süleyman Hân devri Kaptanları: Kaptan Sinan Paşa: Haremden yetişmiş, hiddet sahibi bir zât idi. Kaptan Hayreddin Paşa: Vardar Ilıcası'ndandır. Bütün ataları oradadır. Fakat kendisi Midilli adasında doğmuştur. Büyüyüp gençlik çağına geldiği zaman, döğüşken ve kavgacı bir yiğit oldu. Cezayir'de çeşitli vilâyetlere vali oldu. Nihayet 940 senesinde kendisine kaptanlık ihsan edildi. Akdeniz'de üç bin parça yelkeni söndürdü. Birkaç kere esir düştüğü ve sayısız kaleler aldığı bütün tafsilâtı ile anlatılmış ve «Hayreddin Paşa'nın fetihleri» diye duyulmuştur. Sonunda İstanbul'da vefat etmiştir. Beşiktaş'ta deniz kenarında karaların kaptanı olmuştur. Adı geçen limanda kıyamet gününe kadar demirlemiş olarak yatmaktadır. Ölüm tarihi olarak şu mısra söylenmiştir: «Daldı rahmet denizine Kapudan» sene 970. Allah rahmet eylesin.

Salih Paşa: Kazdağlıdır. Bu dahi Cezayir Paşası oldu ve o görevde iken öldü. Turgud Paşa: Cezayir Paşası iken Malta kalesi muhasarasında top atarken top parçalandı ve şehid oldu. Malta da fethedilemedi ve geri dönüldü. Hayreddin Paşa oğlu Mehmed Paşa: Cezayir Paşası olup, Okyanus'a dehşet saçtı. İngiltere adalarını yakıp yıkarak talan etti.

Sultan Süleyman Hân zamanındaki defterdarlar ve nişancılar: İlk defterdar İskender Çelebi ile Haydar Çelebi: Gelibolu'ludurlar. Lütfi Bey: Haremden yetişmiştir. Ebû Fadıl Efendi: Molla İdris Bitlisî'nin oğludur. Abdi Çelebi: Çivizâdenin oğludur. Mustafa Çelebi: Felçli olduğu halde yine de divan toplantılarına katılırdı. Zira zamanının en kuvvetli kalemi idi. Mehmed Çelebi: Eğri Adrizâde derlerdi. İbrahim Çelebi: Baş defterdar idi. Hasan Çelebi: Defterdarlıktan azledilerek Çeşnigirbaşılığa getirildi. Murad Çelebi: Ki-

lidülbahir hisarındandır. Cemâlizâde Mustafa Çelebi: Beytlerinde, şiirlerinde ve diğer eserlerinde Neşâtî mahlasını kullanırdı. Babasının adı Celâl olup, Tosya'da kaldı idi. Defterdardı. Tarih mevzuundaki «Tabakat-ül memalik» ile «Kanunnâme» bu zatındır. Ramazanzâde Mehmed Çelebi: Nişancı idi. Kısa bir tarihi vardır.

Sultan Süleyman Hân devrindeki beyler : Küçük Bâli Bey: Sadrazam Yahya Paşa'nın oğludur. Hüsrev Bey: Sultan Bayezid'in muhterem kızlarından olan torunudur. Otuz üç sene Bosna'da hüküm sürmüş ve Saray şehrinde bir câmi, bir han, bir hamam, bir imâret, bir medrese ve bir çocuk mektebi yaptırmıştır. Binlerce fetihleri vardır. Kara Osman Şah Bey: Kara Mustafa Beyin oğludur. Sultan Süleyman Hân'ın kız kardeşinin oğludur. Tırhala'da hayret edilecek bir câmii, medrese ve imâretleri vardır. Malkoç bey oğlu Ali Bey: Porga beyi bulunduğu sırada Hırvatistan'da ün salmıştır. Bunharzâde: Celâlzâdenin talebelerinden olduğu için, sonradan defterdar oldu. Çerkes Kasım Bey: Saraydan yetişmiştir. Nablus'da görevli iken, Araplar çölde silâhlı dolaşamazlardı. Kurd Bey: Eski ikinci vezirlerden Deli Hüsrev Paşa'nın oğludur. Canpulad Bey: Kürt aslından ünlü bir bey idi. Hüseyin Bey: Kürtler divân beyi iken, bunların da adı ile birlikte Cenab lâkabı yazılırdı.

Sultan Süleyman Hân zamanının bazı meşhur bilginleri : Molla Hayreddin Efendi: Evelce Sultan Süleyman'ın hocası idi. Kastamonulu Mevlânâ Seyid Çelebi: Bilginler arasında sivrilmiş ve Şeyhülislâm olmuştur. Mevlânâ Kadirî Çelebi, Mevlânâ Şeyh Mehmed: Anadolu kazaskeri idi. Adil Paşa oğlu Ahmed oğlu Mevlânâ Mehmed: Derin bir tarih kültürü ve farsça şiirleri vardı. Ahmed Adil Paşa oğlu Mevlânâ Abdülfettah: Güzel konuşan ve tatlı sohbetleri olan bir zat idi. İran'da Ber'ra adlı şehirde doğmuştur. Şeyh Mehmed Tunusî: Hafız olup, Kur'ân'ı on türlü okumasını bilirdi. Büyük bir üne sahipti. Mevlânâ Zahirüddin Erbîlî: Tebriz'den Anadolu'ya gelmiş, sonra da Mısır'da Hain Ahmed Paşa ile birlikte idam edilmiştir. Mevlânâ Mehmed Kemal Paşazâde'nin talebelerinden idi. Mevlânâ Yakub: Manisa'da müderrislik yaparken 929 senesinde öldü. Açа Halife diye tanınmış, güzel yazı yazan bir zat idi. Şeyhülislâm Alâeddin Cemâlî: Yavuz Sultan Selim devrinde de Şeyhülislâmlık yapmıştı. Bilgili, olgun, faziletli, muhterem bir zat idi ki, elli akçe terakki ile emekli olmayı tercih etti. Şeyhülislâm Kemal Paşazâde Ahmed Efendi: Yavuz Sultan Selim devrinde, Mısır fethinde kazaskerlik yaptı. Yazdığı eserlerin adedi sayılamayacak ka-

dar çok olduğu gibi, aynı zamanda Müfti-üs Sakaleyn idi. Devrinin tek adamı olup, gaipten haber veren yegâne zat idi. Şeyhülislâm Ebussuud Efendi: Bu muhterem zatın vasıfları bir araya toplanırsa, büyük bir kitap olur. Bin cilt kadar kitap ve risaleleri vardır. Bir tefsiri vardır ki, âlimler arasında çok beğenilen nefis bir tefsirdir. Mevlânâ Muhuddin Arabzâde: Ebussuud Efendinin azarladığı zatdır. Mısır'a giderken Akdeniz'de boğulmuştur. Salih oğlu Mevlânâ Ali: Hümayunnâme adlı eserin yazarıdır. Bursa'da y tı aktadır.

***

AYİN VE TERTİP KAİDELERİNİ AÇIKLAYAN SULTAN SÜLEYMAN KANUNNÂMESİ

YUKARIDA yazıldığı üzere Aristo gibi tedbirli ve uzak görüşlü, iyi kalpli vezirler, ülkeler fetheden Beylerbeyiler, kumandanlar, defterdarlar, nişancılar, bilginler, temiz kişiler ve işbilir şeyhler ile kırk sekiz sene saltanat süren Kanûnî Sultan Süleyman, vezir ve kumandanları ile görüşüp konuşarak, İslâm dini uğruna Osmanlı ordusunun bütün askerî sınıflarına nizam ve intizam vermek için bir Kanunnâme-i Hümayûn yapmıştır ki, aşağıda onu açıklayacağız.

Gerçi Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'u fethetti ama, Kânûnî Sultan Süleyman da îmar etti. Yaptığı kanun gereğince Rumeli'nde, Anadolu'da ne kadar vezirlik, ne kadar Beylerbeyilik, ne kadar beylik hasları ve her eyâlet ve vilâyette ne kadar hâs-ı hümâyun ve ne kadar vezir hâsları, ne kadar beylerbeyi hâsları vardır, onları bildirir. Ve ayrıca her eyâlette ne kadar serbest zeâmet ve her sancakta ne kadar timar vardır; Kanunu Süleyman gereğince cebelileri ile kaç yüz bin asker eder, onları bildirir.

Rumeli eyâleti: Sancak 14, kılıç zeâmet 1227, timar 12287, Kızılelma'ya bağlı Budin eyâleti: Sancak 17, kılıç zeâmet 278, kılıç timar 2391. Özü eyâleti: Sancak 6, zeâmet 188, timar 1286. Bosna eyâleti: Sancak 7, zeâmet 150, timar 1792. Tameşvar eyâleti: Sancak 6, zeâmet 1090 Cezayir eyâleti: Sancak 15, zeâmet 731, timar 1883. Eğri eyâleti: Sancak 9, zeâmet 1081, timar 4000. Kanije eyâleti: Sancak 7, zeâmet 77, timar 2007. Kefe eyâleti: Sancak 9, zeâ-

met ve timarı yoktur. Mora eyâleti: Sancak 5, zeâmet ve timar yok. Varat eyâleti: Sancak 5, zeâmet ve timarı yoktur. Erdel Boğdan eyâleti: Beyi Hristiyandır. Üç bin kese vergi verir. Kırım eyâleti: Zeâmet ve timarı yoktur. Kanun gereğince hânlıktır. Kıbrıs eyâleti: Sancak 7, zeâmet ve timarı yoktur. Girid adası eyâleti: Sancak 13, zeâmet ve timarı yoktur.

Yukarıda yazılan yirmi eyâletlerinde Sultan Süleyman kanunu gereğince toplam olarak 176 sancak, 3306 kılıç zeâmet, 37379 kılıç timar, 40685 kılıç, zeâmet, timar ve müsellim Mahmud Paşa'ya âit hâs-ı muaf zeâmeti toplamı da 30399'dur.

ANADOLU TARAFINDAKİ EYÂLETLER, SANCAKLAR, ZEÂMETLER, TİMARLAR VE MUAF MÜSELLİMLER

Anadolu eyâleti: Sancak 14, zeâmet 294, timar 15591. Karaman eyâleti: Sancak 7, zeâmet 68, timar 2217. İzmir eyâleti: Sancak 7, zeâmet 1080, timar 3699. Maraş eyâleti: Sancak 4, zeâmet 29, timar 215. Şam eyâleti: Sancak 7, zeâmet 12, timar 1868. Trablusşam eyâleti: Sancak 6, zeâmet 22, timar 515. Yeni Sayda eyâleti: Sancak 4, zeâmet 94, timar 985. Haleb eyâleti: Sancak 5, zeâmet 99, timar 833. Adana eyâleti: Sancak 5, zeâmet 43, timar 1059. Reha eyâleti: Sancak 4, zeâmet 37, timar 6022. Diyarbekir eyâleti: Sancak 12, zeâmet 56, timar 9926. Erzurum eyâleti: Sancak 9, zeâmet 133, timar 5159. Trabzon eyâleti: Sancak 22, zeâmet 100, timar 398. Gürcistan eyâleti: Sancak, zeâmet ve timarı yoktur. Kars eyâleti: Sancak 6, zeâmet 43, timar 1263. Çıldır eyâleti: Sancak 13, zeâmet 65, timar 689. Van eyâleti: Sancak 24, zeâmet 65, timar 2695. Musul eyâleti: Sancak 3, zeâmet 66, timar 1004. Şehrizor eyâleti: Sancak 11, zeâmet 52, timar 806. Bağdad eyâleti: Timar ve zeâmeti yoktur. İltizâm usulü ile idare edilir. Basra eyâleti: Bu da sâlyâne ile idare edilir. Dehliz Cerce eyâleti: Yukarı Mısır ve Masava eyâletleri. Trablus eyâleti: Vergiye tâbidir. Tunus eyâleti: Bu da senelik vergiye tâbidir. Cezâyir eyâleti. Bu da Trablus ve Tunus gibi Osmanlı Devletine senelik vergi öder.

Yukarıda yazılan usul ve âdetlerle idare olunan eyâletlerin toplam olarak; sancakları 158, kılıç zeâmetleri 1571, timarları 41216'dır. Kanun gereğince Cebelüleri ile bütün askerine ve yukarıda saydığımız vergiye tâbi olan eyâletlerin vezirlerine ve askerlerine tahsis olunan maldan has bahaları ve ulufeleri verildikten sonra, geriye kalan kısmı devlet hazinesine gönderilir. Mısır, Habeş ve Bağdad

hazinesi böyle bağlanır. Trablusşam ve Sayda eyâletleri de bunların tâbi olduğu usule tâbidir.

*
**

HÂS İLE İDARE OLUNAN EYÂLETLER

OSMANLI Devletinin geliri üç kısımdır: Birincisi Hâs-ı Hümâyun, ikincisi Vezirler, Beylerbeyleri ve Kumandanlar hâslarıdır. Üçüncüsü zeâmet ve timarlardır.

Beylerbeylerinin hâslarının mikdarı : Rumeli beylerbeyinin hâslarının yekûnu bir milyon yüzbin akçedir. Anadolu beylerbeyinin hâs-ı toplamı bir milyon akçedir. Karaman hâs-ı altı yüz altmış bin yetmişbir akçedir. Şam hâs-ı bir milyon akçedir. Sivas eyâleti hâs-ı dokuz yüzbin akçedir. Erzurum eyâletinin hâs-ı bir milyon iki yüz ondört bin altıyüz akçedir. Diyarbekir eyâletinin hâs-ı ikiyüz bin altı yüz altmış akçedir. Van eyâleti hâs-ı bir milyon yüz otuz iki bin iki yüz akçedir. Budin eyâleti hâs-ı tutarı sekiz yüz seksen bin akçedir. Cezâyir eyâleti hâs-ı sekiz yüz seksen beş bin akçedir. Haleb eyâleti hâs-ı on yedi bin yedi yüz altmış akçedir. Maraş eyâletinin hâs-ı yirmi sekiz bin dört yüz elli akçedir. Bosna eyâletinin hâsı elli bin akçedir. Tameşvâr eyâletinin hâs-ı sekiz yüz altı bin yedi yüz akçedir. Kars eyâleti hâs-ı sekiz yüz yirmi bin yedi yüz yetmiş akçedir. Çıldır eyâletinin hâs-ı dokuz yüz yirmi beş bin akçedir. Trabzon eyâletinin hâs-ı yedi yüz otuz dört bin sekiz yüz elli akçedir. Rakka eyâletinin hâs-ı altı yüz seksen bir bin elli altı akçedir. Musul eyâletinin hâs-ı altı yüz seksen iki bin akçedir. Şehrizor eyâletinin hâs-ı bir milyon yüz bin akçedir. Trablusşam eyâletinin hâs-ı yediyüz seksen altı bin akçedir. Özü eyâletinin hâs-ı dokuz yüz seksen sekiz bin akçedir. Kırım Sultanı, bir milyon iki yüz bin akçe tutarındaki hâsını Kefe İskelesi gümrüğünden alır. Kepe Paşasının tahsisatı altı yüz yetmiş dokuz bin akçedir. Eğri eyâletinin hâs-ı sekiz yüz bin seksen akçedir. Kanije eyâletinin tahsisatı yedi yüz kırk altı bin altmış akçedir. Mora eyâletinin tahsisatı altı yüz elli altı bin akçedir. Bağdad eyâletinin hâs-ı bir milyon iki yüz bin akçedir. Basra'nın —vezirlik olalı— bir milyon akçedir. El-hasa'nın —vezirlik değildir, fakat hükûmet olduğu için— sekiz yüz seksen sekiz bin akçedir. Mekke-i Mükerreme, hâsını Mısır şerifinin surresinden alır. Habeşistan eyâleti'nin tahsisatı bir milyon

seksen bin akçedir. Mısır vezirlerinin tahsisatı dört yüz seksen yedi Mısır kîsesi keşûfiyesi vardır. Trablus, Tunus, Cezâyir, Kıbrıs, Rodos ve serdar, vezir, kaptan paşanın tahsisatları bir milyon iki yüz bin yedi yüz akçedir. Bundan tâ Trablus Paşası'nın tahsisatına varıncaya kadar birbirinden yüz akçe noksandır.

Kanûnî Sultan Süleyman zamanındaki kumandana, kâfirlerden intikam almak için izin verilmiş olup, bütün deniz beyleri, kaptan paşa da dahil olmak üzere onun emri ile sefere çıkardı. Bütün deniz paşalarından üstün idi. Bu şekilde yükselerek sonunda Hayreddin Paşa oldu. Yeni alınan Varat'ın tahsisatı yedi yüz doksan bin akçe, Girid adası kumandanının tahsisatı ise on bir bin dokuz yüz doksan akçedir. Girid hepsinden sonra fethedilmiştir. Fakat Padişah fermanı ile hâs yazılırken, böyle ihsan olunmuştur. Sultan Süleyman Hân, kanunu gereğince, hangi memleket önce fethedilmiş ise onun vezir ve paşasının tahsisatını fazla, sonra fetholunanın tahsisatını ise az vererek ilk alınanı öne geçirirdi. Fakat bazı yaşlı vezirlere arpalık sancaklar verilip, Adana gibi eyâlet olmuştur ki, Suhte Mahmud Paşa'ya verildiği zaman tahsisatı on bir bin altı yüz bir akçe ile ihsan olundu. Mısır valisinin ilk sorguç taşıması kanun hükmüdür. Habeş veziri iki otağ (çadır) taşır. Bağdad veziri de öyle. Padişah Anadolu tarafına sefere çıktığı zaman, Padişah huzurunda yapılan toplantılarda ve bayramlarda sırası ile en önde Mısır, sonra Bağdad, Habeş, Budin, Anadolu, Maraş paşaları, ondan sonra da kaptan paşa bulunur. Eğer sefer Rumeli tarafında ise önce Sadrazam, sonra, Budin, Mısır, Habeş, Bağdad, Rumeli, daha sonra ilk fethedilen eyâletlerden başlamak üzere eskiler yenilerin önünde olmak üzere sıralanırlardı. Sultan Süleyman Hân'ın kanununa göre, her beylerbeyi, tahsisatının her beş bin akçesi karşılığı bir mükemmel Cebelileri ile sefere iştirak etmek zorundadır.

Her eyâlete bağlı sancakların adları : Rumeli eyâleti: Yirmi dört sancağı vardır. Mal defterdarı, çavuşlar kethüdâsı, defter emîni, defter kethüdâsı, timar defterdarı, alaybeyi, çeribaşısı, Voynuk ağası ve zeâmet ile yedi yörük beyleri vardır.

Sancakları aşağıda yazılmıştır: Sofya sancağı, Paşa'nın oturduğu yerdir. Köstendil, İskender, Tırhala, Ohri, Avlonya, Dilvenya, Yanya, İlbasan, Cermen, Selânik, Üsküp, Dukagin, Vidin, Alacahisar, Pirzerin, Volçetrin, Sağkol, Solkol (Sokul) sancaklarıdır. Fakat Silistre,

Niğbolu, Kırkkilise, Bender, Akkerman, Özü, Kılburun sancakları Rumeli eyâletinden alınarak, Karadeniz sahilindeki kasaba ve köylerin muhafazası için, Silistre eyâleti merkezi olmak üzere başlı başına vezirlik olmuştur.

Anadolu eyâletine bağlı olan sancaklar: Toplam on dört sancaktır. Defter kethüdâsı, defter emîni, defter muhâsibi, timar defterdarı, çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar emîni, çeribaşıları ve alay beyi vardır. Zeâmet ile dört müsellim beyi, on bir yaya beyi vardır. Kütahya, paşanın oturduğu yer ve eyâlet merkezidir. Sancakları aşağıdadır: Sarıhan, Aydın, Kastamonu, Hüdavendigâr, Bolu, Menteşe, Ankara, Karahisâr-ı Sahip, Teke ili, Çankırı, Hamid, Sultanönü, Karasi.

Karaman eyâletinde yedi sancak vardır. Hazine defterdarı, defter kethüdası, defter emîni, timar defterdarı, çavuşlar kethüdası, alaybeyi ve çeribaşısı vardır, Paşa genellikle Konya'da oturur. Livadarı Kayseri, Niğde, Beyşehir, Kırşehir, Akşehir ve Aksaray'dır.

Sivas Eyâleti: Yedi sancaktır. Defter kethüdası, defter emîni, timar defterdarı, çavuşlar kethüdası ve emîni, alaybeyisi ve çeribaşıları vardır. Sivas şehri paşa sancağıdır. Sancakları şunlardır: Divriği, Çorum, Keskin, Bozak, Amasya, Tokat, Zile, Canik ve Arapkir. Zile sancağı sonradan valide hassı olmuştur.

Bosna Eyâleti: Sekiz sancaktır. Hazine defterdarı, defterdar kethüdası, defterdar emîni, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emîni, alaybeyisi ve çeribaşıları vardır. Saray - Bosna şehri paşa tahtıdır. Diğer Livaları şunlardır: Hersek, Kilis, İzvornik, Pozega, Zaçna, Karka, Rahoviçe ve Banaluka.

Kaptan Paşa eyâleti: On bir sancaktır. Üç sancağı Salyâne'ye tâbidir. Defter kethüdası, defter emîni, timar defterdarı, çavuşlar kethüdası ve emîni, Arabistan ağaları ve kethüdaları, yüzbaşı ve dayıları vardır. Paşa, Gelibolu sancağında oturur. Diğer sancaklar Eğriboz, Karlıili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Kocaeli, Biga, İzmit ve İzmir'dir.

Mora Yarımadası Eyâleti: Defter emîni ve defter kethüdası yoktur. Rumelinden ayrılarak vezirlik ve eyâlet olmuştur. Üç yüz akçe pul Padişah malı tahsis edilir. Beş sancaktır. Mora eyâletinin paşa sancağı Gördes'tir. Öteki sancakları Misistre, Koronbeyi (bir adet kadırgası vardır), Ayamavra beyi (bir adet kadırgası vardır).

Anaboli beyi (iki adet kadırga ile sefere iştirak eder), bazı adalarda da reâyâsı vardır. Fakat Sakız adası sancağı, Nakçe sancağı ve Mehdiye sancakları Salyâneye tâbi olduklarından, kaptan paşanın idaresi altındadırlar.

Budin Eyâleti: Eğri eyâleti, Kanije eyâleti hepsi de sancaktılar. Budin'de hazine defterdarı, defterdar kethüdası, defter emîni, timar defterdarı, çavuşlar kethüdâsı ve emîni, alaybeyisi, çeribaşıları vardır. Budin kalesi paşa sancağıdır. Diğer sancakları Semendire, Peçevi, İstoni, Belgrad, Estergon, Şemtorna, Seksar, Sirem ve Mohaç'tır. Belgrad sancağı kaymakamlıktır. Ösek ve Eğri sonradan eyâlet olduklarından yedi sancaktırlar. Buralarda mal defterdarı yoktur; fakat defter kethüdası, defter emîni, çavuşlar kethüdası, alaybeyisi ve çeribaşıları vardır. Sancakları Segedin, Sunluk, Hatran, Sephan, German ve Filek'tir. Paşa Eğri'de oturur.

Ganije Eyâleti: Bu da Budin eyâletinden ayrılarak eyâlet haline getirilmiştir. Yedi sancağı vardır. Mal defterdarı ve timar defterdarı yoktur. Yalnız çavuşlar kethüdası, çavuşlar emîni, alaybeyisi ve çeribaşıları vardır. Ganije, paşa sancağıdır. Diğer sancakları: Sigetvar, Kopan, Volpapa, Şaklofça, Nadaj ve Balaton'dur.

Uyvar Eyâleti: Dördüncü Mehmed asrında yetmiş üçte Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa tarafından alınarak eyâlet haline getirilmiştir. Fakat düzenli bir eyâlettir. Mal defterdarı, defter emîni, defter kethüdâsı, çavuşlar kethüdası, alaybeyisi, çeribaşısı, yirmi oda ile aile yeniçeriağası, cebecibaşısı, topçubaşısı ve vezir rütbesinde bir kumandanı vardır. Hepsi sancaktır. Oğuz eyâlet merkezi ve paşa sancağıdır. Diğer sancakları aşağıdadır: Lotre kalesi, Love livası, Novograd livası, Holok livası, Bukbak livası ve tâbi' Tuna'dır.

Tameşvar Eyâleti: Altı sancaklıdır. Hazne defterdarı, defter kethüdası, timar defterdarı, Padişah malları defterdarı, çavuşlar kethüdası ve emîni, yirmi iki tuğa sahip kale ağaları, dizdarı ve çeribaşıları, alaybeyisi vardır. Dördüncü Sultan Mehmed zamanında Köprülü Mehmed Paşa tarafından Yanova kalesi alınınca, Tameşvar paşasına sancak merkezi oldu. Diğer sancakları da şunlardır: Tameşvar, Lipve, Çanad, Göle, Morova, yeni fethedilen Şebeş, yeni fethedilen Lopos, Kaçanat livası, Arat livası, Beşkelek livası, sonradan Sokullu Mehmed Paşa evkafı olmuştur. Bu sancak vakıftır.

Varat Eyâleti: Cennet mekân Sultan Dördüncü Mehmed devrinde büyük kumandan Köse Ali Paşa tarafından alınmış ve eyâlet

haline getirilmiştir. Mal defterdarı, defter emîni, defter kethüdası, timar defterdarı, çavuşlar kethüdası ve emîni, on oda yeniçeri ağası ve dizdarı, bir kumandan veziri, alaybeyisi ve çeribaşıları vardır. Baş sancağı Varat'dır. Sancakları ise şunlardır: Salanta, Dobreçin, Halmaş, Senköy, Papaşemez. Bu sancakların tamamı Hristiyan olduğu için kumandanları da kendi aralarından Macar asilzâdeleri olup, eyâletin vergilerini toplayarak idare âmiri paşalara gönderirler. Enteresan bir şekilde yola konarak eyâlet haline getirilmiştir.

Erdelistan eyâleti : Bu ülke dahi cennet mekân Sultan Dördüncü Mehmed'in ateş saçan kılıcı ile büyük kumandan Gazî, şehid mübârek efendimiz Seydi Ahmed Paşa tarafından fethedilerek senelik bin kasa mal ve bin kese hediye vermek şartı ile —Allah'ın rahmeti üzerine olsun— efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın tensibi ile Apavi Mihal isimli tanınmayan ve kötü huylu biri kral tâyin olundu, Erdel bir eyâlet olarak Osmanlı ülkesine katıldı. Bu eyâletin dört sancağı vardır. Halkı kısmen Hayduşak, kısmen Erdel, kısmen Sigel, kısmen de Saz Macarı'dır. Macarları hiçbir devirde Osmanlılara karşı isyan etmemişlerdir. Bu Erdel ülkesinden elimize dört sefer esirler ve ganimet malları geçmiştir.

Eflâk ve Boğdan eyâletleri de tamamen Hristiyan olup, kumandanları Osmanlı Devleti tarafından tâyin ve arzedilir, başlı başına hükümdarlık ederler. Her sene Osmanlı Devletine ikişer bin kese vergi verirler. Silistre eyâletine bağlıdırlar.

Özü yani Silistre Eyâleti : Ne mal defterdarı, ne de divan çavuşları, timar defterdarı, defter emîni gibi memurları vardır. Ancak Rumeli eyâletinden ayrılarak eyâlet haline getirilmiş ve vezirlik yapılmıştır. Bu eyâlet on bir sancaktan meydana gelmiştir. Şunlardır: Niğbolu, Çermenviz, Kırkkilise, Bucak Tatarı, Bender, Akgerman, Özü, Kılburun ve yeni sancak olan Doğan livalarıdır. Eyâlet merkezi Silistre'dir.

Kırım Eyâleti : Hânlıktır. Yedi sancağı vardır. Hânı kendi adına para bastırabilen ve hutbe okutan bir Han'dır. Fakat tâyin ve azli Osmanlı Devleti'nin elindedir. Hutbesinde önce Osmanlı Padişahının, sonra Hânın adı okunur. Eyâletin boy beyleri (sancakları) şunlardır : Hânların oturduğu hükümet merkezi Bahçesaray'dır. Kalgay Sultan yani Şehzâdenin oturduğu şehir Akmescid'dir. Nureddin Sultan, Şirin beyleri, Nehcivân şehrinde otururlar. Mansur

beyleri, Mankut illerindedir. Gürcü halkı Çekşeke illerindedir. Hânlar soyundan gelenler Arbat illerindedir. Secun kavmi Corgata illerindedir. Yadrak'lar Ur ağzı illerinde, Davr'lar Gözleve illerindedir. Saydığımız bu illerin her biri ayrı bir sancakdır.

Kefe Eyâleti : Yani Kırım eyâletinin yarısı, Osmanlı Devleti'nin idaresinde olup sancaktır. Sancaklar, Voyvodalar tarafından idare olunurlar. Balıklava livası, Balıklı, Kerç livası, Tamam adası livası, Tâbi Çerkes Şefake livası, Balısıra livası (Ruslar harab etmişlerdir), Azak livası, Kefe kumandanı Azak'da oturur. Kefe'de defterdar vardır. Fakat diğer divan görevlilerinden rütbe sahibi kimse yoktur.

Kıbrıs Eyâleti : Yedi sancaktır. Dördü hâs, üçü de Salyâne vergisine tâbidir. Hazine defterdarı, timar defterdarı, defterdar kethüdası, defterdar emîni, çavuşlar kethüdası, alaybeyisi ve çeribaşıları vardır. Hâs ile idare edilen sancakları İçel, Tarsus, Alâiye, Sis; Salyâne'ye bağlanan sancaklar da Kerenbe, Baf, Magosa, Lefkoşe (Paşa sancağıdır)'dir. Kıbrıs adası yedi yüz yetmiş mil çevresi olan büyük bir adadır. Otuz bin Müslüman askeri yüz elli bin de Hristiyan'ı vardır.

Girid Adası Eyâleti : Dördüncü Sultan Mehmed'in kılıcı, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın eli ile cebren ve kahren, üç senelik bir kuaştmadan sonra Kandiya kalesi fethedildi. Yedi yüz yetmiş yedi mil genişliğinde olan ada, yetmiş kalesi ile birlikte alındı. Eserimizin yazıldığı tarihdeki sancakları aşağıdadır: Hanya, Retmo, Selve. Bu eyâlet büyük olduğundan, kırk bin asker ve bir yeniçeriağası, bir veziri, bir mal defterdarı, timar defterdarı, defterdar emîni, çavuşlar kethüdası, emîni ve kâtibi, ruznamecisi, alaybeyleri, çeribaşıları vardır. Halen yedi vezir ve kırk bin askerle idare edilmektedir.

Şam-ı Şerif Eyâleti : Hazine defterdarı ve bütün divân hizmetlileri mevcuttur. Alaybeyisi ve çeribaşıları vardır. On sancaktan ibarettir. Bunlardan yedisi hâs ile, üçü de salyâne idare olunur. Salyâne ile idare edilenlerde timar ve zeâmet yoktur. Hâs ile idare olunan sancaklar şunlardır: Kudüs-ü Şerif, Gazze, Kerk, Safed, Nablus, Aclun, Leccur ve Bika. İdare merkezi Şam'dır. Salyâne ile idare olunanlar: Tedmür, Sayda, Beyrut, Kerk ve Nuh. Bu sancaklardan başka Şam eyâletinde, tâ Mekke ve Medine'ye varıncaya kadar yetmiş adet Arap emir ve şeyhliği vardır.

Trablusşam Eyâleti: Beş sancaktır. Hazine defterdarı, defter kethüdası, timar defterdarı, çavuşlar kethüdası, alaybeyi ve çeribaşısı vardır. İdare merkezi Trablusşam'dır. Diğer sancakları: Hama, Humus, Selimiye, Cebeliye, Lazkiye ve Hasanâbâd. Lübnan dağları arasında kırk kadar Müslüman olmayan Dürzî beyleri vardır ki, her biri birer bâtıl mezhebe bağlı küçük gruplardır.

Haleb Eyâleti: Zeâmet ve timarlı yedi sancaktır. İki sancağı Salyâne ile multezime verilmiştir. Onlarda zeâmet ve timar yoktur. Hazine defterdarı, ayrıca Haleb muhassılı, defter kethüdası, defter emîni, çavuşlar kethüdası, emîni ve kâtibi, alaybeyi ve çeribaşıları vardır. Sancakları şunlardır: Kürtler Kilisi, Birecik, Marra, Azaz, Belis ve Antakya, Salyâne ile idare edilenler, Mezik ve Ulutürkmen'dir. Halep, Paşa sancağıdır.

Adana Eyâleti: Divan hizmetlilerinden hiç kimse yoktur. Çünkü, Haleb'den ayrılarak eyâlet haline getirilmiştir. Sancakları: Sis, Tarsus, Karataş ve Silifke'dir. Yedi boy vâsık beyleri vardır. Asisi çoktur. Çünkü taşlık bir eyâlettir.

Diyarbekir Eyâleti: On dokuz sancağı vardır. Beş hükûmettir. Bu sancakların on biri Osmanlı malıdır. Ve öteki Osmanlı şehirleri gibi idare olunur. Sekizi Kürt beyleri tarafından idare edilir ki, Selim Hân fethettiği zaman kendilerine yurtluk ve ocaklık olarak hediye etmiştir. Tayin ve azilleri kendilerine aittir. Öldükleri takdirde sancakları eyâlet valisinin emri ile çocuklarına verilir. Başkasına verilemez. Akrabaları olursa, bir dereceye kadar kabul edilir. Fakat öteki sancaklar gibi bina ve gelirleri deftere yazılır. Topraklarında timar ve zeâmet vardır. Savaş zamanında timara bağlı olanlardan başkaları gibi, alaybeylerinin buyruğu altında sefere iştirak edenlerin zeâmet ve sancağı oğluna, yahutta akrabasına verilir. Fakat Hükûmet olarak yazılan sancaklar arasında Sultan Selim kanunnâmesi gereğince timar ve zeâmet yoktur. Beyleri kim ise, arazinin sahibi olarak idarede bulunur. Yazma ve gezme imkânı bulunmayan yerlerdir. Bina ve gelirleri beyleri tarafından tasarruf edilir.

Doğrudan doğruya Osmanlı Devletine bağlı sancaklar şunlardır: Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hasan Keyf, Mikarkın, Akçakale, Habur ve Sencar. Yurtluk ve ocaklık olarak beylere bırakılan sancaklar ise şunlardır: Sağman, Kulp, Mihrası, Tereli, Atak, Birtek, Çapakçur ve Çermik. Yazma ve gezme imkânı olmayan sancak beylerine Osmanlı Hükûmeti tarafından bir emir gönderildiği tak-

dirde, beylerin isimleri ile beraber Cenab ifadesi kullanılan sancaklar şunlardır: Cezire Hükûmeti, Eğin Hükûmeti, Genç Hükûmeti, Palu Hükûmeti, Haro Hükûmeti, Adı geçen bu Kürdistan sancakları büyük eyâletler kadar geniş araziye sahiptirler. Bu Diyarbekir divanının da ruznâmecisi, mal defterdarı, timar defterdarı, defter emîni, çavuşlar kethüdası, emîni ve kâtibi, alaybeyisi ve çeribaşıları vardır.

Kars Eyâleti: Sancaklarının sayısı daha önce yazılmıştır. Alındığı tarihte Erzurum'a bağlı idi. Sonradan Pasin sancakları ilâve edilerek eyâlet yapılmıştır. Divan mensuplarından mal defterdarı yoktur. Fakat alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Sancakları ise şunlardır: Ardahan, Hococan, Zârreşad, Gecran, Kağızman, Kars eyâlet merkezidir.

Çıldır yani Ahıska Eyâleti: Divan mensuplarından mal defterdarı ve diğerleri yoktur. Sadece alaybeyi ve çeribaşı vardır. Sancak adedi on üçtür. Oltu, Hartus, Ardanuç, Büzürk, Hacerek, Ardahan, Postoko, Mancıl, Acarapenek. Bunlardan başka dört sancağı yurtluk, ocaklık ve mülkiyet yolu ile idare olunur ki, onlar da şu sancaklardır: Porterek, Livana, Nısfılevana ve Şavşad. Sultan Dördüncü Mehmed zamanında, Kara Murtaza Paşa tarafından Kutayis kalesi alınarak bu sancaklara ilâve edildi. Genellikle Demir Serhan oğulları iâat ettiler ve orası sancak oldu.

Gürcistan Eyâleti: Acıkbaş, Şavşad, Dadyan, Kuril ve Mengeristan beylerinin hepsi de Hristiyandır. Fakat Dördüncü Murad devrinde hepsi itâat etmişler ve Sefer Paşa burayı ele geçirerek Ahıska kalesini merkez yapmıştı. Halen her sene hediyeler gelmektedir.

Trabzon Eyâleti: Buraları Rum bölgesi olup, Gümüşhane, Maçka, Rize ve Gönye'den ibaret olan bu dört sancak bir araya getirilerek Trabzon eyâleti teşkil edilmiştir. Fakat defterdar kethüdası, timar defterdarı, alaybeyi ve çeribaşısı vardır.

Rakka Eyâleti: Yedi sancaktır. Rakka, Reha sancakları bir araya getirilerek bir eyâlet yapılmıştır. Sancakları şunlardır: Cemase, Habur, Dirrahiye, Benî, Rebî, Suruç, Harran ve Rakka. İkisini Araplar harab etmiştir. Eyâlet merkezi Urfa'dır. Divan üyeleri yoktur.

Cennet Eyâlet, Bağdad: On sekiz sancaktır. Hazine defterdarı, defter kethüdası ve timar defterdarı vardır. Yedi sancağı diğer eyâletlerde olduğu gibi zeâmet ve timar diye anılırlar ki şunlardır: Hille, Zenkâbâd, Cevarzur, Mahiye, Cenköle, Karadağ. Bu sancak-

lardan başka on bir sancağa da Arz-ı Irak derler ki, onların zeâmet ve timarı yoktur. Ancak sancak beylerine ait hâslar vardır. Bazı köy çiftlikleri tahmine göre şu sancaklardır: Tertenek, Semevât, Beyat, Derne, Debâlâ ve Evsat, Kernede, Demirkapı, Kranya, Keylân. Bir de bu eyâlete bağlı îmâdiye eyâleti var ki, bunun timar ve zeâmeti yoktur. Bizzat idarecileri toprağın sahibidir. Fakat seferlere iştirake kanunen mecburdurlar.

Basra Eyâleti: Evvelce beyleri tarafından kendi mülkleri olarak idare edilirken, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde doğrudan doğruya Osmanlı Devletine bağlanmıştır. Sultan Dördüncü Mehmed devrinde eyâlet haline getirilmiştir. Halen mal defterdarı ve çavuşlar kethüdası vardır. Timar ve zeâmet olmadığından, alaybeyi ve çeribaşısı yoktur. Bütün arazisi Basra vâlisinin iltizamına verilmiştir.

El-Ahsâ Eyâleti: Mülkiyet şeklinde idare olunur. Eskiden Osmanlılar tarafından beylerbeyi gönderilirdi. Hâlen zorla zaptolunmuştur. Yemen eyâletini de Sultan Dördüncü Murad zamanında zorla imamlar işgal etmişlerdir.

Habeş Eyâleti: Bu eyâlette de timar ve zeâmet yoktur. Üç senede bir, Osmanlı Devleti tarafından bir vâli tâyin edilir. Bu vâli eyâletin tamamını idare eder. Fakat bu idare iltizam şeklinde değildir.

Mekke-i Mükerreme Eyâleti: Cidde kumandanı ile Mekke Şerifi eşit yetkilerle ortaklaşa idare ederler. Bendlerden elde edilen gelire ortaktırlar. Başkaca işleri yoktur. Duâcı topluluğundandırlar.

Mısır Eyâleti: Burada da timar ve zeâmet yoktur. Kasaba ve köyleri ona göre yazılmıştır. Köylerin bir kısmı devlete aittir. Bir kısmı vakıftır. Bir kısmı ise Küşufiyedir. Mısır eyâletinin yarısı iltizam ile idare edilir. Mal defterdarı, ruznâmecisi, yedi mukataacısı ve Paşa tarafından mukabelecisi, küçük ruznâmecisi, kırk tane beyleri, yedi bölük ağaları vardır. Eyâletinde olan sancakları şunlardır ki, Mirlivalar tarafından idare edilirler: Yukarı Said, Cerce, İbrim, Elvahat, Mankulut, Şarkiye, Garbiye, Menufiye, Mansuriye, Kolyobiyye, Bâhriye, Emanet ve Dimyad'dır. Bu çeşit kâşifliklerin idarecileri hep emirlerdir. Fakat bu emirlerin tâyin ve azilleri Hac Emirinin selâhiyeti dahilindedir. Bütün Arap ve Bedevî aşiretleri Mısır Hac Emrine Karaların Sultanı derler. Kethüdası dahi sorguç taşır.

Trablusgarp Eyâleti: Trablusgarp'a, Tunus'a Cezayir'e gitmek nasip olmadığından, öğrenmek imkânı olmadı ve yazamadım. Fakat her üçünün de büyük eyâletler oldukları muhakkak.

Musul Eyâleti: Altı sancaktır. Bacuranlar, Tekrit, Eski Musul ve Hârun sancaklarıdır.

Van Eyâleti: On üç sancağı vardır. Defterdarı, defter kethüdası, defter emîni, çavuşlar kethüdası, emîni ve kâtibi, alaybeyisi, çeribaşısı ve timar defterdarı vardır. Sancakları şunlardır: Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Gerger, Kisanî, Zeryiki, Siirt, Hani, Ağakisi, Ekrad, Beni Kator, Bayezid kalesi, Berdu ve Ahlat. Bu eyâlete bağlı Abbasoğullarından Belkıs Hânı, Hakkari hâkimi, Mahmudî hâkimi, Pinyaniş hâkimi eyâletlerinde timar ve zeâmet yoktur. Haraçların tümü, Van kuluna yazılı olarak bağlanmıştır. Diğer bina ve gelirleri kendilerine ait olup, mülkiyet olarak kendileri sahiptirler. Devletin azil ve tâyin yetkisi yoktur. Ölümleri halinde eyâletler oğulları veya akrabalarına hediye edilir.

Erzurum Eyâleti: On sekiz sancaktır. Hazine defterdarı, defter emîni, defter kethüdası, çavuşlar kethüdası, emîni ve kâtibi vardır. Sancakları şunlardır: Karahisar-ı Şarki, Pasin, İspir, Hınıs, Malazgird, Kazocan, Tortum, Mecengird, Nâmerd ve Van'dır. Eyâlet merkezi Erzurum'dur.

Şehrizor Eyâleti: Yirmi sancaktır. Divan üyelerinin tümü, alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Sancakları: Suruç, Erbil, Kisnan, Şehir, Cenkule, Cebel-i Hacer, Hezarod, Dulhoran, Merkâde, Hazir, Rodin, Tiltarı, Siyanzincir, Acur, Ebruman, Davdan, Pâk, Belkas, Oşti ve Gazikale'dir. Eyâlet merkezi Şehrizor'dur. Bu eyâletle bazı aşiretler vardır ki, sancak beyi hükmünde değillerdir. Bayrak ve mehterleri yoktur. Bunların sayısı yüzü aşkındır. Zeâmet sahibleri ve onların rütbesinde olanla aynı haklara sahiptirler. Seferlere sancak beyleri ile beraber iştirak ederler. Öldükleri takdirde, timar ve aşiret beyliği oğullarına geçer. Çocuğu olmayanların makamları akrabalarına verilir. Sülâle tamamen yok olursa, dışardan birine tımar olarak verilir.

SULTAN SÜLEYMAN KANUNUNA GÖRE SANCAK BEYLERİNİN GÖREV VE YETKİLERİNİ BİLDİRİR

Hangi sancak beyinin hâsı fazla ise, kendinden küçük olanın önüne geçer. Eskiden Sadrazamlık yapmış bir sancak beyinin önü-

ne – hâsı küçük de olsa— kimse geçemez. Fakat halen sadrazamlık görevinde bulunan müstesnâdır. O, rütbe itibariyle herkesten üstündür. Başlangıçta bir sancak beyi kanun gereğince iki yüz bin akçe ile bey olur. Sonra, savaşlarda padişah uğruna gösterdiği başarıya göre yükselir. Aldığı tahsisata göre binde yüz akçe fazla para verilir. Hizmeti ne kadar fazla olursa, ilerlemesi de o kadar fazla olur. En sonunda beylerbeyi olur. Fakat Padişah yanında hizmet gören ağalar sancak beyi oldukları takdirde, ilk tahsisatları iki yüz bin akçeden fazla olur. Her birinin kanunları farklıdır. Meselâ yeniçeri ağası beş yüz bin akçe ile, nişancı paşası, mir-i alem, kapıcıbaşıları ve büyük mir-i ahur ilk sancak beyi oldukları zaman dört yüz bin akçe ile çıkarlar. Çeşnigirbaşı, müteferrikabaşı, çakırcıbaşı, küçük mir-i ahur, sipahi oğlanı, silahtar ağası, sağ ve sol ulufe ağalarının hepsi üç yüz bin akçe ile sancak beyi olurlar. Sekban başı, defter kethüdası, timar defterdarı, yaya beyleri ve zeâmetleri elli binden fazla olanlar, sancak beyi oldukları takdirde yüz bin akçe alırlar. Sancaklardan biri boşalırsa, müstahak olan beye tahsisatı artırılarak verilir. Yeniçerilikten ve bölükten timara çıkanlara verilenden artakalan hâsları timar usulü ile verilir. Fakat müstehak olan sancak beyi olursa, eski beyin aldığı aynen verilir. Sancak beyleri savaşlara ne mikdar askerle iştirâk ederlerse, hâssına göre her beş bin akçede bir mükemmel cebeli verir. İki yüz bin akçe ile sancak beyi olmuşsa, kendinden daha düşük hâs sahiblerine göre kırk kişilik fazla cebeli ile sefere katılır. Beş yüz bin akçe ile sancak beyi olan varsa, yüz elli asker verir. Bunun gibi her beş binde bir paşa ve beylerbeyi, mirliva, zeâmet ve timar askerlerinden birer cebeli vererek savaşa katılırlar.

*
**

SANCAK BEYLERİ, DEFTER KETHÜDALARI TİMAR VE DEFTERDARLARIN NE KADAR HÂSLARI OLDUĞUNA DAİR

RUMELİ Eyâletindekiler: Mora mirlivasının hâsı 507760, İskenderiye hâsı 459200, Avalonya'nın hâsı 229000, Silistre'nin hâsı 489665, Niğbolu hâsı 400000, Ohri hâsı 335299, Yanya 60260, Tırhala 450885, Köstendil 442400, İlbasan 201603, Çermen 25000, Rize, 224455, Delvine 157132, Selânik 280832, Üsküp 240000, Kırkkilise 200000, Dukagin'in hâsı 207500, Vidin'in 330000, Alacahisar'ın 200399, Volçetrin 205000, Pirzerin'in 608146, Rumeli kethüdasının zeâmeti

814260, Rumeli defterdarının zeâmeti 200000, Vize yurbeyinin zeâmeti 530000, Tekfurdağı yurbeyinin zeâmeti 600000, Yanbolu yurbeyinin zeâmeti 534700, Okçabolu yurbeyinin zeâmeti 334940, Koça yurt beyinin zeâmeti 400000, Selânik yurt beyinin zeâmeti 917970, Naldöken yurt beyinin zeâmeti 350000, Kavala kaptanı zeâmeti 404140, Mirvino zeâmeti 91552.

Bosna Eyâleti Beylerinin Hâsları: Kilis livasının hâsı 325000, Hersek'in hâsı 420515, İzvornik 345793, Porga 666230, Zacne 300000, Kırık 20000, Rakoviçe 70000, Bosna defterdar kethüdasının hâsı 46090, Bosna zeâmet defterdarının hâsı 85530.

Adalar Eyâleti Beylerinin Hâsı: Eğriboz sancağının hâsı 400000, Karlıeli 300000, İnebahtı 300000, Rodos 377004, Midilli 400000, Kocaeli 236526, Biga 212088, Suğla 300000, Misistre 319000, Adalar zeâme defterdar kethüdasının hâsı toplamı 88390, Adalar timar defterdarının hâsı 63087.

Budin Eyâleti Beylerinin Hâsı: Sendine sancağının hâsı 540260, Peçevi 4400000, İstoni Belgrad 306000, Estargon 210000, Sekadin 340000, Sirem 425675, Ösek 230000, Şemturna 290000, Kuban 230000, Fülek 300000, Seksar 234000, Novograd 233840, Sayanlu 400000, Mohaç 292000, Sigetvar 662300, Bican 230260, Budin Liva defterdarının hâsı 105520, Budin timar defterdarının hâsı 894000.

Tameşvar Eyâleti Beylerinin Hâsı: Lipve sancağı hâsı 210000, Cenad 208920, Göle 298945, Medavve 260080, Yanova 192420, Eşbeş 61915, Tameşvar defterdarının hâsı 110000, Tameşvar defterdar kethüdasının zeâmeti 64880, Tameşvar timar defterdarının zeâmeti 60000.

Anadolu Eyâleti: Saruhan sancak beyinin hâsı 640000, Aydın 613460, Afyonkarahisar 240399, Ankara 264300, Bursa 618079, Bolu 300123, Kastamonu 500000, Menteşe 400800, Teke 328000, Hamid 204000, Çankırı 258088, Karesi 300000, Sultanönü 250000, Anadolu kethüdasının zeâmeti 100917, Anadolu timar defterdarının zeâmeti 90596 ve Kütahya eyâletinde ne kadar sancak varsa, hepsinde birer Müslüman bey zeâmetleri bulunması kanun gereğidir. Fakat Kütahya piyâdeleri ve Alâiye zeâmetleri bütün Müslüman piyâdelerinden fazladır. Yine kanun gereğince savaşa iştirak ederler.

Karaman Eyâleti ve Eyâlet Beyinin Hâsları: Kayseri hâsı 350000, Beyşehir 390000, Aksaray 350000, Akşehir 310000, Kırşehir 157540, Karaman defterdarının hâsı 65000, Karaman defter kethüdasının hâsı 35000, Karaman defterdarının timarı 65000.

Kıbrıs Eyâleti: İçel beylerbeyinin hâsı 270000, Alâiye 250000, Tarsus 245260, Sis 60399, Kıbrıs defterdar hazinesi 130000, timar defterdarı zeâmeti 70000, Kıbrıs kethüdasının zeâmeti 23000.

Trablus Eyâleti: Humus livası hâsı 220390, Cebile 134180, Saibe 49000, Hama sancağı hâsı 294030, Trablusşam defterdarının hâsı Trablusşam defterdar kethüdası hâsı 64800, Trablusşam timar defterdarı zeâmeti 61000'dir.

Şam-ı Şerif Eyâleti: Kudüs beylerbeyinin hâsı 253485, Gazze'nin hâsı 83358, Safed'in hâsı 273800, Nablus 296450, Aclun 29000, Leco'nun hâsı 100000, Şam defter beylerbeyinin hâsı 403350, Şam eyâleti defter kethüdasının hâsı 130000, Şam timar defterdarı zeâmeti 74000'dir.

Haleb Eyâleti Beylerinin Hâsları: Kilis'in hâsı 523867, Adana'nın hâsı 109500, Birecik'in hâsı 195320, Ma'ra'nın hâsı 230000, Azaz 55000, Belis 320000, Haleb hazine defterdarı hâsı 127827, Haleb kethüda zeâmeti 106690, Haleb timar defterdarının zeâmeti 81146'dır.

Zül-Kadriye yani Maraş Eyâleti: Malatya sancağının hâsı 500000, Ayıntap 245130, Maraş 205300, Samsad 300000, Maraş eyâleti defter kethüdasının hâsı 170073, Maraş timar defterdarının zeâmeti 120300.

Sivas Eyâleti: Amasya mirlivasının hâsı 300000, Çorum 300000, Bozok 212750, Divriği'nin hâsı 250360, Canik 207227, Arapkir 210000, Sivas defterdar kethüdasının zeâmeti 80200, Sivas defterdarının zeâmeti 62550.

Erzurum Eyâleti Beylerinin Hâsı: Şarki Karahisar 82000, Kiği 30000, Pasin 39400, İspir'in hâsı 300008, Hınıs 380440, Malazgird 300000, Tekman 164929, Koziçan 200702, Tortum 297000, Mecengird 240000, Namvuran 303000, Erzurum eyâleti hazine defterdarının hâsı 142900, Erzurum defterdar kethüdasının zeâmeti 150900, Erzurum timar defterdarının zeâmeti 20300.

Kars Eyâleti Hâsı: Küçük Ardahan'ın hâsı 29030, Hococan 153500, Zar-Oşad'ın hâsı 240000, Kağızman 200000, Kecran hâsı 300000.

Çıldır yani Ahıska Eylâeti: Oltu sancak beyinin hâsı 100017, Portkerk 146219, Ardaniç'in hâsı 280000, Büyük Ardahan 300000, Şavşa —Ocaklıktır— 656000, Livâne hâsı —Ocaklık iki sancaktır— 365000, Harput'un hâsı 200500, Şemerek 165000, Postehu 106500, Mancil 203229, Penbik 400000.

Trabzon Eyâleti: Batum defteri kethüdası zeâmeti 300000 akçedir. Batum timar defterdarı zeâmeti 340290 akçedir.

Diyarbekir Eyâleti: Harput sancağı hâsı 319999, Ergani hâsı 200515, Siverek 203043, Hasankeyf 203955, Eğin —Ocaklık olması ile— 896750, Çapakçur 370000, Çemişgezek 334223, Safat 269050, Siirt'in hâsı 223272, Akçakale 300000, Sencar 191518, Meyafarkın 300000, Lisan ve Pozban sancağı 200000, Kulp hâsı —Ocaklık— 6668, Hançuk 427900, Pertek'in hâsı 380000, Hakiç 478340, Âmid Hazine defterdar hâsı 303951, Diyarbekir eyâleti defter kethüdası hâsı 100924, Timar defterdarı zeâmeti 80000.

Rakka Eyâleti: Cemâse sancak beyi hâsı 255122, Dir Rahibe 280000, Kapur 100000, Esî Rebia 400000, Suruç hâsı 200000 ve Aneh hâsı 282215.

Bağdad Eyâleti: Zenkâbâd sancağının hâsı 370000, Hille —Eyâlet olmuştur— 9510000, Cevariz 22000, Rum nahiye 445000, Cenküle 200000, Karadağ —hükûmettir— 804287, Dertenek 420000, Semavat 255000, Derne 406931, Delâ 260000, Vâsıt 220000 Kerend 239260, Demirkapı 200000, Karaniye 220000, Geylan 200000, Alsa 200000, Bağdad defter kethüdasının zeâmeti 100000, Bağdad timar defterdarının zeâmeti 80000.

Van Eyâleti: Âdilcevaz sancağının hâsı 450346, Erciş 3000, Muş 410000, Barkiri 200000, Gerger 200000, Keşen 250000, İspagrid 200000, Ağekisi 250000, Ekrad 290000, Vâdi-i Beni Kotur 270000, Bayezid kalesi 10044, Berdu 200000, Ovacık 385000, Van defter kethüdası zeâmeti 60189, Van timar defterdar zeâmeti 53870.

Musul Eyâleti: Bacuvanlı sancak beyi hâsı 215000, Tekrit 218284, Hervan sancağı hâsı 200000, Yane 200000.

Burada sancakların hâsları bütün tafsilâtı ile açıklandı.

***

SULTAN SÜLEYMAN KANUNU GEREĞİNCE HER BEYLERBEYİLİK KAÇ KILIKTIR? ASKERİ NE KADAR OLUR? HER SANCAKTA VE EYÂLETTE NE KADAR TİMAR VE ZEÂMET OLDUĞUNU BİLDİRİR

RUMELİ'NİN tüm sancaklarındaki zeâmet timarı 9274 kılıçtır. Bunun 914'ü zeâmettir. Geri kalanlar tezkereli veya tezkeresiz timardır. Zeâmet sahipleri beş binde bir cebeli, timar sahiplerinde üç bin akçede bir cebeli vermeleri kanun gereğidir. Bu şekilde Rumeli eyâletindeki timar sahiplerinde üç bin akçede bir

cebeli vermeleri kanun gereğidir. Bu şekilde Rumeli eyâletindeki timar ve zeâmet sahiplerinin kanun gereğince verdikleri cebeliler yekûnu 20200 nefer asker eder. Beylerbeyi, sancak beyleri, defter kethüdası ve timar defterdarlarının hepsi de beş bin akçede bir cebeli verirler. Bunların cebelileri de 2500 nefer olur. Bu şekilde Rumeli askerinin kanun gereği olan yekûnu, cebelilerle birlikte 33000 seçkin Müslüman askeri olmaktadır. Diğer hizmetlilerle birlikte 40000 kişiye ulaşmaktadır.

Rumeli ve Anadolu eyâletlerindeki her sancağın ne kadar zeâmeti vardır?

Paşa sancağı olan Sofya'da 227 zeâmet ve 17825 timar vardır. Köstendil'de 480 zeâmet, 1017 timar; Tırhala'da 36 zeâmet, 529 timar; Yanya'da 62 zeâmet, 34 timar; Üsküp'de 57 zeâmet, 345 timar; Ohri'de 60 zeâmet, 342 timar; Avalonya'da 38 zeâmet, 489 timar; Mora'da 600 zeâmet; İşkodra'da 75 zeâmet, 422 timar; Niğbolu'da 60 zeâmet, 334 timar; Çürmen'de 20 zeâmet, 330 timar; İlbasan'da 18 zeâmet, 137 timar; Vize'de 30 zeâmet, 79 timar; Dilvene'de 24 zeâmet, 155 timar; Selânik'de 36 zeâmet, 262 timar; Kırkkilise'de 28 zeâmet ve timar; Dukagin'de 10 zeâmet, 52 timar; Vidin'de 12 zeâmet, 65 timar; Alacahisar'da 27 zeâmet, 500 timar; Volçetrin'de 10 zeâmet, 317 timar; Perzerin'de 17 zeâmet, 225 timar ve Okçabolu'da Yurdegân ocakları zeâmeti 188, Tekfurdağı ocağı zeâmeti 324, Selânik ocağı 128, Koçak ocağı 400, Naldöğen ocağı 314, Müslüman Rumeli 400, Müslüman Kızılca ocak 301, Müslüman Çermen 301, Çingene ocağı 189, Müslüman Vize ocağı 178. Bütün ocakların toplamı 1019.

Padişah defterinde Yörük ve Müslim kaydolanların otuz neferi bir ocaktır. Beş neferi nöbetle eşkinci, yirmi beş neferi yamak olup, savaş sırasında nöbetleri eşkinci yamaklarından avarız-ı divaniye karşılığında elli beşer akçe harçlık almaları, sefere gittikleri sene âdet olmuştur. «Ağa» adı vermezler. Bu grup öyle bir grubdur ki, savaşta sipahi bile olsalar yine de yörüklükten kurtulmazlar. Müslimlere vilâyetlerinde birer çiftliklik yer verilmiştir. Çiftliklerinden elde ettikleri mahsulden öşür alınmayıp, kendilerine timar mahsulü kaydolunmuştur. Nöbetleri gelince, o timardan elde ettikleri malı alarak sefere giderler. Bunların görevi, savaş sırasında top çekmek ve yolları temizleyerek askere zahire taşımaktır. Bu gibi işlerde sadece bunlar çalıştırılır. Diğer zeâmet, timar sahipleri ve cebeliler, sadece cephede düşmanla çarpışırlar.

*
* *

ANADOLU EYÂLETİ

BU eyâlet 7310 kılıçtır. 195'i zeâmet ve gerisi tezkereli ve tezkeresiz timardır. 9700 cebelileri ile birlikte hepsinin toplamı 17000 kişilik askerî kuvvettir. Adı geçen bu gruplar, kendi alay beyi sancağının altında savaşa katılırlar. Kanun gereğince timar sahiplerinin senelik tahsisatları otuz yedi milyon on yedi bin yedi yüz otuz akçedir.

Her sancağın zeâmet ve timarının ne kadar olduğu hakkında: Kütahya sancağı 29 zeâmet, 939 timar; Saruhan 41 zeâmet, 674 timar; Aydın 19 zeâmet, 572 timar; Karahisar 15 zeâmet, 616 timar; Ankara 10 zeâmet, 257 timar; Kastamonu 24 zeâmet, 587 timar; Menteşe 53 zeâmet, 381 timar; Teke 7 zeâmet, 392 timar; Hamid 9 zeâmet, 585 timar; Karesi 7 zeâmet, 381 timar; Sultanönü 7 zeâmet, 182 timar; Çankırı 7 zeâmet, 183 timar.

Anadolu eyâletinde piyâde ve Müslüman halk vardır. Nöbetleri geldikçe harbe giderler. Toplam altı bin dokuz yüz nefer asker olur. Yamakları ile birlikte yirmi altı bin beş yüz nefer olur. Bu adı geçen piyâde ve Müslüman halkın beyleri yörüklerini nöbet ile sefere gönderirler. Görevleri top çekme ve Padişah ordusunun yollarını açmak ve İslâm askerine zahire taşımaktır. Rumelinde olduğu gibi, bunlarda da Müslüman olanların çiftlikleri vardır. Gelirlerinden vergi alınmayarak, kendilerine timar olarak tahsis edilir. Onun geliri ile harbe giderler. Şimdiki halde piyâde ve Müslim taifesi kaldırılmış ve hepsi reâyâ kaydedilmiştir. Çiftlikleri timar ve zeâmet yazılmıştır. Zeâmet ve timar sahipleri Kaptan paşa ile deniz savaşlarında görevlendirilmiştir. Bunlardan başka, bin iki yüz seksen nefer cambazlar ve azeb tâifesi de vardır. On kişide biri savaşa gitmek mecburiyetinde olup, yüz yirmi nefer sefere giderlerdi. Onlarda da eski usulden vazgeçilerek zeâmet ve timar kaydolunmuşlardır.

Her sancakta hangi hükümler kaldırılarak çiftlik, zeâmet ve timar yazıldığını açıkça bildirir: Bursa Sancağı: 42 zeâmet, 44 timar vardır. Sözün kısası, Anadolu eyâletinin bütün sancaklarında lâğvedilmiş timar ve zeâmet vardır. Tekrar yazmakta bir fayda yoktur. Çünkü yukarıda yazılanlar gibidir.

Kaptan Paşa Eyâleti yani Cezâyir: 1618 kılıçtır. Sultan Dördüncü Murad devrinde Bostancı başılıktan gelme Kaptan Cafer Paşa

1043 tarihinde Kaptan iken 9900 kılıça yükselmiş olup, denizde kâfir gezemez oldu. Bunların 106'sı zeâmet, geri kalanı da timar idi. Kanun gereğince cebelileri ile birlikte 12067 kişilik askerî kuvvet olurdu. Tersâne azebleri ve gönüllüleri, Kaptan Paşa ve altmış parça kadırga sahibi deniz beyleri, askerleriyle birlikte 12000, asker deniz savaşlarına katılırlardı. Fakat zeâmet ve timar sahiplerinin senelik gelirleri on sekiz milyon akçe olur.

Adalar Eyâleti Sancaklarından Eğriboz Sancağı: 12 zeâmet, 188 timar; İnebahtı 13 zeâmet, 387 timar; Midilli 83 timar; Kocaeli 25 zeâmet, 187 timar; Muğla 32 zeâmet, 235 timar; Karlıeli 11 zeâmet, 119 timar; Gelibolu 12 zeâmet, 132 timar; Rodos 5 zeâmet, 78 timar; Biga 6 zeâmet, 146 timar; Misistre 15 zeâmet, 91 timar.

Karaman Eyâleti: 1620 kılıçtır. Bunlardan 110'u zeâmet, geri kalanı ise tezkereli timardır. Beyler, zeâmet ve timar sahipleri kanun gereğince cebelileri ile 4600 asker eder. Bu askerin senelik gelileri on milyon beş yüz bin yetmiş beş akçedir. Zeâmet ve timarları şu şekildedir.

Konya Sancağı: 13 zeâmet, 512 timar; Kayseri 12 zeâmet, 200 timar; Niğde 14 zeâmet, 255 timar; Beyşehir 12 zeâmet, 224 timar; Akşehir 9 zeâmet, 22 timar; Kırşehir 4 zeâmet, 130 timar; Aksaray 13 zeâmet, 288 timar.

Rum Eyâleti yani Sivas: 3133 kılıçtır. 900'ü zeâmet ve geri kalanı da tezkereli timardır. Zeâmet ve timar sahipleri, kanun gereğince cebelileri ile birlikte 9000 kişilik askerî kuvvet ederler. Senelik gelirleri on üç milyon yüz seksen yedi bin üç yüz yedi akçe olur. Sivas sancağı, Amasya sancağı, Çorum sancağı, Divriği sancağı, Canik sancağı ve Arapkir sancağı... bu sancakların timar ve zeâmetleri beraber yazılmıştır. Fazlası ve eksiği yoktur. Sivas sancağı 48 zeâmet, 92 timardır. Bütün sancakların timar ve sancakları bunun gibidir.

Maraş Eyâleti: 2169 kılıçtır. 29'u zeâmet, geri kalanı tezkereli ve tezkeresiz timardır. Beyler, zeâmet ve timar sahiplerinin, kanun gereğince cebelileri ile birlikte 550 kişilik askeri vardır. Bu askerlerin senelik gelirleri dokuz milyon dört yüz yirmi üç bin on yedi akçe olur. Maraş sancağı 20 zeâmet, 113 timar; Kars 3 zeâmet, 656 timar; Ayıntab 2 zeâmet, 656 timar; Malatya 8 zeâmet, 276 timar olup hepsi imar görmüş sancaklardır.

Haleb Eyâleti: 903 kılıçtır. 104'ü zeâmet, 899'u tezkereli liva timarıdır. Askerinin yekûnu cebelüleri ile birlikte 2500 olur. Haleb sancağında 18 zeâmet, 295 timar; Adana 11 zeâmet, 1190 timar; Ki-

lis 17 zeâmet, 295 timar; Maarra 9 zeâmet, 89 timar; Azaz 2 zeâmet, 190 timar; Nablus 6 zeâmet, 57 timar.

Şam Eyâleti : 996 kılıçtır. Bunların 38'i zeâmet, 868'i timardır. Kanûnî cebelüleri ile birlikte askerinin toplamı 2500'ü bulur. Kudüs-ü Şerif sancağı 9 zeâmet, 16 timar; Aclun 4 zeâmet, 61 timar; Lecun 9 zeâmet, 26 timar; Safed 5 zeâmet, 123 timar; Gazze 7 zeâmet, 108 timar; Nablus 7 zeâmet, 124 timar.

Kıbrıs Eyâleti : 1667 kılıçtır. Bunun 40'ı zeâmet, 1627'si tezkereli timardır. Eski kanun gereğince beyleri, zeâmet ve timar sahiplerinin cebelüleri ile birlikte 4500 askeri vardır. Kıbrıs sancağı 9 zeâmet, 38 timar; Alâiye 9 zeâmet, 153 timar; Tarsus 13 zeâmet, 418 timar; Sis 2 zeâmet, 56 timar; İçel 16 zeâmet, 602 timar.

Trablusşam Eyâleti : 614 kılıçtır. Cebelüleri ile birlikte 1400 askeri olur. Trablus sancağı 12 zeâmet, 87 timar; Humus 9 zeâmet, 169 timar; Cübevle 9 zeâmet, 92 timar; Hama 32 zeâmet, 171 timar.

Rakka Eyâleti : 654 kılıçtır. Cebelüleri ile 1400 asker olur. Rakka sancağı 2 zeâmet, 132 timar; Urfa 9 zeâmet, 291 timar; Birecik 15 zeâmet, 109 timar; Ane 6 zeâmet, 129 timar.

Trabzon Eyâleti : 454 kılıçtır. Cebelüsü ile birlikte 1850 askeri vardır. Trabzon sancağı 43 zeâmet, 328 timar; Batum 5 zeâmet, 72 timar.

Diyarbekir Eyâleti : 730 kılıçtır. Cebelüleri ile birlikte 1800 askeri vardır. Dördüncü Murad devrinde 9000 kılıç idi. Amid sancağı 9 zeâmet, 129 timar; Harput 7 zeâmet, 163 timar; Ergani 9 zeâmet, 123 timar; Siverek 4 zeâmet, 163 timar; Nusaybin 4 zeâmet, 15 timar; Terçik 4 zeâmet, 163 timar; Çermik 6 zeâmet, 13 timar; Hasankeyf zeâmet ve timar 45; Çapakçur 5 zeâmet, 30 timar; Çemişgezek 2 zeâmet, 7 timar; Kulp zeâmet ve timar 44; Sencar 6 zeâmet, 21 timar.

Erzurum Eyâleti : 5279 kılıçtır. Cebelüleri ile birlikte 8000 askeri vardır. Erzurum sancağı 56 zeâmet, 2215 timar; Tortum 5 zeâmet, 49 timar; Bamervan 4 zeâmet, 92 timar; Kiği 8 zeâmet, 229 timar; Hınıs 2 zeâmet, 425 timar; Malazgird 9 zeâmet, 282 timar; Tekman 2 zeâmet, 253 timar; Şarki Karahisar 3 zeâmet, 94 timar.

Çıldır Eyâleti : 656 kılıçtır. Cebelüleri ile birlikte yekûn 800 askeri vardır. Oltu sancağı 3 zeâmet, 123 timar; Ardahan 8 zeâmet, 250 timar; Erzbuc 44 zeâmet, 49 timar; Hacerek 2 zeâmet, 12 timar; Hartuş 13 zeâmet, 35 timar; Posto 10 zeâmet, 18 timar; Petek 8 zeâmet, 54 timar; Pasin 9 zeâmet, 14 timar; Lozi 9 zeâmet, 10 timar;

Oşca 8 zeâmet, 18 timar; Ahılkelek zeâmeti ve timarı 32; Çetele 13 zeâmet, 14 timar; İspir 1 zeâmet, 4 timar; Peyk, 4 zeâmet, 98 timar.

Van Eyâleti: Cebelüleri ile birlikte askerinin toplamı 1300'dür. Fakat birkaç kez Acem şahına sağ kol ve sol kol askeri olarak karşı koymuşlardır. Van sancağı 48 zeâmet, 35 timar; Şevirgir 47 zeâmet, 33 timar; Çobanlı 7 zeâmet, 26 timar; Vedana 7 zeâmet, 61 timar; Bayezid kalesi 4 zeâmet, 125 timar; Erciş 14 zeâmet, 68 timar; Âdilcevaz 19 zeâmet, 101 timar; Kurledek 7 zeâmet, 67 timar.

Burada, Allah'ın af ve mağrifeti üzerine olsun, Sultan Süleyman'ın Rumeli ile Anadolu zeâmet ve timar sahiplerinin gelirleri, zeâmet ve timarların yazılması tamamlandı. Sultan Süleyman'ın mesut devrinde, Rumeli denilen büyük eyâletlerde, bütün timar sahipleri cebelüleri ile yetmiş dört bin altı yüz asker idi. Anadolu denilen eyâletlerdeki zeâmet ve timar sahipleri, cebelüleri ile birlikte doksan bir bin altı yüz askerdir. Allah'ın emri ile Osmanlı Devletine o derece nizam ve intizam vermiş idi ki, Rumeli'ye sefer'e çıksa, Anadolu'dan asker almak gerekmezdi. Anadolu tarafında savaşa çıksa, Rumeli'den asker almazdı. Sadece Kapıkulu askeri ile Irak'a ve Almanya'ya kadar gider, savaşı kazanarak geri dönerdi. Sağlığında emrine girenler, birden bine, binden yüz bine kadar Osmanlı Devletinin buyruğunda olup beratlı maaş alan askeri ve görevlerini hesap etmişler. Beş yüz bin görevli eşkinci Müslüman askeri tesbit edilmiştir. Harp meydanlarını altüst eden yirmi bin yeniçeri ve dört bölükte toplanmış yirmi bin silâhlı sipahi hizmetlileri ile kırk bin adet olmuştur. Fakat, Allah'a şükürler olsun ki, Sultan Dördüncü Mehmed zamanında Yanova eyâleti alınarak zeâmet ve timara katıldı ve askerin yekûnu üç bin arttı. Berat eyâleti de fethedilerek sancakları zeâmet ve timar yazılınca, sekiz bin asker de oradan temin edildi. Ebu Yevad eyâleti fethedildi, zeâmet ve timarı yazılarak sekiz bin asker temin edildi. Büyük eyâlet Girid adası da fethedilerek sancaklık yerine hepsi zeâmet ve timar yapıldı. Böylece asker mevcudunda 20000, reâyâ mevcudunda da 100000 artış oldu. Allah daha da artırsın. Hattâ efendimiz Melek Ahmed Paşa 1060 tarihinde ve Dördüncü Mehmed zamanında sadrâzam iken, yedi iklimde akçe yiyen Padişah kulları sayılarak yazıldı. Hepsi beş yüz altmış altı bin kişi hesap edildi. Birden bine, binden yüz bine kadar görev yapanların senelik maaşları kırk üçer bin yedi yüz Rumî kese idi. Mısır askerinin hazine, ulufe ve terfileri ile senelik ulufelerinin dokuz bin kırk kese olduğu, Melek Ahmed Paşa tarafından Padişaha yazılmıştı. Sultan Süleyman Hân zamanında bu kadar masraf

ve bu kadar deniz gibi asker yoktu. Hepsi de emre hazır Müslüman ve mücahid asker idi. Hâlen bütün dünya halkı, Süleyman Hân'ın ruhunu hayır duâ ile anar.

Divan toplantıları hakkında Sultan Süleyman Hân'ın koyduğu kanunlar: Akıl sahibi dostlar bilsinler ki, Süleyman Hân'dan önce Dîvan toplantılarında da bir nizam yoktu. Süleyman Hân, dört gün büyük dîvan toplanmasını, yedi kubbe vezirleri, iki kazasker ve yeniçeriağası, altı bölük ağaları ile çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdasının gümüş asâ ile Dîvan'da hizmet etmelerini kanun haline getirdi. Sadrâzam herkesten sonra toplantıya gelerek, kapı altına oturur ve şikâyet dinlerdi. Kaptan Paşa da yedi kubbe vezirlerinden ayrı bir yerde otururak tersâne ile ilgili davaları dinlerdi. Çarşamba günü Dârüssaâde ağası, Mekke ve Medine'ye ait meseleleri hallederdi. Bütün Dîvan üyelerinin ayrı şekilde elbiseler giymesi, Sultan Süleyman Hân'dan kalmıştır. Evvelâ yedi kubbe veziri, Kaptan Paşa ve Sadrâzam selimî destâr ve vezirlik kürkü ile, yeniçeri ağası katılıyorsa o da selimî ile Ortakapı'nın sağ tarafında, yeniçerilerin dîvan durduğu yerde dikilirlerdi. Çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası, miralen, çakırcıbaşı, mirahur ağa, çeşnigirbaşı, müteferrikabaşı, tümü başlarında mücevvezeler, üzerlerinde muvahhidî atlastan dikilmiş hil'atlar olduğu halde yerlerinde bekler ve görevleri ile ilgili işlerle meşgul olurlardı. Adı geçen dört dîvanda sabahları yeniçeri çorbası çıkar ve üç bin taslık bu çorba dağılırken gök gürültüsü gibi sesler çıkardı. Yeniçeriler Padişaha dargın oldukları zaman çorba içmezler ve durum Padişaha arzedilerek yeniçerilerin istekleri yerine getirilirdi. Ondan sonra Padişâh adalet köşküne çekilerek bazı büyük davaları dinler ve kuşluk vakti olunca dîvana katılanların hepsi nefis yemeklerle dolu sofraya otururlardı. Bu yemek sırasında zülüflü baltacıları vezirlere, mehter ve çadır askerleri diğer dîvan azalarına hizmet ederlerdi. Yemekten sonra yedi vezir, Kaptan Paşa, yeniçeri ağası ve kazasker, akağa kapısından arz odasına geçerek, her divanda ne gibi işlerin görüldüğünü saâdetlû Padişâha bildirirlerdi. Sonra dışarı çıkarak yine kapı altına gelirlerdi. Orada çavuşbaşı sadrâzamdan mührü alarak dışarıdaki hazine ve defter odalarının kapılarını mühürledikten sonra mührü sadrâzama geri iade ederdi. Ondan sonra duâ ve medhiyelerle dîvan mensupları alayları ile evlerine hareket ederlerdi.

Bir de kalabalık dîvan olurdu ki, üç ayda bir bütün askere maaş verilir veya yabancı bir elçi gelirdi. O gün mahşer gününe benzer,

kalabalık, büyük bir dîvan olurdu. İki yüz küheylân ata binmiş ve mücevherlerle süslenmiş dîvan üyeleri, yanlarında altın ve gümüş yemek takımları ile beraber gelirlerdi. Getirdikleri altın işlemeli halılarla Padişahın bulunduğu yeri öyle bir süslerlerdi ki, elçiler gördükleri zaman hayran kalırlardı. Bayram divanlarında, önce Tatar Hânlarından birisi, ondan sonra Şeyhülislâm, diğer âlimlerin büyükleri, Sadrâzam ve peşinden de diğer vezirler olmak üzere Padişahın elini öperlerdi. Bu sırada davul, nekkâre ve zurna (Mehter) seslerinden tüyler ürperir, deniz üzerindeki gemilerden atılan top ve tüfenk seslerinden güzel şehir (İstanbul) içinde müthiş bir gürültü meydana gelirdi. Sözün kısası, Osmanlı Devletinin dîvana ait bu kanun, nizam, merasim, debdebe ve azametini tamamen yazacak olsak başlı başına bir cilt dolduracağından bu kadarını kâfi gördük.

Kanûnî Sultan Süleyman Hân devrindeki Fetihler: İlk seferleri Şam Valisi Çerkes Canberd Gazâli hâini üzerinedir. Bu hâin azarak isyana kalkışınca, vezir Ferhad Paşa kumandan tayin edilerek üzerine gidildi. 927 senesi safer ayının yedisinde, Canberd Gazâli'nin canı cehenneme gitti ve devletsiz başı da yerlere yuvarlandı. Eşkıya İskender'in öldürülmesi ve Yemen'in fethi, sene 927. Belgrad'ın alınması, sene 927. Salankamin ve Kapensek kalelerinin zaptolunması, sene 927. Rodos adasının fethi 2 Receb 928. Eskaradin kalesinin fethi ve Şehsuvarzâde Ali Bey'in öldürülmesi, Melke kalesi, İlki kalesi, İncirli adası, Tahtalı kalesi, İstanköy kalesi ve Bodrum kalesinin diğer kalelerle birlikte alınması, sene 928. Mohaç seferi, Vaderin, Oyluk, Kotik, Timurça, İrik, Gogorofça, Lukay, Sotbin, Ardot, Raçe, Ösek kaleleri ile Macarların başkenti olan Budin, Peşte, Sekedin ve bunlar arasında nice kaleler sayısız fetihlerle alındı. 932 tarihinde Budin alındı. Hayırsız Kalender'in bozguna uğratılarak yenilmesi, sene 933. Yayca kalesinin fethi, sene 934. Fenay (Alman Kızılelması)'nın fethi, sene 935. Budin kalesinin ikinci defa fethi. Kral Yanoş'un Budin Kralı oluşu. Budin Kralı olan Yanoş, Budin kalesinde muhasara edilmesi ve Yahya Paşazâdenin yetişerek kurtarması, sene 938. Erşak, Şakalofça, Kapolya, Şebiliye, Berzence, Belvar, Vetoş, Zakan, Kanije, Kokornik, Yaşke, Çobançe, Şarvar, Nîmetoküvar, Kermendvar, Rogervar, Egersek, Meşter, Hedvik, Sünbatlı, Meşti, Kösek kaleleri 939 tarihinde fethedilmişlerdir. Korunpakyeğen kalesi 940 tarihinde, Irakeyn, Gavzin, Karakan, Bağdad, Revan, Tebriz ve Hemedân'ın fethi ile Sultaniye'nin tahrib edilmesi 941 senesinde olmuştur. Van, Âdilcevaz, Erciş, Ahlat, Barkiri, Cerem, Bidkâr, Rosni, Hille, Tenur ve ünlü Van kaleleri, bütün bu

kaleler 941 tarihinde fetholundular. Yine ayrı senede Tebriz kalesi ve ona tâbi yerler de alınmıştır.

Gürcistan'a akın düzenlenmesi : Polya vilâyetinde Fesilye kalesi ile Bosna Kilise kalesinin fetih tarihleri 943'tür. İvarine, Nadin, Esin, Pâkriçe, Farin, Oburca'nın fetihleri ile Görnüs adasına harp açılması 943 tarihinde olmuştur. Bozga kalesinin fethi, Horkaciyan İvan'ın yenilgiye uğratılması ve Uşak kalesinin fetihleri 944 senesinde tamamlanmıştır. Buğdan seferi ve Yaş kalesi, Basra vilâyeti, Bosna vilâyetindeki Yetin kalesinin fetihleri 945 senesinde olmuştur. Hersek vilâyetindeki Nove kalesinin fethi, Yemen vilâyetinin alınması, Aden'in alınması, Osmanlı Donanmasının Hint ve Benden taraflarına hareketi, Demen kalesi ve Habeş'in fethi 946 yılında Tavaşi Süleyman Paşa tarafından yapılmıştır. Daha önce iki defa alınarak Erdel Kralı Yanoş'un kral tâyin edildiği Budin kalesi 948 yılında tekrar fethedilerek, buraya Gâzi Süleyman Paşa Vezir, Hayreddin Efendi de Kadı tâyin olundular. İstolni Belgrad kalesi, Valpova, Estergon, Tata, Persprim, Polata ve Çavga'nın fetih tarihleri 950'dir. Bu kalelerin hepsi de Belgrad yakınındadırlar. Şehzâde Mehmed Hân 9 Şaban 950'de vefat etti. 951 senesinde Estergon yakınındaki Vişgard, Novograd, Hatvan, Şemturna, Velife ve Bosna livası dahilindeki Çoka, Girid adası yakınındaki Enderik kaleleri alınmıştır. Şirvan hâkimi olan İran Şahının kardeşi Elkas Mirza, İstanbul'a gelerek Osmanlı Devletine bağlılığını bildirdi. Sene 954. Elkas Mirza'nın İstanbul'a gelişine tarih: «Mutî oldu Süleymân-ı zamana Mirza Elkas» sene 954. Elkas Mirza'nın İran'ın merkezi İsfahan üzerine yürüyüşünün tarihi : «Şeh-i Şahan eyledi Tahmasb'a azm» sene 956.

Şirvan, Şamas ve ikinci kez olarak Van ve Tebriz'in fethinden sonra Elkas Mirza, Kum ve Kâşan vilâyetlerini yağma ederek elde ettiği çok miktardaki ganimet malı ile İstanbul'a döndü. Sene 955. Hasım Ali Paşa'nın Sekedin ovasında verdiği savaştan sonra Yahyâ, Beçkerek, Ararat, Çanat ve Tameşvar kaleleri 958 senesinde fetholundu. Bunlardan yalnız Tameşvar, 959'da İkinci vezir Ahmed Paşa tarafından fetholunmuştur. Sonluk kalesi 959 senesinde fethedilmiş, yine bu sene Eğri kalesi muhasara edilmişse de alınamayarak geri dönülmüştür. Nahcivan seferi, Şehzâde Cihangir'in Haleb kışlağında vefat etmesi ve Şehzâde Selim'in kışlağa gelişi 960 tarihinde olmuştur. Şehrizor kalesi ile Zâlim Kalin ve ona bağlı olan yerlerin alınması 962 senesinde olmuştur.. 961 senesinde, Kapoşvar, Ko-

rotna kaleleri alınmış ve Kırım Hânı Devlet Giray, Kilis mirlivası Gâzi Malkoç bey'in muharebeleri olmuştur. Şehzâde Selim Hân ile kardeşi Bayezid Hân Konya ovasında harbettiler. Bayezid Hân yenildi ve İran Şahı'na sığındı. Ancak sonra oradan bağlı olarak Sivas'a getirilerek orada çocukları ile birlikte boğularak şehid edildi. Mezarı Paşa kalesinin dışındadır. Sene 966.

973 senesinde Padişah, ordusu ile birlikte Sigetvar seferine çıktı. Kale muhasara edilip büyük muharebeler olurken, Erdel tarafında da Serdâr Pertev Paşa tarafından Göle, Yanova ve Lagoş kaleleri fethedildi. Sene 974. Bu fetihlerden on gün önce rahmetli Padişah'ın dünyaya veda ederek ebedî sultanlığa göçmesi 974 tarihinde meydana geldi. Yedi gün sonra Sigetvar kalesi de kılıç kuvveti ile akıllı vezirin iyi idaresi ve yerinde hareketleriyle fethedildi. Padişahın hastalığından ve ölümünden oda hizmetçilerinin bile haberleri olmadı. Bunun için «Sigetvar, Göle ve Komar kalelerini Süleyman Hân'ın ölüsü aldı» derler. Süleyman Hân da sonunda ecelin eline düştü. Zaten dünya bir uçtan öbür uca hükmeden savaşçı padişahlara ve peygamberlere bile kalmayacağı, herkesin «İrciî...» emrine uyması muhakkaktır. Rahmetli Padişah, bu gurur dünyasında kırk sekiz yıl saltanat sürdü. İstanbul'un imarına çalıştı. Binlerce hayır eserleri meydana getirdi. Fethettiği yerlerden 2060 yerde adına hutbe okunurdu. Ve yedi iklimde fetihleri vardır. İlk seferinde Şam'da Canberd Gazâli'yi bozguna uğratmıştır. Son seferi ile Sigetvar kalesinin fethidir ki, kalenin alınmasından yedi gün önce, Safer ayının 22'sinde, Perşembe gecesi saat dokuzda «Küllü nefsin zâigatül mevt» âyeti mucibince tahtına ve tacına veda etti. Ölümü yine gizli tutularak Manisa'dan İkinci Selim geldi, bütün Müslüman gaziler ona biat ettiler. Ondan sonra Padişah Kanûnî Sultan Süleyman'ın cenazesi İstanbul'a getirtilerek kendi câmiinin mihrabı önünde toprağa verildi.

***

GAZÎ SÜLEYMAN HÂN'IN OĞLU İKİNCİ SELİM'İN YAPTIĞI İŞLERİN ÖZETİ

929 YILINDA dünyaya gelmişlerdir. Tahta çıkışları, «Şah Selim oldu emir-el mü'minîn» ve «Sultan Selim-i âdil, sâhibi kurân-ı kâmil» mısralarının ifade ettikleri 974 tarihidir. Abdurrahman efendinin çekme köprüsünün bitişine «Temme

emir-ül Cisr» tarih düşürülmüştür ki, bu 975 senesine rastlar. Başka bir tarih de «Hâmî-i din, Sânî-i Sultan Selim»dir ki, bu da 975 yılına tekabül eder. İkinci Selim nazik, yumuşak huylu bir padişah idi ki, «İllâ men atallahu bigalbin Selim» âyeti sanki onun hakkında indirilmişti. Bütün bilginler, olgunlar, şeyhler ve şairlerle daima görüşür, akıllı vezirlerinin düşünce ve fikirleri ile dört yanındaki düşmanlarından intikam alarak yine kendi zevki ile meşgul olurdu.

İkinci Selim'in sancak beyi oluşuna tarihtir:

Livâ-yı adl-i Şehzâde verüp nûr
Karaman illerini kıldı teshir

Konya ovasında İkinci Selim'in kardeşi Bayezid'i mağlûb edişi için düşürülen târih: «Eyledi Sultan Selim ile kıtali Bayezid». Sene 966. Sadrâzam Sokullu Mehmed Paşa, İkinci Vezir Tameşvar fâtihi Ahmed Paşa, Kaptanı Derya Piyale Paşa, Zalmanmud Paşa, Lala Kara Mustafa Paşa ve Lala Tütünsüz Hüseyin Paşa gibi vezirler, Sultan Selim'in Aristo kadar akıllı, zeki, tedbirli, kuvvetli ve eşsiz vezirleri idi.

Saâdetlû zamanlarındaki beylerbeyiler: Kaptan Ali Paşa, Sofu Ali Paşa, Potur Hüseyin Paşa, Mahmud Paşa, Mehmed Paşa, Lala Mustafa Paşa, Abdurrahman Paşa, Davud Paşa, Rüstem Paşa, Hüseyin Paşa, Murad Paşa, Hadım Cafer Paşa, Derviş Ali Paşa, Arab Ahmed Paşa ve Mustafa Paşa'dır.

Defterdar ve Nişancılar: Defterdar Murad Çelebi, Derviş Çelebi (Şeyh Baba Nakkaş'ın oğludur), Lalazâde Mehmed Çelebi, Oğlamami Çelebi, Abdulgafur Çelebi, Muharrem Çelebi, Nişancı Firuz Bey, Mehmed Çelebi (Rahmetli Nişancı Celâlzâde Bey'in kız kardeşinin oğludur).

Sultan İkinci Selim devrindeki bilginler: Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Abdulkerim oğlu Abdülvâhab'ın oğlu Mevlânâ Mehmed, Mevlânâ Muslihûddin, Mevlânâ Cafer Efendi, Mevlânâ Abdullah Efendi, Mevlânâ Mehmed Çelebi ve Ahmed Çelebi (İki kardeş Çelebiler derlerdi), Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin torunu Mevlânâ Abdülkerîm.

Mübarek zamanlarındaki hâkimler: Mevlânâ hakîm Sinan, hakîm Osman Efendi, Mevlânâ hakîm İsa, hakîm İshak Efendi, Mehmed Şehir Bikaysuni oğlu hakîm Bedreddin Mehmed ve Doktor Ahmed Çelebi.

Mübarek devirlerindeki büyük şeyhler: Şeyh Alâeddin, Kara-

man'ın Aksaray vilâyetindendir. Cifr ilminde manâ denizinin hakikatı idi. Şeyh Abdülkerim, Şeyh Arif-i billâr Mahmud Çelebi, Şeyh Ebussaid, Şeyh Hakîm Çelebi, Şeyh Yakup Karamanî (Timar sahibi iken, Halvetî şeyhlerinden Sünbül Sinan Efendinin hizmetine girdi, Şeyh Sarhoşî Bâlî Efendi, Şeyh Ramazan Efendi (Behiştî mahlasını kullanırdı), Şeyh Mehmed Birgivî (dokuz yüz seksen bir tarihinde vefat etmiş ve Birgi şehrinde toprağa verilmiştir).

Padişahlığı zamanında fetholunan yerler: 975 senesinde Basra'da isyan eden Alyanoğlu yenilgiye uğratılarak devlete boyun eğdirildi. 976 yılında Ejderhan seferine çıkıldı. Yine aynı sene Irak, Davyan ve Dest-i Kâpçak alındı. 977 yılında Sinan Paşa tarafından Yemen ikinci defa fethedildi ve Aden alındı. 987 senesinde, İspanya'daki Müslümanlar İstanbul'a hicret etmek istediler. Kıbrıs adası ve adaya bağlı yerlerin alınması, Lefkoşe, Magosa, Kerenpe ve Baf kaleleri, Kıbrıs adasının tamamının fethi üç senede tamamlandı.

Kıbrıs'ın fethi için düşürülen tarihler:

«İki Fâtih Kıbrıs'ı fethettiler»
«Aldı Kıbrıs Adasını Şeyh Selim» Sene 987.

977 yılında Tunus kalesi ve Afrika bölgesi, Kılıç Ali paşa tarafından fethedildi. 979 tarihinde Osmanlı Donanması büyük bir bozguna uğradı. Yine 979 senesinde, Moskof vilâyetinde Çapkın Tatar Hân ortaya çıktı. 981 yılında Ayasofya camiine iki minare ve payandalar (dayanaklar) yapıldı. 982 senesinde Sinan Paşa, kâfir eline geçen Bosna'yı tekrar geri aldı. Aynı yılın yani 982 yılının 18 Şa'banında İkinci Selim vefat etti. İstanbul'da, Mekke ve Medine'de sayısız hayır eserleri vardır. Bunlar içinde en güzeli, Edirne'deki câmiidir. İnşaallah sırası gelince yazılır. İstanbul'da onun gibi bir büyük câmi yaptırılmamıştır. Yerine Selim Hân oğlu Üçüncü Murad müstakil padişah oldu.

*
**

SULTAN İKİNCİ SELİM'İN OĞLU SULTAN ÜÇÜNCÜ MURAD'IN DEVRİNDE OLANLARIN ÖZETİ

TAHTA çıkışı için düşürülen tarih:

«Ey türebî oldu tarihi ânın
Oldu Şâh-ı Müslimîn Sultan Murad» Sene 982.

Başka bir tarih: «Murad Hân eyyedallah» Sene 982.

Sultan Üçüncü Murad'ın çocukları şunlardır: Şehzâde Mustafa, Osman, Bayezid, Selim, Cihangir, Abdullah, Abdurrahman, Hasan, Ahmed, Yakup, Alemşah, Yusuf, Hüseyin Hân, Korkud, Lâmi, İshak, Ömer, Alâeddin, Davud Hân ve yirmi dört temiz talihli kızları olup, kendilerinden sonra evli kaldılar. Dünyaya gelen çocuklarının tamamı yüz yirmi yedidir, Ayasofya alanında Murad Hân yanında gömülüdürler. Allah hepsine rahmet eylesin.

Sultan Üçüncü Murad 953 senesi Cemaziyelevvel ayının beşinde dünyaya gelmişlerdir. Doğumları için şu tarih düşürülmüştür: «Gül-i Sâbit» Sene 953. Başka bir tarih: «Gül-i beşâret», diğer bir tarih: «Hayr-ün neseb» olup, hepsi de ebced hesabı ile 953 eder.

Tahta çıkışları 982 senesi mübarek Ramazan ayının sekizinci Çarşamba günü olmuştur. Gâzî Murad Hân'ın tahta çıkışlarına da şu tarih düşürülmüştür:

«Padişah-ı âlem oldu gül gibi Sultan Murad.»

Sinan Paşa köşkünün tarihi:

«Kıldı bu kasrı binâ Sultan Murad.» Sene 990.

Kaptan Sinan Paşa için Sağır Riyami Efendi şu tarihi düşürmüştür:

«Bi ismillâh ile hâtif dedi tarihini
Kapudan oldu, Sinan Pâşâ-yı deryâ-dil yine.»

Padişahlığı zamanında alınan yerler: 985 yılında Lala Kara Mustafa Paşa Acem seferine Serdâr tayin edildi. 983 senesinde Çıldır ovasında büyük bir muharebe verildi. 996 tarihinde Çıldır, Tümek, Haritni, Dahal, Tiflis, Şeki kaleleri alındı. Erşi kalesi yapıldı ve kapılar kapısı denilen Demirkapı kalesi ve Şirvan eyâleti fethedildi. Şirvan'ın alınışına şu tarih düşürülmüştür: «Aldı Sultan Murad Şirvan». Bu eyâlet, Özdemir oğlu Osman Paşa'ya verildi. Bu fetihlerin hepsi 991 tarihinde olmuştur. İlk Sefer-i Hümayun 990, İmam Kulû Hân'ın mağlûbedilmesi 991, Devan kalesinin tamir edilmesi 991, Kuri kalesinin alınması 992, Şehzâde Mehmed Hân'a Manisa sancağının verilmesi 991, Mehmed Giray Hân'ın öldürülmesi 992, Tebriz kalesinin tamamlanışı 993, Gence kalesinin alınması, Ceğâle oğlunun Bağdad üzerine kumandan tayini, Despol, Nihavend ve Kühervan kalelerinin fetihleri 995 yılında olmuştur. Hadım Cafer Paşa'nın Tebriz yakınında verdiği büyük muharebe 997, Şâh ile sulh yapılarak şehzâdenin rehine olarak alındığı sene 1000, Bihke kalesinin alı-

nışı, Yenihisar kalesinin yapılması ve Bosna'da büyük bir taburun bozguna uğraması 1000 yılında olmuştur. Vespirim ve Polata kalelerinin fethi, Osmanlı ordusunun İstoni Belgrad'da bozulması, Tata ve Sen Martin kalelerinin fethi, Yanık kalesinin ilk olarak muhasarası ve fethi 1002 tarihinde olmuştur. Yanık kalesi Sinan Paşa tarafından fethedilmiştir. Bu fetihlerden başka birçok muharebeleri vardır ki, Osman oğullarının yüzsuyu olmuştur. Kendileri şahsen hiçbir yere çıkmadan bu kadar yer almışlar ve sonunda da Allah'ın rahmetine kavuşarak 1003 senesi Cemadelülâsında sultanlığı bırakıp öteki dünyaya göçmüşlerdir. Allah rahmet eylesin.

Yanık kalesinin fethine düşürülen tarihler:

«Adüvv-ü din sınub fetholdu. Yanık.»

Başka bir tarih:

«Kal'a-î Yanık'a top attı. Sinan Paşa,
Destgir oldu âna nusret-ü avn.»

Diğer bir tarih:

«Çar rüknü yog olup fethine düştü tarih,
Nar-ı kahriyle adüv yanup alındı Yanık.» Sene 1003.

*
**

MURAD HÂN'IN OĞLU SULTAN MEHMED HÂN'IN PADİŞÂHLIĞI

976 TARİHİNDE Manisa'da dünyaya gelmişler ve 1003 senesi Cemadelülâsının on altısında Cuma günü tahta çıkmışlardır. Sultan Murad vefat edince, Bostancıbaşı süratle Manisa'ya giderek tahta çıktığının müjdesini verdi. Kendisine müjdesinin karşılığı olarak Mısır eyâleti Paşalığı armağan edildi.

Sultan Üçüncü Mehmed'in tahta çıkışı için söylenen tarihler:

«Cülûs etti bugün Sultan Muhammed adl-ü dâd ile.»

Diğer tarih:

«Şeyh-i şahân-i âlem devlet tarihidir mülhem,
Cülûs etti gelip Sultan Muhammed adl ile hâlâ.»
Sene 1004.

Sultan Üçüncü Mehmed'in sünnet oluşu için söylenen tarih:

«Muhammed sünnetine eyleyin ikrâm,
Şeriat kestiği parmak ağrımaz.»
Sene 990.

Sultan Üçüncü Mehmed devrindeki olaylar: 1004 yılında Tatar Hân'ı gelerek reâyâ itaat etti. Yine 1004 yılında Tameşvar, Cafer Paşa tarafından düşmandan geri alındı.

Eğri yakınlarında Horeştoş ovasında taburun bozguna uğrayışı için yazılan tarih:

«Fetholup kal'a bozuldu tabur» Sene 1005.

1006 tarihinde, Yanık kalesi düşman eline geçti. 1007 yılında Varat kalesi Saturcu Hasan Paşa tarafından kuşatıldı ve alındı. 1008 senesinde Ekmekçizâde Ahmed defterdar oldu ve Saturcu Hasan Paşa idam edildi. Kanije kalesinin alınışı ve tabur muharebesi için yazılan tarih: «Kaçırdın kâfiri, aldın hisarı». Sene 1009. 1007 yılında Celâlî, Karayazı ve kardeşi Deli Hasan ortaya çıktı. 1012 tarihinde Yemişçi Hasan Paşa azledildi, sonra da idam edildi. İran, Tebriz'de zafer kazandı. Nahcivan ve Revan kalesini aldı. Serdâr Cağalıoğlu vefat etti, Yine 1012 senesinde İranlılar Gence Şirvan'ı istilâ etti. Saltanat süresi 9 yıldır. 1012 senesi 18 Receb ayının 18'inde Sultan Üçüncü Mehmed vefat etti. 33 sene ömür sürmüştür.

Padişahlığı zamanında İstanbul'da kendisi için bir türbe yaptırdı. Eğri'de, Mekke ve Medine'de birçok hayır eserleri vardır. Hatta Mısır'dan Mekke ve Medine'ye her sene iki gemi yiyecek gider. Mehmediye adıyla anılan büyük bir vakıftır. Ondan sonra saltanat tahtı Sultan Ahmed Hân'a geçti.

*
**

SULTAN AHMED HÂN DEVRİ OLAYLARININ ÖZETİ

DOKUZ yüz doksan sekiz senesinde Manisa'da doğdu. Tahta çıktığı zaman 14 yaşında masum bir çocuktu. 1012 yılında Receb ayının on sekizinde Padişah oldu. «Hâkan-ı Rum» sözü doğumu için tarih olmuştur. Sene 998. Başka bir tarih, «Hafazatullah» sözüdür. Padişâh oluşuna tarih «Bahti» kelimesidir. Sene 1012. Tahta çıkışı için söylenen başka bir tarih: «Hayr el selâtîn»dir. Kusuru çok olan ben (riyâsız evliyâ, Derviş oğlu Mehmed Zıllî) ana

karnından yeryüzüne ayak basışım bu Sultan Ahmed Hân'ın Padişahlığı zamanında bin yirmi yılı Muharrem ayının onuncu Aşura gününde olmuş. Yirmi altı tarihinde iyiyi kötüden ayıracak çağa gelip Sultan Ahmed Hân'ın Edirne seferini ve Yenicâmiin yapılmaya başlanışını gayet iyi bilirim. Allah'a hamdolsun ki, böyle şanı büyük, yüce bir Padişâh zamanında dünyaya gelmişim. Feridun Bey El-Tevkiî tarafından Sultan Ahmed'in tahta çıkışına düşürülen tarih :

Bu bir âdil şehinşehdır ki tâ haşr
Tefâhür idünür ahdiyle eyyam
Kuşanub tiğ-i zer geçtikçe taht'a
Sipâha genc-i bi-had kıldı in'am
«Atâ bahş» (992) oldu ihsanına târih
Cülûsu sâlime «Şimşir-î İslâm» (992)

Sultan Ahmed Hân'ın şehzâdeleri : Evvelâ Şehzâde Osman, Şehzâde Mehmed Hân —Sultan Osman'ın küçük kardeşidir—, Şehzâde Murad Hân (Bağdad fâtihi), Şehzâde Bayezid Hân, Şehzâde Süleyman. Şehzâde Bayezid'in annesi ayrı idi. Bayezid Hân, Murad Hân'dan üç ay küçük idi. O gün Mehmed Hân'ın oğlu Sultan Mustafa'nın vefat ettiği söylenir. Şehzâde İbrahim Hân yaşça hepsinden küçük idi. Allah hepsine rahmet eylesin.

Sultan Ahmed Hân'ın bilginlere ve Peygamber sülâlesinden olanlara aylık bağladıklarına dair Kâfzâde Faizî Çelebînin düşürdüğü tarih :

«Anıla nâm-ı şerifi ile tarih ola bu,
Padişâh eyledi evlâd-ı Resûle ikram» Sene 1026.

Sultan Ahmed Hân devrinin sadrâzamları : Sadrâzam Yavuz Ali Paşa, sadrâzamlığa Mısır valiliğinden getirildi. Sadrâzam Mehmed Paşa Bosna'da Şahinoğlu adı ile şöhrete ulaşmıştır. Vezir Derviş Paşa, Gazi Kuyucu Murad Paşa —Anadolu'daki Celâlîlerin hepsini ortadan kaldırmıştır—, Sadrâzam Nasuhi Paşa, Sadrâzam Damad Mehmed Paşa —iki defa sadrâzam olmuştur—, Vezir Halil Paşa —Bu da iki defa sadrâzam olmuştur—.

Sadrâzam olmayan vezirler : Kaymakam Kasım Paşa, Hadım Hafız Ahmed Paşa, Sarıkçı Mustafa Paşa, Sofu Sinan Paşa, Vezir Hızır Paşa, Gürcü Hadım Mehmed Paşa —Birkaç defa kaymakamlık yaptıktan sonra Mustafa Hân devrinde sadrâzam olmuştur—, Vezir Ekmekçizâde Ahmed Paşa, Kurd Paşa, Güzelce Mahmud Paşa,

Cegâlezâde Sinan Paşa, İkinci Vezir Ceğâlezâde Sinan Paşa'nın oğlu Mahmud Paşa ve Sofu Mehmed Paşa.

Sultan Ahmed Hân devrindeki meşhur bilginler: El-Mevlâ Mustafa Efendi, Sultan Ahmed'in tahta çıktığı sırada Şeyhülislâm idi. Sun'ullah Efendi, Hoca Sadüddin oğlu Mehmed Efendi, Şeyhülislâm Esad Efendi, Sultan hocası Mustafa Efendi, Elmevlâ Kafzâde, Yahya Efendi, Damad Efendi, Taşköprülüzâde adı ile tanınmış Kemal Efendi, Kethüda Mustafa Efendi, Bostanzâde Mehmed Efendi, Hayzâde Hüseyin Efendi ve Ganizâde Mehmed Efendi.

Sultan Ahmed devrindeki büyük şeyhler: Şeyh Üsküdarlı Mahmud Efendi, zamanın kutbu idi. Hoca atlı olduğu halde, Sultan Ahmed Hân yanında yaya yürümüştür.. Şeyh Sivaslı Abdülmecid Efendi, Tercümanlığı ile meşhur Şeyh Ömer Efendi, Şeyhlerin şeyhi Emîr İştibî. Cerrah Paşa adı ile tanınan Emir İştibî hazretlerinin halifesi olan Şeyh İbrahim Efendi âşık tabiatlı, geniş mezhepli, konuşmaları etkili bir Hak âşıkı idi. Bütün aydınlar derslerini takibederlerdi. Şeyh Muslihüddin-i Nakşibendî Cerrahpaşa'da vâiz iken, hâfızlığı sebebi ile Sultan Ahmed Hân'a hocalık yapmıştır.

Sultan Ahmed Hân'ın saltanatları zamanında fetholunan yerler: Sadrâzam Yavuz Ali Paşa'nın Serdarlığı ve Belgrad'da vefatı, düşmanın Estergon kalesini muhasara etmesi, Erdel Kralı Boçkay İştivan'ın ortaya çıkışı. Sene 1013, Estergon kalesinin ibretli bir şekilde alınması, Erdel Kralı Boçkay ile sarhoş İbrahim Paşa'nın Nemse (Avusturya) imparator yeri olan Beç kalesi taraflarını yağma etmeleri, yine Boçkay ile Osmanlı ordusunun Uyvar kalesi ve etrafını yağma etmeleri. Sene 1014. Uzun Celâlî ile Nasuh Paşa arasındaki muharebe, Kaymakam Mustafa Paşa'nın öldürülmesi, Sofu Sinan Paşa'nın Başkumandan oluşu, Sultan Ahmed Hân'ın Bursa'ya gitmesi, Sofu Sinan Paşa'nın sadrâzamlıktan uzaklaştırılması. Sene 1014. Ceğâlezâde'nin ölümü, Nasuh Paşa'nın Haleb Serdarlığına tâyini. Sene 1014. Koca Mehmed Paşa'nın İran üzerine gönderilişi ve sonra yerine vezir Murad Paşa'nın tayin edilmesi, Derviş Paşa'nın Sadrâzam olması, Bostancıbaşı Ferhad Paşa'nın Serdârlığa getirilmesi, Celâlî eşkıyasını yıkıp ezen fetihler sahibi Murad Paşa'nın Sadrâzam oluşu, sonra kötü niyetli Derviş Paşa'nın idâmı 1015 tarihinde olmuştur. Kuyucu Murad Paşa'nın Haleb taraflarındaki Canboladzâde üzerine gönderilmesi, Kalenderoğlu adlı eşkıyanın yağma etmesi, Murad Paşa'nın Haleb'i alışı. Sene 1016. Kalenderoğlu'nun bozguna uğratılması ve sert vezir Murad Paşa'nın Uzun Celâlî'yi basarak kuvvet okunu gök kubbesine takışı. Sene 1017.

Tarih:

«Dedi tarihini ol dem subuhî
Bin on yedide kırıldı sekban.»

1019 senesinde isyancılardan Yusuf Paşa Üsküdarda idam olundu. Yine aynı yıl Murad Paşa İran üzerine sefere çıktı ve Tebriz'le birlikte yetmiş kadar İran şehrini yağma etti. 1021 yılında Murad Paşa Diyarbekir yakınlarında Çülek denilen yerde fânî dünyayı terk ederek ebedî âleme göçtü. Nasuhi Paşa Serdar oldu ve sonra Sadrâzam olarak İran'la anlaşma imzaladı. Nasuh Paşa, Padişâha damad oldu. Betlen Gabor'un Erdel'e Kral olması üzerine, Osmanlı ordusu Erdel'i yağma ve talan ederek, iki yüz bin esir ve hesapsız ganimet malı aldıktan sonra zaferle geri döndü. Saadetlû Padişâh Hazretleri Edirne'yi ziyaret ettiler. Padişâh'ın Edirne ziyaretine Gânizâde şu tarihi düşürmüştür: «Cennetâbâd oldu Sultan Ahmed ile Edirne». Sene 1021.

1023 senesinde Ak Kazaklar Sinop kalesini yaktılar, bu olayda suçlu bulunan Nasuh Paşa idam olundu. 1024 yılında Mehmed Paşa sadrâzamlığa getirildi ve çıktığı Revan seferinden başarı elde edemeden döndü. 1025 yılında İskender Paşa «Karî» taburunu bozguna uğrattı. 1026'da Sadrâzam Halil Paşa Serdar oldu ve nihayet 6 Zilkade 1026 tarihinde Sultan Ahmed Hân bu dünya sultanlığından göçerek cennete gitti. Sultan Ahmed Hân iyi huylu, tatlı konuşur, yardım sever ve hayır sahibi, şanlı bir padişah idi. Onun adâletli devrinde İstanbul o kadar emniyetli ve îmar görmüş bir şehir idi ki, sözle anlatmak mümkün değildir. Hatta büyük hayır eserlerinden bir tanesi Atmeydanı'nda yaptırdığı yeni camidir ki, vasıflarını aşağıda anlatacağız.

Yukarıda câmilerin vâsıfları yazılı ise de yine mevzua dönerek büyük câmilerden Sultan Ahmed Hân câmiinin anlatılmasına başladık:

Bu câmi İstanbul'daki büyük câmilerin en güzelidir. Ayasofya yakınında «Atmeydanı» adlı yüksek bir yerde, kıblesi Çatladıkapı tarafında deniz görür, geniş bir sahada yeni bir câmidir ki, sanki matkap değmemiş, emsalsiz bir incidir. Rahmetli Sultan Ahmed Hân, bu câmiin yerindeki vezirlere ait beş tane sarayı kendi parası ile satın alarak hepsini temelinden yıktırdı. Ovalar kadar geniş bir yer açtırdı. Bütün usta mimar ve mühendisler bir araya getirilerek Üsküdarlı Mahmud Efendi'nin ve üstadımız Evliya Efendi'nin duâla-

rıyle temelinin kazılmasına başlandı. İlk olarak Sultan Ahmed Hân, eteğine toprak doldurarak, «Yâ Rab, Ahmed kulunun hizmetidir, indinde kabul eyle!» diye işçilerle temelden toprak taşımıştır. Evliyâ Efendi temel imamı, Aziz Mahmud Efendi temel şeyhi, Kara Sünbül Ali Efendi temel kadısı, Kalender Paşa temel mutemedi, Kemankeş Ali Paşa temel nâzırı oldu. İnşaatın üçüncü senesinde kubbeye başlandı.

Sultan Ahmed Câmiinin şekilleri : Dört mermer ayak üzerinde, göklere yetmiş arşın boy uzatmış, çok yüksek yuvarlak bir kubbedir. Bu kubbenin dört tarafı yarım kubbelerle çevrilmiş olduğundan, câmi aydınlıktır. İçinde Ayasofya ve Süleymaniye gibi büyük direkler yoktur. Büyük kubbe çeşitli süslerle bezenmiş dört ayak üzerine istinâd ettirilmiş ve değişik renklerle cemâat yerleri vardır. Ondan yukarıda, tâ kubbenin ortasına varıncaya kadar uzanan demir kafesli kandil yerleri vardır ki, burada üç kat kandiller yanar. İnce bir sütun üzerinde müezzin mahfeli ile muhtelif ve çeşitli sütunlar üzerine oturtulmuş bir hünkâr mahfeli vardır. Bu mahfellerin yan sofa maksurelerinin altında birçok direkler vardır. Mermerden yapılmış ve çok yüksek bir minberi vardır ki, bir döner kürsüdür. Sultan Ahmed Hân Câmiinin minberi için şu tarih söylenmiştir:

«Kultü sümme temme bilhayrat fî tarihahü,
Minber-i Sultan Ahmed Rabb-ı Ekmel birrehü.» Sene: 1026.

Ve mihrabını anlatmaya lisan kâfi gelmez. İki tarafında birer adam boyu şamdanlar üzerinde yirmişer kantar beyaz kâfurî mumlar ve tütsü kabları ile süslenmiş bir câmidir. Mihrâbın sol tarafındaki pencere yakınında dört köşe ve karışık renkli bir taş vardır ki, Allah'ın, kudretini göstermek için yarattığı bir kaya parçasıdır. Bütün pencereleri öyle süslüdür ki kanatları sedef işlemeli büyük kapaklardır. Gerideki iki sütunda Süleymaniye'deki gibi çeşmeler vardır. Bunlardan cemâat abdest tazeler ve su içerler. Bu câmiin beş kapısı vardır. Sağ taraftaki köşede hatip kapısı, sol tarafta hünkâr mahfeli altında imam kapısı, iki yan kapıları da sedef işlemelidirler. Bu dört kapıdan câmie basamaklı taş merdivenle çıkılır. Beşinci kapısı olan kıble kapısı, diğerlerinden daha yüksektir. Bu câmide asılı âvizelerin yüz Mısır hazinesine eş kıymeti olduğunu söylüyorlar. Rahmetli Sultan Ahmed Hân o derece büyük, efendi, güzel huylu ve iyi düşünceye sahipti ki, dedelerinden beri ne kadar kıymetli, görülmeye değer mücevher cinsinden hediyeler varsa hep-

sini bu camie avize yaptırdı. Bütün devletlerden çeşitli hediyeler geldi.

Bütün ülkelerin sanatkârları, sultandan ihsan almak düşüncesi ile yaptıkları görülmeye değer şeyleri getirerek câmii süslemişler. Hattâ bunlardan Habeş veziri Cafer Paşa altı adet zümrüt kandil göndermiş, mührü Süleyman üzere altısını da mücevher altın zincirlerle asmışlardır ki, her bir kandil altışar okka gelir kıymetli taşlardan yapılmıştır. Parçalarının her biri bir Rum haracı değerindedir derler. Bunun gibi birçok kıymetli avizeler ile süslenmiştir ki, anlatılmasında kalem ve dil mecalsiz kalır. Bu câmiin mihrab tarafında yaldızlı ve sedef işlemeli rahleler üzerinde yüzlerce Kur'an-ı Kerimler vardır ki, İslâm ülkelerinde ne kadar Padişah camileri varsa hiç birinde bu kadar güzel kitaplar görülmemiştir. Çünkü her biri bir padişah ve vezir tarafından hediye olarak gelmiş ve câmie konulmuştur. Tuğra ile damgalanmış ve ilgili memura teslim edilmiş dokuz yüz bin adet kitap vardır. Camiin bahçesi cennet bahçelerinden bir bahçeye benzer bir İrem bağıdır ki, içinde bülbüller öterler. Bu câmi hemen hemen Şehzâde câmii büyüklüğünde ve onun plânları şeklinde plânlar tanzim edilerek temeller atılmıştır. Fakat bunun mimarî tarzındaki güzelliği hiçbir yerin câmiinde görülmemiştir. Câmiin tarihi :

«Göricek bu Câmii dedim anın târihini,
Eyledin bu dehr içinde Hak bu kim âli nişân»

Avlusu ham beyaz mermerle döşeli dört köşeli bir meydandır. Dört tarafındaki yan sofaları çeşit çeşit direkler üzerinde, renk renk taşlarla süslenmiştir. Avlunun tam ortasında, bir şadırvan havuzu vardır. Fıskıyelerinden berrak, tatlı sular akar. Cemâat içerek hararetlerini söndürürler. Bu havuzdan abdest alınmaz. Çünkü dört tarafı kafeslidir. Üstü kubbelidir. Allah hakkı için söylüyorum ki, avlunun kıble kapısı hiçbir yerde benzeri olmayan tunç bir kapıdır. Boyu on iki zira'dır. Bir kuyumcu kadar işinin ehli olan ustası, sanatını göstermek için öyle değerli bir kapı yapmış ki, dikkatle bakan herkes hayranlığını ve şaşkınlığını gizleyemez. Pirinç, maden ve tahtalar üzerine en ince nakışlarla ve değişik renkli kalem işi altın nakışları ile içine gümüş halka, gümüş kilid ve menteşeler takılmış emsalsiz derecede süslü bir kapıdır. Bazıları bu kapı Estergon'daki Kızılelma kilisesinden gelmiştir derlerse de bu yanlıştır. Zira Nemse kâfirleri 1013 yılında Estergon'u işgal ederek adı geçen kapıyı almışlar. Sultan Beç kalesi içindeki İstefani kilisesine Mer-

yem kapısı yapmışlardır. Sultan Ahmed Câmiinin adı geçen avlu kapısı, rahmetli babamız Derviş Mehmed Zıllî kuyumcubaşı iken yapılmış olup, rahmetlinin adı, üstündeki iki parçadan ibaret kitâbe içinde künyesi ile birlikte yazılıdır. Bu avlunun üç kapısından da büyük dış avluya mermer merdivenlerle inilir. Bu avlunun pencerelerinin dışında, üç tarafta yan dehlizleri vardır. İki tarafında ince direkcikler üzerinde düzlükler vardır. Cemâat çok olduğu zamanlarda, bu yan dehlizlerde dahi namaz kılınır. Gece ve gündüz, bu maksureler on bin Hindli vesair fakirlerle doludur. Bu sofaların altında birçok çeşmeler vardır ki, cemâat oralardan abdest alırlar.

Minareleri : Göklere baş uzatmış, altı adet minaresi vardır. Bu câmi sultanların yaptırdığı on altıncı câmi olduğu için, bunu belirtmek üzere altı minaresinde on altı şerefesi vardır. Mihrab duvarının sağ ve sol köşelerinde iki minare, avlu kapısının kuzey ve güneyinde iki minare üçer şerefeli minarelerdir ki, dördü on iki şerefe eder. Külâhları ve yirmişer zira' uzunluğundaki alemleri altınla kaplı değerli minarelerdir. Külâhlarının ve alemlerinin ışığı, güneş vurunca parıl parıl parlar durur. Avlunun gerideki köşelerindeki iki minare daha alçak ve ikişer şerefeli ve külâhları hâlis kurşundan yapılmıştır. Bu hesaba göre, altı minarenin on altı şerefesi vardır. Mübarek gecelerde on iki bin kandil yakılınca, minarelerin her biri nûrdan birer servi gibi parlar. Bu câmiin kubbeleri de halis kurşunla kaplanmıştır. Ve yedi yüz elli kadar hizmetlisi vardır. Vakıfları çoktur. Galata şehrinin bütün haracı ve pek çok vakıf, Sultan Ahmed Hân tarafından bu câmie ayrılmıştır. Bu câmiin dış avlusu beyaz kum ile döşenmiş ve çeşit çeşit ağaçlarla süslenmiştir. Dört tarafında sekiz kapısı vardır. Kuzey tarafında medrese kapısı ve o tarafta Sultan Ahmed Hân'ın türbesi vardır. Atmeydanı tarafında üç kapı vardır. Yine o tarafta Atmeydanı'na bakan birçok pencere vardır. Bütün kapıları baştan başa kale kapısı gibi yeni kapılardır. Dış tarafı Atmeydanı'dır ki, baştan başa geniş bir meydandır. Bu meydanın güney tarafı imarettir. Fakirlere yemek verilir. Bir ziyafet evi, bir hastanesi ve bir de sebil vardır. Sultan Ahmed Hân, câmiinin dış avlusu, türbe ve medresesi tamamlanmadan vefat etti, yerine Mustafa Hân Padişâh oldu.

Sultan Mehmed Hân oğlu Sultan Mustafa devrinin özeti : Tahta çıkışı 23 Zilkade 1026 tarihinde olmuştur. Sultan Ahmed Hân'ın şehzâdeleri henüz küçük olduğundan, kardeşi Sultan Mustafa Padişah oldu. Sonra da yerine Genç Sultan Osman Padişah oldu.

Sultan Ahmed'in oğlu Sultan Osman devrinin özeti: 1027 yılı Rebiülevvel ayının birinde tahta çıkmıştır. Sultan Ahmed Hân'ın en büyük oğlu idi. «Şeh-i Osmâniyan» sözün tahta çıkışına tarihtir. Sene 1027. Tahta çıktığı günkü gürültüler arasında Yedikule'de hapsolunan Mehmed Giray hapisten kaçtı ise de, Rumelinde Pravadi kasabası yakınında yakalanarak tekrar Yedikule'ye hapsedildi.

Saltanatı zamanındaki olaylar: 1027 yılında Tatar Hânı İran'a akın düzenledi, Osmanlı ordusu Revan üzerine yürüdü ve Erdebil ülkesine vardı. Yine aynı yıl Osmanlı ordusu Taşrâv ovasına kadar ilerleyerek İran'la sulh imzalandı. 1028 senesinde Sofu Mehmed Paşa'nın damadı Sadrâzam oldu. 1029 tarihinde, Kaptan Ali Paşa Sadrâzamlığa getirildi. 1030 yılında İskender Paşa, Buğdan'da Asâr ve Buvada taburunu bozguna uğrattı. İstanbul Boğazı kışın şiddetinden dondu. Boğazın donuşuna şu tarih düşürülmüştür:

«Lâfzen ve mânen âna dedi Neşatî târih,
Meded dondu soğuktan bin otuzda deryâ.» Sene 1030.

Haşimî Efendi'nin Akdeniz'in kapanışı için yazdığı tarih:

«Yololdu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz dondu.»

1030 yılında Sadrâzam Ali Paşa vefat etti ve yerine Hüseyin Paşa Sadrâzam oldu. 7 Cemâde-l-uhrâ 1030 tarihinde Padişah Hotin tarafına sefere çıktı. Hotin kalesi alınamayarak, 1031 yılında büyük merasimle İstanbul'a dönüldü. Sözün kısası, «Hotin gibi saraya benzer bir kaleyi bana fethettirmediniz» diye Sultan Osman çok üzüldü. Mübarek vücudunu Atmeydanı'nda Sultan Ahmed türbesine gömdüler.

Doğum tarihi:

«İde bârî Güzin-i Âli Osman» Sene 1012.

Dört sene Padişahlık yapmış olup, vefatında on sekiz yaşında idi. İstanbul'a bir eser bırakamadan öldü.

Sultan Osman devrindeki bilginler: Şeyhülislâm Esad Efendi, Nakîp Anberî Efendi, Zekeriyazâde Yahya Efendi, Azmîzâde Hâletî Efendi, Kafzâde Fâizî ve büyük şeyhlerden Ömer Efendi, Sivasî Efendi, Harac şeyhi İbrahim, Derviş ve Kadızâde Efendi.

Sultan Mustafa'nın fermanı üzerine sadrâzamlık Davud Paşa'ya kaldı. O gün eşkıya ve zorbalar binlerce hanedân konaklarını yağma ettiler. Birkaç gün sonra sadrâzamlık, Mısır'dan azledilen Mere Hüseyin Paşa'ya verildi.

Hayat hikâyesi : Mere Hüseyin Paşa, Arnavut ırkından olup, evvelâ Satırcı Mehmed Paşa'nın aşçıbaşısı, sonra sırasıyle sipahi çavuşu, koyun emini, çavuşbaşı, kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdası, büyük mirahur ve en sonra Mısır valisi, daha sonra da hain Davud Paşa'nın yerine Sadrâzam oldu. Dördüncü Murad devrinde ikinci sadrâzamlığı sırasında idam edildi. Yerine Lefkeli Mustafa Paşa sadrâzamlığa getirildi. Sadrâzamlık müddeti iki ay on sekiz gündür. 6 Zilkade 1031. Sonraları bazen Kastamonu, bazen de İzmit vâliliğine getirirlerdi. Yumuşak tabiatlı olduğu için cesareti yoktu. O zamanda, eşkıyanın hareketleri ölçü dışına taşmıştı. Sultan Mustafa devrinde silâhtarlıktan alınarak, ilk olarak Mısır'a vâli tayin edildi. Mısır vâliliğinden azledildikten sonra Yedikule'ye hapsedilerek perişan oldu. Sene 1031. Sonra sadrâzamlığa getirildi.

Olaylar : Abaza Paşa, Erzurum'da isyan edince vezir Mahmud Paşa, Abaza üzerine kumandan olarak gönderildi. İran Şâhı, Bağdad üzerine yürüdü ve Çopur Bekir adlı eşkiyanın yardımı ile zafer kazandı. Sene 1033. İran Şâhı Musul'u istilâ etti. Hâfız Ahmed Paşa, Bağdad'ı fethedemeden geri döndü. Tay kabilesi İran ordusunu yağma etti. Mere Hüseyin Paşa azledildi. Kemankeş Ali Paşa sadrâzam oldu. Sene 1032.

***

SULTAN AHMED HÂN'IN OĞLU DÖRDÜNCÜ SULTAN MURAD DEVRİNİN ÖZETİ

SULTAN Dördüncü Murad, 14 Zilkade 1032 tarihinde Padişah olmuştur. Tahta çıkışı için şu tarih düşürülmüştür:

«Dediler Sultan Murâd-ı Râbi' oldu Padişâh.» Sene 1032.

Sultan Dördüncü Murad Hân'ın vücut yapısı: Uzun boylu, şişman ve iri vücutlu, yuvarlak yüzlü, mübarek sakalları siyaha yakın, açık kaşlı, elâ gözlü ve gözünün beyazı çok idi. Omuzları geniş, beli ince, pazuları kalın, elleri arslan pençesi gibi idi. Osmanlı sülâlesinde böyle zaptedici, bağlayıcı, âdil, sert ve şiddetli, kan dökücü, eşkıya düşmanı, asker öldüren, Rüstem gibi kuvvetli, yiğit ve cesaret örneği bir Padişâh gelmemiştir. Tahta çıkışının hemen ardından, Kemankeş Ali Paşa'yı dinlemeden derhal idam etti. Çünkü zorbalarla dil ve güçbirliği ediyordu. Ali Paşa, Haremde yetişmiş ve oradan vezir rütbesi ile Bağdad ve Diyarbekir valiliklerine tayin edil-

dikten sonra, nihayet Mere Hüseyin Paşa'nın yerine sadrâzam olmuştu. Açgözlülüğü yüzünden öldürülmüştür. Yerine Çerkes Mehmed Paşa Sadrâzamlığa getirilerek, 1034 senesinde Abaza üzerine gönderilen orduya Başkomutan tâyin edildi.

Çerkes Mehmed Paşa, silâhtarlıktan Şam vâliliğine getirilmiş ve sadrâzam olduktan sonra Abaza'yı mağlûb etmiştir. Tokat'da vefat etmiştir. Sadrâzamlığı yedi ay on gün sürmüştür. Sonra Hâfız Ahmed Paşa Sadrâazm oldu. Bâki Paşa ve Çerkes Mehmed Paşa öldü. Gürcistan beylerinden Mavri Bey, Acem Hânlarından Karciğay Hân'ı katlederek bütün Gürcistan'ı 1034 senesinde emri altına aldı. 1035 yılında Hâfız Ahmed Paşa Bağdad'ı muhasara etti ise de alamadan geri döndü. 1036 senesinde Hâfız Ahmed Paşa üzerine gönderildi. Dişlenk Hüseyin Paşa, İran'ın elinden Kars kalesini kurtarmak için Erzurum'a geldi. Burada Dişlenk Hüseyin Paşa askeri ile birlikte Abaza tarafından şehid edildi. 1038 senesinde Hüsrev Paşa sadrâzam oldu ve Abaza'dan Erzurum'u, Acem'den de Ahıska kalesini aldı. Hüsrev Paşa, Abaza'yı af ricası ile Dördüncü Murad Hân'a getirdi. 1039 yılında Hüsrev Paşa Bağdad üzerine yürüdü ve Şehrizor hududunda Erkek Ahmed kalesini yaptırdı. Mihriban kalesini aldı. Zeynel Hân bozguna uğradı. İran toprakları çapul ve yağma edildi. Bair Cenan kalesi ve etrafındaki yirmi kadar kale yıkıldı. 1040 senesi Safer ayının yedinci günü Bağdad, Hüsrev Paşa tarafından muhasara edildi. Paşa yiğitçe ve arslanlar gibi çarpışarak Metrise girdi.

Kırk gün muhasaradan sonra, kışın şiddeti ilerlemeye mâni olduğundan kale alınamadı. Toplar zorla çekilerek Hille kalesine dönüldü. Orada muhafaza için asker bırakıldı. Musul kalesine gelinerek kale yapıldı. Hüsrev Paşa, askeri ile Mardin kalesinde kışı geçirdi. 1044 yılında Hüsrev Paşa azledilerek, Hâfız Ahmed Paşa tekrar sadarete getirildi. Hüsrev Paşa Tokat'da öldürüldü. Receb Paşa sadrâzam oldu. Sultan Dördüncü Murad Revan seferine çıktı ve Revan'ı, Tebriz'i aldı, Huy ve Menenol vilâyetlerine boyun eğdirdi.

Revan Tarihi: Sultan Murad, bileğinin kuvveti ile Revan kalesini yedi günde fethetti. Murtazâ Paşa'yı kırk bin askerle sancak beyi olarak Revan'da bıraktıktan sonra, kendisi İstanbul'a dönmek üzere ayrıldı. Tabanı Yassı Mehmed Paşa'yı Sadrâzam olarak Erzurum'a bırakarak, kendisi İstanbul'a geldi. Yedi gün, yedi gece şenlikler yapıldı. Beri tarafta Erzurum kışlığında bulunan Mehmed Paşa, Murtezâ Paşa'ya olan düşmanlığı sebebiyle yardımına gitmedi.

Sultan Murad'ın yedi günde fethettiği Revan'ı, İran Şah'ı yedi ayda güç aldı. Bu kötü haber Sultan Murad'a ulaşınca, Mehmed Paşa'yı sadrâzamlıktan uzaklaştırarak Silistre eyâletine vali tâyin etti. Sadaret mührünü de Kaymakam Bayram Paşa'ya verdi. Ve kendisini cennete benzer Bağdad'ın fethi ile görevlendirdi. Sene 1045. Sultan Dördüncü Murad Hazretleri bizzat kendisi de denizler kadar kalabalık askerle vakit geçirmeden Bağdad yönüne hareket ettiği sırada, Bayram Paşa vefat etti. Yerine Tatar Mehmed Paşa sadrâzam oldu. Bağdad'ın fethi için gereken hazırlıkları hemem tamamladı. Sultan Murad Hân, kırk gün süren kuşatmadan sonra, Bağdad'ı zorla ve cebren fethetti. Bağdad'ın fethi için yazılmış tarihler:

«Oldu târih Şah Safî'nin nâlesi,
Der imiş ki vâh Bağdad hey...»

Cevri'nin yazdığı başka bir tarih:

«Asker-i Şahî düşünce fethinde tarih olur,
Aldı Bağdad'ı aduvden cenk ile Sultan Murad!..»

Bağdad'ın fethi sırasında Tayyar Mehmed Paşa şehid oldu. Yerine Kaptan Kara Mustafa Paşa Sadrâzam oldu. Melek Ahmed Paşa silâhdarlıktan ayrılarak Diyarbekir eyâletine vezir oldu. Bağdad imar edilerek idaresi Küçük Hasan Paşa'ya verildi. Muhafazası için Bağdad'da kırk sekiz bin asker bırakıldı. Birçok kızılbaş gizlendikleri yerlerden çıkarak tekrar muharebeye başladıkları için, iç kalede yeniden savaş başladı ve Revan'da şehid edilen Müslüman gâzîlerin intikamı alındı. Sadrâzam Kara Mustafa Paşa ve Melek Ahmed Paşa, İran hududunda Derne ve Dertenk mevkilerine giderek sulh ve sözleşmeler yapıldı. Kimyacı Maanoğlu Kaziz ile Rumiye Şeyhi Aziz aynı günde şehid edildi. Kırk bin sekiz tarihinde İstanbul'a dönülünce, yedi gün yedi gece bayram gösterileri yapılarak duyulan neşe ve sevinç gösterildi. Ondan sonra Padişah Malta seferine niyet ederek, beş yüz parça kadırga ve iki aded Kara Mavna yapılması için emir verdi ki, denizciler, Nuh Peygamberden bu yana eşini görmemişlerdi. Sadrâzam Kara Mustafa Paşa, İstanbul'a o sene geldi. Her geçen gün sıhhati biraz daha bozularak on yedi gün yatakta kaldı. Sonunda «İrciî ilâ Rabbike» emrine uyarak âhiret yolculuğuna çıktı. Allah rahmet eyleye. Atmeydanında, babası Ahmed Hân türbesinde yatar.

Doğum tarihi 1018, tahta geçiş tarihi 1032, Padişahlık müddeti 18, yaşı 31, ölüm tarihi de 1049'dur.

Çocuklarının hepsi otuz ikidir. Kendilerinden sonra yalnız İsmihan Kava Sultan adında namus timsali bir kızı kaldı. O da Melek Ahmed Paşa ile evli iken vefat etti. Sultan İbrahim ile Sultan Mustafa'nın Ayasofya'daki türbelerine gömdüler. Sultan Murad Hân bir zaman eşkıya ile bir zaman da Bursa, Edirne, Revan, Karadeniz donanması ve Bağdad seferi gibi mühim işlerle meşgul olduğundan, İstanbul'da büyük bir eser bırakamadı. Kendisi Revan seferinde iken, Padişah fermanı ile Kaymakam Bayram Paşa İstanbul kalelerini tâmir ettirdi. Musul kalesi, Şehrizor'daki kale, Çek Ahmed kalesi, Kuşada ve Karadeniz Boğazı kaleleri ile İstanbul'daki Güllü Câmii seçkin eserlerindendir.

Güllü Câmiin vasıfları : Ömer bin Abdülaziz, Mesleme, Hârun-er-Reşid, Yıldırım Bayezid Han ve Fatih devirlerinden kalma eski bir câmidir. Sultan Dördüncü Murad zamanında İstanbul'da meydana gelen büyük depremde, temellerine kadar yıkılmıştı. Murad Hân, pek çok ırgat ve usta toplayarak yeniden yapımına başladı. Her ne kadar dar bir yerde idiyse de, halkın hukukuna el sürülmedi. Yedi yılda tamamlandı. Sağlam olması için usta mühendis orta kubbenin etrafına küçük küçük kubbeler yaptığından, şekli bir güle benzemiştir. O yüzden adına Güllü Câmi derler. Tamamlanınca, câmiin içini yüz güğüm gül suyu ile yıkadılar. Mihrab ve minberi sâde ve güzeldir. Ancak bir kapısı kıbleye bakar. Bu kapıdan mihraba varıncaya kadar, câmiin uzunluğu 81 ayaktır. İçinde somaki mermer ve başka sütunlar yoktur. Yan taraflarında ve kıble kapısının iki tarafında sofaları vardır. Dış avlusu hayli geniştir. Eski câmi olduğundan, bâzen bu câmie yağmur duasına çıkarlar. Duâların kabul olunduğu bir yerdir. Tek şerefeli bir minaresi vardır. Câmiin zemini yer altında olduğundan, üzerine büyük bina yapmaya korktular. Bu câmide hâl sahibi kimseler hiç eksik olmaz.

Murad Han bu câmiden başka Karadeniz Boğazında karşı karşıya iki yeni kale yaptırarak, yanlarına da iki cephâne ve birer câmi yaptırdı. Kandilli bahçesinde büyük bir köşk, İstavroz bahçesinde bir Havarnak köşkü ve Üsküdar bahçesinde Revan köşkünü yaptırdı. Revan köşkünün yapılışı için Cevri'nin yazdığı tarih:

«Bu saâdethânenin Cevrî dedi tarihini,
Devlet-âbâd makâm-ı Padişâh-ı Cem-cenap.»

Başka bir tarih:

«Muallâ kadr ü âli-pâye evreng-i Süleymânî».

Bir başka tarih:

«Kasr-ı Sultan Murad Hân».

Diğer bir tarih:

«Vasf idüb Cevrî didi târihini,
Beyt-i mâ'mur oldu hep âli-makam.»

Başka bir tarih:

«Bu nüzhetgâh-ı zibânın dedi târihini Cevri,
Zehi kasr-ı Hümayun ü bülend eyvân-ı şâhâne».

Sultan Murad Hân'ın tahta çıkışından başlayarak, saltanatının sonuna kadar olan günlük olayları, ihtilâlleri, sadrâzamlarının tayin ve azillerini beyan edelim:

Allah'ın takdiri ile günahsız Osman Hân şehid edilerek Mustafa Hân Padişah oldu. Bu durumu öğrenen Abaza Paşa Erzurum'da, Muhafız Ahmed Paşa Diyarbekir'de isyana niyetlendiler. Ülema ve sâlihlerin kanını almak niyetiyle, Abaza Paşa ilk olarak Erzurum'un kalesini alarak bütün yeniçerileri öldürdü. Bu haber İstanbul'a ulaşınca, Cağalazâde vezir Mahmud Paşa'yı Abaza üzerine serdar ve Kara Mızrak'ı da yeniçeriağası tayin edip gönderdiler. Bunlar Bursa'ya vardıklarında: «Biz bu kadar askerle Abaza'ya karşı koyamayız» diye, Bursa'dan İstanbul'a geri döndüler. Bunun üzerine İranlılar fırsat bularak, Çopur Bekirzâde mel'ununun yardımı ile bin otuz üç senesinde Bağdad'ı istila ettiği gibi, Musul'u da aldı. Mere Hüseyin Paşa azledilerek sadrâzamlık Kemankeş Ali Paşa'ya verildi. Bu sırada tekrar ayaklanma oldu ve yeniçeri kethüdalığı yapan Bayram Paşa, Sultan Ahmed'in kızı Hanzâde Sultanla evlendi. Bir çorbacı olduğu halde, bu kadar zorbalık gösterdi. Bundan sonra yeniçeri ve sipahiler ağız ve işbirliği edip, sadrâzam Kemankeş Ali Paşa'nın da onlara uymasıyle, zulüm haddi aştı. Bütün reâyâ ve berâyâ, âyân, eşrâf, fakirler, âlimler, salihler, imamlar, hatipler, şeyhler, vezirler, vükelâ hatta sarayda bulunanlardan Padişaha yakın olanlar bile o kadar sıkıntıya düştüler ki, zorbaların yüzünden âile ve çocuklarını hamamlara, çarşıya ve pazara çıkaramaz oldular. «Falan ağanın evini basalım» diye gizli değil, açıktan açığa konuşurlardı.

Nihayet 1032 senesi Zilkade ayının on dördünde Sultan Ahmed Hân oğlu Sultan Dördüncü Murad Hân, Allah'ın yeryüzünde temsilcisi olup büyük Halifelik makamı kendisine nasib oldu. Allah'ın izni ile İstanbul halkı üzerinden zulümler kalktı ve cihan memnun kaldı. Ölü gönüller yeniden can buldu. Zengin ve fakir, herkesin

yüzü güldü. Hemen ertesi gün yedi iklim Padişahı büyük bir merasimle Ebâ Eyyûb-el Ensâri Hazretlerine giderek orada Cuma namazını kıldı. İki yerden gayret kılıcı kuşandı ki, bunlardan biri Hazret-i Fahr-i Kâinat aleyh-i Efdal-üt Tahiyyat Efendimizin ateşli kılıcı, diğeri de Birinci Selim Hân'ın kılıcı idi.

Böyle kılıç kuşanmak hiçbir Padişâha nasib olmamıştır. Yine merasimle Edirnekapı'sından içeri girerek, merasimi izleyen halka selâm verip duâlarını aldıktan sonra, Hâs odadaki Hazreti Peygamber'in Hırka-i Şerifine yüz sürdü ve Hazreti Yusuf'un Gavri hazinesinden alınan kavuğunu mübarek başlarına giyip, iki rek'at namaz kıldı ve:

«İlâhî, beni halk arasında hor ve hakîr etme... Din-i mübin-i Ahmediye lâyık hizmetler nasibet» diye yalvarıp inledi. Gerçi yaşı henüz bülûğa ermişti; ama gayet asil, tedbirli, akıllı ve bilgili idi. Derhal huzuruna hâsodabaşıyı, hazinedarbaşıyı, hazine kâtibini, hazine kethüdasını çağırdı ve:

«Tez cülûs bahşişi için hazırlık yapınız» dediler. Onlar da, «Padişahım, mübarek hazinenizi şereflendiriniz» dediler. Meğer bu değersiz Evliyâ'nın babası Derviş Mehmed Zıllî dahi orada hazır bulunmuş ve beraberce Padişah hazinesine girmiş. Hazinede çörçöpten ve birtakım âlât ve terkedilmiş eşyadan başka, dünya malı sayılacak gümüş, altın, kap kacaktan bir şey bulunamamış. Ancak altı kese para, bir garar mercan ve bir sandık fağfurî fincan kalmış. O anda Murad Hân'ın gözlerinden akan kanlı yaşlar hazineyi doldurdu. Derhal içeri girerek iki rek'at hâcet namazı kıldı, duâ ettikten sonra: «İnşaallah bu hazineyi yağma edenlerin malları ile ağzına kadar yine doldururum. Ve elli hazine daha toplarım» buyurdular. Ondan sonra bütün kuvvetini pazusuna vererek cülûs bahşişi için on gün içinde üç bin kırk kese hazırladı. Bütün yeniçerilere haber verilince, «Biz bahşişi almamaya yemin ettik. Padişahımıza bizden helâl olsun» diye haber gönderdiler. Ertesi gün acele dîvan toplanması için ferman çıkarıldı ve askere zorla bahşişi dağıtıldı. Bütün bey ve fakirler sevindi. Kahvehaneler, meyhaneler, bozahaneler kapatılıp, tütün dahi yasak edildi. Bu sebeple her gün yüz yirmi kişi idam ederdi. Ama onlar müstahaktı.

Anadolu tarafında Abaza Paşa, yeniçeri zorbalarını ve üzerine gönderilen askerleri beşer, onar zayıf karınca gibi eziyordu. Kemankeş Ali Paşa'nın kışkırtması ile 1033 tarihinde Şeyhülislâm Yahya Efendi azledilerek yerine Ahmed Efendi fetva makamına getirildi. Yine aynı sene, Kemankeş Ali Paşa'nın telkinleri ile eski vezir Ha-

lil Paşa ve Gürcü Mehmed Paşayı hapse attılar. Sonraları Abaza Paşa'nın isyanından bunların haberdar olmadıkları Murad Gazi tarafından anlaşılmakla, her iki vezir de af edilerek hapisten çıkarıldılar. Çerkes Mehmed Paşa, Abaza üzerine kumandan tâyin edildi ve Van tarafına hareket etti. Adı geçen Çerkes Mehmed Paşa mü'min, muvahhid, namuslu, dindar, onurlu bir kumandandı ki, gördüğümüz vezirler arasında buna benzeyeni yoktu. O mübarek senede Kayseri altında cereyan eden büyük bir savaştan sonra, Erzurum kalesine sığındı. Sonra Bâkî Paşa ve Çerkes Mehmed Paşanın cenazeleri Mardin'de toprağa verildi. 1034 tarihinde Diyarbekir Vâlisi Hâfız Ahmed Paşa'ya Sadrazamlık ve Başkumandanlık, Hüsrev Paşa'ya da yeniçeriağalığı ihsân olundu. Yine o sene Şâh Abbas yardımcılarından Karçıgay Hân, askeri ile Gürcistan beyi Mavro'nun üzerine gönderildiyse de mağlûp oldu. Mavro, yirmi bin kadar düşman kellesini Diyarbekir'deki serdâr Hafız Ahmed Paşa'ya gönderdi. O da bütün kelleleri, İranlıların mukaddes sancağı Drefs-i pâviyâniyi, Murad Hân'ın ayakları altına gönderdi. Mavro'ya, Gürcistan beyliği ile birlikte hil'at ve fâhireler gönderildi. Bu sırada Hâfız Ahmed Paşa, Diyarbekir'den Bağdad üzerine gönderildi. Bağdad'ı dokuz ay dövdü.

Kale sayısız top gülleleri yedikten sonra, Akkapı ve İmâm-ı Â'zam kapısından gedikler açılmaya başladı. Hücum kararı verildiği sırada, Şâh Abbas İran askeri ile Osmanlı ordusunu dört tarafından çevirdi. Kale içindekilere de hücum emri verince, bizim asker iki düşman arasında kalarak yiyecek ve zahire sıkıntısı baş gösterdi. Gece ve gündüz ateşler içinde muharebe etmeye başladılar. Bir gece Şah Abbas, fırsat bularak kaleye yirmi bin kadar yardımcı kuvvet soktuktan sonra, sabahla birlikte İslâm hatları üzerine büyük bir hücuma geçti. İki asker arasındaki muharebe birkaç gün devam etti. Allah'a şükür ki, Acem Şâhı kendiliğinden anlaşma teklif etti. Aç ve susuz kalmış olan asker, bunu canına minnet bilerek sulhü imzaladıktan sonra, Bağdad'dan Diyarbekir'e çekildiler. Ve durumu İstanbul'a bildirdiler. Fakat bu hadise Padişah'ın hoşuna gitmedi. 1036 tarihinde Hâfız Ahmed Paşa azledildi ve Sadrâzamlık mühürü ikinci defa olarak Halil Paşa'ya verilip orduya gönderildi. Ordu Tokat kışlağında bulunduğu sırada, Ahıska kalesini Acem'in zaptettiği haberi geldi. Derhal uzak görüş sahibi Serdâr Dişlek Hüseyin Paşa'yı on bin süvari ile yola çıkardığı gibi, Abaza Paşa'ya da:

«Gayret senindir. Sen de Hüseyin Paşa ile Ahıska'nın alınmasına yardım et» deyip Padişâh fermanı gönderildi. Abaza fermana

karşı «evet» dediyse de, bunu kendi üzerine gönderilmiş bir kuvvet zannederek Hüseyin Paşa'yı kaleye davet etti. Sonra da dışarda kalan askerin erzakını yağma ettirdi. Hüseyin Paşa'yı da kalede öldürttü. Geri kalan asker Tokat'a dönerek, Halil Paşa'ya ağlayıp sızlandılar. Bu hal İstanbul'a arzedilince, Abaza Paşa'nın isyanı Padişah tarafından da teslim edildi. Daha önce Kayseri altında yenildiği vakit, suçu affedilerek kendisine Erzurum Vâliliği verilmişti. Fakat Dişler Hüseyin Paşa'yı ve askerini bu şekilde kırdığı haberi gelince, Padişah tarafından bütün vezir ve vükelâya fermanlar yazıldı. Halil Paşa, Abaza isyanını bastırmaya memur edildi. Kaleyi muhasaraya aldılar. Lâkin top yoktu. Bu muhasara sırasında, Abaza ikide birde kaleden çıkarak yeniçeri siperlerini basıyor, onları Genç Osman Hân'ın kanı aşkına işkencelerle öldürüyordu. Bu sırada bir gece büyük bir fırtına oldu. Bütün çadırlar kar ve buz altında kalarak binlerce askerin ayakları dondu. Asker isyan edip de seferden geri dönülünce, Abaza Paşa arkalarına düştü. Her gün yeniçeri tâifesini kıra kıra, Hınıs ve Mama Hatun mevkilerinde binlerce kişinin ellerini, ayaklarını kesip bir kuyuya doldurdular ki, hâlâ o kuyuya (Çâh-i dest ü pâ = El-ayak kuyusu) derler. Mama Hatun türbesinin yakınındadır. Birçok insan kurtulduğu gibi, birçoğu da eli ayağı kesilerek şehid edildi.

Bu üzüntülü haber Murad Hân'a ulaşınca, 1038 senesinde Sadrâzamlık mühürü Hüsrev Paşa'ya verilerek Abaza üzerine memur edildi

Hüsrev Paşa, Bosnalı idi. Silâhdarlıktan yetişmişti. Bayram Paşa'nın yerine yeniçeriağası, sonra Diyarbekir Vâlisi olup, Âmid'e giderken Sadrâzamlığa getirilip, Abaza üzerine Kumandan tayin olundu.

Ahıska'nın geri alınması için görevlendirilince, Tokat'dan süvari ile çıkarak karın çokluğuna rağmen —Erzurum kalesine Abaza tarafından zahire depo edilip yığınak yapılmadan— kale önüne yetişip kuşatmaya başladı. Abaza kaleyi İran'a teslim eder korkusu ile o sene Muharrem ayının yedinci günü kale etrafındaki kuşatma sıklaştırılarak siperlere asker yerleştirildi. Gerekli silâhlar konulduktan sonra, kale yedi yerden topa tutuldu. Lâğımlar atıldı. Nihayet kale Balyemez toplarına dayanamayarak gedikler açıldı. Gece, gündüz hücumlar yapıldı. İçerden dışarıya, dışardan içeriye gece baskınları, hücumlar yapıldı. Nihayet içerdekiler karşı koyamayacaklarını anlayarak, birer, ikişer kaçmaya mecbur kaldılar. Serdâr, dışarı çıkanlara iyi davranarak bahşişler vermeye başladı. Bu haber

kaledekiler tarafından duyulunca, akın halinde dışarıya çıkarak: «El'-aman! Ey Âl-i Osman Hüsrevi! Ey arslanlar Hüsrevi» diye her biri bir tarafa düştü. Ulema ve şeyhler de kaleden çıkarak itaatlerini bildirip, Hüsrev Paşa'nın huzurunda af için eteklerine sarıldılar. O da «Af, fetih zekâtıdır» ifadesi gereğince hepsini af ederek, gerekenlere kaftanlar hediye etti.

Adı geçen ayın dokuzunca, İslâm askeri kaleye girdi. Kış bastırmadan kale tâmir edilerek, Kenan Paşa'nın komutasında elli bin asker bırakıldı. Ahıska kalesi de Mavro Hân'ın yardımı ile fethedilip, Çıldır eyâleti Sefer Paşa'ya hediye edildi. Bu büyük fethin haberi Padişâha ulaşınca, Abaza Paşa'nın derhal İstanbul'a getirilmesi için ferman çıktı. Kışın şiddetine aldırmadan Hüsrev Paşa, büyük bir alayla İstanbul'a gelerek Abaza Paşa'yı Padişâha takdim etti. Abaza Paşa, utancından başını önüne eğerek Divan-ı Hümayun'da ayak üzere durdu. İşte o gün, büyük bir dîvan tertip edildi. Bu dîvanda bin ayak bir ayak üzerine bastı. Vezirler ve devlet erkânı önünde Padişâh, tam bir haşmet ve inci gibi yağan sözleri ile Abaza Paşa'ya hitaben: «Senin bu kadar seneden beri Allah'ın Müslüman kullarına yaptığın zulüm nedir? Binlerce askerimi öldürüp açıkça zulüm yaptın» deyince, Abaza Paşa da üç kere yeri öptükten sonra, cevaba şöyle başladı: «Padişâhım, Hazreti Peygamberin ruhu için ve büyük atalarının ruhları için olsun bana bu sefer de müsaade edip af ile muamele eyle de içimi dökeyim.» diye izin isteyince, «Söyle» diye Padişâh tarafından izin verildi. Abaza şöyle konuştu:

«Padişâhım! Kardeşin Sultan Osman Hân-ı Gazî, toprağı temiz olsun, azametle din uğruna düşmandan öç almak için Hotin seferine niyet ettikleri zaman gördü ki, yeniçeri tâifesi az, fakat buna karşılık maaşları fazla. «Bunları yoklama edelim» deyince, isyan ederek yoklamaya razı olmadılar. Padişâh bu duruma üzüldü. Hotin kalesi siperlerine yüz bin naz ve sıkıntı ile girdiler. Yerleri cehennem olası kâfirleri korumak için devamlı kurusıkı tüfek atıp, el altından kâfirler ile anlaşarak İslâm dinine hiyanet ettikleri aşikâr idi. Kaleden kâfirler bunlara şarab, ona karşılık bunlar da kâfire kebab gönderdiler. Bu şekilde yer ve içerlerdi. Bu halde iken Budin Veziri Karakaş Paşa, kara kaşından kurşun ile vurularak şehid oldu. Bütün asker açıkta kaldı ve onlar da şehid oldular. Bir kişi bile yardımlarına gitmedi. Tatar Hânına, «Kâfir taburu üzerine geç gelme, İslâm ordusuna gel; tez gelme» diye haber gönderildi. Bazı vezir kulların yeniçerileri tutup, kardeşin Osman Hân huzuruna getirerek öldürürlerdi. Bu hâl üzere İslâm dinine bu çeşit hiyanetleri

görülürdü. Hotin gibi saray misali bir küçük kaleyi fethedemeyip, siperlerden bir gün toptan çıkarak kaçtılar. Devlet hazinesinden yedi bin kese boşa gitti. Yüzbinlerce reâyâ ve berâyâ perişan oldu. Başka en ufak bir iş görülmedi. Ah ayrılık, diye ağlayıp inlediler. Fâtih Câmiinde binlerce eser sahibi ulemayı şehid ederek cesetlerini kuyulara doldurdular. Halkın evleri, iç ve dış hazineleri zorbalar tarafından yağma edildi.»

«Nihayet bu hakîr (Abaza) bu halleri işitip üzüntümden hasta oldumsa da sonra iyileştim. Padişâhımız sağ olsun. Bu Abaza lalan dahi ekmek kavgasına düşüp «Velinimetim efendim Osman Gâzî'nin intikamını bu âsi kâfirlerden nasıl alırım?» derken, amcan Mustafa Hân Erzurum eyâletini kulunuza hediye etti. Gördüm ki, kalenin kışı çok şiddetli. Her gün Lala Paşa Câmiinde namaz kıldıkça, yeniçeri eşkıyası önüme önüme gelip, «Abaza lala! Akraba ve yakınlarından yine Lala Paşa kilisesine vardık!» gibi sözlerle o mübarek câmii kiliseye benzetirlerdi. Şehri kontrola çıksam, yolda yatan köpeklere hitâben bana işittirecek şekilde, «oşt - oşt...» dediklerini işitip göz yumardım. Bu işlere yine aldırış etmezdim. Yine hepsine bahşişler verirdim. Padişâhım, bunun gibi binlerce manâsız ve saçma şeyleri hazmederdim. Dîvânhâneye şarap ve kebab ile gelip, «Abaza, senin mehterhânen ile bir meclis edelim» diye Padişah dîvânhânesinde çengi ile yiyip, içerek zevk ve sefa ederlerdi.»

«Yine de yiyip içeceklerini verirdim. Şehir içinde âyan ve eşrâfın çoluk çocuğuna sataşmaya başlayıp, yüzlerce ev ve işyerini yağma ve talan ettikleri zaman, şer'i sicile kaydettirip elime şer'i senet aldım. İşte koynumda duruyor. Bakınız Padişâhım, yeniçerinin bu taşkınlıkları Acem Şahına aksedince Ahıska kalesini kuşatmaya kalkmış.. Ben de «Bre gâzîler, İslâm dininin hudut kalesi olan Ahıska kalesini muhafaza etmeye yetişelim!» diye feryad ettim. Yeniçeri meyhanelerinden, bozahanelerden yeniçerileri çıkarmak mümkün olmadı. Nihayet İranlılar, büyük dedelerinden Selim Hân Gâzî'nin fethettiği Ahıska gibi sağlam bir kaleyi alıp mülk yaptı. Sonra bu üzücü halimiz kışlağımızda bulunan beylerbeyilere de mâlûm olup, onlar dahi yeniçerilere dargınmışlar. Bütün beylerbeyiler yavaş yavaş yeniçeriyi kırıp, Osman Gâzî'nin kanını istemek için yemin billâh ettiler. Herkesin idaresi altında bulunan zorbaları ve eşkıya yeniçerileri kırmaya yemin etmiştik. Sonunda o gün geldi. Bu hakîr, anlaşmaya uyarak önce Erzurum'un iç kalesini temizledim. Yeniçerileri kırdım. Diğer vezir ve beyler yan çizdiler. Benim

adım âsi oldu. İş başa düşüp, günden güne hâlim şiddetlendi. İşte başımdan geçenler, mâceram budur. Ne yaptıysam bu devlet-i Aliye'nin iyiliğini istediğim için yaptım. Yoksa Padişâhım, bu Abaza kulun yetmiş kuruşluk bir kulundur. Âsi olup, cihangirlik ile Padişâh olacak değilim» diye hâlini ve başından geçenleri binlerce kişi içinde çekinmeden anlattı. Tekrar yer öpüp, el bağlayıp durdu.

Bu sözleri Cem azametli Padişâh hoşgörü ile dinledikten sonra Sultan Murad Han Abaza'ya:

«Kayseri altında lalam Çerkes Mehmed Paşa ile çarpışıp yenildiğin zaman suçunu af edip, sana Erzurum eyâletini ihsan ettim Sonra Ahıska'ya yardım için görevlendirilen Dişlek Hüseyin Paşa'yı ve bu kadar Allah kulunu öldürüp, mallarını yağma ve talan ettin. Halil Paşa lalam ile çarpıştın, kaleyi teslim etmedin. Sonra davet ettiğim zaman, rikâbıma gelip niçin yüz sürmedin?» buyurunca, Abaza Paşa'nın cevabı:

«Padişâhım! Üstüme memur olup gelen kumandanlarının her biri askerine mağlûbtular. Disipline hâkim değildiler. Uğradıkları ili ve vilâyeti Karayazıcı, Kalenderoğlu, Arab Said gibi harap ve halkı kebab ederek gelip beni muhasara ettiler. Her gün kumandana karşı ayaklanarak ocağını başına yıkıp çeşitli fesadlar çıkarırlarken onlar Celâlî ve Harâmi, bense onların yanında zâlimlerin en temizi ve helâli idim. Canımın korkusuna teslim olmadım. Savaştım. Aman ile çıksam, bir alay aman tanımaz, başsız kılıçsız asker üzerime yürürlerdi. Bunlara teslim olmak hatadandır düşüncesiyle, kuvveti pozuma toplayarak savaştım. Hüsrev Paşa lalan İstanbul'dan Padişâh fermanı ile Tokad'dan kalkıp üzerime gelince, casuslarım her gün gezerek bütün konaklarda gösterdiği adaleti, disiplini ve eşkıyaya aman vermeyip katlederek askeri kendisine itaat ettirdiğini söyleyince, anladım ki bu olgun bir kimsedir. Her geçen gün heybet ve sertliği yaklaştıkça, içimde bir korku uyandı.»

«Sonunda bir gün gördüm ki, Erzurum altına gelip durdu. Derhal bütün asker siperlere girerek tüfenklere sarıldılar. Sanki ciğerime yapıştılar. O gün toplarla yedi yerden kalede gedikler açtılar. Erzurum ovasını gece gündüz gözetlerdim. Siperlerden hiçbir asker çıkıp köylere gitmezdi. Bütün halk toplu halde askere zahire getirirlerdi. Bundan anladım ki, bu zat (Hüsrev Paşa) askerine hâkim bir kumandandır. Ovada hiçbir köy ateşe verilmezdi. Her gece bütün çadırlarda Fetih sûresi okunur ve ezandan sonra kalabalık cemaat halinde beş vakit namaz kılınırdı. Buna karşılık önceki ku-

mandanlarda ne inanç, ne de ibadet vardı. Bütün köyleri ateşe verir, halkı kebab eder ve iki üç ayda ancak siperlere girer ve istemeyerek birkaç el tüfek atarlar, sonra yine çadırlarına giderek eğlence ile meşgul olurlardı. Ben de bundan istifade ederek, günde üç, dört defa kaleden dışarıya çıkarak gece baskınları yapar ve her çıkışta birçok yeniçeri kırar ve geri kaleye dönerdim. Yeniçeri kelleleri ile kalenin burç ve duvarlarını süslerdim. İki ay sonra kış gelir, asker kumandanın çadırını başına yıkar ve dönerlerdi. Amma bu Hüsrev Paşa lalan doğrusu Rüstem gibi davrandığı için, «Hah, işte bu âdil bir hâkimdir» diye «el'aman!» deyip ayağına yüz sürdüm. Allah'a hamdolsun, düşüncemde yanılmamışım. Bu kadar günden beri kalabalık bir ordu içinde beni Padişahıma sağ olarak getirdi. Emir Padişâhımızındır. Ben gayretimden böyle yaptım. Mübarek şânına lâyık ise, işte kılıcım boynumda. Padişâhıma Erzurum'dan kurban geldim.» diyerek Padişâhın ayaklarına yüz sürüp, iki dizi üzerine yüzü kıbleye dönük olarak durdu ve kelime-i şehâdete başladı. Rahmet dolu Padişâh, Abaza Paşa'nın doğru sözlerinden ve bu derece boyun eğmesinden hoşlandı. Son derece kızgın iken yumuşadığını bütün musahipler, Padişâh yakınları, mecliste hazır bulunan vezirler, vekiller, ulema, salihler, imamlar, hâtipler, Şeyh'ül İslâm Yahyâ Efendi ve Hüsrev Paşa görünce, hepsi Padişâhın ayaklarına kapanıp:

«Padişâhım, Abaza Paşa kulunun suçunu affeyle!» diye yaptıkları ricaları kabul olundu. Abaza Paşa'ya Bosna eyâleti hediye edildi. Abaza gazâsından gelen bütün vezirlere, beylerbeyilere, diğer beylere ve ocak ihtiyarlarına kaftanlar giydirildi. Abaza, Bosna'ya gitti. Oradan azledilip Silistre eyâletine verildi. Deniz gibi askeri ile Kamaniçe taraflarında Leh ülkesinden hesapsız ganimet malı ile fetihsiz geri dönüp, Silistre'ye geldi. Oradan da azledilerek, İstanbul'da Padişâh'ın özel adamı olarak, Padişâha herkesten yakın oldu. Bir gün yeniçeri tâifesi Murad Hân'a gücendi ve dîvânda çorba içmediler. Abaza Paşa derhal:

«— Padişâhım, mübarek izniniz olursa ben onlara bir kere görüneyim. O anda onlara değil çorba, taslarını bile yuttururum» deyince, Padişâhın izni ile Abaza dîvâna çıktı. Derhal yeniçeriler arasında bir kaynaşma oldu:

«Bre Abaza geliyor!» diye bütün yeniçeriler çorba ile beraber taslarını da yutacaktılar. Abaza yeniçerilerin gözlerini bu derece korkutmuştu. Sonra Revan seferi sırasında, asker arasında bir dedikodu oldu:

«Abaza bizi ötedenberi kıra gelmiştir. Anadolu'ya çıkarsak, Abaza bizi yine kırar. Padişâhımızın maksadı Revan ise, Abaza ile birlikte gidip fethetsin!» diye anlaştılar. Mecburen, bir gece hâs oda olan Sırça sarayda Abaza'yı hapsettiler, sabahleyin Abaza'nın vücudu beyaz bir çarşafa sarılarak Voça bostancıbaşıya teslim edildi. O da Paşa'yı boğarak şehid etti. Cesedini, halkın gözü önünde Sultan Bayezid'de, Merkebciler başında, Gâzî Murad Paşa'nın yanındaki kokulu toprağa gömdüler. Fakat sonra onlar da ettiklerini buldular. Allah, bol rahmet eyleye.

Garip haller: Bin elli altı tarihinde Süleyman Paşa Erzurum vâlisi iken, İran topraklarından Abaza Paşa çıkageldi. Süleyman Paşa bütün ihtiyacını karşılayıp, el altından da durumu İstanbul'a bildirdi. Beri yandan Abaza eski dostları ve adamları ile ava çıkmaya başlayıp, büyük bir topluluk edindi. Bütün yaptıklarını bir bir anlatıp, günden güne itibarını artırdı. Abaza Paşa'nın anlattığına göre, Revan seferi sırasında yeniçeri ayaklanıp: «Biz Abaza'nın bulunduğu sefere gitmeyiz!» diye ayak diredikleri zaman, Murad Hân bir başka adamı çarşaf içersine sararak Voço bostancıbaşıya verip öldürtmüş. O gece Abaza Paşa'yı hazır bir gemi (Firkateyn)ye koyup Gelibolu'da Cezayir kalyonlarına bindirmişler. Cezayir'de korsanlık yaparak, kalyon sahibi bir kaptan olmuş.

Allah'ın hikmeti, yedi sene sonra Murad Hân İstanbul'da vefat edince, Abaza Paşa Nementis burnu adlı yerde tutuştuğu muharebede Allah'ın takdiri ile yenilerek Danimarka küffarının elinde yedi sene esir kalır. Oradan Abaza Paşa'yı Portakal (Portekiz) kâfirine satarlar. Portekiz donanması ile üç sene Hindistan'a seferler yapar. Sonra yine Portekizlilerle Çin'e giderken, gemileri batar. Abaza, Çin ve Fağfur, Kalman, Horasan, Belh, Buhârâ ve İsfahân'dan dolaşarak gelir. Oradan Erzurum'da Paşa'ya gelerek ibretli hikâyesini anlatınca, hakîrin bile aklı perişan oldu. Başından geçen binlerce olayı anlatır ve delilleri ile isbât ederdi.

Öte yandan Süleyman Paşa'nın durumu bildirmesi üzerine, Sultan İbrahim Han Voço bostancıbaşıyı çağırıp: «Kardeşim Murad Hân devrinde Abaza Paşa'yı nasıl katlettin?» diye sormuş. O da, «Vallah Padişâhım! Beyaz bir çarşaf içine sarılmış bir adamı Abaza'dır diye öldürdüm, bahçe imamı da yıkadı. Bütün vezirlerle beraber Murad Paşa türbesine gömdük. Bunu biliyorum.» deyince, fermanla bir kapıcıbaşı gönderildi. Aşağı divanhanenin mehterler kapısı aralığında Abaza Paşa'nın başına üşüşerek kellesini kesip İstanbul'a gön-

derdiler. Sadrâzam Salih Paşa, Süleyman Paşa'yı Erzurum valiliğinden azlederek yerine, îdam edilen Mustafa Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'yı tâyin etti. Terzi Mustafa ağa silâhlı olarak geldi. Ben (Evliyâ) de gümrük nezareti ile Devan hanı tarafına kervan götürmeye gittim.

HÜSREV PAŞA'NIN KUMANDANLIĞI SENE 1038

Abaza Paşa'nın mağlûb edilmesinden sonra, Hüsrev Paşa kalabalık bir ordu ile Bağdad üzerine kumandan tâyin edildi. Fakat Hüsrev Paşa'nın Bağdat'a ehemmiyet vermeyerek İran taraflarını yağma ve talan ettiği yukarıda yazılmıştır. Sonra İslâm askeri ile tâ İsfahan'a kadar yağma edelim diye ahdederek gitmek niyetinde iken, âlemin koruyucusu mübarek Padişâh Hazretlerinden ferman gelip: «Bizzat kötü huylu Acem Şahını elini kolunu bağlıyarak ayağıma getirsen, makbulüm değildir. Eğer başın sana lâzımsa, Hilafat merkezi Bağdat'ı fethedip mezhebinizin kurucusu Hazreti Numan bin Sâbitî'yi ve Hazreti Şeyh Abdülkadir Geylani'yi geçimsiz kızılbaşlar elinden kurtarasın» diye emirler geldi. 1040 senesi safer ayının yedisinde Bağdad siperlerine girildi. Muhasara kırk gün devam etti. İran taraflarına yapılan akınlar sırasında İslâm askeri ganimetler elde etmişti. Sonunda kış şiddetlenince, Bağdad'dan vazgeçildi. Dönüşte Hille kalesine asker konup oradan selâmetle Musul'a girildi. Kale onarılarak Padişâha bildirildi. Kışı Mardin'de geçirip, ilkbaharda Revan üzerine gitmek niyetinde iken, «İstanbul'a gelesin» diye ferman geldi. Hüsrev Paşa Tokat kalesine gelip orada hastalandı. Bu sırada Murtaza Paşa kendisini katletti. (19 Şaban Perşembe 1041)

Murtaza Paşa Diyarbekir'e gitti. 1041 senesi Receb ayının on sekizinde, Hafız Paşa tekrar Sadrâzam oldu. Aynı ayda yeniçeri isyan edip Bâb-ı Humâyun'un iç tarafındaki hastalar kapısı önünde Hâfız Paşa'yı atından indirdiler. Hâfız Paşa, hastaların odalarına kaçarak kapıyı kapattı. Oradan iple cambazlık yaparak Hâs bahçeye kaçtı. Bostancıbaşının sarık ve hil'atini giyip Padişah'ın huzuruna çıkarak durumu anlattı: «Birkaç veled-i zina üzerime hücum ettiler. Biz de üzerlerine at sürüp dağıttık» diye Padişâh huzurunda yalan söyledi. Ertesi günü yeniçeri yine ayaklandı. Padişâh'tan Hâfız'ı alarak, onun gözü önünde Hüsrev'in kanını almak için ilk olarak Hüsrev Paşa'nın bir ağası Hâfız'ın tepesine bir mızrak vur-

du. Mızrak, çenesinin altından çıktı. Ötekiler de Hâfız'ı hemen parça parça ettiler.

1041 senesi Receb ayının sonunda Tedbirli Recep Paşa'yı Sadrâzam yapıp, Şeyh'ülislâmlığa da Hüseyin efendiyi getirdiler. Recep Paşa aslen Bosnalıdır. Bostancıbaşılıktan vezirliğe yükseltilerek kapdan Paşa oldu. Akdeniz'de üç parça büyük İngiliz kalyonları zaptetti ki, hakikaten acayip idi. Sonra Karadeniz'de üç yüz parça Kazak Ak şaykasiyle büyük harp edip, Kazakların bütün şaykalarını zaptederek baş aşağı edilmiş haçları ile İstanbul'a geldi. O sene Halil Paşa Anadolu'da, Abaza üzerine Sadrâzam olarak kumandanlıkla görevli iken, Recep Paşa İstanbul'da kaymakam oldu. Yerine Hasan Paşa kaptanlığa getirildi. Özü nehrinin Karadeniz'e döküldüğü boğazda bir kale yaptırarak, 1036 senesinde Özü kalesini genişletti. Dört köşe bir kale daha yaparak Özü'ye ilâve etti.

Recep Paşa, Hüsrev Paşa'nın serdarlığı sırasında da kaymakam olarak kaldı ve Hâfız Paşa'nın katline sebep oldu. Hâfız Paşa'yı katlettirdikten sonra yerine sadrâzam olup, Padişah musâhibi Musa Çelebi'yi üzerine hançerle hücum ettirerek zorbalara öldürttü. Cesedini Atmeydanına attılar. Musa Çelebi'nin ölümü için söylenen tarih: «Musâ'ya cemâliyle tecelli kıla Bârî» sene 1041.

Bir köşeye gizlenen yeniçeriağası Hasan Halife'yi bulup, Padişâh cellâdının kılıcı ile yere yıktılar. Ramazan ayının başında, Maslûp adı ile bilinen defterdâr Boşnak Mustafa efendimizin gizlendiği geri hizmetçileri Recep Paşa'ya haber verdiler. Zavallıyı zorbalara öldürterek cesedini Atmeydanın'daki çınar ağacı dibinde astılar.

Recep Paşa'nın daha nice hiyaneti ve zorbalarla işbirliği halinde olduğu meydana çıkıp, Musa Çelebi'yi öldürttüğü anlaşılınca, dîvana çağrılarak boğduruldu. Hakîr dahi (Evliyâ Çelebi) babamla birlikte o gün divanda hazır bulunuyordum. (27 şevval 1042, Pazartesi). Sonra Sadrâzamlık Mısır'dan gelen Tabanıyassı Mehmed Paşa'ya verildi. Bu adam, Sultan Osman'ın kızlar ağası Mustafa Ağa'nın çırağı ve Arnavut idi. Saraydan çıktıktan sonra, Mısır'a Vâli olarak gönderildi. Erzurum'da Revan'ın savunması ile görevli iken, Revan'a gitmediği için, Boğdan ve Eflâk meselesi yüzünden idam edilerek Eyüb Sultan mezarlığı yanında toprağa verildi.

Yerine Bayram Paşa sadrâzam oldu. Bayram Paşa İstanbul'lu olup, yeniçerilikten yetişmiştir. Murad Hân, Tabanıyassı Mehmed

Paşa'nın Sadrâzamlığı zamanında, atalarının yaptığı gibi ikinci hükûmet merkezi durumundaki Edirne'ye gitti. Halkın durumunu tetkik edip bâzı zorbaların hakkından geldiği bir sırada, Nemse Kralından yeniden barış mektupları geldi. Bu sebeple İstanbul'a döndüler.

Padişâhlıkları zamanında Revan seferine çıkmaya kat'i karar verince, Tabanıyassı Mehmed Paşa'yı Sadrâzam olarak kumandan tâyin edip Revan'a gitmek üzere yola çıkardı. Bayram Paşa kaymakam olarak İstanbul'da kaldı. Âlemin koruyucusu Padişâh Hazretleri, Serdâr Mehmed Paşa'nın ardından Üsküdar'a çıkıp Süleyman tahtında Hazreti Ömer adâletini göstermeye başladı. O gün, merhum ve Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan babamın ihtiyar ve tecrübeli olması sebebiyle Revan seferine katılması için Padişâh fermanı çıktı. Revan seferine babamızla beraber gitmeye memur olduk. Bütün silâh ve levazımât devlet tarafından temin edildi. Hakir dahi birlikte bulundum. Ve yine çeşitli seferlere iştirak etmiş, itibar sahibi kimselerden Unkapanının iç tarafında oturan Ayasofya sergüzeşti sahibi Kelâmi Ağa, Zeyrekbaşında Pirinççizâdenin ev sahibi mutfak emini Abdi Efendi, Kuzu Ali Ağa, İsa ağa gibi Kanûnî Sultan Süleyman devri ihtiyarlarını tahtırevan ile Revan seferine çıkardı. Padişah gece gündüz, bu güngörmüş ihtiyarlarla karşılıklı konuşarak yolalırdı. Uğradığı yerlerde Celâlî ve Cemâlî zorba yeniçerileri kıra kıra Konya'dan Kayseri'ye, oradan Sivas'a varıp, kurban bayramını orada yaptı. Silâhdar Nedim Mustafa Paşa'yı çağırarak İkinci Vezirlik rütbesini verdi.

Oradan Erzurum'a geçti. Büyük Serdârın hazır ettiği toplardan başka Teber kapısında kırk aded balyemez daha döküp, iki bin çift manda ile Erzurum'dan çekerek Sınur Çayırı denilen yerden, Kağızman altından Revan kalesi önüne ulaştırdı.

1044 senesinde, Revan kalesi altında duruldu. Ve kale dibinde deniz gibi akan Zenki nehrinden İslâm askeri geçti. O gün kaleye aman verilmeyip, yedi koldan siperlere girildi. «Bismillah» ile ilk olarak kendileri nehri aşarak Mehaned bayırı denilen yerden kaleye bir balyemez top atarak gedik açınca, bütün İslâm askeri «hayra alâmettir» diye sevindiler. Yedi gün yedi gece düşmana göz açtırılmadı ve Allah'a hamdolsun, fetih nasib oldu. Revan Hânı Emir Güneoğlu dışarıya çıkıp aman dilediğinden, iki tuğ ile Haleb eyaleti kendisine bağışlandı. Kalenin toptan yıkılan yerleri tamir edilerek kırk-

bin askerle Koca Kenan Paşa, Ahıska kalesinin fethi ile görevlendirildi. Aynı ayda, Ahıska kalesi de alındı. Padişah Hazretleri, Revan altından İran topraklarını yağma etmeye gitti. Hareketinin on altıncı gününde Tebriz şehrine girdi. Tatarlar da derhal birçok İslâm askeri ile Tebriz'e korku salarak zafer kazandılar. İslâm askerinin basit hizmetkârlardan seyis oğlanları, hâkimler, meş'aleciler ve saka hademeleri bile nice gömülü hazinelerle ganimetlenip, Tebriz şehrinin o yüksek Havarnak köşküne ve Revan kemerine ve imarı dünyayı tutan irem bağına benzeyip Şah bağı adı ile şöhret bulan Çiçekli bağa karşı bizzat Murad Hân Hazretleri parmağı ağzında hayran kaldı. Cihan Padişâhı Tebriz'den dönerken, Azerbeycan ülkesinin sağ ve solundaki Havi, Menez, Nesev, Ervevem, Barudum, Lumbi, Dumbolu, Rumiye diyarlarını fethederek sâlimen ve bol ganimetle Katur kalesine geldiler. Muhasara ederek birçok toplar attılar, teslim olmadı. Kış gelmiş olduğundan, fetihten vazgeçtiler. Sonra Şâh gediğini aşıp, Mehmedî deresi içindeki Mahmud vilâyetine geldiler. Beşinci günü biraz kar yağdı. Oradan Van, Amik, Bârkiri, Erciş, Adilcevaz, Ahlat ve Han tahtvan kalelerine —ki hepsi Van gölü kenarındadır— gelindi. Bitlis, Kefender, Hazro, Meyyafarkın, Diyarbekir, Malatya, Sivas, Tokat, Amasya ve Amik kalelerinden Tosya ve Bolu şehirlerine, oradan altı günde İzmid'e, oradan da Üsküdar'a geldiler.

1045 senesi Recebinin dokuzuncu günü İstanbul'a büyük bir merasimle dahil olmuştur ki, lisanla anlatılması, kalemle yazılması mümkün değildir. Padişâhı karşılamaya çıkan halk, Kaymakam Bayram Paşa'ya darılmışlardı. Padişâh'ın mübarek yüzünü gördükleri vakit, köşe ve pencerelerden, damlardan: «Allah'ın yardımı seninledir. Muradını aldın. İstediklerin oldu. Gazân mübarek olsun. Hoş geldin!» diyerek, birçok duâ ve medihlerde bulundular. Bütün Müslümanların yüzü güldü. Kendileri bizzat mavi zırhlara bürünmüş olarak, çok güzel bir küheylâna binmişti. Atın eyer ve sair takımları kıymetli taşlarla işlenmiş olduğu halde, Revan Hânı Emîr Güne, Yusuf Hân, Cağır hânlar bütün askerlerle beraber Padişâhın önünde kös ve nekkâreler çalınarak geçerlerdi. Kendileri ise, avını yakalayan kükremiş arslan gibi, iki tarafa bakarak selâm verirlerdi. Arkasından silâhlarla techiz edilmiş üç bin kadar özel muhafızları geçerlerdi. Bunu gören halk ise, Allah'a şükrederek yüzlerini yerlere sürerlerdi. Koca Solakbaşı şöyle anlatıyor: «Gânimet mallarından sadece bizim Solak tâifesi pay alarak yedi bin kuruşluk ipek kumaş almışlardı. Diğer askerlerin ne kadar aldıkları hesaba uymu-

yor. Denizdeki gemilerden, Sarayburnu'ndan, Kızkulesi'nden ve Tophane'den toplar atılıp, büyük bir gösteri oldu ki, görenler deniz yanıyor zannederlerdi. Dellâllar bağırdılar ki, yedi gün yedi gece İstanbul süslenip, geceleri kadir (Kadir gecesi) ve gündüzleri bayram olacak. Gece gündüz, İstanbul ileri gelenleri kıymetli hediyelerle Padişâh'ın yüksek tahtının ayaklarına yüz sürüp, hediyelerini arzederlerdi. O kadar çok hediye geldi ki, hazine ağzına kadar dolduktan başka, Kuşhaneye de pek çok mal doldurdular.

Ertesi günü Cuma olduğundan, büyük bir merasimle Eyüb Sultan Hazretlerini ziyaret ve Bahçe kapısından denizi ve İstanbul'un imarını seyretti. Cuma namazını kılıp, ziyaretini de tamamladıktan sonra, Edirne kapısının kale duvarlarını da ibretle gözden geçirdiler. Neşe ve sevincinden Bayram Paşa'nın suç defterini kapatıp, suçlarını af ederek bir samur kürk hediye etti. Sonra merasimle Fatih Sultan Mehmed Hân câmiine gelip, iki rekât dilek namazı kıldı. Câmii nurlanmış görünce, mütevelliye ve yine Bayram Paşa'ya bir samur kürk giydirdi. Oradan mübarek nurlu türbeye girerek ziyâret etti. Oradan Şehzâde câmii ve türbesini, Sultan Bayezid Veli câmii ve türbesini, aziz babası merhum Sultan Ahmed Hân câmii ve türbesini ziyâret etti. Bu câmilerin tamir edildiklerini görüp, Allah'a hamd ve şükrederek saraylarına geldiler.

O ayda, Erzurum'da muhafız olan Tabanıyassı Mehmed Paşa'dan haberci geldi. Acem Şâhının Revan'ı aldığını ve kışın şiddetinden yardıma gidemediklerine dâir arz ve mahzarları gelince, hemen mührü Bayram Paşa'ya ihsan ettiler. Ve derhal Bağdad üzerine gitmeye karar vererek karadan ve denizden hazırlık yapılmaya başlandı.

Derhal Osmanlı Devletinin idaresi altındaki eyâletlere haberler gönderilerek: «Padişâh kulu olanlar, uğurlu ilkbaharda sefer-i hümayunuma hazır olsunlar» diye her tarafa fermanlar yazılıp, Dergâh-ı Âli kapıcıbaşıları, hasekileri ve Padişâh musahipleri eyâletlere gönderildiler. Gelecek seneki sefer için denizler gibi asker toplanmaya başladı.

BİR OLAY

Hakîr Evliya'nın Harem-i hâs'a dahil olup Gazi Murad Hân'ın hizmetine girdiğimizde, mübârek huzurlarında geçen bazı güzel sözlerimiz beyân olunur:

1045 senesi Ramazanının Kadir gecesinde idik. Büyük Ayasofya'da her sene üç gece ibadetle geçirilir ve binlerce cemâat toplanırdı, o gecelerden biri idi. Ben ise o asırda üstadım merhum Evliyâ Efendiden hafızlığı tamamlayarak sekiz saatte ezberden Kur'ân'ı tamamen okuyacak hale gelmiştim. Seb'a kıraatını, kaynakları ve Şatıbî kitabını tamamlamış, aşere kıratine başlamıştım. Rahmetli babam Derviş Mehmed Ağa'nın ısrarı ile o senenin Kadir gecesinde, Büyük Ayasofya'nın müezzinler mahfeli ve Bilâl-i Habeşî makamında, teravihten sonra Hıfz-ı kıraat üzere hatm okumaya başladım. En'âm sûresini tamamlayınca, Kozbekçi Mehmed Ağa ve Silâhtar Melek Ahmed Ağa mahfele çıktı. Kalabalık cemâat içinde bana altın yaldızlı Yusufî taç giydirdikten sonra: «Buyurun sizi saâdetlû Padişâh ister» diye elimden tutup Padişâh mahfeline götürdü. Gazi Murad Hân'ın olgun yüzünü gördüm. Huzuruna varınca yeri öpüp, selâm ve kelâmdan sonra, uzun uzun tebessüm ederek:

«Kaç saatte hatm-i şerif edebilirsin?» buyurdular.

«Padişâhım, hızlı okusam yedi saatte bitiririm amma, gizli ve açık hata yapmamak için, ne çok hızlı ne de çok yavaş okumadan, Allah'ın izni ile sekiz saatte Kur'ân-ı Kerim'i hatmederim!» dediğimde:

«İnşaallah rahmetli şehid Melek Musâ yerine hüner ve kuvvetini göstererek musahibim olursun!» buyurdular ve iki avuç altın attılar ki, tamamı altı yüz yirmi üç kese ayarı sağlam para idi. Vâkıa ben o zaman zayıf, çocuk kılıklı idim amma, yaşım yirmiye ulaşmıştı ve gayet akıllı idim. Meclis âdâbını bilir, nice vezir-vükelâ, Şeyhülislâmlar huzurunda aşir ve na't-ı şerif okuyup sohbet ederdim.

Sonra Murad Hân Ayasofya câmiinden çıkarak fânûs ve meş'alelerle, ben de bir ata binmiş olduğum halde, Servi kapısından saraya girdik. Kendileri has odaya girip, beni de Hasodabaşı'ya teslim etti. Özel kilerlerinde kaytanlık olmamı ferman buyurarak, kendileri odalarına çekildiler. Sabahleyin beni kilercibaşı Ak Ali Ağa'ya teslim etti. Özel kiler önündeki ağalara ait odalardan birinde yer tâyin etti. Turşucubaşı Ahmed Ağa lalamız, Güğümbaşı Mehmed Efendi yazı hocamız, musikî ilminde musahip Derviş Ömer pederimiz, dersiâm Keçi Mehmed Efendi nahiv ilminde kâfiye üstadımız, yine Evliya Efendi eski tecvid hocamız olup, «Mübarek olsun!» dediler.

Horoz İmam hâsodada hıfz ilminde sınıf arkadaşımız, Tayazâde Handan ve Ferruh oğlu Assaf Bey ve Keçeci Süleymân, Amber

Mustafa müezzinlikte arkadaşlarımız olup, gece ve gündüz Hâs hamam yanında meşkhâne denilen yerde saz ve çeşitli fasıllar geçip Hüseyin Baykara meclisleri ederdik.

Bir gün bana yaldızlı ve süslü kumaş giydirip, sırmalı Yusufî bir külâh amber saçan bir de zülüf takarak, «Devlet nişanıdır!» diye duâlarla başıma giydirdiler. Bâzen arkadaşlarımızla samur kalpak giyerdik. Silâhtar Melek Ahmed Paşa, kendisi ile anamız tarafından akraba olduğumuzdan, daima beni yoklayıp hediyeler verirdi. Harem-i hâssa girmemize sebep, Melek Ahmed Paşa ile Ruznâmeci İbrahim Efendi ve Hattat Hasan Paşa olmuştur. Üzerimde süslü elbiseler olduğu halde o gün Civan dilsiz ile Tavşan dilsiz gelip, çeşitli şakalar yaparak beni aldılar, hâs odada Silâhtar Melek Ahmed Ağa ve Müsahip eski silâhtar Mustafa Ağanın odasına götürdüler. Onlar dahi bana hatır sordular. Padişâhın huzurundaki meclis âdâbını, duâ etmesini ve çeşitli tâbirleri öğrettiler. Beni hâs odaya götürerek orada da bir saat kadar beklettiler: Büyük bir kubbe altında, dört köşede bir büyük taht ve birçok şahnişinlerin dört tarafındaki pencereler ile donanmış, havuz ve şadırvanlar ile çevrilmiş ve görülmeye değer süs ve Bukalemunvarî çeşitli nakışlarla bezenmiş büyük bir avludur ki, sanki heykel ve resimlerle dolu bir Çin salonudur.

Oradan Zât-ı Şâhâne, Harem-i hâstan dünyayı aydınlatan güneşin saâdet burcundan doğuşu gibi çıkıp, bütün kırk hâs odalılara ve diğer müsahiplere selâm verdiler. Onlar dahi «Aleyk» diyerek hayır duâlar ettiler. Saâdetlû Padişâh yüksek bir tahtta Efrasiyâb gibi oturunca, hakîr koşup yüksek tahtın ayaklarına yüz sürerek yeri öptüm. Hemen Allah'ın emri ile hatırıma şu kıt'a geldiğinden, çekinmeden söyledim:

Âfâkı sehâ ma'deletin nuru pür itsün
Hurşid gibi Encümen-i dehre çırağ ol
Ki nâfe gibi eyle der-ü deşti muattar
Ki gonca-sıfat gülşene gül ziynet-i bâğ ol
Hallâk-ı cihan eylemesün âlem-i sensiz
Her kande isen Padişâhım izz ile sağ ol.

Daha başka çeşitli hayır duâlar edince Saadetlû, «Bir şey oku!» dediler. Ben de:

«— Padişâhım! Yetmiş iki ilimden Farisî, Arabî, Rumî, Süryanî, Yunanî, Türkî, Varsağî, kâr, nakiş, savt, amel, zikr, tasnifât, hüzünlü sözler veyahut beyitler ve şiirlerden bahr-i tavil (aruzda bir

ölçü), kasideler, terci-i bend, terkib-i bend, mersiye, iydiye, muaşşer, müsemmen, müsebbâ, müseddes, muhammes, pene beyt, gazeller, kıt'a, müselles, dü beyt, müfredât, muammeyât ve ilâhîlerden ne arzu ederseniz, bir işaret buyurun okuyayım» dedim. O anda buyurup:

«— Bre şu köylü ne acayip davâ murad etti! İş düzen midir, yoksa bu söylediklerini yapmaya muktedir midir?» dediklerinde, ben de:

«— Padişâhım! Eğer müsamaha ile karşılayıp serbest bırakırsanız, huzurunuzda geçici olarak özel nedimlik edip, Padişâhı eğlendiririm» dedim. Buyurdular ki:

«— Nedimlik ne demektir?» Cevap verdim:

«— Padişâhım! Bir adam herkes ile iyi geçinip sohbet etse, ona nedim derler. Şarâb meclisinde bulunup sohbet edenlere de Nedîm-i nâb derler. Bu kelimenin aslı «menadim» dendir ki, «müdam» kelimesinden çevrilmedir. Müdam, lügatte şaraba derler. Böylece müdamın da mânâsı şarab içmek olur. Yani mes-t müdâm derler. Sözün özü, müsahip mânâsına gelir ki, Padişâh nedimi derler. Allah Padişâhımıza ömür versin» dedim. Padişâh hemen:

«— Aferin işidir, revanî değildir» deyince, ben de:

«— Padişâhım! İşidir. Revanı veren, Revanı rüyada görür. Bu, Revan Hân'ı Yusuf Paşa kulundur» dedim.

Padişâh ellerini dizlerine vurarak kahkaha ile öyle güldüler ki, yanakları kızardı. Mir Güne hitaben:

«— Ne dersin şu şeytan çırağına?» deyince, Revan Hân'ı dedi ki:

«— Hey Şâhım! Bu çocuğu göreceksin, dünya imparatorunu, İran, Turan, ülkeleri halkını yenip şaşkına çevirecektir. Çünkü görüyorsun ki, gözleri saat rakkası gibi oynar» dedi.

Ben dedim ki:

«— Evet, Rum halkı, diğer memleket halkını Ruma (Anadolu'ya) getirip saat rakkası gibi oynatır.» Bunu söylemekten kastım, bâzen Revan Hânının keyfi yerine geldiği zaman kalkıp oynardı, onu anlatmaktı. Hemen Padişâh:

«— Hey çocuk! Ne enteresan hazır cevap imişsin!» diye gülerek, keyifli keyifli:

«— Evliyâ, huzurumda bu kadar ilim ve hünerler gösterdin. Şimdi Devir ilminden bir şey oku!» dedi.

Dedim ki:

«— Hünkârım! Musikî ilminden yegâh mı, dügâh, nigâh, çargâh, pençgâh, şeşağaz ve rast, İsfahan ve nişaburek, nikriz, mahur, re-

hâvî, ırak, hüseynî, nevâ, uşşâk, sabâ ve muhayyet veya buselik ile başlayıp, gerdâniye ile makam-ı zengû ile rastta karar kılsam olur mu?» diye Emir Güne Hân'ın kadehçisi Ali Cana hitap ettiğimde, Padişâh ve diğer nedimler gülerek hayranlıklarını belirttiler. Padişâh, mecliste bulunan sırmalara bürünmüş, murassa ve mücevher kemerli gençlere bakarak:

«— Evliyâ'nın zengüler makamını hanginiz dinlersiniz » dedi. Ben :

«— Padişâhım! Onlar uşşâk makamını dinlerler. Ama Yusuf Hân kulun Mirzâ yâri, İsfahan'ı dinler. O, büyüklere göredir. Bir zengüle faslı geçsem, ruha rahatlık verip lezzetinden can rahat olurdu» deyince, Padişâh:

«— Hay saki! Gör ne terbiyeli, ne renkli sözler söyledi. İlâhî Evliya! Ömrün uzun olsun. Amma biz de bu şehirde kira ödeyen dükkân sahibiyiz. Sen hangi gerdâniyede karar kılarsın?» deyince, ben:

«— Hünkârım! Yegâh şehnaz edince, ben buselik makamını okurum. Çünkü ilk girişimizdir. Nefesimiz ancak o perdelere yetişir. Dervişçe af ile muamele edin» dedim. Hünkâr.

«— Hay çocuk! Her sözünde bir çeşit zarif nükte vardır. Evliyâ! Sana izin, seni af edip sözü geçen kimse yaptım. Şimdiden sonra sana, nasıl, niçin, kapı, baca yoktur. Musahipsin!» diye bir samur kürk hediye edince, ben:

«— Şükür Allah'a, bize şu kürkü ihsan etti» diyerek ayaklarını öptüm. Padişâh Hazretleri :

«— Bu kürk sana uzundur. Babana gönder. Bizi duâdan unutmasın...» diyerek bana başka bir kürk hediye etti. Ve mübarek eliyle başıma samur bir kalpak giydirdi. Uzun zaman Tatarlar gibi kalpak ile gezerdim. Ondan sonra, Padişâh Hazretleri :

«— Bir varsağı oku!» buyurdular.

Musiki ilminde hocamız olan, okuyucular sultanı Derviş Ömer Gülşeni fukarası idi. Hatta Sultan Süleyman zamanındaki İbrahim Gülşeni Hazretlerinin sohbetlerinde bulunmuş bir ihtiyar ve devrinin musiki hocası idi ki, Mısır'da İbrahim Gülşeni evinde on yedi sene hizmet edip, ünü oralara yayıldı.

Orada bazen hâcethâneci, bazen meydancı, mihmandar, aşçıbaşı, sonra zâkirbaşılık yaptı. Yedinci senenin sonunda gözüne İbrahim Gülşeni Hazretleri görünüp:

«— Ey Tokatlı Derviş Ömer! Ne çabuk sedef içindeki yetim inci gibi kayboldun! Yürü Rum diyarında, seni Sarı Süleyman istiyor. Sigetvar seferinde buluş. Süleyman'ın sonu oradadır. Rum'da (Ana-

dolu'da) post sahibi, şeyh ol. On bir Osmanlı Padişâhı ile beraber olup, mübarek ellerinden ni'metlen. İbrahim berekâtını bulup, muradına er! Muhammed tarikatı kitabını okuyup, orada sözüne son ver» diye mübarek seccadelerini vererek, bunun gibi çeşitli keşifler gösterdi. Derviş Ömer, yetmiş nefes ile Anadolu'ya geldi. Azizin inci saçan sözleri gereğince, Süleyman Hân ile Sigetvar seferine iştirak ederek Süleyman Hân'ın cenazesinde hazır bulundu. O devirden tâ efendimiz Sultan Murad Hân zamanına kadar Padişâh müsahibi ve Gülşeni tarikatının vekarlı şeyhi, hasların hası, saygı değer bir nedim ve maneviyat sahasında derin ilim sahibi oldu. Onlardan öğrendiğimiz musikî ilminden Murad Hân'ın fermânı üzere bir yuvarlak dâire alıp Padişâhın huzurunda yer öptüğün zaman, Murad Hân daireye baktıktan sonra müabrek ellerine alarak:

«— Al şimdi sana izin! Bu daireyi sana hediye ettim. Amma sakın bu daireden çıkma!» dediklerinde, ben levendâne çabukluk gösterip, koşarak tahtlarının ayağını öptüm. Padişâha ve hocam Derviş Ömer'e temannâ ederek:

«— İnşallah bu Âl-i Osman dairesinden mahrum çıkmam. Haddimi bilirim» diye şu beyti okudum:

Kişi haddini bilmek pek revâdır.
Eğer derviş, eğer bay, eğer gedâdır!

Dizlerimin üzerine çökerek edeble bekledim. Allah'tan yardım isteyip, evvelâ (segâh) makamında «Ya Hazret-i Kelim-i Gülşenî, pirimin pîri Ömer Ruşenî hû» deyip, yüksek sesle bir giriş yaptım. Sonra Segâh makamı yakınlarından Mâye ve Bestenigâr gibi makamlarda gezinerek:

Şehâ rûşen serâğsın, âleme nûr-u basarsın sen
Nazirin görmedim hoş merdûm-i sahib nazarsın sen
Görüb bir nûtuvânı kaçma lütfet ey perî peyker
Seni görsem vücudum mahvolur kimden kaçarsın sen.

İki beytini Bestenigâr makamında karar edip, yine Murad Hân'ın müsahip Musâ Çelebi hakkında yazdığı güfte üzerine besteci hocamız Derviş Ömer tarafından yapılmış şu varsağıyı:

Yola düşüp giden dilber
Musa'm eğlendi gelmedi.
Yoksa yolda yol mu şaştı?
Musa'm eğlendi gelmedi.

hazin bir sesle okurken, Murad Hân mendilini yüzüne tutup ağlamaya başladı:

«— Hay çocuk! Önce taksimin ruhumu canlandırdı. O anda bir varsağı ile Musa Çelebi'nin ruhunu yâd etti. Çabuk doğru söyle! Ben türküyü yaptığıma pişman olup yasak ettim. Sana Padişâh huzurunda kim oku dedi ve kimden öğrendin?» diye ısrar etti. Ben:

«— Padişâhım, ömrün uzun olsun! Babamın Ferruhzâde ve Behzad adında rahmetli iki kölesi vardı. Armağani Mehmed Efendinin yazdığı veba salgınında öldüler. Onlardan öğrenmiştim. Başka kimseden duymadım. Hiç kimse Padişâh huzurunda oku dememişti. Allah bilir» deyip sustum. Padişâh:

«— Hay çocuk! Ne kadar bilgiç! Suçu ölmüş adamların üzerine yıktı ki, artık onlara sual sorulamaz. Eğer hayatta olan adamdan öğrendim dese, belki Padişâhın bir zararı dokunur düşüncesi ile ölülerin ağzından nakletti. İlâhi, karşılığını göresin! Şu faslı tamamla» deyince hemen daireyi elime alarak, yine segâh makamına yakın May makamından:

Yârin dihânı sırr-ı nihandan haber verir
Güftâra gelse sihr-i beyandan haber verir
Hışmile baksa vermez aman Rüstem-i zaman
Kirpiği ok, kaşı kemandan haber verir!

murabbaı ile hoşa giden söz ve makamdan sonra bir semaiye geçtim:

Âlet-i hüsnü mükemmel kadd-i dilcûda güzel
Ol siyah gözler ile Hak bu ki ebrûda güzel
Hatt-ı nev-kîze ne dirsin dedi, rahmeyle dedim,
Sen de ol rûde güzel hatt-ı semenbûde güzel

diyerek, bir de tebessüm edip, başım eğik ayakta durdum. Bu duruşumu beğenerek bir avuç altın verdi. İkindi vakti olduğu için, bana hitâben:

«— Bir aşir Kur'ân-ı Kerîm oku!» dedi. Hocamız Evliyâ Efendiden gördüğümüz, üzere Kadir gecesi Büyük Ayasofya'da En'am sûresinin sonunda kalmıştım. Besmele ile A'raf sûresinin başından başlayarak, iki yüz altı adet âyet-i kerîmeyi yüksek sesle on iki makam, yirmi dört şube, kırk sekiz terkip üzere tamamladım. Duâdan sonra Sultan Osman'ı, babası Sultan Ahmed'i ve Osmanlı Padişâhlarının mübarek ruhlarını anarak okuğudum Kur'an-ı ruhlarına hediye ettim, gönüllerini aldım. Fâtiha ile hatmi tamamladım. Mübarek el-

lerinde yekpare mücevher balık dişinden bir arka kaşağısı vardı, bana hediye etti. Sonra yine Emir Güne Hân'a hitaben:

«— Yâ Mîr! Acemde böyle Kur'an okunur mu?» buyurdu.

O da cevâben:

«— Padişâhım! Onlar cemâatla namaz kılmaz ve Kur'an hükmüne uymaz bir kavimdir. İran'da Kur'an okumak nerede? Allah'a hamdolsun, sizin devletinizde İslâm ile müşerref olup, gece ve gündüz ibâdet ile meşgulüz» dedi. O sırada dış saray merdivenindeki —ki Arz odası yakınında saray meydanına bakar— iç müezzinler düğâh ve hüseynîden ezan okumaya başlamışlardı. Padişâh hemen:

«— Evliyâ! Git sen de yardım eyle!» deyince, derhal dâireyi atarak merdiven başında «Hayyealesselâ» bölümüne yetiştim. Ezandan sonra Padişâhın huzuruna vardım. Namazı beklerken velinimetim, hocam Hünkâr imamı Evliya Mehmed Efendi geldi. Beni görünce, Hâs odaya bitişik Hünkâr câmiinin dışındaki maksure içinde Hünkâr ile buluşarak:

«— Padişâhım! Bu benim ciğer köşem Evliyâ, Kadir gecesinden beri derse gelmedi. Meğer özel hizmetinize almışsınız. Lütfeyle, Padişâhım! Ona hakîrin nazîri var. Halen yedi okuyuş tarzı, yedi kitabla ezberindedir. Bilhassa Şâtibî kitabının tamamını ezberleyerek aşere okumaya başladı. Bu içeride (sarayda), seferde, hazerde kendi hevesine kapılır. Bende yetiştikten sonra Padişâhımın hizmetinde bulunsun» diye bir hayli rica edince, Padişâhın mübarek kulağına bu ricalar zerre kadar girmeyip, cevap olarak:

«— Efendi! Yâ bu bizim sarayımız tembelhâne, meyhâne, eşkıyâhâne midir? Burada üç bin kadar genç, gece-gündüz ilim ile meşguldür. Halifeleri, yerd ders-i âmları vardır. Zâtınız dahi haftada iki kere burada ders veriyorsunuz. Her gün gelin, sizden okusun. Ama sadece size hizmet etmeyip, bâzen de burada gönlümüzü eğlendirsin. Neşeli bir uşaktır. Bir zaman bizim de oğlumuz olsun. Babası Koca Kuyumcubaşı babamızdır. Her zaman benimle görüşmeye geldiğinde oğlunu da görsün» buyurdular. Hocamız Evliyâ efendi anladı ki, ricaları geçmeyecek... Sonunda:

«— Ey padişâhım! Evinden kitaplarını, elbiselerini getirsinler!» deyince hemen Padişâh:

«— Çabuk, hazinedarbaşıyı çağırın! Divit, kalem getirin!» diyerek mübarek eline cevâhir saçan kamış kalemini alıp bir yazı yazdı ki, özeti şudur:

«Sen ki Hazinedarbaşısın! Evliyâ'ya bir Kâfiye, bir Mollacâmi, bir Kadı Tefsiri, bir Mispah, bir Dibace, bir Müslim, bir Buhârî, bir

Mülteka'l'bahr, bir Kudurî, bir Gülistân ve Bostan, bir El'âb-ül Sibyân, bir Ahteri Lûgati... velhâsıl, hükümdarlar için yazılmış yirmi kıt'a güzel kitapları, hazine kethüdası vasıtasiyle veresin!»

Padişâh, kendilerinin okudukları Yakut Müsta'samî hattiyle yazılmış bir Kur'ân-ı Kerim, bir murassa, gümüş divit, bir Hind sedef işlemeli ve bayram levhalı okuma tahtası hediye etti. Yiyip içmem için kilercibaşıya bizzat kendileri tenbih ettiler. Gece ve gündüz ilimle meşgul olup, yine Evliyâ Efendiden haftada üç kere aşere okuması öğrenirdim. Üç yerden Arapça, Farsça ve güzel yazı ile meşgul idim. Bu şekilde, Padişâh hizmetinde biraz zaman bulabiliyordum. Padişâhımız bu hakirle o kadar dost olmuştu ki, azıcık üzgün olsalar, bütün musahipler: «Bre meded! Evliyâ'yı çağırın!» derlerdi. Her ne şekilde olursa olsun huzuruna çıktığım zaman, Allah'ın emri ile üzüntüleri gider ve tebessüm ederlerdi.

Cenâb-ı Hak, bana o kadar konuşma güzelliği ve hazır cevaplılık ihsân etmişti ki, düşünmeden nice esprili sözler, kendi buluşum olan çeşitli şakalar ve aklıma kimsenin bilmediği mânâlar gelirdi. Bir kere söylediğim sözü bir daha tekrar etmezdim. Meğer kendileri istesinler. Karahisâri tarzındaki yazı çeşidini öğrendim. Hâlâ, sarayda çok yadigârlarım vardır. Her fende söz sahibi oldum. Padişâhımızın övgü ve ihsânından her zaman memnun idim. Çok defalar mübarek sohbetleri ile şereflenip, öyle büyük ve ün sahibi bir Padişâhın hayır duâlarını almışımdır. Eğer bütün sohbetlerimizde geçen konuşmaları yazsam, büyük bir kitap olur.

Sözün kısası, ahlâklı, sert, cesur bir Padişâh idi. Parmakları kalın ve uzundu. Pazuları kalındı. Pençesi kuvvetli bir pehlivanı çevirmeye muktedirdi. Bütün elbiseleri levendâne ipek kumaştan yapılmıştı. Pulat kumaş giymeyi severdi. Çok çabuk ata binerdi. Hülâsa, kuvvetli, yiğit, bahadır, disiplinli, vekarlı bir Padişâh idi. Böyle olduğu halde yine de büyük, küçük herkesle doğrudan doğruya konuşurdu. Hattâ cennet şehir Bağdad'a giderken, Kayseri'den kalkıp Develi Karahisar dağlarından geçerken, bir yaban keçisi gördü. Üzerine şimşek gibi at sürdü. Mübarek ellerindeki kirman mızrağına benzeyen ibşir bir mızrakla yaban keçisine yetişip ister istemez keçiyi mızrakla vurunca, —iplik, ipekten geçer kibi— bir anda şahin gibi avını alıp kesti. Bütün vezirlere o kurbandan pay verdi. Asker yalçın dağlara at sürüp yükseldiğini görünce, parmakları ağızlarında hayran kaldılar. Doğrusu pehlivanlıktır. Yine bir gün efendimiz Melek Ahmed Paşa ile Silâhtar Musa Ağaların birini sağ

diğerini de sol eline alıp, bunları bir elinden öteki eline gürz gibi dolaştırmıştı.

Yine Padişâh Hazretleri, Melek Ahmed Paşa, Deli Hüseyin Paşa, Hattat Hasan Paşa ile güreş tuttuklarında ben de duâlarını yapardım. O duâ:

«Allah Allah... Hoca-i âlem, Seyyid-i kâinât, mu'cize-i mevcûdât-ı pûr kemâl ve cemâl-i Muhammed Mustafa'ya salevat... Engüri'de Eritar, Rum'da Mehmed Buhârî, Sarı Saltık don giyer, duman çeker. Pîrîmiz Hazret-i Mahmud pîr Celi aşkına, dest ber-dest, kafa sine, ber-sine, Muhabbet-i Ali aşkına Allah onara!...» dan ibarettir. Pehlivanların oyunlarından ters kabza, iç kabza, dış kabza, kesme, kesebend, şîrâzî, havâ-yı karakuşî, sade sarma, Cezayir sarması, kündeden atma, kapak değme, kapak atma, kertman değme, boğma, terkice, şirâzî bölme, göğüs şakısı, yanbaşı, serkelle, Talutbendi, Alibendi... sözün kısası, Peygamber zamanında bel bağlayan ve kemer kuşanan pehlivanlardan Hazret-i Ma'di Kerb, Hazret-i Ebî Talib oğlu Akıl, Süheyl-i Rumî, Sa'dü Said, Hazret-i Hâlid bin Velid, Mikdad bin Esved, Haddad, Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali, Hazret-i Hamza, Hazret-i Mâlik güreş yaparlardı.

Güreş, İslâm âdetlerindendir. Pehlivanlara bu sebepten itibar ederlerdi. Hepsine, Mahmud pîr yâr-i Velî pîrlik etmişdir. Yukarıda yazılan oyunlarda kırk fen, yetmiş bend, yüz kırk hava vardır ki, kuvvet, cesaret ve akıl isteyen hünerlerdir. Gerektiğinde, bu bilgilerin yardımı ile savaşta düşmandan intikam alınır. Amma pehlivanlar arasında karakuş oyunu, boğma, kert atma yasaktır. Çünkü ayak oyunudur. Rakibi düşman değildir. Düşman ile savaşta kucak kucağa gelirse karakuş, boğma, kelle kesme bile makbuldür. Elbette düşmanının sırtını bir oyun ile yere getirecektir.

Çok kere Silâhtar Musa Ağa'yı şahin gibi kemerinden kapıp, öyle cüsseli bir adamı pazu kuvveti ile iki üç kere havada çevirirdi. Cesur ve merd bir Padişâh idi. Bu başarıları, çok kuvvetli olmalarındandı. Allah'ın ni'metleri ile beslenen iştahlı bir Padişâh idi. Böyle Rüstemâne işleri ne Sâm, ne Zâl, ne Nerîman, ne de Efrasiyâb yapmıştır. Onlar, halk ağzında büyütülmüştür. Fakat bu Hünkârın kuvveti tarafımızdan görülmüştür.

Bir defasında, bir cirid peykânı ile, dokuz incir kökünden yapılmış Arnavut kalkanını bir kerede iki karış delerek yalman gösterdi ve Mısır divanına gönderdi. Hâlâ Mısır'ın Gavri divanhânesinde asılıdır. Güzel yazı sanatında zamanının bir tanesi idi. Beş zira en ve boyundaki kâğıt üzerine parlak bir tuğra yazmıştır ki, kendin-

den önceki yazı ustaları bunu yapamazlardı. Bu altın yaldızlı ve lâcivert levhâ, hâlâ Mısır'da adı geçen divanhânede durur. Ben dahi Murad Hân'ın tuğrasının altında, bu levha üzerine dört halifenin adını parlak bir tuğra şeklinde yazmış, bakanlardan bir Fâtiha rica etmiştim.

Bir keresinde yine Hünkârın şecâat damarları uyanmıştı: Bir mızrak ile, on adet deve derisinden yapılmış ve Nemse İmparatorundan gelme kalkanları elçinin önüne dikerek hiç tereddüt etmeden delmiş ve yine Nemse İmparatoruna hediye göndermiştir ki, hâlâ Beç (Viyana) kapısı altında mızrağı ile asılıdır ki, ben gördüm.

Yine bir gün Nemse İmparatorlunun hediye olarak gönderdiği kalkanlardan on tanesini bir mızrak ile dikip üç karış geçirterek Budin'deki Musâ Paşa'ya gönderdi. O da Budin'in Beç kapısının iç tarafında üst kısmına asmıştır. Bağdad'a giderken, Padişâh Haleb kalesine çıktı. Haleb şehrini seyrederken bir cirid attı ki, bir ok atımı uzaklıktaki hendek genişliğini ve kale meydanını da geçerek Üzengiciler çarşısı üzerine düştü. Hâlâ uzun bir direk üzerinde tarihi ve işareti vardır.

Tarihi :

Dediler Cevrî gibi tahsin idüp tarihini
Bârekallah ey müslim-i dâver-i sâhip-hüner. Sene 1037

Yine bir gün Gazi Murad Hân İstanbul'da Eski Saray'a göç etti. Saray meydanında atış talimleri yaparken, Sultan Bayezid câmiinin sağ tarafındaki minarenin alemi üzerine bir karga konmuştu. Murad Hân bu kuşu görerek altındaki «Nogay Elçisi» adlı süratli atını mahmuzladı, şimşek gibi yetişerek elindeki ciridi minare üzerindeki kuşa attı. Allah'ın emri ile isabet ettirerek düşürmüştür. Cirid, karganın leşi ile birlikte minarenin dibine düştü. Mesafe, bir ok atımı idi. Eski Saray'ın tam ortasındaki cirid meydanı nerede... Bayezid câmiinin minaresi nerede! Matematik olarak hesap edilse o cirid, minarenin tepesindeki kargaya isabet etmeseydi, belki de minarenin üstünden aşıp yere inerek bir ok menzili daha gider, ihtimal ki Tavukpazarındaki Dikilitaş'a düşerdi. Doğrusu şaşılacak bir pazu idmanıdır. Hâlâ bu ciridin düştüğü yerde, minare dibinde bir adam boyu yüksekliğindeki beyaz mermer üzerine altın yaldızlı Tekneciâde'nin hattı ile Cevrî Çelebi'nin söylediği şu tarih yazılıdır:

Sıdk ile Cevrî duç idüp dedi târihini,
Kuvvet-i bâzuyu sultânı kıla Mevlâ füzun.

İstanbul'da Beykoz bahçesinde yaya cirid atışına tarihtir:

Dedi târihi görüb Cevrî
Aferin ey dilîr-i Sâm-akrân

Pehlivan Hacı Süleyman ve Sarı Solak'dan ok atmayı tam mânâsı ile öğrenince, Okmeydanında yıldız rüzgârı ayağından lodos üzerine attığı bir ok menzili var ki, Teberendazlar tekkesi yakınında altın yaldızla yazılmış bir tarihi vardır. Bu ok çok ileri gitmiştir. Hattâ Bayezid Hân, Kara Lendühâ, Hattat Şeyh, Şucâ, Demir Delisi ve Mısır'lı Düveydar menzillerinden yetmiş defa kadar ileri gitmiş bir menzildir. Sâhib-i şast'a yetişmiştir.

Bir kere Tokat bahçesinde bir eşeğin omuzuna bir kılıç darbesi vurdu ki, kılıç eşeğin göğsünden çıktı. Her zaman sağ elleri ile ikiyüz okka ağırlığındaki zeytûni taştan yapılmış tek parça somaki amut gürzü iki hane ve kırk bend üzere döndürürdü. Evvelâ sağ ile adı geçen gürzü sağ bend, sol bend, silar, vakar, paysa, alem, kalem, divât, kemer, ketfeyn, asma, kesme, kemer kırar, zaptı, reha, peydur... hülâsa bu bendler üzerine gürz oyunları, kılıç oyunları ve müşküllere çare buluculuğu son haddine varmıştı. Her oyunda zamanının tek adamı, Sâm (İranlı bir pehlivan)'a eş bir Padişâh idi. Matrakbazlıkta son derece ustaydı. Karşısına hiç kimse çıkamazdı. Her usta oyuncunun bir zayıf tarafını bulur ve öyle bir darbe indirirdi ki, matrak kafasına tak diye inerdi. Matrak oyunu yüz yetmiş çeşit idi. Padişâh, bunlardan yalnız yetmiş kadarını bilirdi. Ama tatbikine muktedirdi. Kesme, bağle, sâni, hivad, mahlef, sürme, gazel, kulak, sirre, zîr, hevâ, bağle top, reha top, fidye, cankâş, topkafa, havakes ve bunun gibi oyunları yaparken insan hayran kalırdı. Hattâ hocası olan canbazbaşı Taslak Kaptan bu oyunlarda son derece usta olduğu halde, Murad Hân'a karşı koyamaz oldu.

Şiirde Nef'î ve Cevrî derecesinde idi. Üçyüz sayfalık bir divanı vardır. Fakat ancak ayın ve tâ redifleri tamamlanmıştır. Vehbi Osman Çelebi tamamlamak istemişse de tamamlayamadı, o da öbür dünyaya göçtü.

Murâd Hân'ın alışkanlıkları : Yaz ve kış her Cuma gecesi bilginleri, şeyhleri ve hâfızları toplayarak ilmî tartışmalar yaptırırdı. Cumartesi geceleri ilâhî okuyanların, gazelhanların ve saz çalanların şarkılarını dinlerdi. Pazar geceleri Tıflî, Cevrî, Nef'î, Arzî, Nedim, Nisarî, Beyânî ve Uzletî gibi şairlerle sohbet ederdi. Pazartesi gecesi Kör Hasan Oğlu, Damadı Musli Çelebi, Mukallid Cifid Hasan, Akbaba, Sarı Çelebi, Çakman Çelebi ve Simitçizâde gibi oyuncu-

ları, Batâ Oğlu Yarpol kolu, Osman kolu, Nazlı kolu ve Ahmet kolu gibi çengileri toplayarak Hüseyin Baykara meclisleri yapardı.

Salı gecesi güngörmüş köhne ihtiyarlar ile sohbet ederek konuşmalarından faydalanırdı. Çarşamba gecesi halkın salihleri ve hayır sahipleri ile, Perşembe gecesi dervişler, macera sahibi ve maarif erbabı ile sohbet ederlerdi. Her sabah divana çıkar ve Müslümanların işlerini görmeye dikkat ederlerdi. Dört tarafındaki düşmanlardan intikam alıp, Osmanlı ülkesi üzerine kuş kondurmaz, Müslüman ve Hristiyan herkesi emniyet içinde bulundururdu. Eğer bütün huylarını yazmaya kalkışsak, büyük bir kitap teşkil eder.

Allah'a hamdolsun, babam, Sultan Süleyman'dan Sultan İbrahim'e kadar on Padişâhın hizmetinde bulunmuş Kuyumcubaşı idi. Ben de Murad Gazi gibi mücâhid bir Padişâhın sohbetleri ile şereflendim. Bağdad seferinden önce kırk akçe ile sipahi grubuna karışarak faydalandım.

SULTAN MURAD HÂN DEVRİNDEKİ VEZİRLER VE KAPTAN PAŞALAR

Kaptan Recep Paşa: Karadeniz'de üç yüz parça Kazak Şaykasıyle savaşarak zaferle İstanbul'a döndüğü, yukarıda beyan edilmişti. Kaptan Halil Paşa: Akdeniz'de Karacehennem adlı bir kâfir gemisine raslayıp, üç gün süren bir çatışmadan sonra Klore kıyılarında gemiyi ele geçirmiştir. Osmanlı Devletinde böyle bir gemi görülmemiştir. İçinde değirmeni, hamamı ve kıçında bahçesi vardı. Kaptan Çelebi Hasan Paşa: İstanbul yakınında Çatalca adlı kasabadan bir yeniçerinin oğludur. Padişâh'ın Çeşnigirbaşısı Mehmed Ağa'nın hizmetinde bulunurken, oradan Kızlarağası Mustafa Ağa'nın kethüdası oldu. Sultan Ahmed ilk olarak Edirne'ye giderken Kızlarağası olan Hasan Çelebi, Hünkâr Kapıcıbaşısı, oradan büyük mirahur ve 1035 senesinde de Kaptan Paşa oldu. Özü sahilinde iki tane kale yaptırdı. Kaptanlıktan bin kırk tarihinde azledildikten sonra, Rumeli'ye asker toplamaya giderken Yenişehir'de âni olarak vefat etti.

Kaptan Vezir, Canbuladzâde Mustafa Paşa: Murad Hân'ın kızkardeşi Fayma Sultan'la evlenmiş ve damad olmuştur. Bin kırk tarihinde kaptan olduktan sonra, Akdeniz'de düşman gemisi bırakmadı. Kıtlık ve pahalılıktan, bütün kâfir memleketleri aman diledi. Tâ Mağrib diyarındaki Septe boğazından, Malta, Sicilya, Mangırtınya, Klore ve Tementis kıyılarına yanaşıb fethetti. Atina adlı şehrin limanında büyük bir kale yaptırırken, kaptanlıktan azledilerek Ru-

meli eyâletine vezir tayin olundu. Sonra Rumeli eyaletinde iken Revan seferine iştirakle görevlendirilince, o kadar kalabalık asker toplanmıştı ki Okmeydanı, Kâğıthane, Karadeniz Boğazı ve Çatalca'ya kadar olan saha askerle doldu. Beşiktaş'tan Üsküdar'a yüz parça at gemisi ile tam üç ayda geçerek Revan'a gittiler.

Kaptan Cafer Paşa : 1043 senesinde bostancıbaşılıktan kaptanlığa getirildi. Bütün kâfir diyarlarına korku saldı. 1043 yılı Kurban bayramının birinci günü Akdeniz'de Kesendire ve Kolos kaleleri arasında üç parça İngiliz kalyonuna rasgeldi. Büyük muharebeden sonra iki İngiliz gemisini yaktılar. Kâfirler batarken, hepsini denizden filikalarla topladılar. Gemilerden birini yakmadan zaptetdiler. Bu gemi, iki yüz parça Batırtma top çekerdi. Murad Hân'ın huzuruna çeşitli ganimetlerle birlikte bu gemiyi de getirdiler. Kaptan Deli Hüseyin Paşa: Kaptanlığa tayin edilerek Revan seferine görevlendirildi. Oradan Mısır valiliğine getirildi. Kaptan Kara Mustafa Paşa: Hüseyin Paşa'nın yerine kaptan oldu. Yeniçeri ocağından yetişmiştir. Arnavut asıllıdır. Amma doğrusu akıllı, tedbirli ve devletin yararına çalışırdı. Kaptan olduktan sonra, Bağdad seferine gitti. Yerine, Tersane ağası Piyâle Kethüda kaymakam oldu. Karadeniz'de iki yüz parça Kazak Şaykasına rastgelip, savaşarak yetmiş parça Firkatesini komutanları ile beraber zaptetti. O karanlık geceden faydalanarak diğer Kazak şaykalarını kovaladı ise de Tamana adası yakınındaki Kuban nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde, Adahan boğazı ile Yeleşke boğazı arasındaki sazlık ve bataklığa girip kayboldular. Sabah olunca, Piyâle Kethüda iki yüz parça firkate ve kalite ile boğazın ağzını kapattı. Kâfirler de bütün gemilerini bataklıktan çıkarıp arkalarında taşıyarak başka bir gölcüğe koydular. Piyâle, boğaz ağzında eli boş kaldı. Kara tarafında, Özü eyâletinde mutasarrıf olan Koca Kenan Paşa ile Tatar Hân'ı Selâmet Giray Hân vardı. Kâfirlerin bu tedbir ile kaçtıklarını görünce, Piyâle'ye haber gönderdiler. Piyâle de derhal demir alıp küreklere asılarak, Tamana adasını dolaşarak kâfirlerin kaçacağı boğazı kapattı.

Kâfirlerin kara tarafını Tatar Han ve Koca Kenan Paşa, deniz tarafını da Adahan boğazından donanma ile beyler, paşalar muhasara ettiler. Yedi gün yedi gece karada ve denizde büyük bir muharebe oldu ki, hâlâ Adahan muharebesi diye dillerde destandır. Sonunda iki yüz parça gemiden biri bile kurtulamadı. Onbin düşman eli ayağı bağlı olarak İstanbul'a getirildi. Haçlı bayrakları baş aşa-

ğı edilerek, Sarayburnu'ndan şehre girildi. Bütün gemiciler, Kaymakam Mustafa Paşa'dan hil'at alarak Tersânede demirlediler.

Bu sevinçli haber, Padişâh'a, Bağdad muhasarası sırasında iletildi. Bütün İslâm askeri şenliklerle bu bayramı kutladılar. Silâhtar Mustafa Paşa'nın Kaptan oluşuna tarihtir: «Kapudan oldu hâlâ Mustafa Paşa mübarekbâd.»

Bağdad seferi dönüşünde, Siyavuş Paşa Kaptanlığa getirildi. Kaptanlığa silahtarlık görevinden getirilmişti. Aslen Abaza olup, şecaat sahibi bir vezir idi. Rüşvet almazdı. Kaptan oluşuna şu tarih yazılmıştır:

«Dâd-ı Hak kıldı Siyâvuşu Kapudan ve Vezir.»

Fakat Devlet Tersânesi görevlileri Padişâh parasını yiyip yutmaya alışmış olduklarından, Siyavuş Paşa'nın bu duruma mâni olmaya kalkışması azeplerin kızgınlığını dâvet etti ve Murad Hân'ın son günlerinde Paşanın azline sebep oldu.

Murad Hân zamanındaki Şeyhülislâmlar ve öteki bilginler: Zekeriyâ Efendi oğlu Şeyhülislâm Yahya Efendi: Hocazâde Esad Efendinin 1031 senesi Receb ayında ihtiyarlığı sebebiyle emekliliğini istemesi üzerine, Yahya Efendi Şeyhülislâmlık makamına getirildi. Murad Hân'ın tahta çıktığında müftü idi. Sonra 1032'de Yahya Efendi köşesine çekildi ve Esad Efendi Şeyhülislâm oldu. 1034 tarihinde vefat edince, Yahya Efendi ikinci defa Şeyhülislâm oldu. Sonra Recep Paşanın hilesi ile 1041 tarihinde tekrar emekli oldu. Yerine, Hüseyin Efendi Müftü oldu. Bilâhare azledilip, sürgüne gönderildi. İskender Çelebi bahçesinde vefat etti, deniz kenarında toprağa verdiler. 1043 tarihinde Yahya Efendi üçüncü defa tekrar Şeyhülislâm oldu.

Bu hakîre Çarşamba pazarındaki Hadım Mehmed Ağa câmiinin sermahfelliğini, devirhânlığını ve na'thânlığım ihsân etti. Her Cuma na't-ı şerîf okur ve Yahya Efendi'nin huzuruna çıkardık.

Kethüda Mustafa Efendi: Sultan Murad'ın tahta çıktığı gün, Molla Ali yerine Rumeli Kazaskeri oldu. Sene 1031. Sonra Bostanzâde Yahya Efendi Rumeli Kazaskerliğinden emekli olunca, Hekimbaşı Musa Efendi'nin yerine Anadolu Kazaskeri oldu. Sonra Bostanzâde Yahya Efendi biraderleri yerine Rumeli Kazaskeri oldu. Tarih: Safer ayının son günü 1032. Sonra yine azledildi.

Azmizâde Efendi: Zilhicce 1032'de tayin oldu. Sonra, Salih Efendi... Padişâhın tahta çıktığı gün Hoca Abdullah Efendi'nin yerine

İstanbul Mollası olmuşken, o gece azledildi: Sene 1032. Sonra Çeşmî Mehmed Efendi, İstanbul Mollası oldu. Sonra azledildi. Yerine Hasan Efendi getirildi. Sonra azledildi. Çeşmî Efendi üçüncü defa İstanbul Mollası olup yine azledilince, yerine Salih Efendi İstanbul Mollası tayin edildi: Sene 1032.

Sultan Murad'ın tahta çıkışı sırasında, Rumeli Kazaskeri olan Hüseyin Efendi emekli oldu. Bostanzâde Mehmed Efendi, damad Kemankeş Ali Paşa zamanında azledildi. Abdulganizâde Mehmed Efendi ikinci defa Rumeli Kazaskeri olup, sonra emekli oldu: Sene 1034. Şerif Mehmed Efendi, Anadolu'dan Rumeli'ye nakledildi, sonra da emekli oldu: Sene 1035. Kara Çelebizâde Mehmed Efendi: İkinci defa Rumeli Kazaskeri olup, Gürcü Mehmed Paşa'nın vefatı üzerine azledildi: Sene 1035. Hüseyin Efendi: İkinci defa Rumeli Kazaskeri olup sonra emekli olmuştu: Sene 1037. Azmîzâde Mustafa Efendi: Anadolu'dan azledilerek sonra Rumeli Kazaskeri tayin olundu. Sonra yine azledildi: Sene 1038. Hasan Efendi: Anadolu Kazaskerliğinden emekli iken Rumeli Kazaskerliğine getirildi ve sonra da azledildi: Sene 1039. Bostan-zâde Yahya Efendi: Anadolu Kazaskerliğinden azledilmişken, Rumeli'ye tayin edilip oradan emekli oldu: Sene 1039. Ebû Said Efendi: Anadolu'dan Rumeli'ye nakledilip, oradan emekli oldu: Sene 1041. Hüseyin Efendi: Üçüncü defa Rumeli Kazaskeri olmuşken, «Şirpençe hastalığından vefat etti» haberi gelince, yerine Çeşmî Efendi tayin edildi. Hüseyin Efendi'nin ölümünün asılsız olduğu anlaşılınca, yine Hüseyin Efendi yerinde kaldı, Çeşmî Efendi'ye de Anadolu Kazaskerliği tekrar verildi: Sene 1041.

Hüseyin Efendi dördüncü defa Rumeli Kazaskeri olarak Şeyhülislâmlığa yükseltildi: Sene 1041. Kara Çelebizâde Mehmed Efendi üçüncü defa Rumeli Kazaskeri olup, tâundan vefat etti: Sene 1042. Abdullah Efendi Anadolu'dan Rumeli'ye nakledildi. Bostanzâde Yahya Efendi, Anadolu Kazaskeri iken, muhterem biraderleri yerine Rumeli Kazaskerliğine nakledilmişlerdi. Padişâhın tahta çıkışından sonra azledildiler: Sene 1042. Azmizâde Efendi: İstanbul mollalığından azledilmişken Rumeli Kazaskerliğine tayin edildi, sonra da azledildi: Sene 1032. Şerif Mehmed Efendi ikinci defa olarak Anadolu Kazaskerliğinde iken, tekrar Rumeli'ye nakledildi: Sene 1032. Ali Çelebizâde Abdullah Efendi İstanbul mollalığından azledilmişken, Anadolu Kazaskeri tayin olundu. Sonra 1035 yılında azledilerek yerine İstanbul'dan azledilen Hüseyin Efendi getirildi. Sonra o da az-

ledildi: Sene 1037. Ebû Said Efendi İstanbul kazasından nakledilerek Rumeli Kazaskerliğine terfi ettirildi.

Ebussuûdzâde Efendi: İstanbul'dan emekli iken, Anadolu Kazaskerliğine getirilip azledildi: Sene 1041. Hocazâde Abdullah Efendi İstanbul'dan ayrılmışken, Anadolu Kazaskeri olmuşlardı. Hüseyin Efendi hayatta olmakla yanlış inha olunup tekrar yerine iade edildi. Çeşmi Efendi de Anadolu'ya dönünce ortada kaldı. Sene 1041. Çeşmi Mehmed Efendi Rumeli Kazaskeri tayin edilmişken, o günden sonra Anadolu'ya iade olunması kanuna aykırı idi. Sonra Hüseyin Efendi Şeyhülislâmlığa getirilince yerine döndü. Hocazâde Abdullah Efendi tekrar Anadolu'ya tayin edilip, Kara Çelebizâdeden açılan Rumeli Kazaskerliğine nakledildi. Sene 1041. Molla Ahmet Efendi ile oğlu Nuh Efendi arpalıklarıyla geçiniyorlardı. Biri Rumeli, biri de Anadolu Kazaskeri idi.

Dördüncü Sultan Murad devrindeki İstanbul Mollaları: Evvelâ Çeşmî Mehmed Efendi, sene 1032; sonra Salih Efendi vaz geçti, sene 1033. Hidâyetullah Efendi azledildi, sene 1033. Uşşakizâde Efendi, sonra azlolundu. Sene 1034, Ebû Saîd Efendi, sonra azil. Tulumcu Hüsam Efendi, sonra azil: Sene 1035. Ebussuûdzâde Efendi, sonra azil. Sene 1036, Ebûsaîd Efendi ikinci defa Anadolu'ya nakledildi. Nuh Efendi, sonra azil, sene 1038. Recep Efendi, sonra azledildi, sene 1039. Musa Efendi 1040 senesinde azledildi. Çivizâde Efendi Galata'ya Hüseyin Efendinin yerine nakledildi: Sene 1041. Mahdum Hüseyin Efendi Edirne'den İstanbul'a tayin edilip, suçsuz olduğu halde 1044 yılında Kıbrıs'a sürüldü.

Murad Han'ın defterdarı Mehmed Paşa'nın defterdar oluşuna yazılan tarih:

«Ehli Cûd oldu yine defterdar.»

Emir Çelebi'nin Hekimbaşı oluşunda düşürülen tarih:

«Hikmetiyle oldu Eflâtun etibbâya reis.»

Murad Hân devrindeki yeniçeri ağaları: Çeşnici Ali Ağa, Kara Mustafa Ağa, Bayram Ağa, Hüsrev Ağa, Mehmed Kethüda Ağa, Çavuşbaşılıktan yeniçeri ağası olan Ali Ağa, Halil Ağa, Süleyman Kethüda Ağa, Elkâtip Hasan Ağa, Maktul Hasan Halife Ağa, Köse Mehmed Ağa ve diğer Mehmed Ağa.

*
**

SULTAN DÖRDÜNCÜ MURAD'IN BAĞDAD'I FETHETTİKTEN SONRA MALTA ÜZERİNE BİZZAT GİDEREK MORA'DA AVARİNE, ORADAN DONANMAYA BİNİP MALTA SEFERİNE ÇIKIŞLARI

MALTA seferine çıkışlarının sebebi: Akdeniz'deki Cezayir ile Tunus, Trablus, Mora, Kıbrıs, Rodos ve deniz kıyısındaki diğer İslâm memleketlerindeki kaptanlar ile bütün ulemâ ve ileri gelenler, payitahta gelip Malta korsanlarının zulmünden ve hacılara ettikleri tecavüzden ve bütün bendleri kapadıklarından şikâyet ettiler. Hele Mora'da bir burunda Saa'b ve Senkisten (Manya) adlı bir vilâyet vardı ki, Fâtih zaptetmişti. Bu eyalet isyan ederek Malta'ya tâbi oldu. Yüz parça işe yarar fırkate ve balkermanlar ile gelip, Akdeniz'deki elli bin kadar Müslümanı da esir almışlardı. Bu da Kaptan Canbuladzâde Mustafa Paşa'nın Septe boğazı ve Sicilya seferinden beri buraya donanma gönderilmemesinden ileri gelmişti. Kâfirler oraları yağma edip çâmileri pislemişlerdi, dine hakaret ettiklerine dair şikâyet sesleri göklere yükselmişti. Padişâh durumu öğrenince, derhal Kaptan Siyavuş Paşa ile Kara Mustafa Paşa, Tersane Kethüdası Piyâle Kethüda ve yetmiş aded dere beylerinden Bekir Paşa, Hüsam Paşa, Abdurrahman Paşa, Köse Ali Paşa, Cafer Paşa, Kasım Paşa, Cağel Oğlu, Hüsam oğlu, Moralı oğlu Mustafa Paşa, Hasan Bey, Mança Çarak oğlu ve Elvan Kaptan, Menemenli oğlu Mustafa, forsa kaptanları, velhasıl yetmiş âdet deniz beyleri ve Tersanenin iş bilir erleri ve iş başındaki güngörmüş ihtiyarları ile konuştuklarında, «Devlet Tersanesinin her gözünde birer işe yarar baştarda ve diğer geniş yerlerde yirmi âdet seksener marangoz arşını çekdiri ve mavnalar yapıla» diye Padişâh fermanı çıktı.

Ruznameci İbrahim Efendi eliyle hazineden Kaptan Siyavuş Paşa'ya, Tersâne Kethüdasına, Tersâne Emini Salih Efendi'ye iki bin kese para verilip, silâh ve levazımata harcanmaya başlandı. Memleketin her tarafına asker toplamaları için kapıcıbaşılar gönderildi. Beri tarafta Tersane divanhanesi yakınında beş göz Tersâne vardı. Onları yıkıp üç göz haline soktular ki, her biri birer kervansaray gibi idi. Onların içinde, saâdetlu Padişâha mahsus mücevherle süslenmiş bir baştarda ile iki adet mavna yapımına «Bismillah» ile başlandı. Her geminin kıçları, tersâne gözlerinin üstünden göklere baş kaldırmış Kisra takları büyüklüğünde idi. Murad Hân'ın yardımı ve Tersane Emini Salih Efendinin çalışmaları ile iki âdet mavna ve

bir adet baştarda yapılmıştır ki, Nuh Peygamberden beri bunlara benzer gemiler yapılmamıştır. Üç ayda üçü de tamamlanarak denize indirildi. Deniz üzerinde her biri dağ gibi hazır beklerdi.

Mavnalar yetmiş oturak olup, iki tarafında yüz kırk cenaheyn var. Sağ ve solundaki küreklerinde sekiz forsa ve her birinde biner tayfa ve biner cesur silâhlı asker var idi. Ve her birinin kıçında ve başında ellişer adet kırk okkalık demir gülleler atan Balyemez topları, sağında ve solunda büyük-küçük yüz âdet şayka, kolomborne, saçma, Zarbezat, Şahî ve Moşkat topları var idi.

Nihayet ilkbahar gelince, İstanbul'da iki yüz parça baştarda, kadırga, kalite ve gonca kıçlı forsa kadırgaları kusursuz ve hazır bir durumda demirlemişlerdi. Her birine üçer kat mühimmat, levazım malzemeleri verildi. Yukarıda yazılan yetmiş beyin birer ikişer yedekleriyle yüz parça hazır sogorye, Paliye gibi mükemmel deniz kuşu gemileri ile oniki Cezayir kadırgası, oniki Tunus, oniki Trablus, altı Mısır İskenderiye'si, altışar Reşid ile Dimyat, altı Kıbrıs, altı Rodos, altı âdet İstanköy, Sakız, Midilli, Limni ve altı da Mora kadırgası vardı.

Şu sayılan kadırgaların hepsi İstanbul'a geldi. Beşyüz parça kalyonlara diğer mühimmat, levazımat, cephâneden başka beylerbeyiler, zeâmet ve timar sahipleri, lâğımcılar, mirâhur taifesi bindirildi. Beş yüz parça karavana kalyonlardan Kara Hoca, Bodur, Cafer, Memiş Kaptan, Karamanlı Ali, Topal Muharrem, Sarı Solak, Fırtıloğlu, Katranoğlu, Kalkanoğlu, Solak İbrahim Çelebi, Kara Solak, Abacıoğlu, Ciminnioğlu, Tafralı, Bahçeli, Yüzarş, İskerletoğlu adlı kalyonlarının her biri dörder anbarlı, yüzer tane top alan karavanalardır ki, yılda bir kere Mısır'a sefer yapıp, altı ayda dolup altı ayda boşalan dağ gibi gemilerdir. Hiçbir Padişâh devrinde ikisi bir araya gelmemiştir. Her birinin beşer yüz levendi, beşer yüz tayfası vardır. Her birine ikişer bin asker bindirilip hazır vaziyette beklediler. Bu karavanalardan başka yedi yüz parça kalyon, Penek, borton şeyka, karasal... Velhasıl bunun gibi, silahlarla donatılmış yediyüz parça gemilerin mühimmat ve levazımatı hazır edilerek ağızlarına kadar asker doldurduldu. Sözün kısası, bütün kadırga, kalyon, şayka ve karamülseller, bin yedi yüz parça yelken olmak üzere, İstanbul limanında beklemeye başladılar.

SULTAN DÖRDÜNCÜ MURAD HÂN'IN FÂNİ DÜNYAYA VEDA EDİP EBEDİ DÜNYAYA GÖÇÜŞLERİ

Bütün bu hazırlıklardan sonra saâdetlü Padişâh'ın tuğu Davud-

paşaya dikilip çadırı kurulmak üzere iken, yüksek karakterli Padişâh'ın sıhhati, ilerlemiş nekris hastalığı ve yorucu sefer hazırlıkları yüzünden, iyice bozuldu ve kurtulması imkânsızlaştı. Çün insan vücudu «Küllü men aleyhâ fân» âyet-i kerimesi gereğince mutlaka ecelin eline düşer.

Beyit:

Eğer dünya bekâ bûdî
Muhammed Mustafâ bûdî
Eğer Hüşneş bekâ bûdî
Nemürdî Yusuf-u Ken'ân

Mânâsınca bizim «Ne mümkündür halâs olmak ecelden!» mısramız mânâca uygun düşer. Eski bilginler akıllarıyle bir ince kılı kırka ayırıp, aktan karayı fark ettiler. Hendese ilmi ile kâinata merdivenler kurup riyâziye ile göklere çıkarak maksatlarına erdiler. Fakat ecel derdine dermân bulmadılar. En doğrusu bulamadılar. Ecelin elinden sığınacak bir yer bulup onun pençesinden kurtulamadılar.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun, bu Padişâh dahi ölümüne çâre bulamayıp «İrciî ilâ Rabbike» emrine uyarak dünya saltanatına vedâ etti, ebedî âlemin padişâhı oldu. Sene 1049. Durağı cennet ola, âmin.

Rahmetli Gâzî Murad Hân'a mersiye:

Dâd elinden bî-bekaa gerdiş-i devvar âh dâd,
Sen muradın aldın amma halkı ettin nâmurad,
Böyle bir şîr-i Hudâyı hâke saldın âkibet,
Kime dâd etsek elinden edilir feryâd-ı medâd.

Bütün Müslümanlar mateme boğuldu. Atmeydanı'nda siyah donlu atlarla matem ettiler. Kendisini, Sultan Ahmed Hân yanına gömdüler. Yerine Sultan İbrahim Hân Padişâh olduğu zaman, Kara Mustafa Paşa sadrâzam, Kara Hasan Paşa Büyük Defterdar, Abdürrahim Efendi Şeyhülislâm idi. Sultan Murad Hân merhumun donanması boşa gitmesin diye, yine Akdenize donanma çıkardılar. Fakat sanki cansız çıktılar. Sonunda mavnanın biri battı. Akdeniz'de o kadar mühim bir iş de görülmedi. Kasımdan sonra bütün donanma İstanbul'a döndü. Murad Hân'ın bir mavnasını, hatırasına saygı olarak Kara Katrana boyayarak Şahkulu iskelesi yakınındaki gözlerden birine çektiler.

Allah'ın hikmetinden olacak, talih Malta kâfirlerinin imiş. Öyle dikkat ve tedbir sahibi bir Padişâh vefat edince, bu kadar masraf

boşa gitti. Malta ve diğer kâfirler kurtuldular. İşi, «Kul tedbirini alır, Allah takdir eder» meşhur sözüne havaleden başka çare yoktur. Sonra Efendimiz Kara Mustafa Paşa Hazretlerinin inciler saçan ağızlarından, «Eğer Cenâb-ı Hak rahmetli Padişâhı altı ay daha hayatta bırakmış olsaydı, karada ve denizde bütün kâfir kullarının haraca bağlanmaları muhakkaktı. Hattâ İspanya, Kızılelma, Malta kâfirleri, Malta adasındaki altı parça kadırgalarını Padişâha vermeye söz vermişlerdi. Ama Allah'ın takdiri böyle imiş!» dediğini işitmişizdir.

SULTAN AHMED HÂN'IN OĞLU ŞEHİD SULTAN İBRAHİM'İN TAHTA ÇIKIŞININ ÖZETİ

Merhum Sultan Ahmed Hân'ın yedi şehzadesinden İbrahim Hân, küçük Tersâne bahçesinde doğmuştur. Tahta çıktığında 25 yaşında idi.

Tahta çıkışı için tarih:

Yine kadr ü şeref buldu serir-i mülk-i Osmânî
İrişti âfitâb ü âsümâna efser-i dihim
Yazıldı resm-i Osmânî ile teşrifine târih
Cûlûs-u Padişâh-ı dadger Sultan İbrahim (Sene 1049)

Başka bir tarih:

Halledalah mülk-i İbrahim (Sene 1049)

Sultan İbrahim zamanındaki vezirler: Tahta çıktıkları sırada, Kara Mustafa Paşa Sadrâzam idi. Yerinde bırakıldı. Kara Mustafa Paşa'nın Sadrâzamlığı sırasında halk rahat etti. Sonunda düşmanlarının Padişahı baştan çıkarmaları ile idam edileceğini anlayıp, Hâsbahçe'deki sarayına kaçtı. Derhal kıyafet değiştirerek sarayından dışarı çıktı. Musa Paşa sarayı önünde, Bostancıbaşı Sarhoş İbrahim Paşa'ya rast geldiği yerde, bostancılardan biri bir tüfek kundağı ile başına vurup şehid etti. Allah rahmet eyleye... Cenazesini Parmakkapıdaki türbesine gömdüler. Yerine, Şam beylerbeyi olan Civan Kapıcıbaşı Sadrâzam oldu. Sonra azledilerek Girid'e kumandan tayin edildi. Orada öldü. Ondan sonra Sadrâzamlığa Salih Paşa getirildi. Hersek Livasına bağlı Lübanada kasabasında doğmuştur. Aslen Bosnalıdır. Sadrâzam olduktan sonra Tezkereci Ahmed Paşa'nın hilesine kurban gidip, boğularak şehid edilmiştir. Sonra Hezârpâre Ahmed Paşa Sadrâzam oldu. Sadrâzamlığı sırasında çıkan ayaklan-

madan korkup saklanmış ise de Mevlevî Derviş Mehmed Paşa bulup şehid eyledi. Cesedini Atmeydanı'na bırakıp, parça parça ettiler. Boynueğri Mehmed Paşa, İbrahim Hân devri eyâlet vezirlerinden olup, Haleb'de mirmiranlıkta bulunmuştur.

İbrahim Hân zamanında isyan eden vezirler: Vardar Ali Paşa Sivas vâlisi iken başına asker toplayıp, Köprülü Mehmed Paşa'yı yenilgiye uğratarak Çerkes'e kadar ilerledi. İbşir Paşa da ânî bir baskınla Vardar'ı katletti.

Sultan İbrahim Hân'ın fermânıyle Yeni sarayda yapılan köşklerin tarihidir:

Didi ferman ile tarih binasın (Cevrî)
Nüzhet-âbâd-ı cedid oldu bu kasr-ı âlî.

Başka bir tarih:

Bu müferrih menzilin (Cevrî) didi târihini
Seyr için oldu binâ bu kasr-ı sultân-ı cihan

Bir başka tarih:

Mübarek eylesün Mevlâ bu âlî kasr-ı zîbâyı

Keşti'nin söylediği târih:

Mübarek ola Yârab yümn ile bu zevrak-ı zibâ.

Civan bahtlı Şehzâdeler için yazılan târih:

Duây-ı hayr ile (Cevrî) didi Şehzâdeye târih
Ola Sultan Mahmud âfitâb-ı matla-ı ikbal.

Diğer tarih:

Vechini bir ârife sordum didi târih için
Geldi dünyâya vücûd-i Hân-ı Mahmud yümnile

İBRAHİM HÂN ZAMANINDAKİ BÜYÜK KUMANDANLARIN FETİHLERİ

Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa, Sadrâzam Kara Mustafa Paşa tarafından Üsküdar sahrasında bozguna uğratıldı. Sonra yine aynı sene, Nasuh Paşazâde Kara Mustafa Paşa tarafından işkence ile öldürüldü.

O senelerde Moskof kâfiri Karadeniz sahilindeki Azak kalesine, Tatar Hânının ağır davranması yüzünden, Kazak askeri sevketmişti. Kalabalık bir ordu ile kaleyi ele geçirdi.

Yedi yüz parça yelkenli gemiye binlerce asker doldurup, Azak kalesini kuşattılar. Top darbeleri ile kalenin duvarlarından bir eser bile bırakmadılar. Bütün kâfirler daha ölmeden yer altına girip, bir ay yer altında savaştılar. Sonunda kış mevsimi gelip çatınca, bütün Müslüman gaziler gemilere doluşarak bir iş görmeden İstanbul'a döndüler. İkinci defa Serdâr Civan Kapıcıbaşı kalabalık bir ordu ve Azak denizi şartlarına uygun üç yüz parça firkate ile, önceki gibi Donanmay-ı Hümâyun ile karadan ve denizden yüz bin asker, Azak kalesini kuşattı. Düşmandan hiçbir ses çıkmadı. Akkazaklar kaleyi olduğu gibi bırakarak cehenneme gitmişler. Allah'a hamdolsun, Azak kalesi savaşmadan Osmanlıların eline geçti. Hâlâ darbımeseldir ki:

«Hüseyin Paşa Azak'da harbetti, Mehmed Paşa savaşmadan fethetti!» derler. Hemen Serdâr Mehmed Paşa Eflâk, Boğdan, Tatar, Çerkes ve Osmanlı askerini birbirine katarak Azak kalesini yeniden yaptırdı ki, hâlâ Azakların oturduğu sağlam bir kaledir.

Allah'a hamdolsun, bu hakîrin dördüncü seferi Azak seferidir. Ben o sene Kırım diyarında kalıp, bütün İslâm askeri ve Tatar Hân gazileri ile Azak'da kışı geçirdikten sonra, serdârın kendi adamları ile Donanmây-ı hümâyûn'a binip İstanbul'a geldim.

Sultan İbrahim zamanında Eflâk ve Boğdan vilâyetlerinin Akkerman'ın yardımı ile Tatar Hânı tarafından fethedilişi:

Eflâk beyi Mati Voyvoda ile Boğdan beyi Lipol Voyvoda, yirmişer sene hükûmet ederek Karun gibi zengin olduktan sonra, birbirlerine düşman oldular. Boğdan beyi Lipol, kızlarından birini Ak Kazak Hotmanı Ahmeline'ye verdi. Ondan yirmi bin silâhlı kefere yardımına geldi. Eflâk beyi Mati Voyvoda da yüz bin askerle Tergovişte adlı hükûmet merkezinden kalkıp, iki kâfir birbiri üzerine gelmekte iken Padişâh'a bildirildi.

Rumeli eyâleti, Özü eyâleti ve Tatar Hân askerleri, bu kâfirlerin çarpışmalarına engel olmakla görevlendirildiler. İslâm askeri toplanıncaya kadar, iki kâfir askeri Eflâk ve Boğdan hududunda Fohşan şehrinde, Fohşan nehri kıyısında büyük bir muharebe yaptılar. Eflâk beyi Mati galip, Boğdan beyi Lipol mağlûp olarak bozuldu. İki taraftan yetmiş bin kâfir kılıçtan geçti. Tatar ve Osmanlı askeri Eflâk ve Boğdan topraklarına akınlar ve gece baskınları düzenleyerek, yüz binden fazla esir ve yüz binlerce binek hayvanı ve ganimet malı aldı. İslâm Giray Hân, Boğdan Beyi Lipol'u ele geçirerek İstanbul'a gönderdi. Lipol, Yedikule'de hapsolundu. Eflâk Beyi Mati'den ise iki bin kese alınarak suçu bağışlandı. Beyliği yine kendine bırakıldı. Allah'a hamdolsun, rüzgâr süratiyle düşman avlayan

Tatarlarla bu büyük gazâda beraber bulundum. Bol ganimet malı alarak Kırım'a geri döndük.

GİRİD ADASINDAKİ HANYA KALESİNİN SİLÂHTAR YUSUF PAŞA TARAFINDAN FETHİ

Hanya kalesinin fetih sebebi: Sultan Ahmed Hân'ın mübarek nefeslerinin tesiri iledir ki, Girid'in fethi oğlu İbrahim Hân'a nasip oldu. İnşaallah ilerde, Ahmed Hân'ın Girid adasını Yenicâmie vakfetmek için Venediklilerden nasıl istediğini yazarız.

İbrahim Hân'ın Kızlar ağalarından olan Sümbülzâde, Esîrî Mehmed Efendi ile beraber Mısır'a gitmek için İbrahim Çelebi adında bir reisin bir büyük karavana kalyonuna binmişler. Gemide üç bin kadar hacı, ziyaretçi ve tüccar varmış. Mısır'a giderlerken, Değirmenlik adlı adanın önünde altı parça Malta gemisi İbrahim Çelebi kalyonunu çevirdi. Döve döve, hacıların az bir kısmı hariç, Kızlar Ağası Sümbül Ağa ve kalyon sahibi İbrahim Çelebi de dahil olmak üzere geri kalan yolcuları şehid ettiler. Kâfirler gemiyi zapt edip yedeğe alarak, Girid adasında Hanya limanına götürüp demirlediler.

Ahidnâme-i Hayreddin Paşa (Hayreddin Paşa sözleşmesinde) şöyle der :

«Âl-i Osman'dan bir gemiyi düşman alırsa, kâfiristan limanına komayalar!»

Hanya kâfiri bu anlaşmaya aykırı hareket etti, Malta kâfirine göz yumup limanlarına soktular. Kızlar Ağasının atları, kısrakları ve aldıkları diğer ganimet mallarını Hanya kalesinde sattılar. Bu acıklı durum İbrahim Hân'a haber verilince, «Tez Malta üzerine seferim vardır!» dedi ve yedi yüz parça gemi ile Silâhtar Yusuf Paşa'yı Serdâr tayin etti. Yusuf Paşa Malta'ya giderken, Navarin kalesinde su alarak batma tehlikesi gösteren ağır yaralı kadırgaları orada bıraktı. Ve içlerindeki mühimmat ve lüzumlu şeyleri kadırgalara askerle ağız ağıza doldurup yoluna devam etti. Önce Girid adasındaki Todori kalesini bir saat içinde fethetti. Ondan sonra Hanya kalesini kuşattı ve onu da fethetti.

Allah'a hamdolsun, hakîr (Evliyâ), altıncı gazâmız olan bu sefere de iştirak edip, İnebahtı ve Durak bey fırkalarıyle beraber bulunduk. Durak bey ile İnebahtı vilâyetine gittik. Hanya fâtihi Yusuf Paşa, Donanmây-ı Hümâyun ile İstanbul'a geri döndü.

Serdâr Tekeli Mustafa Paşa'nın mağlûp oluşu: Hanya alınınca bunun intikamını almak isteyen Venedik kâfiri, Hânya fâtihi Yusuf Paşa'nın ilini ve vilâyetini yağma edip yetmiş adet kaleye, Kilis'e, Derniş kalesine yayıldı. Bosna, Hersek, Kırka ve Kilis sancaklarını berbâd etti, bütün reâyâmız bırakarak Venedik'e tâbi oldular. Nihayet adı geçen senede Tekeli Paşa yine Serdâr tayin edildi. Venedik körfezi sahilindeki Şebeyenk adlı uğursuz kaleyi yüz bin askerle kuşattı. Kuşatma, kırk gün kırk gece sürdü. Topçubaşı «Kaleküp» topları ile kale duvarlarını yıkmaya başlayınca, Mustafa Paşa:

«Bakâ topçubaşı, siyah barutu israf edip yakarsın! Fakat fethettiğim zaman, sana bu kaleyi kirpiklerin ile yaptırırım!» der idi. Sonunda kaleyi can ve yürekten topa tutmayıp bütün asker kale altında oturdular. Kırkıncı gün şiddetli bir fırtına çıktı. İslâm askeri yağan yağmur altında çamurlara karıştı. Ve zarûrî olarak siperlerden çıktılar. Şebeyenk kalesi yakınında Danilova adlı büyük bir sahrada toplanarak yağmurun şiddetinden kurtuldularsa da, sabahla birlikte etraflarının yüz binlerce haç-bayraklı kâfir askeri tarafından çevrilmiş olduğunu gördüler. İki ordu arasında öğle üzeri büyük bir savaş oldu. Bu savaşta yirmi iki bin Müslüman şehid oldu. On sekiz bin kişi de esir düştü. Binlerce çadır ve ganimet malı ele geçiren kâfirler zengin oldular. Hakîr dahi (Evliyâ) o uğursuz savaşta Yeniçeri ocağı ile beraberdim.

Derhal bütün kuvveti pazuya verip at boynuna düşerek, Galamaç kalesi dağlarına kaçtım. Atımı da olduğu gibi bırakıp bir kayalık içine girdim, yedi gün yedi gece dağlarda gizlendim. Bitki ve ot yiyerek açlığımı gideriverdim. Sonra kâfirler bu kadar çadır ve mühimmat ile Kilis kalesi altına varıp, Tekeli Mustafa Paşa'nın otağını zaptettiler. Lânet düşman generali, hileye başvurup başına Serdârın sarığını giyerek, âdet olduğu üzere Osmanlı divanı yaptı. Kilis kalesinin bütün ileri gelenleri, kumandanı, dizdarı, bunu Osmanlı Serdârı sanarak dışarıya çıkınca, pusuda olan kâfirler derhal kaleyi istilâ ettiler. Bu suretle Kilis kalesi gibi göklere uzanmış sağlam bir kaleyi ele geçirmiş oldu. Bütün kale ileri gelenleri âileleri ile birlikte esir ettiler. Buna benzer bir uğursuzluk, Osmanlı Devletinin tarihinde hiçbir zaman görülmemiştir. Bundan sonra, Akdeniz'deki bütün adaları düşman haraca kesti. Binlerce hacı ve tüccar gemilerini alır oldu. Ve her sene Akdeniz'e çıkan Osmanlı donanmasını bozguna uğratıp, gemilerini Venedik'e götürür oldu. Böylece Osmanlı Devletinin durumu kötüleşti.

SULTAN AHMED HÂN'IN OĞLU ŞEHİD SULTAN İBRAHİM HÂN'IN SALTANATININ SON ZAMANLARININ ÖZETİ

Rahmetli Sultan İbrahim Hân 1049 tarihinde Padişah olduğu vakit, sadrâzamlık makamında, devletin iyiliği için çalışan yiğit vezir Kara Mustafa Paşa bulunuyordu. Onu katlettikten sonra bütün musahipler, hocalar, dilsizler, hadım Araplar, haseki, kadın musahibeler, musahip olmayanlar, Cinci Hoca, Hezârpâre Ahmed Paşa, birer taraftan yolunu bularak o saf kalbli Padişâhı tatlı sözlerle kandırdılar, çeşitli zevklerle meşgul ettiler. Vezirler, vükelâ ve bilginler hep para peşinde oldukları için Melekî, Şekerpâre, Telli Haseki ve Saçbağlı Hasekilere birer Mısır hazinesi bağışlattırdılar.

Bunun üzerine halk, «hazine yağma ediliyor» diye toptan ayaklandı ise de bu çeşit hareket ve ayaklanmalardan vezirler, Cinci Hoca ve diğer musahipler uyanmadılar. Girid'de kumandan olan Delî Hüseyin Paşa, yüreği yanarak: «Bre imdâd, el'aman!» diye feryad ettiği sırada, Cinci Hoca Padişâhın yanından bir an bile ayrılmıyordu. Padişâha ondan daha yakın kimse yoktu. Yakınlığı Sadrâzamdan ve Vâlide Sultan'dan daha ileri idi. Padişah koçuya binse beraber biner, tahtırevâna girse birlikte girerdi. Her saat Padişâhı hoş sözlerle gururlandırır, kötülük için tedbir alırdı. Çünkü devlete faydalı hiçbir iş görmemiş, Sayranbolulu «Şeyhzâde» adlı bir softa idi.

Bu hakîr (Evliyâ) Mollacâmi okuduğum vakit, bu Cinci olacak herif «İzzî» okurdu. Her nasılsa bir yolunu bulup yükselerek, saâdetlû Padişâha Surlıbâd ve Kenzül'arş duâlarından okuyup da İbrahim Hân'ın sıhhati düzelince, şeyhzâdenin adı Cinci Hoca ile meşhur oldu. Allah bilir ya, ilm-i devletten bir harf bile bilmezdi. Ancak şansı bir müddet yardım etti. O da feleğin renkli atlasından kumaşlar dokuyup, sağa sola sayısız mekikler attıktan sonra, nihayet Girid adasından Kara Murad Ağa yardım istemeye geldi. O aralık da şehzâde Mehmed Hân tahta çıktı.

Bütün vezirler, vekiller, bilginler ve sâlihler biât etti. Mevlevî Derviş Mehmed Paşa Sadrâzam, Kara Murad Ağa Yeniçeri Ağası oldu. Ahmed Paşa kaçtı. Ertesi günü Koca vezir, Ahmed Paşa'yı yakalayıp katletti. Ve cesedini Atmeydanı'na bıraktı. Bütün asker, Ahmed Paşa'nın cesedini parça parça ederek yağını ağrılara ilâç diye yağma etti.

O sırada Cinci Hoca'yı dahi öldürüp, müsahiplerinin de kimini katl, kimini sürgün ettiler. Musahiplerden Şekerpâre'yi İbrim'e, di-

ğer kadınları da Eski Saraya sürdüler. Sonra her birini vezirler ve âyândan birine verdiler.

Ertesi gün sabahla birlikte, Receb ayının yirmi beşinci günü Sultan Mehmed Hân'ı merasimle Ebâ Eyyûbel Ensârî Hazretlerine götürüp orada kılıç kuşattılar. Yine merasimle Edirne kapısından içeri girip büyük ataları Fâtih'i ziyâret ederek, şâhinin yuvasında tünekleyişi gibi, hâsodaya gelip oturdu.

*
**

DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMED HÂN DEVRİNİN ÖZETİ

TAHTA çıkışı için yazılan tarih :

«Cülûs-i Hân-ı Muhammed eyledi âsûde dünyâyı.»

Başka bir tarih :

«Oldu Sultan Mehmed gazi,
Cümle Hâkandan a'del ü ekrem.»

Bin elli sekiz yılı uğurlu Receb ayının on sekizinde tahta çıktılar. Padişâhlık saadetine erişleri ikindi vaktine rastlar. Henüz yedi yaşlarında idiler. Tahta çıktığında, hazinede bir akçe bile kalmamıştı. Merhum Sultan Dördüncü Murad Hân'ın din uğruna sarfetmek için ayırdığı yedi hazineden eser bile kalmamıştı. «Şimdi kula dahi cûlûs bahşişi lâzımdır» diyen şânı yüksek Mehmed Hân, babası zamanında hazineyi yağma edenlerin yakasına yapıştı. Cinci Hoca malından üç bin kese, katledilen Hezarpâre Vezir Ahmed Paşa'dan beş bin kese ve Şekerpâre'den bin kese, velhâsıl bunlar gibi nicelerinden beş Mısır hazinesi alınıp, 1058 yılı Şabanının beşinde Salı günü üç bin yedi yüz kese bahşiş dağıtıldı. Peşinden de yedibin kese mevâcip ihsan olundu. Bağdad'a yardım için henüz yola çıkmış olan üç bin yeniçeri ve Girid'e yardım için yazılan üç bin sipahi henüz hak etmedikleri cülûs bahşişine ve yeni mevâcibe kaydedilerek onlara da bin kese verildi.

Bütün asker ihtiyacını giderdi. Devrinde tarif olunmaz bir bolluk oldu. Günden güne memleketin sınırlarının muhafazası temin edilip, yağma edilen hazine eskisi gibi dolduruldu. Osmanlı Devletine nizam ve intizam verildi.

1058 Şabanının on birinci Pazartesi günü, bütün saraylılara cülûs bahşişi dağıtıldı. Aşçı ve helvacıların bahşişi bir mikdar eksik

çıkınca ayaklandılar. Bunun üzerine kilercibaşı azledilerek, Saray ağası kilercibaşılığa tayin olundu.

Dördüncü Sultan Mehmed Hân'ın vücut yapısı: Gerçi taht'a çıktığında 7 yaşında, gayet zayıf ve ince yapılı bir çocuk idi. Fakat son derece aklı başında, olgun ve zeki idi. Yaşı yirmiye ulaşınca, avcılığa merak sardı. Maddeten ve mânen gelişti. Orta irilikte yağlı bir vücuda sahipti. Göğsü normal olup, sırtı ve omuzları genişti. Mübarek bellerinden aşağısı uzundu. Boyları babalarının boyu gibi uzundu. Pazuları etli idi, mübârek elleri arslan pençesine benzerdi. Güzel görünüşlü, açık kaşlı, elâ gözlü, şirin sözlü, nurlu yüzlü idi. Doğrusu konuşmasında ve yürüyüşünde açık bahtlı bir Padişâhtı.

Yıldız ve Cifir ilminde bilgili olanlar, «İbrahim Hân oğlu Yusuf adında bir Padişâh dünyaya gelecek. Yusuf Peygamber gibi güzelliğe malik ve bahtı açık bir hükümdar olacak. Doğuya ve batıya korku salacak... Venedik, Nemçe, Leh, Çeh, Rus yani Moskof diyarlarını harap edip, Yusuf meziyetli, çalışkan bir Padişâh olacak!» diye hüküm çıkarmışlardır.

Allah'ın hikmeti, bu Mehmed Hân henüz annesinin karnında iken, babası İbrahim Hân:

«Eğer bir erkek evlâdım olursa, müjde edenden başka, ilk olarak kimi görürsem ve kime rastgelirsem evlâdıma onun ismini koyum» diye söz vermişti. Bir gün sabah namazı sırasında Kızlarağası, Mehmed Hân'ın dünyaya geldikleri müjdesini verince, Hünkâr imamı Yusuf Efendi karşısına çıkar. İbrahim Hân hemen:

«Vallah Şehzâdemin adını Yusuf koydum. Çünkü kararım böyle idi ki, en evvel kimi görürsem onun adını koyarım. Allah'a binlerce defa şükürler olsun ki, böyle halkın kendisine uyduğu, bilginlerin ileri gelenlerinden bir mübârek zatı gördüm!» deyip mübarek adını Yusuf koydu. Yine genç Şehzâdenin kulağına Ezân-ı Muhammedi'yi Yusuf Efendi okudu. Bu halde mübarek isimleri Yusuf kaldı. Sonra musahipler Padişâh'ın aklına girerek «adı, Mehmed olsun» diye ısrar etmeleri üzerine, Mehmed dediler. Fakat evvelâ kulağına ezân-ı Muhammedî okunduğu vakit, Yusuf adı ile anılmıştı. Allah'ın hikmeti, cifircilerin istihracı üzere ilk ismi Yusuf kondu. Allah'ın emri ile Hz. Yusuf gibi cihanın sevgilisi şanlı bir Padişâh oldu. Seyrek sakallı, gür bıyıklı, usta binici, ava düşkün, cihâd ve gazâyı seven bir Padişâh idi.

Zamanlarındaki Sadrâzamlar: Tahta çıkışlarında, yeni vezir Mevlevî Koca Derviş Mehmed Paşa idi. Bu zat, âsil ve ahlâk sahibi

bir kişi idi. Evvelce defterdarlık görevinde iken vezirlikten azlolunmuş, cülûs sırasında ise Sadrâzamlığa getirilmiştir. Sonra, Osmanlı Devletinin gelir ve giderlerine nizam vermek için çok çalıştı. Haksız olarak devletten para alanların maaşlarını kesmeye uğraşırken, böyle tedbirli, dindar ve çalışkan bir veziri azlederek Malkara'ya sürgün ettiler. Orada boğarak şehid edip, ebediyyen azlettiler. Fakat ebedî bir rütbeye sahip oldu. Sonra yerine Kara Murad Paşa Sadrâzam oldu. Bu zat, Yeniçeri ocağından yetişme ve Arnavut idi. Bu da yerine geçtiği Koca vezir gibi, bir donanma ile Girid'e asker gönderdi. Kâfirlerin Akdeniz'de ödleri kopup, il ve vilâyetleri perişan oldu. Kara Murad Paşa da tedbirli, olgun bir Sadrâzam idiyse de, «Hazineyi boş yere harcadın» diye azledilerek yerine Melek Ahmed Paşa Sadrâzam oldu.

Melek Ahmed Paşa İstanbul'da Tophane civarında doğmuş, üç yaşına gelinceye kadar Abaza diyarındaki bir aşirette süt annesinin yanında kalmış, on beş yaşına gelince bu hakîrin (Evliyânın) annesiyle birlikte Sultan Ahmed'e hediye edilmişler. Sonra Melek özel hareme alınıp, annemiz de babamıza ihsan olunmuş. Bu hakîr de ondan doğmuşuz. Melek Ahmed Paşa'nın babası Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kapıcılar kethüdâsı idi. Birçok seferlerde bulunarak yüz kırk yaşında öldü. Zamanının kuvvetli savaşçılarındandı. Sonra Melek Ahmed Paşa, Murad Hân'a silâhtar ve musahip oldu. Bağdad'ın fethedildiği gün vezir rütbesi verilerek, Diyarbekir vâliliği ihsân olundu. Osmanoğulları'nın büyük iyiliklerini gördü. Üçer dörder defa Mısır ve Budin'de mutasarrıf olarak bulundu. Nihayet ihtiyar, güngörmüş, dindar ve yiğit bir vezir olduğu için, Sadrâzam yaptılar. Girid adasına üç bin sipahi ile defterhaneyi Deli Hüseyin Paşa'ya, vezaretle bir tuğ da Bıyıklı Mustafa Paşa'ya göndererek Girid'e yardımda bulundu. Akdeniz'e bir donanma çıkarmıştır ki, şimdiye kadar benzeri görülmemiştir.

O yardım Girid'e ulaşınca Hüseyin Paşa, Seline ve Renmo kalelerini fethederek İstanbul'a müjdeciler gönderdi. Hüsamoğlu Ali Paşa'yı Kaptan Paşa'lığa getirerek, üç yüz parça kalyon ve kadırga ile bir donanma meydana getirmiştir ki, sanki Kılıç Ali Paşa donanması idi. Akdeniz'de kâfirler ile bir kere çarpışarak bozguna uğrattı. Güneş batarken düşman kaçtı. Osmanlı Donanması da Karafoçalar limanına demirledi. Askerin hepsi bağ ve bahçelere dağılarak zevke daldıkları sırada, bu gafletten yararlanan düşman, seher vakti ânî bir baskın yaparak bütün gemileri ateşe verdiler. Gemi-

lerde bulunan diğer asker de karaya çıkıp, kırk parça kadırga ve on bir adet kalyonu yedeğe aldılar. Diğer kalyonlarımız, savaşa savaşa yirmi parça düşman gemisi batırdılar.

Donanmanın mağlûp olduğu haberi İstanbul'a geldikten sonra, Melek Ahmed Paşa mührü saâdetlû Padişâha teslim etmek istedi ise de, Padişâh tarafından biraz azarlanmakla yetinilerek, eskisi gibi Sadrâzamlığa devam etmesi emredildi. Senede yedi yüz kese vezirler tahsisatını Padişâh kapısına teslim etmeyi kanun haline getirdi.

Melek Ahmed Paşa'nın azlediliş sebebi : Azak kalesinde asker ayaklanarak, ağalardan ve çorbacılardan bazılarını parçaladıktan sonra, maaş için İstanbul'a feryadcılar gönderdiler. Mevsim kış olduğundan, denizden hazine göndermek mümkün olmadı. Üç yüz kese kuruşu altın haline getirip karadan Kırım'a oradan da Azak'a göndermek için, adı geçen üç yüz kese İstanbul esnafına dağıtıldı. Bu sırada defterdar Emir Paşa, Kadde Kethüdası ve Gümrük emîni Hasan Çelebi'nin hazinede kalmış olan Diyarbekir bezi, kırmızı ve sarı sahtiyan ve attar şebi gibi eşyalarını da açıktan sanat erbabına dağıtınca, bir sabah gördük ki Atmeydanı tarafından «Allah Allah!» sesleri işitilmeye başlandı. Bütün esnaf, âlet ve silâhları ile saray kapısına geldiler:

«Padişâhım! Defterdar Emînden, vezir kethüdâsı ve Kadde kethüdâsından ve gümrük emîninden şikâyetimiz vardır!» diye bağrıştılar. Bu feryad Padişâh tarafından işitilince üç kere Melek Ahmed Paşa'yı huzuruna çağırdı ise de, Melek Ahmed Paşa: «Kalabalığın içine girmek hatalı ve tehlikelidir» diye Padişâhın huzuruna gitmedi. Sonunda dördüncü defa Kapıcılar Kethüdası İbrahim Ağa ile Hâs odabaşı gelerek: «Padişâhın huzuruna gidiniz veya mührü veriniz!» deyince Paşa hemen, «Can ve baş üzerine!» deyip mührü Kapıcılar Kethüdasına verdi. Sonra kendisine Silistre eyâleti sadaka olundu. Sadrâzamlıktan da azledilerek İstanbul dışında Topçular denilen sarayda ikâmete memur edildi. Yerine, Siyavuş Paşa sadrâzam oldu. Siyavuş Paşa da Abaza tâifesinden olup, Sultan Murad Hân'ın Çuhadarı iken Kaptan Paşa olmuş, Mısır vâliliğinden gayri bütün büyük rütbeleri almıştır.

İlk iş olarak Yeniçeri ağası Kara Çavuş'u, Kul Kethüdası Çelebi Mustafa Ağa'yı, Bektaş Ağa'yı, Sarı Kâtibi ve daha birçoklarını katletti. Sonunda Sadrâzamlığının elli dördüncü günü Kızlarağası

Dev Süleyman Ağa, kükreyen bir dev gibi, Siyavuş Paşa'nın suratına bir tokat atıp, «Ver mührü bre sefih!» diyerek mührü alıp Gürcü Mehmed Paşa'ya verdi. Mehmed Paşa, Hotin seferinde Cebecibaşı idi. Sonra beylerbeyi ve vezirlik rütbesi ile bütün makamlarda bulundu. Bu Sadrâzam da büyük bir donanma hazırlayarak Girid'e iki bin Yeniçeri ve üç bin Sipahi gönderdi. Halk ile güzelce geçinip giderken, «bunaktır» diye azledildi. Yerine Tarhoncu Ahmed Paşa Sadrâzam oldu. Bu zat, Musâ Paşa ve Hezarpâre Ahmed Paşa'nın kethüdalıklarında bulunmuştu. Sonraları Mısır valiliği görevi verildi. Mısır'da, Kubbe altında gösterdiği adalet meşhurdur. Bu da Girid'e donanma gönderdi. Devlete adalet üzere hizmet etmeye devam ederken, «Devleti tahkir ediyor» bahanesi ile Padişah divanından alarak o anda katlettiler.

Yerine, Kaptanlık görevinde bulunan Bıyıklı Derviş Mehmed Paşa Sadrâzam oldu. Bu da Osman Hân'ın Kızlarağalarından olup, Çerkes asıllıdır. Çok merhametli, ihtiyatlı ve yiğit bir vezir idi. Osmanlı Devleti işlerini ve Müslim ve gayri müslim halkın hallerini dıkkatle gözetirken, Allah'ın hikmetinden olacak, felç hastalığına yakalanıp altı ay yatakta kaldı. Bu sırada Melek Ahmed Paşa kendisine vekâlet etti. Fakat mühür yine kendisinde idi. Sonunda yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak âhirete göçtü. Melek Ahmed Paşa tekrar Sadrâzam oldu. Ama yedi saat sonra Melek Ahmed Paşa mührün Haleb'deki İbşir Paşa'ya gönderilmesini uygun bularak, bütün bilginler ve salihleri toplayarak bu hususdaki fikirlerini açıkladı. Onlar da Melek Ahmed Paşa'nın fikirlerine iştirak edince, toplantı sonunda mührü Haleb'de bulunan İbşir Paşa'ya gönderdiler.

İbşir Paşa, Erzurum'da isyân eden Abaza Paşa'nın akraba ve aşiretinden idi. Revan seferinde Sultan Murad Hân'ın mirahurluğunu yapmıştı. Çeşitli yüksek görevlerde bulundu. Vardar Ali Paşa'yı bozguna uğrattıktan sonra şöhreti arttı. Mühür kendisine gidince, Melek Ahmed Paşa İstanbul'da vekil olarak Sadrâzamlık görevini yürütmeye devam etti.

Mühür İbşir Paşa'ya ulaşınca görevi kabul etti. Fakat İstanbul'a gelmeyerek İran tarafında bir meşgale bulmak kasdıyla Kürdistan'a haber gönderdi ve «Barışa aykırı bir harekette bulunun!» dedi. Bundan sonra da başına yüzbin asker toplayarak, «Kızılbaşın taşkınlığı vardır!» diye Padişâha bildirdi. İbşir Paşa'nın bu haberi dikkate alınmadı. Voynuk Ahmed Paşa'dan dul kalan Ayşe Sultan kendisine ihsan olunarak, «Muhakkak İstanbul'a gelesin!» diye nikâh müjdesiyle Padişah fermânı gönderildi. Paşa mecburen «Allah vekilidir»

deyip yola çıktı ve yedi ayda İstanbul'a geldi. Fakat Padişah'ın huzuruna çıkmayarak Üsküdar'da konakladı. Nihayet Saâdetlû Padişah tarafından Kızlarağası ve Şeyhülislâm Ebû Said Efendi Üsküdar'da Salacak İskelesine, oradan da Ayşe Sultan Sarayındaki İbşir Paşa'ya giderek, kendisine bir samur kürk ile bir mücevher hançer verdiler ve: «Buyurun, sizi İstanbul'da saâdetlû Padişah ister!» dediler.

İbşir Paşa kendisini karşılamaya gelen Melek Ahmed Paşa'yı, Koca Nişancı Paşa'yı, Dellâk Mustafa Paşa'yı, Defterdar Moralı Mustafa Paşa'yı ve ulemadan birçok kimseleri, bölükbaşıları vasıtasiyle nezaketle rehin olarak alıkoydu. Kendisi, Bostancıbaşı kayığıyla Sarayburnu'nda Padişâhla buluştu. Padişâh tarafından yine samur kürkler giydirilerek gönlü alındı. Uzun görüşme ve konuşmalardan sonra, tekrar Üsküdar'a döndü. Dönüşünde yüz tane kurban kestirdi. Ertesi günü İstanbul'a geçmeyerek tekrar geri dönmek isteyince, marasim için Üsküdar'a geçen yeniçeriler o gün korkularından tamamen İstanbul'a geri döndüler. Kaptan Paşa bile baştardeyi Tersaneye çekerek istirahate çekildiler. Sonunda İbşir'in basireti bağlanarak, kendisi baştardeye bindi ve seksen bin askerle İstanbul'a geçti. Büyük bir merasimle Eyüb'den ve Edirne kapısından geçerek Ayşe Sultan Sarayına girdi. Oradan Saâdetlû Padişaha giderek :

«— Padişâhım! Kızılbaşın hareketi sebebiyle yedi ayda huzuruna ancak gelebildim. Padişâhım, Melek Ahmed Paşa lalanıza Van eyâletini ihsan etmeniz gerekmektedir. Çünkü o taraflarda, büyük işler başarmış ve Sadrâzamlık yapmış şanlı bir vezir lâzımdır.» deyince, derecesi yüksek Padişâh buyurdular ki:

«— Yâ lala... Öyle bir ihtiyar veziri Van gibi geliri olmayan bir eyâlete atamak doğru mudur?»

«— Hayır Padişâhım! İyi eyâlettir. Ben bir kere Van eyâletinde mutasarrıf olarak bulundum. Yirmi yedi sancağı vardır. Senelik yüz bin kuruş geliri vardır» deyince, Padişâh:

«— İhsân eyledim. Berat emrini gönder!» diye ferman buyurdu. İbşir Paşa derhal sarayına gelerek bir kapıcıbaşı ve on çavuş ile Van'a tayin emrini Melek Ahmed Paşa'ya gönderdi. Melek Paşa Padişâh emrini okuyup ne dendiğini anlayınca, öpüp başı üzerine koyarak «emrederler» dedi ve ağaya üç kese kuruş ile samur kürk, on çavuşa da ellişer kuruş verdi. Ağa ve çavuşlar :

«Buyurun Sultanım! Hemen Üsküdar'a geçin!» diye ısrar ettilerse de Paşa ayak direyerek kapıdan dışarı çıkmadı. Hazırlıklarını tamamlamak için beş gün İstanbul'da kaldı.

Beşinci gün, İbşir Padişâha çıkarak:

«— Hünkârım! Ahmed Paşa lalan emrini dinlemedi. Van'a gitmek için yola çıkmadı. Mutlaka katlini ferman ediniz» diye ısrar eder. Padişâh derhal Melek Ahmed Paşa'ya bir haseki göndererek çağırır. Haseki, Melek Paşa'ya :

«— Buyurun, sizi Padişâh ister!» deyince, Melek Ahmed Paşa derhal Padişâhın huzuruna çıkarak selâm verir ve ayakta bekler. Padişâh :

«— Lalam, ben sana Van eyâletini ihsan ettim. Niçin gitmezsin?» deyince :

«— Padişâhım ihsan buyurduktan sonra nasıl gitmem! İki evli bir köy dahi olsa, yine gitmeye mecburum» dedi. Saâdetlû Padişâh:

«— İbşir lalam bir kere Van'da görev yapmış, yüz bin kuruş geliri var, diyor.» deyince, Melek Ahmed Paşa hemen :

«— Padişâhlar önünde yalan söylemek bütün dinlerde haramdır. İşte lalanın yüzüne karşı söylüyorum: Yüz elli adam ile bu İbşir lalan Van'a gittiğinde, kale kapılarını kapatarak «zâlimsin» diye reddettiler. Çünkü, Van hudud şehridir. İki yüz adamla bile gidilemez. Tamamı tamamına yedi bin kuruştan fazla hiçbir geliri yoktur. O vilâyete beni hakaret olsun diye göndermek istiyorlar. Padişâhıma yalan söylemişler» deyince, hemen Padişâh divit ve kalem isteyerek, mübârek yazıları ile:

«Üsküdar'dan Mısır'a, Boğdan'a ve Erzurum'a varıncaya kadar bütün Anadolu vilâyetlerinin tayin ve azilleri elinde olarak Van üzerine büyük Serdârımsın!» diye bir fermanla beş kese altın harcırâh ve bir muhteşem çadır, iki samur kürk ve daha birçok şeyler hediye ettikten sonra:

«— Yürü, Allah kolay getire, Tuğra çekmeğe selâhiyetli Serdârımsın! Peşinden ben de inşaallah o taraflara gelmek niyetindeyim!» buyurduklarında, İbşir üzüntüsünden yürüyen ölü hâline geldi. Melek Ahmed Paşa yeri öper duruma gelerek Padişâha duâlar ettikten sonra, sarayına bile uğramadan, hemen Sarayburnu'ndan Bostancıbaşı kayığına bindi. Hazır olan askerlerini de yüz elli adet kayığa bindirerek Üsküdar'a geçti ve Kaya Sultan bahçesinde konakladı. Tam bir hafta hazırlığımızı tamamladıktan sonra, Paşa ile Van'a doğru yola çıktık. Yüz on yedi gün sonra Van'a büyük bir merâsimle girerken Yıldırım adlı kapıcı yıldırım gibi yetişip, İbşir Paşa'nın katli haberini getirdi. İbşir, Haleb'den katli gününe gelinceye kadar birkaç ay Sadrâzam oldu. Son derece salih ve dindar bir adamdı. «Kahve haramdır» diye sütlü ve baharlı şerbet içerdi. Bir kandan

kırk, elli bin kuruş alırdı. Zira etrafında beslediği büyük bir kalabalık vardı.

Ondan sonra Kara Murad Paşa ikinci defa Sadrâzam oldu. Askerle geçinemediğinden, Sadrâzamlıktan azledilerek Şam eyâletine tayin olundu. Hama'da Arnavut Mehmed Paşa sarayında hastalanarak orada vefat etti. Arnavut Paşa, vefat eden Kara Murad Paşa'yı kendisi için yaptırdığı mezara gömdürdü. Çünkü Arnavut Paşa bu mezarı yaptırırken, Murad Paşa Sadrâzam idi. O sırada bir kapıcıbaşısı ile Murad Paşa'ya bir takım hediyeler gönderdi. Kapıcı, hediyeleri Kara Murad Paşa'ya takdim edince:

«— Arnavut Paşa ne hâldedir ve ne iş yapar?» dedi.

Kapıcıbaşı:

«— Sultanım'a hayır duâ ile meşguldür. İhtiyarladığı için şimdi kendisine bir türbe yaptırıyor» deyince, Kara Murad Paşa:

«— İnşaallah o türbe ona nasip olmaz. Ben o türbeye bir kara domuz gömdürürüm» diye konuşur. Kara Murad Paşa'nın bu sözü Hama'da Arnavut Paşa'nın kulağına gidince, «İnşallah bu türbeye kendisi gömülüdr!» dedi. «El sinetül halkı aklâmül hak» sözü gereğince, Allah'ın hikmeti o yolda tahakkuk etti ve adı geçen türbeye Kara Murad Paşa'yı gömdüler. Bu söz herkes tarafından duyulmuş ve meşhur olmuştur.

Sultan İbrahim'in Silâhtarı iken 1056 tarihinde Rumeli eyâleti valiliğine tayin edilen ve daha sonra da yüksek mevkilerin hepsinde görev alan Süleyman Paşa Sadrâzam oldu. Büyük donanmalar tertipleyerek Girid adasına ve memleketin dört tarafındaki bütün hududlara yardımlar gönderdi. Hareketlerinde çok uyanık ve tedbirli idi. Malatya'da doğmuş ve sarayda büyümüştür. Ahlâklı, karakter sahibi, yiğit bir vezir idi. Azledilince, yerine Zurnazen Mustafa Paşa Sadrâzam oldu. Aslen Arnavut olup, sarayda yetişmiştir. Melek Ahmed Paşa'nın Sadrâzamlığı sırasında defterdar iken, kaba davranışları sebebiyle azledilmişti. Çeşitli küçük eyâlet ve sancaklara tayin edildi. «Haris olan mahrûm olur» sözü gereğince, Sadrâzamlık mührüne ancak bir saat sahip olabildi. Sadrâzamlık tadı damağında iken, mühür elinden alındı. Sipahi Mehmed adlı haseki vasıtasiyle mühür Girid adasındaki Deli Hüseyin Paşa'ya gönderildi. Mührü Deli Hüseyin Paşa'ya götürenler, Girid'e geçmek isterken, Menekşe denilen yerde fırtınaya yakalandılar. Arkalarından başka bir haseki yetişerek, Girid'e varmadan mührü İstanbul'a geri getirdi.

Sonra mühür, Özü eyâleti vâlisi Siyavuş Paşa'ya gönderildi. Siyavuş Paşa, ikinci defa olarak Sadrâzam oldu. İlk olarak Melek Ahmed Paşa'yı Van'dan azlederek, «İstanbul'da beraber olalım» diye mektup ve yazıları geldi. Yola çıkarak Erzurum'a kadar güçlükle gelebildikse de, kışın şiddetinden yola devam edemeyerek, Erzurum'da konaklamaya karar verdik. Allah'ın hikmetinden olacak, İstanbul'da Siyavuş Paşa hastalanarak vefat etmiş... Defterdarzâde Defterdar Mehmed Paşa'yı da, «Sen En'âm sûresi okutup öldürdün!» diye, Siyavuş Paşa'nın katliyle suçlayarak, o yiğit veziri haksız yere şehid etmişler.

İki vezirin ölüm haberi ile birlikte, Boynu Eğri Mehmed Paşa'nın Sadrâzam olduğu haberi Erzurum'a geldi. Mühür, İstanbul'dan Boynu Eğri Mehmed Paşa'ya gitti. Haydar Ağazâde de kaymakam oldu. Boynu Eğri'den, Melek Ahmed Paşa'ya Erzurum'a emirler geldi. Bu emirlerde, Melek Paşa İstanbul'a davet ediliyordu. Boynu Eğri merasimle İstanbul'a geldikten sonra, kaymakam Haydar Ağazâde'ye Özü eyâleti vâliliği ihsan olundu. Melek Ahmed Paşa İstanbul'a gelerek saâdetlû Padişâhla görüştüğü gün, Haydar Ağazâde hakkında ölüm fermânı çıktı. Silivri kalesinden Silistre'ye hareket etmek üzere iken katledildi. Özü eyâleti o anda meccânen Melek Ahmed Paşa'ya ihsân edildi. Memuriyet yerine gitmekte iken Hacıoğlu Pazarına vardığımızda, Boynu Eğri tamahkârlık suçu ile Sadrâzamlıktan azledildi ve 1067 tarihinde Köprülü Mehmed Paşa müstakil Sadrâzam oldu.

Bu durum, Osmanlı ülkesinde şaşkınlık yarattı. Köprülü Mehmed Paşa, Celâlî ve Cemâlî adiyle Anadolu'da baş kaldıran dört yüz bin adam, on yedi vezir, kırk bir beylerbeyi, yetmiş mirliva, üç Molla ve bir cifirci Şeyh Mağribî Salim'i katledip, Osmanlı Devletinde gelir ve giderlerde dengeyi sağladı. Birçok fetihlerde bulundu. Müneccimler ve cifir üstâdları, bu Köprülü'ye büyük kahraman derlerdi.

Meşhur rümuzları —ulema içinde Cisrî (Köprülü), halk arasında Kifrî ve Allah yanında kutupların kutbu ve hakikî Velî sözü ile Köprülü Mehmed kelimeleri, ebced hesabı ile— doksan ikişerdir. «Cisrî» den maksad, Köprülü Mehmed'dir. Velhâsıl altı sene Sadrâzamlık yaparak Osmanlı Devletini düzeltti. Vefatında cenazesini İstanbul'a getirerek Tavuk pazarı yakınında toprağa verdiler. Köprülü Mehmed Paşa aslen Arnavut olup, İslâm dini için inatçı, tuttuğunu koparır ve hâkim bir kişi idi. Sarayda yetişmişti. Hüsrev Paşa Yeniçeri ağası olarak saraydan ayrılırken, o da onunla birlikte çıktı ve

Hüsrev Paşa'ya hazinedar oldu. Bağdad seferlerinde, Abaza seferinde ve Sadrâzamlığı sırasında hazinedar ve yardımcı olarak yanında bulundu.

Köprülü Mehmed Paşa vefat ettikten sonra, yerine oğlu Fazıl Ahmed Paşa Sadrâzam oldu. Babası gibi âdil, fazıl, Allah uğrunda karşılıksız savaşan, tedbirli, vekar sahibi, âsilzâde ve emsalsiz bir vezir idi. Sivas eyâletine bağlı Köprü adlı kasabada doğdu ve Mevlevî tarîkatına girdi. İlk olarak kendisine, Bursa'da iken Erzurum vâliliği ihsan olundu. Ondan sonra İstanbul'da kaymakam ve daha sonra da Sadrâzam oldu. Sadrâzamlığın babadan oğula geçmesi, ilk defa bunlara nasip oldu. Çeşitli yerler fethettikten sonra, Kandiye ve Kamaniçe kalelerini de zaptedip, uzun zaman Sadrâzamlıkta kalarak içki içip zevk ve sefa sürdü. Edirne ile Tekfurdağı arasında Karabiber denilen adamın çiftliğinde ecel şerbetini içti. Cenazesi, İstanbul'da babası Köprülü Mehmed Paşa'nın yanında toprağa verildi. Ondan sonra, Edirne kaymakamı Kara Mustafa Paşa Sadrâzam oldu.

Bu da Köprülü'nün yanında yetişti. Mirahur, Kaptan Paşa ve Kaymakam olduktan sonra, Edirne'de Sadrâzam oldu. Merzifonlu bir sipahinin oğludur. Fakat gayet cüretli, rey sahibi, akıllı ve bilgili bir vezir idi.

Sultan Mehmed Hân devrindeki eyâlet vezirleri : Sultan Mehmed Hân'ın tahta çıktığı gün, Sipahilerle Yeniçeriler Atmeydanı'nda birbirleriyle bir kavgaya tutuştular. Sipahiler bozularak mağlûp oldular. Kuşluk vakti «müezzinim» diye minarelerde ezan okuyanlara ve câmi içinde Kur'ân okuyanlara varıncaya kadar, bütün Sipahiler, Yeniçeriler tarafından kılıçtan geçirilerek, cesedleri arabalarla Ahırkapı'ya taşındı ve oradan denize atıldı. O anda Allah'ın büyüklüğü tecelli ederek, deniz dalgalanmaya başladı. Haydar Ağazâde Mehmed Paşa donanma ile Sarayburnu'ndan içeri giremedi. Birçok kadırga karaya vurarak parça parça oldu.

O gün Mehmed Hân tarafından Murtaza Paşa'ya Bağdad vâliliği ihsân olundu. Zileli Çavuşzâde Mehmed Paşa'ya Kudüs'ü şerif ve Emir Paşa'ya da Mısır ihsân edildi. Haydar Ağazâde'nin Mısır'da hapisten çıkarılması için ferman yazıldı. Nugayoğluna Haleb, Hamalı Arnavud Mehmed Paşa'ya Trablus verildi. Basra, Efrasyâboğlunda bırakıldı.

Hürmete lâyık şehzâdeleri : Kandiye fâtihi Dördüncü Mehmed Hân'ın oğlu Şehzâde Mustafa Hân'ın doğum tarihi:

Hazret-i Hân-ı Mehmed Râbi
Tavelâllahu ömrehû ebeden

İkincisi muammâ şeklinde:

Nazım tarihi buldu semt-i edâ
Yazdı levha-i burç üzere felek
Enbetallahu nebâten hasenen. Sene 1071.

Âdil ve insâflı devrinde mâmur ettikleri imâretler: Dünyanın anası denmeye lâyık olan Mısır'da Defterdar İbrahim Paşa «Kadem altı» denilen gezinti ve ziyâret yerinde büyük bir câmi yaptırarak sevâbını Sultan Mehmed Hân'a bağışladı. Kıble üzerine tâlik yazı ile sözleri Zeki Çelebi'ye ait olan Sultan Mehmed Hân adına şu tarih yazılmıştır:

Duâ idüb didi itmâmına Zekî târih
Yerinde câmi-i âli esas-ı bî-hemtâ. Sene 1074.

Çamlıca köşkünün tarihi:

Dedim ben Evliyâ bu kâha (köşke) târih
Mübârek ola kasrın Padişâhım. Sene 1065.

Sütlüce kasabası yakınındaki Karaağaç bahçesi köşkü için yazılan târih:

Didiler Evliyâ bu Cây'a târih
Zehî kasrı ser-efrâz-ı Hümâyun Sene 1083.

Edirne yakınındaki Pınar köşkünün târihi:

Görünce Evliyâ târihini dir,
Lâtif şâhâne eyvan oldu kasrı Sene 1082.

Yandıktan sonra tekrar yapılan Adalet köşkünün târihi:

Evliyâ itmâmına târih didi.
Kasr-ı dîvan oldu şâhâne, lâtif. Sene 1083.

PADİŞÂHIN BİZZAT BULUNDUKLARI GAZÂLAR, ÖTEKİ FETİHLER VE BÜYÜK KUMANDANLARI

Allah'ın emriyle tahta çıktıkları gün, Sipahi eşkıyâsı baştan başa kılıçtan geçirildi. Yine aynı ayda Anadolu'da, Celâlî Kara Haydaroğlu mağlûp edilerek bütün askeri kılıçtan geçirildi. Başkaptanları olup, ortadan kaldırılması lâzım gelen Kara Haydaroğlu adlı Celâlî Türkmen ağası Kara Abaza Hasan Ağa, bağlı olarak İstanbul'a

getirildi. Mehmed Hân'ı tahta çıkartan Mevlevî Koca Vezir'in huzuruna çıkartıldı. Biraz konuştuktan sonra, yediği kurşunlar yüzünden parçalanan uyluğunun tedavi edilemez hale geldiğini gördüler. Asesbaşı ve Subaşı, adamları ile birlikte vakit geçirmeden Haydaroğlu'nu beygire bindirerek idâm meydanına götürdüler. Beygir üzerinde iken, Parmakkapı'da asıp altından beygiri çektiler. Üç gün darağacında beklettikten sonra, kokmuş cesedini denize attılar. Balıklara yem oldu.

Yine o mübarek senede Cezayir vilâyetinde, Emir Paşa tarafından çeşitli yerler fethedildi. O mahalde yaşayan Araplar Cezayir üzerine gelirken, Cezayir gazileri karşı çıkıp yirmi bin çıplak arabı kılıçtan geçirdiler. Ve sevinçli haberleri geldi. Yine aynı senenin sonunda yiğit vezir Kara Mustafa tarafından, Gürcü Nebî ve Katırcıoğlu bozguna uğratıldı. Gürcü Nebî adlı şaki seksen bin askeri ile isyan etti. Üsküdar'a gelinceye kadar elli vilâyeti yağma ve halkına işkence etti. Bulgurlu ve Çamlı denilen yerlerde çadır ve ağırlıklarını yerleştirerek oturdu. Yetmiş kişinin katlini ve Halep vâliliğinin kendisine verilmesini istedi. İstekleri yerine getirilmediği takdirde savaşmaya hazır olduğunu bildirdi. Bir taraftan Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın öncülüğünde kalabalık bir ordu teşkil edildi. İki asker arasında Çamlıca eteklerinde büyük bir çarpışma oldu. Murad Paşa da, yetmiş yerde bütün beylerbeyilerin davullarını döverek imdada yetişti. Savaş dört saat kadar daha devam ettikten sonra, Allah'a hamdolsun sonunda bütün Celâlîler bozularak dağlara kaçtılar. İslâm askeri muzaffer olarak İstanbul'a döndü.

1059 tarihinde, selâmet şehri Şam'da Dürzîler, Kara Mustafa Paşa tarafından bozguna uğratıldı. Dürzî şeyhleri üzerinde devletin bin kese alacağı vardı. Padişâhın emri ile Murtaza Paşa, Şam vâliliğine tâyin olunarak, adı geçen parayı tahsil etmek üzere yetmiş bayrak askerle Dürzîler üzerine gönderildi. Nakure denilen boğazda çetin bir savaş oldu. Bütün imânsız Dürzîler bozguna uğradı. Sonra bin kese yerine üç bin kese tahsil olunarak İstanbul'a gönderildi.

Hakir (Evliyâ) o sene Mısır'a ve Hacca gitmiştim. Şam'a geldiğimizde bu muharebede bulundum. O gazâ için kırık dökük şu târihi söyledim:

Sâde lâfzan söyledim târihini
Bin elli dokuzda oldu bu gazâ

Sonra Girid adasında Selne ve Retme kaleleri fetholundu. Penç-

prim oğlunun taburu dağıtıldı. Abokron kalesi ve İsfakya dağları büyük Kumandan Deli Hüseyin Paşa tarafından fetholundu.

Daşnik Mirza ve Celâlî Hanifî Halife : Daşnik Mirza ve Celâlî Hanifî Halife adlarındaki asiler, kendilerine Türkmen ağalıkları verilmediğinden, Sadrâzam Melek Ahmed Paşa'ya darıldılar. Ve bu bahane ile Üsküdar'dan etraflarına topladıkları kalabalık bir askerle Anadolu'yu yağmalamaya gittiler. Hersek sahilinden denizi geçerek rastladıkları kervanları yağma etmeye başladılar. Lefke ile Söğüd kasabası arasında çadırlarını kurdular. Onlar bu durumda iken, Melek Ahmed Paşa, Bektaş Ağa, Yeniçeri ağası Kara Çavuş ve Kul kethüdası Çelebi Mustafa ağalar, emirlerindeki askerle beraber peşlerinden yetişip, seher vaktinde herkes uykuda iken, Allah deyip kılıca sarıldılar. Asiler de yiğitçe karşı koydular. Baskına katılan vezir askerinden bir hayli yiğidi şehit ettiler. Sonunda onlar da kurtulamayıp kılıçtan geçirildiler. Kılıçtan kurtulanlar ise dağlara kaçtılar. Fakat murdar kumandanları Daşnik Mirza ve Hanifî Halife, birçok adamları ile beraber yakalanarak bağlandılar. İstanbul'a getirilirken, Köprü denilen yerde Padişâh'ın emri geldi. Bu emir gereğince Bostancıbaşı hepsini orada katletti. Kelleleri İstanbul'a getirilerek Bâb-ı Hümâyun önüne yuvarlandı. Bu hadiselerden on yedi gün sonra halk ayaklandı ve Melek Ahmed Paşa azledildi.

Mehmed Giray Hân'ın Akkazak vilâyetini yağma etmesi : Bu sevinçli seferde rüzgâr gibi at koşturan ve o hızla düşman avlayan Tatarlar, yüz elli bin esirle hesapsız ganimet malı almışlardır.

Kalgay Sultan Mehmed Giray Hân'ın Boğdan vilâyetini yağması : Boğdan vilâyetinin uğursuz hükümet merkezi Yas şehrinden tâ Fohsan, Hotin ve Secova'ya varıncaya kadar uzanan Boğdan vilâyeti zapt ve istilâ olundu. Elli bin esir, bir milyon at ve sığırla, sayılamayacak kadar koyun ve keçi ganimet olarak ele geçti. Bunların dışında alınan kıymetli kumaş ve eşyanın hesabını ancak Allah bilir.

Melek Ahmed Paşa tarafından Varna kalesinde Akkazak gemilerinin bozguna uğratılması : Ruslar Karadeniz sahilindeki Varna kalesini ve Balçık kasabasını, yetmiş parça gemi ile yağma etmeye çıkmışlardı. Melek Ahmed Paşa onlardan evvel davranarak, deniz kenarındaki Rus gemilerini âniden bastı ve yirmi tanesini zaptetti. Geri kalanları da denize açılıp kaçınca, bütün kâfirler karada kaldı. Kâfir şeytan ile Me-

lek Ahmed Paşa arasında savaş oldu. Paşa hepsini dere ve tepelerden toplayarak kimini öldürdü, kiminin de boyunlarına lânet halkasını geçirip yedi yüzden fazla esir aldı. Binden fazlasını keskin kılıç ile yokluk diyarına gönderdi. Binden fazlası da Karadeniz'in sularında boğuldular.

Bu fetih için tarih:

Evliyâ bu fethi gördükte didi târihini
Bârekallah olmamıştır bir dahî böyle gazâ.

Başka bir tarih:

Söyledim lâfzan güzel tarihini
Oldu altmış birde bu şanlı gazâ. Sene 1061.

Künye kalesi: Karadeniz sahilinde, Çoruh nehrinin denize döküldüğü yerdeki bu kale, Ketencizâde Mehmed Paşa ve Seydi Paşaların himmetleri ile 1064 senesinde kurtarılmıştır. Bundan bir sene sonra, yani 1065 tarihinde, Melek Ahmed Paşa Van'da büyük bir savaş vererek Bitlis Hânlığında bulunan Abdal Hân'ı yenmiştir ki, daha evvel oralarda böyle bir savaş olmamıştır.

Melek Ahmed Paşa'nın Özü kalesini kurtarması: Özü nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerdeki Özü kalesi denilen bu kaleyi Kazaklar istilâ etmişlerdi. Melek Ahmed Paşa tarafından uzun bir savaştan sonra kurtarıldı. Bu savaş yeri gelince yazılacak.

Bozcaada'nın Köprülü Mehmed Paşa tarafından kurtarılışı: Bu ada, Venedik kâfirinin elinden büyük bir cenkten sonra alınmıştır.

Rakofçi Kralının Melek Ahmed Paşa ve Mehmed Giray Hân tarafından mağlûp edilmesi: Erdel Kralı Rakofçi, Leh Kralı olmak için, Boynu Eğri Mehmed Paşa'dan Padişâh fermanı almıştı. Boynu Eğri Mehmed Paşa'nın azledilmesinden sonra Sadrâzam olan Köprülü, Rakofçi'yi Leh Kralı olmaktan menetti. Rakofçi Köprülü'yü dinlemeyerek iki yüz bin askerle Leh üzerine yürürken, Leh Kralı Osmanlı Devletine dert yanarak: «Size haraç vermeyi kabul edeyim. Beni bu Rakofçi'den kurtarın!» diye küçük elçi ile hediyeler gönderdi. Bunun üzerine Tatar Hân'ı Mehmed Giray Hân Hazretleriyle Melek Ahmed Paşa Serdâr tayin edildiler. Rakofçi taburunu Mehmed Giray Hân komadı. On yedi Kralzâde, Tatar Hân'a rehin olarak verildi. Kâfirler geri Erdel vilâyetine dönmek üzere iken, düşman avlayan bütün Tatarlar «Çlu - Çlu» diye hücuma kalkarak o anda taburu bozdular. Ra-

kofçi mel'unu, yanındaki üç yüz kadar kâfirle Sigel dağlarına kaçtı. Kırk bin kâfir kılıçtan geçirildi. Sonunda yetmiş bin kâfir, on Kralzâde ve Rakofçi'nin veziri Kimanuş esir alındı. Bütün Tatar askeri Orhây altında Melek Ahmed Paşa'nın ordusu ile birleştiler. Deniz misali kalabalık iki asker, Akkerman altına sâlimen ve ganimet almış olarak geldiler.

Bu gazâ için yazdığımız tarihtir:

Hamden lillah bu gazâ oldu bin altmış yedide
Bu fütûhâtı müyesser ide Mevlâ Girid'e
Devr-i Âdemden beri olmuş değildir bu gazâ
Seyf-i Muhammed çekildi Macar-ı Pelide
Esb-i tazi, Seyf-i mecze tîrkeş hep sendedir
Sehm kavsinden çıkınca güzer eyler hadide
Evliyâ feth-i fütûhu göricek târih didi
Hamden lillah bu fütûhât oldu hâl-i ulvîde.

Allah'a hamdolsun, bu gazâda bu hakîrin (Evliyâ) eline on yedi esir, yirmi at, on samur, bir çift gümüş üzengi ve gümüş olmayan kap-kacak geçmiştir. Kimanuş'un esir edilişi için söylenen tarih:

Bir eksikli bu Kimanuş Macar
Bir âh idüb didi ki «geldi Tatar» Sene 1085.

Kâfirler bu yenilgiden sonra Erdel vilâyetine dönünce, kırk milyon hazine malını definelerden çıkartıp Sigelistan, Sarı Macar, Hayduşak, Çeh ve Leh, İsveç, İslâv, Rus, Nemçe, Doduşka, Hırvat ve Orta Macar'dan yüz bin asker toplayarak, Tameşvar eyâletinde Lipve, Çanad, Kaçad ve Fünlak adlı kaleleri yağma ettiler. Bu yağmanın habercileri İstanbul'a gelince, oralara Budin veziri Kenan Paşa'yı Kumandan tayin ettiler.

Budin veziri Sofu Kenan Paşa'nın mağlûbiyeti: Kenan Paşa, seksen bin askeri ile Moroş nehri kenarında Arat ve Lipve kaleleri arasında düşmanla karşılaştı. Allah'ın emriyle İslâm askeri bozuldu ve kâfirler galip geldi. Kenan Paşa da Moroş nehrine atlayarak gözden kayboldu. Sözün kısası, bu bozgunda on bin kişi telef oldu. Sonra mağlûp Kenan Paşa Budin'den azledilip, Bosna'daki Seydi Ahmed Paşa'ya, tuğrasız Budin Kumandanlığı verildi.

Seydi Ahmed Paşa, Erdel'e Başkumandan oldu ve Melek Ahmed Paşa'ya Bosna eyâleti verildi. Gazi Seydi Ahmed Paşa, o sene kışın şiddetine bakmayarak, on iki bin hafif yüklü askerle Erdel Demir-

kapısı tarafından içeriye girdi. Haçik ovasında Koloçvar kalesine arkasını dayamış olan Rakofçi mel'unun yüz bin askeri ile karşılaşarak savaşa tutuştu. Tameşvar veziri Hüseyin Paşa'nın kardeşi, aç kurt koyun sürüsüne saldırır gibi, kâfirlerin böğründen daldı. O anda beyaz kar üzerinde, beyaz tenli kâfirleri kılıçtan geçirerek, kanları ile karı su gibi erittiler. Hepsinin kellelerini, kaptanlarını, erzak arabalarını ve cephânelerini büyük alay ile İstanbul'a gönderdilerse de bu Seydi gazâsı asla hesaba alınmadığı gibi, karşılık olarak «Bârek!» bile demediler. Ama, hakikatte Eğri fâtihi Mehmed Hân'ın gazâsına eş bir gazâdır. Seydi Paşa'nın askeri on iki bini geçmediği halde, düşman askeri yüz altmış bine yakındı. Rakofçi bu arbededen de kurtularak Koloşvar kalesine kaçtı. Yeniden asker toplamaya başladı: Venediklilerin Bosna eyâletini yağma ve talan ettikleri Padişâh tarafından duyulunca, Bosna vâliliği ile Melek Ahmed Paşa Sadra kalesi üzerine Başkumandan tayin edildi.

Sadra kalesi altına varınca, kâfirlere mahsüllerini kaldırtmadı. Alen ve Latin diyarlarını istilâ etti. Sonra Repeniçe kalesine koştu. Aman vermeyerek yedi saatte fethetti. İslâm askeri bol ganimet ele geçirdi. Kale fetholunduktan sonra bütün halkının esir edildiğine hakîrin (Evliyâ'nın) düşürdüğü tarihdir:

Bismillâh bu cenkte bir mühim feth-i mübin oldu,
«Şebenik» kâfirinin ekseri mekhur u katl oldu.
Leb-i deryâda bir cenk eyledik hakka dilirâne,
Tüfenkendâz olanlar sürdüler atını meydâne.
Bu cenge Evliyâ, târih ola dedi Rizâyı,
Biri kalkup didi yaz, târih eyle (böyle gazâyı). Sene 1081.

Seydî Ahmed Paşa'nın ikinci defa Serdâr oluşu: Yine Erdel deryâsında Rakofçi kâfiri isyan ederek, Devlete kanunen göndermesi gereken haracı göndermedi. Bir taraftan da birçok çapulcu toplayarak, iki yüz bin askerle Kalojvar kalesi altına geldi. Beri taraftan Seydi Paşa Budin, Eğri, Kanije ve Tameşvar askerlerinin seçmelerinden oluşan kırk bin silâhlı, şecâatli ve namlı atlılar ile ilkbaharda Kolojvar ovasında düşman askerine karşı geldi. Büyük bir çarpışma oldu. Allah'ın emri ile kâfirin iki yüz bin askeri kılıçtan geçirildi. Bütün Müslüman gaziler ganimet malına gark oldular. Rakofçi bu çarpışmadan yaralı olarak kaçıp Varat'a can attı. Orada da barınamayıp Kalova kalesine düştü. Orada İsâ Peygamberi ararken Azrail'in pençesine düşüp geberdi.

Seydi Paşa, hazineler peyda edip bol miktarda mal ile Padişâh hazinesini doldurmak için davullar çalarak İstanbul'a girdi ise de, bazı sebeplerden dolayı yine Padişâhın makbulü olamadı. Sonra Yanova, Şebeş, Lopoş kaleleri, Başkumandan ve Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa tarafından fethedildi. Bunlardan başka yedi kale daha fethedildi. Arat kalesi yenilendi. Yanova kalesi de tâmir olunarak İrem bağı gibi süslendi ve Tameşvar vâlilerine hükûmet merkezi yapıldı.

Erdel taraflarında, Şârbatak, Segelheyet, Açtevar gibi bazı kalelerin daha zaptı kararlaştırılmış iken İstanbul'dan, Padişah Hazretlerinden üst üste hatt-ı şerifler geldi. Bunlarda: «Erdel Kralını, Nemse Çesarını, bağlayıp huzur-u hümâyuna getirsen bile makbul değildir. Anadolu vilâyetinde Kara Hasan Paşa, Sarı Kenan Paşa, Tayyaroğlu Ahmed Paşa, kırk âdet Beylerbeyleri ve diğer imansız, hesapsız mirlivalar bana âsî olup, kalabalık asker ile eski hükûmet merkezimiz olan Bursa üstüne gelmektedirler. Muhakkak ve muhakkak acele İstanbul'a gelesin» deniliyordu. Durumu öğrenen Köprülü, sanki canlı cenazeye döndü ve kendi kendine «Âferin! Kara Hasan Paşa Âferin! Macar kâfirine iyi yardım ettin! Olmaya illâ hayır!» deyip, Yanova altından «Bismillâh» ile «Kâfir Kara Hasan üzerine büyük gazâ niyeti ile» deyip, beline iki yerden gayret kılıcı kuşanıp dellâllar bağırttı: «Her kime ekmek parası ve ırzı lâzım ise Devlet katına gelsin!»

Sinan Paşa'yı Yanova'da Kumandan, Seydî Paşa'yı da ona yardımcı olarak bıraktıktan sonra, kendisi hızla Kâğıthane sahrâsına ulaştı. Orada konakladı ve dellâllar bağırtarak yoklama yaptı. Gece gündüz meş'alelerle ulûfeler dağıttı. Hasan Paşa ve diğer âsi paşaların yanına iltihak eden ve orada bulunmayan on üç bin sipahi ve yedi bin yeniçerinin isimlerini tesbit ederek deftere yazdı ve imzaladı. Yedi ülke Padişâhı da Celâlî seferine katılmak üzere Üsküdar'a geçti.

Anadolu vilâyetlerine dört mezhepten fetvâlar gönderilerek, «Fekutıa birelgavmiellezine zalemû velhamdü lillâhi rabbilâlemîn» âyeti Kerimesi gereğince Celâlî, Cemâlî, Bağî ve Tâğî zâlimlerin katli için ferman ve müfettişler gönderildi. Diyarbekir vâlisi Kara Mürtezâ Paşa'ya, Erzurum vâlisi Gürcü Mustafa Paşa'ya, Haleb vâlisi Tutsak Ali Paşa'ya Padişâh fermanı ve yazılar gönderilerek, Abaza Kara Hasan Paşa üzerine memur edildiler. Birkaç gün Üsküdar'da kalındıktan sonra İstanbul'a dönüldü.

Serdâr Mürtezâ Paşa'nın, Ilgın ovasında Celâlî Hasan Paşa tarafından bozguna uğratılması :

Ilgın sahrâsındaki çarpışmada Celâlî Hasan Paşa gâlip geldi. Bozguna uğrayan Mürtezâ Paşa, Haleb kalesine çekildi. Etrafı zaten kalabalık olan Kara Hasan Paşa'nın üzerine bir de şiddetli kış bindirince, büyük bir kıtlıkla karşılaştılar. Sonunda Hasan Paşa, Haleb'de bulunan Mürtezâ Paşa'ya, Çerkes Kadri Paşa'ya ve Haleb vâlisi Tutsak Ali Paşa'ya sığındı. Vezirlerinin her biri birer saraya oturtularak, suçlarının affı için İstanbul'a arzuhaller ile Mürtezâ Paşa'nın, Kadri Paşa'nın adamları ile birlikte Abaza Hasan Paşa'nın ve öteki âsi paşaların birer adamları gönderildi. Fakat «Bunların Haleb'e sığınmalarında muhakkak bir şeytanlıkları vardır» diye, Haleb'de bulunan Paşalar şüphe ederek hepsini katledip uğursuz başlarını İstanbul'a gönderdiler. Kelleleri İstanbul'a varınca, Köprülü «Allah'a hamdolsun, henüz Yanova kâfirlerine yardım eden kâfirleri katlettim!» diye Allah'a şükretti.

Cem mertebeli Padişâhın Celâli katli için Bursa'ya gitmeleri :

Selâmetle Bursa'ya varan Padişâhın çadırı önünde her gün yüz, iki yüz Hasan Paşalı âsi katledildi. Âlemin sığınağı olan Padişâh, oradan iki denizin kilidi olan Boğazhisarına gitti. Anadolu kalesine Ankebut Ahmed Paşa'yı tayin ettiler. Rumeli tarafına da Kaptan Köse Ali Paşa'yı tayin ettiler. Burada Bosna'dan, Serdâr Ahmed Paşa tarafından, yedi bin kelle ile Kamin, Kaminkırad ve Yançe kalelerinin anahtarları geldi. Boğazhisar'a tayin edilen Kaptan Ali Paşa, Varat ile Senköy kalelerini ve daha başka kaleleri fethetmiştir ki, yeri gelince yazılacaktır.

Varat kalesinin fethi için yazılan tarih :

Varat'ı aldı adüvden Ali Pâşâ-yı dilir!

Ali Paşa Varat kalesini fethettikten sonra tamiri ile uğraşırken, Mihne bey Eflâk'da isyan çıkardı.

Mihne Bey'in Eflâk Vilâyetinde çıkardığı isyân: Eflâk Vilâyetinde Mihne Bey on bin kadar tüccarı şehid ederek açıkça isyana teşebbüs etti. Fazlı Paşa, Can Arslan Paşa ve daha birçok beylerbeyleri üzerine gönderilerek Yerköy denilen kalede büyük bir savaş oldu. Bu savaşta İslâm askeri bozuldu. Ve Yerköy kalesi altında toplanarak arkalarını Tuna nehrine verip, gece gündüz savaşa devam ettikleri sırada Boğdan'da isyan çıktı.

Boğdan isyanı: Burunsuz Kostantin adlı mel'un, elli bin kâfir ile Boğdan'ın hükûmet merkezi olan Yaş şehrini zaptetti ve beyi Zolta'yı keserek Boğdan diyarını ele geçirdi. Bu üzüntülü durum devlet tarafından duyulunca, Tatar Hân'ına, Özü eyâleti vezirine ve bucak tatarlarına Padişâh emirleri gönderilerek Boğdan seferine memur edildiler. Sonra Yedikule'de mahpus olan eski Boğdan beyi Lipol voyvoda oğlu Jan İstifan adındaki çocuğu Boğdan beyi tayin ettiler.

Fazlı Paşalı Kemankeş Ahmed Ağa, iskemle ağası oldu. Gazaroğlu Silâhşör Ahmed Ağa, sancak ağası oldu. Bütün askerler ve beyler Boğdan'ın merkezi Yaş şehri altına ulaştılar. Orada beyaz kar üzerinde büyük bir cenk oldu. Kâfirler bozuldu. Burunsuz Kostantin adlı mel'un kaçtı ve askeri darmadağınık oldu. Sonra on bin kadar beyaz kar kâfiri Jan İstifani'yi hükûmet sahibi yaptılar. Oradan, yalı tatarı Kalgay Sultan ile Kırım tatarı, yenilgiden arta kalan kâfirlerin arkalarından yağmaya çıktılar. Boğdan diyarını istilâ ederek, kaçan düşmanı kıra kıra Eflâk toprağına düşürdüler. Allah'ın hikmetinden olacak, evvelce Yerköy kalesinde kuşatılan Fazıl Paşa ile Can Arslan Paşa, bozularak kendilerini Tuna nehrine terk etmek üzere iken, kâfirler siperlerden fırlayıp, «Bre Boğdan'da Burunsuz Kostantin bozuldu, koca tatar askeri geldi!» diyerek Yerköy kalesinde kuşattıkları Osmanlı askerini kuşatmaktan vazgeçtiler ve Tergovişte tarafına kaçtılar. Kuşatmadan kurtulan İslâm askerleri kâfirleri arkalarından kova kova, kıra kıra o kadar çok para, hazine, esir ve defineler almışlardı ki, bunu sözle anlatmak, kalemle yazmak mümkün değildir.

Sonra peşlerinden tatar askeri de yetişince, düşmanı Varoşa ilinevarıncaya kadar pusulara düşürerek, yirmi binden fazla Eflâk esiri ve altmış yedi bin Boğdan esiri alındı diye yazılmıştır. Allah'a hamdolsun, bu suretle Eflâk ve Boğdan vilâyetleri yirmi gün zarfında fethedildi. Bu hakîrin (Evliyâ'nın) eline yirmi esir parası geçti.

Tekrar Boğdan tahtına oturan Jan Istifan beye geldik. Bir kese, altı borga, bir parça kürk ve birer hat elde ettik. Gazazzâde Ahmed Ağa'dan da bir kese, bir borga ve bir güzel köle alarak kırk ikinci günde Edirne'ye ulaştık. Bu gazâda ve Varla gazâsında bulunduktan sonra; Bosna'daki efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın yanına gittim. Helone kalesi altında buluşarak sohbetlerine katıldım. Burada da çeşitli gazalarda bulundum. Eğer hepsini yazacak olsam, büyük bir tomar tutar. Neticede Melek Ahmed Paşa 1071 senesi Rebi'ul-evvel ayının on ikisinde pazartesi günü Bosna vâliliğinden azledilerek

kendisine Rumeli eyâleti ihsân olundu. Bosna da Varat fâtihi Serdâr Ali Paşa'ya verilmiştir.

Ali Paşa'nın Erdel tarafından Kiminyanoş üzerine serdar tayin edilişi: Bin yetmiş iki tarihinde Rumeli vâlisi Melek Ahmed Paşa, Anadolu vâlisi Çavuşzâde Ahmed Paşa, yirmi eyâlet beylerbeyi, yetmiş sancak beyi, yirmi oda yeniçeri, cebeci, topçu ve aşağı bölüklerden meydana gelen seksen yedi bin asker, Tameşvar sahrasında toplandı.

Serdâr Ali Paşa'nın Gazi Seydî Ahmed Paşa'yı şehid etmesi, İslâm ordusunu cansız bir vücuda çevirdi ise de, yine zarûrî olarak Erdel demir kapısından içeriye girildi ve Haçik sahrâsında konaklandı. Yirmi gün sonra Yalı Ağası Pulad yanında kırk bin tatarla gelince, İslâm askeri yeniden canlanmış gibi oldu. Tatar askerine çapul fermanı verildi. Ve Kiminyanoş kâfirinden haber getirmeye gönderildiler. Binlerce kâfir getirdiler. Sonra Kiminyanoş üzerine yürüdü ve Budin veziri İsmail Paşa çarhacıbaşı olarak tuğlar ile ordunun öncülüğünü yaptı.

Sözün kısası, Erdel içinde namımız duyuldu. Sekiz ayda Erdel'i istilâ ederek tâ Bense nehri kıyısına vardık. Siyavuş Paşa, kardeşi Hüseyin Paşa'yı seçme askerleri ile birlikte nehri geçmek için görevlendirdi. Nakşa ve Hasvar kalelerine varıp Zolomioğlu denilen kâfiri kral yapmak istedi ise de, kâfirler: «Kralımız Kiminyanoş'dan memnunuz, başka kral istemeyiz!» diye cevap verdiler. Zolomioğlu'nun kral olmasına râzı olmadılar. Hüseyin Paşa tekrar nehri geçerek beri tarafa döndü. Ali Paşa da nehir kenarından geri döndü ve İsmail Paşa'yı Sigel vilâyetine serdar yaptı. Sigel boğazında büyük bir çarpışma oldu. Bu çarpışmada binlerce adam öldürüldü. Serdar İsmail Paşa, on yedi bin esir ve sayısız ganimet malı ile İslâm ordusuna iltihak etti. Oradan kalkıp Odvarhel kalesi altına gelindi. Orada Betlen Gabor sülâlesinden Apoyi Mihal adlı fecere, kral tayin edildi. Hıristiyanların zimmetinde kalan üç senelik hazineden iki bin kese tahsil olundu. Sebin kalesi denilen Sazmacarı kalesi altında konakladığımız sırada, kapıcılar kethüdası, Köprülü Mehmed Paşa'nın öldüğü ve yerine oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın Sadrâzam olduğu haberini getirdi.

Foğraş denilen yerde, kale altında büyük bir savaş oldu. Bu sırada kar da yağdı. Nihayet ay içinde, kırk bin araba ganimet malı ile yüzbin esir alındı. Asker kışlağa çekildiğinden, Melek Ahmed Paşa efendimiz de Belgrad'da kışladı. Orada iken Sultan Ahmed

Hân'ın kızı Fatma Sultanla nikâhlanan Melek Ahmed Paşa, Padişâh fermânı ile İstanbul'a davet edildi. Melek Ahmed Paşa, evliliğinin üçüncü ayında İstanbulda vefat etti. Vücudu, Eyûb mezarlığında üstâdı Keçi Mehmed Efendi'nin ayağı ucunda toprağa verildi. Bu garip Evliyâ da büsbütün kimsesiz kaldı.

Uyvar, Letre, Leve, Novograd, Secan, Keremat, Deregel, Holok ve Boyak kaleleri ile birçok şehirler Köprülü Ahmed Paşa'nın gayretleri ile fetholunarak binlerce esir alındı. Uyvar kalesine Budin veziri Hüseyin Paşa kumandan tayin edildi. Kurt Paşa, eyâlet sahibi oldu. Yine Keç, Kemenvar, Egerdar, Egersek, Torda, Belekte ve Vazon kaleleriyle diğer kırk kadar kale fethedilerek cephâneleri ve malları ganimet alındı. Bu kalelere, Zerinoğlu kaleleri derlerdi. Bundan evvel Hersek kâfiri Ösek, Alpova, Şaklofça, Peçevi, Koposver, Koya, Nadaj, Bobofça, Berebezençe, Sigetvar ve Kanize kalelerini kuşatmıştı. Sadrâzamın geldiğini duyunca silâhlarını ve eşyalarını bırakıp yeni kaleye kaçtılarsa da Sadrâzam, Keçgopovar da denilen bu yeni kaleyi zaptederek kâfirleri bozguna uğrattı. Peşlerinden takip ederek, nehirden geçenlerden köprülerini topa tuttu. Sonra Hırvatistan vilâyetine akınlar düzenleyerek birçok zaferler kazandı. İslâm askerinin kahramanlık hisleri galeyana gelerek Rabe nehri tarafına geçildi.

Sadrâzam'ın, İsmail Paşa'nın ve Gürcü Mehmed Paşa'nın kötü idaresi yüzünden, Rabe nehri kenarında Osmanlı ordusunun bozguna uğraması :

Önceleri yapılan muharebelerde bir adamın burnu kanamamış iken, son muharebe sırasında yeniçeriye «geriye dönüp siperlerinize giriniz» diye emir gelince, hepsi itaât ettiler. Sipâhinin bu emirden haberi olmadığından, yeniçeriler kaçtı sanarak atlarını Rabe suyuna vurup, yeniçerinin önünü almak için karşıya geçtiler. Yeniçeriler ise sipâhilerin karşıya geçtiğini görünce, kaçıyorlar zannederek, top ipleri ile kurulmuş köprüye üşüştüler. Köprü kırıldı ve hepsi nehre dökülerek boğuldular. Muharebe meydanında kalanların hepsi şehid olduğu halde, Sadrâzam yine metanet gösterdi. O gün ve o gece orada kaldı. Ertesi gün harp levâzımatını alıp, İstolni Belgrad kalesi altına giderek düşman ile barış istedi ve o kışı Belgrad'da geçirdi.

Nemçe tarafından elçiler geldiği gibi, Osmanlılardan da Rumeli eyâleti vâlisi Kara Mehmed Paşa ile günahı çok hakîr (Evliyâ Çelebi) elçi tayin olundu, Nemçe Kralına gidip, barış imzaladık. Ben

oradan Kral'ın izni ile Alman diyarına, Don, Kargız vilâyetlerine, oradan Danimarka illerine, oradan Felemenk'de Amsterdam'a, oradan İsveç vilâyetine, oradan Çeh vilâyetine, oradan da Fargo vilâyetine giderek tam üç buçuk senede Allah'ın bu kadar acâip memleketlerini gezdim. Bir mi'rac gecesinde, kılavuzlarım olan kazaklarla Özü nehri kenarında Doğan geçidi adındaki yeni yapılmış bir İslâm kalesine geldim. Allah'a hamdolsun, kulaklarım ezan-ı Muhammedi'yi işittiği gibi, gözüm de İslâm kandilini gördü. Gece kale kapısını açmadıklarından, buzhânelerde misafir kaldım. Sonra Özü nehrini geçerek karşı taraftaki Şahin German kalesine, oradan üç günde Kırım'a, oradan Dağıstan'a, oradan da Moskof diyârına girdim. Fakat kralını göremedim. Seyahatimi burada tamamladıktan sonra, Moskof elçisi ile yetmiş günde Azak kalesindeki Ak Mehmed Paşa'ya ve Kul Kethüdası Süleyman Paşa'ya ulaştım. Ak Mehmed Paşa Azak'dan azlonduğundan, beraberce tekrar Kırım'a giderek Kırım Hân'ı Çoban Giray oğlundan hediyeler aldık. Oradan seksen günde karadan İstanbul'a vardık. Hakir (Evliyâ), Edirne üzerinden Girid'de bulunan sadrâzama yetiştim.

Kandiye kalesinin fethi : Bu kale Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın gayretiyle üç sene devam eden harpten sonra fethedilerek karada ve denizde barış yapıldı. Savaş üç sene daha devam etse, Kandiye fethedilemezdi. Fakat kudretli Padişâhın bizzat Eğriboz adasına gelerek Köse Ali Paşa baştardesi ile Girid'e geçmesi tahakkuk edince, Kandiye altındaki İslâm askeri korkuya kapılarak var kuvveti pazuya verip kaleyi fethettiler.

Bin seksen bir tarihinde serdâr Kaptan Köse Ali tarafından Manya kalesi savaşılmadan fethedilmiş ve Zaranta kalesi tamir ve yeniden yapılmıştır.

Manya kalesinin fethi için tarih:

Evliyâ bu feth içinde bulunup itti pesend,
Âh idüp Manya'lı didi târihin (vay Zaranta). Sene 1081.

Oradan Serdar Ahmed Paşa, Sadrâzam Ahmed Paşa ve Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa'nın fikir ve tedbirleri ile şânı yüksek Padişâh, Allah'ın yardım ettiği askerle Leh üzerine sefer ederek Kamaniçe gibi Lehistan'ın en sağlam kalesini pazu kuvveti ile fethederek etrafında bulunan İlova kalesi ile birçok varoşları itaât altına aldılar. Leh Kralını haraca bağladıktan sonra, Padişâh Edirne civarında Hacıoğlu Pazarı kasabasında, Sadrâzam da Babadağı'nda kışladı. Sene 1083.

Kamaniçe kalesinin fethine târih:

Hâtif-î gaybi beşâretle didi târihini,
Aldı Leh'den Kamança'yı şehinşâh-ı cihân. Sene 1083.

Sonra Padişâh kendisi Boğdan'ın merkezi olan Yaş şehrinde konaklar ve Sadrâzam Fazıl Ahmed Paşa'nın kumandanlığını yaptığı ordu ile Omança ve diğer büyük kaleleri fethettirirdi. Sonra yine Pâdişâhın teşviki ile Sadrâzam Fazıl Ahmed Paşa büyük bir muharebeden sonra Çehrelinçe kalesini fethederek Padişâh Edirne'ye, Sadrâzam Babadağı'na geldi. Sene 1089.

İşte bütün bu kalelerin hepsi Sultan Dördüncü Mehmed Hân'ın zamanında fetholunarak birer İslâm memleketi haline sokuldu. Allah Padişahı uzun ömürlü edip, nice gazâlar nasib eyleye... Bugünahı çok Evliyâ'yı da seferlerde hazır eyleye...

Mekke ve Medine Padişâhına duâ için beyit:

Hak teâlâ ta kıyâmet pâdişâh-ı âlemin kendin,
Zât-ı pâkine zılolma tâ'yin ide.

Buraya kadar Fâtih Sultan Mehmed'den, Dördüncü Mehmed'e kadar geçen padişahların saltanatlarının özeti, vezir ve vûkelâsı anlatıldı. Maksadımız İstanbul câmilerinin vasıflarını yazmak iken, bu padişâhlar da İstanbul'da büyüyüp yetişdikleri için, mevzudan ayrılınarak bazı kanunlar ve hadiseler anlatıldı. Yine câmilerin vasıflarına dönelim.

İSTANBUL'DA İNŞA EDİLEN MÜBÂREK CÂMİLERİN VASIFLARI

Sultan Dördüncü Mehmed Hânın Vâlidesi Câmii Bu câmi daha önce Fatih'in annesi tarafından on Mısır hazinesi harcanarak taklarına kadar yapılmıştı. Fatih'in annesinin vefatı üzerine tamamlanamayarak yarım ve harab kalıp, «Zulmiye» adiyle şöhret bulmuştu. Meşhur yangından sonra Dördüncü Mehmed'in annesi İstanbul'u gezerken, adı geçen câmiin temellerini görüp helal malından beşbin kese ayırarak inşâsına başladı. Adını da «Adliye» koydu. İstanbul'daki büyük câmilerin onuncusudur. Şehid kapısı ile Balıkpazarı kapısının arasında Yahudi evleri içinde kalmıştı. Vâlide Sultan, etraftaki yıkık evleri satın alarak çarşı ve pazarı dahi oraya dahil etmiştir. Kuzey tarafı kale duvarı, güney tarafı büyük avluya bakar. Kubbesinin yüksekliği, yerden tepesine kadar yetmiş zira'dır. Girişi

yerden beş arşın yüksekte olduğundan merdivenler ile çıkılır. Yüksek bir câmidir.

Şehzade Sultan Mehmed Hânın Mübârek Camii: At meydanındaki Sultan Ahmed cami tarzında yapılmıştır. Orta kubbesinin dört yanında yarımkubbeler ve üç tarafında yan maksûreleri vardır. Dört sütun üzere büyük bir kubbe, ince sütunlar üzerinde yan maksureleri, ince bir direk üzerinde müezzinler mahfeli, sol tarafta hünkâr mahfeli vardır. Bu mahfelin payesindeki sütunlardan birisi, Hanya fâtihi Yusuf Paşa'nın suçlanarak idam edilmesine sebep olan sütundur. Bunun altın sütun olduğunu Padişaha ihbar ettikten sonra Yusuf Paşa idam edilmiş ve sonradan sarı bir sütun olduğu meydana çıkınca, yapanlar pişman olmuşlardır. Fakat Basra harâb olduktan sonra! O kanlı sütun o kadar güzel bir sütundur ki, altın onun yanında bir hiçtir. Dünyaba benzeri yoktur. Bu câmiin dört tarafında pencereler, billurlar, necef camlar vardır. Üç kandil tabakası vardır. Mihrâb ve minberini tariften lisân âciz kalır. Beş âdet kapısı var: İki yan kapıları, bir imam kapısı, bir hâtib kapısı, bir de kıble kapısı vardır.

Câmiin içinde asılı olan kıymetli âvizeler, değil İstanbul câmilerinde, belki tüm İslâm camilerinde yoktur. Âvizelerin her biri bir padişâh, bir vezir ve vûkelâdan hediye gelmiştir. Pencerelerin, kapıların kapakları baştan başa sedef işlemelidir. Bu câmideki Acem ve Mısır halıları, Çin resim atölyelerinde bile yoktur. Bundaki güzel yazılmış Kur'ân-ı Kerimler başka câmilerde bulunmaz. Pencere üzerlerinin hepsine Tekyecizâde Mustafa Çelebinin Karahisarî yazısı ile «Mülk sûresi» ve başka âyeti kerimeler yazılmıştır. İmamları, hâtibleri, müezzinleri Şeyh Vânî ve Esîrî Efendiler idi. Hafızları, na't okuyucuları başka bir câmide yoktur. Bütün bilginler, vâizler ve kurranın seçkinleri bu câmide bulunur. Kıble kapısı son derece sanatkârânedir. Üst kısmında altın yaldızlı celi yazı ile kazılmış târihi şudur:

Câmi-i Vâlide Sultan bulub itmâmı,
Oldu her küşesi bir şeyh-i gûzîne me'vâ.
Sâl-i itmâmına târih murad itmiştim,
Biri kalkub didi ki (Kâ'be-i ehl-üt-takvâ). Sene 1074

Diğer bir tarih:

Didi bir merd kalkıcak târih,
Accilû bissalâti kabl-el-fevt.

Diğer tarih:

Evliyâ gördüğünde itmâmın,
Dedi târihini (binâ-i azim). Sene 1074

Bu kapının dışında sahra gibi cilâlı beyâz ham mermer ile döşenmiş avlunun dört bir tarafındaki yan sofalar üzerinde, her biri başka bir ibretle seyredilecek sütunlar üzerinde, tersine dönmüş mavi renkli kubbeler vardır. Dört tarafında camlı pencereler vardır. Avlunun tam ortasında bir havuz ve şâdırvân, iki yan ve bir kıble kapısı vardır. Ayrıca dış avlusu, büyük bir sahranın içinde, yüzlerce çeşit meyve ağaçları ile süslüdür. Kıble tarafında nur dolu bir kubbeyi, Vâlide Sultan —Allah uzun ömürler versin— kendileri için türbe yapmışlardır. Sultan Mehmed Hân mihrâb önündeki bahçenin dışında «Gömlekli kule» adı ile bir burç üzerine muhteşem bir köşk yapmıştır ki, sanki İrem köşküdür.

Bu camiin büyük avlusunun güneyinde ve batısında bin kadar kâgir dükkânlar yapılmıştır ki tarifi imkânsızdır. Bu avlunun da etrafında dört kapı vardır. İki yüksek minâresi vardır ki göklere uzanmıştır. Minarelerin yaldızlı bakır külâhlarının parıltısından bakanların gözleri kamaşır. Üç şerefeli, süslü iki yüksek minârelidir. Dünya durdukça Allah ömür versin...

Şeyh Ebü'l Vefa Camii: İstanbul içindeki onbirinci büyük câmi budur. Fâtih Sultan Mehmed yaptırmıştır. O kadar büyük değil; fakat rûhâniyeti vardır. Yapılan duâların kabul olunduğu büyük bir câmi ve eski bir mabeddir. Bir tabakalı bir minaresi, avlusu, medresesi, imareti ve hamamı vardır.

Fatih Sultan Mehmed Hân'ın yaptırdığı Hazreti Şeyh Emir Buharî Câmiinin övgüsü: Nur ile dolu küçük bir câmidir. Zaviyesi, avlusu, bir şerefeli minaresi ve imâreti vardır. İstanbul'daki büyük câmilerin onikincisidir.

Fethiye câmii: Aslında büyük bir kilise iken câmiye çevrilmiştir. Büyük bir bahçesi ve tek minaresi vardır. Yedi kule içinde Ebu'l Feth câmii diye bilinen eski bir ibâdethanedir.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın Orta Câmii: Yeni odalar içinde yüksek bir câmidir. Fakat kubbesi yoktur. Yandıktan sonra Süleyman kethüda tarafından tamir olundu. Tamir tarihi:

Ey (Nisârî) Şükredip Hakk'a didim târihini,
Hamden lillah orta câmi oldu pek alâ binâ.

İstanbul içindeki büyük câmiler, bu yazılanlardır. Fakat İstanbul dışındaki dört değişik yerde olan camilerin ünlüleri aşağıdadır:

Eyüp Sultan Camii, Tophâne'de Cihangir Camii, Rumelihisarı'nda Fâtih Camii (Boğaz hisar), Rumeli Kavağında Dördüncü Murad Hân Câmii, Anadolu Kavağı hisarında yine Sultan Dördüncü Murad Hân Câmii, Anadoluhisarı Göksu Fâtih Câmii, Üsküdar'da iskele başında Süleyman Hân'ın kızı Mihrimah Sultan câmii, yine Üsküdar'da Yenimahalle'de Sultan Hân Vâlide camii, yine Üsküdar'da Sultan Dördüncü Murad'ın annesi Kösem Vâlide Sultan Camii. Bunlardan başka bu dört değişik yerde bulunan hünkar bahçelerinde dahi birer câmi vardır. İstanbul etrafında bulunan kasabalardaki büyük camileri inşallah yeri geldiğinde yazar ve sayarız.

İSTANBUL İÇİNDE İLK YAPILAN VEZİR, VÜKELÂ VE ÂYÂN CAMİLERİ

Evvelâ bütün vezir camilerinin en eskisi yeni Bedestan yakınındaki Mahmud Paşa Camii'dir. Büyük câmilere örnek gösterilecek bir câmidir. Üç kubbesi, üç kapısı ve büyük bir bahçesi vardır.

Molla Hayreddin Camii: Unkapanının iç yüzünde Kazancılar içinde olup, Fatih zamanında yapılmıştır. İstanbul'da bundan başka üç mihrâblı câmi yoktur. Üç kubbe ve üç kapısı vardır. Fakat dış avlusu dardır. Gösterişli ve duâların kabul olunduğu bir yerdir. Bu câmi yapılırken, Molla Hayreddin mutemedliğini yapıyormuş, bir leylek kuşu gelip lab lab diye ötmeye başlar. Molla Hayreddin Hazretleri kızarak:

«— Bre hey kuş İstanbul'un dışında feryâd eyle!»

Deyince, Allah'ın emri ile inci tanesi sözleri kabul olunur ve İstanbul içindeki bütün leylekler başka köy ve kasabalara giderler. Bugüne kadar leyleğin İstanbul'da değil durduğunu, damlara bile konduğunu hiç kimse görmemiştir.

İşte adı geçen Kazancılar câmii öyle ruhaniyet sahibi bir sultanın binasıdır.

Edirnekapı yakınındaki Ka'riye camii: Daha önce süslü bir kilise imiş.

Silivri yakınındaki Koca Mustafa Paşa câmii: Koca Mustafa Paşa, Fâtih Sultan Mehmed ve Bayezid-i Veli'ye vezirlik yapmıştır. Bu câmi, yapılan duâların kabul olunduğu üç kapılı bir câmidir. Dört tarafında Mesleme, Eba Eyyüb, Harunürreşid asrında Elina adlı mel'-

un Kral'ın elinden şehid olan binlerce sahabe-i kiram ve onların çocuklarının mezarları vardır. Bu câmideki ruhâniyet başka bir câmide yoktur. Bahçesinde zincirli servi adı ile anılan ziyareti sevâb bir servi ağacı vardır. Yıkılma tehlikesi geçirdiği bir sırada hayır sahibi biri tarafından zincirle bağlanarak yıkılması önlendiği için, zincirli servi denilmiştir. Binlerce tarikat ehli burada hazırdır. İmâreti, medresesi, zaviyesi tamir edilmiştir.

Firuzağa câmii: Atmeydanı yakınında cemâatı çok olan tek kubbeli bir câmidir. Kıble kapısı üzerindeki tarihi şudur:

Hâzinissultan Sultan Bayezid
Ve hüve Firuz reisülhâinin
Kaale rıdvânul ulâ târihâhu
Cennet ül me'vâ ve dârulhâmidin (Sene 796)

Çarşamba pazarında üçüncü Murad ağalarından Mehmed ağa Câmii: Aydınlık ve güzel bir câmidir. Girişinde yazılı tarihi şudur:

Didi âsârı tarihini hatıf,
Beyti hâdi ve câmii ümmet. (Sene 993)

Uzun Çarşı içindeki İbrahim Paşa Camii (51): Kâgirdir. Fakat kubbe bina değildir. Dört köşe levha kubbedir. Gayet süslüdür. İnşâatın başlangıç tarihi «Ve men dahalehu âmennâ» Sene 889. Tamamlanış tarihi: «Hayrün celîlün müebbedün» Sene 935.

Fethiye yakınındaki Dıraman Câmii Tarihi:

İzzu cah ile kâ veledi Yunus bey
Tercümân-ı şeh-i cihânârâ
Yaptı bu câmi-i şerifi ol
Kılarak avn-i Hakk'ı rahnümâ
Rüh-i kudsi didi o dem târih
Dâr-ı taat ve menzil-i sulehâ (Sene: 948)

Zincirlikuyu yakınındaki Üçbaş Câmii: Mimar Sinan yapısıdır. Bu câmiin sahibi Selman Pâk köçeğinden bir zat olup, üç kişiyi bir akçeye tıraş ederek helâlinden biriktirdiği para ile câmi yaptırdığından, Üçbaş câmii denilmiştir. Küçük bir câmidir. Fakat ruhaniyetlidir. Kapısı üzerinde yapılış tarihi yazılıdır.

Kırkçeşme yakınındaki Sun'ullah Efendi Câmii: Yangın geçirmiş olup, yangından sonraki tamir tarihi şudur:

---

(51) Çandarlı Kara Halil oğullarındandır. 805 tarihinde Inebahtı'da vefat etmiştir.

Hacı Bektaş ocağının kethüdası sa'yiyle
Kim Süleymân-ı zamandır vire ücret lem-yezel
Hark-ı nar oldu velî tâmire didim târih
Câmi-i rânâ, ibadetgâh-ı nîk-ü bî-bedel (Sene 1072)

Sivrikapısı yakınındaki eski mabed Kürkçübaşı Câmii: Bu câmiin kıble tarafında vakit nişanı vardır. Yaz ve kış bir dakika yanılmaz.

Balat kapısının iç tarafındaki Balat Camii: Süleyman Hân devri kethüdâlarından Ferah kethüda tarafından yaptırılmıştır. Mimar Sinan yapısıdır. Dış sofanın kıble duvarında Kudüs'ten Mısır'a, Mısır'dan Mekke ve Medine'ye kadar olan konaklardaki dere ve tepelerin, korkunç ve tehlikeli Akabe geçitlerinin manzaraları gayet usta bir ressâm tarafından öyle canlandırılmıştır ki Ejenk ile Mani gelseler, hatasını bulamazlar.

Sultan Selim civarındaki Sivâsi Efendi Camii: Zemininde, altı adet direğe dayanan bir sarnıç vardır. Fakat suyu olmadığından, içinde ipekciler ibrişim bükerler.

Karagümrük yakınındaki Akşemseddin Camii: Yaptıranın feyizli nefesinin eseri olarak, yapılan duâların kâbul olunduğu bir câmidir. Gece gündüz cemaatsiz kalmaz.

Unkapanının iç tarafındaki Azaplar Câmii: Fatih devrinde Elvan Çelebi tarafından yapılmıştır. Halk arasında «Şeftali Camii» diye anılır. Yapıldığı sene, duvarının dış tarafında bir şeftali ağacı çıkar ve dördü bir okka gelen şeftali veren büyük bir ağaç olur. İşte bu sebepten, şeftali câmii adı ile anılmaya başlar. Fakat sonraları Musli Sultan sarayında çıkan bir yangın sırasında şeftali ağacı ve câmiinin bir kısmı yandığından, hâlâ o mahalle halkı şeftalisiz kaldıklarında «Et» şeftalisi ile geçinirler.

Âşık Paşa Câmii: Ziyaret mahallidir.

Müftü Hamamı yakınındaki Altı Boğaça Camii: Sultan Fatih'in Ekmekçibaşısı ve Cebe Ali Hazretleri neslinden bir zât tarafından yaptırılmıştır. Adı geçen kişi Bayezid-i Velî'ye her gün ateş görmemiş de güya güneşte pişmiş altı boğaça getirdiğinden, yaptığı câmie Boğaça câmii denmiştir.

Kara Piri Paşa Câmii: Zeyrek başı yakınında, Soğukkuyu üzerinde aydınlık bir câmidir. Altında üçyüz direk üzerine yapılmış bir sarnıç vardır. Suyu, âb-ı hayat gibidir.

Atpazarı Camii: Fatih'in kanunu gereğince İstanbul içinde her gece nöbet tutan oniki Yeniçeri çorbacısı, akşam namazını bu câmi-

de kılıp sabaha kadar dörtbir yanı bekleyerek suçluların hakkından gelirler.

Mirahur Camii: Yedikule yakınında Manastır'a yakın, kiliseden çevrilmiş büyük bir camidir. Mimar Sinan yapısıdır. Fakat cemaatı az olur.

Hadım İbrahim Paşa Camii: Süleyman Hân'ın vezir-i âzamlığından emekli olan paşa merhum, Silivrikapısının iç tarafında ahşab ve ruhâni bir câmi yapmıştır ki sanki bir cennet köşküdür. Bahçesi yüksek ağaçlarla dolu olup, mimârî tarzı gayet sanatkârâne ve iç açıcıdır. Çünkü mimarı Mimar Sinan'dır.

Dâvûd Paşa Camii: Eski bir ma'beddir. Yaptıran, Sultan Bâyezid-i Veli vezirlerindendir Avlusu gayet geniş olup, bir tarafında şer'iyye mahkemesi vardır.

Cerrah Mehmed Paşa Câmii: Kadın Pazarı yakınında süslü bir câmidir.

Eski Hüsrev Paşa Câmii: Aksaray yakınında güzel bir câmidir.

Eski Ali Paşa Câmii: Tavuk Pazarı Dikilitaş (Çemberlitaş) dibinde büyük bir câmidir. Cemaatı çoktur.

Koca Mehmed Paşa Câmii: Atmeydanı'na yakın büyük bir câmidir. Yaptıran, Sultan Süleyman Hân vezirlerindendir.

Nişancı Paşa Camii: Kumkapı yakınında aydınlık bir câmidir.

Vezir Ahmet Paşa Câmii: Topkapı içinde bir tepe üzerine yapılmış, büyük câmiler ayarında bir câmidir. Yaptıran, Sultan Selim ve Sultan Süleyman Hân vezirlerindendir. Mimar Sinan yapısıdır.

Bayram Paşa Câmii: Fatih yakınında Kekikçiler içinde yüksekçe bir câmidir. Merdivenle çıkılır. Yaptıran, Sultan Dördüncü Murad Sadrâzamlarındandır. Tarihi:

«Oldı vâlâ câmi cennet harim ve hî adîl»

Nişancı Paşa Câmii: Keskin Dede yakınlarındadır. Mimarı Mimar Sinan olduğundan, büyük câmiler kadar sağlam ve güzel bir câmidir. İçinde Paşa merhumun türbesi vardır. Tarihi şudur:

Kudisyân fevtini duydıkda didi târîhini,
Didiler vâsıl-ı Hak oldu Nişânî Paşa.

Hafız Paşa Câmii: Fatih yakınlarındadır. Bir gece Ahmed Paşa, rüyasında Fâtih'i görür. «Niçin benim câmiimin yanında câmi yaptırarak cemâatimi aldın?» diye Fatih —yeri cennet olsun—, Hafız Paşayı azarlıyarak boynunu vurdurur. Ahmed Paşa uyanınca, rüyayı tâ'bir ettiler. Sonra rüyanın aynı çıkar ve yetmiş gün sonra

Hafız Paşa ölür. Mezara konurken tâbutu kenarından bir taş uçup, Paşanın başını kılıç gibi keser. Bu da halk arasında yaygın bir rivayettir.

Halil Paşa Câmii: Sultan Mehmed imâreti yakınında, süslü ve sanatkârca yapılmış bir câmidir.

Tergem Câmii: Yeni odalar yakınındadır.

Sarıgöz Câmii: Fâtih yakınında, Ali Paşa çarşısı içindedir.

Tavâşi Mesih Paşa Câmii: Yaptıran hâs kilerden olup, Sultan Üçüncü Murad zamanında Mısır vâliliği yapmış ve sonra Sadrâzam olmuştur. Emekli olunca bu câmii yaptırmıştır.

Bâli Paşa Câmii: Emir Buhâri yakınında yüksek bir câmidir. Mimar Sinan eseridir. Kapı üzerinde tarihi şu şekilde yazılmıştır:

Yaptı bu câmii Huma Hâtun
Bint-i İskender vezir ol mâh
Hak kabul ide gösterüb dîdar
Kıla mahşerde şefkâtiyle ilâh
Didi anın Hâdâyi târihin
Mescid-i ümmet-i Resûlüllah. Sene: 908.

Rüstem Paşa Câmii: Tahtakale yakınında yüksek, her tarafı çini ile döşeli süslü ve rahat bir câmidir. Yaptıran, Süleyman Hân vezirlerindendir. Altı, depo ve dükkândır. Mimar Sinan eseridir.

Yavuz Er Câmii: Kurucusu, Fatih Sultan Mehmed Hân'ın adamlarından ve bu kudretsizin (Evliya'nın) atalarındandır. Unkapanının iç tarafında, Sağrıcılar içinde tek kubbeli bir câmidir.

Unkapanı Câmii: İlk defa Sultan Süleyman Hân zamanında, Süleyman Subaşı tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Unkapanının dışında ve deniz kenarında olduğundan, zamanla minaresi ve diğer bazı yerleri yıkılmıştı. Sonradan Kara Çelebizâde yeniden yaptırmıştır. Altı, dükkân ve depo olup tek kubbeli, tek minareli bir câmidir. Minaresi o kadar incedir ki, İstanbul'da hâlen bir eşi daha yoktur.

Mimar Kemal Câmii: Sultan Bâyezid yakınındadır. Târihi:

Mal ile eyledi tâmir didim târîhini,
Câmi-i zîbâ ibâdetgâh-ı nik-ü dilkûşâ.

Osman Paşa Vâlidesi Câmii: Aksaray yakınlarındadır. Süleyman Hân, Koca Mimar Sinan'a yaptırmıştır.

Abdurrahman Efendi Câmii: Molla Gürânî yakınındadır. Kurucusu, Sultan Süleyman Hân'ın Kazaskeridir. Mimar Sinan tarafından dört tepe ve kubbe üzerine inşa edilmiştir.

Hacı Evhad Câmii: Yedikule'dedir. Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

Hadım Mahmud Ağa Câmii: Ahırkapı yakınlarındadır. Yaptıranı Sultan Süleyman ve İkinci Selim'in ağalarından olduğu için, «Kapıağası Câmii» dahi derler. Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

Odabaşı Câmii: Yenikapı yakınındadır. Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

Koca Hüsrev Bey Câmii: Koca Mustafa Paşa yakınındadır. Mimar Sinan yapısıdır.

Hâtun Câmii : Sulu Manastır hamamı yakınındadır. Mimar Sinan'ın eseridir. Üsküplü Çeşmesi dibinde, yedi yol ağzındadır. İstanbul'da bundan başka yedi yolun kesiştiği bir yer yoktur.

Defterdar Süleyman Çelebi Câmii: Dört köşe, kurşun kubbeli bir cami olup, Mimar Sinan yapısıdır.

Hürrem Çavuş Câmii: Yeni bahçe yakınında, Mimar Sinan yapısı bir câmidir.

Sinan Ağa Câmii: Kadı Çeşmesinde Koca Mimar Sinan'ın kendi adına yaptığı bir câmidir.

Ahi Çelebi Câmii: Yemiş iskelesinde helâl para ile yapılmış, Mimar Sinan işi bir câmidir.

İSTANBUL'DA BULUNAN ESKİ MESCİDLER

Fatih'in İstanbul'da ikiyüz yetmişe yakın mescidi vardır.

Kırımî Mescidi: Eski odlar yakınındadır. Tamir tarihi:

Harik oldu, olup sâî bu hayre
Süleyman kethüdânın ol ağa nâm
İdüp tâmirini bu düştü târih
Kırımî mescidi pes oldu itmâm

Harâcî Muhiddin Mescidi: Fatih yakınındadır.

Harâcî Bey Mescidi: Unkapanının iç tarafındadır. Süğlûn Muslu Sultan Sarayı dibinde, minaresi tuğladan yapılmış bir mesciddir. Uzun minaresinin en tepesindeki kapısı üzerine, sanatkâr ustası tarafından kûfî yazı ile «Lâ ilâhe illâllah Muhammeden Resûlüllah» kelâm-ı şerifi ustaca yazılmıştır.

Salih Paşa Mescidi: Unkapanı yakınındadır.

Tavâşî Haydar Paşa Câmii: Haydar Paşa mahallesindedir.

Hacı Hasan Mescidi: Haydarpaşa yakınında, mükellef bir mesciddir ve Mimar Sinan yapısıdır.

Demirhan Mescidi: Soğukkuyu yakınlarındadır.

Hâmid Efendi Mescidi: Fil yokuşu mahallesindedir. Tarihi:

«Hâzâ Makam-ı Mahmud» Sene: 985.

Arabcılar Mescidi: Unkapanı yakınındadır.

Papazoğlu Mescidi: Unkapanı içindedir.

Yarhisar Mescidi: Cibâli kapısı içindedir.

Mescid-i Revânî: Kırkçeşme yakınındadır.

Sultan Süleyman ve Selim Hân devirlerinde, Abdülmennan oğlu Koca Mimar Sinan ağanın hendese ilmini tatbik ederek yaptığı mescidler aşağıdadır:

Rüstem Paşa Mescidi, Sinan Paşa Mescidi, Müftü Çivizâde Mescidi, Mimar Sinan Mescidi (Yenibahçede), Emir Ali Mescidi, Üçbaş Mescidi, Defterdâr Şerifzâde Mescidi. Karagümrük yakınında ve birbirlerine yakındırlar.

Sırmakeş Mescidi: Lütfipaşa yakınında, Yenibahçe başındadır.

Hacegîzâde Mescidi: Fatih Sultan Mehmed yakınındadır.

Müftü Çivizâde kızı Banû Mescidi: Dâvud Paşa yakınındadır.

Çavuş Mescidi, Takyeci Ahmed Çelebi Mescidi: Silivrikapı yakınlarındadır.

Debbâğ Elhac Hamza Mescidi: Ağa çayırındadır.

Şeyh Ferhad Mescidi: Langa Bostanı yakınındadır.

İbrahim Paşa hanımı Asiye Hanım Mescidi: Kumkapı yakınındadır.

Kürkçübaşı Mescidi, Kemahcılar Kârhânesi Mescidi, Kuyumcubaşı Kârhânesi Mescidi: Her üçü de Kumkapı dışındadır.

Terziler Kârhânesi Mescidi: Bu da Kumkapı dışında, Hersek bodrumu üzerindedir.

Ağa Mescidi: Ayasofya'da; Bababaşı Mescidi: Fenerkapı içindedir.

Abdi Subaşı Mescidi, Hüseyin Çelebi Mescidi: Selim Hân yakınındadır.

Elhac İlyas Mescidi: Ali Paşa hamamı yakınındadır.

Damad Çelebi Mescidi: Lâlebahçesi tarafındadır.

Duhânîzâde Mescidi: Koca Mustafa Paşa yakınlarında; Kadızâ-

de Mescidi: Çukur hamam yakınında; Saray Ağası Mescidi: Edirnekapı dışında; Tüfekhâne Kârhânesi Mescidi: Unkapanındadır.

İsyaszâde Mescidi, Asrafzâde Mescidi: Topkapı dışındadırlar.

Ruznâmeci Hamdullah Çelebi Mescidi: Sulumanastırdadır.

Yukarıda adları yazılı mescidlerin hepsini, Süleymaniye Câmiini inşa eden namlı mimar, bilgili, yapıcı, kararlı mühendis, Koca Mimar Sinan Ağa yapmıştır. İşte bu Koca Mimar Sinan, toplamı 3600'e varan hân, câmi, imaret, medrese, dârülkurra, dârülhadîs, saray, vezir, a'yân ve büyüklerin konakları ile Mekke, Medine, Kudüs, Şam Segedin ve Bender gibi çeşitli şehirlerin kalelerini yapmıştır. Mübarek cesedleri, İstanbul'da Süleymaniye Câmii yakınında Ağakapısı köşesindeki sebilhanesi yanında yekpare mermerden yuvarlak kubbeyi kendisine mesken edinmiştir. Ebedî aleme yüz yetmiş yaşında göç etmiştir. Allah bol bol rahmet eyleye. Mezartaşı üzerindeki altın yaldızlı celî yazıların tamamı Karahisarî Hasan Çelebi elinden çıkmıştır ki, rengârenktir.

İstanbul'da bulunan sultan, vezirler, a'yân, ileri gelenleri, beylerbeyiler medreseleri ile yapılış tarihlerini ve derecelerini gücümüzün yettiği kadar izâh edelim:

İlk olarak İstanbul içinde medrese ismiyle yapılan, fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed Hân Gazi yapısı olan Büyük Ayasofya Medresesi: Evvelce Bizans devrinde patrik ve keşişlerin İncilhaneleri idi. Halen âlimler yanında pâyesi vardır.

Fatih Sultan Mehmed Hân'ın ikinci Medresesi: Osmanlı yapısı olan ilk medreseler bunlardır. Fatih Câmiinin büyük dış avlusunun kuzey ve güneyinde sekiz adet medrese vardır ki, ulema arasında «semaniye medreseleri» denir. Din ilimlerini teşvik ederek halkın ilgisini artırmak için cennete benzer sekiz medrese yaptırdı. Güzel levhalarla süslenmiş her medresenin bahçesi cennetten bir bahçedir. Bilginler arasındaki derecesi yüksektir. Büyük bahçesinin kıble kapısının dibinde Müslüman çocukları için bir Kur'an kursu yaptırdı. Bu medreselerin doğu tarafında, uzaktan gelen hastalar ve fakirler için bir de hastahane yaptırdı.

Beyt:

Bir aceb dârüşşifadır kûy-ı yar
Hasta varan mübtelâsı hoş gelir.

Mânâsı üzere, oradaki işinin ehli, bilgili pratik hekimlerin verdiği ilâçlar, hastaları elbette iyileştirir. Burası can bağışlayan bir

yerdir. Sözün kısası, ibretle seyredilecek yardıma koşan bir hastahanedir. Bu semâniye medreselerinin kuzeyinde ve güneyinde ikmal yerleri vardır. Hepsi 360 odayı bulur. Her odada dört veya beşer öğrenci oturur. Odaların herbirinin vakıfdan tahsisatı vardır. Medrese hocaları için yemekhanesi vardır. Yetmiş kubbeli bir mutfağı vardır ki, fakirlere günde iki defa bol yemek verilir. Bu imaretin yakınında bir kervansaray ve misafirlerin hayvanları için bir ahır var ki, çeşitli cinslerden üçbin hayvan alır.

Sultan Bayezid Veli Medresesi: Câmiin dış avlusunun güneyinde büyük bir medresedir. Dersiâmı Şeyhülislâm'a, bakımı da müftülere verilmiştir.

Mısır ve Suriye Fatihi Birinci Sultan Selim Medresesi: Yenibahçe yakınında, Halıcılar köşkü denilen yerde, büyük bir binada eski bir medresedir. Süleyman Hân, pederinin hâtırası için yaptırmıştır. Vakıfları Yenibahçe civarındaki bahçe ve bostanlar olup, bu güzel ve gönül açıcı yerin uzunluğu bir, genişliği ise tam yarım mildir. Hakikaten güzel bir çimenlik ve yeşil bir örtüye sahiptir. Hatta Selim Hân tahta çıkışlarında bu bahçenin içinde çadırlarını kurdular ve İstanbul büyüklerinin çoğu kendisine burada biât ettiler. Onun için Yavuz Sultan Selim, çoğu zaman gezintilerini bu bahçelerde yaparlardı. Sonraları, Süleyman Hân bu bahçeyi medreseye vakfetmiştir.

Sultan Süleyman Medresesi: Câmiin kuzeyinde ve güneyindeki yedi medreseden meydana gelmiş olup, ne kadar övülse tam anlatılmış olmaz. Bir hadîs evi, bir Dâr'ülkurrası, bir tıp medresesi, bir imâreti, bir tabhanesi, bir hastanesi, birkaç hamamı ile birlikte bir de yemekhanesi, yolcular için misafirhanesi ve ahırı, çocuk mektebi ve diğer imar levâzımatı hadden aşırıdır. Bu arada Şehzâde Mehmed Hân medresesi ulema rütbesindedir. Hepsi de Koca Mimar Sinan'ın elinden çıkmıştır.

Sultan Ahmed Hân Medresesi: Pâyedir. Alay Köşkü yakınındaki Şâh Hûban Medresesi tarihi:

Yaptı bu medreseyi şeh-i Hûban,
Olmaya izz-ü şereften hâli.
(Emeli) gördü didi târihin,
Dâr-ı tahsil ve mekân-ı âli. (Sene 971)

Kara Mustafa Paşa Medresesi: Parmakkapı yakınlarındadır. Tarihi:

Seyredenler birbirine gösterib dir târihin
Mustafa Paşa bak'a, yaptı ne zîbâ medrese (Sene 1018)

Said Ahmed Efendi Medresesi: Kadı Çeşmesi yakınındadır. Sanatkârca yapılmış, yeni ve süslü bir medresedir.

Hamid Efendi Medresesi: Fil yokuşu mahallesindedir. Hasan Paşa Medresesi: Canbolad-zâde sarayı yakınındadır. Tarihi:

Sadr-i bülend kadr-i Hasan ki zamânede
Oldur ki kemâl-i lûtf ile cuyay-ı ehl-i fadl
(Ruhî) irince medrese itmâma zevk idüb
Tarih söyledim ona «me'vây-i ehl-i fadl» (Sene 1004)

Başka bir tarih:

Âsaf-ı sahib-kerem, dâver-i âlî - himem
Mâlik-i seyf ve kalem sadr-ı mükerrem Hasan
Söyledi târihini Rûhîi sâhib-kelâm
Oldu bu âli binâ bâis-i nâm-ı Hasan (Sene 1004)

Doğrusu, bu medrese büyük bir yapıdır. Altında boydan boya dükkânlar vardır. Yapılış tarzı gayet yüksek bir sanat ifade eder.

Esmehân Sultan Medresesi: Edirnekapı içindedir. Kadı Mahmud Efendi Medresesi, Murad Paşa Medresesi, Dâvûd Paşa Medresesi, Eski Ali Medresesi, Mesih Paşa Medresesi, Rüstem Paşa Medresesi, Çivizâde Medresesi, Zeyrekbaşı yakınındadır.

Kepenci Medresesi, Kara Pîrî Paşa Medresesi: Soğukkapı yakınındadır. Efdalzâde Medresesi, Merdümiyye Medresesi: Soğukkapı yakınındadır.

Molla Gürânî Medresesi: Kurucusunun adı «İsmail Gürânî oğlu Ahmed oğlu Şemsüddîn»dir. Fatih'in hocası idi. Evvelâ Fatih'e darılıp, Mısır'da Çerkes hükümdarlarından Sultan Kayıtbay'a sığınarak orada hürmet gördü ise de, sonradan Fatih Sultan Mehmed'in isteği üzerine geri gelerek İstanbul'un fethinde bulunmuştur. Türbesi câmi yanındadır.

Revânî Medresesi: Kurucusu Sultan Birinci Selim ve Sultan Süleyman zamanlarında yaşamış bilgin bir kimsedir. Edirneli olup, adı Şuca'dır. Medresesi Kırkçeşme yakınındadır. Kendileri de hâlen câmii yanında gömülüdür. Allah rahmet eyleye.

Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi: Vefa yakınlarındadır. Kurucusu, Sultan Ahmed Hân'ın defterdarı idi. Sünnî Kadın Medresesi, Fatma Sultan Medresesi, Üçbaş Nureddin Hızır Medresesi: Edirnekapı içindedir. Mimar Sinan yapısıdır.

Ferah Kethüda Medresesi, Manav ve Kadı Medresesi, Ak Hüsameddin Medresesi: Selimiye hamamı yakınındadır. Eski İbrahim Paşa Medresesi: Şehzâde Selim yakınındadır. Haseki Sultanın Kahriye Medresesi: Süleyman Hân'ın parasiyle Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir. Aksaray yakınındadır.

Osman Şah'ın Annesinin Medresesi: Mimar Sinan yapısı ve Topkapı içindedir. Makbul Ahmed Paşa Medresesi, Sofu Mehmed Paşa Medresesi, İskender Paşa Medresesi, İbrahim Paşa Medresesi: İsa kapısındadır.

Kapı Ağası Cafer Ağa Medresesi, Hazinedarbaşı Ahmed Ağa Medresesi, Malül Emîr Medresesi, Ümm-ü Veled Medresesi, Kazasker Perviz Efendi Medresesi: Fatih yakınındadır. Hâsegizâde Mektebi, Ağazâde Medresesi, Defterdar Abdüsselâm Bey Medresesi, Tutî Kadı Medresesi, Hekîm Mehmed Çelebi Medresesi, Hüseyin Çelebi Medresesi, Emir Sinan Medresesi, Şâhkulu Medresesi, Dragman Yunus Medresesi, Karcı Süleyman Medresesi, Hâce Hatun Medresesi, Defterdar Şerifzâde Medresesi: Küçük Karamandadır.

Kadı Hekim Çelebi Medresesi, Baba Çelebi Medresesi, Kirmastızâde Medresesi, İmamzâde Medresesi...

Yukarıda yazılan medreselerin ellibir adedi, Süleyman Hân ve İkinci Selim zamanlarında Koca Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Cenab-ı Allah İslâm mâbedleri, ilim medreseleri ve mübârek mescidler yapımında bu derece gayret ve çalışkanlık gösteren şu sanatkâr zâtı rahmet ve güfrana garkeyleye! Âmin...

İSTANBUL'DA BULUNAN ESKİ SULTANLARA AİT DÂRÜLKURRÂLAR

Evvelâ şunu belirtelim ki, İstanbul'da Sultan, vezir ve devlet büyüklerine ait ne kadar câmi varsa, her birisinin yanında mutlaka bir de Dâr'ülkurrâ bulunur. Maksadımız bunlar olmayıp, husûsî Dârülkurraları bildirmektir.

Sultan Süleyman Dârülkurrası: Hepsi özenle yapılmış büyük kubbelerdir. Hüsrev Kethüdâ Dârülkurrası: Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi yakınındadır. Mimar Sinan eseridir. Tarihi:

Bifadillâh çü Husrev Kethüdâ ol sâhibilhatem
Yapıp bu dâr-ı kurrâyı bir ev idindi ukbâda

(Amâni) nola târihi bundan didî Hatîf
«Mübârek dâr-ı kurrâdır» bu tarih oldu dünyâda (Sene: 973)

Mehmed Paşa Medresesi Dârülkurrası: Hoca Paşa yakınındadır. Sadi Çelebi Dârülkurrası: Küçük Karamandadır. Yüksektir. İmamzâde Dârülkurrası: Îmâret Câmii yakınında büyük bir kubbedir. Bosnalı Mehmed Paşa Dârülkurrası, Müftüzâde Dârülkurrası: Bunların hepsi de Koca Mimar Sinan'ın eserleridir.

İstanbul'da okullar ve çocuk mektebleri: İstanbul'daki Padişâh ve vezir câmilerinin hepsinde birer çocuk mektebi vardır. Ayrıca bunların dışında olanları da sayalım:

Parmak kapıda Kara Mustafa Paşa türbesi önündeki Kara Mustafa Paşa mektebi: Çok vakıfları vardır. Kapısı üzerindeki tarihi: «Kaalû illâ ilme lenâ illâ mâ allemtenâ» sene 982. Eski Hüsrev Paşa mektebi: Yenibahçe yakınındadır. Tarihi:

İzni ikbâl ile Hüsrev Paşa
Mektebi yaptı ide Hak bâkî
Dîdi bir kâmil o dem târihin
Dâr-ı tahsil-i kelâm-ı Bâkî (Sene: 947)

Kapı Ağası Mektebi: Süleymaniye yakınındadır. Bu mektebin talebesinin mevcudu üç-dört yüz çocuktan fazladır. Tuhaf bir sırdır ki, bu mektebde bir kere «Bismillah» diyen nasibsiz kalmamıştır. Papasoğlu Mektebi: Unkapanındadır. Âşık Paşa Mektebi, Ali Cemal Mektebi: Zeyrekbaşı Seddi üzerinde gayet büyük bir mektebtir. Mekmed Paşa Mektebi Hoca Paşa mahallesi yakınındadır. Tarihi şudur:

Didi bu mısraı târih îdüp hoş
Binây-ı mekteb-i âlî vü dilkeş (Sene: 996)

İstanbul'daki (Dârülhadîsler) Hadîs okulları: Bütün Sultan medreselerinde Müslim, Buhârî, Meşarik hadîsleri râvileri ile okunur. Maksadımız yalnız hadis ilmi okutulmak üezre kurulan hadîs okullarını anlatmaktır. Hasan Efendi Dârülhadîsi: Keskin Dede yakınındadır. Tarihi:

Hâtif-i Kudüs duâ idüp didi târihini
Bânî-i dârülhadîs'e ihsân-ı cezil

Molla İshak Çelebi bu Dârülhadîs'e hoca tayin olunduğu zaman şu târih söylenmiştir ki, gayet sanatlı olmakla beraber her mısraı birer tarih düşürmüştür:

Âlim ve ehl-i tefsir (sene: 926)
Rûşen fakıh-i âfak (sene: 926)
Allah ne müstehaktır (sene: 926)
Dârülhadis'e İshak (sene: 926)

Damad Mehmed Efendi Dârülhadîsi: Sinan Ağa Camii yakınındadır.

İSTANBUL'DAKİ TEKKELER

İstanbul'daki tekkelerin en eskisi Ebülfeth Gazi Tekkesidir ki, hâlâ Ayasofya kapısının iç tarafında olup Sirkeci Tekkesi derler. Hazreti Peygamberden sonra ashab-ı güzin (Mesleme, Eba Eyyub Ensârî) gelip İstanbul'un yarısını fethettikleri zaman, bu tekke kızlar manastırı idi. Tekke yaptılar. İstanbul'u fethettikten sonra, Fâtih dahi tekrar tekke yaptı. İlk şeyhi Hazreti Şeyh Üveys'dir ki, yetmiş müride icazet verip hırka giydirmiştir. Mezarı, Şam'da Bilâlî Habeşî yakınındadır.

Akşemseddin Tekkesi: Ali Paşa yakınındadır. Emir Buhârî Tekkesi, Sofular Tekkesi, Koca Mustafa Paşa Tekkesi, İmam Sinan Tekkesi, Sivâsî Tekkesi, Tavaşî Mehmed Ağa Tekkesi: Çarşamba Pazarındadır. Keskin Dede Tekkesi, Dragman Tekkesi, Kapı Ağası Mustafa Ağa Tekkesi: Büyük Ayasofya yakınındadır. Tarihi:

Ola Makbûl-i Hudâ bânî didi târihini
Hamdülillâh oldu zibâ tekyesi hâlâ tamam (Sene: 926)

Ekmel Tekkesi, Erdibli Tekkesi: Eyasofya yakınındadır. Sünbül Sinan Tekkesi, Gülşen-i Halveti Tekkesi, Gülşen-i Şeyh Masum Tekkesi: Aksaray'dadır. Gülşen-i Ali Paşa Tekkesi...

İSTANBUL'DAKİ İMARETLER

Evvelâ o cömerd rızık verici, cenneti yaradan Allah'a binlerce hamd ü senâ olsun ki, bütün hayrat sahibi varlıkların rızıklarını «ve mâ min dâbbetin fi'l ardı illâ alellâhı rızkuhâ» âyeti kerimesi temin etti.

Cenab-ı Allah İstanbul'un fethini Fâtih hazretlerine nasibedince, o kudret sahibi hünkâr fakirler, garibler ve zayıflara büyük nimet vermek için doğrusu kerim ve ganî isimlerine sahib oldu. Evvelâ Yeni Saray imâretini yaptırdı ki, yıl boyunca sabah akşam, efendi ve dilenciye, yüksek tabakaya ve halka bol bol yemek verilir. Fâtih Sultan Mehmed imareti, Sultan Bayezîd-i Velî İmareti: Bunda da günde iki defa zengin ve fakire yemek verilir.

Birinci Sultan Selim, Sultan Süleyman Hân, Şehzâde Mehmed

Hân, Sultan Ahmed Hân, Haseki Sultan İmaretleri: Avret pazarı yakınındadır. Vefa Sultan, Eyûb Sultan, Şehzâde Cihangir Sultan İmaretleri: Tophane yakınındadırlar. Mihriman Sultan ve Vâlide Hân İmaretleri: Bu iki imâret, Üsküdar tarafındadırlar. Köse Vâlide Sultan İmareti...

Bunlardan başka tekkelerde de mutfaklar vardır. Fakat geçmiş sultanlara ait imâretler bu yazılanlardır. Ve halen günde iki defa olmak üzere, gence, ihtiyara, fakire, dilenciye ve yolculara bol bol ekmek ve çorba verilir. Ben (Evliya) elli senede onsekiz Pâdişahlık ve krallık yer gezdim, hiçbirinde bu kadar fazla hayır müesseseleri görmedim. Âl-i Osman'ın nimeti kıyamete kadar bol ve devamlı ola...

İSTANBUL'DAKİ HASTAHANE VE TİMARHÂNELER

Fâtih Sultan Mehmed timarhânesi: 70 odası, 80 kubbesi ve 200 hizmetçisi vardır. Hekimbaşısı dersiâmdandır. Gelip geçen yolculardan hasta olanları hastahâneye götürerek ona hizmet ederler. Uygun ilâçlarla tedavi ederler. Sırma işlemeli ipek kumaştan yapılmış gecelikleri vardır. Hastalara hergün iki defa bol bol nefis yemekler verilir. Vakıfları o kadar kuvvetlidir ki, şartnâmesinde «Eğer mutfakta keklik ve sülün kuşlarının eti bulunmazsa bülbül, serçe ve güvercin pişirilip hastalara verile» diye yazılıdır. Hastalara, divânelere, hastalıklarını tedâvi için çalgıcılar ve şarkıcılar tayin edilmiştir. Hastahanenin kadınlar ve müslüman olmayanlar için ayrı bir bölümü vardır.

Süleyman Hân Hastahânesi: Bu hastahâne öyle şifalı bir hastahânedir ki, Allah'ın emriyle, buraya gelen hastalar üç günde iyi olurlar. Son derece usta, kan alıcı hekim ve operatörleri vardır. Bu hastahâneyi anlatmaktan lisan âcizdir.

Sultan Ahmed Hân Hastahânesi : Bu hastahânenin vakıfları da kuvvetlidir. Hastaların çoğunluğunu fakir ve deliler teşkil eder. Çünkü buranın da havası güzel ve hizmetçileri güler yüzlü kimselerdir. Hastalara her zaman can ve gönülden hizmet ederler. Çünkü nâzırı olan kızlar ağası, her zaman gelerek hastaların hatırlarını sorar.

Haseki Sultan timarhânesi: Avret pazarı yakınındadır. Bu da tarif edilemeyecek derecede güzel ve mükemmel bir hastahânedir.

İSTANBUL'DAKİ MEŞHUR VEZİR, ULEMÂ, ÂYÂN SARAYLARI VE TARİHLERİ

En büyük saray, Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa sarayıdır. Bu zât, Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezirlerindendir. Bu sarayın yarısı

bölünerek pâdişahlara tahsis edilmiştir. Hâs gılmandan iki bin kadar pâdişâh gılamanı vardır. Saâdethâne-i hümâyûn hariç, İstanbul'da bundan daha büyük saray yoktur. Mihrimah Sultan sarayı: Yediyüz odası ve bahçeleri olup, Sultan Bayezid yakınındadır. Siyâvuş Paşa sarayı: Süleyman Hân câmiinin kuzeyindedir. Sayısız şâhnişinli odaları, yedi hamamı ve elli adet dükkânı vardır. Bütün deniz, ayaklar altındadır. Mutfağı ve ahırı, pâdişah sarayında bile yoktur. Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

Yeniçeri Ağası Sarayı: Süleymaniye yakınında yeniçeri ağalarına ayrılmış bir saraydır. Tekeli Mustafa Paşa sarayı Tarihi: «Kasr-ı dilcü lâtif ve nüzhetgâh». Dellâk Mustafa Paşa sarayı ile Defterdâr Maslub Mustafa Paşa sarayı: Her ikisi de Süleymaniye yakınındadır. Pertev Paşa sarayı: Vefa meydanında; Suglün Mustafa Sultan sarayı: Unkapanı içinde; Pirinççizâde Yeniçeri Ağası sarayı: Zeyrek başındadır. Tarihi: «Barekallah oldu vâlâ, menzil nüzhet feza.» Kurşunlu Sultan Sarayı: Zeyrek başındadır. Tekeli Mustafa Paşa Sarayı: Eski odalar yakınındadır. Tarihi: «Ola bu beyt-i âli dâimâ ma'mur-u âbâdan.» Sene 1034. Moralı Mustafa.

Mustafa Paşa sarayı: Acemiler meydanı yakınındadır. Kuyumcu Mehmed Paşa sarayı: Merkebciler yakınındadır.

Silâhdar Ağası Mustafa Ağa sarayı: Süleymaniye yakınındadır. Tarihi: «Cennet ülme' veyâ mânend oldu bu makam». Koca Vezir Mehmed Paşa sarayı: Şehzâde Câmii yakınındadır. Koca Kenan Paşa sarayı: Eski saray yakınında: Musa Paşa sarayı: Hoca paşa yakınında: Kara Mustafa Paşa sarayı: Aksaray yakınında: Sokullu Mehmed Paşa sarayı: Alay Köşkü yakınında; Melek Ahmed Paşa sarayı: Sinan Paşa yapısıdır, Ayasofya yakınındadır. Üç hamamı, ikiyüz odası vardır. Reisülküttab İsmail Efendi sarayı: Mehmed Paşa yakınındadır. Tarihi: «Mübârek ola saadetle daimâ bu mekân», başka bir tarih: «Dilârâ caygâh ve beyt-i ma'mur». Hânzâde Sultan sarayı, yâni Behra Paşa sarayı: Ayasofya yakınındadır. Vardar Ali Paşa sarayı: Sultan Ahmed câmii yakınındadır. Emir Gûnezâde Yusuf Paşa sarayı: Ahırkapı yakınındadır. Mukabeleci Hasan Efendi sarayının Tarihi: «Kasrı âli dilkûşâ cây-ı sefâ». Kaptan Hasan Paşa sarayı: Ayasofya yakınındadır. Canbuladzâde Hüseyin Paşa sarayı, Cuybâr Kadin sarayının Tarihi: «Bu ayn ile bu saray oldu cennetülme'vâ». Civan Kapıcıbaşı yâni Rüstem Paşa sarayı: Karaca Ahmed Sultan Tekkesi yakınındadır. Ankebut Ahmed Paşa sarayı ile Cinci Hoca sarayının Tarihi: «Muallâ devlet âbâd oldu bu menzi mübârek-bâd», diğer tarihi: «Yümn-ü devletle mübârek ola dâim bu mekân».

Vezir Sâlih Paşa sarayı: Mahmud Paşa yakınındadır. Kaptan Siyâvuş Paşa sarayı: Kadı limanı yakınındadır. Tarihi: «Safâ-i ayn ile oldu bu menzil cennetül'me'vâ» Ak Mehmed Paşa sarayı: Cendi meydanı yakınındadır. Balatlı Solak Çelebi evi. Tarihi: «Bu hâne-i zîbâyı mübârek ide Allah» Hüseyin Ağa sarayı: Sultan Selim yakınındadır. Tarihi: «Mübârek ola bu kasr-ı kûşâde-i zîbâ». Yeniçeriler evi: Orta Câmii yakınındadır. Tarihi: «Didim ey uzleti bu resme târih-der-i devlet ola dâim kûşâde» İbrahim Efendi sarayı: İbrahim tersâne eminidir. Sarayı da Vefa meydanına yakındır. Tarihi: «Duâ ile bu kasrın (Evliyâ) târihini didi, mübârek eylesûn mevlâ bu âlî kasr-ı âlâyı» sene 1064.

SULTAN SÜLEYMAN VE İKİNCİ SELİM DEVİRLERİNDE MİMAR SİNAN AĞA TARAFINDAN YAPILAN BÜYÜK SARAYLAR

Fâtih'in yaptırdığı (Yeni Saray) Allah'ın takdiri ile yanıp, Süleyman Hân yeniden tamir ettirdi. Bayezid Hân'ın yaptırdığı (Galata sarayı)nı dahi Süleyman Hân canlandırdı. (Yeni Kapı sarayı) Kadırga limanında, (Mehmed Paşa sarayı) Ayasofya'da, Sultan Süleyman'ın veziri (Rüstem Paşa sarayı), (Koca Ali Paşa sarayı) Atmeydanında, (Güzel Ahmed Paşa sarayı) ki sonradan yerine Sultan Ahmed Câmii yapılmıştır. Bu sarayın meydanında çarşı ve pazar dahi vardı. Bayezid câmi yakınında (Ferhad Paşa sarayı), Vefa meydanında (Pertev Paşa sarayı), Hisar meydanında (Koca Sinan Paşa sarayı), Koca Paşa mahallesindeki (Sofi - Mehmed Paşa sarayı), Yenibahçe yakınındaki (Mehmed Ağa sarayı.) Kara Kasım Paşa çeşmesi yakınındaki (Şâh Hubân sarayı). Bu sarayların hepsi de Mimar Sinan yapısı saraylardır.

İSTANBUL'DAKİ TÜCCAR HANLARI

(Hoca hanı) Mahmud Paşa'dadır. Acem sevdagirleri hep bu handa kalırlar. Yetmiş odalı sağlam bir handır. (Mahmud Paşa hanı) yüz yirmi ocaktır. (Kelebeciler hanı) yüz ocaktır. Bosna ve Belgrad'ın zengin tüccarları bu handa kalırlar. (Piri Paşa hanı) Hallaclar içindedir. Seksen odalıdır. Yaptıran Dördüncü Murad vezirlerinden Bayram Paşa'dır. Bütün esir alışverişleri bu handa yapılır. Devlete ait esirler için odaları vardır... (Tahtalı han): Mahmud Paşa yakınında, yetmiş odalı bir handır... Merdivenli han: Bu da öbürü gibidir. (Eıngürü hanı), bütün kumaşçılar burada kalırlar. Yüz odalıdır. (Ki-

lit hanı) iki yüz odası vardır. Uzun çarşıdadır. (Kösem Vâlide Sultan hanı); Bu han önceden Cerrah Mehmed Paşa'nın sarayı idi. Zaman geçip de yıkılınca Kösem Vâlide Sultan altlı üstlü üçyüz odalı, sağlam bir han yaptırmıştır ki İstanbul'da Mahmud Paşa hanı ile bundan başka büyük han yoktur. Bir tarafından dört köşe göklere yükselen bir kulesi vardır. Develik ve ahırı bin adet at ve katır alır. Ortasında câmi vardır. (Kâğıt hanı); Mahmud Paşa hanı yakınındadır. (Katır hanı) Tahtakale yakınındadır. (Balkapanı) kale gibi büyük bir handır. Mısırlı tüccarlar burada kalırlar. (Kete hanı, Kına hanı, Rüstem Paşa hanı, Eski Yusuf Paşa hanı, Zindan Kapısı hanı); Bu hanlar Tahtakale etrafında büyük ve taştan yapılmış binalardır.

Civan Kapıcıbaşı hanı: Uzunçarşının ortasında kalabalık bir handır.

Sultan Dördüncü Mehmed'in vezir-i âzamı Kara Mustafa Paşa'nın yaptırdığı Yeni han: Hoca Paşa yakınındadır. Küçük ise de binası son derece sağlamdır. Sultan Dördüncü Mehmed Hân'ın vezîri Köprülü Mehmed Paşa'nın yaptırdığı han: Tavuk pazarı yakınındadır. Yeni bir handır. Fakat sağlamlıkta Vâlide hanına benzer. Altlı üstlü ikiyüz yirmi odası vardır.

İSTANBUL'DAKİ MİSAFİRHANE VE KERVAN SARAYLARI

Evvelâ Tavuk pazarındaki Elçi hanı: Bizans devrinde han imiş. Sonra 860 tarihinde İslâm tarzında yapılmıştır. Yekiyâl Paşanın hayrâtıdır. Fâtih Sultan Mehmed Hân kervansarayı, Bayezid Hân kervansarayı, Birinci Selim Hân kervansarayı, Haseki Sultan kervansarayı: Son üç kervansaray, Mimar Sinan yapısıdır.

Sultan Ahmed Hân kervansarayı, Kuyucular kervansarayı: Ayasofya yakınında, karşı karşıya iki büyük handır. Koca Mehmed Paşa kervansarayı: Atmeydanı yakınındadır. Kurşunlu Meydanı kervansarayı, Baklalı han kervansarayı, Atpazarı hanı kervansarayı, Sinan Paşa kervansarayı: Melek Ahmed Paşa'nın sarayı tarafında olup, Mimar Sinan'ın eseridir. Atik Ali Paşa kervansarayı: Bitpazarına yakındır.

İSTANBUL'DAKİ BEKÂR ODALARI

Bu bekârların ayrıca odabaşıları, hâkim ve zâbitleri vardır. Kefili olanları odalara koyarlar. En büyük odaları (Yolgeçen odaları) dörtyüz odadır. Ama lüzumunda eli silâhlı bin adet işe yarar yiğit çıkarır. Mercan odaları: Sekiz odası vardır. Bu hanın da başka hâ-

kimleri vardır. Bir seferinde Süleyman Hân yeniçerilere kızarak dediler ki:

«Terbiyeli olun! Yoksa sizi Mercan çarşısında pabuccu bekârlarına kırdırırım.»

Bu söz pabuccu bekârlarına ulaşınca, derhal silâhlanarak eli muştalı, beli poşkalı kırk bin namlı, yarar yiğit, «Allah, Allah!» diyerek saraydan içeri girdiler. Bir de gülbank çektiler. Sultan Süleyman Hân olanları duydu ve bunların ileri gelenlerini huzuruna çağırtıp: «Nedir şahbazlarım?» dedikte, onlar da: «Demin pâdişahımız pabuccu bekârlarını yeniçerileri kırmak için istemişsiniz. Fermân pâdişahımızındır. İşte kaşla göz arasında kırkbin yiğit hazırdır. Eğer sabaha kalacak olursa seksen bine çıkarız. Fermân buyurunuz!» dediklerinde, Süleyman Hân memnun kalarak:

«Benden ne dilerseniz dileyin» deyince, onlar da:

«Padişâhım! Malımızın pâdişah pazarında fiatı bilinmesi için, bir pabuç ve mest yüz ile ikiyüz hesab ile satılsın» diye rica ettiler. Ricaları kabul buyruldu. Hâlâ bu usulle satılmaktadır.

Cebehâne odaları: Mahmud Paşa yakınındadır. Pertev Paşa ve Hilâlci odaları: Süleymaniye tarafındadır. Kırk adet bekâr evi de Atpazarında vardır. Kırk tane de Büyük Karaman'da bulunur. Gedik Paşa bekârhanesi ve yedi aded Araplar bekârhanesi, Unkapanı yakınındadırlar. Daha birçok bekârhaneleri vardır. Fakat bunların herbirinde birer, ikişer yüz adam vardır ki, sarıca arı gibidirler.

İSTANBUL'DAKİ ESKİ SULTAN, VEZİRLER, VÛKELÂ, ÂYÂN VE EŞRAF TARAFINDAN YAPTIRILAN ÇEŞMELER İLE TARİHLERİ

Bizans devrinde, İstanbul'da Kırkçeşme'den başka akar su yoktu. Yağmur suları için yollar yapılır, İstanbul'da beş yerdeki sarnıçlar yağmur suyundan ağzına kadar dolardı. Diğer üstü kapalı sarnıçlarda da kırkçeşme suyunu bütün kış doldururlar, yazın da içerlerdi. Fakat Fetihten sonra, Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'da ikiyüz adet çeşme yaptırmıştır. Bayezid Hân yetmiş adet, Süleyman Hân yediyüz adet çeşme yaptırmışlardır. Vezirler de Süleyman Hân'ın yaptırdığı kemerlere birçok gözler ilâve ederek İstanbul halkını yangından korudular.

Haydar Paşa hamamı yakınında Haydar Paşa Çeşmesi, Edirnekapı ile Topkapı arasında, hendek kenarında Beylerbeyi Çeşmesi, Şehid iki imâm ruhu için yapılan Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin (İmâ-

meyn) çeşmesinin tarihi: «İç Hasan ile Hüseyin aşkına su» sene 841. Eyyüb - El Ensarî'ye açılan kale kapısının dışındaki İskender Bey çeşmesinin tarihi :

Safây-ı tab'ile sâğî bunun târîhi itmâmın
Dedim bulmuş İskender ayn ile âb-ı hayvâtı

Üçüncü Murad Çeşmesi, Eyyüb-el Ensârî kapısının dışında, Fatma Sultan yalısının yola bakan şahnişinin altındadır. Tarihi :

Padişâha çok duâlar eyleyüb
Nûş idenler diyeler azb-i Fırat
Oldu âsârı bu târih-i azîm
Ayn-ı âlî çeşme-i Sultan Murad

Soğuk Çeşme: Alay Köşkü yakınındadır. Tarihi:

De düşünce Hâfızâ târih olur
Vire ehl-i meşrebe bu ma' hayat

Kara Mustafa Paşa Çeşmesi, türbesinin yanındadır. Tarihi:

Hamdi-i dâi görünce didi bir hoş târih
Çeşme-i Mustafa Paşadır için âb-ı zülâl

Fatma Sultanoğlu Hasan Bey çeşmesi: Okçular başı yanındadır. Tarihi :

Sebîlin yaptılar Hak anâ bâb-ı rahmeti açtı
Kılub bu babda re'yi Hasan rüb-ı revâniyçün

Yeniçeriler Kethüdası Süleyman Ağa Çeşmesi: Saraçhanebaşı yakınındadır. Tarihi :

Dedi (Nisârî) kulu şevkile târîhin
Çeşme-i âb-ı hayat âleme oldu sebil

Üçüncü Murad Çeşmesi: Eyüb tarafında, Fatma Sultan sarayı bitişiğindedir. Tarihi:

Düştü bir mısrâ' bu âb-ı dilkuşâ târîhine
Oldu câri âb-ı Pâk-i Çeşme-i Sultan Murad

Ali Paşa Çeşmesi: Süleyman Hân'ın hediyesi olup Karagümrük yakınındadır. Tarihi:

Revân-ı ayn-i Ali kevser - bad

Kâtib Hüseyin Ağa Çeşmesi: Aksaray'da oğlanlar çeşmesi yakınındadır. Tarihi:

Feyz-i Rabbâniyle tarih «Ab-ı Kevser» didiler

Hacı Mansur Çeşmesi: Âşık Paşa türbesi yakınındadır. Tarihi:

Teşne diller didiler târîhini
Çeşme-i aynülhayâl-ı canfezâ

Kösem Vâlide Çeşmesi: Yenikapı yakınındadır. İbrahim Paşa Çeşmesi: Şehzâde câmiine bitişiktir. Tarihi:

Hükm-i dâî didi itmâmına târîhini
Oldu İbrahim Paşa rühû içün sâil-i âb

Aynı çeşme için başka bir tarih:

Hikemiyâ söyler dehâ lulesî târîhini
İçin İbrahim Paşa rühuna eyleyin duâ

Hasan Paşa Çeşmesi: Canbuladoğlu Hüseyin Paşa Sarayı yakınındadır. Babamın söylediği tarih:

Nûş idûb zıllî didi târihini
Çeşme-i canperver-i mâ-i zûlâl

Sultan Mehmed Hân yakınında Harâcî Muhiddin mescidi önündeki çeşmenin tarihidir:

Nâdirî ânın tamâm oldukta târîhin didi
Çeşme-i dilcuy pâk-i bî-hedel aynül hayat

Mahmud Paşa Çeşmesi: Yeni Bedestan yakınındadır. Tarihi:

Bülbülü gördü çü itmâmını didi târih
Yabdı hak yolunda bu çeşmeyi Mahmud Paşa

Mesih Paşa Çeşmesi: Ali Paşa çarşısı yakınındadır. Tarihi:

Hâtif-i Kudsi dedi târîhi
Mâ-i sâfî çeşme-i âb-ı hayat

Bozdoğan kemeri yakınındaki çeşmenin tarihidir:

Hâtif-i gayb duâ ile dedi târîhin
Yâ ilâhî ola bu çeşme hemişe cârî

Has Odabaşı Hasan Ağanın Çeşmesi: Unkapanı'nda Arabcılar mahallesindedir. Tarihi:

Evliyâ bu âb-ı nâbı nûş idüb târih dedi
Bir içim su ma' sana şad ola cân-ı Hasan

İstanbul'da Kerbelâ şehidlerinin ruhları için yapılan sebiller ve işlenmiş tarihleri :

Musa Paşa Sebili: Alay köşkü yakınındadır. Tarihi :

Hak bu kim ayn-i sevâb oldu bu lillâh sebîl.

Sultan Bayezid-i Velî Sebili Tarihi:

Nûş idüb azmî didi târîhini
Selsebil olmuş reh-i Hakk'a sebîl.

Kenan Ağa Sebili: Büyük Ayasofya'nın kıble tarafındadır. Tarihi:

Her kim çeker zülâlini târihini heman
Dir şâd-bâd cân-ı şehîdân be Kerbelâ.

Ayşe Sultan Sebili: Okçular başındadır. Tarihi:

Zehî âb-ı musaffâ sundu atşâna didi saka
Sebil-i Pâkdir ma' Âişe Sultan câniyçün

Sebilhâne: Çinili hamam yakınındadır. Tarihi:
Rûh-u Resûl-ü Ekrem içün eyledim sebil

Hazinedarlarbaşı Mustafa Ağa Çeşmesi. Büyük Ayasofya yakınındadır. Tarihi:

Her hâzîn-i ağây-ı âlişân
Mustafa nâm o kân-ı sıdk-u safâ
Râh-ı Hakk'a kılub hazîne atâ
Kıldı bu çeşme-i lâtîfi binâ
Didi târihini «Fedâi» ânın
Selsebil oldu bu bihişt-i me'vâ.

Süslü Sebil: Büyük Ayasofya yakınındadır. Tarihi:

Göricek «bülbülü» aktığını bu âb-ı pâkın bal
Didi târihini «Allah içün kevser sebil oldu»

Erdebili Sebili: Büyük Ayasofya yakınındadır. Tarihi:

«İnnâ a'taynâke'l-kevser»

Kaptan Köse Ali Paşa Sebili: Unkapanı dahilindedir. Tarihi:

Verince «Evliyâ» teşnelere su
Didiler târihini «yâ ganî Hû»

Abbas Ağa Sebili: Bânisî Dârüssaâde ağalarındandır. Lâleli çeşmesi yakınındadır. Tarihi:

«Evliyâ» bu târihi didi cemil
Âb-ı kevser Hak içün oldu sebil.

Aksaray yakınındaki çeşmenin tarihidir:

«Ve sekaahüm Rabbehüm şarâben tahûrâ»

Ebül-hayr İbrahim Paşa Sebili: Yaptıran, eski vezirlerden Köprülüzâdenin kethüdâsıdır. Vefa meydanı yakınındadır. Tarihi:

Bu âb-ı berdin târihini didi Cemil
Bu sebil Hak yoluna ayn-ı sevâb oldu.

Yemen Fâtihi Sinan Paşa Sebili: Simkeşhâne yakınındadır. Tarihi:

Görüb itmâmını ol dem didi târihini târih
Sinan Paşa eyledi Mevlâ için cârî.

GALATA, ÜSKÜDAR, EYÜB VE İSTANBUL ŞEHRİNİN HAMAMLARI

Amma tab'ımızda, dostlar arasında bir latife olmak üzere, bütün hamamları ayrı ayrı esnafa dağıttık. Her sınıfa uygun hamamlar verdik. Temizlik Müslümanların dinî vecibelerinden olduğu için, bu hamamlara her gün Allah'ın Müslüman kulları girip yıkanırlar. İstanbul'da eskiden kalma Azablar hamamı, Tahtab hamamları vardı. İstanbul'da Osmanlılar tarafından ilk yapılan hamam, Fâtih'in yaptırdığı Irgat hamamıdır ki, saray hizmetçilerinin yıkanmalarına mahsustu. İkinci hamam Azablar hamamıdır ki, Hristiyan tarzı değiştirilerek İslâm âdâbına uygun bir şekle sokulmuştur. Sonra Vefa hamamı, Eyüb hamamı yapılmıştır. Çukur hamam ise bundan sonra yaptırılmıştır. Bu hamamların onarım masrafları Fâtih Sultan Mehmed Hân vakıflarından karşılanır.

Hamamların Fakirin tevziine (Evliyâ Çelebi) göre beyanı: Eyüb hamamı hastalara, Ayasofya hamamı büyük şeyhlere, Sofular hamamı sofulara, Azablar hamamı azablara, Bostan hamamı bostancılara, Cuma pazarı hamamı pazarcılara, Çukur hamamı mülhidlere, Çinili hamam nakkaşlara, Koca Mehmed Paşa hamamı yeniçerilere, Irgat hamamı ırgadlara, Cerrah Paşa hamamı hekimlere, Aksaray hamamı saray-

lılara, Sicanlı hamam zencilere, Sultan Bayezid hamamı velîlere, Alaca hamamı delilere, Sırt hamamı hamallara, Sultan Süleyman hamamı şairlere, Haydar Paşa hamamı dervişlere, Tahtakale hamamı arablara, Haseki hamamı hasekilere, Mahmud Paşa hamamı tüccarlara, Vâlide hamamı vâlidelere, At Meydanı hamamı süvarilere, Müftü hamamı müftülere, Gedik Paşa hamamı zeâmet sahiblerine, Dâvud Paşa hamamı zırhcılara, Hoca Paşa hamamı hocalara, Molla Gürânî hamamı mollalara, Fener kapısı hamamı rumlara, Balat hamamı hanendelere, Lonca hamamı Sazendelere, Kadırga limanı hamamı gemicilere, Küçük Ayasofya hamamı imamlara, Bayram Paşa hamamı dîvân ehline, Mehmed Ağa hamamı hadımlara, Lütfü Paşa hamamı cömertlere, Yenibahçe hamamı bahçıvanlara, Edirnekapısı hamamı Arnavutlara, Yenikapı hamamı Mevlevîlere, Silivri kapısı hamamı atçılara, Nişancı Paşa hamamı tercümanlara, Tahtab hamamı felçlilere, Langa hamamı oturaklara, Sarı Kürsi hamamı bağcılara, Macuncu hamamı hâkimlere, Acem oğlanı hamamı acemlere, Vezneciler hamamı kantarcılara, Pertev Paşa hamamı şatırcılara, Tasvirli hamamı tiyatroculara, Küçük Ağa hamamı ağalara, Arpa Emîni hamamı arpacılara, Avretpazarı hamamı kadınlara, Cuhud kapısı hamamı Yahudilere, Ahırkapı hamamı seyislere, Koca Mehmed Paşa hamamı bunaklara, Şengül hamamı maskaralara, Deniz hamamı kaptanlara, Koca Mustafa Paşa hamamı da ehl-i tevhide verilmiştir.

İstanbul dışındaki hamamlar: Yenikapı hamamı mevlevîlere, Otakçılar hamamı kavarezenlere, Kemankeş hamamı atıcılara, Zâl Paşa hamamı kocalara, Eyüb yakınındaki derbederlere, Kâğıthane hamamı kâğıdcılara, Sütlüce hamamı Çobanlara, Hasköy hamamı kiremitçilere, Pîri Paşa hamamı ihtiyarlara, Kasım Paşa hamamı pehlivanlara, Kulaksız hamamı sağırlara, Piyâle Paşa hamamı sarhoşlara, Emir Hekimbaşı hamamı hekimlere, Tersâne hamamı kaptanlara, Azapkapısı hamamı Azabistan'a, Karaköy kapısı hamamı orakçılara, Kule kapısı hamamı kölelere, Palancı hamamı —Tophane yakınındadır— yalancılara, Ali Paşa hamamı —Tophane'de— topçulara, Kemâl hamamı eskicilere, Çavuşlar hamamı çavuşlara, Çıfıt hamamı Yahudilere, Bey hamamı —Galatasaray yakınında— beylere, Balyoz hamamı —Galatasaray yakınında— balyozlara, Fındıklı hamamı lazlara, Beşiktaş hamamı masumlara, Hayreddin hamamı hayır sahiplerine, Yahya Efendi hamamı takva sahiplerine, Kuruçeşme hamamı namaz kılmayanlara, Hisar hamamı Hisar'da oturanlara, İstinye hamamı dilencilere, Tarabya hamamı içki içenlere, Bü-

yükdere hamamı balıkçılara, Sarıyer hamamı âşıklara, Kavak hamamı biçârelere, Yormaz kalesi hamamı papaslara, Beykoz hamamı Koz bekçilerine, Akbaba hamamı kuşçulara, Anadoluhisarı hamamı seyyahlara, Çengelköy hamamı hırsızlara, Kuzguncuk hamamı zencilere, Eski Vâlide hamamı yolculara, Orta Vâlide hamamı kimsesizlere, Kösem Vâlide hamamı köselere, Arslan Ağa hamamı avcılara, Kasap başı hamamı kasaplara, Hacı Paşa hamamı hacılara, Türbedâr hamamı mezarcılara, Kadıköy hamamı da bağcılara tahsis edilmiştir.

İstanbul'un bir kısmı içerde, bir kısmı da dışarda olmak üzere yüz elli bir hamamı vardır. Ama hakîr (Evliyâ) Mısır, Habeş, Sudan ülkelerinde dolaşırken İstanbul'da onyedi hamam daha yapılmıştır ki, görmedim. Ama bu saydığım hamamların hepsini gezdim ve gördüm. Bunların yapılış şekillerini ve tarihlerini ayrı ayrı yazacak olursak seyahatnâmemiz uzar. Bu hamamlardan sadece Fâtih'in yaptırdığı Çukur hamam son derece güzel ve sanatkârâne olduğu gibi diğer hamamlardan büyüktür de. Yalnız oturacak kısmı beşbin kişi alır. Yüz on kurnalıdır. İkiye bölünerek yarısı Keçecilere verilmiştir. Bundan biraz küçük hamam, Mahmud Paşa hamamıdır. Ondan sonra Tahtakale hamamı, ondan sonra Sultan Bayezid hamamı, ondan sonra Koca Paşa hamamı gelir. Fakat hepsinden güzel ve aydınlık olan hamamlar, Haydar Paşa, Süleymaniye, Vâlide ve Küçük Havuzlu hamamlarıdır. Ayasofya, Abbas Ağa, Tavâşî Mehmed Ağa hamamları temiz ve düzenli oldukları için, âyân ve eşraf hamamları olarak bilinir.

OSMANLI PADİŞAHLARININ HAMAMLARI

Sultan Dördüncü Murad bu hakîri (Evliyâ) okutup, yakınları arasına aldığından, bu Padişâha ait hamamları gördüm. Doğrusu, çok güzel hamamlardır. Dört tarafında özel hizmetçiler için yıkanma yerleri vardır. Ortadaki görülmeye değer hamam, Padişâhın yıkanma yeridir. Köşelerinde birçok havuz ve fıskiyeleri vardır. Şadırvanlara, kurnalara takılan borular ve tasları altın ve gümüştendir. Bazı kurnaya aynı musluktan hem soğuk ve hem de sıcak su akar. Döşemelerinin hepsi kıymetli taşlardan yapılmıştır. Duvarlarında misk ve anber kokar. Kubbelerindeki billûr ve neceflerin ışığından hamam aydınlığa boğulur. Duvarlarında bir damla buhar toplanmaz. İnsana sıcaklık vermez. Bazı halvetlerinde altın ve gümüş işlemeli iskemleleri vardır. Pencereleri doğu tarafındadır. Çoğu Üsküdar ve

Kadıköy'üne bakar. Soyunma yeri kapısının sağı çalgıcılara ayrılmıştır. Sol tarafı hazine-i hassa kubbesidir. Velhâsıl, yeryüzünde böyle bir hamam görmedim. Meğer Bitlis Hân'ı Abdal Hân'ın hamamı ola vesselâm. Bazı hamamların tarihleri...

Fındıklı hamamının tarihi:

Görenlerin ol makâm-ı dilküşânın dedi târîhin
Leb-i deryâda seyran eyle hamamını mollanın.

Tavuk Pazarı yakınındaki Üçüncü Murad hamamının tarihi:

Görüb itmâmını sâi-i dâi dedi târihin
Yapıldı Vâlide Sultan hamamı şerif oldu.

Bu tarihin üzerine «Ve in küntüm cünüben...» âyeti yazılmıştır. Çarşamba pazarındaki Tavâşî Mehmed Ağa hamamının tarihi:

«Rûşenâ menzil ve tahir hamam».

Yukarıda sayılan yüz elli bir hamamdan Küçük Pazar'daki Mehmed Paşa hamamı hariç, diğerlerinin hepsi de çift taraflıdır. Sadece bu hamam öğleye kadar kadınlara, öğleden sonra erkeklere açıktır. Bu durumda İstanbul'daki hamamlar üç yüz ikiyi bulur.

Gerçi İstanbul gibi büyük bir şehirde bu kadar hamam az görünürse de çoğu vezirlerin, âyânın ve büyüklerin konaklarındaki hususî hamamlarda bu sayıda dahil edilecek olursa, hepsinin toplamı 14536'yı bulur.

İSTANBUL'DAKİ MEZARLAR

İstanbul'da medfun, Fâtih Sultan Mehmed ile Dördüncü Mehmed arasındaki Padişâhların ve diğer büyüklerin mezarları üzerindeki tarihler ve diğer mübârek mezarlar:

İlk mezar, Fâtih Sultan Mehmed Gâzi'nin türbesidir ki, mübârek câmiinin mihrâbı önünde irem bağına benzer bir bahçenin içinde yüksek bir kubbedir. Kendileri Üsküdar tarafında Maltepe denilen yerde vefat etmişlerdir. Nâaşı İstanbul'a getirilerek yukarıda adı geçen türbelerine defnedilmişlerdir. Vefat tarihi:

Ölmedi Şeyh Mehmed ibn Murad
Belki bağ-ı cinâne kıldı seyr
İşi hayr olduğu içün halka
Oldu târih ana «Duâ-i hayr»

Merhum, İsfendiyar Beyin kızından dünyaya gelmişti. Saltanat müddeti 31 sene, ömrü 51 yıl, doğumu 834'dür. 847 tarihinde on üç

yaşında iken ilk defa tahta çıktı. İkinci tahta çıkışları ise, 855 senesinde 10 Muharrem Perşembe günü Edirne'de olmuştur. Yaşları 21 idi. İkinci defa tahta çıkışının tarihi (Rahmeten Rabbehu) 855'dir. Ulemâyı ve şairleri fazlasıyle seven bir Padişâh idi.

Fatih Sultan Mehmed zamanındaki şairler: Şair Şakir Paşa: Bursalıdır. Kaside yazmakta eskilerin pîridir. Ölüm tarihi, Mevlâna Eflâtunzâdenin ifadesiyle:

Kale rûhülkudüs fi târihahu
İnne filcennâti me'vâ ruhanî

Şair Turâbi: Kastamonuludur. Fakir bir ailedendi ve ilâhî cezbeye tutulmuş bir kimse idi. İlâhî ilhamlarla inci gibi sözler söylerdi. Câmî-i Rûmî, Kastamonuludur. Cemâlî, Karamanlıdır. Molla Hamdi: Kastamonulu olup, Molla Lâtifî'nin dedesidir. Haydar: Sivrihisarlıdır ve Cem Sultanın karagün dostudur. Harîrî: Bursalıdır. Hafî: Edirnelidir. Halîlî: Diyarbakırlıdır. Rûma geldiği zaman, dünyayı süsleyen bir güzel imiş. Dâî, Kastamonuludur. Diğer Dâî: Bursalıdır. Resmî: Bursalı ve şair Ahmed Paşanın arkadaşlarındandır. Zeyneb Hatun: Kastamonuludur. Divan sahibi, namuslu ve saliha bir kadın imiş. Sadi Paşa: Sivrihisarlıdır. Cem Sultan Sa'dîsi demekle meşhurdur. Şehrî Çelebi: Kastamonuludur. Cenderecizâdenin dedesidir. Şehdî: Bazıları Şehîdi diye yazarlar. Sâfî: Asıl adı Cezrî Kasım Paşadır. Sun'î: Bursalıdır. Adnî Paşa: Fâtih'in Makbul Mahmud Paşasıdır. Aşkî ve Ulvî: Bursalıdır. Gülşenî: Saruhanlıdır. Mısır'da ölmüş ve oraya gömülmüştür. Bu Gülşenî, İbrahim Gülşenî hazretleri değildir. Kemal: Bergamalıdır. Lâîlî: Tokatlı olduğu halde Acemde dolaşmış ve değerli şiirler yazmıştır. Melîhî: Tokatlıdır. Şair Ahmed Paşanın arkadaşlarındandır. Çeşitli eserleri vardır. Mehdi: Bursalıdır. Hazır cevab ve tatlı sözlü, usta bir şairdir. Nişânî: Mevlânâ hazretlerinin soyundandır ki, Karamânî Mehmed Paşadır. Uzun Hasan'a Fatih tarafından yazılan mektubu bunlar yazmıştır. Şu beyt, onun hiç düşünmeden söylediği beyitlerdendir:

Fazl ehli hayli muteber ve kâmran imiş
Rüşvet yoğimiş anda, zaman ol zaman imiş.

Nizâmî: Konyalıdır. Salihlerden ve fakıhlardan Veliyüddin adında bir vâizin oğludur. Nurî: Kadılardandır. Fatih'in oğlu Cem Şâh: âşıkâne belîğ şiirleri vardır. Kardeşi Bayezid-i Veli ile savaşarak yenildikten sonra kaçmış ve Mısır, Mekke, Medine, Yemen, Aden ve Avrupa'da dolaştıktan sonra Avrupa'da ölmüştür. Nâşı Bursa'ya ge-

tirilmiştir. Ahmed Bîcan: Şeyh Yazıcızâde Mehmed Efendinin kardeşidir. Envâr'ül Aşıkîn adlı kitabın yazarıdır. Âşık, sâdık ve hal sahibi erler ve pîrler imiş. Şeyh Kâtip Selâhaddîn: Ankaralıdır. Astronomi ilminde Fisagor gibi idi. Mülheme ve Târirnâme adlı eserin yazarıdır. Allah hepsine rahmet eyleye.

Fatih Sultan Mehmed zamanındaki şeyhler: Başta Kutublar Kutbu Şeyh Akşemseddin hazretleri: Mübârek isimleri Mehmed bin Hamzadır. Şam'da doğmuşlardır. Hazreti Ebû Bekir neslindendir. Şeyh Şahabüddin Sühreverdi: Hacı Bayram-ı Velî'nin meclisinde bulunmuş, İstanbul'un fetih gününü tayin etmişlerdir. İstanbul'un fethinden sonra, Anadolu'da Türbeli Günlük adlı kasabada vefat etmiştir. Orada çocukları ile bir arada gömülüdür. 66 sene yaşamıştır. Kırk kere ziyâret etmek nasib olmuştur. Zamanında Kutb derecesine yükselmiş, yüzlerce cild eser yazmıştır. Tıb ilminde ikinci Lokman'dır. Allah rahmet eyleye.

Akşemseddin oğlu Şeyh Sadullah: Hazret-i Şeyhin çocuklarının en büyüğüdür. Pederlerinin vefâtından sonra onun yerine geçerek mürşidlik görevine başladı. 897 tarihinde vefat etti. Pederlerinin yanında gömülüdür.

Akşemseddin oğlu Şeyh Fazlullah: İlâhî ilimlerdeki bilgisi derindi. Binlerce halkı irşâd edib, babalarının yerine geçti. 906 tarihinde vefat etti ve pederlerinin yanına defnedildi.

Akşemseddin oğlu Nurullah: Bu da temiz sülâledendir. Bursa'da ilim tahsil ederken, kalem açtığı bıçak karnına batmış ve ölümüne sebep olmuştur. Bursa'da gömülüdür.

Akşemseddin oğlu Şeyh Emrullah: Babasının yolunda gitmeyerek, Mütevellilikle uğraşmıştır. Sonraları Nekris hastalığına yakalanarak vefat etmiştir. Babasının yanında gömülüdür.. Birçok muteber eseri vardır.

Akşemseddin oğlu Şeyh Nasrullah: İlim öğrenmek için Acem ülkesine gitti ve orada öldü.

Akşemseddin oğlu Şeyh Mehmed Nurülhüdâ: Bu zât Allah yoluna gönül verenlerdendir. Hattâ Akşemseddin hazretleri diğer çocuklarına, «Nurülhüdâ'nın celâlinden sakınınız!» derler imiş. Nurülhüdâ hazretleri câmie girdiklerinde cemaata bakarak, «Bu cennetliktir, şu cehennemliktir» diye keşif yolu ile seçerlermiş. Nihayet, ba-

bası kendisine bazar yemeği yedirerek keşiften menetmiştir. Sayısız kerâmetleri görülmüş er oğlu erdir. Sultan Mahmud Hân kendisine «Evlek» adlı köyü mülk olarak vermiştir. Halen orada gömülüdür.

Akşemseddin oğlu Samedüddin: Bu zât ana karnında iken, babaları annelerinin karnını okşayarak: «Bre benim şair, mâhir, âlim, fazıl, kâmil olacak oğlum!» der imiş. Allah'ın hikmeti, ana karnından 853 tarihinde dünyaya geldi ve sekiz yaşında divan sahibi oldu. «Leylâ ve Mecnun» ve «Manzum Mevlûd» da onundur. «Yusuf ile Züleha»sı, insanın yazabileceği bir şey değildir. Büyük Ayasofya'nın kubbesi ortasındaki altın top altında yazmışlardır ki, sanki mucizedir. Allah aşkı ile dolu olan kimselerin inci saçan sözleri tabiî böyle olur. Yüz yetmiş cild eseri olan ve dünyâca sevilen bir zâttır.

Şeyh Mehmed Zeynüddin: Şeyh Mehmed Hamdüddin'in sevgili oğulları ve Akşemseddin'in torunudur. Zamanının sayılı bilginlerindendi. Bütün Arab ve Acem bilginleri ona cevap vermekten aciz idiler. Sanki ikinci bir İmâm-ı Âzam, rakibsiz bir üstâd ve çok bilgili bir inci idi ki, bütün ilmlerde kuvvetini ortaya koyardı. Bilhassa güzel yazı yazmakta tam mahareti vardı. Yakut müsta'sami şeklinde yazan bir hattat idi. Fâtih Câmiindeki yazılar bu zâtın kaleminden çıkmıştır.

Akşemseddin oğlu Sadullah oğlu Şeyh Abdülkâdir: Bu da Akşemseddin hazretlerinin halifesidir. Halktan uzak yaşayan, ilim isteklisi, iyi ahlâk sahibi bir zât idi. Allah sırrını takdis etsin.

Şeyh Abdurrahîm: Akşemseddin'in halifesidir. Tasavvuf ilmi hakkında yazdıkları, «Vahdetnâme» adlı eserleri çok güzel ve güvenilir bir kaynaktır.

Sarraf Hüseyin oğlu Şeyh İbrahim Tennûrî: Bu zât da Akşemseddin hazretlerinin halifelerindendir. Sivas'ta doğmuş, sonradan Akşemseddin'in hizmetine girmiştir. Kabri, Keskin kasabasındadır.

Şeyh Abdurrahîm: Akşemseddin'in halifesidir. Muslihüddin Attar: Halvete giren seccade sahibi zatlardandır. Şeyh Habib Karamanî: Niğde yakınında Ortaköy'de ay gibi doğmuş, Çankırı yakınında Karacalar köyünde vefat ederek orada gömülmüstür. Şeyh Hacı Hamza: Habib Karamanî'nin halifesidir. Mezarı Amasya'da, Mehmed Paşa imaretindedir. Eflâtunzâde'nin «İnne filcennâti me'vâ rühâ hû» mısraı, vefatına tarih düşmüştür. Allah hepsine rahmet eyleye.

FATİH SULTAN MEHMED HÂN'IN OĞLU SULTAN BAYEZİD VELİ'NİN TÜRBESİ

Trabzon'da doğmuştur. 918 (M. 1512) tarihinde Edirne yakınlarındaki Havsa kasabasında vefat etmiştir. Mübârek nâaşları İstanbul'a getirilerek, Câmiin mihrâbı önündeki türbesine defnedilmiştir. Her sınıftan halkın ziyâret yeridir. Orhan Gâzi ve Sultan Mustafa gibi hâl sahibi bir Padişâhtır. Mezarını ziyâret eden hastalar iyileşir. Birçok menkabeleri vardır. Bunlar içinde şu menkabesi çok garibtir:

Saltanatları zamanında vefatından yedi sene evveline kadar et yememişlerdi. Bir gün canı paça istedi. Nefsi fazla zorladı. Kendisi ise nefsi ile büyük bir mücadeleye girişerek paça yemedi. Nihayet bir sahan sirkeli ve sarmısaklı paça getirtip nefsine hitaben: «Ey nefis! İşte istediğin paça geldi. İstersen çık ye!» deyince, ağzından hemen gelinciğe benzer, iki gözü kör bir mahlûk çıkıp sahanın kenarına geçerek, kudurmuş köpek gibi paça suyunu içmeye başladı. Karnını doyurduktan sonra, Bayezid-i Velî'nin hırkasına koşarak ağzından içeri girmek isteyince, eli ile çarpıp yere düşürdü. Mahlûk yerde tortop yatarken «Şunu vurun!» diye bağırdı. Masadcıbaşı geldiğinde orada olan hizmetçi yetişip ayak altında öldürdüler. Zamanın Şeyhülislâmı «Kâmil insan bu nefis ile muazzezdir. Nefis insan vücudunun bir parçasıdır. Bunu kefenleyip gömmelidir» diye fetva vermesi üzerine, kefenleyip kalabalık bir cemâat ile namazını kıldıktan sonra, Bayezid kubbesi yakınında küçük bir mezara gömdüler. Bunun için halk arasında, «Sultan Bayezid iki kere öldü ve iki kere namazı kılındı» derler.

Eflâk ve Boğdan Mengili Giray ile birleşerek Kili, Akkerman, İsmail, İbrail, İsakçı ve Tamarova kalelerini zaptedip, Tuna'nın beri tarafındaki Silistre, Rusçuk, Niğbolu, Vidin, Feth-ül İslâm taraflarını haraca kesti. Anadolu'da ise Kızılbaş Acem, Kemah, Koyuhisar, Niksar, Arpaçukuru, Sivas ve Tokat taraflarını istilâ etti. İyi huylu, herkesle hoş geçinen bir padişâh idi. Üç yüz kırk kadar kale fethettirmiş ve dörtyüz hutbesi okunmuştur.

Sultan Bayezid Velî devrindeki vezîr-i âzamlar: Mehmed Paşa, İshak Paşa, Kasım Paşa, Davûd Paşa, Hızırbey oğlu Mehmed bey, Fenâri Ahmed Paşa, Halil Paşa oğlu Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa —Osmancık'tan beri sülâlesi veziroğlu vezirdir—, Hadım Ali Paşa, İskender Paşa, Hersek Ahmed Paşa, Hadım Yakup Paşa, İkinci Davud Paşa, Koca Mustafa Paşa, —Zincirliservi'deki büyük câmi bu-

nundur—, Yahya Paşa —Üsküp şehrinde büyük bir câmii vardır—, Karagöz Paşa, Hasan Paşa, Sinan Paşa ve Yunus Paşalardır.

Bayezid Hân zamanındaki Nişancılar: Mevlânâ Muhyiddin, Ahmed Çelebi. Cenderecizâde Ahmed Çelebi, Leysi Çelebi, Zağnos Paşa oğlu Ali Çelebi, Yeğenzâde Hüseyin Çelebi, Saraçüddevle Kasım Çelebi, Pîr Mehmed Çelebi, Kasım Çelebi, Sinan Çelebi, Ahmed Çelebi —Hindistan'da müracâat ederek Ruma geldi—, Nacibey oğlu Ca'fer Çelebi —Güzel yazı yazar, hattatdır—.

Bayezid-i Velî zamanındaki Şeyhülislâm ve diğer âlimler: İbrahim Hasan Niksârî oğlu Mevlânâ Mehmed: Şeyh Vefa câmii yanındaki mezarlıkta gömülüdür. Yakub oğlu Mevlânâ Kasım Hatib: Amasyalıdır ve Orada gömülüdür. Aliyüddinül Pekâni, Müeyyed oğlu Ali oğlu Abdurrahman: Amasyalıdır. Vefatına tarih:

Kul lillezî yebteğî târih-i rıhletehû
Neclûl' müeyyed-i merhum ve mebrum

Sultan İkinci Bayezid devrindeki şeyhler: Şeyh Fahrüddin İskilibî: Şeyh Yavsî de derler, Ali Kuşçu'nun damadıdır. Ebussuud hazretlerinin dedesidir. İskilib'de gömülüdür. 902 senesinde vefat etmiştir. Şeyh Seyid Velâyet: İstanbul'da kendi mescidi içinde gömülüdür. 941 yılında vefat etmiştir. Şeyh İbni Arâf: Mezarı Medine-i Münevvere'dedir. Babası Mısır Çerkes beylerindendir. Kendisi de itibarlı bir bey iken, dünya işlerini terk ederek yetmiş yaşında Seyid Ali'nin hizmetine girmiştir. Medine'nin şiddetli sıcaklarında, yirmi günde bir su içtiği dünyaca meşhurdur. Şeyh Seyid Ahmed Buhârî: Şeyh İlâhî hazretleri ile Semâa şehrinden kalkıp Anadolu'ya gelmiş ve Şeyh Vefa hazretlerinin sohbetlerinde bulunmuştur. Emir Buhârî adı ile şöhret bulmuştur. Ölümünde, Sultan Mehmed yakınındaki tekkesi ve câmii yanına gömülmüştür. Şeyh Âbid Çelebi: İstanbul'daki tekkesinde gömülüdür. Şeyh Lütfullah: Üsküplüdür. Mezarı da Üsküp'tedir. Şeyh Baba Yusuf: Bayrâmiye tarîkatındandır. Mezarı Eyüb'dedir.

Bayezid Hân devrindeki şairler: Şehzâde Sultan Cem: Bayezid Hân'ın küçük kardeşidir. Divan sahibi bir âşıktır. Arabca güzel eserleri vardır. Şehzâde Korkut Hân: Sultan Bayezid'in oğludur. Bu şehzâde, Şehzâde Selim'den büyük, Şehzâde Ahmed'den küçüktür.

Afitâbî: Bursalıdır. Emîrî: Adı, Seyid Mahmud'dur. Âşıkâne na't-ları vardır. Nasırî: Acem ülkesinde doğmuş, Molla Câmi ve Molla

Gürânî'nin tavsiyeleri üzerine Anadol ı'ya gelmiştir. Farsça şiirleri çoktur. Şu beyt onundur:

Âşıklarını âh o mesihâ-dem öldürür,
Bu âdem oldur ki, mesih âdem oldurur.

Bu beyt «İnne misle İsâ indallahi kemisle âdeme» âyeti kerîmesine telmihtir. Behiştî: Adı, Sinan'dır. Süleyman oğludur. Hamse adlı eseri vardır. Nâci: Nişancı Cafer Çelebi'nin babasıdır. Mesanî Anadoluludur. Hazreti Yusuf kadar güzel imiş. Sakatları çıkınca Yusufluğu gitmiş, yalnız Sanîliği kalmıştır. Çâkerî: Bayezid Hân'ın beylerindendir. Celîlî: Bursalı'dır. Hasan Muid: Rum toprağından Türk ülkesine seyahat ile İran'a gitmiş, orada Rafızî'nin biri, sünnîdir diye haksız yere şehid etmiştir. Reddül'acz anis-sadr tarzında âlimâne şiirler yazmıştır. Hakî: Üsküplüdür. Şiirleri pek güzel değildir. Zekâî: Şehzâde Âlemşah'ın divan kâtibi idi. Zihnî: Bayezid Hân Şehzâdelerinden Mehmed Hân'ın Kefe'de divan kâtipliğini yapmıştır. Râzî: Üsküplüdür. Koca Hasanzâde adı ile meşhurdur. Şiirleri güzeldir. Seyfi: Sinopludur. Sofya şehrinde hayır eserleri vardır. Mezarı da oradadır. Şâmî: Beylerdendir. Şamlıdır. Fakat uğursuz değildir. Kendisine hangi iş verilirse zaferle neticelendirir. Akınları hakkında kasideleri ve san'atlı tarihleri vardır. Şahidî: Edirnelidir. Sultan Cem'in defterdarı imiş. Şevkî: Edirne'de ihtiyar bir kadının kölesi imiş. Bütün şiirlerinde zamânın kötülüğünden ve ihtiyar kadından şikâyet eder. Safaî: Sinopludur. Bayezid adına yazılmış bir divanı vardır. Likaaî: Sevilen şiirleri vardır. Sun'î: Kastamonuludur. Necati Beyin talebelerindendir. Firdevsi'nin şiirlerine nazîre olabilecek derecede eserleri ve güzel kasideleri vardır. Bir na't söylemiştir ki, emsali yoktur. Tarikî: Vidinlidir. Çok güzel bir delikanlı iken dünyadan göçmüştür. Vidin'de kale yanında gömülüdür. Zarîfî: Boluludur. Çok günler geçirmiş bir dünya seyyahıdır. Ömrî: Abdülkerim oğludur. Sülâlece şair bir ailedendir. Andelîbî: Şehzâde Mehmed Hân'ın hizmetçilerindendir. Bülbül gibi sesiyle kendi şiirlerini okurmuş. Üstad bir okuyucudur. Ahdî: Edirnelidir, şu satırlar onundur:

Kande varsam sâye-i servü bülendim var iken,
Kime kul olsam senin gibi efendim var iken.

Firdevsî: Bursalıdır. Üç yüz altmış ciltlik Süleymânnâme onun eseridir. Ebu'l-mealî'ye benzer bir şairdir. Figanî: Karamanlıdır. İskendernâme şiiri onundur. Sonra idam edilmiştir. Bu da mahlasın-

daki gayın harfinin tesiridir. Çünkü ondan sonra iki Figanî daha gelmiş, biri asılarak öldürülmüş, diğeri ise dinsizdir diye derisi yüzülmüştür. Kadirî: Edirnelidir. Kandî: Sirozludur. Kâtibî: Bursalıdır. Kebîrî: Florinalıdır. Ama Florili değildir. Yani zengin değildir. Mestî: Edirnelidir. Baygın bakışları âşıkları mestettiğinden, Mestî demişler. Mahlasının tesirinden kendisi de içkiden mest olmuştur. İçki âlemlerine dair güzel şiirleri vardır. Münirî: Amasyalıdır. Farsça ve Türkçe birçok şiirleri vardır. Şehzâde Sultan Ahmed'in hizmetçilerindendir. Kasîdelerinin her mısraı, bir matla' olmaya şayan denecek kadar güzeldir. Mihrî: Amasyalı bir kızdır. Sanki İmriil Kays'ın kızıdır. Seçme ve el değmemiş fikirleri vardır. Henüz açılmamış bir gül iken cennet bağına gitmiştir. Divanı vardır. Fıkıh, feraiz, hayz ve nifas hakkında manzum risaleleri vardır. Necati Bey: O devrin şairlerinin rakibsiz başı idi. Kendisi Edirne'de Sailî adlı şairin kölesi ve oğulluğu idi. Adı İsa'dır. Ok ve yay hakkında bir beş beyiti vardır ki, doğrusu belâgat okunu arşa asmıştır. 66 cilt tutan eserleri vardır. Mezarı Vefa yakınındadır. Sehî Bey: Necati Bey'in damadıdır. Arkadaşlarının dedikodularına göre, «Sehi Bey'in Necati'nin kızını almaktan maksadı, Necati'nin perişân evrakını almaktır» sözü hâlâ darbımeseldir. Sehî Bey'in şiirleri güya Necati'yi kurtarmıştır. Yahud da şiirleri kuru iken Necati'nin şiirleri ile kurtuluş yolunu bulmuştur. Necmî: Caniklidir. Astronomiden anlaması, ışıklı şiirlerini daha da aydınlatmıştır. Niyazî: Üç Niyazî vardır. Adı geçen Niyazî, Necati ile aynı asırda yaşamış olup, Gelibolulu-dur. Güzel şiirleri vardır. Vaslî: Aydınlıdır. Vasfî: Sirozludur. Haşimî: İran'ın ileri gelen ailelerindendir. İran tarzı şiirleri çok güzeldir. Hilâlî: Bursalıdır.

SULTAN BAYEZİD HAN'IN OĞLU BİRİNCİ SULTAN SELİM HAN'IN TÜRBESİ

875 tarihinde Trabzon'da dünyaya gelmişlerdir. Padişâhlığı sekiz sene kadardır. Fakat sekiz yüz hutbesi okundu. Osmanoğulları'nda ilk Hâdim-ül Haremeyn olan Padişâhtır. Cifr-i Ali'de, «Hazret-i Ali söyledi: Lâbüdde min Selim-i âl-i Osman. Yemlikurrum ve'l Acem Sümme yemlikû Cezîret-ül-Arab» inci saçan sözleri ile vasıfları zikredilir. Caziret-ül-Arab'dan maksat Mısır'dır. Mısır'a cezire denir. Çünkü batı tarafında Ariş ve Akdeniz, doğu tarafında Süveyş denizi vardır. Bu iki denizin arası iki konaklık çöldür. Bu çölü de Hazreti İbrahim Kral Tutis zamanında kesip iki denizi birleştirdiğinden, Mısır Cezîre olmuştur. O halde «Sümme yemilkû Cezire-

tül Arab» demek, Selim, Mısır adasına mâlik ola demektir. Gerçekte de mâlik olmuştur. Şehzâdeliğinde Trabzon Vâlisi iken, Kemah, Tercan, Bayburt ve diğer yetmiş parça kaleyi fethetmiş ve tahta çıkışının başında Şah İsmail ile Çıldır savaşını kazanarak Ahıska'yı almıştır. Sekiz senelik hilâfeti sırasında sekiz yüz kale almış ve en son aldığı yer Mısır olmuştur. Hilâfeti (Padişâhlığı) Çorlu ovasında babasından zorla almış ve yine Çorlu ovasında 926 tarihinde vefat etmiştir. Doğrusu, yaptığı savaşlarda kılıcını arşa asmıştır. Saltanat müddeti 8 sene, ömrü 51 yıldır. Nâşı İstanbul'a getirilerek, câmiinin mihrâbı önündeki cennet bahçesi içine defnedilmiştir. Tarih:

Hest târîh temyiz ûrâ
Nurullahu kabrehu nûren

Başka bir tarih: «Ehli iman ruhu için Fâtiha». Bu türbenin yanındaki başka bir türbe içinde Şehzâde Sultan Murad, Sultan Mahmud, Sultan Süleyman oğlu Abdullah Hân gömülüdürler. Fakat Sultan Selim'in mübarek kâbirlerindeki heybet hiçbir Padişâhın türbesinde yoktur. Selîmî sarığı ile sanki yedi başlı bir ejder gibi pusuda hazır yatar. Bu türbede fakir, üç sene cüz' okuyuculuğu yaptım. Câmiinde de devirhân ve na'thân idim.

Sultan Selim devrindeki vezirler: Tavâşî Sinan Paşa: Mısır'da Âdiliye savaşında Tomanbay ve Kertebay adlı Çerkes savaşçıları, Sinan Paşa'yı Selim Hân sanarak şehid ettiler. Mısır'da Şeyh Bekkâr yakınında gömülüdür. Yusuf Paşa: Mısır'a giderken Gazze yakınında katlolunmuş, parası ile hemen orada bir kale ve bir câmi yaptırılarak içine gömülmüştür. Halen Mısır yolunda Hân-ı Yunus denilen bir yerdir. Hisâm Paşa: Bu da Mısır yolunda öldürülmüştür. Ahmed Paşa: Dukakinzâdelerin büyük dedesidir. Çıldır seferinden dönüşte, Amasya kışlağında öldürülmüştür. İskender Paşa: Azledilerek idam edilmiştir. Zeynel Paşa: Gene eyâleti verilerek emekli edilmiştir. Mehmed Paşa: Hocazâde adı ile meşhur olmuştu. Pîr Mehmed Paşa: Karamanlıdır. Hazret-i Ebubekir soyundandır. Ustaca yazılmış şiirleri vardır. «Remzî» mahlası ile mükemmel bir dîvanı vardır. Mustafa Paşa: Gebze'deki câmii yaptırmıştır. Câmii, çeşitli kıymetli mermer ile Mısır ustalarına yaptırmıştır. Mısır'dan azledildikten sonra Şam'a vâli oldu. Mısır'da Hâin Ahmed Paşa'ya verildiğinden, o da Süleyman Hân zamanında isyan edip hain adını almıştır. Makbul İbrahim Paşa'nın Mısır'a gelerek Ahmed Paşa'yı asmak üzere yola çıktığı asker tarafından duyulunca, Ahmed Paşa'yı çıplak olarak hamamdan çıkarıp Zurayle'de asmışlardır. Sonra İb-

rahim Paşa Mısır'a gelmiş ve her tarafı imar etmiştir. Tarihi: «Âsaf-ı sultan-ı âdil Mısır'ı âbad eyledi». Sene 931. Tarihte «B» harfi atılmıştır. Bıyıklı Mehmed Paşa: Kemah kalesini fethetmesi üzerine Sadrâzam oldu. Hemdem Paşa: İran seferine giderken yolda idam edilmiş ve Erzincan'da gömülmüştür.

Sultan Selim Hân devrindeki defterdarlar: Defterdar Abdülvahab Efendi: Abdülkerimzâdedir. Abdüsselâm: Yahudiden dönmedir. Hesap ilmindeki fazla bilgisi sebebiyle defterdar oldu. Kadızâde Mehmed Bey: Kırım Hânı Mengili Giray Hân'ın ricası ile nişancı oldu. Ali Yegâhî oğlu Yusuf Çelebi: Asrında bir tane idi.

Sultan Selim zamanındaki bilginler: Kemal Paşa oğlu Süleyman oğlu Mevlâna Şemseddin Ahmed: Kemal Paşazâde adı ile anılan bu devrinin tek adamının vasıflarını hakkıyle yazsak bir cilt tutar. Yalnız yüz kırk cilt tutan eserleri ve bilgince yazılmış tasavvuf şiirleri vardır. Bir mahlas almaması, kendisine mahlas olmuştur. Mısır'ın fethi sırasında Rumeli Kazaskeri olduğundan, mevleviyetle Mısır kendilerine ihsan olunmuştur. Mısır Vâlisi Hayrebay ve Gazâlî ile Mısır'ın yazılmasına memur edilmiştir. Bu yazma sırasında Mısır'da gökte uçan, yerde gezen, denizde yüzenlerin hepsinin vakıf olduğu ve Padişâha bu vilâyetten zerre kadar fayda olmadığı meydana çıkınca, durum Sultan Selim'e bildirildi. O da, «Zararı yok. Fize Hâdim-ül-haremeyn olmak şerefi yeter» buyurmuşlardır. Kemal Paşazâde, Mısır mevleviyetinden Şeyhülislâmlığa yükseldi. Mezarı Edirnekapı dışındadır. Ali oğlu Mevlânâ Abdulhalim: Kastamonuludur. Sultan Selim Hân'ın îmamı idi. Şam'da Muhyiddin-i Arabî yakınında gömülüdür. Mevlânâ Yusuf oğlu Ali oğlu Mehmed Şah: Fenârî soyundandır. Sultan Mehmed zamanında dünyaya gelmiştir. Mezarı Bursa'da Zeyniler civarındadır. Yusuf Bâli oğlu Ali oğlu Mevlânâ Mehmed: Bu da Molla Fenârî soyundandır. Mezarı Eyüp civarındadır. Alâüddin Cemalî oğlu Mevlânâ Muhyiddin, Mevlânâ Şah Mehmed: Hacı Hüseyin Çelebi adı ile bilinir. Mânâ âlemi ile meşgul olan, haramdan çekinen bir kimse idi. Abdurrahman oğlu Mevlânâ Hüsâmüddin, Halil oğlu Mevlânâ Müslihüddin: Şakaık-ı Nu'maniye adlı eserin yazarı Taşköprülü merhumun babasıdır. Halil oğlu Mevlânâ Kıvâmüddin Kasım: Mevlânâ Hüsamüddin'in kardeşidir. Hızır oğlu Mevlânâ Abdül-Vâsî: 945 tarihinde vefat etmiş ve Mekke-i Mükerreme'de toprağa verilmiştir. Seyid Yusuf oğlu Mevlânâ Abdulaziz: Buna Âbid Çelebi derler. Mevlânâ Pîr Ahmed: Aydınlıdır. Hatip Kasım oğlu Mevlânâ Muhyiddin: İlim denizi idi. Meh-

med Şah oğlu Mehmed oğlu Mevlânâ Zeynüddin: Molla Fenârî evlâdındandır. Mezarı Şam'da Mencük'dedir. Kemal oğlu Mevlânâ Davûd: Kocaelilidir. Mevlânâ Bedreddin Mahmud: Âlim ve fâzıl bir zât idi. Mevlânâ Üçbaş: Asıl adı Nurüddin Hamza'dır. Edirnekapısı içinde mescid ve medresesi vardır. Mehmed Berdaî oğlu Mevlânâ Mehmed: Mezarı Edirnekapı'dadır. Mahmud oğlu Mevlânâ Seydî: Mücellidzâde adı ile bilinir. Yakup oğlu Mevlânâ Ahmed: Ecezâdelerdendir. Bu fakirin atalarındandır. Mevlânâ Mehmed: Mezarı Edirne'dedir. Nureddin oğlu Mevlânâ Pir Ahmed: Leysîzâdelerdendir.

Sultan Selim devri kısa olduğundan, Şeyhler yine Bayezid devrindeki Şeyhler idi. Bu sebeple yazılmadı.

Sultan Selim Hân devrindeki şairler: Ahî Çelebi: Niğboluludur ki, asıl adına Benli Hasan derler. Güzellikte ve olgunlukta Hazret-i Yusuf'a benzermiş. Yanağında bir Haşimî ben'i olduğu için, gören âşıklar ciğer yakan bir âh çekerlermiş. Ahi mahlasını kullanmasına sebep budur. Mahlasının tesirinde kalarak ömrünü âh, vah ile geçirmiştir. Mezarı Karaferiyededir. Sayısız eserleri var. Fakat Hüsn-ü dil adlı divanının benzeri yoktur. Habibî: İranlıdır. Hüzurî: Geliboluludur. Halîmi Çelebi: Selim Hân'ın Şehzâdeliği sırasında beraber bulunurmuş. Sonraları Çıldır ve Mısır fethine iştirak etmiştir. Kastamonuludur. Güzel şiirleri vardır. Mezarı Şam'dadır. Halîmî: İran'dan gelerek Şam'da Halimî Lûgatı'nı yazmıştır. Orada vefat etmiştir.

Revânî: Edirne'de doğmuştur. Adı Şûca'dır. Kırkçeşme yakınında mescidinin bahçesinde, yola bakan türbe içinde gömülüdür. Vefat tarihi:

İşidüb ruh-u kudsî dedi târih
Canandan yana azm etti Revânî.

Sûcûdî: Rumelinde Kalkandelen kasabasındandır. Pîri Paşa'nın adamlarındandır. Sûrûrî: Doğuludur. Fakat doğum tarihi ve yeri belli değildir. 951'de vefat etti. Şemsî: Bursalıdır. Sebâî: Edirnelidir. Aruz ilminde bilgisi fazla idi. Saniî Bey: İskender Paşazâde ve asıl adı Mustafa Beydir. Trablusşam vâliliği yapmıştır. Güzel şiirleri vardır. Taliî: Kastamonuludur. Şâirlikte Necati'ye benzer. Fakirî: Rumelilidir. Şiirleri basılmıştır. Asıl ünü düşünmeden şiir söylemesindendir. Neşrî: Germiyanlıdır. Fakat Bursa'da yetişmşitir. Osmanlı hanedanına bir tarih yazmış, son derece ışık tutmuştur. Şiirleri güzeldir. Nihalî: Bursalıdır. Şiiri:

Hamama girdi naz ile bir sim-ten güzel
Şu şöyle diyecek yeri yok cümleten güzel.

Nihalî: Arnavutluk İskenderiyesindendir. İşkodralıdır.

O'nun bir nazmı:

Lâleler çıktı kızıl tâciyle şâhîler gibi
Çaldı sevsen tiğini sunnî siyahîler gibi
Rafızîdir lâle tâcın bâde bir Yarab bu
Yâsemenler Hakk'a yüz tutmuş ilâhîler gibi
Ey Nihâlî çaryârı sev Muhammed aşkına
Bâyezidî-meşreb ol, olma tebâhîler gibi.

SULTAN SÜLEYMAN HAN'IN NURLU TÜRBESİ VE ÖLÜM TARİHİ

Doğumları: 900 (M. 1495) tarihinde Trabzon'da doğmuşlardır. Sultan Selim'in bundan başka oğlu olmamıştır. Bin yılı başında, yani 900 senesi evvelinde dünyaya geldiğinden, «İnnallahe yebsasû lihâzihil'ummetibire'si küllü müeyyetin min yüceddedin leha...» Hâdisi şerifine uygun düşmüş ve kırksekiz sene pâdişahlık yaparak yedi iklimden geniş ülkeler fetheylemiştir. Onsekiz padişahı vergiye bağlamıştır. İlk seferinde Tuna Belgrad'ı, ikinci seferinde ise Rodos'u almıştır. Son seferi olan Sigetvar seferinde, 974 tarihinde sefer ayının yirmi ikisinde gece saat dokuz sularında, galibiyet dolu ruhları «İrcii ilâ Rabbike radiyeten merdiyye» ilahî emrine uymuştur. Sokollu, nâaşını gizli bir yerde karnının içini temizletip iç uzuvlarını Sigetvar'da «Türbekale» denilen yüksek bir yerde altın leğen içine koyarak gömdürdü. Ve oraya türbe, kale ve tekke yaptılar. Sonra Süleyman Han'ın cesedini, misk, anber ve tuz ile bir güzel salamura mumya yapıp gizlediler. Padişahın öldüğünden kimsenin haberi olmadı. O cesur vezirin tedbiri ile Sigetvar kalesi fethedildi. Bu yüzden, Sigetvar'ı «Süleyman Han'ın ölüsü almıştır» derler.

İkinci Selim Sigetvar altına çağırıldıktan sonra, Süleyman Han'ın öldüğü ilân olundu ve bütün asker kendisine biat etti. Sonra Süleyman Han'ın nâaşını sarıp sarmalayarak İstanbul'a naklettiler. Kendi camiinin mihrabının önündeki cennete benzeyen bağ, bostan, gülistan içindeki yüksek türbesine gömüldü. Mübarek başı üzerindeki Süleymanî sarığı mücevherlerle süslüdür, nurlu bir mezarı vardır. 48 sene padişahlık yapmıştır. Yaptığı bütün hayırlı işler, fethettiği yerler, vezirleri, vekilleri, ulemâ ve şeyhleri yukarıda yazılmıştır. Fakat mübarek kabri yakınındaki türbelerde şehzadeleri medfundur. Allah hepsine rahmet eyleye.

Süleyman Han oğlu Şehzade Mehmed'in Türbesi: Bu, Süleyman Han'ın Şehzade Mustafa Han'dan sonra olan en sevgili şehzadesi idi.

Çok zekî, çabuk anlayışlı, akıllı, bilgili, tedbirli bir genç idi. Hattâ Süleyman Han ihtiyarlayıp Nikris hastalığına yakalandığı zaman onu ölmeden kendisine veliahd etmek niyetinde iken —El-abdü yüdebbir vallahu yakdiri: Kul tedbir alır, Allah takdir eder— yol kesen ecel Manisa şehrinde şehzadenin yolunu keserek ömür kadehini kırdı. Nâaşını İstanbul'a naklederek Şehzade Camii mihrabı önündeki türbesine gömdüler. Süleyman Han çok sevdiği için, her ziyaretine gidişinde birer kese kokulu filori sadaka dağıtırdı. Mahlası Muhibbi olan Süleyman Han'ın sözü ile ölüm tarihi:

Merkad-ı Sultan Mehmed bâd Firdevs-i ebed (sene 950)

Başka bir tarih, yine Süleyman Han'ın:

Şehzadeler güzidesi Sultan Mehmedim. (Sene 950).

Şehzade Sultan Cihangir Türbesi: Merhum, daima babası âlem padişahı ile iner, biner, ava ve sefere çıkardı. Nahcivan seferine giderken, Haleb kışlağında vefat etti. Cihangir vücudu İstanbul'a getirilerek Şehzade Camiinde dünya köşküne gömüldü. Cihangir iken toprak altına girdi. Vefat tarihi:

Firdevs ide makâm-ı Cihangîri ol celil (sene 960).

İKİNCİ SULTAN SELİM'İN TÜRBESİ, İMAR ESERLERİ, ÖMÜRLERİ VE SALTANAT MÜDDETLERİ

939 tarihinde doğdu. Manisa Valisi iken babası Süleyman Han'ın Sigetvar'da öldüğü haberini işitince, süratle Sigetvar altındaki İslâm ordusuna yetişerek babasının yerine padişah oldu. Tahta çıkışına tarihtir:

Şeh Selim oldu emir-el-mü'min (sene 974).

Oradan İstanbul'a dönerken Edirne'ye uğradı ve orada bir cami inşasına başlattı. Sonra İstanbul'a gelerek memleketin her tarafına muazzam kumandanlar gönderdi. Kıbrıs adasını denizden ve karadan kuşatıp aldığı gibi daha birçok kaleler de fethetmiştir ki yukarıda yazılmıştır. Saltanat müddetleri kısa olduğundan vezirler, vekiller, şeyhler ve şâirlerin hepsi babası devrinde olanlardır. Tekrara hacet yoktur.

Cem meşreb, halim selim, büyük bir padişah idi. Bu da dedesi Selim Han gibi Selim idi. Nihayet öbür dünyaya gitmeye niyet edip,

tuğ ve alemini Edirne tarafına gönderdi. Sonra, orada tamamlanmış olan camii şerifinin ilk cuma namazını kılmak için yola çıktı. Çorlu'ya varınca kendilerine bir sancı musallat oldu. Hekimler tedaviden âciz kaldılar. Nihayet 983 senesi Şaban ayının onsekizinde cuma günü öbür dünyaya göç etti. Mübarek nâaşını İstanbul'da Büyük Ayasofya avlusundaki aydınlık türbesine gömdüler. Saltanat müddeti 9 senedir. Vefat tarihi:

Hâlif-i kudsî dedi tarihini
Türbe-i Sultan Selim pâk deyin

Nur dolu türbelerinin kapısı üstüne Karahisarî tarzı ile şu âyeti kerime yazılmıştır: «İllâ men atâ Allah'a bikalbin Selim». Bu âyeti kerime sanki onlar için nâzil olmuştu. Tarihde ilk defa İstanbul'da vefat eden padişah, bu II. Selim'dir diye yazılmış ise de yanlıştır. Çünkü babamız II. Selim ile beraber Edirne'ye gitmeye memur olup cenazesinde bulunduklarını anlatırlardı. İki Selim de Çorlu'da vefat etti. İkisinin de hilâfet müddetleri kısadır. Sekiz ile dokuz yıl arasındadır. Demek oluyor ki, II. Selim hazretlerinin Çorlu'da vefat ettikleri muhakkak ve sâbittir.

Merhum İkinci Sultan Selim Han'ın Şehzadelerinin Türbeleri: Şehzade Murad Han, babalarının yerine Osmanlı tahtında müstakil padişah olmuştur. Babaları yanında gömülü şehzadeler şunlardır: Sultan Mustafa (Murad Han'ın küçüğüdür), Osman Han, Süleyman Han, Ali Han ve diğer iki şehzade daha varsa da isimlerini bilmiyoruz. Türbedârlarından sordum ise de onlar da bilmiyorlar. Türbe içinde o kadar şehzade ve kerime sultanlar gömülüdür ki, saymak mümkün değildir.

Hep altın kemerli, taclı, otağlı şehzadelerdir.

İKİNCİ SELİM'İN OĞLU ÜÇÜNCÜ MURAD'IN TÜRBESİ

İlk olarak doğum tarihleri «küllü sâbit» sözüdür. Başka bir tarih «Küllü beşaretün hayrûn-neseb» dir. 953 senesi (M. 1546) Cemadiyelevvelinin beşinci gününde doğmuşlardır. Tahta çıkışları, 982 (M. 1574) Ramazan-ı Şerifinin sekizinci çarşamba gününde olmuştur. Babaları Selim Han, kardeşi Şehzade Bayezid Han ile Konya ovasında cenk ederken, bu Murad Han daha on iki yaşında olup Konya Kalesinin burçları üzerinde babası ile amcasının çok acıklı savaşını seyretmiştir. Selim Han kardeşi Bayezid'i yenince, ganimet malı ile bu Murad Han'ı —gayet cesur bir şehzâde olduğundan— dede-

si Süleyman Han'a göndermiş. Uzun süre, dedesi Süleyman Han'ın yüzünü seyretmiş. Sonra, Süleyman Han kendisine Manisa Sancağını hediye etti. Bilâhare babası Selim Han'ın yerine padişah oldu. Yüzlerce yer fethetti. Nitekim yukarıda geçti. Bizzat kendileri hiçbir sefere gitmediler. Fakat dört bir yana büyük kumandanlar gönderdiler. Ve fetihlere gayret ettiler. Sonunda 1003 tarihinde, dünya saltanatını terk ederek ebedî âlemde karar kıldı. Mübarek mezarları Büyük Ayasofya bahçesinde ayrı bir türbede olup, hürmete lâyık evlâdları ile birlikte gömülüdür.

İstanbul'dan dışarı çıkmayan ve orada vefat eden ilk padişah budur. Güzel ahlâkı ve hayırlı eserleri ile meşhur bir padişahtır. Saltanat müddeti 21, ömürleri ise 50 yıldır. Vefat tarihi: «Şah-ı cihan oldu bin üçte fevt.»

Şerefli evlâtları: Cimâa çok düşkün, zevk ve şevk sahibi bir hünkâr olduğu için, dünyaya gelen erkek ve kız çocukları pek fazladır. Bütün çocuklarının sayısının üçyüz yirmialtı olduğu, sözüne inanılır kimselerden işitilmiştir. Bir gecede elli beşik sallanıp dadıların hizmet ettikleri katidir. Muhterem kızlarından İbrahim Paşa Ayşe Sultanı, Halil Paşa Fatma Sultanı ve Fatma Sultandan başka, yirmialtı tane kalmıştı. Halen, Murad Han'ın türbesi küçüklü, büyüklü dolu olup, cümlesi nura gömülmüşlerdir. Allah hepsine rahmet eyleye.

ÜÇÜNCÜ MURAD'IN OĞLU SULTAN ÜÇÜNCÜ MEHMED'İN TÜRBELERİ

974 tarihinde Manisa'da dünyaya gelmişlerdir. Tahta çıkışları 13 Cemadiyelevvel 1003'tür. Fethettiği yerler ve zamanının vezirleri, üleması, sâlihleri, şeyhleri yukarıda yazılmıştır. Tahta çıkışlarına tarih: «Cülus etti bugün Sultan Mehmed adlü dâd ile.» Son seferi Eğri seferidir ki, Hazreti Âdem'in dünyaya gelişinden beri meydana gelen yedi büyük savaştan biri de bu savaştır. Bu muharebe o kadar şiddetli olmuştur ki, yediyüz bin kâfir âl-i Osman'ın kılıcının dişlerinden geçmiştir.

Nurlu kâbirleri, Ayasofya'nın Divanyolu'na bakan köşesinde baştanbaşa beyaz ham mermerden yapılmış yüksek bir türbe içinde gömülüdür. Mübarek mezarı son derece süslüdür. Saltanat müddeti 9 sene, ömrü ise 38 yıldır. Vefat tarihi:

Azm-î Firdevs ittiğine Azmiya tarihdir.
Okuyun Sultan Mehmed ruhiyçün Fâtiha.

Diğer bir tarih:

Görüp hükmi binası içün tarihin dedi
Firdevs oldu merkadi Sultan Mehmed'in

Bu tarihler, nurlu türbelerinin caddeye bakan pencerelerinin üzerine Karahisarî tarzı altın yazı ile yazılmıştır. Türbesi hâlâ ziyaret olunur.

Sultan Mehmed'in Şehzadelerinden ilki, şehid Sultan Mahmud Han'dır. Çok çalışkan bir şehzade idi. Şehid oldular.

Şehzade Sultan Selim Han: Sultan Mehmed Han'ın tahta çıkışından sonra vefat etmiştir. Şehzade Cihangir: Bu dahi babası hayatta iken dünyaya veda etti. Vefat tarihi: «Firdevs ide makâm-ı Cihangir'i ol celil.» sene 960. Süleyman Han oğludur.

Şehzade Sultan Ahmed Han: Manisa'da doğmuştur. Osmanlı tahtına çıktıklarında dört yaşında idiler. Şehzade Mustafa Han: İki kere padişah olmuştur.

SULTAN MEHMED HAN OĞLU SULTAN AHMED HAN'IN TÜRBESİ

Manisa'da doğmuş olup, onsekiz Receb 1013 tarihinde İstanbul'da tahta çıkmıştır. Saltanatları boyunca hem Celâlilerle cenk ve cidal hem de Estergon kalesinin fethi için harp ve kanlı boğuşmalar yaptıklarından, bir an rahat kalmadılar. Birçok yerler fethedip, binlerce hayır işleri yaptıkları yukarıda yazılmıştır. Sonunda bu da ecelin elinden yakasını kurtaramayıp, ecel tırnağı yakasını yırtarak yerini toprak etti. Kendi yaptırdığı camiin yakınında Atmeydanı'na bakan cennet gibi türbelerine gömdüler. Mübarek türbesinin kapısı üzerine yazılmış olan vefat tarihi şudur:

Türbe-i ulyasının itmamına târihdir.
Türbe-i Sultan Ahmed illiyyin ola.

Bu nur dolu türbe bütün türbelerden süslü olup mücevherler, kıymetli tac ve mücevher sorguç, kemer ve kıymetli avizelerle donatılmıştır.

Sultan Ahmed Han'ın Şehzadeleri: Birincisi, 1003 tarihinde şehid olan Sultan Osman (Genç Osman)'dır. Büyük babalarının yanında gömülüdür. Ahmed Han'ın en büyük oğludur. Babalarının ölümünde bunlar küçük, amcaları Mustafa Han büyük olduğundan, Mustafa Han halife oldu. Sonra Osman Han'ı padişah yaptılar. Hotin seferine gitti ve fethedemeden İstanbul'a döndü. Askere güce-

nip Mısır ve Şam'a gitmek niyetinde iken vefat etti. Bağdâd fatihi Sultan Dördüncü Murad han dahi bu türbede gömülüdür. Bunların türbeleri de çok heybetlidir.

Sultan Murat Han'ın Şehzadeleri: Murad Han Şehzadelerinin hepsi kendilerinden evvel vefat etmiş ve bu türbe içine gömülmüşlerdir. Ancak Kaya Sultan, Melek Ahmed Paşa ile evli olarak babasından sonra da hayatını sürdürmüştür.

Sultan Murad Han'ın özel türbesi olmadığından, babaları yanında gömülü oldukları için burada bildirildi.

SULTAN AHMED'İN KARDEŞİ, SULTAN MEHMED'İN OĞLU SULTAN MUSTAFA HAN'IN TÜRBESİ

Eğri fâtihi Mehmed Han'ın en büyük evlâdı idi. Dünyaya kıymet vermeden yaşayıp, babası zamanında padişah oldu. Ahmed Han, Osman Han ve Murad Han asrında, yine o hükümdar idi. Öldüğü zaman bütün padişahların türbeleri eski hükümdar ve şehzadelerin mezarları ile dolu olduğundan, Mustafa Han'a yer bulunamadı. Nâaşı onyedi saat musalla taşında bekledi. Sonunda bu fakirin pederinin (Evliyânın babası) hatırlatması ile, Büyük Ayasofya'nın bahçesinde bulunan ve eskiden bir bağhane kubbesi olan kârgir bina içine gömdüler. Kubbe içinde toprak olmadığından, Has bahçeden toprak getirerek üzerine örttüler. Garib bir hâdisedir ki, bu bina çok eski olup tâ Ayasofya'nın ilk yapıldığı zamandan kalmış ve Hazreti Peygamberden evvel yapılmış imiş. Bu binayı türbe yapmaya başladıkları zaman, ilk yapılışından o ana kadar bin sene geçtiği anlaşıldı. Ustalar bu kubbede külünklerle bir pencere yeri açarken, iki tuğla arasında demirden bir tütün lûlesi buldular. Bütün halk tarafından görüldü. Hâlâ içinde tütün kokusu vardı. Bundan da anladık ki, dünyada tütün içilmeye hicretten evvel başlanmış.

AHMED HAN OĞLU SULTAN İBRAHİM'İN TÜRBESİ

1031 tarihinde tahta çıkmıştır. Padişahlığı zamanında dünya emniyet içinde oldu. Kara Mustafa Paşa vezir-i âzam olunca, halkın rahatını bir kat daha arttırdı. Sonunda Kara Mustafa Paşa'yı kötü yardımcıları şehid ettirdiler. Bütün müsahibler taraf taraf fırsat bularak, aklı kısa kadınlarla konuşarak, devlete her taraftan yaralar açtılar.

O kadar cömert idi ki, zamanında dilenciler dilenmekten kurtuldu. Türbesi halen kadınlar tarafından ziyaret edilir. Çünkü ken-

disi kadınlara karşı fazla sevgi gösterir, onları hediyelere boğardı. Birçok câriyeyi yatağına aldıktan sonra, birer vezir ve beylerbeyi ile evlendirerek çırağ ederdi. Bu türbe içinde gömülü olanların hepsi, yine bu hikmetten olacak, hep kadın sultanlardır: Evvelâ Bayram Paşa Sultanı, Sultan Ahmed kızı Hânzâde Sultan; Kenan Paşa Sultanı, Ahmed Han kızı Buy'unaz Âtike Sultan; Melek Ahmed Paşa efendimizin hanımı, Dördüncü Murad Han Kızı Esmihan Kaya Sultan. Babası Murad Han gibi yirmi yedi yaşında, Ebâ Eyyübel-Ensârî yalısında doğum yaparken ciğeri parça parça olup vefat edince, ciğerkûşesi (çocuğu) hayatta yetim kaldı. Bu yetim Fatma Hanımın doğumu için tarih: «Dua eyle dedim ey Evliyâ, târih ola mahfuz» sene 1072. Kaya Sultanın vefatı için tarih:

Bir eksikli dedim ey evliyâ fevtine târih
Melek senk ile döğünsün kim ayrıldı Kaya'sından

Bir başka tarih:

Mevtine târih içün didi Melek bin âh ile
Gülşen-i Firdevs-i me'vâ eyleye cânım Kaya (Sene 1072)

Başka tarih:

Hatif-i gayb duâ ile didi târihin
Kaya Sultan ruh-u pâki anda Firdevs-i mâkam

Başka tarih:

Evliyâ hayır duâ ile didi târihin
Kaya Sultanın ola ruhuna menzil Firdevs.

İSTANBUL'DA GÖMÜLÜ VEZİRLERİN TÜRBELERİ

Fatih'in veziri Makbul Mahmud Paşa'nın türbesi: Camii avlusunda yüksek bir kubbedir. Koca Mustafa Paşa: Silivrikapısı yakınında gömülüdür. Bayezid Han vezirlerindendir. Küçük Mustafa Paşa: Süleyman Han'ın veziridir. Meşhur köprünün sâhibi ve bilinen şehrin yapıcısıdır. Vefat tarihi: «Köprüden geçti Mustafa Paşa.» Sinan Paşa: Yemen fâtihidir. Hususî türbesinde gömülüdür. Yanında sebîli vardır. Pirî Paşa: Hazret-i Ebûbekir sülâlesinden ve I. Sultan Selim vezirlerindendir. Vefat tarihi: «Pirî Paşa'nın mekânın adn ide hayy-ı vedud.» Bayram Paşa: Türbesi üzerindeki tarih şudur: «Mehbit-i nûr-i hûdâ ola bu tür daima.» Kendisi Dördüncü Murad'ın vezirlerindendir. Bağdad'a serdar olup giderken yolda vefat etti. Nâaşı İstanbul'a getirildi. Irgat pazarındaki türbesine gömüldü. Başka bir

tarih: «Eyledi Bayram Paşa adn-i âlâyı mâkam.» Kaptan Hasan Paşa oğlu Hüseyin Bey: Türbesi Şehzade Camii avlusunun yakınındadır. Tarih:

Debiri lütf-ı Hâdi çün ana kaın'-i ata yazdı
Hüseyin'in ola ukbâda makaamı cennet-i me'vâ

Süleyman Paşa: Mezarı Saraçhane yakınındadır. Kendisi Dördüncü Mehmed'in vezirlerindendir. Kul kethüdâsı Süleyman Paşa diye bilinir. Türbesi üzerindeki tarih:

Ey Nisârî didiler târihini tahsin idüb
Türbe-i pâk-i Süleymanî zehî vâlâ-makam

Eski Hüsrev Paşa: Mezarı Yenibahçe yakınındadır. Türbe kapısı üzerinde şu tarih kazılmıştır:

Hak kıyamette inâyet eylesûn
Mustafa ana şefâat eylesün
İşidenler dediler târihini
Dâim Allah ana rahmet eylesün

Köprülü Mehmed Paşa: Dördüncü Mehmed Han'ın vezir-i âzamıdır. Türbesi Dikilitaş yakınındadır. Türbesi üzerindeki tarih şudur:

Dedi tahsin ile gördükde nisârî tarih
Türbe-i bi-beedl ve cây-ı Mehmed Paşa

İstanbul'un içinde ve dışındaki büyük evliyâ ve devrin çeşitli değerli adamlarından şeyhülislâmlar, ulemâ, salihler, şeyhler, mollalar ve hal sahibi diğer şeyhlerin türbeleri:

İstanbul'un fethinden evvel sefer için gelmiş olan nice ashâbı kiramın ve peygamber sülâlesinden olanların şehid olarak gömüldüklerini evvelce yazmıştık. Maksadımız fetihten sonra, Fâtih devrinde Allah'ın rahmetine kavuşan büyükleri anlatmaktır.

İstanbul fetholunduğu gün vefat eden Yavedûd Sultan'ın cesedi Ayasofya içinde bulundu. Mübarek göğsü üzerinde kudret eliyle kırmızı et parçasından «Yavedûd» adının yazılmış olduğu görüldü. Eyüb Sultan yakınında Yavedûd iskelesine gömülmüştür.

Aya Dede: İstanbul fethedilirken Ayakapısından şehid olup, Ayakapısı içinde eski mahallemiz olan Sirkeci tekkesinde birçok fukarası ile birlikte gömülüdür.

Harus Dede: İstanbul'un fethinde bulunarak, Unkapanı'nda şehid olmuş ve Unkapanı dahiline gömülmüştür. İsmail Molla Gürânioğlu Şeyh Şemseddin Ahmed: Fâtih'in hocalığını yaparken darılıp Mısır'da Sultan Kayıtbay'a gitmiş. Sonra da Fâtih'in ricası üzerine Kayıtbay, şeyhi İstanbul'a göndermiş ve fetihde bulunarak, fetihten sonra ölmüştür. Mübarek camilerinin bahçesine gömülmüşlerdi. Hasan Niksârî oğlu İbrahim oğlu Mevlânâ Şeyh Mehmed: Mezarı, Şeyh Vefa Camii avlusundadır. Fâtih devri âlimlerinden büyük bir sultandır.

Şeyh Vefa Hazretleri: Mezarı Vefa meydanındadır. Şairler Sultanı Necati Bey: Mezarı Unkapanı yolu üzerinde eski pehlivan tekkesi civarındadır. Zamanının tek adamı idi. Çok akıcı, hoşa giden divanı ve sayısız eserleri vardır. Hattâ Edirneli Sehi Bey, Necati Bey'in kızını almış ve vefatından sonra birçok şiirlerini ele geçirerek, Necati adını Sehi'ye çevirerek bir divan meydana getirmiştir. Fakat Necati Bey Padişah hizmetinde mirliva olmasa da bir köşeye çekilmiş olsa idi, her gün bir kitap meydana getirirdi. 914 tarihinde, Necati Bey fâni dünyanın gürültüsünden kurtulamayıp, kendi mısraında söylediği gibi: «Ölmeyince gelmedi mesken-i Vefa meydanına.» Sonunda cenaze namazı Vefa meydanında kılındı ve yukarıdaki yerde gömüldü. Nurla dolu türbesi içinde bir sebilhanesi ve bir de kuyusu vardır: «Sebîl-i Necâtiden nüş eden necât bulur.» Mezar taşında damadı Sehi Bey'in söylediği ve Karahisarî yazı ile yazılan şu tarih vardır: «Gitti Necâti hay.» Şeyh Velî Efendi: Fatih devri şeyhlerindendir. Saruhanlıdır. Silivrikapısı dışında hendek kenarındaki yol üstünde gömülüdür. Velî Sultan adı ile herkesin ziyaret ettiği yerdir. Şeyh Ramazan Efendi: Karahisarlıdır. Halveti tarikatından Muhyiddin Efendinin halifesidir. İstanbul'a geldiği zaman, Bezastan Molla Hüsrev buna bir tekke ile bir cami yaptırmıştır. Kapısı üstündeki tarih şudur:

Seyredüb anı sâi-i dâ-i
Didi yâr-ı ayni ka'betüluşşâk

O, İstanbul'da binlerce kişiye doğru yolu gösterdikten sonra, selâmet ülkesine gitti. Vefat tarihi: «Haşimî didi geçti şeyh bu gün». Sene 1025. Yerlerine temiz oğlu Abdulhalim Efendi şeyh oldu.

Şeyh Hazreti Seyid Velâyet: Bayezid Han devri şeyhlerindendir. İstanbul'da mescidi yanındaki mezarlıkta gömülüdür.

Şeyh Hazreti Seyid Ahmed Buharî: Simav şehrindendir. Bayezid Han zamanında İstanbul'a geldi. Şeyh Vefa Hazretlerine giderek

itikâfa girdi. Nihayet vefat ederek Sultan Mehmed Camii yakınında Bayezid Han'ın yaptırdığı camiin mezarlığında gömülmüştür. Bütün Belh ve Buhara halkı, tekkesinde kalırlar.

Şeyh Hazreti Abid Çelebi: Bayezid Han'ın şeyhidir. Hazreti Celâleddin Rumî neslindendir. Kadı sınıfından iken, terkedip fakirliği seçti. İstanbul'da yaptırdığı mescid ve tekkede gömülüdür.

Kemal Paşa oğlu Süleyman oğlu Şemseddin Ahmed: Bayezid Han ve Selim Han devri bilginlerindendir. Selim Han ile Mısır seferinde bulundu ve Kazaskerlik yaptı. Sonra İstanbul'da müfti-üssakaleyn olup, ins ve cinne fetvâ vermiş ve kutub derecesine kadar yükselmiştir. Eğer bu zatın mübarek vasıflarını geniş olarak yazsak, bir cild doldurur. Yetmiş adet muteber kitabından başka, iki yüz kadar risalesi ve tasavvufî ve âlimane şiirleri vardır. Mahlasları yoktur. Bu, kendilerine mahlas olmuştur. Sonunda öldü. Mezarı, Edirnekapı dışında umumî yol üzerinde, bir demir pencere içinde üstü açık bir yerdir. İns ve cinne fetva verdiklerinden, her cumartesi seher vaktinde birçok saralı adamlar gelip üç hafta ziyaretine devam eder ve Allah'ın emri ile sara hastalığından kurtulurlardı. Mezarı, ileri gelenlerin ve halkın ziyaret yeridir. Vefat tarihi: «İrtehalelulûm bil-Kemal» Sene 941. Başka bir tarih: «Kabr-i Ahmed müdam ola pertev» 941. Şeyh Abdüssamed Efendinin söylediği tarih: «Hâzâ makaam-ı Ahmed.» Sene 941. Diğer bir tarih: «Hiye âhirül-kıyas.» Sene 941.

Şeyh Hazreti Abdüssamed Efendi: Kayserilidir. Nakşihendî tarikatı şeyhlerindendir. Uzun zaman İstanbul'da talebelerine doğru yolu göstermekle meşgul olmuş, sonra cennete ulaşarak eski usul üzere ebedî dünyada karar kılmıştır. Buna dair tarih:

Bin zâr-u girye birle gûş eyeyince târih
Dedim ki irtihal etti Abdüssamed Efendi.

Şeyh Adlî Efendi: Uzun seyahatler yaptıktan sonra tekkelerine çekildiler. Koca Mustafa Paşa'nın Şeyhi Hasan Efendinin yerine şeyh oldu. Sonra öbür dünyaya göçtü. Koca Mustafa Paşa avlusunda zincirli servi dibine gömüldü. «Adlî» mahlası ile hoşa giden şiirleri vardır. Devir ve tevhidde ilâhileri okunur.

Elmevlâ Edibî Efendi: Faizî'nin ifadesiyle ölüm tarihi: «Edibî'nin makaamın cennet-i adn eyleye Allah.» Şiir yazmakta çok usta idi. Elmevlâ Kara - Abdurrahim Efendi: Kefe Müftüsü Süleyman Efendinin oğludur. Emir Buharî türbesinin karşısındaki Kazasker

Abdurrahman Efendi türbesi civarında gömülüdür. Güzel ahlâk sahibi, eli açık bir zât idi. Kutubların kutbu Şeyh Muhyi Can Efendi: Vefat tarihi:

Âlemin kutbu Muhyi-can bu cihandan gitti,
Bâğ-ı Rıdvâna yer itsün yinmihmân-ı aziz.
İşidüb Haşimî dâi dedi târihin anın,
Eyleyüb ruhu revan verdi Muhyi-can-ı aziz.

Elmevlâ Şeyh Mehmed Taşköprüzâde: Merhum Kemal Efendinin oğludur. 1018 senesinde taundan vefat etti. Mezarı Âşık Camii avlusunda, dedesinin yanındadır. Asâlet bahçesinin turfandası, efendi, cömert bir efendi idi. Elmevlâ Sadizâde Efendi: Keskin Dede yakınındaki nurlu türbesinde yatmaktadır. Bu hâkir (Evliyâ Çelebi), Karaman'daki dârülkurrâsında on bir sene ibn-kesir, seb'a şatibiyi tamamlamıştır.

Elmevlâ Durzunzâde Abdullah Efendi: Kadıçeşmesi yakınındaki Âbid Çelebi mescidi avlusunda gömülüdür. İlim ve fende söz sahibi bir zâttır ki, sayısız risâleleri vardır. Elmevlâ Feyzullah Efendi: Künyesi Kafzâde'dir. İsmi Mustafa, mahlası Feyzî'dir. Sihir gibi tesirli şiirleri vardır. 71 yaşında ölmüş ve Zincirlikuyu yakınındaki, babası Ma'lulzâdenin türbesi yakınına gömülmüştür.

Elmevlâ Mehmed Efendi: Hasan Kethüdazâde derler. Mezarı, Âşık Paşa Camiindedir. Cömertlikte Hâtem tabiatlı idi. Elmevlâ Muzaffer Efendi: Haleb Müftüsü Ali Efendinin oğludur. Mezarı, Keskin Dede yakınındadır. Câferil İmâdi oğlu Sun'ullah Efendi: Öldüğü zaman, cenaze namazını Fâtih Camiinde Üsküdarlı Mahmud Efendi Hazretleri kıldırmış ve Kırkçeşme yakınındaki camii meydanında yola bakan bir pencere kenarında yüksek bir kubbeye gömmüşlerdir. Vefat tarihi:

Didim ey Fâizî tarih-î fevtin
İlâhi eyle Sun'ullaha rahmet.

HAKİRİN (EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN) ÇOCUKLUĞU

Bu hakir doğru sözlü evliyâ, anamızdan dünyaya geldiğimizde merhum Sun'ullah Efendi evimizde bulunup, kulağımızda küpe olması için yüksek sesle ezanı Muhammediyi okumuşlar. Ve Akika (yedigün) kurbanımızı dahi Mevlevî Şeyhi İsmail Efendi kesip, «İsmail kurbanıdır» buyurmuşlar. O gece evimizde yetmiş kadar tarikat erbabı, Allah âşıkı canlar toplanmış. Kisûdar Kapanî Mehmed

Efendi, hakirin kundağını alıp, «Bu oğlanı uyarıp kulağına kim ezan okudu?» diye sorunca, oradakilerden muhterem hocamız dersiâm Ahfeş Efendi: «Ezanı Sun'ullah Efendi okudu» der. Bunun üzerine Kisûdar Mehmet Efendi: «Biz dahi inâbet ile fenâfillâh ezanı okuyalım» deyip, hazin bir sesle ezan okuduktan sonra, elindeki baltayı bir tarafıma koyup, «Bunu bu oğlana hediye ettim. Çok gazada bulunup, fakir ve yoksullukta celâl seccâdesi sahibi olsun. Kötü zamanlarda bir şeyden korkmasın. Kumda oynasın, ayağına çöp batmasın» diye Fâtiha okuyarak, selâm verip giderler. Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhî dîvâne Abdi Dede Hazretleri, mübârek ağızlarından bir parça ekmek çıkarıp ilk olarak ağzıma koyarak, «Fıkarâ lokmasiyle yetişsin» demiştir. Yenikapı Mevlevîhanesinin Şeyhi Hazret-i Doğanî Dede de, bu hâkiri kucağına alıp havaya atarak, «Bu oğlan, bu cihanda bizim uçurmamız olsun» buyurmuştur.

Allah'ın hikmetinden olacak, kırk yaşıma geldiğim zaman, Kisûdar Mehmed Efendinin hediye ettiği baltayı alarak ellibir tarihinde Leh Seferine iştirak ettim. Yağma yerinde baltayı bir kapı halkasına geçirip diğer ganimet mallarına koşarken, kâfirler bizi ansızın bastılar. Çırılçıplak birer at ile çapulculuk yaparak, yedi günde Kırım'a geldik. Gece gündüz, «Â! Kisûdar Mehmed Efendinin baltası» der idim. Nasılsa ertesi yıl yine Leh Seferine atlanıp, Leh vilâyetlerini istilâ ederek evvelce yenildiğimiz Eşceres adlı uğursuz şehre vardık. Yağma ettiğimiz saraya ayak bastım. Kapısında bir ok saplanmıştı. Tatar Kânunu gereğince hiç kimseye el sürmeyerek yirmi esir, kırk ağırşak ve birçok bakır, kalay kapkaçak ve samur giyecekler yağmalayıp bir odanın kapısına vardım. Bu oda, bir yıl önce baltayı halkasına asıp kaçtığımız oda idi. Baltayı nasıl koydumsa, öylece duruyordu. Hemen Allah'a hamdederek Baltayı İslâm Giray Han merhuma ve diğer ahbap ve arkadaşlara gösterdim.

Bu kadar uzun anlatmaktan maksadım, hakîrin birçok velînin duâsına mazhar olduğumu söylemektir. Himmetleri var olsun. İşte kulağıma ilk ezan okuyan merhum Sun'ullah Efendi dört defa Şeyhülislâm olmuştur ki, hiç kimseye nasip olmamıştır.

Şeyhülislâm Sun'ullah oğlu Derviş Mehmed Efendi: Bunun da mezarı Kırkçeşmede babalarının yanındadır. Kadı Çelebinin ifadesiyle vefat tarihi: «İtdi Derviş Mehmed azm-i cenan». Merhum, cennet bahçesinden bir nur, zamanının bilgini idi. İmamzâde Mehmed Kesteli: Edirnekapısı dışında Kestel sekisi adlı yeşillik bir sofa üzerinde gömülüdür. Âlim, fazıl, bilgili bir şâir idi. Elmevlâ Damad

Mehmed Efendi: Anadolu'da Mudurnu kazasına bağlı Çini denilen köydendir. İstanbul'da Sinan Ağa câmii yanında yaptırdığı dârülhadis sahasında gömülüdür. Elmevlâ Sun'ullah Hamidî Efendi: Yalvaç kasabasından Şeyh Abdulkerim'in oğludur. Sun'î mahlesiyle meşhur olmuştur. Mezarı, Keskin Dede civarındadır. Güzel edebî yazıları vardır. Gönlü okşayan şiirleri herkesi kıskandıracak güzelliktedir. Elmevlâ Rıdvan Efendi: Macar ve Hırvat soyundandır. Akşehir'den Feyzullah Efendinin getirdiklerindendir. İki yılda ilim deryası olarak bütün âlimleri imtihana da'vet etmiş zeki bir kimse idi. Keskin Dede yakınında muhteşem bir sanduka içinde yatmaktadır.

Şeyh Edhemzâde: Tirelidir. Edirnekapısı dışında Beylerbeyi çeşmesi yakınında, Cezvî sofa adlı yerde gömülüdür. Bütün ilimlerde yetki sahibi olduğundan, büyük şeyhlerle sohbet etmiş manevi ilim sahibi bir zât idi. Elmevlâ Zeynelâbidin: Bursalıdır. Mezarı, Keskin Dede yakınındadır. Her ne kadar zevkine düşkün ve şişman ise de, doğrusu Fıkıh ilminde benzeri yok idi. Elmevlâ Ahmedî: Bursalıdır. Hayri mahlasını kullanır. Parlak ve hoş şiirleri vardır. Sinan Paşa medresesi mutasarrıfı iken vefat etmiştir. Faizî'nin ifadesiyle vefat tarihi: «İde maâbud Hayrî'ye rahmet» sene 1035. Hâfız Ahmed Paşanın nedimlerindendir. Elmevlâ Niksârîzade Mahmud Çelebi: Edirnekapısı dışında anneleri yakınında gömülüdür. Dili sert, sözünü esirgemez, manalar denizi, nurlu bir Çelebi idi. Niksârî mahlası ile şiirler yazmıştır. Elmevlâ İsmaîl: Amasyalıdır. Keskin Dede civarında gömülüdür. İlmî doğruluğu ile meşhur, büyüklük sahibi bir zât idi. Şeyh Abdülkerim Emîr İştibî: Üç defa hacca gitmiş ve Yemen'de çeşitli şeyhlerin sohbetinde bulunmuştur. İstanbul'da vefat etmiş ve Fethiye Mehmed Paşa'daki zaviyeler alanına gömülmüştür. Kisbî'nin ifadesi ile vefat tarihi: «Geçti İştibî emîr» sene 1055. İştik şehrinde camii, hanları, hamamı, dükkanları, zaviye ve imareti; Üsküp şehrinde de bedesten ve dükkânları vardır.

Elmevlâ Şemseddin Ahmedül Ensâr: Molla Ahmed Efendi adı ile meşhurdur. Azerbeycan'da Karabağ gencesindendir. Mezarı, Şeyh Vefa câmii avlusundadır. Elmevlâ Arabzâde Abdurrauf: Bütün memuriyetleri imtihanla almıştır. Selimiye yakınında Kavgacı mescidi mezarlığında yatar. Elmevlâ Memikzâde Mehmed Efendi: Amasyalıdır. Kaynanası, Nişancı Paşanın câmii mezarlığında gömülüdür. Asrının değerli şairlerindendir. Elmevlâ Seyfullah: Hamidlidir. Karaman yakınında hususî bir türbede yatar. Elmevlâ Bostanzâde Efendi: İsmi Mustafa'dır. Şehzâde câmii avlusunda ve babaları yanında

gömülüdür. Merhum iyi bir Müslümandı. Elmevlâ Bıyıklı Süleyman Efendi: Mezarı Edirnekapı dışındadır. Elmevlâ Katipzâde Zeynelâbidin Efendi: Babası Koca Mahmud Paşanın kâtipliğinde bulunduğundan, Katipzâde derler. Mezarı Vefa câmiindedir. Bütün kıymetli kitaplarını Vefa Câmiine vakfetmiştir. Elmevlâ Şemseddin Efendi: Sultan Selim'in hocası Ataullah Efendi'nin oğludur. Bunun mezarı da Şeyh Vefa türbesi mezarlığındadır. Elmevlâ Nefeszâde Mustafa Efendi: Mezarı Emir Buhâri tekkesi yakınındadır. Ahmed Paşa oğlu Mehmed oğlu Osman Bey: Dukakinzâdedir. Babası Mısır valiliğinde bulunmuş ve orada câmii yaptırmıştır. Fakat kendisi ilmiye sınıfını seçmiş ve o yolda çeşitli rütbeler elde etmiş, çeşitli medreselerde hocalık yapmıştır. Sonunda Âşık Paşa'ya âşık olmuş ve onun yakınına gömülmüştür. Mezartaşı, dertlilerin duâ oklarının hedefidir. Şeyh Yebânîl: Tuna kenarında, Rusçuk kasabasındadır. Tasavvuf ve şiirde üzerine yoktur. Mezarı İstanbul'da kendi zaviyesinin yanındadır. Şeyh Abdüllatif: Şeyh Vefa yakınında gizliliğin sırrı ve cennet bahçesinin bekçisidir. Şeyh Yoluk Mehmed: Hamidlidir. Mezarı, Atik Ali Paşa câmii avlusundadır.

SULTAN AHMED DEVRİNDE VEFAT EDEN BÜYÜK BİLGİNLERİN TÜRBELERİ

Nâmî: Peygamber sülâlesindendir. Ölüm tarihi: «Kem oldukta dehr içre nâm ve nişânı, bir eksiklik didi, vefat itti Nâmî». Edirnekapı dışında merhamet toprağına karışmıştır. Üstad Kâmil Abdülhalim Efendi, yani Ahizâde Çelebi: Bu zât ikinci Ebussuud'dur. Hâşimî'nin yazdığı vefat tarihi: «Cenân Ahizâde efendinin cây-ı» Sene 1013. Başka bir tarih: «İrtihal-il ulûm bi Abdülhalim» Sene 1013. Güzel şiirleri vardır. Halîmî mahlasını kullanırdı. Akcalı Bekir Efendi: Nazillidendir. Mezar taşındaki vefat tarihi: «Şûden bu Bekir efendi vâsıl-ı Rab» sene 1013. Edirnekapı dışında Körkazanlar ve türbedarlar tekkesi yanında bir sofada gömülüdür. Bu türbeye Fatih'ten bu yana binlerce büyük zât gömülmüştür. Her sene günlük gömülen ölülerin sicilleri tutulur. Hepsi isim ve sıfatları ile yazılıdır. Çünkü bazen mezarların hududunda ihtilâf çıkınca, ferman ile sicillerine müracaat edilir. Bu siciller acaib ölü sicilleri ile dolu olup sanki bu hakirin (Evliyanın) seyahatnâmesidir. O siciller kıyametten bir örnektirler. Bütün ölülerin bu şekilde sicillerinin tutulduğu hiçbir diyarda ve hiçbir devirde görülmemiştir.

Abdülvahab Efendi: Küçük Tâcüddin Efendinin oğludur. Sur içinde Sarı Gürz mescidi mezarlığında yatar. Mânâ denizinin dalgıcı

bir zâttır. Rıdvan Efendi: Salıncak Rıdvan lakâbı ile meşhurdur. Zâl Paşanın hizmetçilerinden olup, Ravza-ı Rıdvânı ile meşhurdur.

Mezarı Edirnekapıdadır. Nâz ve ihtimam ile yetişmiş gayet nâzik bir zât olduğundan, salına salına yürürdü. Bu yüzden kendisine ûlema arasında Salıncak Rıdvan derlerdi. Çok güzel konuşur ve bütün konuşmalarında hazırcevaplılığı ile tanınırdı. Ali oğlu Muînî Mustafa Efendi: Sarı Gürzzâde Kâtibi diye bilinirdi. Doğum tarihi: «Hayrûlbenim», ölüm tarihi:

Çeküb câm-ı mey-i mevti demiş âh eyleyüb târih
Benim mülk-i vücûdüm rüzgârı geldi yapraktan

Tırhala yakınındaki Fenar kasabasında talebesi olan Habîb efendi, Muînî Mustafa Efendi'nin öldüğünü işitince şöyle bir tarih yazmışlar:

Küntü ed'û lehu bi enne lehu
İndenâ rabbehu cennetel me'vâ
Hatifi kale fihi târih
Edhalellâhu ruhahu fihâ

Sultan Mehmed câmiinin avlusuna bitişik evlerinin karşısında gömülüdürler. Sun'ullah Efendi oğlu Mehmed Çelebi: Âlimlerin gözbebeğidir. Mezarı, Atpazarı yakınında Hüsam Beyzâde mescidi mezarlığındadır. Adı geçen zât, iyi huyları ile meşhur, halim-selim, cömert bir kişi idi. Elmevlâ Mustafa Efendi: Sultan Ahmed Hân'ın hocası idi. Sultan Selim türbesi mezarlığında gömülüdür. Tatlı dilli, saf yürekli, temiz, itikad sahibi bir zât idi. Bu hakir (Evliya) her sabah derse giderken ruhu için mutlaka bir Fâtiha okur, sonra geçer giderdim. Cûnûnî İsmaîl Efendi: Fâziletli, olgun, âlim, şâir ve merhametli bir zât idi. Keyif verici şeylere düşkün olduğu için delirmiş, tımarhanede üç sene zincire bağlı olarak kalmışlardır. Aşağıdaki beyti tımarhanede bulunduğu sırada söylemiştir:

Başka bir güne cefa eyler ise Mûsâ
Geçemem çember-i kîsûy-i mutarrâsından

Bu beyit çok güzeldir. Akıllıların bile güç söyleyebileceği bir mânâ taşımaktadır. Sonraları iyileşmiş ve bütün kötülüklere tövbe etmiştir. Tâundan ölmüş ve Keskin Dede civarında gömülmüştür. İbrahim Hüsamzâde: Germiyanlıdır. Bu hakirin (Evliyanın) akrabasıdır. Mezarı Çarşamba pazarında Mehmed Ağa câmii yakınında, Şerife Hâtun mescidi sahasındadır. Adı geçen zât sayılı bilginlerden,

olgun bir kişi idi. Şerîfî mahlası ile yazdığı güzel şiirleri vardır. Abdullah Abdülkerimzâde: Nişancı Mehmed Paşa avlusunda gömülüdür. Mehmed Marufzâde: Mezarı Koğacı mescidi avlusundadır. Küçük Mustafa Efendi: Kurşunlu türbede gömülüdür. Mehmed Fehmi Çelebî: Merhum Kınalızâde Fehmi Çelebinin doğum tarihi 972'dir. Ölümü arefe gününe rasladığından, kalabalık bir cemâat ile Fatih câmiinde cenaze namazı kılındıktan sonra, mübarek nâaşı, kayın babası Nişancı Mehmed Paşa câmii mezarlığına gömülmüştür. Ölüm tarihi:

Bin sûz-i derd ile didi târihini Lebî
Gitti adem diyârına Fehmi gibi vücut. (Sene 1004)

Elmevlâ Abdülkadir: Kadri Çelebi adı ile meşhurdur. Suudî Efendinin oğludur. Karaman yakınında Kayınbabası Beyzâde Efendi semtindeki Mimar Sinan mescidi sahasında gömülüdür. Tabibi'nin ifadesi ile ölüm tarihi: «İtti Kadri Çelebi azm-i beka». Başka bir tarih: «Gitti hayfâ bilinmedi Kadri». Arapça ve Farsça şiirde kudret göstermiştir.

Elmevlâ'ül-A'zam Mehmed bin Mustafa: Şöhreti, Bostanzâde Efendi iledir. Mezarı Şehzâde câmii avlusunda, anacaddeye bakan yerde, babaları Mustafa Efendi yanındadır. Altmış ile yetmiş yaşları arasında vefat etmişlerdir. Elmevlâ Mehmed Remzîzâde: Büyük şeyhlerden Müeyyedzâde Hacı Efendinin temiz kızlarından dünyaya gelmiş torunudur. Kamus ve Ahteri'yi ezberlemiş, lûgat ilminde derin bir deniz kesilmişti. Koğacı mescidi avlusunda gömülüdür. Açık, güzel şiirleri vardır.

Elmevlâ Nasuh oğlu Pir Ali oğlu Yahya: Nev'i Efendi adı ile meşhurdur. Medreseye girişi için, Seyfi Çelebi şu tarihi söylemiştir: «Didi ahbab cem olup târih, geldi Nev'i Efendi dâhile ha. Sene 991» Şu da evlendiğine tarihtir: «Er gibi çün sevdiğim Nev'i Efendi er gibi. Sene 993». Başka bir tarih: «Nev'î Efendi aldım ehlin ile sohbeti, sene 993». Sultan Üçüncü Murad'ın Şehzâdesi Mustafa Hâna hocalık yapmaya başladığının tarihi: «Aşkıya târihini edib hesab, hoca'i şehzâde oldu didiler». Bütün ilim ve fenlerde yetki sahibi bir kişidir. Yetmişi aşkın eseri vardır. Eserlerinden Fusus Şerhi adlı kitaba yazılan tarih:

Dedik itmamına böyle târih
Şerh-i Füsûs-i Nev'î kâmil.

Vefatında Şeyh mezarlığında cihan kutbu Şeyh Şâban Efendinin yanında medfûndur. Manastırlı Keşfî'nin yazdığı vefat tarihi:

«Nev'î Efendi vâsıl-ı cennât ola». Bağdatlı Vahdetî'nin ifadesi ile başka bir tarih: «Adem evini cây etti Nev'î». Diğer bir tarih: «Cenân-ı gülzarını cây etti Nev'i» sene 1007. Sultân-ı Bâki Efendi: Süleyman Hân devri şairlerindendir. Üçüncü Mehmed zamanına kadar yaşamıştır. İstanbul toprağından olup Kurazâde adı ile meşhurdur. Bazı kimseler Gurabzâde derlermiş. Değerli divanı, kasideleri, muhammesleri, müseddesleri ve diğer şiirleri vardır ki, doğrusu emsalsizdir. Vefatında Edirnekapı dışında, Emir Buhâri tekkesi yakınında toprağa verilmiştir. Mezar taşındaki Celî yazı ile yazılmış ölüm tarihi şudur:

Sultân-ı mülk-ü mânâ Bâki efendi
Etti vedâ' fâni dünyâya bin sekizde
Mevtine lafzan ve mânen târih yazdı Hâdi
Bâki Efendi gitti ukbâya bin sekizde.

Bâki Efendinin yakınında Hattat Abdullah Kırimî Hazretlerinin mezarı vardır. Mezar taşında kendi yazıları ile yazılmış çok güzel bir ölüm tarihleri vardır. Adı geçen hattat, kerâmet olmak üzere, sağken ölüm tarihlerini iki tane dokuz rakamı ile açıklamıştır. Bunun bir şey ifade etmediğini söyleyen dostlarına, «Bir adet dokuz rakamı da ölümümüzden sonra ilâve olunur, tamam 999 senesinde ahirete gideriz.» buyurmuşlar. Mübârek yazıları hâlâ güzel yazı yazanların hayranlıkla seyrettikleri bir yazıdır. Şeyh Sünbül Efendi: Mezarı Koca Mustafa Paşa Câmii avlusundadır. Tarihi: «Cennete vazmeyledi mîr-î aziz. Sene 936.» Şeyh Hazreti Yakûb Efendi: Bu da Koca Mustafa Paşa Câmii avlusunda toprağa verilmiştir. Sinan Çelebi'nin ağzından vefat tarihi: «Gitti Kutb-u rüzgâr» Sene 979. Şeyh Sun'ullah oğlu Şeyh Ebu Said: Tebriz yakınlarındaki Kent Gürgeran'dandır. Tebriz'den Sultan Süleyman Hân ile beraber gelmiştir. Şeyhinin yakınındaki türbesinde toprağa verilmiştir. Şeyh Ramazan Efendi: Muhakkik Ali Paşa avlusunda toprağa verilmiştir. Şeyh Sarhoş Bâlî Efendi: Kurşunlu türbede toprağa verilmiştir. Sâî'nin söylediği, türbesinin penceresi üzerindeki mısra şudur: «Fenâ Câmî ile Bâlî Efendi mest olup geçti» Sene 1040. Kınakzâde Ali Efendi: Mezarı, Nişancı Paşa Câmii mezarlığındadır. Ölüm tarihi:

Kazasker-i İslâm-ı güzîn
O Ali nâm reîsûl fudalâ
Fevt olunca dediler târihin.
İrtihâl eyledi kutbülülemâ

Şeyh Muslihiddin: Nureddinzâde adı ile meşhur olmuştur. Filibe yakınlarında Les nahiyesinin Anbarlı köyündendir. Sigetvar'dan Sultan Süleyman'ın cenazesi ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Mezarı, Koca Mustafa Paşa avlusundadır. Ölümüne tarih: «Vâşeyh» Sene 981'dir. Müezzinzâde Mahmud Efendi: Mezarı Edirnekapı dışında, bir set üzerindedir. Abbas oğlu Hüsâm oğlu Yusuf oğlu Sinanüddin: Amasya Livâsına bağlı Sevişte kasabasındandır. Muhaşşî lâkabiyle meşhurdur. Sarı gürz mescidi mezarlığında toprağa verilmiştir. Muhaşşî Sinan Efendi, Osmanlı bilginleri arasında Kemal Paşazâde Ebussuud'dan sonra en fâzıl olanıdır.

Sinanüddin oğlu Mehmed Çelebi: Mezarı babasının mezarı yanındadır. Kâmî Efendi: Edirne'lidir. Semâniye medresesine hoca tayin edildiğinin tarihi: «Mübârek bâd Kamî-i Sahn-ı İzzet» Sene 966. Âhirete geçişinde Edirnekapı dışında bir yerde toprağa verilmiştir. Mezar taşındaki tarih: «Dilâ, yüz kodi hâke Kâmî nâgâh». Ahmed oğlu Şemsüddin: Kadızâde adı ile meşhurdur. Babasının türbe kapısına «Elhayrü fîh» ibâresini yazdırmıştır. Nüktedanın biri de bunu tashih ederek «lâ hayre fîh» yazdırmıştır. Adı geçen Kadızâde, Şeyhülislâm bulunduğu sırada vefat etmiş ve Küçük Karaman yolu üzerindeki türbesinde toprağa verilmiştir. Elmevlâ Mehmed Nurullah: Ahîzâde Efendi adı ile tanınmıştır. Yemiş İskelesindeki camilerinin mezarlığında toprağa verilmiştir. Ölüm tarihi: «Ahizâde Ukbâya azm eyledi». Bu günahkâr Evliyanın seyahat izni almak için istihâreye yatışı, Hazret-i Peygamberden ve dört halife efendilerimizden izin alışı, hep bu zâtın helâl malı ile yaptırdığı nur dolu câmide olmuştur. Ahaveynzâdeler: Hoca Çelebi adı ile tanınır. Ölüm tarihi: «Bu iki sadra geldi, nükad iki birâder». Ali Cemalî oğlu Fadl: Fadl kelimesi doğum tarihleridir. Üçüncü Murad zamanlarında kendisine Şeyhülislâmlık teklif edilmişse de kabul etmemişlerdir. Sonra vefat ettiklerinde Zeyrekbaşı yakınında babasının türbesi içinde babalarının ayak ucunda toprağa verilirken babalarının mübârek ayakları kefenden dışarıya çıkmış, ölümü üzerinden ellidokuz sene geçtiği halde hâlâ tazeliğini muhafaza ettiği görülmüştür. Bu türbede bir çocuk mektebi vardır ve orada her sabah bir hatm-i şerif okunur.

Muhaşşî Sinan Efendi oğlu Hüseyin: Sarı Gürz'de babalarının yaptırdığı mescidin bahçesinde toprağa verilmiştir. Doğruluğu ile tanınan bir zattır. Mehmed Nakib oğlu Esseyid Mehmed Fâzıl: Ma'lulzâde ismi ile tanınır. Peyâmî'nin ifadesiyle ölüm tarihi: «Rahmete vâsıl oldu Nakîb». Sene 993. Zincirlikuyu yakınındaki annesinin

yaptırdığı Yüksek Kur'an Mektebinin yanındaki mezarlıkta toprağa verilmiştir. Bu aziz molla, Aziz ismine lâyık olduğundan, bilginler arasında itibarı yüksekti. Elmevlâ Hüseyin: İstibli'dir ve Sadrî Çelebi lâkabı ile meşhurdur. Ölüm tarihi: «Gitti Sadrî Cihan-ı fânîden». Sene 993. Mezarının nerede olduğu bilinmiyor.

Elfazıl İvaz Efendi: Manav Kadı ismi ile meşhurdur. Alâiye livasındaki Manavgat nahiyesindendir. Eğrikapı içinde bulunan medrese, hadis okulu ve câmiin yanında toprağa verilmiştir. Bursa valiliğine tayin edilişinin târihi: «Bursa'ya vâli oldu Manav». Sene 993. Üçüncü Sultan Murad ile şakaları ve birçok güzel eserleri vardır. Çok temiz ruhlu ve nüktedan bir zât imiş. 994 senesinde âhirete göç etmiştir. İlyas oğlu Mehmed: Çivizâde adı ile meşhurdur. İstanbul'ludur. Zeyrek başındaki câmiinin bahçesinde ayrıca mezarlığı vardır. Hâveri'nin ifadesi ile doğum tarihi: «İnnehü hayrül mevlüd». Sene 983. Ölüm tarihi:

Didi Sâî-i dâi intikal-î Sâline târih
Çivi-zâde Efendi bu cihândan eyledi rıhlet.

Babalarının ölümüne tarih: «Mâte zübdetülhukkâm». Sene 954. Mustafa Mehmed: Birgi şehrindendir. Ebedî âleme yolculuğa çıkınca, Edirnekapı dışında Kemal Paşazâde ile Emir Buhârî tekkesi arasındaki düzlükte toprağa verilmiştir. Mahmudülbegavi oğlu, Ahmedoğlu Üveysi oğlu Seydi Ahmed oğlu Mehmed: Dedesi, Begavi Tefsiri'nin yazarıdır. Kendilerine Gürz Seydîzâde derlerdi. Soydan bir Çelebidir. İlim ve fende kuvvetli, musannif, müellif bir zâttır. Kadıçeşmesi bitişiğinde babasının yaptırdığı mektebin bahçesinde toprağa verilmiştir. Ahîzâde Hasan Çelebi: Doğumu hakkında tarih: «Fazlullah» kelimesidir. Sene 876. Babasının yaptırdığı cami yanında gömülüdür. Seyyid Murtazâ: Karaman eyaletindeki Beyşehir kasabasındandır. Mezarı, Edirnekapı dışındadır. Kindâr ve inatçı bir kimse idi. Sonunda dervişlik köşesine çekilerek halkla ilişkisini kesmiştir. Elmevlâ Mustafa :Uzun Hasan Efendinin muhterem oğlu olup, Cenânî mahlasını kullanırdı. Ölüm tarihi: «Kıldı rıhlet Cenânî Efendi âh». Tarihçidir. Türkçe ve Farsça tarihleri herkesçe bilinir. Yenli Ali Efendi: Şeyhülislâm Çivizâde Şeyh Mehmed Efendinin kardeşi ve Defterdar Abdi Çelebi'nin küçük oğludur. Çarşamba pazarında Tavâşî Mehmed Efendi câmii yakınında, anneleri Şerife Kadın Mescidi alanında gömülüdür. Zekeriyya Efendi: Ankaralıdır. Seçkin Şeyhülislâmlardandır. Ölümü tarihi için Recâî Çelebî şunu yazmıştır: «Füc'eten Zekeriyya Efendi geçti heman». Birinci Selim Câmii ya-

kınında yaptırdıkları hadis mektebi yakınında gömülüdür. Ne çeşit bir mânâ deryasına daldıkları isimlerinden bellidir. Dördüncü Mehmed Hân zamanında müftü olan Yahya Efendinin oğludur. Birkaç talebesi de Şeyhülislâm olmuştur. Nâmî Nişancı Paşa: Boyalı Mehmed Paşa adı ile şöhret bulmuştur. Sâi Çelebi'nin ifadesiyle ölüm tarihi:

Didi ihvân-ı safâ fevtine târih ne ola
Didiler vâsıl-ı hak oldu Nişânî Paşa Sene: 1001

Keskin Dede yakınında, câmiye bitişik türbesinde yatar. Bu tarih, türbesinin kapısı üstüne yazılmıştır. Elmevlâ Abdülkerim: Deli İmam adı ile meşhurdur. Manisalıdır. Ölümü için tarih: «Vâsıl-ı Cennet-i Hak oldu İmâmûssultan». Kira isimli bir yahudi kadınını da katlettirmiştir. Katli için tarih «gaza» kelimesidir. Sene 1008. Adı geçen imam Atmeydanındaki tekke önünde gömülüdür. Tâc Beyzâde Nişânî: Ölümü için tarih:

Didi târih-i fevtine vâli
Âh fevt oldu Tâc Bey-zâde. Sene 1016

Mahmud Paşa'da bedevî şerbetçi dükkânının karşısında ana caddeye bakan bir demir pencere içinde, babasının yanında gömülüdür. Divânî yazıda şöhreti dünyaya yayılan Hattat Tâczâde budur. Vefatı Süzeni Efendi ile aynı güne rastladığından, cenaze namazları aynı musallâda kılınmıştır. Fakat Süzenî Efendi Edirnekapı dışında gömülüdür. Süzenî Efendinin vefatına tarih: «Sefer kıldı bugün fâni cihândan Süzeni-zâde».

BÜYÜK ŞEYHLER VE SALİHLER

Şeyh Süleymân Efendi: Diyarbakırlıdır. Mücâhede mihrâbının ışığı, müşahede denizine dalmış, kerâmet ehli, salih bir kişi idi. Şeyh Muslihüddin Efendi: Halvetiye şeyhlerinden «Merkez» Muslihiddin Efendinin halifesi ve damadıdır. Mezarı, Yenikapı dışında kendi yaptırdığı tekkenin avlusunda Merkez Efendi türbesinin yanındaki özel türbesindedir.

Pîr Merkez Efendi'nin menkebeleri: Bu saygıdeğer ihtiyar hayatta iken, bir gün kendi dervişlerine şöyle der: «Bir defasında şurada secde ederken yeraltından bir ses işittim. «Ya şeyh! Ben şurada yedi bin yıldan beri bekleyen kırmızı renkli, sudan lezzetli bir hayat pınarıyım. Senin emrinle yeryüzüne çıkmaya memurum. Cenab-ı Hak beni humma hastalığına yakalananlara ilâç kılmış. Beni

bu hapisten mutlaka kurtar!» şeklinde ricada bulundu». Önce kendileri: «Gelin dostlar, sizinle şu seccadenin bulunduğu yerde bir kuyu kazalım» diyerek, besmele ile yere ayağı ile bir kere vururlar. Sonra bütün dervişler üşüşerek bir su kuyusu kazarlar. Hâlâ kırmızı renkli büyük bir pınardır. Her kim sabahleyin aç karnına bu hoş lezzetli sudan üç kere içse, Allah'ın emri ile hummâ hastalığından kurtulurmuş. «Merkez Efendi» adı ile şöhreti her tarafa yayılan bir su kuyusudur.

Şeyh Hazreti Ekmelûddin Efendi: Abaza Paşa'nın yakınlarından Halvetî Süleymân Efendi'nin halifesidir. Mezarı sofular hamamı tekkesi alanındadır. Esrar ve irfanla dolu bir kimsedir. Şeyh Selâmi Mustafa Efendi: İzniklidir. Edirnekapısı dışındaki Emin Buhârî tekkesi mezarlığında yatar. Şeyh Ahmed Buhârî: Unkapanı yakınında evinin yanında, Üçüncü Murad'ın kendisine yaptırdığı türbede yatmaktadır. Tek başına bekâr hayatı yaşayan, fânî meşreb, hâl ehli bir şeyh idi. Allah sırrını takdis etsin. Şeyh Ahmed Sâdık Efendi: Buhara'da Taşkent şehrindendir. Üç kere İstanbul'dan, üç kere de Belh şehrinden yaya olarak hacca gitmiştir. İstanbul'da Emir Buhârî tekkesinde yatmaktadır.

Mecâziyyunun serçeşmesi Şeyh Hazreti Nalıncı Memi Dede: Bergamalıdır. Sağlığında, Unkapanının iç tarafında Arablar câmii çarşısındaki bir dükkânda nalıncılık yaparmış. Menkebeleri şöyledir: Kendilerinden sonra postuna oturan Abdi Çelebi, ömründe eline keser bile almadığı halde usta bir nalıncı olur. Bu da meczublardan imiş ve bu dükkân nalıncı dükkânından gayri işlerde kullanılmazmış. Allah'ın hikmetinden olacak, Unkapanında «Süglün Muslu Sultan» sarayında bir yangın çıktı. O tarihte hakirin (Evliyânın) de ev ve dükkânları beraber yandı. Yangın, tâ eski odalarda durdu. Bu Nalıncı Memi dedenin dükkânının dört tarafındaki bütün dükkânlar yandığı halde, tahtadan yapılmış olan dükkânın bir tahtasına bile zarar gelmemiştir. Yangın sırasında dükkânında nalıncılık yapan Nalıncı Hüseyin: «Benim dedemin dükkânıdır. Beraber yanarım, yine çıkmam!» diyerek ateş içinde kalmıştı. Dükkândan dışarı yongaları atarken elbisesi ve sokak aydınlanıyordu. Yangın Unkapanından Vefa meydanına kadar uzandığı halde, bu dükkân muhabbet meydanında ayak diremiş ve bütün halk seyrine gelmişti. Nalıncı Hüseyin Çelebi ise, sanki yangını görmüyormuş gibi, dükkânda oturup nalın işlerdi. Soranlara, «Bu dükkân dedemin postunun döşendiği bir dükkândır» derdi. Yangından sonra dükkânların kıymeti arttığından, «Küpeli» denilen attar Yahudi, mütevellisine birkaç akçe

fazla vererek Nalıncı Hüseyin Çelebiyi bu dükkândan çıkardı. Yahudinin girmesinden mahalleliler hoşlanmadılar. Yahudi dükkâna girip kepenkleri açarken, dengesini kaybederek başı üzerine düşmüş ve hurdahaş olmuştur. Hüseyin Paşa'nın surra ağalarından bir vezir ağası ile hacı subaşı gelip keşif yaptıktan sonra, Yahudinin leşini o mübarek dükkâncıktan kaldırdılar ve dükkânı yine Nalıncı Hüseyin Çelebi'ye verdiler. Bu Hüseyin Çelebi budala görünüşlü, yumuşak huylu bir adam olup, Nalıncı Memi dede Hazretlerinin türbedarı idi. Bu hakîrin (Evliyânın) semtinde olduğu için, her hâlini bilirim. Veli olması muhtemel, iyi huylu bir kimse idi.

Yangın sırasında Memi dedenin türbesi de zarar görmediği gibi civarındaki Hacı Kasım ve Mehmed Çelebi'nin evleri de kurtuldu. Murad Hân buraları bizzat gezerek fakirlerine sadaka verirdi. Nalıncı dede tekkesi, Süglün Muslu sarayına bitişik, Haraccı mescidi karşısında yüksek bir yapıdır. Dede Sultan, gömülü oldukları bu yeri sağlıklarında ibâdethâne olarak kullanırlarmış. Öldüğü gece Sultan Üçüncü Murad'ın rüyasına girerek: «Cenâzemi Fâtih câmiinde kılmaya hazırlan. Beni evimde toprağa ver. Üzerime bir türbe, yanıma da bir tekke ile bir çeşme yaptır. Dünyâdan elli sene su içtim!» demiş. Evine getirip orada toprağa vermişlerdir. Üzerine bir türbe ve yakınına bir çeşme yapıldı ki, hâlâ herkes ziyaret eder. Vefatı için Cenânî'nin söylediği tarih: «Gitti Na'leyni dede hayf meded ukbâya» Sene 1001. Yaz kış, nalın giyerlermiş. Gerçi mecbur imiş. Fakat sözleri baştanbaşa gizli manâlarla dolu ve kalbi hazine gibi imiş. Şeyh İkinci Şaban: Kastamonuludur. Büyük Şaban Efendinin halifesidir. Şeyh Vefa câmiinin avlusunda gömülüdür. Diğer vasıflarını hem yakından bilmediğimiz hem de «Elkezzab men yetehaddes bi külli mâ sem'ahü» hadis-i şerifinin şumulüne girmemek için, başka menkıbelerini yazmadım. Şeyh Yakub el-hilvânî: Pir Ali dedenin halifesidir. Mezarı Bozdoğan kemeri altındadır. Şeyh Fethullah Şâyi: İdris Halveti'nin halifesidir. Mezarı, Şeyh Vefa türbesi civarındadır. Şeyh Ni'metullah: Lügat sahibidir. Sofyalıdır. Nakşibendî tarikatındandır. Mezarı, Edirnekapı dışında Emir Buhâri tekkesi alanındadır.

Şeyh Sinan Efendi: Yenikapı dışında bir sofa üzerinde gömülüdür. Abdülkerim oğlu Mehmed Vahab: Ulemâdandır. Mezarı, Edirnekapı dışında Kemal Paşazâde yakınındadır. Elfâdıl Mustafa Eşşehir Bibastan Efendi: Tire şehrinde bir tüccarın oğlu imiş. Mezarı, Edirnekapı dışındadır. Fazilet sahibi ve iyi huyları ile tanınmış bir

kimsedir. Ahmed oğlu Ataullah: Birgi kasabasındandır. Cenâze namazını Süleymâniye câmiinde Ebussuud Efendi kıldırmıştır. Şeyh Vefa câmii alanında yatmaktadır. Elmevlâ Sinanûddin: Saruhan Akhisarındandır. Mezarı, Edirnekapı dışında Emir Buhâri tekkesi yakınındadır. Elmevlâ Muhterem Efendi: Taşkentlidir. Ayasofya semtinde, evinin yakınında gömülüdür. Nisarizâde Mehmed Efendi: Mezarı Edirnekapı dışında, babasının mezarı yanındadır. Şeyh Mehmed Dede: İstanbulludur. Mezarı Yedikule yakınındaki tekkesinin bahçesindedir. Şeyh Yorgancı Emir Efendi: Kiylanlıdır. İstanbul'a, Ebû Eyyübel-Ensârî ile şehid olan ecdâdını ziyâret için gelmiştir. Kendisi de Gül Câmii yakınında Sirkeci tekkesinde şehidler ve sahâbe-i kiram arasında toprağa verilmiştir. Kara Nişancı akrabasından Şeyh Mehmed Efendi: Mezarı, Nişancı Paşa Câmii avlusundadır.

Taşköprüzâde Mehmed Kemaleddin: Şakaaik-i Numâniyye sahibi Taşköprüzâde Efendi Hazretlerinin muhterem oğludur. Sultan Osman'la birlikte Hotin Seferine iştirak etmiş ve Boğdan'ın Yaş şehrinde ömrü tamam olarak vefat etmiştir. Cenazesi sağlam bir araba ile Tuna'nın İsakçı köprüsünden geçirilerek Tunca adlı kale altında rahmet denizinde yıkanmıştır. Sonra deniz yolu ile İstanbul'a getirilip Cebe Ali kapısından geçirilerek Âşık Paşa Câmii avlusunda büyük babaları yanında toprağa verilmiştir. Temiz kalbli, melek huylu, birçok eseri olan bir kimsedir (52). Nişânîzâde Seyid Mehmed Efendi: Bin yirmi beş senesinde vefat etmiş olup, Emir Buhârî tekkesinde toprağa verilmiştir. Tarih ve hukuka ait bazı eserleri vardır. Hattâ Mirzâtül-Kitab adlı eser onundur. Atâî Çelebi tercüme etmiştir.

Mehmed Kudsî: Nişancızâde Efendinin muhterem evlâdı ve Emir Buhârî Hazretlerinin damadının damadı olan Abdüllâtif Efendinin torunudur. Osman Gazi ile sefere giderken yol zahmetinden sıhhati bozulup, Padişâh'ın izni ile geri dönerken yolda vefat etti. Büyük cedleri Emir Buhârî tekkesinde toprağa verildi. Ölümü için, Emir Ali Efendinin söylediği tarih: «Rûm-u Kudsî Cennete buldu vüsul». Sene 1041. Başka bir tarih: «Rûh-u Kudsî ide arşı me'vâ».

Hatib Zâkirî: Foçalıdır. İstanbul'a gelerek Şeyh Nureddinzâde Efendinin hizmetine girmiştir. Yıllarca tekkelerde zikredici ve şükredici olduğu için «Zâkirî» diye şöhret bulmuştu. Musiki ilminde Abdullah Fârâbî kadar kuvvetli idi. Hakir Evliyâ «Gülşen-î vahdete

(52) Mevzuat-ûl Ulûm adlı eser bu zat tarafından tercüme edilmiştir. Bu eser Yayınevimizce basılmıştır.

dâim açılıp cânbülbülü» zikrini onlardan öğrenmiştim. Mustafa Hân devrinde hatib oldu. Bir gün öğle ezânında müezzin bulunmadığı için ezânı kendileri okurken, bir çaylak kuşu sarığını kaparak minarenin âlemi üzerine koymuştur. Orada tam bir hafta kalmış. Hâdiseyi Mustafa Hân'a nakletmiş. O gece beraberce zikr ve tesbih ettikten sonra, Mustafa Hân kendisine bir kese altın verip: «Al şununla borcunu öde... Artan kısmı ile de teçhiz ve tekfin hazırlıklarını yap!» buyururlar. Allah'ın hikmeti, Zâkirî Efendi evine dönünce bir rüzgâr çıkar ve minarenin tepesindeki sarığı yere düşürür. Ertesi gün de kendisi aniden vefat eder. Mezarı, hatibi olduğu Kazancılar Câmii sahibi Molla Hayreddin Hazretlerinin yanındadır. Veli olması muhtemel, hâl sahibi, akılca hafif bir zât idi. Receb Efendi oğlu Mehmed Efendi: Sultan Dördüncü Murad Hân devri âlimlerinden olup, İstanbulludur. Karısı olan hain, kendisini zehirleyerek şehid etmiştir. Mezarı Eğrikapı dışındadır.

Elmevlâ Şehzâde: Edirne yakınlarında Akça Kızanlık denilen meşhur kasabadandır. İstanbul'da vefat etmiş ve Keskin Dede yakınında toprağa verilmiştir. İlim ve irfanı ile sivrilmiş bir zât idi. Abdurrauf oğlu Ali: Niksarlıdır. Sultan Bayezid Câmii mezarlığında Okçulara bakan bir pencere içinde yatmaktadır. Atâi Çelebi'nin sözü ile ölüm tarihi şudur: «Mesken-i Molla Ali'nin Cennet-i âlâ ola». Sene 1033. Âdil bir molla ve kadılık bahsinde keskin kılıç idi. Hazreti Şeyh Keskin Dede: Allah aşkı ile dolu bir Ulu Sultan imiş. Ehli hâl olanların anlattığına göre, mezarlığında kırk elli bin kadar sahâbe, şehid ve evliya yatmakta imiş. Gayet güzel bir mezarlıktır. Bu dergâhta yatan büyüklerin mezar taşlarındaki tarihler yazılacak olsa, ayrı bir cilt teşkil eder. Yusuf oğlu Mehmed: Yahşî Efendı adı ile anılan kıt akıllı, girgin bir zât idi. Bin otuz üç tarihinde hayata veda etmiştir. Mezarı, Keskin Dede mezarlığındadır.

Bostanzâde Küçük Mehmed Efendi: Kayınbabaları olan Nişancı Mehmed Paşa mezarlığında yatmaktadır. Adı geçen molla sülâleden gelme, güzel ahlâklı, âlim, fâdıl, üç dilde şiir ve yazı yazabilen, lisanı fasîh, ifadesi güzel bir kimse idi. Abdülganî oğlu Mehmed: Cenaze namazı kalabalık bir cemâatle Fatih Câmiinde kılındıktan sonra, Âbid Çelebi mescidi mezarlığında toprağa verilmiştir. Mezarı, gönül ehlinin dua oklarının hedefidir. Yaşı, tahlil yolu ile «sah» kelimesidir. 56 yaşında vefat etmiştir. Vefat tarihi: «Elcennetû mevâhu». Sene 1036. Abdülkerim Çelebi: Geçmişi temiz, sülâlesi ulemâ

ile doludur. Mezarı Edirnekapı dışında, babasının yanındadır. Merhum, zamanın rakibsiz âlimi imiş. Kınalızâde Abdurrahman Çelebi: Tırhala'da doğmuş, Keskin Dede tarafından toprağa verilmiştir. Ahlâklı, yumuşak huylu, temiz ve muhterem bir kimse idi.

Elmevlâ Mehmed Sadık: Sıdkı Çelebi adı ile tanınmıştır. Anası tarafından meşhur Muhaşşî Şeyhzâde Efendi ile akrabalığı vardır. Sur içinde, adı geçen Muhaşşî yanında yatmaktadır. Abdullah Efendi: Ali Çelebi adı ile meşhurdur. Fakat halk arasında Fenlicezâde derler. «Fazl-ı ilâh» sözü doğum tarihidir. Sene 945. Mezarı içindeki Şerife Kadın mescidi avlusunda, aziz babası yanındadır. Merhum Molla, akli ve nakli ilimlerin cevherini toplayan bir deniz olup, kendisinden büyük ve küçük olanlar arasında zamanının yegânesi idi. Gecdehan Abdullah Efendi: Karamanlıdır. Mezarı, Kırağacı Dede mescidi karşısındadır. Merhum, yardımı seven, edib, mütevazi bir kimse idi. Ahmed Efendi: Muhterem babasının medresesi yakınında yatmaktadır. Vefat tarihi: «Dîdi târihini Atâî ânın-rûhuna rahmet eyleye Allah». Fâdıl, Kâmil Mustafa Efendi: Azmizâde Haletî Çelebi diye tanınır. Devrinde şairler sultanı idi. Birçok eseri vardır. Fakat bunlar arasında divanı son derece güzel ve rûbâileri emsalsizdir. Hatta ölmek üzere iken, şu kıtayı düşünmeden söylemiştir.

Mahzum oluruz kaçan ki dilşâd olsak
Vîran oluruz kaçan ki âbâd olsak
Şol mürg-i humâ perver-i aşkız biz ki
Dâme düşeriz gussadan âzâd olsak

Süleymâniye Hadis medresesinde müderris iken vefat edip, evinin yanında yaptırdığı ve sonradan büyük para sarfederek dârülkurrâya çevirdiği mektebin avlusunda toprağa verilmiştir. Vefâtı için tarih:

Kisbî târihin dedi ol fâzıl-ı nazm-âverin,
Adn'e kıldı azmi geçti Azmî-zâde Hâletî. Sene 1040.

Eski ve yeni şairler, bu ünlü mollanın rûbâilerine nazire yazmaktan âcizdirler. O garip ifade tarzı, o gönül alıcı hâl, ancak Cenâb-ı Hâletî'nin işidir. Melâmîler Sultanı Şeyh Hazreti Kapanî Mehmed Efendi: Buna Kisûdar Mehmed Efendi de derler. Bu lâkabı almasına sebep, saçlarının büklüm büklüm perişan olması ve kendisinin başı açık, ayağı çıplak dolaşmasıdır. Kış günleri sırtına kaba bir İmroz abası giyer ve elinde bir balta ile, «Lâ cübbetün velâ sivallah» diyerek, dolaşır gezerdi. Kendisinin Gelibolu taraflarından

olduğu söylenirdi; fakat Peçevî, Sirem taraflarından kabaniçek, kopçak ve çakşırlı adamlar gelir, Unkapanının iç taraflarında Arabacılar meydanı önündeki mektepte kalırlar ve Mehmed Efendinin akrabası olduklarını söylerlerdi. Zaten Kisûdar Efendinin kendisi de Boşnak dilini çok güzel konuşurdu. Konya'da Erlizâde Hazretlerine mürîd olmuş, sonra ilâhî cezbeye kapılarak harabât erenlerine karışmıştır. Kendisi kırk sene kadar bizimle aynı mahallede oturmuş ve hatta doğduğum zaman sol kulağıma ezânı bu zât okumuştur. Kendisi ile tanışıklığımız eski olduğu için, her gün çeşitli kerametlerine şâhid olurduk. Bunlardan biri:

Çocukluğumda bir gün Unkapanının iç taraflarındaki kuyumcu dükkânlarımızda «Ve ketebnâ aleyhim tihâ innen-nefsi binnefs» âyetini okurken, Kapânî Efendi gelip dinledi ve «Allah Allah!» dedi. Derhal civardaki berber dükkanında Gümüşcüler tekkesi şeyhi Pehlivan Ali Halhâli peyda olup, bizim dükkânın önünde Kisûdarı görünce bir nârâ atarak: «Ey dost! Şahımız Şah Ali'dir. Yoluna can ve başımız kurban olsun! Kerbelâ meydanıdır meydanımız!» deyip, Kapâni Efendinin elini öptü. Kapâni Efendi de «Derviş Ali, inşallah bu anda isteğine kavuşup, Kerbelâ şehidlerinin sevâbına nâil olursun» diyerek, elindeki çotura kumkumadan Derviş Ali'ye birkaç yudum içirdi. Derviş Ali nârâ atarak yine berber dükkânına girince, Kapânî Efendi hakîre: «İşte 've ketebnâ' âyetinin yeri geldi. Tekrar oku!» deyince, onu gördük ki Derviş Ali kaçarak bizim dükkânın önüne geldi. Arkasından da berber dükkânından Hacı Ahmedoğlu adındaki yiğit dal bıçak çıkarak Derviş Ali'yi göğsünden vurarak şehid etti. Hemen Kapâni Mehmed Efendi, Derviş Ali'nin kulağına, «Şimdi Kerbelâ şehadetini buldun mu? 'İnnennefsû binnefs' âyetine mazhar oldun mu?» diyerek gitti.

Babası rahmetli: «Bre şu Hacı Ahmedoğlunu tutun!» diye katili yakalatıp yeniçeri ağası Şehid Hasan Halife'ye teslim etti. Hacı Ahmedoğlunun katil olduğu kesinleştikten sonra, Ağakapısı zindanında öldürülerek geceleyin çardak önünden denize atıldı. İşte bu olayı, gözümüzün önünde meydana gelişinden çok daha önce haber vermiştir.

İkinci kerâmeti: Bir gün Kapâni Sultan Murad'ın huzuruna çıkarak, «Murad Çelebi! Unkapanındaki Süglün Muslu Sultan Halan üç güne kadar tamamen iflâs edecek... Zavallıya elli kese yardımda bulun da borcunu ödesin!» diye ricada bulunur. Murad Hân «Peki iyi, Baba Sultan» diyerek savar. Mecliste bulunanlar bu sözlere hayran olurlar. Allah'ın hikmeti, üç gün sonra Muslu Sultanın sa-

rayında büyük bir yangın çıkar ve Sultan yalınayak kaçarak canını zor kurtarır. İflâs eder. Kisûdar Efendi, oturduğu tekkenin sahilinde caddeye bakan bir pencere içinde yatmakta olup, türbesini herkes ziyaret eder. Şeyh Hazreti Ömer Efendi: Dırağman câmii şeyhidir. Üsküp yakınında Debre adlı kasabadandır. Tercüman Şeyhi Abdülmü'min Efendi'ye intisab etmiş, sonra onun yerine geçerek şeyhlik makamına oturmuştur. Hacdan geldikten sonra vefat etmiş ve Tercüman tekkesi mezarlığında, toprağa verilmiştir. Ölümüne bir katırın tepmesi sebep olmuştur, derler. Adı geçen şeyh hâfız, şöhretli bir vâiz ve müşkilleri çözmeye muktedir itibarlı bir kimse idi.

Şeyh Hüseyin Lâmekânî: Budin kalesi karşısındaki Tuna kenarında, Peşte şehrindedir. Bayramiye tarikatındandır. Tahsilini tamamladıktan sonra inzivâya çekilmeyi uygun bularak, İstanbul'da Şah Sultan câmii avlusuna çekilmiş ve vefatında tekke yakınında toprağa verilmiştir. Allah'a hamdolsun, bu şeyhin sohbeti ile de şereflendim. Lâmekân sözüne lâyık, dünyadan vazgeçmiş, evsiz-barksız, olgun bir kimse idi. Şeyh Hüseyin Doğânî dede: Sofya yakınlarındaki Bergofça adlı kasabadandır. Askere intisâb ederek, yıllarca kâfirle gaza etmiştir. Sonunda dünyayı terkle âhirete yönelerek mevlevî tarikatında karar kılmış ve Yenikapı tekkesinde otuz sene kadar çile çekerek ilim tahsil etmiş, nihayet Mevlânâ'nın halifesi yerine posta oturmuştur. Mesnevî ve mânevî ilimler okuturken vefat etmiş ve tekkesi alanında toprağa verilmiştir.

Evliyâ hakîkin hayatı boyunca ellerini öpüp dualarını aldığı ve şerefli sohbetlerinde bulunduğu dervişler, şeyhler ve velî olması muhtemel kişiler:

Sultan Budala Hasan Efendi: Fatih câmiinin Boyacılar kapısı dahilinde otururdu. Kat kat kulübeler yaptırırdı; fakat içinde oturulmazdı. Çünkü katlar çok yüksekti. Hattâ marangozlar, üzerinde bir çivi daha çakmaya cesaret edemezlerdi. Nihayet bir gece kuvvetli bir rüzgâr eserek Hasan'ın kulübesinin güzelliğini bozdu. Sabahleyin Hasan dedeyi odasında kefenine sarılı bularak, «Kestelzâde» yanında toprağa verdiler. Açık seçik kerametleri vardı. Kisûdar Mehmed Efendi: Halleri yukarıda anlatılmıştır. Armagânî Mehmed Efendi: Foçalıdır. Herkese bir elma hediye ettiğinden, «Armagânî» derlerdi. Sultan Dördüncü Murad Hân'dan izin alarak memleketini ziyarete giderken, Üsküdar tarafında Bostancıbaşı köprüsünde asker arasında dolaşarak vebâ hastalığına yakalanan ve yakalanmayan askerlerle üç gün sohbet ettikten sonra, İstanbul'da vebâ hastalığın-

dan öleceklerin ve kurtulacak olanların bir defterini yapıp Dördüncü Sultan Murad'a takdim eyledi. Üç gün sonra İstanbul'da velvele koptu ve Armagânî Mehmed Efendi'nin defterinde belirttiği miktarda ölüm vukua gelerek, yedi gün içinde yetmiş bin kişi vefat etti. Sonra Armagânî sırlarını açığa vurmaktan müteessir olarak Foça'ya vardıktan sonra orada vefat etti.

Kapânî Deli Safer Dede: Unkapanı'nda Ekmekçi Ali Çelebi'nin fırınına, çok şiddetli yandığı bir sırada, girip rahat bir uykuya dalmıştır. Sonra çıkıp binlerce kişi ile vedâlaşarak Unkapanı'ndan kendini denize attı ve kayıplara karıştı. Bu olaya, Unkapanı halkının hepsi şahid olmuştur. Aradan yedi sene geçtikten sonra, Cezayir'den Kara Hoca ve Ali Peçenoğlu'nun kalyonları ile İstanbul'a gelip, yine Unkapanı'nda oturdu. Fakat dilsiz olmuştu. Ali Peçenoğlu ve Kara Hocadan naklolunur ki: «Biz yedi sene evvel Cezayir'e giderken Septe boğazına yakın Atlas Okyanusu kıyılarına geldiğimizde, bu Safer Dede bir timsaha binmiş olduğu halde kalyonlarımızın arkasında göründü. Kendisini gemimize aldık. Bindiği timsah da gemilerimizle beraber limana girdi. Sahile düşüp öldü. Leşini Safer Dedenin ricası üzerine gömdük. Bütün Cezayir halkı buna şahittir» derlerdi. İşte Safer Dede böyle seçkin âşık ve üstün bir derviş idi. Unkapanı mahzeninde vefat etmiş ve Unkapanı dışında Horoz dedenin yanında toprağa verilmiştir.

Hakikat yolunun devecisi Yetmiş Kuruş Dede: Bu zât Budin eyâletinde Şemturna adlı kalenin ağası bulunduğu sırada, Eğri Fâtihi Mehmed Hân ile savaşa iştirak etmiş idi. O sırada ricâl-ı gayp (görünmeyen askerler) askeri içinde kalarak fetihten sonra önüne gelene bu sırrı söylediği için yedi sene dili tutuldu. Yedi yıldan sonra, yetmiş kuruş sözünden başka bir şey söylemez, kopçalı çakşır, çekirdekli kaput, boşnak pabucu, kapaniçe ve serhadlı dolamaları giyip, «Yetmiş Kuruş!» diyerek dolaşırdı. Garib olan bir şeyi vardı: Unkapanı semtinin çamuru İstanbul içinde meşhurdur. O berbâd çamurda, o şiddetli kışda, pabucunun değil üzerine, nalçasına bile çabur sıçramazdı. Böyle tertemiz gezer ve namazı cemâatle kılardı. Sultan Murad'a bir gün: «Revan'ı yedi günde alıp yine vereceksin» demiş... Dediği gibi, Revan yedi günde fethedilmiş ve tekrar İran'ın eline geçmişti. Murad Hân İstanbul'a dönerken, «Yetmiş Kuruş» yetmiş yaşında olduğu halde âhiret hesabını görüp, Kaymakam Murad Paşa'nın fermânı ile Zeyrek başındaki Çivizâde mezarlığında toprağa verildi. Melek Ahmed Paşa'nın Sultan Murad'ın ağzından

rivayet ettiğine göre, Murad Hân muharebe sırasında: «Ordu içinde Yetmiş Kuruş'un sesini işitiyorum. Bakınız hangi çadırdadır?» diye sorarmış. Halbuki o günlerde Dede, İstanbul'da olup vardığı yerde, «Murad yetmiş kuruşu aldı, Murad yetmiş kuruşa...» diye feryad ederek serseri gezmekte idi. Ekici Dede: Büyük bir derviş idi. Bir kere Civan Kapıcıbaşıya, Şam'a pirinç bir mühür hediye göndermişti. Allah'ın hikmeti, o hafta mühür Civan Kapıcıbaşıya verilerek Sadrâzam oldu. İstanbul'a geldiği zaman Eskici Dede vefat etti ve Karaman'da oturduğu yerde toprağa verildi. Mehmed Paşa üzerine nurlu bir türbe yaptırdı. Nalıncı Hüseyin Çelebi: Azablar çarşısında idi. Daha önce yazıldı.

Keçeli Dede: Kisûdar Mehmed Efendi'nin halifelerindendir. Mevlevî külâhı, bol yenli kaba cübbe giyer ve ayağına nalını geçirip elindeki nakış keçesiyle büyüklerin kapılarını dolaşarak, keçesini altın ve gümüşle doldururdu. Sonra kırk elli kadar yetimi toplayarak onları bol para sarfı ile temiz elbiseler giydirir ve düğünle yetimleri sünnet ettirirdi. Ve her birine durumlarına uygun işler bulurdu. Yâni kimisini usta yanına, kimini hoca yanına verir, bazılarını da vezirlerin ve âyânın hizmetine koyardı. Bağdad'ın fethi haberi alındığı gün, Ramazanı Şerifte vefat ederek Necâtî Bey mezarlığında toprağa verildi. İyi ahlâk sahibi bir zât idi. Oşum Dede: Saraçhanebaşı'nda idi. Daima sessiz ve sedasız durur, yollarda gelen geçenin ayağına takılan taşları kaldırır, sanki yolları temizlemeye memur gibi idi. Mezarının yerini bilmiyorum.

Divâne duhan Keser Dede: Allah âşıklarından, dilsiz ve hal sahibi bir divane idi. Enfiye tiryakisi idi. Bazen çocuklar enfiye diye toprağı avucuna koyar. Dede hazretleri de burnuna çekerdi. Günde yüz dirhemden fazla toprak çekerdi. Birkaç kere kerameti görülmüştür. Kisûdar Seyid Abdullah Çelebi: Selânik mevlevîyet'inden azledildiği sırada, Kisûdar Mehmed Efendinin çotrasından içtiği bir bâde neticesinde bütün evrakını terkederek divâne bir derviş olmuştur. Kisûdar Molla Mustafa Çelebi: Kazancılar Câmii müderrisi iken bütün kitablarını Hayrüddin Câmiine vakfedip kâküllü bir kız gibi divânelik yolunu tuttu. Fakat bu zâtta görülen harikülâde haller kürsü şeyhlerinde bile görülmemiştir. Hakîr (Evliyâ) Trabzon seyahatinde iken vefat ettiğinden, nereye gömüldüğünü bilmiyorum. Bülbül Divanesi: Yaş ve kış, bir kafes ile bülbül gezdirirdi. Bülbülün bahar günlerinde ötmesi âdet olduğu halde, bunun bülbülü kışın öterdi ki, herkesi şaşırtan da bu acaib sır idi. Dayak Divanesi:

Kasımpaşa'da idi. Her zaman çıplak gezerdi. İstanbul'un şiddetli soğuğundan, Okmeydanı'nda kar içinde yattığı halde mübârek yanakları terlerdi. İki elleri omuzunda perişan bir halde dolaşır dururdu. Boynuzlu Divane Ahmed Dede: Kasımpaşa'da «Kocamış oğlu» adlı bir yeniçerinin evinde otururdu. Uzun günlerde Kasımpaşa mezbahası üzerine oturur ve gelip geçene: «Şalla! Kâbeye gide Ahmed Çebo! Şalla gidesin Mehmed Çebo!» diye laf atardı. Tuhaf olan tarafı şu ki, ömründe hiç görmediği birini görünce adı ve sanı ile «falan çebo!» diye tanışıklık gösterirdi. Yirmi seneden beri görmediği bir adamı görür görmez tanır, «Falan kadının oğlu falan çebo hoş geldi» diye sıçrayıp ayağa kalkardı. Koynu, koltuğu; koyun, sığır, keçi, kuzu, karaca ve ceylân boynuzları ile dolu idi.

Gariblik: Bazı kimseler fal niyeti ile «Ahmed hani benim boynuzum?» deyince genç ise küçük, yaşlı ise büyük bir boynuz çıkarırdı.

Başka bir gariblik: Soran bekâr olursa, «Daha senin boynuzun bitmedi!» dermiş!

Bir başka gariblik: Bazı Hristiyan ve Yahudiyi, kıyafet değiştirerek, beraberce getirirdik. Bizi görünce tanır, fakat kefereye hiç yüzünü dönmezdi. Hakîr (Evliyâ): «Ahmed Dede... Bunu da tanısana!» dediğimde, «O cufuttur!» diye tanır ve avret yerini açarak kızardı.

Diğer bir gariblik: Birisi «Ahmed dede, sana bir boynuz vereyim, bana bir oyun oyna» dese, hemen ayağa kalkıp, sağ elinin parmaklarını sıktıkça leylek sesine benzer bir ses çıkararak oynardı. Bunun için herkes Ahmed Dede'ye bol bol boynuz getirirdi.

Başka gariblik: Bir ay sonra, boynuz veren gidip Ahmed Dede'ye: «Benim boynuzum nerede?» dese, hemen elini koynuna sokar ve verdiği boynuzu çıkarır teslim ederdi.

Başka bir gariblik: Bir adama üç defa «Şalla Kâbeye gidesin!» dese, o adam mutlaka Kâbeye giderdi. Sûdan ve Habeş seyahatlerine çıktığımdan beri divaneden haber aldığım yoktur.

Papas Divane: Galata'da otururdu. Kâfirlerin maskarası bir divane idi. Hal ve tavırları, yürüyüş ve konuşması son derece güzel ve neşeli idi. Şehrin ileri gelenlerinin hepsini tanırdı. «Şakanâme» adlı eserimizde hal ve hareketlerinin taklidi tamamen yazılmıştır. Durmuş Dede: Rumelihisarında idi. Bütün gemiciler bu adamcağıza sadaka verirlerdi. Sefere çıkacak olan her gemici gelip bu dede-

ye sorardı. Dede, o adama «Falan yere git, falan yere gitme» diye hakikatı söylerdi. Hakikaten o adam dedenin söylediği yere giderse selâmetle ve ganimetle döner, gitme dediği yere giderse zarara uğrar, ya gelir, ya gelmezdi. İşte böyle hakikî sır sahibi, derviş bir dede idi. Sümüklü Dede: Atmeydanı'nda idi. Devletle olan işini halletmeye giden birine sümük atsa, o gün o adamın işi görülürdü. Şayet tükürürse o adamın işi görülmez, azar işitirdi. Sanki bu hizmetle görevlendirilmiş bir Allah âşıkı idi. Elekci divanesi: Dilsiz bir divane idi. Dilsiz bir deli idi. Allah'ın emri ile elekden başka bir şey yemezdi. Elekci kadınlar, bu divanenin yanısıra gidip, istedikleri adamı deliye göstererek, o adama musallat edip elek aldırtırlardı. Divane ise eleği kırarak çemberini atar, gerisini helva gibi ağzını köpürterek yedikten sonra baygın gözünü süzerek memnuniyetini ifade ederdi. En garibi şudur ki, bu kadar müddet zarfında divanenin küçük ve büyük abdestini yaptığını hiç kimse görmemiştir. Doğuşundan beri çıplak olarak dolaşmış ve hiç konuşmamışken, ölümünden bir gün önce yanına gelen salih bir kimseye selâmdan sonra, «İnşallah bizi yıkayarak defin masraflarını helâl paramızdan verip bizi kapının dışında toprağa verirsin. Yürek oynamasına yakalananlar gelip ziyaret eder ve bir mikdar toprağımı biraz suda eriterek içerlerse, Allah'ın emri ile iyileşirler» demiş ve oraya varınca ruhunu teslim etmiştir. Sonra o zât, vasiyeti gereğince cenazesini kaldırmış. Halen köprü üstünde herkes tarafından ziyaret edilir. Hafakan hastalığına yakalananlar ziyaret ederler ve şifa bulurlar.

Melamîlerin reisi, insanların sevgilisi divane Burnaz Mehmed Çelebi: «Sabah sabah delisi» adı ile meşhurdur. Babası Eğri fâtihi Mehmed Han zamanından beri yeniçeri ocağında çavuş kethûdası olup, yeniçeri ağaları kola bindikleri vakit bu divane çelebi de babası ile birlikte kol dolaşır, arama sırasında ele geçen suçluları habsederdi. Bir gün babasına kızarak «Sabah ölürsün» demiş. Allah'ın hikmeti, seher vakti babası ölmüştür. O zamandan beri Divane Çelebiye «Sabah sabah» dedikleri vakit, başını taştan taşa vurur. Allah bilir ya, o baş taşlara vurdukça Adana kabağı gibi küt küt öterdi. Birine kızdığı zaman «yuf» deyip burnundan balgam çıkararak kızdığı kimsenin üzerine atar ve biçare adamın üstünü salyangoz gibi balgama bulardı.

Bir kere birkaç arkadaş ile divan seyrine giderken bu divaneye Divanyolu'nda rastgeldik. Başına bir bostancı külâhı giymiş, omuzunda bir tüfek kundağı, bir ağat parçasına binmiş, dizgini elinde sıçrayarak koşuyor, caddenin sağ ve solundaki dükkân sahibleri ile

çeşitli şakalar yapıyordu. Yanımızdan geçerken, «Sakın, atım değer» diye elindeki sopanın ucunu arkadaşımın ayağına öyle vurdu ki biçare topallayarak: «Bre gidi deli» diyerek kendisine bir tokat vurdu. Divane, hemen elini burnuna sokarak çıkardığı sümüğü arkadaşımın suratına attı. Arkadaşım «Vay gözüm çıktı!» diye bağırmaya başladı. Ben de hey gidi divane, elinde taş varmış, arkadaşımın gözü çıktı, diye bakarken anladım ki, zâlim divanenin burnunda bir aydan beri kaskatı olmuş sümüğü, arkadaşım gözünün akı ve karası sanarak feryada başlamış. «Bre aç gözün sağlamdır. Vurduğu taş değil saf balgamdır» dediğim zaman, zavallı gözünü açarak «Allah'a şükür, deli balgamı imiş» dedi.

Divanenin akça tahtası kadar burnu vardı. Lâkin kibirli burnu büyük değil idi. Aklı az bir deli idi. Velhâsıl tuz nasıl her yemeğin tadı ise, bu Burnaz deli de her toplulukta, her yerde, her merâsimde ve her divanda, karada ve denizde bulunur, gece gündüz yatmaz uyumaz, İstanbul'u dolaşır bir divane idi.

Yine bir kere, bu divanenin anasını tütün içerken yakalayarak hapsetmişler. Bu divane, Kara Mustafa Paşaya anasının bırakılması için ricaya gitmiş. Eğri Çavuşbaşı, «Sabret, Paşanın işi var» demiş. Divane: «Sen falan yeme... Paşa beni bilir» deyince, bütün divandakiler gülmüşler. Mustafa Paşa gürültüyü işiterek, «Nedir çelebi?» diye sormuş. Çavuşbaşı: «Sultanım! Çelebinin anasını, borçlu olduğu için hapsetmişler. Bırakılmasını ricaya gelmiş!» deyince divane:

«— Yalan söylüyor. Anam borçlu değildir. Tütün içerken yakalayıp zindana attılar. Şimdi de kadınlar zindanından çıkarıp erkekler hapishanesine kosunlar. Çünkü babam yoktur» der. Divandakilerin hepsi gülerek şaşırırlar. Kara Mustafa Paşa, divaneye bir avuç altın vererek anasını salıverir. «Şu kadını bir kocaya ver!» diye kethûdasına tenbih eder. Kara Mustafa Paşa merhum, delilere pek itikad ederdi.

Her zaman ve her işte bulunmayı âdet edinen bu divane bir ölüm haberi alınca, müezzinle birlikte cenâzenin önü sıra giderek birtakım lüzumsuz sesler çıkarırdı. Sonra da kayığa girip kürek çekerdi. Bu delinin şakaları, taklidciler ve komedyenler arasında meşhurdur. Âyan ve kibar konaklarında temsil olunur. Lâkin boş bir deli değildir.

Bir keresinde yine bu divane, üç gün üç gece: «Kızıl odalarda yangın var!» diye feryad etmişti. Deli sözü diye kimse inanmadı, Allah'ın hikmeti, dördüncü gün büyük bir yangın çıktı ve Odunka-

pısı'ndan tâ Yedikule'ye, Mollagürânî taraflarına kadar yayılıp, üç gün üç gece devam etti. Divanenin nereye gömüldüğünü bilmiyorum.

DÖRDÜNCÜ MURAD DEVRİNDE VEFAT EDEN ULEMÂ VE ŞEYHLER

Şeyh Mehmed Kadızâde: Dördüncü Sultan Murad'ın şeyhi idi. Memleketi Sofya'dır. Dağmanlı Şeyh Ömer Efendinin yerine şeyh olmuştur. Ayasofya'da Sofyalı Kadızâde diye şöhret bulan şeriat ulemâsından idi. Bazan ehli tevhid sufîlere taş atardı. Sultan Murad ile Bağdad seferine giderken, Konya'da kendisi Hazreti Mevlânâ ziyaretine gitmediği gibi gidenleri de menetmiştir. Nihayet Sultan Murad Mevlânâ türbesini ziyâretle semâ âyini yaptırırken, «Bre meded şeyhi çağırın... Gelip bu ney ve kudumu dinleyip semâ sefasını görsün!» diye haber göndermiş ise de şeyh yine gelmemiştir. Sonunda: «Ya gelsin, yoksa ayağını kırarım. Yahut kendisini buraya aşçı yaparım!» diye zorlayınca, şeyh çaresiz Sultan Murad'ın bulunduğu yerin kapısına gelir. Padişah hışımla önüne çıkar ve şeyhe çarpar. Zavallı Şeyh yere yuvarlanıp ayağı kırılır. Bu suretle de Mevlânâyı ziyaret nasib olmaz. İstanbul'a döndükten sonra vefat etti. Doğrusu o devirde yetişen şeyhlerin en büyüklerinden idi. Bundaki açıklık, belâgat, zekâ, asâlet, bahadırlık, fikir ve ferâset, lisan talâkatı o asırda kimseye nasib olmamıştır. Bayezid câmiinden Ayasofya'ya tayin edildikten sonra, birçok kimseler bu zâtın meclisinde hazır bulunmak için perşembe gününden, Ayasofya'da itikâf niyetiyle, gecelerler ve sohbetinde hazır bulunurlardı. Âlim ve fazıl olduğu gibi, aynı zamanda Hilmî mahlası ile yazdığı ustaca şiirleri, âşıkca sözleri vardır.

Niksârîzâde Mustafa Efendi: Mezarı Âşık Paşa Câmii avlusundadır. Yüz elli adet değerli kitap yazmıştır. Ak Hüsameddin: Mezarı Selimiye hamamı yanında kendi medresesindedir. Kara Hasan Efendi: Karasilidir. Mezarı Emir Buhârî tekkesindedir. Devrin âlimlerinden idi. Hurrem Çelebi el-Cemâlî: Aksaray'lıdır. Mezarı, Kemâl Paşazâde yakınlarındadır. Sanat sahibi bir âlim ve tarihçi idi. Nimetullah oğlu İbrahim: Rûşenîzâde adı ile tanınmıştır. Mezarı Eğrikapı dışındadır. Küçük Taceddin İbrahim Çelebi: Hamid ilindendir. Zamanının yegânesi idi. Mezarı Edirnekapı dışında Emir Buhâri tekkesindedir. Sinanûddin Yusuf el-Hatib: Süleymaniye câmiinin imam ve hatibi idi. Beş vakit namazını Süleymaniye'de kı-

lar, câmiden dışarıya çıkmazdı. Sinan Efendinin arkasında namaz kılmak, hitabetini ve hoş sesi ile okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemek için, birçok cemaat itikâf niyetiyle câmide kalırlardı. Mezarı Selim Hân câmii yakınındaki Koğacı Dede mescidi alanındadır. Şeyh Vefa Oğlu Hazreti Sultan Fukara Muslihiddin: Âşık Paşa türbesinde toprağa verilmiştir.

Eser ve ibret sahifelerini görebilen göz sahiplerince malûm olduğu üzere, şeyhlerin silsilesi meşreb yönünden birkaç dala ayrılır. Evvelâ gizli zikir ve açıktan zikir şeklinde Nakşibendî ve Halvetîye olarak ikiye ayrılır. Halvetiye tarikatı da birkaç şubeye ayrılır. Fakat «El turuku ilâllah bi-adedi enfâs-ül-halâık» ifadesi gereğince, daha binlerce tarikat vardır. Fakat hepsinden önce ve başta, tarîkat-ı Muhammediye gelir. Ondan sonra Nakşibendî, Halvetî, Bayrâmî, Vâhidî, Zeynî, Mevlevî, Rûşenî, Gülşenî, Bektâşî, Nimetullahî ve Nurbâhşî tarikatları, şöhretleri gökleri tutan tarikatlardandır. Bunlardan başka yüz kırk tane daha sayarlar. Fakat tarikatların başı olan Nakşibendî'nin kaynağı Hazreti Ebubekir'e ulaşır. Vâhidî tarikatı Hazret-i Ömer'e, Zeynîler ise Hazreti Osman'a dayanırlar. Halvetî ki Celvetî de ondan ayrılmıştır, Hazreti Ali'ye ulaşır.

İstanbul'da ilk tarikat şeyhi Habib Karamâni Hazretleridir. Öldüğü zaman, Eyüp Sultan karşısındaki Sütlüce kasabasında Caferâbâd tekkesi yakınına defnedilmiştir. Hayatta iken yetmiş bin mûridi vardı. Yerine Şeyh Üveysi Hazretleri halife olmuştur. Tekkesi, Koca Mustafa Paşa tekkesidir. Bu tekke eskidir. Bizans zamanında kızlar manastırı idi. Harun'er-Reşid İstanbul'un yarısını sulh ile aldığı zaman, oraya bir tekke yaptırmış idi. Fetihten sonra Fatih de tekke olarak bıraktı. Bayezid-i Velî vezirlerinden Koca Mustafa Paşa tekkesi dediler. Sonra İstanbul'da «Yahya Şirvâni»nin dört halifesi şöhret buldu. Ondan sonra Zeynî tarikatı yayıldı. Bu tarikatın on iki imam, on iki hadis imamı ve on iki büyük şeyhi vardır. Onlara, şeyhler arasında «Abadile» derler. Allah'a hamdolsun ki birçoğunu ziyaret etmeyi nasib etmiştir. Seyid Yahya Şirvânî'nin halifesi Seyid Ömer Ruşeni'dir ki, ondan Seyid İbrahim izin alarak «Rüşenî» adını «Gülşeni»ye çevirmiştir. Mezarı Mısır'dadır. Ama Gülşenî tariki; Mevlevî, Halvetî, Kâdirî, Celûtî ve Sinanî'den sonra ortaya çıkmıştır.

Şairlerin Sultanı Revanî: Edirnelidir. Asıl adı Şûca'dır. Süleyman Hân hareminde yetişmiş, vefatında Kırkçeşme yakınındaki kendi câmiinin avlusunda caddeye bakan bir pencere içinde toprağa ve-

rilmiştir. Vefatına tarih: «İşidip rühu kudsi did tarih, cânândan yana azmetli Revânî». Temiz şiirleri, şirin sözleri ve tertip edilmiş meşhur bir divanı vardır.

İSTANBUL DIŞINDAKİ ÜÇ KAZA VE KARADENİZ BOĞAZINA KADAR OLAN YERLERDEKİ İMARETLER, CÂMİLER, MESCİDLER VE DİĞER HAYIR YERLERİ İLE ZİYARET YERLERİ

Yedikule: Bizans devrinde vebâ hastalığı olan yerlerden gelenler burada yedi gün kalmadıkça İstanbul'a giremedikleri için, «Nazarta» (Karantina) derler. Fetihten sonra, Fâtih bütün debbağları ve mezbahaları buraya yerleştirdi. Deniz kenarında imar görmüş bir kasabadır. Bir câmii, yedi mescidi, bir hanı, bir hamamı, yedi sebîli ve üç tekkesi vardır. Üç yüz adet debbağ dükkânı, elli adet tutkalcı atölyesi, deniz kenarında yetmiş tane de kirişçi işyeri vardır. Ama sakinleri arasında evli olanlar azdır. Hepsi bekârlar pazarıdır. Savaş zamanlarında beş bin kuvvetli bekâr debbağ şâhbazları çıkarır ki, her biri demir gibidirler. Bu kasabanın fena kokusuna alışık olmayanlar bir an bile dayanamazlar. Fakat ahalisine o kötü koku misk ve anber gibi gelirmiş!... Misk sürünmüş kimseler yanlarına yaklaşsa hoşlanmazlar. Halkı çok ikram severdirler. Allah, mallarına Halil bereketi vermiştir. Malumdur ki, pirleri «Ahi Evran» Hazretleri eteği dolu olarak giden bir halifesine, «Eteğindeki nedir?» diye sorar. Halife de «kuruştur» diye cevap verir. Meğer eteğindeki köpek pisliği imiş. Utancından böyle cevap vermiş. «Ahi Evran» dahi «Rabbim teâlâ hazretleri mal ve erzakınıza bereketler ihsan buyursun!» yollu birçok dualarda bulunmuştur. O kabule şâyan duanın yüzündendir ki bugüne kadar hâlâ derici esnâfının ticaretlerinin bereketi boldur ve pek ikram edici olurlar. Hatta «Hacı Ali» adlı bir deri tüccarının kırk yıllık birikmiş köpek pisliği vardır ki, İngiliz kâfirleri kırk bin kuruşa satın almak istemişlerse de verilmemiştir, diye meşhurdur. Bu kasabanın dışında hayat veren bir çeşmenin kemeri altında dört köşe beyaz bir mermer üzerine mermer ustası bir kaz resmi yapmıştır ki, sözle anlatılması imkânsızdır. Gören canlı sanır. Bu sebepten o çeşme «Kazlıçeşme» adiyle meşhurdur.

Yenikapı kasabasının imaret ve hayır işleri: Yenikapı'nın dış batısında cennet gibi bir kasabadır. Beş yüz kadar bağ ve bahçeli saray ve evleri vardır. «Merkezefendi Câmii» adiyle bir câmii, yedi

zaviyesi, bir hamamı ve bir de mevlevihânesi vardır. Bu mevlevihâne öyle büyüktür ki, yetmiş kadar mevlevî fukarası odası, samâhânesi ve imareti etrafında yeşil sahaları vardır. Büyük ağaçlarla süslenmiştir. «Âsârî» adlı emsalsiz bir ressam bu mevlevîhânenin duvarlarına kalın yazı ile «Ve hüve'l azîzilhakîm» ayetini yazmıştır ki, sanki mücizedir. Ve yine duvara kükreyen bir arslan resmi çizmiştir ki, sanki Şattûlarab kıyısında avlanmaya çıkmış bir arslandır. Her gelen şair, arslana uygun beyitler yazmışlar. Bu beyitler sayılamayacak kadar çoktur. Mevlevîhânenin bu kasabada yetmiş seksen kadar dükkânları vardır. Suyu boldur.

İstanbul surunun dışındaki havadar ve lâlezar Topçular mahallesi: Fâtih zamanında Rumeli tarafına sefere çıkıldığı vakit topçu tâifesi burada eğlendikleri için, «Topçular» denilmiştir. Yüksek ve açıklık bir yerde olup bağ ve bahçesi çoktur, bin kadar yüksek sarayları ve başka evleri vardır. «Nişancı Paşa Câmii» denilen bir câmii ile yedi mescidi, bir tekkesi, yedi hanı ve bir küçük hamamı vardır. Hamamı, Yeniçeri ağası Kara Çavuş yaptırmıştır. Yüz tane dükkâncıkları vardır. Bu dükkânlarda her çeşit eşya bulunur. Havası temiz, suyu Kırkçeşme suyudur. Sarayların içinde Melek Ahmed Paşa sarayı sanki melekler bahçesidir. Yapısı eski olduğundan, bir kaleye benzer. Çeşitli maksureler ve hamamları ile süslenmiş bir gülistandır. Çok güzel büyük bir havuzu vardır. Eyüp nâipliğine bağlı ise de ayrı bir subaşısı vardır. Gürcü Paşa Sarayı, Defterdar Nişancı Paşa Sarayı da meşhur saraylardandır. Yakınındaki çeşmenin tarihi şudur:

Nişânî fikriderken bu binânın sâti garrasın
Didi mülhem ânın târîhini de «hayr-ı sultan» Sene 970.

Bu saraya yakın «Beyzâde Çelebi» çeşmesinin tarihi de şudur:

Dedi târih-i binâsın Nâilî
Âb-ı lâtîf-i çeşme-i aynülhayatvan

Sur dışındaki mâmur Otakçılar mahallesi: Fatih zamanında Rumeli tarafına giden bütün çadırcılar çadırlarını kurup burada konakladıkları için, «Otakçılar» derler. Havası ve suyu güzel olup, bağlı bahçeli iki bini aşkın saray ve evleri vardır. Eyüp kadılığına bağlıdır. Fakat müstakil subaşısı vardır. Eğrikapı'nın batısında bin adım uzaklıkta, yüksek bir yerde kurulmuş, insana ferahlık veren «Otak meydanı» denilen bir çimenlik mesire yeri vardır. Safâ ehli ikindiden sonra o gönül açan yere giderek gezinirler. Dört câmii, on yedi

mescidi ve altı tekkesi vardır. İçlerinde en bakımlısı, Emir Buhâri tekkesidir. Üç hanı vardır. Çarşı câmiinin cemâatı çoktur.

Hüseyin Ağa sebilinin tarihi:

Görüb ânı didi bu abd-ı zaîf
Tarih olsun «sebîl-i hub u lâtîf» Sene: 1008

Otakçılar ile Edirnekapısı arasındaki büyük bir yapı olan Emîr Buhârî câmii ve tekkesi Mimar Sinan yapısıdır.

Sur dışında Nişancı Paşa kasabası: Sur'un batı tarafında havadar ve yüksek bir tepe üzerine kurulmuş, bağ ve bahçeli, üç bin kadar bakımlı büyük sarayları olan bir mahalledir. Câmilerinin içinde Nişancı Paşa Câmii, en bakımlı ve güzel olanıdır. Cemâati çoktur. Yüksek bir tepe üzerine inşa edilmiş güzel bir câmidir. Elli adet mescidi ve dört tekkesi olup, bir hamamı da henüz yapılmıştır. Yirmi adet dükkânı vardır. Hanı yoktur. Nişancı Paşa'nın gönüllere ferahlık veren emsâlsiz bir hamamı vardır. Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

Çömlekçiler mahallesi: İstanbul kalesinin batı tarafında, Haliç kıyısında, alçak ve düz bir yerde kurulmuştur. Bin evli, bağlı ve bahçeli, bakımlı bir mahalledir. Birçok saray ve bostanları vardır. Evleri kat kat ve hoş manzaralıdır. Bu mâmur mahallenin Yâvedud, Zâlpaşa, Defterdar ve Hocaefendi adlarında dört adet iskelesi vardır. Bu iskelelerin karşı sahillerinde Hasköy, Pîrî Paşa kasabaları vardır. Eyüp kadılığına bağlı ise de ayrıca kadı ve subaşısı olan bir nahiyedir. Câmilerinin en güzeli «Zalpaşa» câmiidir ki, bir cennet bağı içinde iki tarafı yol olup pek güzeldir. Osmanlı ülkesindeki vezir câmileri içinde bundan nurlusu yoktur. Üç yüz altmış altı adet cam billûr ile süslüdür. Kuzey tarafından avlusuna taş merdiven ile çıkılır. Altında baştan başa talebe odaları vardır. Güney tarafına yine merdivenle çıkılır. Çünkü bir tarafı yüksek ve yokuş bir yere yapılmıştır. Bu câmiin vasıflarını hakkıyle yazsam bir cild doldurur. Kubbesinin dışındaki sanatlar haddinden fazladır. Minberi, mihrâbı ve müezzin mahfelindeki ince sanatları Sinop kalesindeki minberden başka bir minberde görmedim. Etrafındaki bahçe içinde binlerce kuşun ötüşleri insana hayat verir. Minâresi çok sanatkârca ve yüksektir. Koca Mimar Sinan bu camiin yapımında bütün sanatını ortaya koymuştur.

Defterdar Nazlı Mahmud Paşa Camii: Defterdar iskelesi kenarında eski biçim küçük bir camidir. Cemâatı çok fazladır. Kapısının üzerinde şu tarih yazılıdır:

Arifî güft birh o târih
İsm-i mescid makaam-ı Mahmudest

Eski usul bir de alçak minaresi vardır. Bundan başka yüz mescidi, yedi tekkesi ve bir hanı olup imareti yoktur. Sultan Mustafa'nın tahta çıkışının ilk günlerinde yeniçeri ocağı başçavuşu «Kara Çavuş», Zâlpaşa yakınında her an baharı yaşayan bir bahçe içinde bir mevlevihâne yaptırmıştır ki, benzeri yoktu. Bir gece meydana gelen zelzele neticesinde mevlevihâne yerle bir oldu. Yeri sonradan bostan olmuştur. Suyu hoş, aydınlık ve temiz bir hamamı vardır. Bu şehrin ana caddesi üzerinde iki tarafı üç yüz adet dükkânla süslenmiş bir çarsısı vardır. Fakat bedesteni yoktur. Çok fazla nalbant dükkânı vardır. Caddenin iki tarafında iki yüz elli adet çanakçı, çömlekçi ve bardakçı dükkânları vardır. Kâğıthane'den ve Sarıyer'den getirdikleri çamurlarla maşraba, çömlek ve sürahi yaparlar ki, benzeri ancak Çin ve İznik çinisinde bulunabilir. Fakat bu topraktan başka bir hassa vardır. Bilhassa yeni yapılmış bir testiden su içenin damağı kokulanır ve vücudu ebedî hayat bulur. «Ve minel mâi külle şey'in hay» sırrı açık açık görülür. Bu işyerlerinde öyle maharetli ustalar vardır ki, yaptıkları testiler kırk elli kuruşa satın alınarak padişah ve vezirlere hediye olarak götürülür.

Adı geçen kasabanın çeşmeleri: Halil Ağa çeşmesi, Çömlekçiler mahallesinin içindedir. Kapısının üzerindeki tarihi şudur:

Dedi tarihini Fedâî hakir
Ayn-ı pâk-ı çeşme-i mâ-i hayat

Sokullu Mehmed Paşa çeşmesi, Zâlpaşa yakınındadır. Kapısının üstünde şu tarih vardır:

Teşnediller dediler târihını
Çeşme-i mâ-i hayat-ı canfezâ

Defterdar Nazlı Mehmed Paşa çeşmesi: Kendi camiinin bitişiğindedir. Tarihi şudur:

Oldu bünyâdına târih
İnnehâ hayrün Cemilün

Zâlpaşa kasabasının ziyaret yerleri: Muslu Efendi, Miftâh şerhine haşiye yazan Bâli Efendinin oğludur. Mezarı Defterdar Camiinin avlusundadır. Türbesi Mimar Sinan yapısıdır. Kafzâde Ahmed Efendi: Dokuz yüz altmış beş senesinde Allah'ın «İrcii» emrine uymuştur. Defterdar Camiinin avlusunda yatmaktadır. Kadri mahlası

ile yazdığı şiirleri vardır. Bâkî Efendi musallisi: Mezarı Zâlpaşa yolu üzerindedir. Şeyh Pir Ahmed: Eşrefiyye tarikatına mensuptur. Edirne'deki Pir Ali Dede'nin halifesidir. Defterdar Camii karşısında gömülüdür. Şeyh Mahmud Karamanî: Niğdelidir. Defterdar Mahmud Paşa hadis mektebinde muallim iken vefat etmiş ve orada toprağa verilmiştir.

EYÜP SEMTİNİN CAMİLERİ, MESCİDLERİ, MEDRESELERİ, HAN, HAMAM VE DİĞER İMARETLERİ İLE ZİYARET YERLERİ

Eyüp şehri İstanbul'un batı tarafındadır. İstanbul'a olan uzaklığı denizden iki mil, karadan iki saattir. Amma yine İstanbul'a bitişik olup, arada boş arazi yoktur. Baştanbaşa mâmurdur. Fakat müstakil bir hükümettir. Fâtih kanununa göre beş büyük akçe mevleviyettir. Yedi yüz parça köye hükmü geçer. Yirmi altı nahiye nâibi vardır. Adalet üzere senelik on bin kuruş geliri olur. Subaşısı ve mütevellisi vardır. Bu şehrin etrafında sûr yoktur. Kuzey tarafı İstanbul'un idaresindedir. Denizin karşı kıyısında Sütlüce kasabası olup, aralarında bir ok atımı mesafe vardır. Bağı bahçesi çok mâmur bir şehirdir. Dokuz bin sekiz yüz kadar saray ve ev vardır. Uzunluğu, Haliç boyunca, Zâlpaşa Camiinden Kâğıthane yolu üzerindeki Kapıcıbaşı Sarayına kadar üç bin adımdır. Yine Zâlpaşadan İdris Köşküne kadar üç bin adım tutar. Yine Zâlpaşadan Bülbülderesine kadar olan uzaklık da üç bin adım gelir. Zâlpaşadan Nişancı ve Topçulara kadar olan uzaklık da üç bin adımdır.

Eyüp'deki Sultan Camileri: Eyüb Sultan Camii: Bu cami, Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Fâtih sevâbını Hazret-i Ebâ Eyüb'e hediye eylemiştir. Deniz kıyısına yakın Ensâri mahallesinde düz bir yere inşa olunmuştur. Bir kubbelidir. Ayrıca mihrab tarafından yarım kubbesi daha vardır. Fakat o kadar yüksek değildir. Camiin içinde direk yoktur. Orta kubbe etrafında sağlam kemerler vardır. Mihrab ve minberinin sanat değeri yoktur. Hünkâr mahfeli sağ taraftadır. İki kapısı vardır. Biri sağ tarafta yan kapı, diğeri de kıble kapısıdır. Kıble kapısı üzerindeki mermer üzerine celî yazı ile şu tarih yazılmıştır: «Hamden lillâh beyt-i ma'mur oldu bu». Sağ ve solda iki minaresi vardır. Avlusunun üç tarafı odalarla süslenmiştir. Ortasında cemâat maksûresi var. Bu maksûre ile Eba Eyûb'un mezarı arasında göklere baş uzatmış iki çınar ağacı var ki, cemâat gölgesinde ibadet ederler. Bu bahçenin iki kapısı var Ba-

tı kapısı dışında büyük bir avlu daha vardır. İçinde dut ve diğer ağaçlarla yedi tane büyük çınar vardır. Bu avlunun iki tarafında abdest muslukları vardır. Bu camiden başka, şehir içinde bin seksen kadar mescid vardır. Bunların dördü Mimar Sinan yapısıdır.

Medreselerden Eyüb Sultan medresesi ile Sokullu Mehmed Paşa medresesi, birkaç da hadis mektebi vardır. Kur'an okullarının en bilineni «Hocazâde» demekle meşhur Hasan Efendi oğlu Sadüddin Efendi Kur'an okuludur. Epeyce de çocuk mektebi vardır. Saraylarının en meşhuru Ali Paşa Sarayı'dır ki, Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Taraf taraf tekke ve hanları da vardır. Bir tane olan imaretinin gelip geçene nimeti boldur.

Eyüb Hamamı: Fâtih yapısıdır. Suyu gayet güzel ve lezzetlidir. Erkek ve kadınlar için çifte hamamdır. Fâtih nefesi eseri olarak oraya giren hastalar şifa bulurmuş. Bundan başka altı yüz kadar da saray hamamları vardır.

Sebilhâneleri: Eyüb Sultan avlusundaki Sultan Ahmed Hân sebilinin tarihi:

Eyledi Sultan Ahmed şükür ni'men halil,
Bin yirmi ikisinde yaptırıb bir nev sebil. Sene 1022.

Kasımpaşa türbesi yakınındaki Kasım Paşa Sebili'nin tarihi:

Dedi târihini Nihâdi ânın
Selsebil-i bihişt-i âb-ı zülâl

Çeşmeleri: İskele başında üç köşeli Resul Paşa ve bir de Çavuş çeşmesi vardır. Çavuş çeşmesinin tarihi:

Kim Nihâdî dedi târihin lâtif
Oldu ayn-ı çeşmesar selsebil

Çarşısında tam bin seksen beş tane dükkân vardır. Bezestanı yoktur. Fakat bütün kıymetli eşyaları dükkânlarda bulmak mümkündür. Havaf çarşısı, halis süt çarşısı ve Masumlar çarşısı mükellef ve süslü çarşılardır. Bu çarşının yoğurt ve kaymağı lezzetli, berber dükkânları pek süslüdür. Her Cuma binlerce kişi Hazret-i Ebâ Eyûb'u ziyaret için geldiklerinden, o gün çarşı ve pazar insan denizi halini alır. Zevk sahipleri kaymakçı dükkânlarının balkonlarında oturarak halis süt, beyaz peynir, saf bal yiyip safâ ederler.

Eyüb mesiresi: Kâğıthane yolu üzerinde Küplüce Ayazma adıyle denize bakan yüksek tepe üzerinde ağaçlıklı bir yer vardır ki,

Ayazmanın suyu cana can katar. Hummaya yakalanan kimse üç hafta seher vakti bu sudan içtiği takdirde iyileşirmiş. Ağa eskisi mesiresi: Haliç'e bakan çimenlik bir yerdir. Harb meydanı mesiresi: Şehrin sonunda Kâğıthane yolu üzerinde mükemmel bir atmeydanıdır. Her Cuma binlerce binici gelip, silâhşörlük tâlim ederler. Acâib bir seyir yeridir. Kalamış mesiresi: Zevk sahibi çeşitli arkadaşlar kayıklara binerek bu adalara gidip kaya balığı avlarlar. Bu balıklar başka memleketlerde bulunmaz. Gerçi çirkin görünüşlü ve siyah renklidirler, fakat gayet lezzetli ve kuvvet vericidir. Bilhassa tadında balık kokusu yoktur. Ne kadar yenirse yensin, ağırlık ve hararet vermez. Deniz hamamı mesiresi: Ahbablar her Cuma kayıklarla Eyüb Sultan önündeki adalara gidip, herkes mavi renkli futalarla yüzer. Sonra adanın çimenlerinin üzerinde oturup, yiyip içerek dünya dertlerini unuturlar. Bu gam dağıtıcı yer, muhakkak ki dünyada bir tanedir. Can kuyusu mesiresi: Eyüb'ün kuzeyindeki mezarlık içinde birkaç ev vardır. Oradaki eski bir evde, bir su kuyusu vardır. Birinin bir şeyi kaybolsa, abdest aldıktan sonra kuyunun kenarındaki musalla üzerinde iki rekat namaz kılar. Sonra bir Fâtiha-i şerife okuyarak sevâbını Hazret-i Yusuf Aleyhisselâmın mübarek ruhuna hediye eder. Sonra: «Ey sâhib-i pîr! Hazret-i Yusuf-u sıddik aşkına olsun, benim falan akrabam, yahut falan evlâdım, yahut kaybolan şu türlü eşyam ne oldu?» diye, kuyunun ağzından aşağı seslenir. Derhal sorduğu kimse hayatta mı, öldü mü veya kaybolan eşya, adı ve şekli ile, nerede ve kim çaldı ise veya çalan denizde ise, hangi denizde olduğunu açıktan açığa bildiren ince bir ses duyulur.

Çok tuhaf olan bu garibliğin sırrına akıl erdirmek mümkün değildir. Bu kuyu, her ne sorulsa haber verir. Fakat Kur'ân-ı Kerîmde kimsenin bilmeyeceği bildirilen beş mevzuda sorulan suallere alaydan yanlış cevap vermez. Meselâ: «Karnımdaki erkek midir, kız mıdır?» diye soran kadın, «Azıcık ye!» cevabını alır. Hâkir (Evliya), bu hâle birkaç kere şahid oldum. Şahid olmadan önce doğruluğuna inanmazdım. Hattâ bir kere kuyudan: «Osman dayım hayatta mıdır?» diye sordum. «Aydıncık şehrinde un alıyor, yakında gelir» cevabı çıktı. On üç gün sonra Osman dayım gelince, «Şaban ayının yedinci pazar günü nerede idiniz ve ne yapıyordunuz?» diye sordum. «Aydıncık şehrinde un alıyordum» diye yemin etti.

İdris Köşkü mesiresi: Yapıcısı Bayramiye tarikati şeyhlerinden «Şeyh İdris»adlı velîdir. Yaptırdığı güzel tekkede tarikat mensupları toplanır ve safa ederlerdi. Fakat Sultan Mustafa Han'ın tahta

çıkışında bu şeyhi dinsizlikle suçlayarak tekke ve evkâfını harabettiler. Hâlâ birkaç güzel çınar ağacı, çimenlikler, namazgâh seddi, tatlı su çeşmesi ve büyük havuzu durur. «İdris Köşkü» derler, güzel bir gezinti yeridir.

Kırk Serviler mesiresi: Dünyayı gören safâlı bir mesire yeridir. Birdir mesiresi, Ağa Kınlığı mesiresi: Zemini yeşil kadife gibi çimenlerle örtülmüş safâlı bir çimenliktir. Bülbülderesi mesiresi: Bu derede sesi tatlı birçok bülbüllerin ötüşmeleri insan kalbine ferahlık verir.

Eyüb şehrinin suyu, havası güzeldir, kadın ve erkeklerinin güzelliği medhedilir. Âyan ve eşrafı çoktur. Halkının çoğunu bilginler meydana getirir. Eyüb şehrinin has ekmeği, kaymağı, yoğurdu, şeftalisi ve kayısısı meşhurdur. Eyüb avlusundaki çınar ağaçlarına yuva yapan balıkçıl kuşları, her sene başlarından ikişer tüyü baştan başa nurlu Eyüb kubbesi üzerine bırakarak hediye ederler.

Ebâ Eyüb Hazretlerinin türbesinin vasıfları, ve o civardaki ülemâ, salih ve şeyhlerinin mezarları: İlâhî Ârif, Hazret-i Ebâ Eyüb Ensârî, Peygamberin sahabesinden ve hadis rivayet edenlerdendir. Kendisi Ensârdandır (Medinelidir). Hazret-i Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ettikleri zaman, Cibril-i Emin, Hazret-i Peygamberin devesinin yularından tutup çeke çeke cömert Ebâ Eyüb'ün evinin önüne çöktürmüştür. Bu işaret üzerine, Hazret-i Peygamber de Ebâ Eyüb'ün evinden başka bir yere misafir olmamıştır. Hâlâ Hazret-i Peygamberin mübarek mezarı bu Ebâ Eyüb Ensârî Hazretlerinin evinin yerindedir. Solunda Hazret-i Ebubekir'in kabri vardır. İşte Ebâ Eyüb, Hazret-i Peygamberin candan sevdiği dostudur. O, Hazret-i Peygamber'den birçok hadis nakleder. Nihayet, Emevîlerden Muâviye'nin hilâfeti sırasında, Ebâ Eyüb, Müslime ile iki kere Kostantiniye üzerine serdar olmuş; birinde sulh ile Kral Kostantin'den hazineler alarak Şam'a gelmiş, ikinci defa serdar olan Ebâ Eyüb İstanbul'u kuşatarak Galata'yı fethetmiştir. Sonra, Eğrikapı'dan çıkarken kâfirler taşa tutup şehid etmişlerdir. Bir rivayete göre, Ebâ Eyüb ishalden vefat eder.

Bunların hepsi evvelce yazılmıştı. Amma 857 (1453) senesinde Hazret-i Fâtih Sultan Mehmed Han Gazi İstanbul'u fethederken, yetmiş yedi büyük veli Ebâ Eyüb'ün kabrini aramaya koyuldular. Sonunda Akşemseddin Hazretleri: «Müjdeler olsun beyim! Resûlullahın bayraktarı Ebâ Eyüb Ensârî burada gömülüdür!» diye sık bir ormanlığa girdi. Bir seccade üzerinde iki rekat namaz kılarak,

selâmdan sonra bir secde daha yapıp, sanki rahat bir uykuya dalmış gibi, öylece kaldı. Birçokları: «Efendi, Ebâ Eyüb'ün kabrini bulamadığı için utancından uykuya vardı» diye dokunaklı konuşmalarda bulundular. Bir saat sonra Akşemseddin Hazretleri seccadeden başlarını kaldırarak, mübarek gözleri kan çanağını andırır bir halde Fâtih'e hitaben: «Beyim, Allah'ın hikmeti, seccademizi tam Ebâ Eyüb'ün kabri üzerine sermişler! Hemen şurayı kazsınlar!» deyince, Akşemseddin'in dervişlerinden üç kişi Fâtih ile beraber Akşemseddin'in seccadesinin altını kazmaya başladılar. Üç zıra' derinliğe inilince, dört köşe somaki yeşil bir mermer ortaya çıktı. Üzerinde kûfî yazı ile: «Hâzâ kabr-i Ebâ Eyüb Ensârî» diye yazılmış olduğu görüldü. O taş kaldırılınca, Ebâ Eyüb'ün vücudu safran ile boyanmış kefen içinde taptaze olduğu görüldü. Sağ ellerinde tunçtan yapılmış bir mühür vardı. Yine olduğu gibi bırakılarak, o yeşil taşın üstü örtüldü. Bunu gözleri ile gören İslâm askerleri, toprağını tevhid ve tezkir ile doldurdular. Sonra hazır olan bütün Müslümanlar ziyaret ederek, nurlu türbelerinin temeline başladılar. Hâlâ üzerindeki nurlu kubbe, cami, mescid, medrese, han, hamam, imaret, çarşı ve pazarın hepsi Fâtih'in eseridir. Fakat Fâtih'ten sonra gelen Osmanlı Padişahlarının her biri uğur sayarak, Eyüb yakınlarına birer güzel bina yaparak oralarını cennete çevirdiler. Nurlu türbesi bir kubbe içinde kalmıştır.

Mübarek kabrinin dehlizinin pencereleri camiin avlusuna bakar. Bütün duvarları çini ile süslü nurlu bir türbedir. Bahçesinin etrafı halis gümüş parmaklıklarla çevrilmiştir. Mübarek başuçlarında bayrağı, dört tarafında da gümüş ve altın şamdanlar, kandiller vardır. Adam boyunda olan yaldızlı şamdanlar üzerindeki ışıklı kâfurlar, buhurdan ve çeşitli klabdanlar ile dolu, mübarek bir kabirdir. Buradaki güzel yazılı Kur'ân-ı Kerîmlerin eşini, Hazret-i Ali'nin nurlu mezarından başka bir yerde görmedim. Eyüb'ün türbesindeki sanatlı avizelerin eşi, ancak Sultanahmed Camiinde bulunabilir. Mübarek ayak ucunda bir su sarnıcı var ki, ziyaretçiler bu sudan içerler. Hafakan hastalığının manevî bir ilâcıdır.

Adalet ve fazıllar sultanı Mevlâna Ebussuud Efendi'nin türbesi: Doğdukları yer, İstanbul yakınında «Müderris» adlı bir köydür. Hazret-i Peygamberden beri dünyanın gözü böyle bir bilgin görmemiştir. Bu zâta ulema arasında «İkinci Numan» derler. Üç bin çeşit ilimden ve bin yediyüz kadar muteber tefsirden yararlanarak yazdıkları kıymetli tef

sir, hâlâ âlimler arasında makbûldür ve onun ayarında bir tefsir yoktur. Ebussuud Efendi, Süleyman Han devrinde Şeyhülislâm idi. Şeriat bilginlerinden olduğundan, şeyhlik taslayanları kötülerdi. Sonraları ehl-i tevhide de hücum etmişti. Nihayet İbrahim Gülşeni Hazretleri kendisini Sultan Süleyman'ın huzurunda tasavvuf bahsinde aydınlattığından, «Bu tevhid, devr ehline helâldir» diye fetvâsını aldı. Ebussuud tefsirinin tamamlanışı için Mevlâna Mehmed Münşî tarafından yazılan tarih: «Tac-i tefsir kelâm-ı mu'ciz» Sene 972. Vefatı için Feyzullah Efendinin söylediği tarih: «Mate feridüzzeman Mevlânâ» Sene 972. Başka bir tarih: «Molla Ebussuuda ola makam cennet» Sene 972. Diğer bir tarih: «Müfti-i zaman eyledi azm-i ukbâ» Sene 972.

Mübarek mezarı, Ebâ Eyüb taraflarında Zamkçılar çarşısı içinde, kubbesiz, demir pencerelerle çevrilmiş, mermer sütunlarla süslü nurlu bir mezardır. Bütün aile ferdleri ve akrabaları ile beraber orayı mekân edinmişlerdir. Yanında zâviyesi, çocuk mektebi ve sebili vardır.

Ebussuud Efendi oğlu Abdülkerim Mehmed Çelebi: Mezarı, büyük babasının yanındadır. Bedîüzzaman'ın kabri: Meşhur Timur'un torunlarından Sultan Hüseyin Bayhara'nın en küçük oğludur. Bu zât, Tebriz şehrinde Kanunî Sultan Süleyman Han'ın atının ayaklarına yüz sürüp beraberce İstanbul'a gelmiş, sonra taundan vefat etmiştir. Mezarı, Eyüb Camiinin bahçesindedir. Sa'd Efendi: Müftü Ahmed Efendi'nin küçük kardeşidir. Eyüb Camiinde vaiz iken, bin yirmi tarihinde vefat etmiş ve Eyüb yakınında toprağa verilmiştir. Can gözü de ömür gözü gibi açıktı. Acem ülkesinde seyahat ederken, «Ömerî» takma adını kullanarak kurtulmuştur. Hocazâde Abdülâziz Efendi: Mezarı Eyüb'de babasının mezarının yanındadır. Kardeşi Esad Efendi Rumeli kazaskeri olunca, «Bu iki sadre geldi nakkad iki birader» diye tarih düşürmüştür. Kardeşi azledilip de yerine Damad Efendi tâyin olununca, «Azl-i azîzam, nasb-ı nâdan, tâarih-i işan, telvis-i divan» diye sanatlı, seci'li, alaylı bir tarih söylemiştir. Mehmed Efendi: Üstad, Aristo gibi bilgili bir zat olup, Murad Han'ın hocası Sadi'nin küçük oğludur. Vefatı için söylenen tarih: «Vemsikû akvel-i Mehmed aleyhel-fetva» Sene 1010. Cenaze namazını Eyüb Camiinde Üsküdarî Mahmud Efendi kıldırmış ve yine Eyüb'de babasının mezarı yanında toprağa verilmiştir. Mezarı ziyaret ehline açıktır. Kendisi bilgi denizi olduktan başka, güzel şiirleri de vardır. Şeyh ve âlim Hızır oğlu Ali: «Fâ-

zıl Ali Bey» adı ile meşhurdur. Osman Gazî asrındaki «Edebâli» adlı şeyhin soyundandır. Sultan Ahmed Han tahta çıktığı zaman, Eyüb Sultan'da kılıcı kendisine bu muhterem zât kuşatmıştır. Bilâhare bu geçici âlemden kalıcı ve ebedî âleme göç etmiş ve Eyüb Sultan türbesi avlusunda toprağa verilmiştir. Adı geçen zât faziletleri ile meşhur, ilahî bir ilim denizi idi. Eyüblü Şeyh Mahmud Efendi: Halveti tarikatının büyüklerinden Yakub Efendinin halifesidir. Eyüb'de Cezrî Kasımpaşa Camiine yakın bir mescid ve güzel bir tekke yaptırmıştı. Mezarı o ferah yerin avlusundadır.

Şeyhler şeyhi, Tecvid ve kıraat sahibi Mısırlı Hazret-i Mehmed Efendi: Padişah hocası ve darülkurra sahibi idi. Anadolu'da Kur'ân-ı Kerîmi kıraat üzere okumak bu zâttan kalmıştır. Eyüb Sultan Camiinde imam iken bin yılında vefat etmiş ve Sokullu Mehmed Paşa türbesinde toprağa verilmiştir. Bu hâkirin (Evliyanın) hocası olan Evliyâ Efendi'nin hocasıdır. Allah her ikisine de rahmet eyleye. Şeyhülislâm Hamid Efendi: Mezarı Eyüb'dedir. İstanbul'da Fil yokuşunda camii ve medresesi vardır. Hâkir (Evliyâ), o medresede kalarak, Ahfeş Efendi adlı ders-i âmdan yedi sene ilim öğrendim. Mübarek yerdir. Merhum Hamid Efendi'nin vefatı için talebelerinden Van kulu Mehmed Efendi'nin söylediği güzel tarih:

Müftî-i din-i mübin
Hâmid Efendi çünkü
Dünyadan etti rıhlet
Ukbâda oldu mes'ud
Seyrimde gece gördümdü
Bir gülistanda ânı
Anda Habib-i Ekrem
Eshab cümle mevcud
Dedim ki buralar mı?
Oldu makaam-ı Hâmid
Hafiften irdi târih
«Hâzâ makamı Mahmud» Sene: 985.

Hocazâde Mesud Çelebî: Mezarı Eyüb'de, annesinin yaptırdığı mektebin avlusundadır. Sarı Salih Efendi: Amasyalıdır. Eyüb'de bir pencere içinde yatar. Farsça'yı çok iyi bilir ve gayet güzel konuşurdu. Abdullah Mertulûsîzâde: İstanbulludur. Eyüb türbesi yakınında Hâmid Efendi'nin yanında yatar. İlmi, fazileti ile şöhret bulmuştu. Hocazâde Hasan oğlu Sadeddin: Ayasofya Camiinde abdest alırken

vefat etti. Eyüb'de yaptırdığı Darülkurra'nın mezarlığında toprağa verildi.

Kıbrıs fâtihi Kara Mustafa Paşa'nın mezarı: Bu paşa, İkinci Selim'in veziridir. Eyüb Camii avlusunun sol kapısının iç yüzünde, yüksek bir kubbe altında yatmaktadır. Gazâda kullandıkları ok ve yay, başları ucuna asılmıştır. Saçlızâde Abdullah Efendi: Mezarı Eyüb civarındadır. Pir Azmî Efendi: Defterdar Pir Ahmed Çelebî'nin mal defteri olan Azmî Efendidir. Vefat tarihi:

Nizâm-ı sebha-î ömrü irüb encâma hatmoldu,
Anınçün makta-ı itmamına tarih «nazm» oldu.

Bir başka tarih: «Azmî dâr-ı âlâ'ya azmetti» Sene 990. Diğer bir tarih: «Ruh-u pâkine demhedem rahmet». Kabri Güzel Siyavuş Paşa kabri: Sultan Süleyman Han'ın veziri idi. Çarşı içinde büyük bir türbede, bütün akrabaları ile birlikte gömülüdür. Türbesi, Mimar Sinan yapısıdır. Babazâde Mehmed Efendi: Eyüb'de hususî mezarlıkta yatmaktadır. Yahya Menlasî Abdullah oğlu Mehmed: Eyüb'de kendisi için yapılan özel türbede yatmaktadır. Dökmecizâde Mehmed Bakır: Acem Irakındandır. Allah'ın hikmeti, Acem şehzâdesi Haydar Mirza vefat ettiği saatte Mehmed Bakır da vefat etmiştir. «Bu iki acemoğlu güya aynı anda ölmek için sözleşmişler» diye İstanbul şeyhleri arasında çeşitli konuşmalara sebep oldu. Mezarı Eyüb'dedir.

Şâdman olsun Alemler gözleri aydın yine,
Mir Haydar nûr-u çeşm-i Hüsdev-i İran gelür.

Beyti'nin şâiridir. Hâsegizâde Mustafa Efendi: Mezarı Eyüb'dedir. Fazilet sahibi ve iyi huyları ile meşhur bir zât idi. Hacı Müeyyed oğlu Aziz Fâzıl Şeyh Abdülkadir: Şeyhülislâm Şeyhi Efendi adı ile bilinir. Mezarı, türbesi yakınındadır. Tevkiî Feridun Bey: İsmi Ahmed'dir. Çivizâde'nin talebelerindendir. Eyüb türbesi yakınında müstakil bir türbesi vardır. Üçüncü Sultan Mehmed'in nişancısı olduğundan, tahta çıkışında şu tarihi söylemiştir:

«Atâ-bahş» oldu ihsanına târih.
Culûsu sâline «şimşir-i İslâm». Sene: 982.

Şeyh Baba Mahmud Efendi: Filibelidir. Şâir, fâzıl, âlim bir kimse idi. Birçok eseri olduğu gibi, ayrıca Ebussuud tefsiri üzerine haşiyeler de yazmıştır. Edebî yazı türünde İkinci Molla Camii, belki ondan da üstün idi. Âlim ve bilginlerin ziyaret ettiği mezarı Eyüb yakınındadır. Gazi Palak Mustafa Paşa türbesi: Süleyman Han'ın

veziri ve kaptan paşalarındandır. İstanbul'dan emrindeki kırk kadırga ve gerekli mühimmatla hareket ederek Mısır'ı, Habeş illerini dolaştıktan sonra, Lahsa ve Basra'dan Bağdad altında yirmi parça kadırga ile Süleyman Han'a ulaştı. Bağdad fethinde Süleyman Han'la birlikte bulundu. Bu hizmetine karşılık, kendisine Mısır ilısan olundu. Bilâhare İstanbul'da kubbe veziri olarak bulunduğu sırada vefat etti. Eyüb Camii avlusunun Hünkâr kapısı dışında özel bir türbede toprağa verildi. Tevkiî Celâl oğlu Mustafa Efendi'nin mezarı: Eyüb'de kardeşi Salih Efendi ile yaptırdıkları camiin yanında yatmaktadır. Vefat tarihi: «İlâhî rahmet eyle Mustafa'ya». Tarih mevzuunda sayısız eserleri vardır.

Neccaroğlu Mehmed oğlu Mehmed: Karamanlıdır. Temiz kabri Eyüb'dedir. Cafer Efendi: Ebussuud Efendinin amcası Abdünnebi Efendinin oğludur. Mezarı, Eyüb'de Cezrî Kasımpaşa Camiinin avlusundadır. Mehmed Emin: Şirvan Karabağı'ndandır. Eyüb'de Sultan Camii karşısında yatmaktadır. Abdülâziz Veledzâde: Mezarı Ebussuudzâde Mehmed Çelebi'nin yanındadır. Vefat tarihi 981'dir. İkinci Sadeddin oğlu Esad Efendi: Mezarı Eyüb'de, babası ve kardeşinin mezarı yanındadır. Yetmiş altı kadar övgüye değer eseri vardır. İkinci Ebussuud'dur. Seyid Kâsım Gübârî: Âmed beldesindendir. Mezarı Eyüb civarındadır. Adı geçen molla birçok fen sahibi ve değerli bir edip idi. Tatlı dilli ve akıllı olduğundan, bulunduğu meclislerde herkesi hayır ile anar, müjdeler verir ve nice üzüntülü kimseleri sevindirirdi. Böyle olmayı âdet haline getirmişti. Fâzıl Salih Efendi: Üçüncü Sultan Murad'ın hocası Sadeddin Efendi'nin dördüncü oğludur. Kırk yaşında iken kırkaltı cilt kadar değerli eseri vardı. Hükümet işleriyle fazlaca meşgul olduğu halde, ne garip ilâhî kuvvettir ki, bu kadar eser yazmıştır. Vefat edince, vasiyetleri gereği Eyüb yakınındaki pederleri yanında toprağa verilmiştir. Tabanıyassı Mehmed Paşa: Sultan Dördüncü Murad'ın vezirlerindendir. Eyüb Sultan türbesine bitişik bir köşede yatar. Mehmed oğlu Ali: Sultan Osman'ın hocası Ömer Efendi'nin küçük kardeşidir. Mezarı Eyüb civarındadır. Beş vakit namazını çoğu zaman Mehmed Han Camiinde kılar ve daima dua ve tesbihle meşgul olurdu.

Seyid Mehmed oğlu Seyid Mehmed: Hamid ilinde Eğridir adlı kasabada yatan Şeyh Hazret-i Burhaneddin'in asil oğludur. Hâlâ Mısır'da nakibüleşraf Burhaneddin Efendimiz Hazretleri de adı geçen şeyhin değerli evlâdlarındandır. Şerif Mehmed Efendi, Eyüb'deki kokulu türbenin temiz toprağındadır. Şiir ve edebî yazı yaz-

makta devrinde tek idi. Pederimiz ile gayet samimî idiler. Kara Çelebîzâde Mehmed bin Hüsam: Bin kırk senesi zilhiccesinde vefat etmiş, cenaze namazı Fâtih Camiinde kılındıktan sonra Eyüb civarında toprağa verilmiştir. Yetmiş yerde hayır eseri vardır. Bu hâkir (Evliyâ) dahi çok iyiliğini gördüm. Benlice Mustafa Efendi: Mezarı Eyüb'dedir. Sütçüzâde: Meşhur okuyuculardandır. Vefat tarihi: «Kıla mehâfel-i cennette Sütçüzâde makam» dır.

Sultan Murad'ın müsâhibi Musa Çelebî: Vefat tarihi: «Musa'ya tecelli kıla bârî». Bu zâtı Recep Paşa, Sipahi zorbalarına öldürtmüştür. Nâaşı parça parça edilerek İbrahim Paşa sarayından Atmeydanı'na atılmıştır. Cenazesinde bizzat Sultan Murad hazır bulunmuştur. Eyüb'de cadde üzerinde yeni bir parmaklık içinde toprağa verilmiştir. Sünbüllü Ali Efendi: Vefat tarihi: «Mürşüd Molla Ali der sal-i muş.» Ferhad Paşa türbesi: Üçüncü Murad ve Dördüncü Mehmed zamanının vezirlerindendir. Türbesi Eyüb iskelesi yakınındadır. Türbesi üzerindeki tarih:

Tenk mü ilhâmiyle Alemî dedi târihini,
Eyledi Ferhad Paşa Adn-i âlîde makam.

Sultan İbrahim'in müsahibesi Şekerpâre Kadının türbesi. Eyüb iskelesi yakınındadır. Ama kendileri Mehmed Han zamanında Eyrim tarafına sürgün edilmişti. Sonra salıverilmiş ve Mısır'da vefat etmiştir. Türbesi, olduğu gibi boştur. Gınâî Efendi: Üçüncü Murad devri şâirlerindendir. Mezarı, Ebu Said evi karşısında caddeye bakan bir yerdedir. Cildli divânı ve İbernâme'si vardır. Kasım Paşa türbesi: Eyüb Sultan Çarşısı yakınındadır. Tarihi:

Diyelim ruhu içün Fâtiha dâim el açub,
Adn-ı âlâyı makaam eyleye Kasım Paşa.

Cafer Paşa türbesi: Üçüncü Murad ve İkinci Selim'ın vezirlerindendir. Türbesi Eyüb'de, Ortayol tarafındadır. Tarihi:

İderken âlemi seyr ve temâşa,
Hedm iklimine irişti râhı.
Bir eksikli Beyânî dedi tarih,
Bihişt ola makamı yâ ilâhî. Sene: 995.

Sokullu Koca Mehmed Paşa türbesi: Adı geçen zat, Kanunî Sultan Süleyman, İkinci Selim ve Üçüncü Murad devirlerinde kırk sene vezirlikte bulunduktan sonra, bir gün divanda serhadli bir deli tarafından bıçakla şehid edilmiştir. Şehid olduğu tarih: «Hükm-i Hak ile şehid oldu Mehmed Paşa» Sene 887. Vezir türbeleri içinde

bundan büyük türbe yoktur. Şeyh Baba Yusuf: Bayrâmiye tarikatındandır ve «İdris Köşkü» adlı mesirede gömülüdür. Pertev Paşa türbesi: Kanunî Sultan Süleyman Han vezirlerindendir. Süleyman Han Sigetvar kalesi önünde vefat ettiği gün, bin kişilik ordusu ile Erdel diyarı kalelerinden Göle kalesini Süleyman Han'ın vefat ettiği saatte fethederek Sokullu Mehmed Paşa'ya müjde göndermiştir. Bilâhare Pertev Paşa vefat edince, Eyüb Sultan yakınındaki türbesinde toprağa verilmiştir. Türbe, Koca Mimar Sinan yapısı, nurlu, süslü bir kubbeden ibârettir.

SÜTLÜCE KASABASINDAKİ CAMİLER, MESCİDLER, MEDRESELER, HAN, HAMAM, TEKKE, SARAY VE TÜRBE GİBİ YÜKSEK BİNALARIN TARİH VE TAFSİLÂTI

Sütlüce kasabası, Haliç'in Eyüb Sultan'a karşı olan kuzey kenarındadır. Galata Kadılığına bağlı olup, müstakil subaşı ve hâkimi vardır. İki yüz kadar bakımlı, cennet bahçesi gibi saraylar ve diğer yüksek binalarla süslü şirin bir kasabadır. Acem dilinde adına «Kend-şir» derler. Arapçadaki adı ise «Rabta-i leben»dir. Rumcada «Galata» derler. Hepsi de süt manasınadır. Bu kasabaya Sütlüce denmesinin sebebi, bitki ve havasının güzelliğinden ötürü sütünün hâlis olmasıdır. Buradan Eyüb Sultan'a kayıklarla geçilir. Arası sığlık olduğundan, büyük gemiler geçemez. Bizans devrinde bu yerde zincirden yapılmış büyük bir köprü varmış. Hâlâ kalıntıları vardır. Buradan deniz yolu ile Alibeyköyüne, Kâğıthane köyüne ve kuzey tarafından da, dokuz mil kadar olan Haliç ile iki tarafın çimenlik safâ yerlerini seyrederek, Kâğıthane'ye varılır. Bu kasaba Kâğıthane boğazı ağzında kurulduğundan, evleri, deniz kıyısından tâ Câferâbâd dağına çıkılıncaya kadar birbiri üzerine yapılmış, Haliç'e ve Eyüb'e bakan, bağlı-bahçeli büyük konaklardır.

Çavuşbaşı Camii: Dört köşe bir camidir. Bir tahta kubbesi ve bir de mevzun taş minâresi vardır. Diğer camileri mescidden ibarettir. Dört tekkesi, bir camiî, bir hanı, elli kadar dükkânı ve iskele başında irfan sahiplerinin dinlenme yeri olan seyir sofası vardır.

Vezir saraylarından Karaağaç Yalısı: Deniz kıyısında Karaağaç korusu ile çevrilmiş bir yalıdır. Evvelce Defterdarzâde İbrahim Paşanın yalısı idi. Bu bahçenin suyu ve havası Sultan Dördüncü Murad'ın hoşuna gittiğinden, daima bu irem bağında yer, içerdi. Binlerce gezinti meraklılarının kayıklarla Kâğıthane'ye koştuklarını seyrederek eğlenirlerdi. Hâlen o irem bağı Dördüncü Sultan Mehmed'in

mülkü olup, pâdişahlara mahsus bir bahçe olarak kullanılmaktadır. Bostancı ustası ve yardımcı bostancıları vardır. Ebussuud Bahçesi: Bu bahçe de Karaağaç yalısına bitişik, çam fıstığı ağaçları ile süslü, güllü-bülbüllü bir bağdır. Ebussuud Efendi, meşhur tefsinini bu bağda yazmıştır. Buna bitişik olan Bezirgânbaşı Bağı, birkaç avlu ile süslenmiş bir yalıdır. İbrahim Hanzâde Yalısı: Önceleri bu bağ, Sokullu Mehmed Paşa'nın imiş. Bahçedeki çeşitli meyveler ve ibretle seyredilecek çiçekler her bağda bulunmaz. Derviş Şâmîzâde Yalısı: Yeni yapılmıştır. Fakat bahçesi yoktur. Kemal Efendi yalısı: Küçük ve güzeldir.

Tekkelerin en eskisi Câferâbâd Tekkesi'dir. Yaptıran, Süleyman Han'ın adamlarından zevk sahibi, Câfer adında biridir. Bina şehrin yüksek bir yerine inşa edilmiş, çeşitli ağaçlarla süslü, birçok sofalar, avlular, mutbaklar ile donatılmıştır. Süleyman Han bu tekkenin denize bakan bir köşesinde kalıp gezinirken, Hind padişahından Bukalemun nakışlı, telâtin derisinden yapılmış bir yemek sofrası, yüz adet Hıtay tabakları, kâseler ve birçok kıymetli hediye gelince, hepsini birden bu tekkeye vakfetmiştir. Fakat sonraları zorbalar zamanında hazineye alınarak sadece sofra ve bir adet şeftali çekirdeğinden yapılmış bir derviş keşkülü kalmıştır ki, gayet enteresandır. Hindistan'da yetişen şeftalinin çekirdeğinin yarısından kenarları altın ve gümüş halkalarla süslü bir keşkül de hâlâ hazinede mahfuzdur ki, iki okka su alır. Doğrusu, bu keşkül beş kişilik kâseden daha büyüktür. Bu tekkenin parlak duvarlarındaki güzel yazılar, görülmeye değer nakış ve resimler kalem ile tarif edilemez. Hattâ nakkaş Ağa Rıza duvara kara kalem ile bir vahşî geyik resmini büyük bir kaya üzerinde öyle çizmiştir ki, Behzad ile Mani bir çizgisini çekmekten âcizdirler. Anlayanların beğendiği bir büyük yerdir.

Hasanâbad Tekkesi: Sultan Dördüncü Murad devrinde Unkapanı'nın iç tarafında zengin ve eli açık olan Perviz Ağa'nın kölesi Hasan tarafından yaptırıldığından, İstanbullular bu tekkeye «niznam-ebad tekkesi» derler. «Niznam» kelimesi Slav dilinde «bilim» demektir. Hayır sahibi hayatta olduğundan, her ay başında gezinti sevenleri davet ederek şarkıcı ve sazcıları da çağırarak ziyafetler çeker.

Bahçelerin en güzeli Abdüsselâm Tekkesi Bahçesi: İki tarafı ağaçlı cennet bahçesine benzer bir bahçedir ki, insan içinde kaybolur. Esnaf burada gezintiye çıkarlar. Ali Ağa Bahçesi: Eski Yusuf Bahçesi, Ganizâde Bahçesi, bu bahçenin kuzey tarafı Okmeydanı'na, ba-

tı tarafı da Eyüb'e bakar. Dört tarafı fıstık ve servi ağaçları ile süslüdür.

Süleyman Hân'ın Hattatı Ahmed Karahisarî'nin Türbesi: Çavuşbaşı câmii mescidinin kapısına karşıdır. Türbesinde kubbe yoktur. Dört köşe, beyaz mermer sanduka içinde yatmaktadır. Mezar taşındaki yazıları bizzat kendileri yazmışlar. Doğrusu görülmeye değer şekilde kazmışlardır. O yazılar, hâlâ ziyaret eden Hattat ve yazıdan anlayanları hayrette bırakır.

Şâirler Sultanı Habibî'nin Mezarı: Kendisi Acemdir. Yavuz Sultan Selim'in nedimlerindendir. Çok temiz şiirleri vardır. Sütlüce'de Câferâbâd tekkesinde gömülüdür. «Caferî mezhebinde olduğundan, Caferâbâd tekkesine gömülmeyi vasiyet etti» diye, kendisine bâzı isnatlarda bulunanlar oldu.

KARA PÎRÎ PAŞA KASABASININ İMARET, BAĞ, BAHÇE VE HÂNEDAN MESİRELERİ

Bayezid Hân Veli ve Birinci Selim devri vezirlerinden ve Hazret-i Ebu Bekir neslinden vezir Kara Pîrî Paşa, bu yerin su ve havasını beğenerek bir köşesine bir bahçe yaptırmış ve adamlarına burada bir kasaba kurulmasını emretmiş. Pîrî Paşa denilmesine sebep budur. Bin kadar bağlı ve bahçeli evleri vardır. Galata kadılığına bağlı ise de subaşısı ayrıdır. Fakat kasabanın câmii «Aynî Hâtun» tarafından yaptırılmıştır. Bu seyyide, varlıklı bir kadın imiş. İnce, nârin ve güzel bir minaresi vardır ki, hendese ilmine âşinâ olanlar mimârisine hayran kalırlar. Bu câmii Kapıcılarbaşı Arslan Ağa denilen cesur bir kimse tâmir ettikten sonra, kapısının üstüne şu tarihi yazmıştır:

Ser bevvâb-ı der-i pâdişeh-i âlem o kim,
Şir-i dildir, esedullah denildi anâ ad.
Çün tamam oldu bu câmi dedi Hâtif târih,
Câmi-i Has olub doldu bu câ-y-ı ibâd. Sene: 1000.

Turşucuzâde Hüseyin Çelebi Câmii: Kiremitciler içindedir. Mimar Sinan yapısı olup, süslü bir câmidir. Han, imaret, medrese ve darülkurrası yoktur. Buralarda Yahudi, Rum ve Ermeniler otururlar. İskele başında iki yüz kadar dükkânı varsa da, çoğu meyhane ve bozahânelerdir. Çünkü limanı güzel olduğu için, gemiler kışı orada geçirirler. Gemiciler ise meyhâneye düşkündürler. İki yüz kadar

kiremit ocağı vardır. Çünkü buralarda Arnavud dalgıçlar temmuz ayında bir çeşit siyah çamur çıkarırlar ki, bu çamurdan başka yerde bulunmaz. O çamuru gemilerden alarak kaplara doldururlar. Kırk gün kadar havalandıktan sonra, işçiler içine girip ayakları ile yoğururlar. Bu çamurdan yapılan kiremit ve tuğla piştiği vakit, siyah rengi kırmızıya dönüşür. Bütün İstanbul zenginleri damlarını bu kiremitle örttükleri için, uzaktan bakınca İstanbul baştan başa kıpkırmızı görünür. Velhâsıl Pîrî Paşa kasabasının kiremidi ve tuğlası meşhurdur. Mesire ve bahçeleri sayısızdır. «Ayazmiyun» adında bir su kaynağı vardır ki, temmuzda hummaya yakalanan bir kimse üç kere suyundan içip bütün vücudunu yıkarsa, kusarak kurtulur. Rumların ileri gelenlerinin çoğu burada oturduklarından, bu ayazmayı çok ziyaret ederler. Dördüncü Sultan Mehmed bu kasaba dışında bir irem bağı içinde bir su bulmuş ve üzerine bir hayat çeşmesi yaptırmıştır. Beyaz mermer üzerine Teknecizâde Mustafa Çelebi tarafından yazılan altın ve lacivert süslü târih şöyledir:

Bahtiyâ tahsin idüb Hâtifı didi târihini,
Oldu cârî adlle Sultan Mehmed Çeşmesi. Sene 1063.

HASKÖY KASABASINDAKİ CÂMİ, MESCİD, TEKKE, HAN, HAMAM VE İMARETLER

Bu kasaba her ne kadar Hasköy namı ile tanınırsa da, emsalsiz ve güzel bir şehirdir. Çünkü üç bin kadar bahçeli ve çok katlı evleri vardır. Bâzı bağlarında limon ve turunç yetiştirilir. Havası güzel, neşeli bir yerdir. Denize bakan kat kat evleri vardır. Bilhassa Küpelioğulları, Mordakay, Nesim ve Kemal adlı Yahudilerinin evlerinin bağ ve bahçelerinde öyle limon ve narlar yetişir ki, benzeri hiçbir bağda bulunmaz. Burası da Galata kadılığına bağlıdır. Fakat ayrıca subaşısı, yeniçeri çorbacısı ve kolluğu vardır. Bir câmii, iskele mescidi, saraçhane mescidi adı ile de iki mescidi vardır. Han, imaret ve medrese gibi şeyleri yoktur. Bir hamamı, bir Müslüman mahallesi vardır. Geri kalan on bir mahalle Yahudi mahallesidir. Daha önce de belirtildiği gibi, İstanbul'da çıkan yangında, Şuhut kapısından içeri doğru yanan Yahudi evlerinin yerinde bir câmi temeli bulunmuştu. Oraya Vâlide Sultan câmii yapılınca, evleri yanan Yahudiler de Hasköy'e yerleşerek yirmiden fazla cemâat teşkil ettiler. Nüfus olarak toplam on yedi bin kadardırlar. Bu kasabayı görenler Rumeli'nde Selânik'e, Arabistan'da Safed şehrine benzetir ki, Yahudi ile doludur. Yedi kiliseleri, on iki sinagog ve hahamları var-

dır. Bundan başka iki mahalle Rum ve bunlara âit üç kilise vardır.

Bir mahalle de Ermeni vardır. Dükkânı, altı yüzü geçer. Bedestanı yoktur; fakat dükkânlarda çok kıymetli mallar bulunur. Elli dükkân debbağ boyahânesi, yüz meyhâne ve üç yüz de evi vardır. Fakat Küpeli Yahudinin kokulu elma suyu ile Tiryandafile adlı Rumun misket şarabı, erenler arasında pek meşhurdur. Çünkü bağlarındaki misket üzümünün bir eşi ancak Akdeniz boğazındaki Bozcaada'da bulunur. Yahudi çocuklarının terbiye ettikleri şeftalileri pek güzel olur. Bütün Yahudi taifesinin mezarları bu Hasköy dağında beyaz çakıl taşı gibi görünürler. Ölenlerin başka bir yere gömülmesine imkân yoktur. Üsküdar ve Galata'dan bile ölülerini buraya getirirler. Fakat birkaç seneden beri hahambaşıları, başka yerlerde de hâkim izni ile mezarlık yapmalarına izin vermiştir. Bu mezarlık yakınında İne Ayazma denilen bir tatlı su kaynağı vardır ki, mahmum-i rib'a'ya (53) tutulanlar, yedi kere içip yıkansalar sıtmadan kurtulurlar. Burası, Rum halkının ziyâret yeridir. Hakîr (Evliyâ) bir cumartesi gecesi aşk âleminde iken, bu yerdeki Yahudi mezarlığı içinde «Gel talihim gel!» diye bağırdığımda, dev gibi bir gulyabani göründü. Korkumdan «Yâ Hafî!» diye bağırarak bu ayazmada gizlendim. Sonra kendimden geçmişim. Orada geçirdiğim mâcerayı, ilerde inşallah yeri gelince anlatacağım. Böyle bir olay hiç kimsenin başına gelmemiştir.

Bu Hasköy yakınında deniz kenarında, pâdişahlara mahsus tersane bahçesi vardır. Bizans devrinde de burası krallara ait imiş. Fakat Fâtih, fetihten sonra, evvelâ çadırını burada kurup gaza malını Müslüman gazilerine burada taksim ettiğinden, fermâniyle mâmur hâle getirilmiş ve çeşitli avlular, hamam, köşkler, birçok odalar, sofalar ile havuz ve şadırvanlar yapılmıştır. Santraçvâri on iki bin servi ağacı dikilmiştir ki, kokusu dimağı sarhoş eder. Ağaçların birbirine girmesinden dolayı bu bağa güneş tesir etmez. Hele güzel sesli kuşları insanın canına can katar. Bu bağın sulu şeftalisi ve kayısısı pek sevilir. İbrahim Hân deniz kenarında bir köşk yaptırmıştır ki, Hâvarnak köşküne benzer. Bahçe önündeki denizde bir çeşit deniz hayvanı çıkar ki, ayrı avcıları vardır. Adına istiridye derler. Sedef gibi kabuk içinde canlı bir mahlûktur. İçki içenler, zeytin yağı ile pişirip yahut limon ile çiğ çiğ yerler. Güzel bir yemektir. Ama içki içmeyen bir kimse beş on gün devamlı istiridye yese, her gece

(53) Bir gün tutup, iki gün bırakan, dördüncü gün yine tutan sıtmanın adı.

ehli ile veya ehli olmayan ile beş on kere cimâ etmek ister. Bu öyle bir mahlûktur ki, tersâne bahçesi önünde çıkar. Ama çok sevilir. Bahçe üstadına, avcıları senelik on bin akçe verirler. Bu bağın bir başbakıcısı ve üç yüz kadar da yardımcısı vardır. Orada avcılara mahsus kayıkhaneler vardır.

Ne vakit padişah yeni saraya veya başka bir yere gitmek istese, kayığının kıçında bulunan cevâhir kubbe altındaki mücevher taht üzerinde sâde cura, zurna ve çifte nâra faslı geçerek, Halicin iki tarafındaki kat kat yalıları, bağ, bahçe ve tersâneleri seyrederek, istedikleri yere giderler. Bu bahçede has ahır dahi vardır. Orada saf kan küheylan atlara binerek, bağın kuzey tarafındaki Okmeydanı'na çıkıp o ferah yerde cirid oynatırlar. Hâsılı, dört tarafı mesire yeri olan bir bağdır. Hakîr orada fakirâne birçok ibâdet ettim. Burada hizmet gören bostancıların hepsi tarikat erbâbı, iyi kimselerdir. Elbette bu hizmetlerinin karşılığını görürler. Çünkü İstanbul fethedildiği zaman, Akşemseddin Hazretleri bu gönül açıcı yerde oturup erbain çıkarırlar ve hizmet edenlere hayır duâlar ederlerdi. Onun için, burada hizmet görenler mes'ud bir ömür sürerler.

Bu bahçeye bizzat Fâtih hazretleri kendi eliyle yedi servi dikmiştir ki, hepsinden uzun boylu, havadar, yeşil servilerdir. Bir servi de Akşemseddin Hazretlerinin mübârek elleriyle dikilmiştir ki, bu da çok uzundur. O güne kadar servilerin yeşil olması âdet iken, Ak Şemseddin'in diktiği servi ak olmuştur. Hâlâ şimdi bile herkes tarafından seyredilir. Çemşirlik havuzunun yanında idi.

KASIMPAŞA ŞEHRİNİN İMÂRETLERİ, HANEDAN BAĞ VE BAHÇELERİ, TERSANELERİ VE ZİYARET YERLERİ

Bu Kasımpaşa eski zamanda mâmur bir manastır olup, kâfirler arasında «Ayalonka» adı ile meşhur imiş. Fetihten sonra, Müslüman mezarlığı olması ferman olunmuş. Çünkü Halife Abdülmü'min Melik zamanında Mesleme ve Ebâ Eyub Ensârî vasıtasiyle, sonraları Harunürreşid ve Yıldırım Bayezid zamanında İstanbul'un bir kısmı ve Galata'nın yarısı fethedildiği zaman, yine bu Kasımpaşa'da tersâne arkası tamamen mezarlık olarak kullanılmıştır. Sahâbe-i kiram ve değerli evlâtlarının burada gömülü oldukları sâbittir. Hâlâ mezarlıktaki mezar taşlarında kûfi yazı ile yazılmış alâmetleri vardır. Bunun için Fâtih tâmirine himmet edip, birkaç göz tersâne, Kaptan Paşa divanhânesi ve bir câmi yaptırmıştır. Sonra Kânûnî Sultan Süleyman zamanında İstanbul'un nüfusu kalabalıklaşıp omuz

omuza sökmez olunca, vezirlerden Ayabolu fâtihi Kasımpaşa'ya, Sakız fâtihi Piyâle Paşa'ya, Ahısha fâtihi Ferhad Paşa'ya, Alâüddevle fâtihi Ayas Paşa'ya Pâdişah fermânı çıkarak, Kasımpaşa şehrini imâr etmeye memur oldular. Binlerce devlet ileri gelenleri de yardım ederek, Kasımpaşa şehrini hakkıyle mâmur eylediler.

Şeriat tarafından hâkimi, Galata kadılığıdır. Halk tarafından hâkimi ise Kaptan Paşa, Tersâne kethûdâsı ve subaşısıdır. Hâlen on bin seksen beş kadar etrâfı bahçeli evi vardır. Merhum Koca Piyâle Paşa, yaptığı muharebenin hakkı olarak sahip olduğu on iki bin esiri çalıştırarak Kasımpaşa'nın nihayetinde bir câmi, bir medrese ve bir tekke yaptırmıştır. Fakat câmiin cemâatı olmadığından, cemâat toplamak için, eski tersâne boğazında denizi kesip tâ câmiye kadar bir saatlik yere denizi götürmüştür. O zaman, Haliç'in iki tarafı bağ ve bahçeli evlerle dolmuş ve câmiin etrâfı mamur olarak cemâatı çoğalmıştır. Fakat Piyâle Paşa'nın vefatından sonra Haliç temizlenmediği için, yağmur sularının meydana getirdiği selle sürüklenen çerden çöpten şeylerle doldu. Kayıkların girip çıkması imkânsız hâle gelince, herkes evlerini ileri yaptığından şimdi Halic'in o tarafı terkolunmuştur. Lâkin babamın anlattığına göre, Kasımpaşa'nın çarşısı içinde dört ağızlı denilen kuyulara kadar deniz gelirmiş. Pâdişahlar istese, yine denizin o tarafa akması kolaydır.

Tersâne-i Âmire'nin özellikleri: Tersâne, Kanûni Sultan Süleyman Hân tarafından yaptırılmıştır. Baruthâne kulesi, yetmiş kaptan mahzenleri, kürekhâne, yedi adet kurşunlu mahzen, yedi divânhâne, Sanbule zindanı, Cirid meydanı köşkü, Şahkulu kapısı, Meyit iskelesi kapısı, hep tersâneye bağlıdır. Kaptan Paşa'ya on iki bin Arabistan askeri, yüz elli Enderun kaptanı, yüz elli Birûn kaptanı, yetmiş alem ve tuğ sâhibi azeb ağaları, adalardan ve kırk sancak yerden diğer kürek çeken azebler gönderilmesi, Süleyman kanunu gereğidir.

Her gece tersânenin bütün gözlerine birer bekçi ve sanbule zindanına üç yüz azeb neferi nöbetçi tâyin olunur. Otuz beş kaptan, tersâne gözlerinde, otuz beş kaptan da askerlerle şehrin diğer yerlerinde devriye gezerler. Çünkü Kanûni Sultan Süleyman zamanında, Galata kulesinde ve tersâne zindanlarında otuz bir bin kadar muhtelif cinsten esir bulunur idi. Bunlara bekçilik böyle olur. Hele sanbule zindanı öyle sağlam yapılmıştır ki, hiçbir şekilde oradan kaçmak mümkün değildir. Oraya giren kuş bile uçmaya imkân bulamaz. Zemin katına bile kat kat mermer döşendiği için, lâğım aç-

mak mümkün değildir. İşte Kasımpaşa şehri böyle gittikçe gelişerek, sonraları Dördüncü Murad devrinde yapılan sayıma göre on bir bin hâneye ulaşmıştır.

Süleyman Hân devrinde câmilerde, mescidlerde, tersâne gözlerinde, dükkânlarda ve evlerin kapıları önünde geceleri birer kandil yakılması dahi kanun gereği idi. On mahalle Rum ve bir mahalle Ermeni vardır. Yahudisi yoktur. Dükkâncı Yahudilerin evleri bile başka yerde olduğundan, geceleri mahallelerine giderler. Etrafında kireç kalesi yoktur. Fakat daha ziyâde muhafazalıdır. İskeleden Piyâle Paşa mahallesine kadar sekiz bin adım. Okmeydanı'ndan Galata hududundaki dörtyol ağzına kadar dokuz bin adımdır.

Kasımpaşa câmileri: Koca Kasımpaşa Eski Câmii: Düz bir alanda inşa edilmiş olup, dört köşe bir duvar üzerinde tahta kubbesi olan eski bir câmidir. İçinde sütun yoktur. Dış avlusu çınar ve dut ağaçları ile süslüdür. Eskiden imareti varmış, fakat bu imaret şimdi hastahâneye çevrilmiş. Uzun, tek şerefeli bir minaresi ve bir de kıble kapısı vardır. Câmiin mimârı Koca Mimar Sinan'dır. Avlusu içinde Şer'iye mahkemesi vardır. Avlunun, sağ ve solda olmak üzere, iki kapısı vardır. Câmi şehrin kalabalık muhitinde olduğu için cemâatı çoktur.

Kethüda câmii: Dört tepe kurşun kubbeli, tek minareli bir câmidir. Fâtih Mehmed Hân Câmii: Eski divanhânede küçük bir câmidir. Süleyman Hân Câmii: Bu iki câmi görevlilerinin görevleri hâlâ padişah tarafından verilir ve kendileri Salâtin Câmii kabul edilir. Şeyh Edhem Efendi Câmii: Cemâatinin hepsini dindar kimseler teşkil eder. Yahya Kethüdâ Câmii: Mevlevîhâne yakınındadır. Dört tepe kurşun kubbeli, tek minareli bir câmidir. Hacı Hüsrev Câmii: Tatavla yolundaki bir yokuşta, kiremit minareli bir câmidir. Ahmed Efendi Câmii: Okmeydanı'na yakın, tek minareli ve kurşunlu bir câmidir. Emin Efendinin dâmâdı tarafından yaptırılmıştır. Emir Sultan Câmii: Yüksek bir tepenin üzerinde, dört köşe, dört tepe kurşunla kaplı, tek minâreli, ziyaret edilen bir ulu câmidir. Kulaksız Câmii: Tek minâreli ve kurşun kubbelidir. Sinan Paşa Câmii: Dört tepe ve kurşun kubbelidir. Avlusuna merdivenlerle inilir. Gayet aydınlık ve yüksektir. Piyâle Paşa Câmii: Bir deve ağzında, kıble tarafı yüksek bir set üzerine oturtulmuş, sağlam bir câmidir. Sultan Süleyman Hân'ın vezirlerinden Sakız fâtihi Kaptan Koca Piyâle Paşa tarafından yaptırılmıştır. On iki kadar yüksek

kubbesi vardır. Kırmızı ve somaki büyük sütunlar üzerine oturtulmuştur. Mihrab ve minberi sâde ve güzeldir. Pencere demirleri tunçtan yapılmıştır. Rivâyete göre, Paşa fethettiği vilâyetlerin kilise çanlarını getirip câmiin pencerelerine parmaklık yaptırmıştır. Necef ve sâir camlarla süslü olduğu için, içi aydınlıktır. Hâlis altınla, kıble kapısının üst kısmına, Karahisâri yazısı ile «Selâmün aleyküm...» ayeti yazılmıştır. Deniz sofaları boyunca arı peteği sütunlar üzerine kubbeler oturtulmuştur. Bu sofaların mihrab duvarında, baştan başa beyitler, şiirler ve çeşitli sözler yazılıdır. Büyük dış avlusunda altı adet büyük çınar vardır ki, gezginler göklere uzanmış dalları altında sevinç duyarlar. Bu avlunun dört kapısı ve batı tarafındaki kapının sağ ve solunda kırk tane medrese odaları vardır. Merhum Piyâle Paşa bu câmii yaptırmaya başladığı zaman kuzey tarafında yedi büyük küp altın bulmuştur ki, yerleri hâlâ bellidir. O küpler de İstanbul'da Uzunçarşı başındaki Piyâle Paşa sebilhânesi içinde durmaktadırlar. Bu küpler mermerden yapılmıştır. İşte bu câmi böyle bir helâl mal ile yapılmış câmidir. Paşa, câmi civarına bir tekke, kendilerine bir türbe, bir hamam ve çarşı yaptırmıştır. Gazi bir paşadır.

Mescidler: Piyâle Ketküda mescidi, Yahya Kethüda mescidi, Şehremîni Hüseyin Çelebi mescidi, Memi Kethüda mescidi ve diğerleridir.

İlim medreseleri: Kasımpaşa medresesi, câmiin yol aşırısında dört medresedir. Bundan başka yedi adet çocuk mektebi ve üç adet darulkurrâ'sı vardır ki, Gürcü halkına ve diğer yolculara mahsustur. Lâkin çelebileri bilgili ve olgundur.

Yirmi bin kadar Halvetî, Celvetî, Uşşâkî, Mevlevî ve diğer tarikatlara ait tekkeleri vardır. Bilhassa Emir Sultan tekkesi yol üzerinde büyük bir tekkedir. Yüzün üzerinde oda ve fakiri vardır. Dervişleri her gece «Vezkürullâhe...» emrine uyarak tevhid ve zikir ile meşgûl olarak, cisimlerinden ayrılıp saâdete ererler. Kaptan Halil Paşa büyük paralar harcayarak buraya tatlı bir su getirmiş ve fâkirlere imâret yaptırarak zengin ve fakire nimet dağıtmıştır. Kulaksız tekkesi: Halvetî tarikatına mahsustur. Sinan Paşa tekkesi: Ümmü Sinanî tarikatına mahsustur. Muabbir İbrahim Efendi tekkesi: Piyâle Paşa hamamı yakınındadır ve fakiri çoktur. Hazreti Uşşâkî Efendi tekkesi: Hacı Haydar Bostâni yakınındadır. Fakirleri dindar kimseler teşkil eder. Mevlevîhâne tekkesi: Dördüncü Sultan Murad devrinde, Abdi dede hazretleri bizzat kendileri Ferhad gibi

çalışarak dostlarının yardımı ile yapmışlardır. Bulunduğu yer yüksekçedir.

Hamamları: Kasımpaşa hamamı: Eski, havası hoş ve güzel yapılmış bir hamamdır. Tatlı bir suyu vardır. Tersâne hamamı: Tersâne duvarı arkasında küçük bir hamamdır. Fakat yerinde yapılmıştır. Hekimbaşı hamamı: Hikmete uygun olarak yapılmıştır ki, benzeri yoktur. Binâsı küçük, fakat suyu çok tatlıdır. Kulaksız hamamı: Eşyaları temiz, dellakları hareketli bir hamamdır. Fakat Kulaksız olduğu için, burada çalışanların çoğu sağırdır. Piyâle Paşa hamamı: Güzelliği ile meşhur bir hamamdır.

Sarayları: Piyâle Paşa sarayı, Kara Hoca sarayı, Kurd Çelebi sarayı, Hüseyin Ağa âlisi sarayı, Sıçan Halife sarayı, vesairedir.

Çeşme: Hamamcı Ahmed çeşmesinin tarihi:

Fendî-i Dâî dedi itmâmının târîhini
Hacı Ahmed çeşmesi câri ola dâim Lâtif.

Mesireleri: Park ve gezinti yeri olarak kullanılan tekkelerden Tirendazlar tekkesi: Fatih tarafından yaptırılmıştır. Ayasofya'daki putları çıkarıp Okmeydanı'na dikerek, haftada iki gün Müslümân gazileri ile gelip bunlara ok atarlardı. İşte o devirdeki kemankeş ve tirendazların sohbetlerine mahsus bu tekke yaptırılmıştır. Sonra kendisi de yaycı olan Sultan Bayezid-i Velî, Kemankeş Hattat Şeyh Hazretlerinin teşviki ile bu tekkeyi genişletmiştir. Sonra gün geçtikçe tekke yer yer yıkılmıştır. Sultan Dördüncü Murad da okçu bir pâdişah olduğundan, musahib Silâhdar Mustafa Paşa'yı onarımına memur etmiştir. Onarım tarihi: «Himmet-âbad cedid oldu binây-ı tekye kâh».

Ayazma mesiresi: Şehrin merkezindedir. Gerçi imar görmemiştir amma, bulunduğu yer ağaçlarla kaplıdır. Hasan Karlığı mesiresi: Bulunduğu yer geniş bir ova olup, ok atmak için yapılmış peykeler vardır. Herkes ahbabiyle adı geçen bu yerde sözleşip buluşarak, yabancılardan uzak sohbet ederler. Tatlı bir akarsuyu vardır. Pota yeri mesiresi: Bu çayırlıkta beş, altı pota vardır. Her cuma binlerce kemankeş, «Pîr Vakkas ruhuna Fâtihâ» okuyarak potayı hedef yaparlar. Üç yerde cana can katan çeşmeler ve sayısız büyük ağaçlar vardır. Divardar çeşmesi mesiresi: Bu da Okmeydanı'nın bir köşesinde hayat suyuna benzer bir çeşmedir. Dört tarafında gölge salmış büyük çınar ağaçları vardır. Dostlar gölgelerinde oturarak sohbete dalarlar.

Piyâle Paşa tekkesi gezinti yeri: Çukur bir yerde, dört tarafı kale gibi duvarlarla çevrilmiş bir tekkedir. Altlı üstlü, ikişer bin kişi alan sofaları vardır. Bütün sanatkârlar oradaki halifenin yanına gidip post öperler. Mutfağında senede üç bin tane inek kesilir ve her gece fakirlere bol bol yemek dağıtılır. Birçok yüksek çınar ağaçları ve bir akarsuyu vardır. Söğütcük ayazması: Havadar bir yerde, söğüt ağaçları ile çevrili bir ayazmadır. Hacı Ahmed Bostânî gezinti yeri: Çeşitli lezzetli meyvaları ile meşhurdur. Boşnak bağı mesiresi: Her tarafı meyve ağaçları ile doludur. Arap ve Acem'de böyle bahçe görülmemiş dense yeridir. Şeyhî Uşşâkî tarikatından hal sahibi bir şeyh olup, bizzat kendisi bahçıvanlık yapar. Dede Bostânî mesiresi: Mevlevî Şeyhi Abdi dedenin meydana getirdiği bir mesiredir. Kurd Çelebi bağı mesiresi: Her tarafı ağaçlarla dolu bir cennet bahçesidir. Daha sayısız mesire yerleri vardır; fakat bildiğimiz ancak bunlardır.

Kasımpaşa dükkânlarının vasıfları: Üç yüz altmış kadar dükkânı vardır. Fakat bedestanı yoktur. Bütün kıymetli eşyaları bu dükkânlarda bulmak mümkündür. Bilhassa derici esnafı kalabalık bir grup teşkil eder. Bu esnafın üç yüz kadar büyük atelyeleri vardır ve her birinde yirmişer, otuzar kuvvetli pehlivanlar çalışır. Sarı sahtiyanı, kırmızı köselesi ve tutkalı meşhurdur. Bu esnaf, kendilerine sığınan bir katil veya hırsızı hâkime teslim etmez. Fakat o suçlu da ölünceye kadar bunların elinden kurtulamaz. Kendisine bir iş verilerek sanat öğretilir ve hârâmilikten kurtarılır. Daha birçok sanat sahibi vardır. Şehrin içinden akan iki derenin etrafı dükkânlarla doludur. Bu derelerin üzerinde üç tane birer gözlü köprü vardır. Köprülerin içinden en sağlamı, Kasımpaşa köprüsüdür. Ağa köprüsü de güzeldir. Tersâne kapısı köprüsü tek gözlüdür. Herkese açıktır. Bu köprülerden başka, Piyâle Paşa deresine varıncaya kadar on bir ahşap köprü daha vardır. Cuma pazarı köprüsünden Şeyh deresi ile tâ Hacı Ahmed bostanına varıncaya kadar, bu dere üzerinde on yedi yerde alçacık, sadece yayaların geçmesine elverişli iskele köprüleri vardır. Köprülerin hepsi pranga ve zincirlerle bağlıdır.

Çarşıları: Cuma pazarı, Kasımpaşa çarşısı, Piyâle Paşa pazarı, terziler pazarı, kulaksız pazarı, debbağlar pazarı ve iskele pazarı.

Mahalleleri: Türbedar mahallesi: Bütün cenâzeleri bu mahalle halkı kaldırır. Dindar kimselerdir. Mezarlık içinde kurulmuş eski bir mahalledir. Kanlı kozlar mahallesi: Mezarlık içinde ve baştan başa ceviz ağaçları ile süslüdür. Kasımpaşa mahallesi, Ketohorya ma-

hallesi, Piyâle Kethüda mahallesi, Büyükdere mahallesi, Küçükdere mahallesi, Cuma pazarı mahallesi, Uşşâkî mahallesi, Tatavla mahallesi, Tepebaşı mahallesi, Badle mahallesi, Sarı Kethüda mahallesi, Dere mahallesi, Aydın Çavuş mahallesi, (Kara Sünbül Ali Efendi'nin efendisi kimyâ sahibi Aydın Çavuştur), Çelebi Çetin Koz mahallesi, Yeldeğirmeni mahallesi, Küçük Piyâle Paşa mahallesi, Emîr Efendi mahallesi, Sinan Paşa mahallesi, Koca Piyâle Paşa mahallesi Kulaksız mahallesi, Hamdi Efendi mahallesi, Hacı Ahmed mahallesi. Bunların dışındaki mahallelerini bilmiyorum.

Halkı: Bu büyük şehirde üç sınıf halk vardır. Birinci sınıfı askerler teşkil eder. Bunlar kaptanlar, Araplar, vardyanlar ve gemici dayılardır. Hepsi Cezayirli elbisesi giyer, kırmızı fes üzerine kafesî kavuk sararlar. Arkalarında bornos, timur koparan ve kapuda çeşitli pronkone dolamalar, bellerinde çatal bıçaklar, ayaklarında tomaklar vardır. Bazıları baldırı çıplak gemici gazilerdir. Bunların hepsi seçme askerlerdir. Süleyman Han kanunu gereği, senelik maaşlarının toplamı üç bin yed-i kese maldır. Tersane divanında kaptan paşa huzurunda her üç ayda bir maaş alırlar.

İkinci sınıf halk: Çeşitli esnaftır. Fakat çoğunluğu bahçıvanlar teşkil eder. Tüccar, marangoz ve deniz adamları keyiflerine göre çeşitli elbise giyerler. Özel elbiseleri yoktur.

Üçüncü sınıf halk: İlim ehli, aba giyen gönlü yanık dervişlerdir. Ama her biri mâna âleminde birer padişahtırlar. Bağ bağ gezerek vakitlerini ibâdetle geçirirler. Kadınları son derece edebli ve kapalıdırlar. Her biri sanki Rabiâ-i Adviyye'dirler. Bu şehrin güzelleri hesapsızdır. Çünkü hava ve suyu çok güzeldir.

Yiyecek ve içecekleri: Başta has ve beyaz kurabiye gevreği olmak üzere beyaz simidi, yağlı çöreği, sulu ve lâal renkli papa şeftalisi, şirin kamerî kayısı, Cem şah engürü, Şam üzümü, boşnak dere gülü, kaymaklı yoğurdu ve semiz koyun eti meşhurdur. Çünkü çayırlıkları çoktur.

Değerli sanatkârları: Terzileri, Cezayir biçimi elbiseler biçerler ve öyle iğne vururlar ki, İstanbul'un usta terzileri onlara erişemezler. Hapishânede işlenen çeşit çeşit renkli eldivenler, çoraplar ancak Gürcistan ve Frengistan'da işlenir. Yoksa başka yerlerde böylesini yapamazlar. Debbağlarının sarı sahtiyanı ve kırmızı köselesi meşhurdur. Piyâle Paşa çarşısında, Konya ve Manisa'da eşi az bulunan keçe külâhlar bulmak mümkündür. Tersâne-i âmirede, kâfir diyar-

larında bile benzerleri olmayan gemi yapan usta marangozlar vardır.

Kasımpaşa şehrinin içinde ve civarında bulunan mübârek mezarlar: Tersâne arkasındaki mezarlıkta binlerce sahâbe-i kiram, tabiîn, tebe-i tâbiîn gömülüdür. Mezar taşlarına sayısız beyitler yazılmıştır. Bunlardan;

Bunlar onlardır ki gelip gittiler,
Gelüben işbu cihanda nittiler.

beyti, güzel bir yazı ile yazılmıştır. Buna ait bilgiyi yukarıda verdiğimizden tekrarına lüzum görmedim.

Meyitzâde mezarı: Bu zâtın babası Eğri seferine giderken, o zaman anası hâmile imiş. Babası, «İlâhî, gazâya gidiyorum. Bu ehlimin karnında bulunan evlâdımı sana emânet ettim.» deyip sefere gider. Bir müddet sonra, Allah'ın emri ile hanımı çocuğunu doğurmadan vefat eder. Ve gömerler. Her şeye kâdir olan Allah'ın emri ile mezarda çocuğu doğurur. Çocuk, ölü anasının memesine yetişerek emer. Babası seferden selâmetle dönünce karısını sorar. Öldüğünü söylerler. İman sahibi gâzi: «Ben onun karnındakini Allah'a emânet ettim. Tez ehlimin mezarını bana gösteriniz» der. Derhal mezara giderler. Kulak verdiklerinde, mezarın içinden bir çocuk sesi geldiğini duyarlar. O anda mezarı açtıklarında görürler ki canpâresi olan çocuk, vücudu sapasağlam duran anasının sağ memesini emiyor. Babası, Allah'a şükrederek, ciğerkûşesini göğsüne basıp evine getirir ve büyütür. İşte bu çocuk, fâzıl bilginlerden bir kimse olarak yetişti ve Ahmed Hân devrinde vefat etti. Yine anasının yanında toprağa verdiler. Üzerinde yüksek bir türbesi vardır. Meyyitzâde (ölü oğlu) diye herkes tarafından ziyaret edilir.

Bu hikâye imkânsız gibi görünmesin. Allah'ın kudretinin büyüklüğü düşünülürse, bunun çok basit bir şey olduğu anlaşılır. Bu sultanın yakınında pederimiz Derviş Mehmed Zıllî, validesi ve dedemiz Timurcu Kara Ahmed, onun dedesi Yavuz Özbek ve validemiz, velhasıl sayısız akrabamız gömülüdür. Muhterem okuyucularımızdan bunların ve vefatımızdan sonra bu hâkirin ruhu için bir Fâtiha temenni ederim. Esirgemiyeceklerinden eminim.

Şeyh Abdullah mezarı: Bu zât, Kanunî Sultan Süleyman Han'ın desterecibaşısıdır. Kırklar mezarı: Meyyit kapısı yakınındadır. Muabbir İbrahim Efendi: Gazi Piyâle Paşa Camiinin mihrâbı önündeki nur dolu bir kubbe altında yatmaktadır. Şeyh Pir Hazret-i Ali: İd-

ris adı ile meşhurdur. Rumelinde Tırhala şehrinde fâkir bir terzinin oğludur. Hacı Bayram-ı Velî tarikatındandır. Ankaralı Hüsâmeddin Hazretlerinden izinlidir. Şeriattan taş kopardı, diye boğarak şehid ettiler. Kerametleri açık idi. Mübarek mezarları Kasımpaşa'da tersâne arkasında, Okmeydanı yolu üzerinde yüksek bir yerdedir. Sayısız hayır eserleri vardır. Bunlardan biri de Ebâ Eyyüb-el Ensârî arkasındaki «İdris Köşkü» denilen tekke ve namazgâhdır. Kendisinden sonra Murad Han oraları yıktırmıştır. Çeşmesi, çimenlik sofasındaki namazgâhı ve servileri hâlâ durmaktadır. Şeyh Osman yâni Emir Sultan: Sivaslıdır. Bayramiyye tarikatındandır. Mezarı, Kasımpaşa'da Kulaksız mahallesindeki büyük tekkedir. Atveli Uşşâkîzâde: Mezarı, Kasımpaşa'da pederleri yanında, âşıkların kâbesi olan Uşşâkî tekkesindedir. Merhum; âbid, zâhid, ilmi ile amel eden, efendi bir kimse idi. Şeyh Mevlevî İsmail Dede: Ankaralıdır. Kule kapısı mevlevîhanesinin şeyhi idi. 1040 tarihinde, Hazreti İsmail gibi Allah yoluna kurban oldu. Yerine, Âdem şeyh oldu. Merhum İsmail dede, gözleri kör olduktan sonra, yedi sene mesnevi-i şerif okutmakta devam ederdi. Mesnevî-i şerif şerhetmiştir. On bir cilt tutan başka değerli eserleri de vardır. Mânâ denizi, şeriata bağlı, günâhtan sakınan, derviş, edip, mütevazi bir kimse idi. Mezarı Kule kapısı mevlevîhânesindedir.

Şeyh Hazret-i Abdi Dede: Kasımpaşa mevlevîhâneisnin kurucusu ve şeyhi idi. Deli kılıklı, ilâhî aşka dalmış, hâl ehli bir kimse idi. Böyle olduğu halde, mesnevî-i mâneviye verdiği mânalar âşıkları kendinden geçirirdi. Vaaz ettiği sırada tekkeye biri gelse, daha önce hiç görmediği adama, «Safa geldin falan efendi» diye ismi ile hitabederdi. Kendileri sema başlayınca, bütün dervişleri şaşkınlıktan mestolurlardı. Mübârek mezarı tekkesi yanındadır. Kerametlerinden biri şudur: Sultan Dördüncü Murad Bursa'dan İstanbul'a dönerken Bozburun adlı yerde batmak tehlikesi ile karşı karşıya gelmişken, hünkâr bu Abdi dedeyi kayık başında görür. Bahçe küreğiyle denize «Sakin ol melik kuddüs hakkı için» diyerek vurunca, denizin dalgaları sakinleşerek kurtulmuşlardır. Bu hikâye Sultan Murad Han'dan nakledilmiştir.

Serverî Çelebi Efendi mezarı: Gelibolu'lu Hoca Şaban adlı bir tüccarın oğludur. Bütün ilimleri tahsil etmiş idi. Her biri cihanı süsleyen yüz elli cild eseri vardır. Mezarı, Kasımpaşa'da yaptırdığı mescidin avlusundadır. Ölüm tarihi: «Gitti cihandan Serveri» (Sene 965). Mevlânâ İmamzâde Mehmed Efendi: Bağdâdîzâde ile aynı günde vefat etmişler ve cenazeleri Okmeydanı'nda Sinan Efendi çardağın-

da toprağa verilmişlerdir. Amma her biri zamanının yegânesi idi diye, pederimiz hikâye etmiştir.

GALATA ŞEHRİNİN İLK KURUCUSU, ŞEKİLLERİ VE İÇİNDEKİ İMARETLERİ

Kostantiniyye kalesinin ilk yapıldığı zaman, Galata tarafları çayırlık, havadar, mahsuldar, gönül açıcı köylerle dolu idi. Köylüler koyunlarını, sığırlarını bu Galata toprağında otlatarak, sütünü sağıp krala takdim ederlerdi. Bol mahsül veren bu yerdeki bitkilerin bereketleri eseri olarak süt son derece lezzetli olduğundan, bu yerin adına Galata dediler. Çünkü Yunan lisanında süte Galata derler. Sonraları çobanlara yurd halini aldığından, Kurşunlu mahzen yakınında kale gibi sığınacak bir yer yaptılar. Zaman geçtikçe, Galata mamur bir şehir haline geldi. Asıl Galata İstanbul'un kuzeyinde olup, orada bir mil eninde bir Haliç vardır. Batıda hududu Kâğıthane'ye dayanır. Haliç'in uzunluğu onsekiz mildir. İstanbul'dan Galata'ya kayık ve mavnalarla geçilir. Kâfir zamanında, orada zincirden yapılmış köprü varmış.

İskender'den sonra İspanya ve Ceneviz kralları Kostantiniyye'ye tecavüz edip, İspanyollar Kostantiniyye'yi, Ceneviz kralı da Galata'yı istilâ etti. Ceneviz kralı dört oğlu için dört bölmeli birbirine bitişik büyük hisarlar yaptırdı. Akdeniz adalarından dört yüz bin kadar Hıristiyan getirerek, iskân edip şehri mamûr etti. Sonra Karadeniz'in iki tarafında tâ Azak kalesine kadar bin altmış parça kale yaptırdı. Hattâ Kırım yarımadasındaki Kefe, Sodak, Tatili, Balıklava, İnkerman, Menkûb, Sarı Kerman ve Kerç kaleleri ile karşı tarafındaki Atman ve Azak kalelerini bu kral yaptırdı. Böylece Karadeniz'in dört tarafını zaptetti. Sonra büyük oğlu Arondo'yu Galata kalesine kral tâyin ederek, kendisi Sakız adasını hükümet merkezi edindi. Sonra Galata'da kral olan Arondo Rumlarla anlaşarak, her gün Konstantiniyye kalesini zapteden İspanyollarla savaştı. Savaşmaktan takatları tükenen İspanyollar, bir gece Yedi kaleden gemilerine binerek kaçtılar. Rumlar ise yine Konstantiniyye'ye sahip olarak boy beyi şeklinde hükümet sürmeye başladılar. Fakat Ceneviz kralı Aronda istiklâlini ilân etti ve dört kardeşi ile birlikte ortak hükümet sürmeye başladılar. Galata'yı o derece imar ettiler ki, o imarın eserlerini binalarda görmek hâlâ mümkündür.

Sonra, Hazret-i Peygamberin «Letüftehanne'l-Kostantiniyyete veleni'mel emirü emiruhâ, veleni'mel ceyşü zâlikel ceyş» hadis-i şe-

rifine uyularak, Emevilerden Muaviye'nin saltanatı zamanında ve hicretin kırk üçüncü senesinde İstanbul kuşatıldı, fakat sadece ganimetle yetinilerek fethedilmeden geri dönüldü. Sonra hicretin elli üçüncü senesinde yine Emevilerden Abdülmelik zamanında, Mesleme ve Hazret-i Ebâ Eyüb'el Ensârî ve Ömer bin Abdülâziz Hazretleri birer orduya başkumandan tâyin olunarak, karadan ve denizden iki yüz bin askerle Karadeniz boğazından Kostantiniyye tarafına geçtiler. Aman verilmeden Galata zaptedildi. Galata'nın kuzey tarafında, Ömer bin Abdülâziz bir kale yaptırdı ve adını «Kal'a-î kahr» koydu. Bunun için bazıları Galata'ya Kahır şehri anlamına gelen «Medine-ül kahr» dediler. Şimdi Kurşunlu mahzenin bulunduğu yeri de onlar yaptırmışlardır. Ve sonra da Galata içinde, o civarda bir cami yaptırdılar. Bu camie halen «Arap Camii» derler. İşte bu şekilde Galata'yı tamir ve hudud kâğıdlarını mühürlediler.

O sırada Ömer ibn Abdülâziz Hazretleri halifeliğe getirildiğinden, Süleyman ibn Abdülmelik Hazretlerini yerine Galata'da kaymakam bırakıp, Mesleme'yi de ona vezir tâyin etti. Galata'da muhafız olarak seksen bin asker bırakarak Kostantiniyye'yi haraca bağladılar. Üç senelik haracı birden alıp, donanma ile hilâfet merkezi olan Şam'a döndüler. Hülâsa, Galata'nın da İstanbul gibi Müslümanlar tarafından on kere kuşatıldığı yukarıda kendi bahsinde ayrıntılı olarak yazılmıştır. Fakat hicretin 857'nci senesindeki on birinci kuşatmada Akşemseddin Hazretleri, Hazreti Fâtih'e **«Nahnüllezî bieyavnen Muhammed, alelcihâdı ma hayyeynâ ebeden»** beytini okuyarak İstanbul'u fethe teşvik ederlerdi. Sonunda, Mehmed Han büyük gayret sarfederek İstanbul ve Galata'yı fetih ve mamûr etti. Sonraları Bayezid Han devrinde depremden yıkılan Galata kalesi, 916 tarihinde tamir edilmiştir. Kalenin tamir tarihi, Yağkapanı kapısı üstünde dört köşe, beyaz bir mermer üzerine celî yazı ile yazılmıştır.

Galata kalesinin özellikleri: Haliç'in kuzeyinde bir mil kadar uzaklıkta, deniz kıyısında, akça tahtası şeklinde şeddadvarî kayadan yapılma sağlam bir kaledir. Duvarları İstanbul gibi üç kat ana kale içinde olup, üç kat bölme hisar duvarı vardır. Bunların her biri birer Ceneviz şehzâdesinin idaresinde idi. Daha başka kapıları da vardır: İlki batı tarafında Kasımpaşa tersânesine bakan hisar biçimindeki Meyyit kapısı, ikincisi güneye bakan ve deniz kenarındaki Azapkapısı, üçüncüsü yine güneye bakan deniz kıyısında Yağkapanı kapısı olup, dördüncüsü deniz kıyısında güneye bakar. Beşincisi Balıkpazarı kapısı, altıncısı, güneye bakan Karaköy kapısı, yedinci-

si doğu tarafında deniz kıyısındaki Kurşunlu mahzen kapısı ki, Rumlar bu kapıya «Aya Niko» kapısı derler. Çünkü burada havariyun ayazması vardır. Sıtmaya yakalananlar, burada yıkandıkları takdirde iyileşirlermiş. Sekizincisi, doğu tarafta denize bakan Kireç kapısı ile denize açılan Demirkapı, dokuzuncusu karaya bakan Tophane kapısı, onuncusu kara tarafından kuzeye bakan Küçükkule kapısı, on birincisi kuzeye bakan Büyükkule kapısı. Bu kapılar kalenin etrafında olup, Tophane ve kule kapıları karaya bakar. Geriye kalan sekiz kapı deniz kıyısındadır.

Kale içindeki bölme kapıları şunlardır: Küçük Karaköy kapısı, küçük kale kapısının iç yüzünde Mihal kapısı, Meydancık kapısı, Kilise kapısı, İç Azab kapısı ve Sâdık kapısıdır. Bu kapılardan üçü ana caddeye bakar.

Galata kalesinin etrafı: Çevresi on bin altmış adımdır. Fakat Sultan Dördüncü Murad devrinde, adı geçen pâdişah Revan seferinde iken, Kaymakam Bayram Paşa Galata'yı tamir ettirerek duvarlarını beyaz badana yaptırdı. Bu tamir sırasında duvar mimar arşını ile ölçülmüş, bütün burçları ve duvarları hesap olununca, çevresi onsekiz bin mimar arşını gelmiştir. Etrafı iki yüz beş, kule on üç bin bedendir. Duvarının yüksekliği kırk mülki zira'dır. Bazı kaleleri seksener mülki zira'dır. Fakat Fatih'in yaptırıp tamir ettirdiği Galata kulesi yüz on sekiz zira'dır ki, göklere başkaldırmıştır. Zirvesi hâlis kurşun ile örtülüdür. İstanbul kalesi her yerden görünmez. Fakat bu Galata kulesi, insan gibi görünüşü açıktır. Kapıları sağlam ve demirdendir. Bursa'daki Keşiş dağı (Uludağ) üzerinden açık seçik görünüyor. Dürbün ile bakılsa, Bursa'nın imaretleri de görünürmüş diyorlar. Bu kule her yerden görülür. Şekli yuvarlaktır. İçi on katlı zindandır.

Şimdilerde Osmanlı Devleti'nin gemi âletleri deposu olarak kullanılmaktadır. Güneye bâkan Demir kapıya taş merdivenlerle çıkılır. Hâkir bu kuleye birkaç kere orada havaya kâğıt uçuran, eline ip bağlayıp yükselen cambazları seyretmek vesilesiyle çıktığımdan, İstanbul'u güzelce seyrettim. Bu Galata kulesinin kara tarafındaki Meyyit kapısından tâ Tophane kapısına kadar uzanan geniş ve derin bir hendek vardır ki, benzerini Turla nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerdeki Akkerman kalesinden başka bir yerde görmedim. İçinde gemicilerin gemi halatları vardır. Cankurtaran palamarlarını bükerler. Geniş ve derin bir hendektir. Kenarları baştanbaşa mezarlıktır. Kalenin deniz tarafları çarşı ve pazar yerleridir.

Galata'daki imaret ve camiler: Eski Arap Camii: Hazreti Ömer ibn Abdülâziz tarafından yaptırılmıştır. Birçok kereler kiliseye çevrilmiştir. Fakat sonunda yine cami oldu. İçinde birçok sütunlar vardır. Manevî havası üstün bir camidir. Bir dış avlusu, bir de yüksek minaresi vardır. Azab kapısı dışında Mehmed Paşa Camii. Sultan camileri değerinde aydınlık bir camidir. Pencereleri denize bakar. Kubbeleri tek katlı ve düzgün minaresi sağlamdır. Bu cami deniz kıyısında ve yeri dar olduğu için, minaresi sol tarafına ve camiden ayrı olarak yapılmıştır. Taştan yapılmış düzgün ve uzun bir minaredir. Cami iskele başı gibi kalabalık bir yerde olduğundan cemaati çoktur. Camiin mimarı, Mimar Sinan'dır. Yağkapanı Camii: Yağkapanı'nın dışında yüksek bir camidir. Dört köşe, ahşap, kurşun kubbeli, alçak minareli, merdivenle çıkılır gönül fetheden bir camidir. Altında baştanbaşa zeytinyağı dükkânları vardır. Kara Mustafa Paşa Camii: Kurşunlu mahzen yakınındadır. Yaptıran, Bağdâd fatihi Dördüncü Murad Han'ın vezirlerindendir. Eskiden kilise imiş. Bir minaresi, alçak, kurşunlu, cemaati çok, yeni bir camidir. Karaköy Camii: Kara Mustafa Paşa Camiine yakındır. Alçak, faydalı, küçük bir camidir.

Biraz da mescidleri vardır. Fakat bu şehrin medrese ve darülhadisi de yoktur. Arab camiinde, Mehmed Paşa ve Kara Mustafa Paşa camilerinde darûlkurrâlar vardır. Çocuk mektebi, yetmiş seksene yakındır. İmareti yoktur.

Yirmi üç kadar sebilhânesi vardır: Bunlar arasında Arap camiinin iç tarafında, Mehmed Paşa hamamı yanında Mehmed Paşa sebili, Ruznâmeci İbrahim Efendi sebili, Kürkçüler kapısı dışında Yaycılar çarşısında, Sultan Dördüncü Murad Han'ın veziri Koca Kenan Paşa sebili, Karaköy kapısı sebili ve Kaptan sebili meşhurlarıdır. Çeşmesi pek azdır. En meşhuru Azap kapısı dışındaki Mehmed Paşa çeşmesidir.

Galata'da on sekiz Müslüman mahallesi, yetmiş Rum mahallesi, üç Frenk mahallesi, bir Yahudi mahallesi ve iki de Ermeni mahallesi vardır. Başhisar'da asla kefere yoktur. İkinci hisarda da Arap camiine gelinceye kadar yine yoktur. Bu mahallelilerin elinde, Fatih'den kalma ferman vardır. Dolayısiyle buralara kâfir sokmazlar. Çünkü bu aralık burada oturanların çoğu, Sultan Ahmed zamanında İspanya'dan gelen ciğerleri yanmış Müslümanlardır. Buraların muhafazasına fazlasiyle dikkat edilir. Çünkü Murad Han devrinde yapılan nüfus sayımına göre, buralarda iki yüz bin kâfir ve altmış bin Müslüman oturmaktadır. Yetmiş kadar kilisesi vardır. Bunlar-

dan biri Fransa'nın Erganon kilisesidir. Bir sed üzerinde olup, kapısına yedi basamak merdivenle çıkılır. Venedik kilisesi ona yakındır. Bir yangın sonunda yanarak yirmi sene kadar harap kaldıktan sonra, Kandiye sulhunda Köprülü Ahmed Paşa'nın izni ile tamir edilmiştir. Göklere uzanmış dört köşe bir çan kulesi vardır. Duvarlarının iç ve dış yüzlerinde öyle resimler vardır ki, görenler canlı zanneder. Rumların da birçok manastır ve şifa evleri vardır. Ermenilerin üç kiliseleri var. Yahudilerin ise iki sinagogları vardır. Yahudiler diğer kâfirlerden çok korkar ve çekinirler. Kefere mahallelerinden bekçiler eksik olmaz. Çünkü hâinler defalarca isyan ettikleri halde, iyilikle muamele edilmiş, ateşleri söndürülmüştür.

Galata Şehri Hâkimleri: Galata, şeriat yönünden beş yüz pâyeli bir kadılıktır. Mollası, Arap camii yakınında oturur ve üç yüz kadar kasaba ve köye hükmü geçer. Kırk dört yerde nahiye nâibleri vardır. Her nahiye yüz elli akçe pâyeli bir kazadır. Senelik yetmiş kese vergi verir. Bu şehrin müştemilâtının çoğu Sultan Ahmed camiinin vakfıdır. Nazırı kızlarağasıdır. Vakıfların iki yüz kese geliri olur. Mütevellisi hâkimdir. Üçüncü hâkimi Galata voyvodasında oturur. Dördüncü hâkim Yağkapanı gümrük eminidir ki, senede belirli bir gelirle götürü olarak alır. Beşinci hâkimi Kalafatçıbaşıdır. Altıncı hâkim muhtesibdir. Yedinci hâkim, ayak nâibidir. Sekizinci hâkim, çöplüksubaşıdır. Dokuzuncu hâkim içki eminidir ki, senelik yetmiş bin kuruş sarfeder. Onuncu hâkim, yeniçeri ocağından, emrinde beş altı yüz neferi olan bir çorbacıdır. Onbirinci hâkim, yeniçeri ocağı mumcularından bir ihtiyar mumcu olup, gediği ile nöbet bekler. Bu hâkim, meyhaneleri kontrolla görevlidir. Münasebetsizliğe meydan vermez. Onikinci hâkim, Karaköy kapısında görevli İstanbul ağasıdır. Görevi odun toplayarak padişah mutfağına göndermektir. Bu yazılan hâkimlerin hepsi gece-gündüz dolaşarak, yakaladıkları suçlulara aman vermeyip haklarından gelirler.

Galata şehrinin dükkânları: Üç bin seksen âdet dükkân vardır. Sekiz çarşısı, yağ pazarı ve attarları vardır. Oniki kubbeli, kurşun örtülü bedestanı vardır ki, içinde çok mal bulunur. Bedestanının demirden bir kapısı vardır. Dükkân sahiplerinin çoğu Rum ve Frenktir. Fakat deniz kenarında Ortahisar'daki ikiyüz dükkânda harâbâthaneler ve meyhaneler bulunur. Herbirinde beşer, altışar yüz dinsiz içki içip hânende ve sâzendelerle bir hay huy ederler ki, dille tarif etmek imkânsızdır. Çünkü meyvadan yapılan içkilerin en iyisi buralarda bulunur. Âdem canı, ruh gıdası, kuş sütü, bunların hepsi

Galata'da bulunabilir şeylerdendir. Fakat mübtecel şerbeti sofular için çok lezzetlidir.

Şehir içindeki hanedân ve kervansarayları: Galata'nın bulunduğu yer, deniz kıyısından kuzey tarafındaki kule kapısına varıncaya kadar bir saat yokuş yukarı, çok katlı Ceneviz yapısı binalarla doludur. Caddeleri satranç şeklinde yapılmış olup, umumî yolların tamamı bin yüz altmış sokak kabul edilmiştir. Fakat kaleden dışarıda deniz kıyısındaki büyük yol ile kale içindeki voyvoda yolu, Arap camii yolu, harbî yolu, kule kapısı yolu, kalabalık yollardır. Mollahânesi, Seyid Ali Çelebi ve Rüstem Paşa Kervansarayı Mimar Sinan yapısıdır. Bu şehirde bağ ve bahçe yoktur. Kalafatçılar odaları: Kürkçüler kapısı dışındadır. Ağaları ve çorbacıları vardır. Padişahın Tersane-i âmiredeki kadırgalarını kalafat ederler. İkibin askerden oluşan kırk bölüktür. İstanbul ağası ocağı: Karaköy kapısı dışındadır. Bütün acemiler buradan miriye odun taşımaya mecburdurlar. Odabaşıları başlarına destarî sarık sarar, sırtlarına naksî dolama giyer, ayaklarına da siyah tomak ve kırmızı pabuç giyerler. Kul kayıklarına binerek, tâ Karadeniz boğazına kadar odun gemilerini toplayıp bütün gemilerden kul akçesi alırlar. Kayıklarında beyaz gömlek giyerek ayak üzerinde kürek çekerler.

Galata hamamları: Mehmed Paşa hamamı: Azab kapısının iç tarafında taş merdivenle çıkılan bir hamamdır. Binası, havası ve suyu gayet güzeldir Bokluca hamamı: Bundan içerde bir hamam olup, son derece kötüdür. Karaköy hamamı: Yeri güzel, hoş ve eski bir hamamdır. Bunlardan başka üç yüz kadar da hânedan hamamları vardır.

Galata halkının tavır ve hareketleri: Galata'da yaşayan halk birkaç sınıftır. Birincisi gemiciler, ikincisi tüccarlar, üçüncüsü sanatkârlar, dördüncüsü marangozlar ve beşincisi de kalafatçılardır. Halkın çoğunluğu Cezayir elbisesi giyerler. Birçoğu Arabistanlıdır. Fakat zengin kaptanları vardır. Meyhanecileri Rum ve Ermeni, satıcıları da Yahudidir. Ulûfecileri ise Yahudi çocuklarıdır. Meyhaneci ve ulûfecilerin işleri rezalettir.

Galata'nın meşhur yiyecek ve içecekleri: İlk olarak has ve beyaz francala ekmeği, şekerciler çarşısındaki şişeler içinde binbir çeşit renkte miskli, anberli, hünkârlara lâyık şekerlerin benzeri hiçbir diyarda yoktur. Meğer Şam'da ola... Nakışlı varaklı bahar helvası, baharlı simidi; sanayi mamûllerinden pusula saatcıları, cam, billûr, saat ve remil satan kefere attarları vardır. İçkileri arasında medhe-

dilen çeşitli şaraplarını, harabâtiler arasında meşhur olan taş merdiven meyhanesinde, Kefeli'de, Manyeli'de, Mihalaki'de, Kaşkaval'da, Sünbüllü'de, Kostantin'de ve Saranda adlı meyhanelerde bulmak mümkündür. Bunlar lâal renkli, katresi haram türlü türlü misket şarapları, Ankona, Sakoza, Mudanya, Edremit ve Bozcaada şaraplarıdır. O kalabalık yoldan geçerken, yol üzerinde başı, ayağı çıplak yüzlerce sarhoşun yattığını görürüz. Perişan hallerini sorduğumuz vakit, şu beyitlerle cevap verirler:

Öyle sermestim ki idrak etmezem dünya nedir,
Ben kimim sâki olan kimdir, mey-i sahbâ nedir?

Bütün gizlilikler Allah'a mâlûmdur ki, bu hakire gerek şarap, gerek diğer içkilerden hiçbirini içmek nasip olmamıştır. Fakat âlûfteliğimiz sebebiyle bütün esnafla sohbet edip hallerine vâkıf oluruz. Amma, mübeccel şerbeti denilen «Atina balı» şerbetini içmişimdir. İşte Galata'mn esnafları bunlardan ibarettir. Şehrin havasının güzelliği sebebiyle, güzel erkek ve kadınları çoktur. Halkı alufte meşreb ve derviş meslektir. Kışın yapılan oda sohbetleri hoş olur. Seferden dönen âyan ve reisler, filika ve firkateleriyle Boğazhisarda eğlenceler tertip ederler. Galata limanı gayet güzel ve sekiz rüzgârdan hiçbiri tutmadığından, kışın bin parça gemi, köşelerinde demir atıp yatarlar. Kalenin kuzey tarafındaki taşra varoşu Tophane'den sayılır. Çünkü hâkimi başkadır. Galata'da ziyaret yeri yoktur.

TOPHANE ŞEHRİNDEKİ HAYIR YERLERİ, TOP DÖKÜMHANESİ, BALYEMEZ TOPLARI, SULTAN ÇARŞILARI

Tophane, Hıristiyanlar zamanında ormanlık bir yerdi ve içinde İskender-i Rumî'nin bir manastırı vardı. Şimdi o manastırın yerinde Cihangir camii vardır. Hıristiyanlar o manastırı senede bir defa «Aya Aleksandra» diye ziyaret ederlerdi. İskender, Hind seferinde aldığı birçok esiri İstanbul'a getirerek, ellerini, ayaklarını hurma lifleri ile bağlayıp, Tophane'de büyük bir mağaraya habsetmişti. Çoğu gulyabanî gibi korkunç beyaz devler, Elburz dağının sihirci oburları ve Abaza vilâyetindeki Sadşa dağının sihirbaz kadınları olup, ellerine bağlanan tılsımlı iplerin kuvvetiyle hareket edemezlerdi. Bu kiliseyi ziyaret edenler, bu sihirbazları da seyrederlerdi. Kışın şiddetli günlerinde, sihirbazlar İskender'in izni ile tılsımla yapılmış bakır gemilere binerek yelkensiz, deniz üzerinde göz kamaştırıcı şimşek gibi hareket ederek Makedonya, yâni İstanbul şehrini korurlardı. Kırk gün sonra gelip gemileri limana bağlayarak habse girerler-

di. İskender, devlete ve gulyabanîlere dağları devirterek İstanbul boğazını açtırdı. O sırada sihirbazlar ve gulyabanîler denizde boğuldular. Bakır gemileri limanda kaldı. Hattâ Yezid bin Muaviye'nin kumandasında İstanbul kuşatıldığı zaman, Müslüman gazilerin bu gemilerin parçalarını bularak yağma ettikleri rivâyet olunur. İşte böylece Tophane şehrinin ilk kurucusu İskenderdir'.

Fetihten sonra bu ormanlık içinde küçük ve faydalı bir Tophane yaptırmıştır. Ondan sonra Bayezid-i Velî bu Tophane'yi genişleterek odalar yaptırmıştır.

Topçuların bulundukları yerin özellikleri: Koca Sultan Süleyman Han, kırk sekiz sene süren padişahlığı sırasında bütün düşmanlarına galip gelerek padişah ve krallara boyun eğdirmişti. Fakat Alman Kralı amâna gelmeyip daima düşmanlık ederdi. Süleyman Han ise dört sene batıda, dört sene Acem'de, dört sene Venedik'te savaşmış ve otuz altı sene de tamamen Nemse (Avusturya) imparatoru ile uğraşmıştır. Sonunda onların topraklarında vefat etmiştir. Bunları mağlûp etmek için top ve tüfenge muhtaç olduğundan, Süleyman Han topçulara ehemmiyet vererek Osmanlı ülkesinden ve diğer ülkelerinden paralar vererek topçular getirdi ve ataları Mehmed Han ile Bayezid Han'ın yaptırdıkları Tophane'yi yıkarak yeni bir Tophane yaptırdı ki, gören bu büyük binayı devlerin yaptığını zanneder. İnsan ne olduğunu bilmez. Düşmanların eline geçen kaleleri kurtarmak için en mühim silâh olan topların her çeşidi işte bu eski tophanede yapılır.

Top dökümhanesi: Deniz kıyısından yüz adım içerde yüksek bir dağın eteğinde, etrafındaki duvarlar kale gibi sağlam olan bir kervansaraydır. Kuşatıldığı takdirde savaşa dayanıklı sağlam bir duvardır. Onun ortasında, yine dört köşe kırk arşın boyunda yüksek bir duvar vardır. Üzeri dört tepe padavra tahtası ile örtülüdür. Kubbenin üzerinde, dumanların çıktığı büyük bacalar vardır. Padavradan yapılan bu dam üzerinde insan gezinecek yollar vardır. Damın üzeri merdivendir. Bu damın tâ tepesinde ve dört tarafında, yüzlerce bal fıçıları ile su hazırdır. Tunç eritirken ateş sıçrarsa, damda gezen nöbetçiler o su ile ateşi söndürürler.

Top kalıbı dolabları: Bu dökümhânede top kalıpları yapılan yüzlerce dolab vardır. Kırkar, ellişer okka gülle kalınlığında kalıb yapmak için, demir millere kırkar, ellişer bin yumurta ile karıştırılmış, macun hâline getirilmiş çamuru iplerle sararak, top kalıblarının içi-

ne korlar. Aşağısını yine demir sikkelerle zaptederler. Kalıbın içine tunç dökülüp top haline gelince, yumurta ile karışmış olan mili çıkararak topu alırlar.

Tunç fırını: Bu fırından dökümhânede iki tanedir. Dört tarafı ateş taşıdır. Çünkü başka taşın bu Nemrud ateşine dayanma gücü yoktur. Bu yeşil taş, adalardan çıkar. Ocağın altı boş, üzeri ise kubbedir. Bu kubbelerin içine kırk ilâ ellişer bin kantar bakır ve maya için eskiden yapılmış top kırıklarını yerleştirirler. Kubbelerin dışındaki aralıkta da binlerce kantar kalay yaparlar. Kâtipler, ne kadar kalay ve bakır elde edildiğini deftere kaydederler. Çünkü bakıra göre top kalıbları hazırlanır.

Top kalıbı yerleri: Bu tunç kubbelerinin önündeki çukurlar içine, ağızları yukarı gelmek üzere, top kalıblarını yerleştirirler. Eğer dökülecek topun cinsi balyemez topu ise her ocağa yirmi kalıb korlar ki, bu yirmi top eder. Eğer kolomborne topu ise yirmi beşer kalıb, eğer şâhi topu ise yüzer kalıb, içine adam sığar şayka topları ise beşer kalıb koyarak ağızlarını Kağıthâne balçığı ile sıvarlar. Tunç eriyince, kubbenin ağzından kalıblara kadar bostancıların su yollarına benzer yollar yaparlar. Tunç kubbelerin dört tarafında dağlar gibi çam odunları hazır durur. Bu odunlar bir sene evvel kesilerek birer kulaç uzunluğunda ve iki mekiğe benzer bir şekilde konulduktan sonra kurutulur. Sonra top dökecekleri günde kalfalar, ustalar, topçubaşı, vardiyabaşı, elinde kum saati olduğu halde muvâkkit, dökümhâne imamı, müezzinleri ve duâcıları toplanıp, duâ ile «Allah Allah» dedikten sonra, iki fırını da ateşlerler. Muvâkkit saat tutar, tam bir gün ve bir gece ateş yakarak çamları tunç kubbenin iki tarafındaki deliklerden devamlı atarlar. Sonra dökümcüler ve ateşçiler elbiselerini çıkarıp bir çeşit örtülü külâhlar giyerler ki, sadece gözleri görünür. Diğerleri de keçeden elbiseler giyerek hizmet ederler. Yirmi saat sonra ateşin yanına yaklaşmak mümkün değildir. Sadrazâma, şeyhülislâma, kazaskere ve daha pek çok duası kabul edilen şeyh ve vezirlere haber verilir. Hepsi tophâneye gelirler. Dökümcü ustalar ve bulunması lâzım gelen işçilerden kırk kişi ile vezir ve şeyhlerden de kırk kişi alınarak gerisini dışarıya çıkarırlar. Çünkü tunç deryası aktığı zaman «nazarı» sevmez. Hazreti Peygamber efendimiz de «İnnel'aynu Hakkan» buyurmuş. Vezirler ve şeyhler uzak sofalara oturarak «lâhavle velâ kuvvete...» virdlerine devam ederler.

Ustalar toplanarak yüzlerce kantar ağırlığındaki çubuk kalayları tahta küreklerle tunç deryasına atarlar. Dökücübaşı da hazır

olanlara hitaben: «Sultanım! Din-i mübîn aşkına zekât ve sadakanızdan altın, kuruş ne olursa olsun, şu tunç deryâsına bırakın!» der. Sadrâzam, hazinedar ve diğer vezirler birkaç kere altını dökücübaşıya teslim ederler. O da herkesin gözü önünde «Bismillâh» deyip, tunç deryasına atar. O an ince, uzun çam gemi direklerini tunç deryasına sokarak kalay ve altın kuruşları karıştırırlar. Direkler kırıldıkça yeni direkler getirirler. Bu iş, tunç denizinin yüzü kaymak tutmaya başlayıncaya kadar devam eder. Ustalar tunç denizinin olgunlaştığını anlayarak ateşi artırırlar. Ve dökümhânede bir damla su bulunmamasını tenbih ederler. Çünkü tunç akarken bir damla su kokusu duysa, derhal yollar parça parça olur ve bütün orada hazır bulunanların helâk olmasına sebep olur. Sonra kalıp ocakları kenarında ve iki tarafta, kırk elli kurbanlık koyun hazırlanır. Orada bulunanlar ayağa kalkarlar. Dökümhâne duâcısı hazır olur. Muvakkit, saatiyle ocak başına gelerek, tuncun ağzının açılmasına yarım saat kalınca haber verir. Duâcı duâya başlar. Hazır olanlar kalbden «âmîn» derler. Herkes tam bir teslimiyetle ağlamaya başlar. Çünkü bu ân top dökümünün en tehlikeli anıdır. Nice ustalar bu safhada canlarını kaybetmişlerdir.

Tunç denizinin ateşinin kesilmesi vakti gelince, muvakkit haber verir. Ustalar keçe elbiseleri ile kazan başına gelerek çapaları ile «Allah Allah» diyerek kapağı açtıklarında, tunç ateş gibi akmaya başlar. Yüz adım ötede duranların bile yüzlerine ve elbiselerine sanki alevler yapışır. Bazı vezirler, üzerlerine beyaz çarşaf alıp, korkularından ezân-ı Muhammediye başlarlar. Yokuş aşağı akan tunç, top kalıbına dolar. Balyemez topun dolması yarım saat kadar sürer. Kalıp dolunca, keçe ile sarılmış bir çeşit renkli ve yağlı çamur ile yolu kapatılarak, bir diğer top yolunu açarlar. Bu halde iken duaya devam edilir. Bütün topların dolması tamamlanınca, duaya da son verilir. O gün yetmiş kişiye padişâh hil'ati giydirilir. Birçok kimseye terfi ve ihsanlar verilir. Sonra topçubaşı tarafından sadrâzama ziyafet verilir. Hepsi üzerlerindeki keçe külâh elbiseleri çıkarırlar. Toplar, bir hafta kalıp içinde bekletilerek soğutulur. Sonra çıkarırlar. Bütün sanatkârlar ve kuyumcular topları cilâlarlar. Sonra marangoz ustaları topları anneleri gibi kundaklayarak harbe hazır hâle getirirler. Burada ayrıca bir de top arabası yapılan atölye vardır. Karadeniz boğazındaki Sarıyer kasabası dağlarından gelen top kalıbı çamurlarını mayalandırmak için de baska bir yer vardır. Ayrıca bir

de top kalıpları yapılan ve «top kalyesi» denilen yerler vardır. Velhâsıl dille tarifi imkânsız ulu bir yerdir.

İslâm askerlerinden topçu sınıfının kışlaları: Fâtih, Beyazıd ve Süleyman Han yapısıdır. Dökmecilerin kaldıkları yere bitişik, deniz kıyısına yakın, kale gibi bir yerdir. Bir kapısı deniz kıyısında kıbleye, diğeri kuzeye bakar. Denize bakan kapısı çok süslü, büyük bir kapıdır. Bir tarafında bir geyiği yakalamış bir arslan, diğer tarafında da zincire vurulmuş bir arslan resmi vardır ki, görülmeye değer. Gören bazı ressamlar, «Şah kulu»nun elinden çıktığını söylerler. Bunun içinde oturan askerler çok yiğit ve yüreklidirler. Bu hakir (Evliyâ), bulunduğum yirmi iki gazâda bunlardan yürekli asker görmedim. Bunlar harbin bütün şiddetine dayanan, ödü kavi babayiğitlerdir. Üstadlarının kapısı üzerindeki köşkte İbrahim Han oturduğu için, bu köşk o zamandan beri padişahlara tahsis edilmiştir. Burada Bağdad seferinden evvel yüz tane top vardı. Bunlar her biri bir ülkenin haracına bedel, altın gibi parlayan toplardı. Yine buradaki altmış topun içini eskiciler, çalgır ve berduşlar ev olarak kullanırlardı. Şimdilerde o toplardan sadece altı tane kalmıştır. Daha birçok kıymetli, üstad topları vardır. Nakışlı Ali Paşa topu, görülmeye değer cilâlı bir toptur. Ayrıca Süleyman Han topları, Fâtih topları, Beyazid Han topları, üç ağızlı top, kırk karış küpeli top, Ali Bâli, Ese Bâli, Hâmza Bâli, çul tutmazı, kundak tutmaz, dev bâli, sekâ bâli, kara bâli, ejder bâli, kırk mil bâlî, şaki bâli, palamar kıran ve deli top adlarında çeşitli toplar vardır ki, herbiri bir kaleye değer. Bayram günlerinde padişâh geçerken, deniz yüzüne sektirme gülleler atılır. Kırk elli defa devam eden gümbürtüler, yeri göğü titretir ve düşmanları korkuya düşürürdü.

Bu toplar hep çınar, servi, ıhlamur ve söğüt ağaçlarının gölgesinde tertipli olarak dizilmiş ve bulundukları yer mesire halini almıştır. Osmanlı Padişâhlarının bir büyük hazinesi de bu toplardır ki, benzerlerine hiçbir padişah sahip değildir. Osmanoğulları'nın elinde bulunan yedi bin kalede palanga, mendirek, kovaya ve kulelerde on yedi bin kırk beş kadar top vardır. Sadece Donanma-yı Hümâyunlarda bin adet top olduğu tophâne defterinde görülmüş ve topçubaşı Ali Bâli kardeşimizden işitilmiştir.

Tophâne şehri hâkimi: Buranın hâkimi, Galata mollasının ayak nâiblerindendir. Askerî hâkimi, topçubaşıdır. Kıyı hâkimi, bostancıbaşıdır. Ayrıca subaşısı ve muhtesibi vardır. Şehirde yetmiş İslâm mahallesi, yirmi Rûm mahallesi, yedi Ermeni mahallesi, birkaç da

Yahudî evleri vardır. Kıptî ve Frenk yoktur. Bu mahalleler baştan başa bağ ve bahçeli olup, saray ve yalılarla doludur. Bunların başlıcaları: Terekçi Yalısı, Valide karındaşı Yalısı, Sadreddinzâde Yalısı, Güğümbaşı Yalısı, Melek Ahmed Paşa Yalısı, Denizuğrusu Yalısı ve Ebu Said Yalısı. Bunlardan başka daha birçok sarayları varsa da anlatılması lüzumsuzdur.

Câmileri: Kılıç Ali Paşa Câmii: Selâtin câmilerinden farkı yoktur. Düz ve geniş bir alana inşa olunmuş, alçak ve şirin bir câmidir. İstanbul'da bir eşi daha yoktur. İnşa tarzı aynen Büyük Ayasofya'ya benzer. İki yan ve bir kıble kapısı vardır. Kapısı üzerindeki tarihi şudur:

Hâtif-i Kudsî görüp ulvî dedi târihini,
Ehl-i imâna ibâdetgâh olsun bu makam. Sene 988.

Sütunları üzerinde yan sofası vardır. Büyük kubbesi dört ayak üzerine bina olunmuştur. Mihrâb ve minberi son derece sanatlıdır. İki kat kandil tabakaları vardır. İç ve dışındaki pencerede çini üzerine «Sûre-i Mülk» yazılmıştır. Yazı, Karahisarî Hüseyin Çelebi'nindir. Çok sanatkârca yapılmış avizeleri vardır. Mihrab önündeki bahçesinde öten çeşitli kuşların gönül alıcı sesleri cemâate taze hayat verir. Câmiin sol tarafında hayır sahibi Kılıç Ali Paşa bir kubbe içinde kılıcını arşa asmış, ayağını ebedîlik toprağına basmış olarak yatar.

Kılıç Ali Paşa, her cuma câmiin yan sofasında oturup fakirlere bir kese sadaka dağıtırmış. Bu câmiin bahçesinin dört kapısı ve bir şerefeli ince bir minaresi vardır. Süleyman Han'ın Koca Mimar Sinan Ağası, bu câmide de elinin ustalığını göstermiştir.

Küçük Çavuş Câmii: Bir tepe üzerine bina olunmuştur. Tophâne arkasındaki bir bayır başındadır. Ebülfadl Câmii: Güzel ve tek minareli, küçük bir câmidir. Mehmed Ağa Câmii: Fındıklı'da, deniz kenarında alçak bir câmidir. Muhiddin Câmii: Deniz kıyısındaki «Ese Çelebi fırını» yanında, üst katta bir câmidir. Altı, ana caddeye bakan dükkânlarla süslüdür. Molla Çelebi Câmii: Fındıklı'da, deniz kıyısında, yüksek kubbeli, geniş bahçeli ve tek minareli bir câmidir.

Sultan Cihangir Câmii: Selâtin câmilerinden sayılır. Sultan Süleyman Han, İskender-î Rûmi'nin «Aleksandra» adlı kilisesinin yerine yaptırarak sevâbını Cihangir'in ruhuna bağışlamış ve dünyanın sevâbını almıştır. Bu câmi, yüksek bir dağın tepesine inşa olunmuş, değerli bir câmidir. Câmie Mehmed Ağa Câmiinin dibindeki

dik sokaktan yüz ayak taş merdivenle çıkılır. Bir saatte zorlukla varılabilir. Bazı kapı önlerinde dinlenme yerleri vardır. Nice yiğitler, hiç dinlenmeden çıkmaya çalışmışlarsa da başaramamışlardır. Bu derece dik bir yokuştur. İşte böyle bir dağın tepesinde, dört köşe duvar üzerinde, kubbesi kurşunla örtülü bir câmidir. Çünkü o yüksek tepe üzerine ağır bina yapmak mümkün değildir. Bir minaresi, tekkesi ve imareti vardır. İkindiden sonra bütün cemâat, ahbablar, dostlar toplanarak denizde yüzen gemileri buradan seyrederler. Cidden her tarafı gören bir câmidir. Koca Mimar Sinan'ın ustalığı, duvarlarında açık seçik görülür. Tophânede ve Fındıklı'da birçok mescid vardır. Fakat en meşhûru Mimar Sinan yapısı olan Süheyl Bey mescididir.

Tekkeleri: Kale kapısı dışında ve yüksek bir dağın tepesinde İskender Paşa tarafından yaptırılan, yüz aded derviş odası ve cihânı seyreden bir de avlusu bulunan Hazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rûmî Mevlevihânesi vardır. Cihangir Tekkesi: Fakirleri çoktur. Abdülkadir Geylânî Tekkesi: Pek mâmurdur. Tomtom Mahallesi Tekkesi, Karabaş Tekkesi, Çavuşbaşı Tekkesi, İsa Çelebi Tekkesi, Ebû Said Tekkesi, vesairedir.

Mesireleri: Çizmeciler Tekkesi: Deniz kıyısında büyük bir gezinti yeridir. Denize bakan, bin adam alan bir sofası vardır. Bin kişilik sofrası ve usta aşçısı var. Ayas Paşa Havuzu mesiresi, Samsunhâne mesiresi: Osmanlı Padişâhlarının, yeniçeri ocağında olan arslan gibi Samsun köpekleri burada beslenir. Müneccim Kapısı mesiresi: Samsunhâne yakınındadır. Burada Ali Kuşçu adında bir gök bilgini, yıldızları gözetlemek için bir kuyu kazmıştır ki, derinliği 105 kulaçtır. Sonra ulemâ, aralarında yaptıkları müzakere sonunda, «Bu rasadın yapıldığı memleketi vebâ istilâ eder» diye padişâha bildirip, Ali Kuşçu'yu rasaddan vazgeçirdiler.

O sırada Sultan Dördüncü Murad, adı geçen kuyuyu doldurmak maksadiyle, Müftü Yahya Efendi'ye noktasız harflerle üç kelimelik bir tezkere yazarak «Şu rasadı yıkalım mı?» diye sormuşlar. Yahya Efendi, noktasız olan bu üç kelimeyi okuyamaz ve bunun bir bilmece olduğu kanâatına vararak, «Bre gelin kardeşler! Padişâhımız bir bilmece göndermişler. Cevabını beklerler.» diye, bütün müşkül çözenleri toplar. Hepsi bir araya geldikleri halde, o üç kelimeyi okuyup mânâ çıkarmakta acze düşerler. Bu sırada onların perişanlıklarını izleyen kapıcı, kapıdan başını uzatarak: «Sultanım! Şu üç kelimeye herbiriniz seversadul, şevirsadih, sirazdi deyip duruyorsunuz. Mübârek izniniz olursa, padişâhın şu mübârek yazısını yüzüme sü-

rüp bir de ben görsem!» der. Müftü Yahya Efendi: «Bre beterin beteri adam, biz çözemedik de sen mi halledeceksin?» deyince, Muîd Ahmed Efendi ve Bâlizâde Ahmed Efendi Farsça bir beyit söyleyip padişâhının yazısını kapıcının eline verirler. Nüktedan kapıcı hemen «Şu rasadı yıkalım mı? buyurmuşlar. Bilmem bilmece midir?» deyince, hemen Yahya Efendi: «Bre kapıcı!... Allah senden razı olsun, biz, bu 'yoklama mı' kelimesi noktasız olduğundan, 'yakla mı, bakla mı, takla mı, sakal mı' deyip dururuz. Bre çabuk! Haseki ağayı çağırın! Haber götürsün» diye eline kalemi alıp: «Padişâhım! O talihsiz müneccim Ali Kuşçu'nun can kuşu uçarak «cennette karar kılmıştır. Bu dünyadaki yeri olan rasad adındaki gayyâ kuyusunu yıkıp ağzına kadar toprakla doldurasınız» diye fetvâ verince, Padişah Kaptan Receb Paşa'ya fermân buyurarak, o kuyuyu toprakla doldurttu. Hâlâ çimenlik mesire yeridir. Sonra Yahya Efendi, zorluğu çözen kapıcıyı, Murad Hân'ın emriyle muradına erdirerek küçük bir kadılık olan Kütahya kadılığına tayin ettirdi. Pelidcik Ayazması: Müneccim kuyusu yakınında, âb-ı hayâta benzer suyu olan çimenlik bir yerdir.

Sebiller: İki yüz kadar sebil vardır. Meşhurları: Kılıç Ali Paşa avlusu köşesindeki sebilhâne, Silâhdar Mustafa Paşa Sebili: Evvelki sebilin karşısında yol kenarındadır. Tarihi:

İki târih eyleyûb tertib ile
Kıldı her bir mısra'ı cevrî hesab
Dilkûşâ ayn-ı hayât-ı canfezâ
Menba'ı kevser sebîl-i âb-ı nab. Sene 1046.

Fındıklı'da Dördüncü Murad silâhdar ve musahibi çeşmesi: Tarihi, «Oldu sâfî çeşme-i pâkîze-i ab-ı hayat». Siyavuş Ali Paşa Çeşmesi: Tarihi, «Çeşme-i pâk-ü musaffâ, bîbedel âb-ı hayat». İskele başında toplar arasındaki Siyavuş Paşa Çeşmesi'nin tarihidir: «Çâh-ı zemzem menbası âb-ı hayât-ı dilkûşâ». Kale kapısı mevlevîhânesi avlusundaki, Gümrük Emini Hasan Çelebi Çeşmesi'nin tarihi:

Ey nisârî teşneler bu çeşmeye târih için
Didiler: ayn-ı Hasan rûh-ı Hüseyin'i kıldı şâd

Küçük kale kapısı dışında hendek kenarında, yine Gümrük Emini Hasan Çelebi tarafından yaptırılan çeşmenin tarihidir:

Didi târihini bu çeşme-i hayrın Cevrî
Hak kabul ide zehî ayn-ı lâtif âb-ı sevâb

Esad Efendi Çeşmesi: Çeşmeciler tekkesi yakınındadır. Tarihi:

İza temme hâzelbinâ kaalû
Târîhi Hâzâ «Hayrussa'di» Sene 1022.

Yine Çizmeciler Tekkesi önünde, Denizuğrusu Hüseyin Efendinin evinin duvarındaki çeşmenin tarihi:

Tamam oldu binâsı çünkü târih
Didi Hatif «misâl-i mâ-i cennet». Sene 1066.

Sultan Ahmed Çeşmesi: Tophâne'dedir. Tarihi: «Guyyâ âb-ı hayâtı bunda kıldılar sebil.»

Hamamları: Altı tanedir. Ali Paşa Hamamı: Temiz, suyu saf, hademeleri olgun ve itâatkâr, herkese açık bir hamamdır. Çıfıtsokağı Hamamı: O kadar aydınlık değildir. Kale kapısı dışındaki hamam, Galatasaray yakınındaki hamam ... Küçük Çavuşbaşı Hamamı: Tophâne yakınındadır Fındıklı'daki Molla Hamamı'nın kapısı üzerindeki tarih şudur:

Görenler ol makaam-ı dilkûşânın didi târihini,
Leb-i deryâda seyran eyle hamamını mollanın.

Bu hamamlardan başka yediyüz kadar da Hânedan hamamları vardır.

Esnaf ve sanatkâr dükkânları: Tophâne ve Fındıklı kasabasında sekiz yüz dükkân vardır. Bedestan yok. Fakat dükkânlarında her çeşit kıymetli eşya bulunur. Zira körfez şehirdir. Çeşit çeşit meyva satan pazarcı dükkânları meşhurdur. Çünkü bu dükkânlar büyük ağaçların gölgesinde kurulmuştur. Sanatkârların nâzik girde kebabı, lezzetli hoşafı, levendler için darı bozası, has, beyaz pamuğa benzer sünger gibi göz göz pişmiş somunu ki, Sabanca somunundan ve Amasya'nın ladeki ekmeğinden daha lezzetlidir. Çünkü bu fırının sahibi İsa Çelebi'ye, gönül ehli dervişin biri duâ yazılı bir levha vermiş... O zamandan beri felek, İsa Çelebi'nin arzusu üzere dönmeye başlamış ve ekmeği meşhur olmuş... Acem şahlarına bu Tophâne somunundan götürülmüş, Anadolu'dan İsfahan'a üç ayda gidebildiği halde bozulmamıştır.

Halkı: Halkının çoğu tüccar, manav, gemici ve topçudur ki, Karadeniz sahilinde Sinop, Amasra, Ereğli, Bartın, Bafra, Samsun gibi şehirlerin halkından teşekkül etmişlerdir. Gürcü ve Abaza da çoktur. Tophâne'deki Abazalar, çocuklarının Abaza terbiyesi ile büyümesi için, çocuklarını daha ikiüç yaşında iken Abaza diyârına gönderirler. Onbeş yaşına gelince yine getirip padişâh musahibine ve

başkalarına satarak çırak ederler ki, o çocuk bu vasıta ile yükselir. İşte bizim Melek Ahmed Paşa efendimiz ve Siyavuş Paşa dahi bu Tophâne Abazalarından iken saraya girmişlerdir. Tophânenin âyânı azdır. Şehrin büyüklüğüne göre çeşme sayısı da azdır. Fakat her evde bir su kuyusu vardır. Çarşı ve pazarı dahi azdır. Evlerinin çoğu denizi görecek şekilde birbirine bitişik olarak yapılmıştır. Sokakları İstanbul, Eyüp, Kasımpaşa gibi, baştanbaşa kaldırımlıdır. Caddeleri geniştir. Mescidleri birbirine yakındır. Çünkü halkı ibadete düşkün kimselerdir. Eşrafı süslü elbiseler giyer. Tüccar ve sanatkârları kudretlerine göre kara elbiseler giyerler. Kadınları uzun ferace, başlarına dülbent, yüzlerine kıl örtü, selâmiye, dibâ takke giyip son derece edebli hareket ederler. Erkek ve kadın güzeli çoktur. Bu şehir, İstanbul'a benzer. Çünkü İstanbul'un bir mahallesidir.

Tophâne'deki büyük evliyâ, ulemâ, şeyhlerin ve vezirlerin nurlu mezarları: İsâ Çelebi: Fırını yanında, büyük bir kubbe altında yatar. Mevlânâ Nakib Yahya Efendi: O da bu civardadır. Kaptan Kılıç ve Uluç Ali Paşa: Mezarı câmiinin sol tarafında büyük bir kubbe içindedir. Kalender Mehmed Efendi: Vefat tarihi:

Bir âfitâb-ı kadr-i kerem kân sırrı
Saldı zemine gör yine çarh-ı sitemger
Târihi «Halilî» didi lüft-ü Hak ile
Câvid-i cennet ola nasib-i kalenderî

Miskaali Solakzâde Nakkaş Behzad: Kule kapısı mevlevihânesinin mezarlığında yatar. Vefat tarihi:

Kalemgâr-i ecel bozdu
Yazık bu nakş-ı Bihzâde

Şeyh Âdem Efendi: Kule kapısı mevlevihânesi şeyhi iken Mısır'a gitmiş ve orada vefât etmiştir. Yerine, Araz Mehmed Efendi şeyh olmuştur. Âdem Efendinin vefatı ve Araz Mehmet Efendi'nin şeyhliğe getirilişi için şu tarih yazılmıştır:

Buyurdu ey «Nisârî» böyle tahrir eyle târihin,
Değlidir, devr-i Âdem geçti o devr-i Muhammed'dir.

BEŞİKTAŞ ŞEHRİNİN İMARETLERİ, HÂNEDÂNI VE DİĞER MA'MUR YERLERİ

Eski zamanda, bu şehre taş beşik anlamına gelen «Kona Petro»

denilirmiş. Bu adı almasına, Yaşka adında bir rahibin yaptırdığı büyük bir kiliseye Kudüs-ü şerifteki «Beytüllahim» denilen yerden getirdiği Hazret-i İsa'ya ait beşik sebep olmuştur. İsa Aleyhisselâm çocukken, bu taş tekne yâni beşik içinde yıkanmıştır. Bu sebeple kilise «Beşiktaş» adı ile şöhret bulmuştur. Papaz ölünce, Harkıl oğlu İlya adlı kral, bu taş beşiği Ayasofya kilisesinin sağ tarafındaki tabakaya koymuştur ki, hâlâ ziyaret edilir. Bunun üzerine Müslümanlar da bu şehre Beşiktaş demişlerdir. Gayet mamur ve güzel olan şehir, gittikçe de güzelleşmektedir. Çünkü suyu ve havası çok güzel olup, deniz kıyısında geniş, alçak bayırlar üzerine kat kat, bağlı-bahçeli altı bin kadar yalı ve evlerden meydana gelmiştir. Bunlardan Kaptan Cafer Paşa, Kaptan Kasım Paşa yalılarında ikişeryüz oda, üçer hamam ve birer câmi vardır. Baba Süleyman Ağa, Minkârîzâde Ali Efendi, Azmîzâde Defterdar Emir Paşa, Frenk Mustafa Efendi, Hafız Ahmed Paşa, Osman Usta, Mekî Kadın, Mütevelli Mustafa Efendi yalıları da ünlü yalılardandır.

Padişâhların özel bahçeleri: Dolmabahçe: Eskiden küçük, servili bir bağ idi. Şehid Sultan Osman'ın emri ile donanma gemileri, sandallar, filikalar, firkateler, İstanbul'un yirmi bin kadar kırma, kayık ve mavnaları taşlarla doldurulup önündeki denize dökülürdü. Liman gibi bir boğaz iken, doldurulduktan sonra adına «Dolmabahçe» denildi. Dört yüz arşın genişliğinde bir meydan olup, üzerinde Osman Han cirit oynardı. Sonraları içinde Selim Hân'a ait bir köşk ve havuzdan başka bina yoktu. Burada da uzun boylu servi ağaçları vardır. Ayrıca bir usta bahçıvanı ve ikiyüz nefer yiğit bostancıları vardır. Deniz kıyısı derin olduğundan, lodos rüzgârının dalgaları sahili harab etmesin diye meşe ağaçlarından muhafazalar yapılmıştır.

Beşiktaş bahçesi: Bayezid Han zamanında Paşa yalısı idi. Padişâhlara geçerek cennet gibi bir bağ oldu. Kat kat bahçeler ve şahnişinlerle süslenmiştir. Fakat çok geniş değildir. Civan Kapucubaşı Bahçesi: Cennet gibi bir bağdır.

Kazancıoğlu bahçesi: Bu da padişâhlara geçmiş ve Murad Hân, Kaya Sultan'a hediye etmiştir. Görülmeye değer bir yalıdır. Buradaki yüksek şadırvana benzer başka sanatlı bir fıskıye görülmemiştir. Bunlardan başka, şehir içinde Kiremitçizâde, Küçük Çavuş ve başkalarının evleri, enterasan evlerdir. Sahipleri ileri gelen kimselerdir. Bu şehrin halkı son derece zevklerine düşkün insanlardır. Burada hal sahibi, ibadete düşkün kimseler de vardır. «Elkâsibü Habîbullah» (Kazananı Allah sever) sözüne uyarak, halkının çoğu bağ-

cılıkla uğraşırlar ve çeşitli ehli sünnet elbisesi giyerler. Halkının birçoğu Anadolu tarafındandır. Sofraları zengindir. Hâkimleri, şeriat tarafından Galata mollasının vekilidir. Bunlar; Muhtesib, subaşı, deniz kıyısında Bostancıbaşı ve Beşiktaş bahçesi ustası ve diğerleridir. Gayet mazbut bir şehirdir. Kalesi yok ise de emniyet içindedir.

Beşiktaş'taki câmiler: Koca Sinan Paşa Câmii: İskelenin yüz adım gerisinde, düz bir çayırlıkta yapılmıştır. Yüksek kubbeli, aydınlık bir câmidir. İmâret duvarları kırmızı ve beyaz ile yapılmış, Müslümanların ibadet yeridir. Avlunun dışı çınar ağaçları ile süslüdür. Bir köşesinde de şer'iyye mahkemesi vardır. İnce bir minaresi var. Mihrâbı önünde demir pencereler içinde şehrin ileri gelenlerinden bazılarının mezarları vardır. Öte tarafı tâ iskeleye kadar geniş bir düzlüktür. Karşı tarafı Üsküdar'dır.

Ahmed Derâkî Câmii: Dolmabahçe'ye yakındır. Dârüssâade ağası Abbas Ağa Câmii: Yeni yapı, dört köşe, havadar bir câmidir. Ayrıca birçok mescidleri de vardır.

Hayreddin Paşa Medresesi adı ile bir medresesi, kırk adet ebced okuyan çocuk mektebi, bir darülkurrâsı vardır. Dârülhadisi yoktur. İskele başında, gelip geçen misafirlerin kalması için bir kervansaray vardır. Çünkü bu iskele, Rumeli'nden Anadolu'ya sevkedilen askerin Üsküdar'a geçtiği iskeledir. Üç hamamı vardır. Bunlardan başka yüz doksan kadar da saray hamamları vardır. Çeşme ve sebillerinin suları pek tatlıdır. Bunlardan Yahya Efendi Çeşmesi'nin tarihi: «Konup içenlere sıhhatler olsun». Sene 945. Yetmiş kadar dükkânı var. Şehre göre dükkân ve çeşmeleri azdır. Lâkin her ev ve bostanda tatlı su kuyuları vardır. Hattâ temmuzda Galata'nın suyu azalınca, Beşiktaş'tan kayıklarla Galata'ya su taşırlar. Bahçelerinde sürahi dolma kabağı, lahana, ekşi dut ve yalılarında balıkları çeşitli ve meşhurdur.

Mesireleri: Yahya Efendi mesiresi: Ormanlık ve geniş bir çimenliktir ki, içine hiçbir zaman güneş tesir etmez. Çınar, söğüt, sakız, servi, Rum cevizi ağaçları ile süslü bir vâdidir. Akan pınarları dibinde hayır sahipleri tarafından çimenlik oturma yerleri yaptırılmıştır ki, sarı asma, kara tavuk, ishak kuşu, ispinoz, filorina, baştankara, kötü adlı bülbül, iyi adlı bülbül gibi kuşların feryâdı ve inleyişleri gezintiye çıkanlara can katar. İçinde zevk sahiplerinin yer yer sohbet ettikleri eski bir gezinti yeridir.

Tekkeleri: Mevlevihâne Tekkesi: Deniz kıyısında olup, mevlevihânesi denize bakan yüksek bir mevlevihânedir ki, İstanbul'da ve

başka şehirlerde benzeri yoktur. Şimdiki ustalar bu mevlevihânenin laâl renkli sanatkârâne kubbesine benzer kubbe yapamazlar. Fukara olanları batı tarafındadır. Sema'hânenin meydanı baştanbaşa ceviz levhalarla süslü ve üç tarafı billûr ve necef taşları ile nakışlıdır. Mübârek şeyhi, Hasan Dede'dir. Zamanımızda duâsı kabul edilen bir zât idi. Mukabele günleri kürsüde mesnevî-i şerif okurken, kendilerine bir vecd gelir: «Bu gece dersimizi Hazret-i Mevlânâ'dan böyle aldık. Kardeşlere de öyle anlatıyoruz» der idi. Vefâtından sonra yerine neyzen Derviş Yusuf Celâlî şeyh oldu. Mesnevî okuturken birkaç kere mest olup, kendisini kürsüden aşağı, dinleyenler üzerine atarak, döner çarh gibi dönerek sema'ettiği görülmüştür. Çaldığı ney, doğrusu âşıkları kendinden geçirirdi. Bir de Yahya Efendi Tekkesi vardır.

Büyük evliyâ mezarları: Şeyh Ahmed Devrânâ Türbesi: Dolmabahçe yakınında herkes tarafından ziyaret edilen, saygı gösterilmeye lâyık bir yerdir. Hazret-i Yahya Efendi ziyaretgâhı: Denize karşı yüksek bir dağın tepesinde, yüksek bir kubbenin içinde yatmaktadır. Kendileri Trabzonlu olup, orada dünyaya gelen Süleyman Hân Gazinin süt kardeşleri idi. Sonra, Süleyman Hân'ın halifeliği zamanında İstanbul'a gelmiştir. Vefât tarihi: «Leyle-i îyd-î adhâ» dır. Sene 978. Hayatlarında, gömülü bulundukları tepe üzerinde her cuma gecesi Hızır Peygamber ile buluşup ilm-i ledünnü öğrenirlermiş. Nurlu mezarı hâlâ ziyaret edilir. Kaptan Halil Paşa: O civarda bir yüksek kubbe içinde yatar. Hayırlı işlerinden olarak Sakız kalesinde, İstanbul Yeniköy'ünde deniz kıyısında birer câmii vardır. Elli bin kuruş harcayarak Kasımpaşa'da Kulaksız mahallesi yakınındaki Emir Efendi Câmiine su getirtip büyük sevab kazanmıştır.

Kaptan Gazi Hayreddin Paşa Türbesi: Süleyman Hân kaptanlarındandır. Cezayir, Tunus, Trablus fetihlerinde bulunmuştur. Akdeniz'in birçok adalarını dahi fethetmiştir. Ölümüne tarih: «Daldı rihlet denizine kaptan.» Sene 970. Diğer tarih: «Mâte reisülbahr». Sene 970. Bu sanatlı kubbeyi de Süleyman Han'ın Mimarbaşısı Sinan usta yapmıştır. Yahya Efendi Türbesi: Bu velî Trabzonlu olup, Sultan Süleyman Hân ile çocukluğunda süt kardeşi olmuştur. Beşiktaş yakınındaki türbesini Mimar Sinan yapmıştır.

Ortaköy kasabasının imâretleri: Eskiden hıristiyan yatağı imiş. Bilâhare Kanunî Sultan Süleyman Hân devrinde Defterdar İbrahim Paşa deniz kenarında bir câmi yaptırdıktan sonra, diğer ileri gelenler de yalılar yaparak kasabayı imar etmişlerdir. Deniz kıyısında

bir derenin iki yakasında, iki bin üç yüz kadar kat kat yalılı, bağlı-bahçeli saraylardır.

Deniz kıyısındaki yalılar: Baltacı Mehmed Paşa, Şekerci Yahudi, İshak Yahudi, Mimar Mustafa, Safiye Sultan, Ekmekçizâde Ahmed Paşa, Cağaloğlu Mahmud Bey, Kara Hasan oğlu, Çelebi Kethüdâ, Nakkaş Paşa yalıları başlıcalarıdır. Bunlardan başka birçok Yahudi evleri de vardır. İkiyüze yakın olan dükkânlarının birçoğu meyhânedir. Hân, imaret, medrese, bedestan gibi şeyleri yoktur. Ama bağ ve bostanları çoktur. Hâkimi, Galata Mollasının nâibidir. Subaşısı ve yeniçeri yasakçısı vardır. Bostancıbaşı dahi hüküm verir. Cezalandırmak serbesttir.

Câmileri: Defterdar Paşa Câmii ile Baltacı Mahmud Ağa Mescidi, başlıca ibâdet yerleridir. Bir hamamı var. Havası gayet güzeldir. Sebilhânesi yoktur. Fakat deniz kıyısında Tekeli Mustafa Paşa tarafından yaptırılan hayat kaynağı çeşmenin mimarı, Mimar Sinan'dır. Tarihi: «Canfezâ Çeşme-i sevab oldu».

Kuruçeşme kasabasının imâretleri: Kıyılarında, âyan ve eşrâfın yalıları vardır. İç tarafta geniş bir dere içinde, bir İslâm mahallesi, bir câmi, bir hamam vardır. On bir kadar Yahudi evi ve üç mahalle Rum evleri vardır. Yahudilerin üç sinagogu, Rumların iki kiliseleri vardır. İki yüz dükkânı olup, bostan, han, imâret ve başka eserleri yoktur. Bağ ve bahçesi çoktur. Bu kasabanın da Galata'ya bağlı nâibi, yeniçeri yasakçısı ve subaşısı vardır. Doğu tarafında, denizin karşı sahilinde Kuzguncuk kasabası vardır. Ziyaret ve mesire yerleri yoktur.

Arnavutköy kasabasının imâretleri : Deniz kıyısındaki bin kadar bağ ve bahçeli mamûr evlerden oluşmuştur. Bu evlerin hepsi de Rum ve Yahudilere aittir. Câmi, mescid, medrese ve imâreti yoktur. Küçük bir hamamı vardır. Dükkânları dar yerde olduğundan, bağ ve bahçesi azdır. Ekmek ve peksimedi beyazdır. Yahudileri zevk sahibi ve saz ehlidir. Rum hristiyanlarının çoğu Laz'dır. Müslüman cemâati çok azdır. Akıntıburnu'ndan içeri doğru bir körfez ve liman vardır. Kışın birçok gemiler burada kışlar. Fakat Akıntıburnu kayalık olduğundan, burası pek tehlikelidir. Gemi geçirmekte zorluk çekilir. Burayı Murad Hân'ın ruznâmecisi İbrahim Efendi tamir ettirerek bir çeşme yaptırdı. Hâkimi; Galata nâibi, subaşı ve bostancıbaşıdır. Buradan biraz ileride Hasan Halife Bağı vardır ki, hâlen padişah bahçesidir. Dördüncü Murad devrinde asker ayaklandı ve yeniçeri ağası Hasan Halifeyi parçaladılar. Bunun üzerine bahçe

hazineye geçti. Buradan biraz ilerideki Bebek Bahçesi padişâhlara mahsustur. Birinci Selim'in bir bahçesi varsa da o kadar bakımlı değildir. Fakat büyük servileri vardır. Burası da geçilince, Deli Hüseyin Paşa Bağı'na varılır. Bu bağ, sâfi çam fıstığı ağaçları ile süslüdür. Önkayalar denilen yerde kırk elli ev ve Sıtkı Efendi Câmii vardır. Bu câmi yüksektedir. Altındaki kayadan tatlı bir su akar. Buradan ötesi Rumelihisarı'dır.

Büyük şehir ve eski kale Rumelihisarı'nın şekilleri ve tarzı, imâretleri ve hayırları:

Kefere zamanında tepenin üzerinde bir eski kilise, içinde de bir râhib vardı. Fakat bu rahib gizlice İslâm dinini kabul ederek, seçme Müslümanlar arasına girmiş ve doğruyolu seçmişti. Üç yüz kadar gizlice Müslüman olmuş gönlü yaralı dervişi olan yiğit bir papas idi. Edirne şehrinde Fâtih'in tekrar tahta çıktığını işitince, derhal bir mektupla: «İstanbul'u fethedecek ni'melemir sensin» diye müjdeleyerek, «Burada bir kale ve Akdeniz boğazında iki kale yapıp İstanbul'a iki taraftan zahire bırakılmadığı takdirde, kıtlık ve pahalılık olması muhakkaktır. Azametle Edirne'den kalabalık bir ordu ile bizim tarafa teşrif ediniz!» diye de haber salmıştır. Rumelihisarı yerinde oturan papas kılıklı gizli Müslümanın mektubu Fâtih'e ulaşınca, Mehmed Hân'ın ruhu ferahlayıp içi zevklendi. Bunun üzerine Hazret-i Fâtih iki yerden gayret kuşağını kuşanıp Kostantin'in izni ile ava gelerek, Karadeniz sahilinde «Terkos kalesi» halicinde ve ormanlığında avlanıp, Terkos kalesi kaptanından hediyeler almış ve Mehmed Hân dahi ona birçok hediyeler vermiştir. Asla aykırı harekette bulunmayarak Kostantin'e de dostluk göstergesi olarak çeşitli avlar göndermiştir. Ancak, bu hisar yerinde bir av köşkü yapmak için izin istemiştir. Bu sırada hisar yerindeki Müslüman rahible görüşerek anlaştılar. Sonunda kötü huylu kraldan elçiler gelip, kralın: «Bir sığır derisi kadar çiftlik yaparsa, ricalarını kabul ederim. Bir sığır derisinden fazlasına iznim yoktur. Sonra sulha aykırı iş olur.» dediğini Fâtih'e ilettiler. Fâtih, elçi önünde öküz derisi büyüklüğünde bir kule yapmaya başlar.

Edirne'den binlerce işçi, dağdelen ustalar getirtir. Bu arada gizli Müslüman'ın teklifi üzerine, Edirne'nin Karadeniz kıyısındaki Burgaz iskelesinden bir gecede kırk-elli topu da beri tarafa geçirterek, deniz kenarına uygun yerlere koyup üzerlerini çalı çırpı ile örttüler. Sonra asker ile, hâlen kalenin bulunduğu yerde bina yapımına son derece gayret sarfedildi. Yapılan binayı dahi hergün ça-

lılarla örterek gizlerlerdi. Sonra Sultan Mehmed, papasın doğru düşüncesi ve akıllı tedbiri ile, kralın gönderdiği öküz derisini gergiye gerip ince bıçak ile daire şeklinde dilim dilim ederek, yalçın kayalar üzerine o büyüklükte bir hisar yaptılar. Yine gizli Müslüman papas dedi ki: «Padişâhım, mübârek adın Mehmed'dir. Kitabımızda «Muhammed'in Mehmed'i başı sarıklı olup, 857 (1453) tarihinde Kostantin devleti onun eline geçer» diye yazılıdır. Şimdi bu kalenin şekli, senin adına benzer şekilde yapılmalı. Ben bu işe kırk bir yıldır memurum ve mimarlık ilminde ihtisas sahibiyim. Ama sırrımı kimseye açmadım.» diyerek paçaları sıvar ve bütün mimarları başına toplar. Sonra bu Rumelihisarı'nı Kûfi yazıya göre Mehmed ismi şeklinde yapar. Bu durum Anadoluhisarı bağlarından açık bir şekilde görünür. Şöyle ki:

Tâ dağın tepesinde olan yedi tabaka büyük kubbe «Mim» şeklindedir. Bekçi kapısı olan küçük hisar «H» yerindedir. Aşağıda deniz kenarında büyük Şişhâne kule ikinci «Mim» yerindedir. Durmuş dede tekkesi tarafındaki dört köşe küçük hisar «Dal» harfi yerine geçer. İşte bu şekle göre Rumelihisarı Mehmed ismi şeklinde ve ebced hesabı ile «Mehmed» kelimesi doksan iki olduğundan, hisarın da bütün etrafında doksan iki dirsek ve burç vardır. «Hân» kelimesi ebced hesabına göre altı yüz elli bir olduğundan, hisarın etrafında da altı yüz elli bir beden dişi vardır. İşte bu suretle kale altı ayda tamamlanınca, etrafındaki çalı çırpıyı ateşe verdiler. Yeni kale, beyaz bir inci gibi meydana çıktı. Bütün asker kaleye girerek top, tüfenk, cebhâne ve diğer levazımatı yerleştirdiler. Gizli Müslüman olan papas da elbisesini değiştirerek Muhammed sünnetine uygun bir mü'min oldu. Ve Rumelihisarı bekçiliğini rica ettiğinden, bu görev kendisine ihsan olundu.

Kral bu durumu öğrenince: «Barışa aykırı olarak kale yaptılar» diye bir elçi gönderdi. Sultan Mehmed de dilim dilim olmuş sığır derisini krala göndererek, «İşte izniniz ile yine bir sığır derisi büyüklüğünde bir bina yaptık. Fazlası var ise yıkalım» diyerek hakîmâne cevap verdi. Kâfirler tekrar barış yapmak istedilerse de Mehmed Han râzı olmadı. Akdeniz boğazında dahi iki tarafa kaleler yaparak Kostantin'in iki boğazını kesti. Kıtlık ve pahalılık olunca, kralın boğazından yemek geçmez olup bu suretle İstanbul zabdolunmuştur. İşte Rumelihisarı bu şekilde sağlam bir kale olup, batı tarafı göklere uzanan kayalardır. Etrafında hendeği yoktur. Büyüklüğü: Çevresi altı bin adımdır. Duvarının yüksekliği kırk zira'dır. Üç kalesi, seksen Mekke zira'dır. Herbiri saman yolu gibi göklere baş

kaldırmış olup, en tepesindeki alemin dibinde göz göz bekçi kuleciği vardır. Herbiri onar katlı odalardır.

Padişâh bir adama öfkelense, bunu o «Mim» kalesine habsederler. Üç kapısı vardır. Biri kuzeye bakan dağ kapısı, diğeri aşağı şehre bakan küçük hisar kapısı, üçüncüsü de demir pencereli sel kapısıdır ve dâima kapalıdır. Yüz beş pâre topu vardır. Amma deniz kıyısında boğaza bakan bir tepede, içine insan bile sığan balyemez ve şayka topları vardır. Kale bekçisi ve üç yüz kadar nefer vardır, gece gündüz hazır beklerler. Kale içinde kayalara bitişik, kırlangıç yuvası gibi yüz seksen kadar nefer odaları vardır. Bir minareli Fâtih câmii, iki mescidi, iki buğday anbarı var. Başka imâreti yoktur.

Dış varoşu: Deniz kıyısında dar bir yer olup, bağsız ve bahçesiz kayalar üzerinde, kat kat bin altmış kadar evden ibarettir. Üç câmii, onbir mescidi, yedi çocuk mescidi, bir hamamı, iki yüz dükkânı, Durmuş Dede Tekkesi adında bir tekkesi ve yedi kadar da Rum evi vardır. Yahudi yoktur. Meyhâne ve bozahâne dahi bulunmaz. Halkı gayet dindardır. Âyan ve eşrâfı yalı sahibi olup, kış günleri İstanbul'da otururlar. Halkı balıkçı, kale neferleri, kayıkçı ve diğer esnaftır. Dağlar üzerinde benzersiz kiraz bağları vardır ki, Hisarkirazı adı ile Rum, Arab ve Acem'de meşhurdur. Hatta Acem diyarında adına Gülnâr-ı Rum derler. İki kiraz, bir dökme riyal ağırlığında gelmiştir. Güzel Hora üzümü olur.

Bu şehrin önünden akan Şeytan akıntısı çok şiddetli akar. Göz açıp kapayıncaya kadar, bir gemiyi Kandilli burnuna kadar sürükler.

Şeytan akıntısı kenarındaki yalılar: Dizdar, Hacı İsa, Kara Hasan, Narhcı Hasan Efendi, Koska Fırını Mehmed Efendi, Topuklu Mahmud Ağa ve Hezarpâre Ahmed Paşa yalıları vardır.

Rumelihisarındaki ziyâretgâhlar: Şeyh İsmail mezarı: Bu zât katlolunarak mübarek cesedleri Ahırkapı'dan denize bırakılmış. O vakit, Padişâh Hisar'da Kandilli bahçesinde imiş. Bir de görürler ki, mübarek şeyh on mûridi ile Kandilli bahçesi önünde meydana çıkıp, denizde deryâ gibi coşarak, sema' etmeye başlar. Padişâha hitaben: «Hünkârım! Bizi haksız yere katlettiler. Halimizi arza geldik» derler. Ve tam bir saat orada sema' ederler. Mâneviyat sahibi hünkârı hüngür hüngür ağlatarak akıntıya kapılıp, tâ Durmuş dede tekkesinin önüne varırlar. Sonra orada toprağa verirler. Hakîr, üzerine on gece nur yağdığını gören dervişlerle görüştüm. Şeyh doğduğu vakit, babası ismine «Kurban İsmail» demiş. Aradan yetmiş sene geçtik-

ten sonra, Hazret-i Şeyh Atmeydanı'nda Çukurçeşme başında on halifesiyle birlikte kurban edilmiştir. Kanının döküldüğü yerde dostları bir zâviye yapmışlardır. Hâlâ Dikilitaş dibinde, Parmaklı mescide yakın bir ziyaret mahallidir. Şeyh İsmail'i sevmeyenler, katline şöyle tarih yazmışlardır: «Lânetullahi aleyhim ecmaîn».

Şeyh Hasan Zarîfî: Mısır'da İbrahim Gülşenî ile sohbette bulunmuş, sonra Süleyman Hân'ın izni ile şeyhinin yerine Langa'da posta oturmuştur. Kendisi Sirozludur. Mezarı, Durmuş Dede tekkesindedir. Vefâtına tarih: «Zarîfî'nin diriga gitti rûhu» Sene 977. Tesmiye yolu ile «Rûhî» kelimesinden ebced hesabı ile elde edilen rakam yekûndan çıkarılır.

İstinye kasabasının imâretleri: Burada fetihten önce kiliseler varmış. Hâlâ Serviburnu taraflarında eski kiliselerin temelleri görülür. Kiliselerin hepsi İstinye adlı bir râhibin idaresinde imiş. Sonraları Ceneviz keferesi Galata'yı istilâ ettiği zaman, İstinye kilisesini bırakarak Girid adasına kaçmış. Orada bir kilise yaptırarak oturmuştur ki, ona da İstinye kalesi derler. İstinye'nin beri tarafında, bin parça gemi alan bir liman vardır. Kasabada Rum ve Müslümanlar karışık oturur. Üç câmii, yedi mescidi, bir hamamı, yirmi adet dükkânı vardır. Fakat han ve medrese gibi imâreti yoktur. Bağ ve bahçesi çoktur. Halkının fakirleri, bağcı ve balık avcısıdır. Kasaba körfezde olduğundan, havası o kadar iyi değildir.

Yalıları: Müftü Yahya Efendi, Yeniçeri Efendisi Koyunzâde, Hadım Ali Ağa, Boşnak İsmail Efendi gibi âyâna ait birtakım yalıları vardır. Ziyaret yerlerini bilmiyorum. İstinye limanı burnunda bir misafirhâne vardır. Limanı rüzgâr tutmaz.

Yeniköy kasabasının imâretleri. Burası Sultan Süleyman'ın emri ile imâr edildiği için, Yeniköy derler. Üç bin evi olan, bağlı ve bahçeli, süslü bir şehirdir. Galata nâibine bağlı olup subaşısı, yeniçeri serdarı, çavuşbaşısı ve yasakcıları vardır. Zira halkının tamamı Trabzonlu oldukları için, inadçı insanlardır. Fakat son derece zengin tüccarlardır. Birer Mısır hazinesine sahip kalyo, şayka ve Karamürsel sahibi reisleri vardır. Bu yüzden evleri bakımlıdır. Üç mahalle Müslüman ve yedi mahalle hristiyanı vardır. Yahudisi yoktur. Zaten Yahudi bulsalar, Rumlar ve Lazlar öldürürler. Bu da onları sevmediklerinden ileri gelir.

Üç câmii vardır. Bunlardan deniz kıyısında bulunan Kaptan Halil Paşa Câmii çok şirindir. Hacı Ömer'in evi önünde yeniçeri ocağı

avcıları, Istranca dağlarından avladıkları karacaların etini padişâh için pastırma yaparlar. Evin önündeki safâlı çimenlikte kuruturlar. Çünkü buraların su ve havası güzeldir. Bir hamamı, bir hanı ve bekâr odaları, iki yüz kadar dükkânları vardır. Ama bu dükkânların yüz kadarı, deniz kıyısında peksimetci fırınlarıdır. Çünkü Karadeniz'e açılan gemilerin kaptanları peksimedi Galata'dan ve bu Yeniköy'den alırlar. Üzüm şarabı sarhoşlar tarafından çok sevilir. Fakat halk arasında sevilmez. Medrese ve bedestân gibi imâretleri yoktur. Ama tüfek atan askerleri çoktur. Çünkü bir tarihte bayram günü, Kazaklar Karadeniz boğazından üç yüz şayka ile gelerek, bu beldeden bin esir ve beş Mısır hazinesi mal ve define ve birçok kıymetli şeyler alıp, hiç çekinmeden memleketlerine dönmüşler. O zamandan beri, bu şehirde yeniçeri ocağından bir orta kulluk bekler ve her gece bostancıbaşı da kayıkla gelip kontrol eder.

Rumelihisarı'ndaki dünyanın kutbu Hazret-i Durmuş Dede'nin türbesi: Hisar'ın kıble duvarı dibinde ulu bir yerdir. Bektaşî fakirlerinden türbedârları vardır. Çerağ, davul ve kudumlarla süslenmiş bir yerdir. Mübarek Durmuş Dede, Turla nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde bulunan Akkermân kalesinde doğmuştur. Bulûğa erince, gemiciler dedeyi İstanbul'a getirip bu hisara bırakmışlar. Burada yetişmiştir. Zamanla kerâmet sahibi olup, bazı gemiye binenlere: «Bu seferde zarar çekersin». «Bu sefer selâmetle gidip zengin gelirsin!» diye çeşitli sözler söyler ve dedikleri de çıkarmış. Yirmi yıl kadar şeyhlik yaptıktan sonra, Ahmed Han devrinde öbür dünyaya göçmüş ve Hisar'daki tekkesinde toprağa verilmiştir ki, hâlâ herkes tarafından ziyaret edilir.

Tarabya kasabası imâretleri: Önceleri bu kasabanın yerinde deniz kıyısındaki bir balık dalyanından başka bir şey yoktu. İkinci Selim deniz kıyısında gezinirken, bu balık dalyanına uğrar ve çeşitli balıklar avlatarak orada bulunan servi ağaçlarının altında pişirip zevk ve sefa ile yerler. Sonra o yerde Tarabya adı ile bir kasaba kurulmasını ve kendisi için de bir mesire yeri yapılmasını Sadrâzam Sokullu Mehmed Paşa'ya emreder. Bunun üzerine kasaba o asırda kurulmuş ve mamûr hale getirilmiştir. Sonra Murad Han zamanında Yeniköy'ü Rus keferesi bastığında bu Tarabya kasabasının halkı yiğit insanlar olduklarından Kazaklarla cenk edip kâfire bir hardal tanesi bile vermemişler ise de, yerleri cehennem olası kâfirler, şehri ateşe vererek harâb etmişlerdir. Sonra yine imâ-

rına başlanmış olup, halen çalışılmaktadır. Sekiz yüz kadar evleri vardır. Bir Müslüman mahallesi, bir câmii, yedi tane de Hristiyan mahallesi vardır. Fakat adı geçen balık dalyanı ve mesire yeri, hâlen Gümrük emini Ali Ağa'nın yalısıdır. Bundan büyük saray yoktur. Kasabanın hamamı ve başka imâreti yoktur. Kırk elli kadar küçük sokağı olup, bağ ve bahçesi çoktur.

Büyükdere kasabası imâreti: Bu kasaba da İkinci Selim'in gezinti yeridir. Ormanlık bir dere içine kurulmuştur. Burada birtakım çınar, kavak, servi, salkımsöğüt ve diğer ağaçlar vardır ki, herbiri göklere uzanmış büyük ağaçlardır. Toprağı güneş görmez bir ormanlıktır. Sayısız çayırlıkları ve çeşitli su kaynakları ile süslenmiş gönül alıcı bir mesire yeridir. Eşi bulunmaz bir mesire yeri oluşundan dolayı, yakınında Büyükdere kasabası kurulmuştur. Bin kadar ev vardır. Bir Müslüman mahallesi ve yedi mahalle de balıkçı, gemici ve bağcı evleri vardır. İskele başında Koca Defterdar Mehmed Paşa câmii var. Bir hamamı, birkaç sokağı olup, bağ ve bahçesi pek çoktur.

Sarıyer kasabası imâretleri: Burası tâ İskender Zulkarneyn zamanında mâmûr bir büyük şehir idi. İskender, Karadeniz ile Akdeniz'i birleştirmek için iki denizin arasını kazdırırken, bu yerde altın madeni bulmuş ve denizi biraz ilerden kazdırarak, buraya bir şehir kurdurmuştur. İsmini de Fondıra şehri koymuştur. Çok bakımlı bir şehir idi. Sonra Ceneviz kralı yakıp yıkmış, tekrar bugünkü hâli ile onarılmıştır. Deniz kıyısında bin kadar bağlı, bahçeli evleri vardır. İki mahalle Müslüman, yedi mahalle de hristiyan vardır. Burada da Yahudi yok. Bir câmii, bir mescidi, bir hamamı ve küçük sokakları vardır. Halkın birçoğu Anadolu'dan gelme ve bağcıdır. Rum hristiyanları da balıkçı, meyhâneci ve gemicilik yaparlar.

Geniş bir dere içinde Çelebi Solak adında tabiat sahibi birinin bir bahçesi vardır ki, Sultan Dördüncü Murad görünce, «Ben Mekke ve Medine'nin hizmetçisi olduğum halde, böyle bir cennet bahçesine sahip değilim!» demiş. Sahibi de: «Padişâhıma hibe olsun!» demişler. Padişâh kabul etmeyip, solağa sayısız ihsanda bulunarak, «Bağın mamûr olsun!» buyurmuşlar. Bu güzellikte bir cennet bağıdır. Bunun dışında yedi bin bağı daha vardır. Bütün dağları bağlar ile süslenmiştir. Lâal renkli sulu kirazları meşhurdur. Hisarkirazı adı ile meşhur olan Gülnar bu Sarıyer'de yetişir ki, herbirin-

den yüzer damla su çıkar. Medhine söz yetmez. Her sene İstanbul halkı bu şehirde sohbet ederler.

Altın madeninin vasıfları: Osmanlı Devletinde tâ Sultan ... (54) asrına kadar bu maden işlenir, saf altın elde edilirdi. Sonra defterdar âyâr tutup, geliri giderini karşılamadığından terkettiler.

Boğazhisarı kalesinin yapılışı: Madyan oğlu Yanko zamanında, boğazın ağzında iki tarafındaki yüksek dağlar üzerinde, birer kale var imiş. Gün geçtikçe, Rumeli tarafındaki dağ üzerinde olan Yoroz kalesi harab olmuş. Murad Han zamanında boğazdan içeri Akkazak kâfirleri girerek Yeniköy, Tarabya, Büyükdere ve Sarıyer kasabalarını yakıp yıktıkları Dördüncü Murad tarafından duyulunca, bütün dîvan büyükleri ile görüşerek vezir Kaptan Receb Paşa'nın ve Kozlu Ali Ağa'nın teklifleri ile Boğazın ağzında iki tarafta, denize kilit vuracak kaleler yapılması uygun görüldü. Bunun üzerine Padişah fermânı çıkarak, kalelerin yapımına başlandı. Bir sene içinde iki sağlam kale de tamamlandı. Bundan sonra Kazaklar içeriye girme imkânını bulamadılar ve bütün kasabalar emniyette kaldılar. Bu kaleler Karadeniz'in dar bir yerinde olup, araları yarım mildir. İki tarafın insanları yüksek sesle birbirine bağırırsa, ne söyledikleri işitilir. Bu boğazda Karadeniz'den Akdeniz'e doğru akıntı vardır. Şöyle ki, oradan geçen gemilere ok yetişmez. Şimşek gibi geçerler.

Karadeniz'in Rumeli tarafı kalesinin şekilleri: Deniz kenarında kare şeklinde sağlam bir bina olup, kıbleye bakan bir demir kapısı vardır. Çevresi bin adımdır. İçinde yetmiş adet nefer evleri ve Sultan Dördüncü Murad Hân'ın bir câmii ve iki buğday anbarı ve cephâneliği ve yüz adet küçük büyük topları, dizdârı ve üçyüz neferi vardır.

Hâkimi Galata nâibidir. Kalenin dışında nefer evleri vardır. Han, hamam, çarşı, pazar ve başka imâreti yoktur. Amma dağlarında bağları çoktur.

«Fânûs» Feneri: Kalenin dışında, yüksek bir kule üzerinde büyük bir fenerdir. Her gece yanar. Karadeniz'deki gemiler ona bakarak Boğaz'dan içeri girerler. Bu Boğaz ağzından Karadeniz'in boylamı, kuzey tarafında, sonu tâ Azak kalesine varıncaya kadar, bin yedi yüz mildir. İskender'in, Karadeniz'i Akdeniz'e akıtıp kestiği boğaz burasıdır ki, hâlâ kayalarda yerleri açık seçik görülür. Allah'a

(54) Padişahın adı zikredilmemiş.

hamdolsun, Karadeniz'in etrafında bulunan memleketleri ve büyük şehirleri yazma imkânımız vardır. Üç defa Karadeniz'in dört tarafını, tâ Abaza vilâyetlerine varıncaya kadar gezmişizdir. Şimdiye kadar yazdığımız 22 şehir ve kasabanın hepsi Rumeli tarafında olup, İstanbul'un birer mahallesidir. Yedikule'den buraya gelinceye kadar iki konaklık mesâfe vardır. Kasabaların arasında boş arazi yoktur. Birbirine bitişiktir. Burada Rumeli kasabaları tamamlandı. Buradan kayığa binerek Boğazhisarından karşıya Anadolu'nun mukaddes temiz toprağına basıp, yazmaya cüret ettik.

Anadolu Kilidülbahir kalesi: Bunu Murad Han yaptırmıştır. Deniz kıyısında düz ve geniş bir yerde, dört köşe sağlam bir kaledir. Duvarlarının yüksekliği yirmi zira'dır. Kıbleye bakan bir demir kapısı var. Çevresinin uzunluğu sekiz yüz adımdır. İçinde seksen kadar nefer odaları vardır. Dizdârı, üç yüz neferi ve Sultan Murad Hân'ın bir câmii ve iki buğday anbarı ve yüz adet topları vardır ki, hepsi karşı Rumeli kalesi ve Karadeniz boğazına bakar. Her biri onar mil menzilli balyemez toplardır.

Kavak kasabası: Adı geçen kalenin güneyinde deniz kıyısında, büyük bir limanın ağzında sekiz yüz evli, bağ ve bahçeli, baştan başa müslüman evleridir. Bir câmii, yedi mescidi, bir hamamı, iki yüz kadar dükkânları ve bekâr evleri, çocuk mektebi ve bir çeşmesi vardır. Suları âb-ı hayat gibidir. Halkı hep gemici, bağcı ve tüccardır. Tamamı Anadolu'ludur. Hâkimleri, Üsküdar mollasının nâibi ve Kale dizdârıdır, bunlar hükümet eder. Gece ve gündüz bostancıbaşı kayıklarda gezer. Yaz ve kış limanında üç yüz gemi eksik olmaz. Dağlarının kestanesi ve ahlat armudu meşhurdur.

Yoroz kalesi: Kavak kasabasının kuzeyinde olup, Elina adlı kral tarafından kurulmuştur. Burada Yoroz adlı bir râhibin manastırı var idi. Yoroz ismini almasının sebebi de budur. Şeddad tarzında yapılmış, siyah renkli eski bir kaledir. İçinde iki yüz kadar Müslüman evi ve Yıldırım Hân'ın yaptırdığı bir câmii vardır. Zira Eflâk ve Boğdan'ın bir isyanı sırasında, Yıldırım Han buradan karşıya geçmiş ve İslâm'a yol olsun diye, bu sağlam kaleyi fethedip bırakmıştı. Sonra Fâtih tamir ederek içine asker koydu. Gerçi hâlâ kaleağası ve muhafızları yoktur amma, göklere baş uzatmış yüksek bir dağ üzerine inşa edilmiş, dört köşe sağlam bir kaledir. Çevresi iki bin adımdır. Etrâfı kestane ormanı ile kaplıdır. Halkı odun taşıyıcılığı yapar. İri sığırları olup, lezzetli hâlis sütleri ve yoğurtları olur. Kalenin doğu tarafında bir orman içinde, şehidler ve kırklar mezar-

ları vardır. Kaledeki halk Karadeniz'de Kazak gemileri görününce, ateş yakarak etraf köylere haber verirler. Vazifeleri budur. Fakat Karadeniz'de yol alan gemilerin karanlık gecede boğaz ağzı sanarak karaya oturmamaları için, geceleri asla ateş yakmazlar. Ancak Rumeli tarafında göklere yükselmiş yüksek bir kalenin tepesinde büyük bir fener içinde, Yunus balığı yağı yakarlar. Bütün gemiler ona bakıp, karanlık gecede boğazdan içeri girerek selâmete çıkar, kurban keser ve sadaka verirler. Bu Yoroz kalesinden aşağı Kavak kasabası, beş bin adım güneyde olan deniz kıyısı ile Servi burnuna gelinceye kadar, sekiz bin adımdır. O burun üzerinde Süleyman Han'ın bir seddi vardır. Servilerle süslü, cihâna değer bir çimenliktir. Oradan bütün geziye çıkanlar Yûşa' tepesine çıkarak Yûşa' peygamberin mezarını ziyaret ederler. Yûşa' peygamberin kabrine ancak iki saatte varılır. Bu derece yüksek bir dağdır. Üzerinde Yûşa' peygamberin mezarı, tekkesi ve fıkarası vardır. O yüksek dağın tâ tepesinde bir su kuyusu vardır ki, suyu pek tatlıdır. Derinliği de üç kulaçtır.

Beykoz kasabasının imaretleri: Deniz kıyısından bağlar kenarını takip ederek Serviburnunun üç bin adım güneyinde, büyük bir limanın kenarında kurulmuştur. Sekiz yüz evli, bağlı, bahçeli, mâmûr ve süslü bir kasabadır. Câmii, mescidi, hamamı, çocuk mektebi ve küçük bir çarşısı vardır. Çarşı ve pazarı yüksek ağaçlarla süslüdür. Bütün halkı bahçıvanlık, odunculuk ve balıkçılıkla uğraşır. Gerçi Üsküdar badılığına bağlıdır amm, Osmanlı padişâhlarının müneccim başılarına tahsis edilmiş yüz elli akçe pâyeli kazadır. Sultaniye bağcısı, ustası ve bostancıbaşı hâkimdir. Suyu ve havası güzel, şirin bir şehirdir.

Kılıç balığı dalyanı: İskele önünde, beş altı kadar gemi direğini birbirine bağlayarak denize dikmişler. Direğin tâ tepesinde, bir adam bekçi olarak oturur. Karadeniz'in dalgalarından kurtulan kılıç balığı bu limana girince, direğin tepesindeki adam elindeki taşı kılıç balıklarının ardından denize atar. Taş denize «cum» diye düşünce, zavallı balıklar limana doğru «selâmettir» diye kaçmaya başlarlar. Derhal denizin etrafını saran ağların ağzından içeri girerler. Gözcü ise direk başından «Alâ!» diye bağırmaya başlar. Avcılar ise balık ağının ağzını kapatıp içeride kalan kılıç balıklarını mızrak ve tokmaklarla vurup avlarlar. Bu balıklar, taşıdıkları kılıca hiç davranmayan tenbel balıklardır. Bir kulaç kadar uzun burun kılıcı ağın deliğine girince, kımıldamaya bile vakit bulamaz. Fakat eti sarmısaklı ve sirkeli tarator (sos) ile pişirilince, gayet nefis bir ye-

mek olur. Bu dalyanın bâlığı, balık emini tarafından yetmiş yük akçeye satın alınır.

Tokat bahçesi: Beykoz iskelesinden bin adım kadar içeridedir. Fâtih Sultan Mehmed Han burada avlanırken, Makbul Mahmud Paşa'nın Anadolu'da «Tokat» kalesini fethettiği haberi kendisine ulaştırılınca, sevincinden: «Tiz şurada bir irem bağına benzer bir bahçe yapın!... Ve adına Tokat bahçesi deyin! Avlanan hayvanların muhafazası için etrafına Tokat suruna benzer bir çit çekin!» diye fermân eder. Alçak bir köşk, büyük bir havuz ve görülmeye değer bir şadırvan yapılmıştır ki, hâlâ beyaz cariye gerdanı gibi havada uçar durur ve tâ kubbesinin tepesindeki altın tasa su vurur. Bir bahçe ustası ve yüz tane bostancı neferleri vardır. Bir ormanlık içinde dağımsı bir vâdidir. Bir hamamı, birçok avluları vardır. Padişâhlar avdan dönüşlerinde, bütün hayvanları bu «Tokat»a çıkıp seyrederler. Sultan Dördüncü Murad Efendimiz, bu güzel yerden çok hoşlanırlar ve üzerinde gezinip çimenlikte cirit oynarlardı. Bundan bir saat kadar içeride «Akbaba Sultan mesiresi» vardır ki, mesireler bahçesinde yazılıdır. Âl-i bahâdır mesiresi, Dereseki mesiresi, Alemdağı mesiresi, Koyun korusu mesiresi, Yûşâ nebi mesiresi en güzel mesirelerdir ki, yeri gelince anlatılacaktır.

Sultaniye bahçesi: Beykoz'un güney tarafında ve deniz kenarındadır. Bayezid Han Velî tarafından yaptırılmış cennet gibi bir bahçedir. Burada göklere uzanmış serviler vardır. Üçüncü Murad zamanında Özdemirzâde Osman Paşa Gence, Şirvan, Şemaki, Tebriz taraflarını yağma ettiği vakit, oralarda gördüğü ibretle seyre değer bir köşkün kubbesini, pencere ve camlarını, pencere kapaklarının hepsini padişâha takdim etmiştir. O da «kaybolmasın» diye bu Sultaniye bahçesi içinde deniz kıyısında bir köşk yaptırmışlardır ki, hâlâ durmakta ve görenleri hayret içinde bırakmaktadır. Hele içindeki nakış ve hayvan resimleri o kadar güzel çizilmiştir ki, şimdiye kadar deniz kıyısında şiddetli havadan bozulması gerektiği halde hiçbir şey olmamıştır. Kuvvetli sanatkârlar elinden çıkmış nakışlardır. Bunun da bir bahçe ustası ve yetmiş kadar da bahçıvan neferleri vardır.

İncirli kasabası: Sultaniye bağının güneyine bitişik üç yüz evli bir kasabadır. Evlerinin hepsi de bahçelidir. Bir câmii ve bir mescidi vardır. Hamamı, Hezarpâre Ahmed Paşa sarayındadır. Çarşı ve pazarı yoktur.

Çubuklu bahçe: İncirli'ye bitişiktir. Bayezid-i Velî, şehzâdesi Selim Han Hazretlerini Trabzon'dan getirdiği vakit, kızıp burada ken-

disine sekiz çubuk vurmuştur ki, sekiz sene padişahlık edeceğine işarettir. Sonra nasihate başlayarak: «Oğlum! Elem çekme, zikreyle, Zira 920 tarihinden sonra, te'dibimle hilâfet meydanı senindir. Al bu yediğin kuru çubuğu, yere dik. Sekiz sene kadar meyvesini yiyesin!» diye nice rümuz ve ilhamlar gizlemişlerdir. O anda Şehzâde Selim Han çubuğu yere dikip: «Ya Rabbi! bu kuru ağaç meyve versin. Ve meyvesini dünyaya meşhur et!» diye duâ etmiş. Pederi Bayezid-i Velî ve Kara Şemseddin Hazretleri âmin demişler. O anda kızılcık çubuğu yeşerip, dal ve yaprak vermiş ve her tane kızılcığı tartıldığında beş dirhem gelmiş. Bu keramet Bayezid-i Velî'nin mi, Şemseddin'in mi, yoksa Şehzâde Selim'in mi, bilinmez. İşte bu yüzden, o yere hâlâ Çubuklu bahçe derler. Hakikaten burada yetişen kızılcık hiçbir yerde yetişmez. Herbiri beşer dirhem gelir. Lâal renginde olup, büyüklüğü Medine hurması kadardır. Sonra Selim Han yediği sekiz değneğe karşılık sekiz sene padişahlık yapmış, hakikaten 920 senesinde Mısır'ı fethederek hilâfeti almış, Çubuklu'yu da imâr etmiştir.

Kanlıca kasabasının imâretleri: Bu kasaba yakın zamanda imâr edilmiştir. Deniz kıyısında bağlı ve bahçeli, bin iki yüz evli, çok güzel bir şehirdir.

Başlıca yalıları: İbrahim Çelebi Yalısı, Emir Paşa Yalısı Süleyman Efendi Yalısı ve diğerleridir. Fakat tâ sonundaki Langazâde'nin yalısı hepsinden süslü ve ferâhtır. Bu şehirde kefere yoktur. Yedi mahallesi de Müslümandır.

Camileri: İskender Paşa Câmii: İskele başındadır. Kapısının üzerindeki tarihi:

Kaale Rıdvanül'alâ târihahü
Kulnâ Bismillâhir-Rahmâni'r Rahim

Dört köşe duvar üzerinde, dört köşe tavanlı, kubbeli, kurşun, tek minâreli bir câmidir. Avlusunda büyük ağaçlar vardır. Mimarı meşhur Sinan Ağa'dır. Medrese ve dârülhadis gibi şeyleri yoktur. Küçücük bir hamamı var. Bu hamamı bir kurnasının çevresindeki mermere çizilen fil resmini görenlerin dili tutulur. Bu kasabanın saf yoğurdu çok tatlıdır.

Anadoluhisarı kasabası: Deniz kıyısında Göksu'nun denize döküldüğü yerde bir kayanın tepesine Yıldırım Bayezid tarafından kurulmuştur. Daha sonra Fâtih tarafından tamir ettirilip yenilendiği için, çokları onun yaptığını söylerler. Şeddat tarzında yapılmış yüksek ve

sağlam bir kaledir. Ama küçüktür. Çevresi bin adımdır. Batıya bakan bir kapısı vardır. İçinde dizdar evi, nefer odaları ve iki yüz timar ehli neferi vardır. Köylerinin hepsi Kocaeli sancağındandır. Cebhânesi ve deniz kıyısında Rumelihisarı'na karşı ve Efendi burnuna bakan topları vardır. Kale önünde Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın bir câmiinden başka eseri yoktur.

Dış varoşu: Bin seksen evdir. Ama büyük sarayları ve yalıları vardır. Defterdar Halıcızâde sarayı, Mustafa Paşa sarayı, Hoca Çelebi sarayı, Kaftancı Ali Çelebi sarayı ve Emir Paşa sarayı başlıca saraylarındandır. Yalılarının en güzeli Bahâi Efendi'nin İran çinileri ile süslü büyük köşküdür. Kasabada hiçbir kefere yoktur. Halkının hepsi Müslümandır. Kale câmiinden başka birkaç mescidi, yedi tane çocuk mektebi, bir küçük hamamı ve yirmi adet dükkânı vardır. Halkının hepsi zevk sahibi ve cana yakın dost kimselerdir. Dağlarında sayısız bağlar vardır.

Göksu mesiresi: Âb-ı hayata benzer bir nehirdir ki, Âlem dağlarından çıkar gelir. Nehrin iki tarafı yüksek ağaçlarla süslü bağlardır. Ve ekseri yerleri Halıcızâde bahçeleri ve un değirmenleridir. Bu nehrin üzerinde bir tahta köprü var. Bütün âşıklar kayıklar ile bu nehirden ileride ferah köylere giderek ağaçlar altında zevk ve sohbet ederler. Görülmeye değer bir mesiredir. Buradan çıkan bir topraktan çanak çömlek ustaları, çeşitli çanak ve çömlekler yaparak satarlar. Bu Hisar Üsküdar Mollasına bağlıdır. Ayrıca subaşısı vardır. Bostancıbaşı da muhafazasına dikkat eder.

Kandilli hâs bahçesi: Göksu'nun güneyinde Üçüncü Murad tarafından yaptırılmış bir İrem bağıdır. Murad Hân havasını beğendiğinden, çoğu zaman burada eğlenirdi. Akıntı burnunda bir kaya üzerine kurulmuş birçok köşklerle süslü bir cennet bağıdır. Arkası kayalık dağlar olduğundan, bağları vardır. Bir bahçe ustası, yüz bahçıvan neferi vardır. Bunun güneyinde Papas korusu denilen yeri, Sultan Dördüncü Mehmed Hân, Vânî Efendi'ye hediye etmiştir.

Kule bahçesi: Papas korusuna yakındır. Bu bahçede Birinci Selim, Şehzadesi Süleyman Hân'a kızarak öldürülmesi için bostancıbaşıya teslim etmiş. Bostancıbaşı da «Başüstüne» deyip almış. Fakat devletin iyiliğini isteyen bir kimse olduğundan, devlet bağının tek meyvesi olan Süleyman Hân'ın yerine başka bir çocuğu öldürerek gömmüş ve Süleyman Hân'ı üç sene müddetle kıyafet değiştirerek bu kulenin bahçesinde saklamıştır. Sonra Selim Hân, Mısır se-

ferinden dönüşünde yavaş yavaş âhiret kokularını duymaya başlayarak: «Ah bostancıbaşı! Mazlum Süleyman için büyük hata ettim! İşte şimdi evlâtsız ölürsem, bu Osmanlı Devleti kime kalır?» deyince bostancıbaşı yer öpüp, giderek kule bahçesinden Süleyman Hân'ı getirir ve babasının tahtına yüz sürdürür. Sultan Selim de Süleyman'ı bağrına basar. Nihayet Saltanat Süleyman'a geçince, bostancıbaşıya Mısır'ı ihsan eder.

Sultan Süleyman üç sene gizlendiği bahçede sonradan büyük bir köşk yaptırmıştır. Her katında fıskıyeler ve birçok odalar vardır. Hâlâ Kule bahçesi adı ile anılır. İçinde Sultan Süleyman Hân'ın kendi elleriyle diktiği bir servi vardır ki, hâlâ Allah'ın kudretine delil teşkil edecek kadar güzeldir. Bu bahçenin her meyvesi, bilhassa inciri çok meşhurdur.

Çengelköy kasaabsı: İstanbul fethedildiği zaman buralarda Kral Madyan oğlu Yanko zamanından kalma birtakım çengeller bulunduğundan, adına «Çengelköy» denilmiştir. Üsküdar kadılığına bağlı bir subaşılıktır. Köy deniz kıyısında olup, arka tarafı bağlı, bahçeli, ağaçlık yollardır ki, dil ile tarifi imkânsızdır. Halkının çoğu Rumdur. Müslümanlar azınlıktadır. Fakat sarayları, bilhassa içindeki hâs bahçesi çok mükelleftir. Tumturaklı, parlak bir cennet bağıdır. Fakat, Allah bilir, bu bahçenin talihi Merih burcuna tesadüf etmiştir. Hattâ Anadolu'da isyan ederek Bergama kalesine kapanan İlyas Paşa'yı Küçük Ahmet Paşa yakalayarak Padişah huzuruna götürdüğünde, yanındakilerle beraber bu bahçede katledildi. Ve daha nice böyle vak'alar oldu. Hattâ Çengelköyü'nün halkı dahi savaş ve cinayetlerden vazgeçmiş değillerdir. Fakat köy mamur, süslü, şirin ve sevimli bir yerdir. Tek katlı ve çok katlı, kârgir yapılı üç bin kadar evleri vardır. Deniz kıyısında bir de küçük câmii vardır. Çarşısından geçilerek İstavroz bahçesine gidilir.

İstavroz kasabası: Buralarda İstavriz balığı çok olduğundan, adına Rumcadaki İstavrizden galat olarak «İstavroz» demişlerdir. Bir rivayete göre de, Yıldırım Bayezid İstanbul'u fetih için geldiğinde buradan İstanbul'a geçerken, burada bulunanlar ile savaşan Müslümanların «Biz bunu isteriz» demelerinden galat olarak İstavriz denilmiştir, derlerse de uzak bir ihtimaldir. Burası da Üsküdar mollasına bağlı bir subaşılıktır. Bağ ve bahçesi çok bir kasabadır. Câmii vardır.

Kuzguncuk kasabası: Burada Fâtih asrında «Kuzgun Baba» adında bir zât oturduğu için, kasabaya «Kuzguncuk» derler. Üsküdar ka-

dılığına bağlı bir subaşılıktır. Buradan Nakkaş Paşa bahçesini geçip Öküz limanından sonra Kaya Sultan sarayı ve bağı önünden Üsküdar'a giden bir cadde vardır.

⁂

ESKİ BİR YERLEŞME YERİ VE HER ZAMAN MÂMÛR OLAN ÜSKÜDAR'IN CÂMİ, MEDRESE, HAN HAMAM VE DİĞER GÖRÜLMEYE DEĞER ESERLERİ

İSTANBUL, eski zamanda Emevîler ve diğer padişahlar tarafından yedi defa kuşatılmıştı. Bu kuşatmaların bazılarında Galata, bazısında İstanbul'un bir kısmı fethediliyor, bazılarında ise haraç alınarak fethetmeden geri dönülüyordu. Fakat Hazreti Peygamberin hicretinin 245. senesinde, Herakl adlı kral Kostantiniye'de ölüp yerine oğlu Eleni kral olunca, Abbasîlerden Halife Harunürreşid, yüz elli bin asker ile Üsküdar'dan geçerek İstanbul'u kuşattı. Sonunda «Fetihsiz dönmek ayıptır» diye bir sığır derisi büyüklüğünde yer alıp, Silivrikapısı yakınında Koca Mustafa Paşa Câmii yerinde bir kale ile bir Müslüman mahallesi yaptı ve kale içine bin kadar muhafız koyarak her sene kâfirden elli bin altın haraç almak üzere üç yıllık peşin haraç alıp Bağdad'a döndü. Sonra kâfir Eleni isyan ederek Müslümanların hepsini şehid etti. Bu sırada Seyid Battal Gazi üç bin kadar bahadırlariyle Üsküdar'da pusuda olup, kâfirden ganimet ve haraç aldığından üzerlerine musallat olmazdı. Lâkin Gazi Battal İstanbul'daki Müslümanların böyle toptan şehid edildiklerini duyunca, içine gayret ateşi düşüp hemen o anda Kuzgunca, Çenkilise şehirlerini ve Kartal, Darıca kasabalarını yağma ederek ele geçirdiği üç bin kadar kimseyi kılıçtan geçirir. Almış olduğu ganimetlerle doğduğu yer olan Malatya şehrine gelir. Oradan Bağdad'a giderken, Harunürreşid'e İstanbul'daki Müslümanların perişan hâlini bir bir anlatır. Halife dehşetli şekilde kızarak, iki yüz bin asker ile gelip, İstanbul'u tekrar kuşatır. Üç gün savaşılarak on sekiz bin kâfir kılıçtan geçirilir, yirmi bin kadar da esir alınır. Tekfur adlı kral da bağlı olarak Harunürreşid'in huzuruna getirilerek halifenin emri ile Ayasofya çanlığına asılır. Sayısız ganimet alınarak evvelce yapılan kaleye on bin muhafız bırakılıp Bağdad'a gelinir.

Seyid Battal Gazi —ki mübârek isimleri Hüseyin Gazi oğlu Cafer'dir— Üsküdar'da deniz kıyısında Kızkulesine karşı bir tepe üze-

rine çadırlarını kurup orada muhafız kalır. Yedi sene müddetle savaşmadan oturup, oralarda bağ ve bahçeler yetiştirir. Şimdi o bağlara Battal bağları, Âl-i Bahâdır bağları, Gazi köyü bağları derler. Yanlış olarak Kadıköyü bağı diyorlar. İşte bu yedi sene zarfında ilk olarak Üsküdar'ı ve Kadıköyü'nü Battal Gazi imâr etmiştir.

Sonraları Battal Gazi Şam seferine memur olunca, «Kanator» denilen kral Kadıköyü'ne sağlam bir kale yaptırmıştır ki, hâlâ bu hakîrin bağı içinde burçlarının temelleri görünür. Sonra Üsküdar'ın kara tarafına tâ Çamlıca'ya bakar bir hendek açtırır. Toprağını iç tarafına sed yaparak kapı yerleri bırakır. Çamlıca dağı üzerine de bir karakol kulesi, Toygartepesi'nde, Yassıtepe'de, Piyâle Paşa tepesinde ve daha başka on iki yerde büyük karakollar yapar. Üsküdar'ın dört tarafına kırk bin kadar muhafız tayin eder. Üsküdar'ı bu şekilde muhafaza altına aldıktan sonra, Battal Gazi'nin korkusundan deniz üzerinde büyük bir kule yaptırarak Üsküdar Tekfurunun kızını ve diğer kıymetli ve lüzumlu eşyasını içine koydurur. O kuleye de «Pirgos Tiskuris» derler ki, Türkçesi Kızkulesi demektir.

Bu sırada Battal Gazi Şam fethini bitirerek Üsküdar'ın böyle tahkim edildiğini işitince, yanına aldığı yedi yüz serdengeçti gazi ile gelip Üsküdar'ı basar. Oradan kayık ile Kızkulesi'ne geçerek kralın kızını, hazinesini ve diğer eşyalarını alıp Üsküdar'a gelir. Ve orada Üsküdar bahçesi yerinde iki rek'at namaz kılıp: «İlâhî! Bu yeri, Muhammed ümmetine nasib et ki, mamûr olsun!» diye duâ ve niyaz eder. Sonra Üsküdar'a dokunmayarak, ganimetlerini alıp Medayin şehrine doğru yola çıkar. Sonra Battal Gazi'nin ayağının bereketi olarak Kanator kralı Üsküdar'ı öyle imâr etmiştir ki, sanki bir cennet bahçesine benzemiştir. Fetihten sonra Fâtih zamanında da imâr edilmiştir. Fakat asıl imârı Kanunî Sultan Süleyman zamanına rastlar. Battal Gazi'nin duâsının bereketi ile günümüzde de imârı devam etmektedir. Şimdi merhum Dördüncü Murad Hân zamanının kayıtlarına göre, Üsküdar, yedi dağın dere ve tepesi üzerine kurulmuş dokuz bin kadar bağlı, bahçeli, yalılı evler ve diğer imâretlerle süslü büyük bir şehirdir. Asıl ismi «Eskidar»dır ki, yanlış olarak Üsküdar adı ile meşhur olmuştur. Eskidar denmesine de Battal Gazi'nin Üsküdar bahçesi yanında, Harunürreşid'in çadırı önünde, yaptırarak oturduğu yer sebep olmuştur.

Üsküdar toprağı mukaddes toprak olup bütün Anadolu, Arap Acem, Hind ve Sind ülkelerinin geçididir. Bu yüzden geniş bir limana sahip büyük bir şehirdir. İstanbul'dan altı mildir. Karadeniz'in akıntısı şiddetli olduğundan, kayıklar önce Beşiktaş denilen yere va-

rır, oradan da Üsküdar'a geçerler. Bu yüzden mesafe dokuz mile çıkar. Sarayburnu'ndan Eyüb ise on mildir ve denizin de akıntısı yoktur. Fakat Üsküdar'a geçmek çok zordur. Bilhassa lodos havadan çekinmek gerekir. Şehirde yetmiş İslâm mahallesi, on bir Rum ve Ermeni, bir de Yahudi mahallesi vardır. Frenk yoktur. Şehrin etrafında kale dahi yoktur. Şehri Şeyhülislâm tarafından tâyin edilen beş yüz akçe pâyeli bir molla idare eder. Mollanın emrinde yüz adamı vardır. Bütün eyâleti köylerdir. Beş nâibi vardır. Senelik geliri kırk bin kuruştur. İçinde yeniçeri ocağından bir oda olup, çarşı içinde yeniçeri ile kolluk bekler. Sipahi Kethüdâ vekili, cebeci ve topçu ocağı ihtiyarları vardır. Âyân ve eşrâfı, ulemâ ve sâlihleri, büyük şeyhleri pek çoktur. Amma fetvâ sahibi olan Şeyhülislâm'ı İstanbul'dadır. Üsküdar'da nakib'ül eşraf kaymakamı vardır. Subaşısı, altı yüz mütevellisi vardır ki, büyük vakıfları idare ederler. İçinde, büyük hanedânların en seçmesi Salacak'ta Ayşe Sultan sarayı, Atik Valide Sultan sarayı, Hanzâde Sultan sarayı, Doğancılar yakınında Hacı Paşa sarayı, Arslan Ağa sarayı ve daha nice büyük ve muntazam saraylar vardır ki yazılması usanç verir.

MÜBÂREK CÂMİLERİ

Mihrimah Sultan Câmii: İskele başındadır. Bu câmii Sultan Süleyman 954 tarihinde yaptırarak, sevâbını kızı Sultan merhumun ruhuna hediye etmiştir.

Şekilleri: Deniz kıyısında olup, avlusuna iki taraftan taş merdivenle çıkılır. Ortasında çınarlarla süslü yerler olup, dışında yan sofaları üzere direklerle yapılmış büyük bir kubbesi vardır. Tek şerefeli iki de minaresi vardır.

Orta Valide Sultan Câmii: Atpazarı yakınında târifi imkânsız büyük bir hayırdır. Üçüncü Murad'ın annesi yaptırmıştır. Bir bayır üzerinde sanki nurdan bir kubbedir. Üç tarafında cemaat ve kandil tabakaları vardır Bu câmide de çeşitli billûr cam ve pencereler vardır. Câmiin yan kubbeleri de vardır. Hele büyük kubbesi çok yüksektir. Dış avlusunda çınar ve ıhlamur ağaçları vardır. Sağ ve solunda birer şerefeli, ince, uzun iki minaresi vardır. Binaları baştanbaşa mavi kurşun ile kaplı olup, Mimar Sinan'ın yaptığı sağlam binalardandır.

Kösem Valide Sultan Câmii: Bu Kösem, Sultan Ahmed Hân'ın hanımı, Osman Hân'ın, Üçüncü Murad ile İbrahim Hân'ın annele-

ridir. Sultan Ahmed'den beri yedi padişah zamanında söz sahibi olmuş, bu câmii hayatlarında bizzat kendileri için yaptırmışlardır. Bir bayır üzerinde, havadar bir yerde, büyük kubbeli, dış sofalı, avlulu, minareli, aydınlık bir câmidir. Kıble kapısı üzerindeki tarihi şudur:

Tamam olunca dedi himmetiyle târihini Hâtif
Bu câmide olan tâat ola makbûl-û sübhan

Sultan Ahmed Câmii: Hünkâr bahçesi yakınında Tazıcılar içindedir. Bir minareli, eski tarz bir câmidir.

Sultan Dördüncü Murad Câmii: Hünkâr bahçesi kenarında alçak minareli bir hünkâr câmiidir. Herkes giremez. Birinci Selim Câmii: Fenerbahçesinde bir hâs câmidir. Halk için değildir. Fakat güzel bir câmidir. Sultan Dördüncü Murad Câmii: Çamlıca bahçesinde yapısı sağlam, husûsi bir câmidir. Üsküdarî Mahmud Efendi Câmii: Şehir içindedir. Arslanağa Câmii, Şemsi Paşa Câmii, deniz kıyısında küçük bir câmidir. O kadar güzel yapılmıştır ki, geriden gören süslü bir köşk sanır. Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Mescidlerinden Hacı Paşa Mescidi, en seçmesidir.

Medreseleri: Mihrimah Sultan Medresesi, Orta Valide Sultan Medresesi, Yeni Valide Medresesi ve Şemsi Paşa Medresesidir ki, bunlar hep Mimar Sinan yapısıdır. Bir de Kelîme Hatun Medresesi vardır.

Dârûlkurrâları: Valide Dârûlkurrâsı, Esmîhan Dârûlkurrâsı, Şemsi Paşa Dârûlkurrâsı ve Türbesi, Hacı Paşa Dârûlkurrâsı ve Türbesi. Bunlar hep Mimar Sinan eseridir.

İmâretleri: İskele başında, Mihrimah Sultan İmâreti, yıl boyunca sabah ve akşam, gelene ve gidene, saraylarda kalanlara her gün iki defa birer bakır sini ile herkese birer tas buğday çorbası, birer ekmek ve her gece birer mum ve her at başına bir yem sadakası vardır. Üç günden fazla misafir olanlara verilmez. Vakfedenin şartı böyledir. Orta Valide İmâreti: Bu da evvelki tertip üzere olup, cuma geceleri zerdesi, pilavı vardır. Genç, yaşlı, fakir, genç farkı gözetilmeden herkese verilir. Câmide görev yapan sekiz yüz adam da rızıklarını gelip buradan alırlar. Büyük bir vakıftır. Yeni Valide İmareti: Bu da önceki hayratlar gibi olup belki daha fazladır. Salâtîn bahçesi önünde düşkünlere, fakirlere ve diğer misafirlere nimetleri boldur. Üsküdar'da imâret yeri on bir yerdedir. Eğer herbirini ayrı ayrı yazsak uzar. O vakit seyâhatnâmemiz bir ziyâfetnâme olur.

Gönlü yaralı, şanlı dervişlerin tekkelerinin vasıfları: Üsküdar'da kırk yedi kadar tekke vardır. Hazreti Mahmud Efendi Tekkesi: Halveti tarikatının yegâne tekkesidir. Gece ve gündüz üç yüz kadar fukarâsı Allah'ı zikr ile meşgullerdir. Her birinin bir köşede hücresi vardır. Cuma namazından sonra öyle sultanî tevhid olur ki, duyan âşıklar kendinden geçer. Abdülkadir Ceylânî Tekkesi: Bu da diğer tekke gibidir. Dutcuzâde Tekkesi: Bu da Halvetî tekkesidir. Karaca Ahmed Sultan Tekkesi: Mezarlık içindedir. Hacı Bektaş-ı Velî tekkesi: Kaya Sultan yalısı dibinde, Öküz limanında, küçük bir dervişler sığınağıdır. Miskinler Tekkesi: Şehir dışında, ana cadde üzerinde bir tekkedir. Bütün miskinler burada kalırlar ve sadakalarla geçinirler. Şehir içinde bir miskinin varlığı haber olursa, derhal aman vermeyip tekkelerine getirirler. İsterse âyan ve eşraftan olsun, hiç dinlemezler. Ellerindeki Padişah emrine dayanarak zorla alıp tekkeye götürürler. Çünkü cüzzam hastalığı bulaşıcı olduğu için, şehirde durması yasaktır. Bu yüzden her şehrin dışında ayrıca miskinhâneler vardır ki, cüzzamlılar kimse ile görüştürülmez, tecrit edilirler. Fakat Arabistan ve Mısır'da cüzzamlı adam gayet çoktur. «Kaba' illetidir» diye eli, ayağı dökülmüş adamlar ile bir yerde yiyip, yatıp kalkarlar. Allah'ın hikmeti, nesilden nesile geçip torunlarının bile kaş ve kirpikleri dökülür.

Hamamları: İskele çarşısında Sultan Hamamı vardır. Çarşı içinde Çarşı Hamamı: Son derece ferah, havası hoş, yapısı güzel bir hamamdır. Sevimli, dilber, temiz dellâkları ve mavi peştemalları vardır. Atpazarı yakınında Orta Valide Hamamı, gönül açıcı mübârek bir hamamdır. Bütün halvetleri temizdir. Kösem Valide Hamamı. hepsinden sonra yapıldığı için görülmeye değer yapılışta, güzel bir hamam, hoş görünüşlü binadır. Üsküdar'da değil, İstanbul'da bile benzeri yoktur. Cinci Hoca Sarayı yakınında Cinci Hamamı: Âl-ı hayata benzer suyu olan lâtif bir hamamdır... Vesaire... Bu hamamlardan başka şehirde sekiz yüz kadar saray hamamları vardır ki, bazısına mahalle halkı çoluk çocuklarıyle girip safâ ederler.

Kervansarayları: Onbir kadar misafirhaneleri vardır. Birisi iskele başındaki câmiin iki tarafında, deniz kıyısında yüz ocaklı, yüzer at alır tavlası olan kervansaraydır ki, sağlam bir kaleye benzer. Baştanbaşa kurşunla kaplı, gelip geçenin serbestçe kalabildiği bir yerdir. Mihrimah Sultanın hayratıdır. Orta Valide Kervansarayı: Bu kervansaray da câmii ve imâreti yakınındadır. Yüzer ocaklı, biner beygir alır misafirhânedir. Ayrıca develiği de vardır. Kösem Vali-

de Sultan Misafirhânesi: Âyanın ve büyüklerin hizmetine tahsis edilmiş mâmûr bir yüksek saraydır. Hâlâ içinde kethûda Arslan Ağa oturmakta idi. Bildiğimiz hanlar bunlardır.

Saraylar: Koca Mehmed Paşa sarayı: Bu Paşa Süleyman Hanın veziridir. Saray, Mimar Sinan yapısıdır. Doğancılar Sarayı, Piyâle Paşa Yalısı, Mimar Sinan yapısıdır.

Kara ve deniz tüccarları ve cihan seyyahları hanları: Hepsi beşyüz kadar handır. Amma kurşunlu değil. Her biri kırkar, ellişer ocaklı hanlardır. Bazı sene üç ayda bir, ulûfe için sipâhi tâifesi gelip otururlar. Fakat hepsinin kapılarında zincirler çekilmiştir. Her birisinin hancıları ve kapıcıları vardır.

Sebilhâneler: Susuzlar için altı tane sebil vardır.

Çeşmeler: Üsküdar çeşmesi: Mükellef, büyük bir hayır eseridir. Kara Mustafa Paşa çeşmesi: Cuma pazarı içinde, yeniçeri kulluğu yanındadır. Tarihi:

«Mahallinde yapıldı çeşme-i âb-ı hayat-efzâ»

Sultan çarşısı dükkânlarının vasıfları: Hepsi iki bin altmış dükkândır. Bedestanı yoktur. Bununla beraber, bütün kıymetli eşya bulunur. Çünkü burada çeşitli sanatkârlar vardır. Tertipli, her esnafa ait çarşısı yoktur. Bütün sanatkârlar karışık olarak bir arada bulunur. Hatta debbağhânesi bile iki yerdedir.

Dört bin kadar üzüm bağları, üç yüz adet gül bahçesi vardır ki, herbirinde binlerce renk ve çeşitte çiçekler yetişir. Kokusundan insan sarhoş olur.

Üsküdar mesirelerinin vasıfları: Şehrin her yeri mesire ve gezinti yeridir. Padişâhlara mahsus bahçeler cennet gibidir. Birer vesile ile gezilse, herbiri birer seyir yeri ve dünyanın yarısı olarak görülür. Büyük Çamlıca Mesiresi: Göklere başkaldırmış yüksek bir dağın tâ tepesinde bir tekke idi. Orada Padişahımız kendileri için «Cihan bağı» adı ile yüksek bir bahçe yaptırdı ki, oradaki köşk için hakirin yazdığı tarih şudur:

«Dedim Evliyâ bu kâha tarih,
Mübârek ola kasrın padişâhım.»

Küçük Çamlıca Mesiresi: Büyük Çamlıca'nın biraz aşağısında, çimenlik, çınar ağaçları ile süslü, av yeri olan bir vâdidir. Kalamışburnu Mesiresi: Kadıköy bağları ile Fenerbahçe arasında bir körfez içinde, beyaz, kumsal bir denizdir. Bütün güzeller, sadık âşıklar ora-

da deniz melekleri gibi kadın ve erkek melekler yüzerler. Kadıköy Bağları gezinti yeri, Haydar Paşa Bağı, Âl-i bahâdır Bağları, Secah Bağları hep emsalsizdir. Piyâle Paşa Havuzu, Kaya Sultan bahçesinde denize bakan bir tepe üzerindedir. Ufak bir köşkü, büyük bir havuzu var. İçinde kayığı ve büyük balıkları vardır.

Doğancılar meydanı: Padişâhlar Üsküdar'a geçtikleri vakit, bütün doğancılar (av kuşu besleyenler) buraya göçerler. Büyük bir işyeridir. Kız Kulesi: Deniz içinde, karadan bir ok atımı uzaklıkta, dört köşe, sanatlı, yüksek bir kuledir. Yüksekliği tam seksen zira'dır. Çevresi iki yüz adımdır. İki tarafı gören bir demir kapısı vardır. Yedi kat odaları, yağmurdan toplanmış âb-ı hayat gibi sarnıç suyu vardır. Bekçisi Çelebi Hoca ve yüz kadar neferi ve deniz kıyısında ... (Kitabın elyazması nüshasında birkaç satır boştur.) yedi başlı ejder gibi kırk adet balyemez topları, mazgal delikleri ve mükemmel cebhâne vardır. Salacak Denizi Mesiresi: Bunda dahi bütün güzeller temmuz ayında denize girerler.

Şemsi Paşa gezinti yeri: Buraya da bütün âşıklar ikindiden sonra gelerek gelip geçen kayıkları seyreder ve hava alırlar. Sarı Kadı Mesiresi: Büyük bir ziyaret yeridir. Kayış Pınarı Mesiresi: Ağaçlık içinde bir tatlı sudur. Alemdağı Mesire ve av yeri: Acaip av âlemi olur.

Mahalle isimleri ve halkın yaptığı işler: Üsküdar halkı birkaç sınıftır. Bir bölümü asker sınıfının ileri gelenleridir ki, kıymetli, çeşitli kumaşlardan yapılmış elbise giyerler. Bir kısmı ulemâ ve salihlerdir. Bir kısmı fakirliğe kanaat etmiş Çisûdar Mehmed Efendi fakirleridir ki, sayıları pek çoktur. Bir fırkası gemici ve kayıkçılardır. Bir fırkası da sanatkârlardır. Bu sınıfın elbiseleri kudretlerine göre kapama, havma dolama ve ferâcedir. Bu halkın çoğu Anadolu tarafından gelme ve lisanları Türkçedir. İçlerinde gönül ehli, fasih, âlim ve şâir olanları vardır. Tebriz şehrinden gelenler arasında ise —adı geçen şehrin su ve havasının güzelliğinden dolayı— Üsküdar'da eşi bulunmayan birçok güzeller vardır. Yiyecekleri arasında has ve beyaz pidesi ve kerdesi, tandır kebabı, kaymağı, hora üzümü, karanfilli üzüm şerbeti meşhurdur.

BÜYÜK VELİLERİN, ŞEREFLİ ŞEYHLERİN VE MUHTEREM ÂLİMLERİN MEZARLARI

Hazret-i Şûca' Baba: Battal Gazi'nin arkadaşlarından kerâmet sahibi, büyük bir zâttır. Bağ çapalar iken, yılan zehirleyip ölmüştür. Mezarı Şûca' bağları içindedir. Asumânî Dede mezarı: Tarikat ehli,

meczub bir kimse imiş. Her zaman gökyüzüne bakıp söylenir, çeşitli olayların meydana geleceğini haber verirmiş. Selim Han, İran seferine çıkarken: «Yürü Selim! İsmailî gavrine var!» buyururlar. Hakikaten Selim Han, Şah İsmail'i Çıldır sahrasında bozarak askerini kılıçtan geçirdikten sonra, Gavrî üzerine giderek onun dahi gavrine erip Mısır'ı fetheder. Asumânî Dede Hazretlerinin inci tanesi sözleri doğru çıkar. Kendileri Karaca Ahmed Sultan Tekkesi yanında bilinen kabrinde yatar. Kutublar kutbu, Şeyh Hazreti Mahmud Efendi Türbesi: Herkes tarafından ziyaret edilir. Mezarı kendi tekkesindedir. Veysî tarafından vefâtı için söylenen tarih:

Veysî ki olmuştur lugazda bî-edeb,
Tâyîn-i sâl-i fevtine târihtir gazel. Sene 1037.

Allah'ın hikmeti, şairler Sultanı Veysî Efendi, Mahmud Efendiye inananlardan olduğu için, senenin başında Mahmud Efendi vefât edip birkaç ay sonra da Veysî Efendi vefât ettiğinden, Mahmud Efendi için yazdığı tarih kendisine de tarih olmuştur. Merhum Mahmud Efendi Hazretleri Anadolu'da Sivrihisar kasabasında sivrilip meydana gelmiş, ulemâ ve müderris sınıfı arasına girmiş, sonraları kadılık mesleğine girmiştir. Bir gece rûya âleminde cehennem ateşlerini seyretmiş, korku içinde uyandığında bütün malını dağıtarak Bursa'da Üftâde Efendiden feyz almıştır. Adı geçen şeyhten tarikatın bütün sırlarını öğrenerek şeyhlik seccadesine oturmakla görevlendirilmiş, sonra Üsküdar'da bir ev alarak yaşamaya başlamıştır. Sözün kısası, yedi padişah elini öpmüşlerdir. Sultan Ahmed Han, atının yanında yaya yürümüşlerdir. Yüz yetmiş bin müride izin vermiştir. O asrın kutbu, hakikat sırlarına ulaşmış, marifet çeşmesinin başı, mücahede mihrabının ışığı ve müşahede ehlinin gören gözü idiler. Vasıfları sayılamayacak kadar çok, yaptıkları hayır işleri binden fazladır. Tasavvufa ait yüz cildlik eserleri, ilâhî beyitleri vardır. «Hûdai» mahlasını kullanırlar. Allah'a hamdolsun, bu hakîre sohbetleri ile şereflenmek nasib olmuştur. Beni hırkasının eteği ile örterek, «Mânevi evlâdımız olsun» demişlerdir. Sayısız vaaz ve nasihatlerinde bulunup, mübarek ellerini öperek muradıma erdiğim için iftihar ederim. Mevlanâ Mehmed Emin: Bedreddinzâde adı ile tanınmıştır. Şirvan toprağında, Şemahi kalesinde doğmuştur. Üsküdar'da Karaca Ahmed Sultan Tekkesi civarında yatmakta olup, mezar taşında Şahâbî Efendi tarafından yazılan ölüm tarihi şudur: «Menzil-i fî hayatullâh» Sene 1036. Maarif denizinin teki, mânâ mahzeni bir Şirvanlı idi. Konrapalı Hayreddin Efendi: Halîm ve selim

bir zât idi. Bunların dışında daha binlercesi var, fakat bildiğimiz bunlardır.

Kadıköy imâreti: İstanbul Tekfuru Kral Kanator, Seyid Battal Gazi'nin korkusundan, bu adaya kale ve büyük kiliseler yaptırıp birçok adamlarla takviye etti. Sonra Fâtih Hazretleri kalesini yıkıp şehrini dârûssaâde ağalarına hâs yaptı. Hâlâ sekiz yüz ev, bir mahalle Müslüman, yedi mahalle de Rum vardır. Altı yüz bağ vardır. Deniz kıyısında yeldeğirmenleri vardır. Terzi Mustafa Ağa Yalısı hepsinden güzeldir. Çarşısı içinde bir minareli, dört köşe, kiremitli bir câmii vardır. Câmii, darüssaâde ağalarından Osman Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kıble kapısı üzerindeki tarihi şudur:

Nâm-ı pâk-ı bânî-i hayrâta âsârı tamam,
Dediler târihini bil câmi-i Osmandır.

Başka câmii yoktur. Bir hamamı, yüz dükkânı var. Limanında gayet bol balık vardır. Allah'a hamdolsun, Anadolu tarafında Kavak boğazından buraya kadar dokuz adet kasaba faydalı ve özet olarak yazıldı.

İSTANBUL'UN DÖRT TARAFINDAKİ PADİŞAHLARA AİT BAĞ VE BAHÇELER

Evvelâ, Sarayburnu'nda Hazret-i Süleyman'ın gözüne ilişen hâs bahçe. Bu bahçenin dünyada bir benzeri daha yoktur. Süleyman kanunu gereği olarak sekiz bin bahçıvanı var. Bunlar ayrı bir ordudur. Haliç'in karşısında Tersâne Bahçesi, Karaağaç Bahçesi: Bu bahçeyi Dördüncü Mehmed Hân yaptırmıştır. Kâğıthâne'de Mîr-güne Bahçesi, Dördüncü Murad yapısıdır. Halkalı Bahçesi: Süleyman Hân Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Siyâvuş Paşa Bahçesi, Mimar Sinan yapısıdır. Fitneköy Bahçesi, Bayezid Hân yapısıdır. Davut Paşa Bahçesi, Silivri Bahçesi, Haramidere Bahçesi, İskender Çelebi Bahçesi, Süleyman Hân tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Dolmabahçe, Büyükdere Korusu... Anadolu tarafında Tokat Bahçesi, Sultaniye Bahçesi, Çubuklu Bahçesi, Kandilli Bahçesi, kurucusu Süleyman Hân, mimarı Mimar Sinan'dır. İstavroz Bahçesi, Üsküdar Bahçesi, yapıcısı Mimar Sinan, Çamlıca Bahçesi, Dördüncü Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Fener Bahçesi, Mimar Sinan yapısı, Haydarpaşa Baheçsi, Süleyman Hân tarafından Mimar Sinan'a yaptırtılmıştır. Hepsi kırka yakın ise de. halk arasında meşhur olan ve bil-

diklerimiz bunlardır. Her birinde yüzer, iki yüzer bahçıvan vardır. İçlerinde hünkâr ahırları olup, her birinde birer tavla küheylân bağlıdır.

İSTANBUL İÇİNDE VE ETRAFINDA HERKESİN ÇEKİNMEDEN GİDEBİLECEĞİ MESİRELER

Önce İstanbul içindekiler: Atmeydanı, Ağaçayırı, Yenibahçe, Baruthâne, Vefa, Bayezid-i Velî, Süleymaniye, Fatih, Atpazarı, Arabacılar, Selimiye, Kadırga limanı, Şehzâde, Yedikule, Valide Câmii, Ayasofya meydanları ve Lângabucak, Lâlezâr bağları; Eminönü, Odunkapısı, Ayazmakapısı, Büyük Ayazma İskelesi, Eyüb Ensâri Kapısı, Kumkapı, Lângakapısı meydanları; Lânga deniz hamamı; Samatya ve Davudpaşa Kapısı meydanları vardır ki, bunların hepsi de İstanbul içindedir. İstanbul dışında, Silivrikapı haricindeki «Süleyman Sahrası» çayırlık bir yerdedir. Âb-ı hayat gibi akan bir çeşmesi ve bir de yüksek köşkü vardır. Yenikapı Mevlevihâne Tekkesi mesiresi görülecek bir yerdir. Bayram Paşa ve Kasım Ağa bağları; Topçular, Otakçılar, Yavedud İskelesi, Defterdar İskelesi meydanları vardır. Eyüb Bahçesi, İdris Köşkü Meydanı, Kâğıthâne yolunda Cârid Meydanı vardır. Alibeyköyü mesiresi, çimenlik, geniş bir dere içinde, kırk evli, bir câmili, yetmiş seksen kadar çınar ağaçları ile süslü, güngörmez bir gezinti yeridir. Lâlezâr mesiresi: Kâğıthâne lâlesi adı ile meşhur olan çeşitli lâleler burada yetişir. Lâle vakti bu mesireyi görenin aklı başından gider. İmrahor Kasrı mesiresi: Kâğıthâne kasabası kenarında, çimenlik bir yerde, ahşap ve süslü bir köşktür. Osmanlı Padişâhlarının atları burada çayırlar. Ahır emiri burada oturur. Yeryüzünde benzeri az bulunur bir gezinti yeridir. Sayısız büyük çınarlar vardır. Burada yetişen ot, terfil, yonca, ayrık, karakarık, sarıkarık gibi otlar hiçbir yerde yetişmez. Meğer ki Erzurum'da Pasin sahralarında, Muş ovasında, Soğanlık vâdilerinde, Bingöl ovalarında, Van'da, Salmas ve Tercan sahralarında, Kıpçak ülkesinde yetişe... Kötürüm bir hayvan orada qn gün otlasa, yağlı ve iri olur.

Kâğıthâne mesiresi: Arap ve Acem, Hind, Yemen ve Habeş seyyahları arasında bile emsâlsiz bir mesiredir. Hava ve suyunun güzelliği tariflerin üstündedir. Karadeniz boğazına yakın Levend çiftliği denilen derelerden akan bir tatlı suyu vardır ki, bütün çamaşır yıkayanlar gömlek ve sarıklarını burada yıkarlar. Sabun sürmeden iki yıkamada temizlenir. Bazı Hind tüccarları mallarını bu Kâğıthâ-

neye getirip bir kere suya batırırlar. Temizlenmesi için bu kâfidir. Bu nehrin iki tarafı çınar, kavak ve salkımsöğütlerle süslüdür. Otu; yonca, terfil, ayrık ve daha bu gibi şeylerden ibarettir. Tatil günleri, kayıklara binmiş binlerce genç ve ihtiyâr, sâdık âşıklar, bu eğlence yerine gelip eğlenirler. Bazıları nehre girip yüzerler. İki taraftaki ağaçların kökleri su içinde balıkağı gibi örülmüştür. Bazılarının ayağına o kökler takılıp, «Hay beni denizin sahibi tuttu!» diye feryat ederek korkusundan boğulur. Çok dikkat ister. Binlerce dilber, soyulmuş pembe badem gibi üryan olan vücudlarını mavi ibrişim peştemallara sararak, balıklar gibi suya dalarlar. Saz ve sözünün haddi hesabı yoktur. Hüseyin Baykara sohbeti ederler. Bu eğlence yerinde bir oda acemi oğlanı ile bir acemi çorbacısı hükümet eder.

Baruthâne: Bayezid Hân yaptırmıştır. Sonra Süleyman Hân kârgir hale getirmiş ve üzerine kurşun kaplamıştır. Fakat kubbesi kârgir değildir. Cebhâne ocağında barutçubaşısı, kethüdası, çavuşları ve iki yüz neferi vardır. Bu işyerinde yüz adet tunç havanlar vardır ki, her biri onar kantar gelir. Türlü türlü çarkları olup, görülmeye değer şeylerdir. Nehir üzerinde çarhları ve dolapları vardır. Nehrin bendleri açılıp dolaplar döndükçe, içerdeki çarklar da döner. Bunlar, kırk ellişer okkalı demir desteler döver. Havanlar içindeki barutu döküp, bütün işçiler ağaçlarla barutu karıştırırlar. Allah göstermesin, demir bir şey havana dokunursa ateş çıkıp bütün işçileri Ebâbil kuşu gibi havaya uçurur. Tehlikeli bir yerdir. Seyri hoş değildir. Bu çarkların ve destecilerin vuruşundan gök gürültüsü ile şimşek çakar gibi bir ses hâsıl olur ki, insanın aklı titrer. Aklı olan yukarıdan seyredip, Kâğıthâne tekkesinde can sohbeti eder. Çünkü bu tekkede âşıklara mahsus sofalar, dehlizler, yetmiş ocaklı mutfak ve kiler, yirmi dükkân, bir fırın, bir kahvehâne, bir câmi ve bir de su kuyusu vardır. İki yüz kişilik acemi oğlanları mahzenlerde otururlar. Tekkenin binden fazla sahan, tencere, kepçe, kazan gibi bakır kapları vardır. İsteyen yâran, beş on gece misafir olup safa ederler.

Kuyumcular mesiresi: Bu Kâğıthâne çayırında kuyumcu esnafı, eski Süleyman Hân kanunu gereğince kırk senede bir toplanarak sohbet ederler. Osmanlı Devleti dahilindeki bütün kuyumcular bu mesireye yardımda bulunurlar. Üçyüz kese kadar masrafı olur. On iki bin kadar çeşitli mezhebin halife ve postnişinleri büyük bir topluluk meydana getirirler. Bizzat Osmanlı Padişâhı dahi gelerek çadırını kurunca, kuyumcubaşıya on iki keselik bir hediye vermek Sü-

leyman Hân kanunu gereğidir. Zira Süleyman Hân, şehzâdeliği zamanında Trabzon şehrinde Rum Kostantin yanında çalışarak kuyumculuk öğrenmiştir. Onun için, halifeliği sırasında Sakaçeşmesi yakınındaki kuyumcu dükkânlarını yaptırmıştır. Kuyumcu halifelerinden on iki maharetli usta, önce Padişâhın, sonra şeyhülislâmın, sonra diğer büyük vezirlerin ellerini öperler. Sonra sırası ile kuyumcubaşının, şeyhinin, nakibinin ve daha bazı pirlerin ellerini öperler. Sonra kuyumcubaşı, cevahirle işlenmiş küçük bir okuma masası, divit, eğer, kılıç ve hançer gibi hediyeleri padişâha sunar. Velhâsıl, bu Kağıthâne vâdisinde beş altı bin çadır kurulur. Vâdi, bu yirmi gün içinde insan denizi kesilir. Saraçlar esnafı dahi bunlar gibi yirmi senede bir gezinti yaparlar. Ama her sene, Şaban ayının başından sonuna kadar, İstanbul'lular mübârek Ramazanın yaklaşması sebebiyle o mübârek ayı karşılamak için, bu Kâğıthâne kazasına çadırlar kurarak tam bir ay «Şeb-bûk» adı ile zevk ve safa ederler.

Kağıthâne'de ikiyüz kadar bağlı evler vardır. Bir de Dâye Hatun'un mübârek câmii vardır. Lâtif bir hamamı ve yirmi kadar dükkânı vardır. Kefere zamanında, burada kağıt yapımına mahsûs kârgir kubbeli «Kağıthâne» varmış. Hâlâ su dolaplarının biri, Dâye Hatun Câmiinin altında görünür. Harab ise de ufak bir tamir ile barut hâne olması mümkündür. Bu yerde nehrin iki yakasında, tâ tahta köprüye varıncaya kadar uzanan büyük çınarlar vardır ki, herbiri göklere uzanmıştır.

Hindlilerin Kalenderhâne tekkesi: Sultan İbrahim Han, İbrahim Ethem gibi tac sahibi hükümdar olduğuna bakmayarak, çok zaman fakirlerle beraber bu tekkede yemek yemiştir.

Emir Gûne Bahçesi mesiresi: Dördüncü Murad Han Revan'ı fethederek, o sırada Revan Hanı bulunan Emir Gûne Yusuf Han'ı İstanbul'a getirdi. Sonra, bu çimenlik yerde bir bahçe yaparak, Emir Gûne Han'a hediye etti. İbrahim Han tahta çıkınca, ileri görüşlü bir insan olan Kara Mustafa Paşa, belki İran'a kaçar diye, Emir Gûne Hanı katletti. Ondan sonra bu bahçe padişahlara tahsis edildi. Bütün binaları İran tarzında yapılmış olup, dört duvarı billûrdan bir de hamamı var. Bu hamam gül bahçesi içinde olup bülbüllerin, yavrularına gıda verdikleri hamamın içinden görünür. Bu bağın dışında binlerce yüksek ağaç vardır. Gölgelerinde bütün âşıklar cilvelenip tazelik bulurlar.

Cendereci Köyü mesiresi: Burayı köyün yerlilerinden Cendereci zâde yaptırdığından, bu isimle anılır. İkiyüz evli, bir câmili, bir

hamamlı bir mesire yeridir. Suyu ve havası lâtif ve sayısız gölgeli çınarları olan bir lâleliktir.

Çaybaşı mesiresi: Bu çay, Kağıthâneye akan nehrin başıdır. Çok tatlı, ince bir sudur. Burada sayısız çimenlikler vardır. Gizlice sohbet etmek isteyen namus ehli kimseler, atlar ve arabalar ile gelip, buradaki ağaçların gölgesinde yer, içerler. Alibey nehri de böyledir.

Su kemerleri mesiresi: Süleyman Han, on bin kese sarfederek, buradan İstanbul'a bin gözlü köprülerle âb-ı hayata benzer su getirmiştir ki, insanın yapabileceği iş değildir. Bazı kemerler bir dağdan diğer dağa atlayarak üçer kat halinde göklere yükselmişlerdir ki, görülmeye değer.

Sultan Osman havuzu mesiresi: Su kemerleri mesiresi yakınında geniş bir havuzdur. Birçok dağ ve bağlardan buraya toplanan su, kemerlere dağıtılır. Kemerlere bekçilik eden üç tane köy vardır. Yağmur selleri dağlardan çalı çırpıyı bu havuza sürükleyip getirdiği vakit, o köyler halkı havuzu temizlerler. Bu kemerlerin dört tarafındaki korular bakımlıdır. Bütün âşıklar orada zevk ve safâ ederler. Bir acaib ve garib ağaçlıktır ki, medhinde dil âciz kalır.

Istranca dağları mesiresi: Bir ucu Alman dağlarında son bulan ormanlıktır. Bir oda yeniçeri avcıları vardır. Bir de bektaşiler yeri vardır ki, bütün hizmetçileri canla başla çalışırlar. Bunlar karaca ve tabıllı avlayıp, padişâh için pastırma yaparlar. Karadeniz Boğazı'nı da korurlar. İstanbul'dan kaçan köleleri yakalayıp, sahibi çıkarsa müjdesini alarak verirler. Fakat bu mesireye herkes gidemez. Bazı at yetiştiricileri gidip gezerler.

Selim Han Mandırası mesiresi: Birinci Selim Han Mısır'ı fethedince, fil kadar sarı, kırmızı çeşit çeşit alaca sığırlar getirip bu dağa koymuştur. Hâlâ yeni sarayda odun çeken araba sığırları onlardandır. Binlerce sığır yetişmiştir. Bunlara bakan işçilerin sayısı iki yüzden fazladır. Her sığır sürüsünün beşer onar samsun cinsi köpekleri vardır ki, herbiri birer arslana benzer köpeklerdir. Her sığırın bir adı var. Kırkar, ellişer okka kadar süt verirler. Bu yerde de misafire çok hürmet edilir.

Terkos Gölü av sahası: Şahin palayan ile gölden ördek avlanır. Kiteli Köyü mesiresi, Türkeşe Köyü mesiresi... Kısacası, bu İstanbul'un batısında yetmiş parça mâmûr, ormanlı av yeri, bağlı, bahçeli köyler var ki, herbiri birer kasaba gibi câmili, çarşılı mesirelerdir.

Çekmece gölleri mesiresi: İstanbul'da işi olmayan yârânlar, kayıklar ile bu Çekmece göllerine gelip «Pisi» balığı avlarlar. Taze taze tereyağı ile kızartıp yerler. Hiçbir yerde bu balığın benzeri yoktur. Yassı, yuvarlak, beyaz, küçük, birer okka ağırlığında Allah'ın bir sofrasıdır ki, asla balık kokusu duyulmaz. Fakat, mübârek hayvan az olur. «Morina balığı» da beş-on yılda, bir veya iki tane bulunur. Bu balık, Tuna nehrinde çok olur.

Okmeydanı mesiresi: Bu Okmeydanı'nda, kârgir bir sofa üzerinde, Dördüncü Murad tarafından yağmur duâsı için yaptırılmış mermer bir minber vardır. Bir okçular tekkesi bulunup, bütün sanatkârlar oraya gezmeye giderler. Yukarıda tarihi ve vasıfları yazılmıştır.

Burada Karadeniz Boğazı'na kadar olan saha içindeki yetmiş adet mesire anlatılmıştır. Şimdi sıra Anadolu tarafına geldi:

Akbaba Sultan mesiresi: Beyaz kiraz ve kestane mevsimlerinde, binlerce arabalar ile safâ ehli dostlar, çoluk ve çocuklarını Akbaba köyüne götürüp iki üç ay kadar orada kestane faslı yaparlar. İstanbul'dan kayık ile bir günlük mesafededir. Yüz evli, bir cevahir mihrablı câmili, yirmi dükkânlı, bir hamamlı mamûr bir köydür. Akbaba Tekkesi mâmûr bir tekkedir. Bazı yârân orada kalırlar. Akbaba ziyaret yeri meşhûrdur.

Âl-i Bahâdır mesiresi, Dereseki mesiresi, Alem dağı mesiresi: Nihayet yukarıda yazılan mesire ve padişah bahçeleri, âyân ve eşrâf, vezir yalılarının havası ve suyu, binalarının yapısı, görülmeye değer avluları ve birçok vasıflarını gördüğümüz şekilde yazsak uzun bir tomar olur. Amma Allah'a hamdolsun, bu zayıf kulunun kısa aklına nazaran imkân nisbetinde, güzel belde (İstanbul)nin ibretli eserlerini, bunları yaptıranları, fâtihleri, bütün meşhur imaretleri, diğer hayır eserlerini ve daha birçok şeyleri yazdık. Ancak şehri süsleyen bütün dükkânlar ve sanat ehli anlatılmamıştı. İnşallah bildiğimiz kadar Sultan Süleyman Hân kanununa göre biraz da ondan bahsedelim.

*
**

(KAZANAN ALLAH'IN SEVGİLİSİDİR) SÖZÜ GEREĞİNCE, İSTANBUL İÇİNDE TÜCCAR, MARANGOZ, BİLGİ SAHİBİ VE DAHA ÇEŞİT ÇEŞİT İŞLERLE UĞRAŞAN KİMSELERİ BEYAN EDER

CENAB-I Hak, evvelâ yaratılmışların en şereflisi olan bütün insanların babası Âdem Safiyyullahı yarattı. Kendine yakın olmasını lâyık görüp cennetine koydu. O karanlıkların ve nurun yaradıcısı, bütün işleri çekip çeviren Cenab-ı Rabbülfelak hazretlerinin ezelî irâdesi bu imiş ki, son peygamber olarak ins ve cinne gönderilen, haremeyn nebisi, varlıkların iftihar ettiği, yaratılmışların en şereflisi —Salavat ve tahiyyat üzerine olsun— Efendimiz Hazretlerini yeryüzüne getirip ümmetiyle dünyayı süsleyip nurlandırdı. Bu hikmete dayanarak buğday tanesi bahanesiyle Hazret-i Âdem'i yeryüzüne gönderip, ölünceye kadar, çiftçilik sanatını, Cibril'i emîn vasıtası ile kendisine öğretti. Hazret-i Âdem hayatı boyunca çiftçilik ile uğraştı. Sonra Cenab-ı Hak diğer peygamberlere dahi bir iş fermân eyledi.

BÜYÜK PEYGAMBERLERİN SANATLARI

Hazret-i Âdem Safî: Yazıldığı üzere çiftçi idi. Hazret-i Şit, hallaç idi. Hazret-i İdris, yazıcı ve terzi idi. Hazret-i Nuh, marangoz idi. Hazret-i Hud, tüccar idi. Hazret-i Salih, deveci idi. Hazret-i İbrahim: Haleb'de sütçü idi. Sonra Allah'ın emri ile Kâbe-i Mükerremeyi yaptı. Hazret-i İsmail, avcı idi. Hazret-i İshak, çoban idi. Hazret-i Yakub, salih kimse idi. Hazret-i Yusuf: Sabah ve akşamı bilmek için zindanda saat yapardı. Sonra Melik oldu. Hazret-i Eyub, sabırlı idi. Hazret-i Şuayb, ibâdetle meşgul olurdu. Hazret-i Musa Kelim: Çoban idi. Hazret-i Harun, vezir idi. Hazret-i Zülküf, ekmekçi idi. Hazret-i Lût, tarihçi idi. Hazret-i Uzeyr, bağcı idi. Hazret-i İsmail, tercüman idi. Hazret-i İlyas, dokumacı idi. Hazret-i Dâvûd, cenk âleti için cebe yapardı. Hazret-i Süleyman: Hurma yaprağından zenbil yapardı. Halife ve emir idi. Hazret-i Zekeriya, zâhid idi. Hazret-i Yahya, muammed (vaftizci) idi. Hazret-i Ermiya, cerrah idi. Hazret-i Danyal, remilci idi. Hazret-i Lokman: Hekim idi. Hazret-i Yunus, balıkçı idi. Hazret-i İsa, seyyah ve bekâr idi. Sonra peygamberlerin sonuncusu Muhammed Mustafa Efendimiz gelip, Hadice-i Kübrâ'nın malıyla Şam yakınında Basra şehrine ve diğer beldelere giderek ticaret yaparlardı ve Allah'ın uğrunda savaşan idi ki,

«Ve câhidû fi sebilillah...» âyet-i kerimesi gereğince gazâ ederlerdi. Bizzat kendileri yirmi sekiz gazâda bulunmuşlardır.

Yukarıda yazılan büyük peygamberlerin, (Salâvat peygamberimizin ve diğer nebilerin üzerine olsun) herbiri Allah'ın emri ile birer sanat sahibi olmuşlardı. Hepsini Hazret-i Cibril öğretmişti. İnsanların hepsine mârifetler, bu mübârek peygamberlerden geçmiştir. Herbiri bir mârifet ve bir sanatın pîridir. Her biri mucizeler gösterir ve yüzlerce sanat icad ederlerdi. Resûl-ü Kibriyâ, Ceza Günü'nün şefâatçısı Muhammed Mustafa Efendimiz, saadetli zamanlarında, dünyaya korku salıp; muhacir, ensâr ve erbab-ı süffadan meydana gelen nice sehâbeye sahip olup; civardaki memleketleri dehşet içinde bırakarak, deniz gibi asker ile çeşitli fetihlerde bulunurdu. Sonra ümmet-i Muhammed dönüp, ibadet ve taatla meşgul olur ve büyük mücâhede olan nefis savaşına girişirlerdi.

***

ALLAH'IN EMRİ VE CEBRÂİL'İN VASITASI İLE RESULÜ EKREM'İN FÜTÜVVETNÂMESİ VE DÖRT SEÇME DOSTU İLE MEŞVERETİ

SAFÂ ehli kardeşler şöyle bilsinler ki, Hazret-i Resul-ü Ekrem elli bir yaşında iken, Mekke'de Ümmühânî'nin evinde Cenab-ı Hak tarafından davet olunup saâdetle Kudüs'ü şerife ayak bastılar. O anda Hazret-i Cibril'e fermân olup, Refref adlı bir cennet Burağı getirdi ve Hazret-i Risâlet ile Hazret-i Cibril el tutuşup kardeş oldular.

Hazret-i Cibril: «Ya Resulallah! Rabbin sana selâm etti. 'Burak'a binip ve bu ipekli cennet peştemalını kuşanıp utancından örtünsün ve benim arş ve kürsümü, levh ve kalemimi, kat kat cennetimi ve onsekiz bin âlemimi seyr-eyleyip, cemâl-i bâ kemâlimi görsün' buyurdu» diye, Allah'ın selâm ve emirlerini bir bir Peygamberimize açıkladı. Ve Hazret-i Resülün beline peştemal gibi bir cennet ipeği bağladı. Onun için, sanat erbabı bellerine bir peştemal kuşanırlar. Bu suretle örtünüp her şeyde mükemmel olurlar. O gece Hazret-i Peygamber onsekiz bin âlemi dolaşıp, «Kaabe kavseyni ev ednâ» mertebesine vardı. Cenab-ı Hakkın cemâlini görüp, bin bir kelime söyledi. Hazret-i Peygamber Cenab-ı Hakk'a yakın olup, bazıları yetmiş bin kelime konuştu derler. Yine o gece evine dönüp yatağı-

nı sıcak buldular. Resul-ü Ekremin bu mûcizesi duyulduktan sonra, Hazret-i Risâlet Mekke münkirleri ile geçinemedi. Nihayet, o âlemlere rahmet olarak gönderilen Hazret-i Peygamber, asıl yurdunu terkedip muhacirlerle birlikte, Cenab-ı Rabbülâlemînin emri ile Medine-i Münevvere'ye göç eyledi. Medine'ye yerleştiklerinin ikinci yılında oruç farz kılınıp, kıble Kudüs'ten Mekke'ye çevrildi. O sene Hazret-i Ebubekir, tarikat ehli olmak için, Resul-ü Ekremden cihân'ın Fahri kabul edip kendisine bîat edince, Nakşibendî tarikatının başı oldu. Ondan sonra Hazret-i Ömer peştemal bağlayıp bîat ederek Azep sipahilerinin başı oldu. Sonra Hazret-i Osman bîat ederek Vahidî tarikatı öncüsü oldu. Sonra Hazret-i Ali biat edip Halvetî tarikatı imâmları başı oldu. Hazret-i Peygamber bu dört sahâbeye biat verirken, el el üstüne koyup: «İnnellezîne yukâyiûneke innemâ yubâyunallah, yedallâhu fevka eydihim...» âyet-i kerimesini okudu. Çihar-ı yâr-ı güzin hazretleri dahi el öperlerdi. Bu suretle herbiri dört vezir makamında seccâde ve kuşak sahibi oldular. Bîat; ahd ve yemindir. Ahd, yemin ve kuşak (şeda) sahibi olmayan, tarikat sahibi olamaz.

Eğer sorarlarsa «Ahd kimden kaldı?» diye, cevap olarak «Üç peygamberden kaldı» denile. Birincisi Hazret-i Âdem'dir ki Allah'ın emri ile buğday tanesinden yememeye ahd etti. Ahdini tutmadığı için cennetten uzaklaştırıldı. İkincisi Hazret-i İbrahim Aleyhisselâmdır ki, Allah'ın emri ile Kâbe'yi yapmaya ahdedip ahdinde durduğu için, Halilullah oldu. Üçüncüsü Hazret-i Muhammed Aleyhisselâmdır ki, evvelâ Çihar-ı yâr-ı güzîn'e ahdu misâk verdi. Amma şedd ondur. Birinci şedd: Hazret-i Âdem Safî Aleyhisselâm cennetten çıktığı yerde Cenab-ı Hak'tan ve meleklerden utanıp avret yerini incir yaprağı ile örttü. İkinci şedd: İbrahim Aleyhisselâm Kâbeyi yaparken şedd kuşandı. Üçüncü şedd: Hazret-i Nûh Aleyhisselâm gemi yaparken kuşandı. Dördüncü şedd: Mi'rac gecesinde Hazret-i Peygamber kuşandı. Beşinci şedd: Hazret-i Ebubekir kuşandı. Altıncı şedd: Hazret-i Ömer kuşandı. Yedinci şedd: Hazret-i Osman kuşandı. Sekizinci şedd: Hazret-i Ali kuşandı. Dokuzuncu şedd: Hazret-i Hamza kuşandı. Onuncu şedd: Hazret-i Halid bin Velid kuşandı. Hazret-i Peygamberden bunlar izinli olup, post sahibi ve birer pîr oldular.

Hazret-i Ali dahi Hazret-i Peygamberin (S.A.) saâdetli huzurlarında Selmân-ı Fârisî'ye; Hazret-i Ömer, Ümeyye-i Zamirî'ye; müezzinlerin pîri pîrimiz Bilâl-i Habeşî nice kimselere şedd kuşatıp,

hepsi Hazret-i Ali'den cihan fahrini kabul ettiler. Selmân-ı Fârisî Hazretleri, Hazret-i Peygamber (S.A.) huzurunda yedi kimsede şedd kuşatarak onları dahi öncü yaptılar.

Eğer sorarlarsa «Şedd'in mânâsı nedir?» diye, denile ki: «Şeytan, nefis ile dâimâ savaş halinde olduğundan, şeytanın vesvesesine karşı koyarak kötülük yapmamaktır.» Tarîkat kardeşinin ne olduğu ve ilk defa kardeş tutmanın kimden kaldığı sorulursa, şöyle cevap verile: Evvelâ Hazret-i Âdem Âleyhisselâm ile Cebrâil Âleyhisselâm kardeş oldular, onlardan kaldı. İkincisi, Hazret-i İbrahim ile Cibril'den kaldı. Üçüncüsü, Hazret-i Muhammed hicret sırasında mağarada Hazret-i Ebubekir ile kardeş oldu. Onlardan kaldı.

Sorsalar, «Tarikat sahibleri arasındaki cemiyet günleri helva, cefne, tekke ve şedd nedir?» diye, cevap şudur: Cebrâil Aleyhisselâm Hazret-i Âdem'e cennetteki büyük meleklerden hediye götürdü ki, helva idi bu; amma Cebrâil'in kendi hediyeleri yufkalı ekmek ve buğday idi. Cennetten Hazret-i Âdem'e, arkadaş olması için, tutî ve kumru kuşları götürdü. Hazret-i Havva'ya kırlangıç, güvercin ve tavus kuşları götürdü.

Kırlangıç kuşları Havva'nın yanından uçarak dünyayı dolaşır, Hindistan'a yakın «Serendip» adasına kadar gidip Hazret-i Âdem'i bulur, onun sakalından birkaç tel alarak Hazret-i Havva'ya, Hazret-i Havva'nın kakûllerinden birkaç tel ayırarak Hazret-i Âdem'e götürürlerdi. İşte, Âdem ile Havva bu kırlangıçlar vasıtasiyle birbirleriyle Zilhiccenin onuncu günü Arafat dağında buluştukları için, o dağa «Arefe dağı» derler. İşte tâ o zamandan beri kırlangıç insana yakın olup, kaçınmaz derler.

Dört selâmet kapısının ne olduğu sorulursa, cevap olarak: «Şeriat, tarikat, hakikat ve ma'rifet kapılarıdır» denir. Bunların ahkâmlarının ne olduğu sorusuna da: «Şeriat, dıştan ve içten Hazret-i Peygamberin şeriatına uymaktır. Tarikat, din ve imanı güzelce bilip Müslim olmaktır. Hakikat, bütün dünya ilgilerinden uzaklaşmaktır. Mârifet, Allah'ı bilmektir ki, «Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû» mânâsı gereğince kendi nefsindeki eksikliği idrâk ederek kendini âciz, Yaradan'ı kâdir bilmektir.» diye cevap verirler.

İMÂM-I CAFER SÂDIK'IN BEYANLARINDAN

Fakirlik hırkası nedir? Hırkanın imanı, kıblesi, guslü, varlığı, bağlanması, kilidi, içerisi, dışarısı, bekâsı, kemâli nedir? diyenlere cevap: O hırkanın îmanı örtünmektir. Kıblesi pirdir. Guslü, dünya

ile ilgiyi kesmektir. Namazı temizliktir. Farzı, kötü arzuları terketmektir. Cânibi, irâdettir. Kilidi tekbirdir. Kemâli her şeyde doğruluktur. Yenleri, dervişliktir. Dışarısı müşâhadedir. İçerisi nurdur. Bekâsı sırdır.

Hırkanın ilk defa kimden kaldığı sorusuna cevap: Hazret-i Âdem'e Cenab-ı Hak ruh verdikten sonra, Cibrîl-i Emin ile tac ve hulle gönderip yanına davet etti. Hazret-i Âdem, Cenab-ı Hakkın huzuruna hırkaya bürünmüş olarak vardı. Yedi yüz yıl —bir rivayete göre âhiret günü ile yedi gün— orada kalıp geri dönerken, incir yaprağı üzerine şedal bağladı. Sonra Şit Nebî bez dokuyup hırka yaparak giydi. İşte, hırka buradan kaldı. Onun için, bütün peygamberler ve velîler hırkaya ve lokmaya muhtaçtır.

İmam-ı Cafer diyor ki: Hırkanın eteği şeriattır. Tarikatı hakikattır. Yakasında yâ Sabur, yâ Kerim, yâ Rahîm yazılmıştır. Eteğinde yâ Vâhîd, yâ Ahad, yâ Ferd, yâ Samed yazılıdır. Bedeninde yâ Vâsî, yâ Halîm, yâ Karîb, yâ Mücîbüssâilîn yazılıdır. Hırkanın kendisi ârifler nişânı ve sır mahzenidir.

Sorsalar, «Hırka ne yer?» Cevap: Bağrı yanık yer. Yâni, içi daima ah ve inleme ile yanıklık hâsıl eder. «Ne örtünür?» sorusuna cevap: Hak tevekkülü örtünür. «Hırkanın erkeği, dişisi nedir?» sorusuna cevap: Erkeği temizliktir. Dişisi pîr huzuruna temiz varmaktır. Hırkanın alâmeti, tarikat sahibi olan ehl-i sünnetin giydiği hırkalardır. «Hayrûssiyab kasîr» hadisine göre, yeni kısa olmalıdır ki, mânası «Elimi dünya işlerinden çektim» demektir. Eteğini kısa etmenin mânası: «Ayağımı dünyadan ve haramdan çektim» demektir. Parça parça yamalı hırka giymek, yüreği yanıklık ve «İhtişamdan geçtim» mânasına gelir. Yüzbinlerce Edhemî hırka kesip keçe aba giymek, «İman, islâm, itikad ve mezhebde sağlam ipe yapıştım» demektir.

Hırka, aslında Hazret-i Peygamberden kalmıştır. Mi'rac gecesinde Hazret-i Fahri kâinât, ak inciden bir oda görmüş ve Cebrâil Aleyhisselâma: «Bu nedir?» diye sormuş, o da cevap vermemiş. Derken, Allah'ın izni ile o köşk açılır. Hazret-i Peygamber içindeki hırkayı giyip vâsıtasız Allah'ın nurlu huzuruna vararak binbir kelime konuştu. Mi'rac'dan sonra Peygamber Efendimiz o hırkayı beraberinde getirip, Ashab-ı Kiram'ın önünde Ebubekir, Ömer ve Osman (R.A.) Hazretlerine birer birer giydirerek baktı. Sonra sırası ile Hz. Ali, Hasan, Hüseyin ve Zehra'ya dahi giydirerek: «Haza libası ehli beytî ve âl-i abâ» buyurdular. Derhal Cebrail Aleyhisselâm, Allah tarafından «innema yürîdullahu liyezhebe ankûm...» âyetini getirdi. Son-

ra Hazret-i Peygamber (S.A.): «Yâ Ali, sen benden nasıl cihan fahrını kabul edip emrime bîat ettinse, benim huzurumda sen de sana tâbi olanlara bîat verip post sahibi eyle!» diye izin verdi. Derhal Hz. Ali onyedi rekât hâcet namazı kılıp, Hz. Peygamber huzurunda onyedi kişinin belini kuşatıp tarikat öncüsü yaptı. İşte bu onyedi kişi arasında bulunan Selmân-ı Fârisî ve Enes bin Mâlik hazretleri de o zamanlar Resûl-ü Ekrem'in dâimi müsahibi idi. Hazret-i Resûl, Selmân hakkında şöyle buyurur: «Minna ehli beyti dereke ilmülevvelîn velâhîrîn ve innel cennete tensâkı ilâ Selmân fi külli yevm ve leylete hamse merât». Selmân Hazretleri ihtiyar bir yaşta Medâyin şehrinde vefat ettiler.

İkincisi: Amr bin Ümeyye'nin belini bağladı. Bu, Hazret-i Peygamber'in peyki idi. Şatırların piridir. Mezarı Humus'dadır.

Üçüncüsü: Bilâl-i Habeşî'nin belini bağladı. Bilâl, müezzinlerin piridir. Mezarı, Şam'da Koyunkapısının iç tarafındadır. İnşallah Hazret-i Ali'nin Peygamberin huzurunda kemer kuşattığı onyedi kadar pîrler, aşağıda sanatkârlar sırasında sayılacaktır.

Yemen'de Hazret-i Üveys'el-Karânî, devecilerin piri olmuştur. Amma ne Üveys Hazret-i Resül'ü, ne de Fahr-i kâinat onu görmüştür.

Amma bu tarikat ve şerîat ehlinin kanun, kaide ve soruları vardır. O soruların cevaplarını bilmeyen, yolunu, erkânını temizleyememiştir. Kazansa, kazancı haramdır. Yetiştirici bir pîre ihtiyaç vardır. Kendi kendine tarik sahibi olmaya çalışan enâyidir. Velhâsıl bütün esnafın, şerîat, tarikat, mârifet ve hakikat ehlinin yolu, erkânı ve bilgileri, Hazret-i Peygambere kadar uzanır. Ondan Cibrîl-i Emine, ondan Cenab-ı Allah'a ulaşır. Amma, Resulüllahın erkânı budur ki, bir kimse tarîkatta âyâr sahibi olunca, bütün pîrler bir yere gelip, az veya çok ne ise, rıza lokması pişirilerek irşad edilecek öğrenciyi muhabbet meydanında, mecliste bulunanların huzurunda imtihana çekerler, yâni yolunu, erkânını sormaya başlarlar. Bu sorulara cevap vererek kendi icâdı olarak bir şey yaparsa veya evrâd ve ezkârında, yahud hıfz ilminde İbn Kesir ve Seb'a, aşere ve takrîb kıraatlerini tamamlayıp işlek hâfız olursa, velhasıl tuttuğu yolda tam bilgi sahibi olduğu tasdik olunursa, bütün ihtiyarlar post sahibi olmasını kabul ederler. Yok eğer bilgisi eksik ise, bütün pîrler hakkı söyleyip erenlerin bin bir çeşit hizmetini tamam eder ve önlerinde eğilerek mârifet potasında «Kâl» olup hâlis âyâr oluncaya kadar yerinde bırakırlar.

Talebenin muhabbet meydanına götürülüş şekli: Evvelâ ol tarikatın nakîbi talebenin sağ elini kendi sol eli ile tutar, hazır bulunan âşıkların önünden geçirip seccadede oturan muhterem pîrin önüne götürerek, «Esselâmü aleyküm yâ ehli şerîa'» der. Pîr de «Aleykûmüsselâm yâ ehli tarikat, mârifet ve hakikat» deyip dört kapı selâmlarını yerine getirirler. Sonra talebe, «Bismillâhirrahmânirrahîm» deyip sağ elini kemerin başı altına, göbeği yanındaki kemer bendi üzerine koyar ve «Esselâmû aleyke yâ ârif-i billah» der. Geri geri tâ kapıya kadar çekilerek dört kapı selâmını verip durur. Mecliste hazır bulunan bütün pîrler, «Aleykesselâm yâ talibel mârifet ve aleykesselâm yâ ârif-i billâh ve kâmil âyâr» deyip talebenin sağ tarafında nakîb, sol tarafında çavuş veya kapıcı olduğu halde ortaya gelerek, marifet metaı arzolunur. Makbule geçerse, hazır olanlar hep birlikte: «Bu zâtı posta lâyık gördük! Allah mübarek eyleye! Revadır, revadır!» diye seslenirler. Peşinden Fâtiha okunur. Pîrler hürmeten «Allahü ekber, Allahü ekber» diyerek, dört halife aşkına «Esselâtü vesselâm aleyke yâ Resûlâllah. Esselâtü vesselâm aleyke yâ seyyidel evvelin ve selâmün alel seyyidel mürselin» ile zikrederler. Sonra dört halifeyi, Kerbelâ şehidlerini ve on iki imamı anıp, yüz yetmiş tarikatın öncülerini nakîb tek tek sayarak, ruhlarını şâd ederler. Sonra, talebeyi ustasına teslim ederler. Ustası da manevî evlâdı olan bu talebesini yine meydana getirip, belindeki kemeri onun beline, elindeki âsâyı dahi onun eline verip, sağ el sağ elle, iki başparmakları dışarıda kalmak üzere bîat ve ahd ederler. Sonra hazır olanlardan biri, «İnnellezîne yübâyiüneke innemâ yubâyiünallah...» âyet-i kerîmesini okuyup Fâtiha ile son verirler.

Daha sonra pîr, öğrencisine, hazır bulunanlar önünde şu nasihati verir: «Ey oğul! Evvelâ harama bakma, yalan söyleme, haram yeme, haram giyme, haram içme, ekmeğe ve tuza ihanet etme, sana hakkı geçen pîrlere hakaret gözü ile bakma. Büyüklerin önünde gitme. Sabırlı ol. Tahammüllü ol. Komadığın yere el uzatma. Emânete hiyânet etme. Fıkaralık ile kanaat eyle.» Daha bunun gibi birçok tesirli sözler söyleyip, sonra bu sözlerin talebenin kulağına küpe olması için, kulağını çekerek ensesine bir tokat vurur. «Ey oğul! Gafil olma, gözünü aç! Gün akşamlıdır.» diyerek sözüne son verip «Fâtiha» der.

Üstadın bu talebesinin beline bağladığı kuşaktan başka, bir kuşak daha vardır ki ipek, pamuk ve yün, her ne çeşit peştemal olursa olsun, usta, talebesinin sağ kulağı altına yahut kılıç veya hâmâil bağı yahut kavs şeklinde kuşatır. Bu şekillerin her birinin halk ara-

sında birer mânaları vardır. Tâ ki o kimseyi görenler, pîrin yanında yetişmiş olduğunu anlayalar. Talebe bu kemerleri beline bağladıktan sonra, hazır olanlar bir ağızdan «Yürü! Allah yardımcın ola! Postun mübârek olup kazancın bol ve helâl ola!» diye hayır dualar ederler. Hemen o iz'an sahibi talebe, besmele ile misafir ve diğer tarikat pîrlerinin, şeyh, nakîb, duacı ve diğer kethüdâların ve diğer pîrlerin ellerini öpüp, geri geri edeblice kapıya kadar çıkar. Sonra veda Fâtihası verilir. Talebe, mutfağa giderek hazırladığı lol ..ayı pîrlere sunar.

İşte, hakîrin (Evliyânın) üstadlarımdan gördüğüm bîat usûlü böyledir. Hazret-i Peygamberin fütüvvetnâmesi de böyledir. Bu şekilde irşad olunan, dünya hayratında selâmet bulup rahmete ulaşır. Sonu hayır olarak iki cihanda yüzü ak olur. Ve Hz. Peygamberin sancağı altında haşrolunur. Allahümme yesserel hayr (Allahım, hayrı kolay eyle). Ama bilmek gerekir ki, tarikat sahipleri arasında bir halife kaza eseri olarak bir hata işlese, onu bütün ihtiyarlar peymânhâneye (and evi) götürüp boynuna taş asarak habsederler. En ağır hapis üç gündür. Fazla olursa çoluk çocuk sahibi olanlar kazançlarından kalırlar. Fakat bunların şeriat, tarikat, hakikat ve mârifet dışı söz söylememeleri şarttır. Şeyh veya nakîb olsun, böyle bir herze söyleyen yolundan düşer. Tarikat sahibi olanlar o suçlunun hatasını sorup o kadar üzerine düşmezler. Çünkü iftira olması da mümkündür. Yok eğer hatası sabit olursa, bütün ihtiyarlar önünde suçuna göre seksen üç sopa vururlar. Amma sopayı vuran seccade sahibi sopayı kulağından yukarı kaldıramaz. Çünkü bu takdirde şeyh suçluya düşmanlık etmiş, o da bu suretle yolundan çıkmış sayılır.

«Boynuna astıkları taş nedir ve hangi peygamberden kalmıştır?» sorusuna cevap: Musâ Aleyhisselâm mübârek vücudunu halktan saklar, onlara göstermezdi. Çünkü Allah'ın cemâlini görme şerefine nâil olmuştu. Bunun için Musâ'nın kavmi derlerdi ki: «Musâ Aleyhisselâmın gövdesi ayıplı ve cüzzamlıdır». Allah'ın hikmeti, bir gün, Hz. Musâ Aleyhisselâm, mübârek Nil nehrine yıkanmak için girdiği vakit, mübârek hırkasını bir taş üzerine bırakır. Allah'ın emri ile taş yerinden koparak Mısır'a doğru yürümeye başlar. Hz. Musâ dahi eline âsâsını alıp taşın arkasından koşar. Bu hali Hz. Musâ'nın kavmi görüp, «Estağfirullah, Musâ Aleyhisselâm hakkında kötü şeyler düşündük, Allah beyaz elini ve inci gibi vücudunu meydana çıkardı. Allah'a hamdolsun ki, mübârek vücudunu gördük» diyerek, o gün bin inkârcı gelerek: «Lâilâhe illâllah Musâ kelîmullah» dediler. Bu

duruma Hz. Musâ fevkâlâde sinirlenerek, taşa yetişip âsâ ile oniki yerden vurdu. Taşta oniki delik açıldı. Allah'ın emri ile taş lisana gelip: «Yâ Musâ! Ben Allah'ın emri ile yürüdüm. Senin vücudunun temizliğine şahitlikte bulundum» dedi. Hazret-i Musâ Aleyhisselâm taştan bu sözleri işitince, özür dileyerek şöyle dedi: «Yâ taş! Ben sana on iki kere vurup deldim. Hele beni affeyle dervişe dervişân» Hâlâ dervişler arasında «Dervişe dervişân» demek, Hz. Musâ'dan kalmıştır. Ve yine taş dile gelip: «Yâ Musâ! Özürünü kabul eyledim. Lâkin beni bir deliğimden bir ip ile boğazına as, tâ ki bir gün gelir sana lâzım olurum» deyince, Hz. Musâ o taşı alıp boynuna astı. Hâlâ dervişler arasında boyunlarına astıkları taşa «Sekel» derler. Yine bu yüzden, hâlâ şeriatten taş koparanların boyunlarına sekel taşı asarlar, yahut da cezalandırırlar. İşte sekel taşının dervişler yanındaki mânâsı budur.

Sonra Hz. Musâ o taş ile birlikte Tih çölünde kırk yıl gezip, Hz. Musâ'nın boynunda iken yine dile gelip, «Yâ Musâ nebi! Beni yere koy ve üzerime oniki kere vur ki, Cenab-ı Hakkın garib yaratıklarını göresin» dedi. Hz. Musâ o taşa yeniden oniki sopa vurunca, her delikten bir ırmak akmaya başladı. Bu ırmakların birinden asker, birinden kadın, birinden at, birinden deve, birinden sığır, birinden koyun, birinden keçi, hâsılı, her gözünden bir cins mahlûk susuzluğunu giderdi. Sonra, Musâ'nın askerine gökten meyva, tere, sezengü helvası ve selvi adlı pişmiş kuşlar indi, bunları yediler. Yine o taş, Hz. Musâ'nın boynunda asılı kaldı.

Şimdi biatı, sekeli, şedd ve fütüvveti öğrendik. Fakat pîr yanında yetişmekten maksat; İslâm dinini, îmanı, itikadı, tövbe ve hakkı bilmektir.

Tövbenin başının ne olduğu sorusuna cevap: İhlâstır. Yâni kendini Allah ile cânına ârî etmektir ki, bütün yasak ve haramlardan kaçınıp, herkese iyilik etmekle bu güzel huy elde edilir. Eğer «Ârîlik nedir?» derlerse, cevap: Tâat, ibâdet, zühal, takva ve doğruluktur. Hasan Basrî: «Sana 'Kimin müridisin?' diye sorarlarsa, 'Yol müridiyim, yol da Muhammed yoludur' diye cevap ver» diyor. Tarikatın kaç şey üzerine kurulduğu sorusuna cevap: Altı. 1. Tövbe, 2. Kâmil bir şeyhe teslim olmak, 3. Temiz olmak, 4. İçini temiz etmek, 5. Kanaat etmek, 6. Kimse ile içli dışlı olmamak.

«Tarikat ilimleri kaçtır?» sorusuna cevap: Altıdır. İlki kazançtır ki kazanan Allah'ın sevgilisidir; sonra cömertlik, cimriliği terk, doğruluk, düşünce ve tevekkül.

Tarikatin erkânı kaçtır? Cevap: Altı. 1. İlim, 2. Hilm, 3. Sabır, 4. Rıza, 5. İyi huy, 6. İhlâs... Tarikat kaçtır? Cevap: Altıdır. 1. Hayır, 2. Zikr, 3. Günahı terk, 4. Korku, 5. Terk, 6. Şevk... Bir kimseye pîr deseler de yukarıda yazılan soruları bilemeyip tatbik etmese, yahut bilip de tatbik etmese, ona pir demek doğru değildir. Ondan bîat caiz değildir. Çünkü sözü işine uymadığı için yalancı demektir. Allah'ın lâneti onun üzerine olur. Allah korusun.

Pîr odur ki, her çeşit haram ve yasaktan emin ve masum ola. İşte onun imanı doğrudur. İmanın kaç olduğu sorusuna cevap: Yedidir. 1. Meleklerin îmanı, 2. Peygamberlerin îmanı, 3. Muhakkiklerin îmanı, 4. Mü'minlerin îmanı, 5. Müslüman kadınların îmanı, 6. Münafıkların îmanı, 7. İman-ı mevkuf, yâni kâfirlerin îmanıdır... Allah'ın hidâyeti nasib olursa, son nefesinde îman ile gider. Diğer bir cevap: İman nurlu bir ağaç gibidir ki kökü Kur'ân'dır, derisi havâdır, teni şükürdür, budakları takvadır, yaprakları tövbedir, yemişi Allah'ın inâyetidir. İmanın mânası yakınlıktır. İmanın aslı kelime-i tevhiddir. İmanın bütünü, yoldan dikeni temizlemektir. Yâni gece ve gündüz ayağa sarılan şeytânî şüphe ile savaşmaktır. Velhâsıl, dervişlik fakr makamıdır. Her şeyden önce lüzumlu olan o fakrın temizliğidir. Temizlik ise bütün ham düşüncelerden sıyrılmak demektir.

Deseler ki fakrın makamı kaçtır? Cevap: Sekizdir. 1. Tövbe etmek, 2. Sabır, 3. Şükür, 4. Rıza, 5. İbadet, 6. Kadem sahibi olmak, 7. Zahid olmak, 8. Ârif-i billah olmaktır. Çünkü Âdem Aleyhisselâm tövbe etmişti. Hz. İdris Aleyhisselâm ibâdetle uğraşırdı. Hz. Nuh şükrederdi. Hz. Eyüp sabırlı idi. İsâ Aleyhisselâm hâmuş idi. Hz. Muhammed (S.A.) ârif-i billah idi.

İmam-ı Cafer-i Sâdık der ki: Fakrin aslı iyi huydur. Sevgidir. Kilidi, doğruluktur. Dürüstlüktür. Yemişi, kişinin kendi vücudunun bilmesidir. Hazinesi, Allah'ı bilmektir. Cevheri, meskenettir. Bunları bilerek tatbik eden, Hz. Ali (R.A.)'nin «Men arefe nefsehû fekat arefe Rabbehû» sözüne mazhar olur. Yâni kendisini bildiği için, Tanrısını da bilen nice canlar vardır ki, sayısını Allah bilir. Ama kimi âmmennâ, kimi evtâd, kimi necebâ, kimi nakibler, kimi budadala, kimi melâmi, kimi rücebâ, kimi avâm sınıfından, kimi şeyh sıfatında, kimi dehşet içinde gezerler. Çeşitli esnaf kolları vardır. Nitekim hadis-i kudsîde, **«Evliyâi tahte kubâbî lâ ya'rüfühüm gayri»** buyrulmuştur.

DERVİŞLERİN AHVÂL VE ŞEKİLLERİNİN BEYANI

Bazı fukara, Süleyman tarikatındandırlar. Yanlarında daima bileyi taşı ile ustura taşırlar. Mânası, «Nefsi öldürdüm» demektir. O ustura ile kendine dört darbe vurur. O tarik halkı için dört, terktir. Dört darb evvelâ boştadır. Meselâ: Sakal, bıyık, kaş, kirpik tıraş etmenin mânası, dünya süsünü terk eyledim demektir. Kaş yolutmanın mânası, Tanrı ile kulları arasında perde yoktur demektir. Bıyık kesmek, varlığından geçip çirkin görünmeyi kabul ettim, demektir. Kirpik yolmak, bütün haramlardan el çektim, demektir. Vücudda bulunan dağlamaların mânası: Müslüman hacılar Mekke'de ihrâma girince bir vâcib veya müstahabı terketmiş olsa, ona bir kurban farz olmuştur ki, suçu af oluna... Dervişler yolunda dahi öyledir.

Bir derviş bir suç işlese, Allah ile canına, kendi bildiği suçunu itiraf edip dünya cezası için, Allah korkusundan, vücudunu ateşlerle yakıb dağlar. Buna göre dervişlerin vücudlarındaki dağlamalar Allah'tan korkma mânasındadır ki, bu suretle Allah'tan af umup tövbe etmiş ve temizlenmiş olur. Başında yüzbir dağ yakmak, «Yüzbir tarikatın hükmüne razı oldum, bütün haramlardan uzağım, Hakkın rızasına teslim oldum» demektir. Amma bu teslim dağlamasını yapanın içinde Allah sevgisinden başka bir arzu olmaması gerekir. Kulaklarındaki küpeler, «İsyandan kaçıp hak cevaba parmağım ağzımda kaldı» demektir. Boğazındaki halhallar, «Şeriate boyun bağladım» demektir. Kollarına bilezik takmak, «Haramdan el çektim» demektir. Baş açık, ayak çıplak gezmek, «Hüdâya âşıkım onu arıyorum» demektir.

Fakat taç giymenin kırk sorusu vardır ki, değme canlar cevap veremezler. Birincisi, ilk taç giyen insan peygamberdir. Yüzyirmi dört bin mürsel peygamberlere nebilik tacı nasib olmuştur. Âhirzaman Peygamberi Muhammed Mustafa'ya Mirac gecesinde bizzat Cenab-ı Hakkın kudret eliyle nebilik tacı nasib olup, bütün peygamberlere baştacı oldu. O tacı, Peygamberin ehl-i beyti dahi giymiştir. Ondan başkasına nasib olmamıştır. Bugüne kadar dünya yüzünde giyilen çeşitli taçlar o tacın benzerleridir ki, her kavm birer çeşit taç giyer. Dervişce, «teberdar Müslim» demektir. Zerdeşte taşımak, «Âsâ sahibi pirim» demektir, kemer kuşandım demektir. Hesbân taşımak, «Şeytanı kovarım» demektir. Keşkül taşımak, «Bahr-i ummânım» demektir. Cüzbend taşımak, «Ummân-ı kirâmım» de-

mektir. Mecmua taşımak, «Bilgi deniziyim» demektir. Zilbem taşımak, «Musalli ve vakit sahibiyim» demektir. Pâlehenk taşımak, «Bağrıma taş basıp nefisle savaşta taş yürekliyim» demektir. Tennüre giymek, «Avret yerimi örtmüşüm, hayâ sahibiyim» demektir. Post taşımak, «Hak yoluna kurbanım, tarikatimde seccade sahibiyim» demektir. İhram taşımak, «Her yerde sır saklarım, meclis benden emindir. Hac edip ihrâma girdim» demektir. Saç uzatmak «Peygamberin sünnetine uydum» demektir. Başında tül taşımak, «Şeytan ile savaşta ona galip geldim» demektir.

Velhâsıl, yüreği yaralı hakikî dervişlerin içten ve dıştan binbir alâmetleri vardır. Binbir çeşit soruları vardır. Hakkıyle bunlara cevap verebilen can, tasavvuf ilmine ve ledünne kâdir olup, hüve hüve makamında olur. Devrin fâdıllarından umman denizi sayılır. Yoksa hakîr Evliyâ gibi cevap veremeyenler, bugüne kadar kâmil bir mürşid arar durur, hakka talib olur. Fakat zamanının fâdılı tasavvuf ehlinden olmayanlar, yine tarikat ehli muvahhid derviştir. Onların bu sorulara verdikleri cevap şudur: Bütün cihan, fakir ve dervişlerin, abdalların şekilleri ve muvahhidlerin tariki, âyinleri, önce dedemiz Hazret-i Âdem'den kaldı. Sonra Hz. İsâ'dan kaldı. Nitekim «İnne meseli İsâ indallâhi kemeseli Âdem halkahû min türâbi sümme kale lehû kûn fe yekûn» âyeti gereğince, ilk önce dünya seyyahı, yeryüzünde Hind ülkesine yakın Serendib içinde Hazret-i Âdem idi ki, Cenab-ı Hak'tan ayrılıp ağlaya ağlaya serseri dolaşıp, mâşukası ve dert ortağı olan Hazret-i Havva'yı aradı. Üçüncü dünya seyyahı, Hz. Muhammed (S.A.)'dir ki, cihanın bekçisi olup, bütün gazâları ve tüccarlığı ve bütün sergüzeştleri, bütün siyer kitaplarında yazılıdır. İşte yukarıda yazılan cihan fakirleri hep Âdem Safî, İsâ Nebi ve Harzet-i Risâletten kalmıştır, diye cevap verile vesselâm. Amma yukarıda yazılan cihan-ı fakrın herbiri bir peygamber, evliyâ ve atalardan kalmıştır. İnşallah herbiri ehl-i huruf üzere yazıla.

Yukarıda yazıldığı gibi dört vuruş başta, kaşta, bıyıkta, sakalda ve kirpikte idi ki, burada anlatılmadı. Dört vuruş dahi fakr yolunda demişler: 1. Hak yoluna can terketmektir, 2. Dünyayı terk eylemektir, 3. Mahnı terk eylemektir yâni dünya ilişkilerinden el çekmektir, 4. Rahatını terk etmektir.

BÜTÜN TARİKLERİN EBCEDİNİN BEYANI

Bütün ilimlerin aslı harflerdir. Bunda Cenab-ı Hak ezeli hikmetini açıklamıştır. Hakikatine bakılırsa, insanın aklı şaşırır. Meselâ,

Cenab-ı Allah bütün peygamberlere kitap ve sahifeler göndermiş. Hikmeti bu ki, «Cenab-ı Hak, yeryüzünde yetmiş iki millet halk buyurmuş» diye çeşitli insanlar tarafından söylenir. Amma Allah bilir, yetmiş iki değil, bin yetmiş iki kavm ve millet ile yeryüzü süslenmiştir. Bunların herbirinin başka başka husûsi lehçeleri vardır. Bu kavimlerin bazılarını seyahatimizde görüp yüz kırk yedi dil üzerine kelimelerini, elli bir sene süren gezimizde zaptetmişizdir. Çoğu dillerin harf sayısı yirmi dokuzdur. Yalnız fârisîde «ç, p, j, k» gibi harfler vardır. Fakat hepsinin aslı, yine hece harfleridir. Amma Çerkes dilinin birçok kelimeleri saksağan kuşunun sesine benzeyip söze ve yazıya gelmez. Boğazdan ve iki çene arasından çıkan nice harfleri vardır ki, yazmak imkânsızdır. Bu çeşit harfleri yine ancak Çerkesler anlar ve telâffuz edebilirler.

Tarikat ilminde hece harfleri ondur: 1. Kendini pîr etmektir, 2. Her yerde mârifet tohumu ekmektir, 3. Su zevki ile beslenmektir, 4. Riyazet hareminde dökmektir, 5. Edeb teni ile yürümektir, 6. Hizmet işi ile işlemektir, 7. Şevk yeli ile savurmaktır, 8. Muhabbet ölçeği ile ölçmektir, 9. Takva değirmeninde öğütmektir, 10. Sabır fırınında pişirip helâl lokma yemektir. Yâni bunlardan maksat, hak yolunu bilip mürşid-i kâmile ermektir. Zira «fütüvvet silsilesi» birbirinden bîat ile tâ Hazret-i Resule, ondan Hazret-i Cebrâile, ondan da Cenab-ı Hakka varır.

Beyt:

Cânını terk itmeyen cânâna olmaz âşinâ
Bî vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ

Anlamınca, her işte, her tarikte kılavuz lâzımdır ki, yol şaşırılmasın. Nitekim «Miftah-ül İkbâl» adlı kitapta, Câbir bin Abdullah ül'Ensârî, Hz. Ali'den şu beyitleri nakletmiştir.

Ali Radıyallahu Anh ve Kerremallahü Veche'nin beyti:

Merâ bil Mustafâ lâ şek fî nefsî vustâhûma
Veledi ve ceddi Resulullahu münferid
Ve kaalehüm zevcetî zî sadaktehû
Vennâsu fî zulemi mineddalâleti vel eşrar
Velmünker şükren lâ şerike lehülbirri
Bi'l-abdülmücerredi ve'l-bâki bilâ emed

Bu beyitleri Resulü Ekrem, Hz. Ali'den dinleyerek «Tasdik ederim yâ Ali» dediler. Ve Hz. Ali'ye duâ ederek saâdetli başına siyah

bir tac giydirdiler. Tacın iki yanında, iki taylasanı vardı ki, bunlara «tacü zülhübân» derlerdi. Mi'rac gecesinde Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakkın yed-i kudretiyle bu tacı giymişti. Hâlâ Muhammed ümmetinin tac giymesi bundandır. Ama tac giyerek halkın peşinden gittiği kimseye şu dört soruyu sormak lâzımdır:

İmamın kimdir? Cevap: Tenimin imamı mihrabtır. Canımın imamı Kur'ân-ı Kerîmdir, Gönlümün imamı Hazret-i Fahr-i Kâinattır, Kalbimin imamı Cebrâil'dir. Aklımın imamı Mikâildir.

Soru: Kıble kaçtır? Cevap: Beştir. Ten kıblesi mihrab, akıl kıblesi Kâbe, can kıblesi beyt-i mamûr, fehm (anlayış) kıblesi kürsî, gönül kıblesi büyük Arş'tır.

Beş harf olan derviş kelimesinin harflerinin mânâ ve rümuzlarının ne olduğu sorusuna cevap: Dervişin «Dal»'ı, dert ehlinin cisminin zaif, ince ve Allah korkusundan benzinin sarı olmasına işarettir. «Rı» harfi, riyâyı sevmemeye işarettir. «Vav» harfi, akraba ve dostlara veda edip, Hak sözden başkasına itimad etmemeye işarettir. «Ya», bütün halkı yaman sanmaktır. «Şin», Allah aşkı ile daima neşeli demektir.

Sufî kelimesi dört harftir. Bunlar nelere işarettir? Cevap: Bunun her harfinde üç mâna vardır. İlk önce «Sad» doğruluk, safa ve sabırdır. «Vav», vedd yâni Allah sevgisi ile Vedud adına mazhar olmaktır. Vav, «Vahdehu»dur. Vav, «Vefa»dır. Yâni yeminine ve biatına ve sözüne vefâ etmektir. «F»'nin bir mânası farkdır. Biri «Fakd», diğeri «Fenâ»dır. Fakd, kendi vücûdunu yok bilip Allah'da yok olmak demektir.

*
**